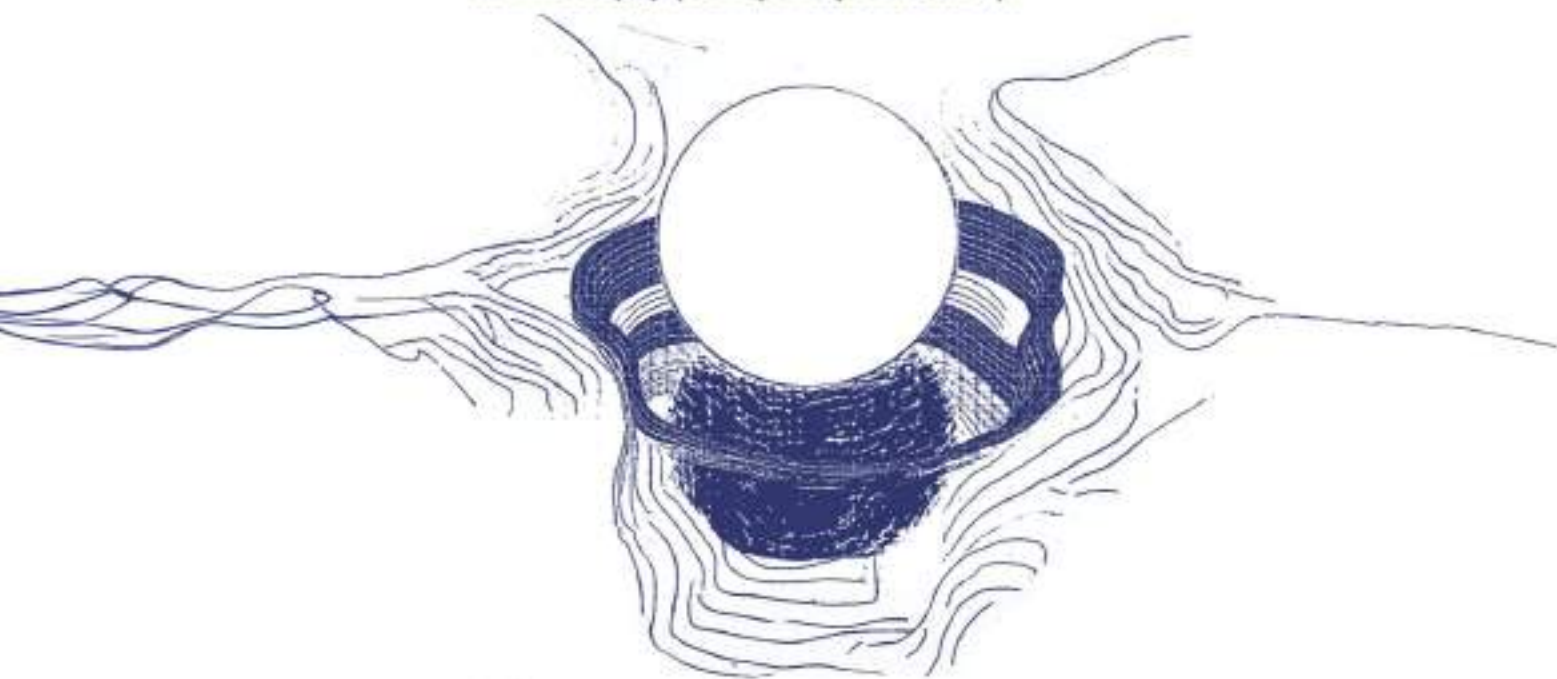

Historyczna przestrzeń miejska w Kołobrzegu
jako punkt wyjścia
dla koncepcji powojennej odbudowy.

Relacje między kreacją przestrzeni,
historią i polityką

Historyczna przestrzeń miejska w Kołobrzegu jako punkt wyjścia dla koncepcji powojennej odbudowy. Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką

Rozprawa doktorska

Autor: mgr inż. arch. Adrianna Brechelke

Promotor: prof. dr hab. Hanna Grzeszczuk-Brendel

Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej

Poznań 2025

Dla Karola – za Twoje wsparcie, cierpliwość i miłość, które towarzyszyły mi na każdym etapie tej drogi. Twoje analityczne spojrzenie na świat uzupełniało moje artystyczne podejście, czyniąc tę pracę pełniejszą.

Podziękowania

Pragnę złożyć serdeczne podziękowania wszystkim, którzy swoją pomocą i wsparciem przyczynili się do realizacji tej pracy na różnych etapach jej tworzenia.

Na pierwszym miejscu składam serdeczne podziękowania mojej Promotor, Pani Profesor Hannie Grzeszczuk-Brendel, za nieocenioną pomoc, opiekę naukową i ogromne zaangażowanie. To właśnie dzięki licznym godzinom rozmów, wsparciu i inspiracji, które mi Pani ofiarowała, mogłam rozwijać się naukowo. Dziękuję również za cierpliwość i wyrozumiałość, jakimi obdarzała mnie Pani na każdym etapie pracy.

Słowa szczególnej wdzięczności kieruję również do Pana Profesora Piotra Marciniaka którego pomoc, zaufanie i życzliwość były dla mnie niezwykle cenne i motywujące. Pańskie wsparcie w znacznym stopniu przyczyniło się do realizacji tej pracy.

Dziękuję Pani Profesor Annie Januchcie-Szostak, pełniącej funkcję Wydziałowego Koordynatora Szkoły Doktorskiej za pomoc w kwestiach organizacyjnych i administracyjnych oraz za wniesienie świeżego spojrzenia na mój doktorat.

Jestem także ogromnie wdzięczna wszystkim osobom, bez których wsparcia moja praca nie osiągnęłaby swojej ostatecznej formy. Szczególne podziękowania składam całemu zespołowi Instytutu Hedera w Marburgu za serdeczne przyjęcie, inspirujące rozmowy i wymianę wiedzy. Wyrazy uznania należą się również pracownikom archiwów, z którymi miałam okazję współpracować – w tym Archiwum Państwowego w Szczecinie i Koszalinie, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Koszalinie, Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Szczecinie oraz Wojskowego Biura Historycznego – których wsparcie było nieocenione w zgromadzeniu niezbędnych materiałów. Szczególne podziękowania kieruję do Pani Anetty Bolechowskiej z Biblioteki Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu za pomoc w pozyskaniu dodatkowych źródeł. Panu Piotrowi Wędrychowiczowi i Panu Andrzejowi Kurzawskiemu za pomoc, serdeczną rozmowę i przybliżenie kontekstu odbudowy Kołobrzegu lat 70. XX w.

Moje najserdeczniejsze podziękowania kieruję także do mojej rodziny. Dziękuję Mamie i Tacie za ich cierpliwość, wiarę we mnie oraz wsparcie, które dawało mi siłę do działania. Bratkowi składam podziękowania za motywację, której dostarczał mi podczas pisania pracy i artykułów. Babci dziękuję za mądre słowa i przypominanie, że „kluczem do potęgi jest nauka”. Pawłowi, Agnieszce, Oliwierowi i Hani dziękuję za ogromną dawkę pozytywnej energii i motywacji. Cioci Izie i Wujkowi Wiesiowi wyrażam wdzięczność za wsparcie oraz sukcesywne nadawanie przydomków – od Matejki po Gaudiego. Pozostaje pytanie, jaki tytuł otrzymam po obronie?

Dziękuję również Cioci Mirce i Grzegorzowi za wiarę we mnie i nienachalną motywację. Podziękowania kieruję też do rodziny mojego Narzeczonego – Pani Grażyny i Pana Włodka, Babci Anieli oraz pozostałych bliskich za ciepłe słowa wsparcia, które towarzyszyły mi podczas każdego spotkania.

Serdeczne podziękowania składam również moim przyjaciółom za ich wyrozumiałość i nieustanne wsparcie, mimo że w trakcie pisania doktoratu nie zawsze mogłam poświęcać im tyle czasu, ile bym chciała. Szczególną wdzięczność kieruję do Marty, Marty, Marcina, Zuzanny i wszystkich, którzy zaoferowali swoją pomoc przy sprawdzaniu pracy oraz szukaniu literówek. Dzięki Wam moja praca nabrała prawdziwego charakteru, zamiast „charakteroku”.

Na koniec pragnę wyrazić szczególne podziękowania mojemu Narzeczonemu, Karolowi, za jego niezwykłą cierpliwość, obecność w najtrudniejszych momentach i niezachwianą wiarę we mnie. Dzielnie znosił wszystkie moje kryzysy i zawsze potrafił mnie pocieszyć. To właśnie dzięki jego nieustającemu wsparciu mogłam ukończyć tę pracę. Dzięki niemu ta praca nie tylko powstała, ale także nabrała głębszego sensu.

Wszystkim Wam serdecznie dziękuję.

Spis treści

Streszczenie	12
Abstract.....	14
Rozdział 1 – Wprowadzenie.....	17
1.1. Uzasadnienie podjęcia tematu i omówienie kontekstu badań. Stan badań	18
1.2. Zarys problematyki i przedmiot badań.....	27
1.3. Cel pracy.....	32
1.4. Pytania badawcze i teza pracy.....	33
1.5. Omówienie metod badawczych.....	34
1.6. Struktura pracy	38
Rozdział 2 – Teorie i działania konserwatorskie. Kontekst Ziem Odzyskanych	41
2.1. Teorie konserwatorskie	42
2.1.1. Idee Zachwatowicza i Lauterbacha	46
2.1.2. Alternatywne podejścia.....	48
2.1.3. Socrealizm	49
2.2. Działania konserwatorskie	52
2.2.1. Kształtowanie administracji.....	52
2.2.2. Odbudowa miast w Polsce.....	54
2.2.3. Działania na Ziemiach Odzyskanych.....	57
Rozdział 3 – Historyczne kształtowanie struktury przestrzennej Kołobrzegu.....	89
3.1. Historyczne kształtowanie struktury przestrzennej Kołobrzegu w średniowieczu .	91
3.1.1. Początki Kołobrzegu	91
3.1.2. Lokacja miasta	95
3.1.3. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej średniowiecznego Kołobrzegu	101
3.2. Historyczne kształtowanie struktury przestrzennej Kołobrzegu od średniowiecza do przełomu XVIII i XIX wieku	110
3.2.1. Formowanie fortyfikacji	110
3.2.2. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Kołobrzegu w okresie rozwoju fortyfikacji.....	114
3.3. Historyczne kształtowanie struktury przestrzennej Kołobrzegu w XIX i na początku XX wieku.....	120
3.3.1. Rozwój portu.....	120
3.3.2. Uzdrowisko w XIX i na początku XX wieku.....	121
3.3.3. Rozwój śródmieścia	136
3.3.4. Zieleń i parki w Kołobrzegu.....	142
3.3.5. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej na przełomie XIX i XX wieku .	146
3.4. Okres międzywojenny.....	156
3.5. Lata 30. XX wieku	162

Rozdział 4 – II wojna światowa i jej konsekwencje.....	165
4.1. II wojna światowa.....	166
4.2. Zniszczenia wojenne na podstawie archiwaliów.....	172
4.2.1. Zniszczenia starego miasta.....	177
4.2.2. Zniszczenia portu.....	178
4.2.3. Zniszczenia uzdrowiska.....	180
4.3. Okres radziecki.....	181
4.4. Model degradacji tkanki Kołobrzegu w okresie największych zniszczeń.....	186
4.4.1. Stare miasto.....	187
4.4.2. Port.....	189
4.4.3. Uzdrowisko.....	191
Rozdział 5 – Początki odbudowy.....	197
5.1. Strategia i działania związane z odbudową gospodarczą w latach 40. i 50. XX wiek.....	198
5.2. Pierwsze działania administracyjne i społeczne w Kołobrzegu.....	203
5.3. Ruchy migracyjne.....	207
5.4. Samooorganizowanie się ludności.....	211
Rozdział 6 – Plany i charakter odbudowy w latach 40. i 50. XX wieku.....	221
6.1. Plany i charakter odbudowy w latach 40. i 50. XX wieku.....	222
6.2. Plan Pracowni Konserwacji Zabytków (PKZ).....	231
Rozdział 7 – Etapy powojennej odbudowy.....	235
7.1. Gospodarczo-polityczny kontekst rozwoju przestrzennego przełomu lat 50. i 60. XX wieku.....	236
7.1.1. Odbudowa śródmieścia w latach 1956-1969.....	242
7.1.2. Odbudowa starego miasta w latach 1956-1969.....	257
7.1.3. Odbudowa portu w latach 1956-1969.....	262
7.1.3. Odbudowa uzdrowiska w latach 1956-1969.....	265
7.2. Odbudowa Kołobrzegu w latach 70. XX wieku.....	279
7.2.1. Odbudowa śródmieścia w latach 70. XX wieku.....	279
7.2.2. Odbudowa starego miasta w latach 70. XX wieku.....	283
7.2.3. Odbudowa portu w latach 70. XX wieku.....	291
7.2.4. Rozbudowa uzdrowiska w latach 70. XX wieku.....	293
7.3. Odbudowa istniejących zabytków.....	303
7.4. Nowa starówka.....	309
7.5. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Kołobrzegu w okresie powojennej rekonstrukcji.....	315
7.5.1. Stare miasto.....	316
7.5.2. Port.....	322
7.5.3. Uzdrowisko.....	326

Rozdział 8 – Rzeczowa analiza pomiarowa.....	343
8.1. Rzeczowa analiza pomiarowa	344
8.2. Badania kwartałów	360
8.2.1. Stare miasto	364
8.2.2. Port	374
8.2.3. Uzdrowisko	378
8.3. Wyniki analizy	383
Rozdział 9 – Wnioski.....	395
Bibliografia:	403
Spis ilustracji:	417
Spis tabel:	432
Aneks:	435

Streszczenie

Kołobrzeg to miasto o bogatej historii i interesującym układzie urbanistycznym. Struktura historyczna, ujawniona w wyniku badań, stanowiła punkt wyjścia do odbudowy miasta po zniszczeniach wojennych w 1945 roku. Oparta na układzie stare miasto-port-uzdrowisko, ewoluująca przez wieki, wykształciła równowagę i harmonię, będąc fundamentem symbiotycznego współistnienia trzech funkcjonalnie odmiennych dzielnic. Dzięki temu powstała unikalna sytuacja urbanistyczna, która w miejscach styku harmonijnie łączyła różne elementy przestrzeni miejskiej.

Proces odbudowy Kołobrzegu po II wojnie światowej był złożonym i wieloetapowym przedsięwzięciem, podlegającym wpływom gospodarczym, politycznym i konserwatorskim, które miały odzwierciedlenie w dynamice działań przestrzennych. Miasto, zniszczone w ponad 90%, wymagało podjęcia decyzji uwzględniających zarówno jego historyczną strukturę, aktualne potrzeby mieszkańców oraz zrujnowanego kraju. Odbudowa Kołobrzegu przebiegała w trzech głównych etapach: fazie zabezpieczenia ruin, pierwszym etapie odbudowy w latach 1956-1969, który obejmował urbanistyczną reorganizację, etapie odbudowy w latach 70. XX wieku, odzwierciedlającym ekonomiczne potrzeby i dominację wielkiej płyty, oraz etapie rewaloryzacji i rewitalizacji, który ma miejsce od połowy lat 80. XX wieku.

Pierwszym krokiem w Kołobrzegu było usunięcie gruzów i zabezpieczenie nielicznych ocalałych budynków, a także próba ożywienia życia gospodarczego. Decyzje konserwatorskie były wówczas ograniczone, a priorytetem stało się zapewnienie podstawowych warunków życia dla napływającej ludności. W tej fazie powstały pierwsze plany odbudowy, które jednak nie doczekały się realizacji. W kolejnej fazie, po 1956 roku i uchwale KERM z 1957 roku, rozpoczęto dynamiczną odbudowę miasta. Rozwijał się przede wszystkim port oraz śródmieście i dzielnica uzdrowiskowa, wyłączenie obszaru starówki zmieniało przedwojenny układ funkcjonalno-przestrzenny. Dominowały rozwiązania modernistyczne, które odrywały się od historycznej struktury miejskiej. Historyczne obiekty traktowano wybiórczo, często rezygnując z pełnej rekonstrukcji na rzecz wprowadzenia funkcjonalnych zmian w przestrzeni miejskiej. Kulminacyjnym punktem architektonicznego dysonansu były lata 70. XX wieku, kiedy to do przestrzeni historycznej wprowadzono przeskalowane budynki z wielkiej płyty, które zakłóciły spójność historycznej tkanki miejskiej, skalę, widoki oraz strukturę urbanistyczną.

Od lat 80. XX wieku stopniowo wzrastało zainteresowanie zagadnieniami związanymi z rewaloryzacją. W 1985 roku, na podstawie historycznego układu komunikacyjnego starego miasta, rozpoczęto działania mające na celu przywrócenie części historycznych elementów, uwzględniając jednocześnie współczesne potrzeby mieszkaniowe i gospodarcze. Rewitalizacja podążała w kierunku zrównoważonego rozwoju, dostosowując miasto do zmieniających się wymagań społecznych. Nowa starówka w Kołobrzegu, nie naśladując przedwojennej architektury, zachowuje klimat dawności i wprowadza różnorodność funkcjonalną, przy jednoczesnym powrocie do historycznego układu urbanistycznego i jego skali.

Do badań nad morfologią historycznego miasta wykorzystano koncepcje Castelsa i Conzena w związku z rozpoznaniem cech układu sieciowego w strukturze miejskiej. W analizie procesu odbudowy zastosowano autorską metodę opartą na analizach historycznych, morfologicznych oraz tabelarycznych, co pozwalało obiektywnie uchwycić dynamikę zmian w strukturze miejskiej oraz ich powiązania z czynnikami historycznymi i politycznymi. W pracy uwzględniono również teorie konserwatorskie oraz czynniki polityczne, które miały istotny wpływ na kształtowanie odbudowy Kołobrzegu. Zrozumienie tych aspektów pozwala lepiej pojąć złożoność procesów planistycznych i ich wieloaspektowy charakter.

Odbudowa Kołobrzegu wpisuje się w szerszy kontekst działań podejmowanych na Ziemiach Odzyskanych. Dla tego obszaru charakterystyczne było napięcie między ideologią polityczną a rzeczywistością gospodarczą. Dziedzictwo niemieckie traktowano jako obce, co miało wpływ na decyzje o jego selektywnym zachowaniu. W Kołobrzegu, podobnie jak w innych miastach, kluczowe było zachowanie ciągłości funkcji miejskich przy minimalizacji kosztów odbudowy.

Proces odbudowy Kołobrzegu nie został zakończony i od lat 80. XX wieku łączy się z rewitalizacją, co wynika z ciągłego dostosowywania miasta do nowych wyzwań. Aktualne działania powinny uwzględniać zrównoważony rozwój, łącząc ochronę dziedzictwa kulturowego z potrzebami współczesnego społeczeństwa. Analiza lokalna musi być zestawiona z doświadczeniami innych miast o podobnym kontekście historycznym, co pozwoli lepiej zrozumieć procesy kształtujące przestrzeń miejską w powojennej Polsce. Całość przeprowadzonych badań pokazuje, jak istotne jest zachowanie historycznej struktury w procesie odbudowy i rewitalizacji miasta.

Abstract

Kołobrzeg is a city with a rich history and an interesting urban layout. The historical structure, revealed through research, served as the starting point for the city's reconstruction after the war damages in 1945. Based on the layout of the old town-port-spa, which evolved over centuries, it created a balance and harmony, forming the foundation for the symbiotic coexistence of three functionally distinct districts. This resulted in a unique urban situation where the intersections harmoniously merged various elements of the urban space.

The post-World War II reconstruction of Kołobrzeg was a complex, multi-stage process influenced by economic, political, and conservationist factors, which reflected in the dynamics of spatial actions. The city, which had been over 90% destroyed, required decisions that took into account both its historical structure, the current needs of the inhabitants, and the devastated country.

The reconstruction of Kołobrzeg proceeded in three main stages: the phase of securing the ruins, the first phase of reconstruction from 1956 to 1969, which involved urban reorganization, the phase of reconstruction in the 1970s, reflecting economic needs and the dominance of large-panel construction, and the phase of revalorization and revitalization, which began in the mid-1980s. The first step in Kołobrzeg was the removal of rubble and securing the few surviving buildings, as well as an attempt to revive the economic life. Conservation decisions were initially limited, with the priority being to ensure basic living conditions for the incoming population. During this phase, the first reconstruction plans were created, but they were never implemented. In the next phase, after 1956 and the 1957 resolution of the KERM, the city's dynamic reconstruction began. The port, downtown, and spa district developed, while the exclusion of the old town area altered the pre-war functional and spatial layout. Modernist solutions dominated, marginalizing the importance of the historical urban structure. Historical buildings were treated selectively, often opting for functional changes in the urban space rather than full reconstruction. The culmination of architectural dissonance occurred in the 1970s when oversized large-panel buildings were introduced into the historical space, disrupting the coherence of the historical urban fabric, scale, views, and urban structure.

Since the 1980s, interest in revalorization issues gradually increased. In 1985, based on the historical communication layout of the old town, actions began aimed at restoring some of the historical elements, while also considering contemporary housing and economic needs. Revitalization followed the path of sustainable development, adapting the city to the changing social requirements. The new old town in Kołobrzeg, despite lacking direct references to pre-war architecture, retains an atmosphere of antiquity and introduces functional diversity, while returning to the historical urban layout and scale.

Research on the morphology of the historic city used Castels and Conzen's concepts in relation to identifying features of the network structure in the urban fabric. In the analysis of the reconstruction process, an original method was applied, based on

historical, morphological, and tabular analyses, which allowed for an objective capture of the dynamics of changes in the urban structure and their connections with historical and political factors. The work also considered conservationist theories and political factors that had a significant impact on shaping the reconstruction actions in Kołobrzeg. Understanding these aspects helps to better grasp the complexity of planning processes and their multifaceted nature.

The reconstruction of Kołobrzeg fits into the broader context of actions taken in the Recovered Territories. This area was characterized by tension between political ideology and economic reality. The German heritage was treated as foreign, which influenced decisions regarding its selective preservation. In Kołobrzeg, as in other cities, it was crucial to maintain the continuity of urban functions while minimizing reconstruction costs. The reconstruction of Kołobrzeg is not complete and has been linked to revitalization since the 1980s, which results from the city's ongoing adaptation to new challenges. Current actions should take into account sustainable development, combining the protection of cultural heritage with the needs of contemporary society. Local analysis must be compared with the experiences of other cities with a similar historical context, which will allow a better understanding of the processes shaping urban space in post-war Poland. The entirety of the research conducted demonstrates how important it is to preserve the historical structure in the process of city reconstruction and revitalization.

Rozdział 1

Wprowadzenie

- 1.1. Uzasadnienie podjęcia tematu
- 1.2. Zarys problematyki i przedmiot badań
- 1.3. Cel pracy
- 1.4. Pytania badawcze i teza pracy
- 1.5. Omówienie metod badawczych
- 1.6. Struktura pracy

1.1. Uzasadnienie podjęcia tematu i omówienie kontekstu badań. Stan badań

Historia i odbudowa miast na obszarze Ziemi Odzyskanych jest intrygującym zagadnieniem badawczym, które uwidacznia złożoność transformacji powojennej tkanki miejskiej oraz charakterystyczne dla tego regionu zjawisko wielowarstwowej odbudowy¹. Architektura i układ urbanistyczny tych miast znacząco różnią się od przykładów z centralnej i wschodniej Polski, co prowadzi do ambiwalentnych wrażeń i poczucia niespójności w odbiorze ich przestrzeni. Tereny te obfitują w kontrasty zarówno pod względem struktury społecznej, wynikającej z napływu ludności o różnych tradycjach kulturowych, jak i w aspekcie selektywnego podejścia do ochrony dziedzictwa, przejawiającym się właśnie mozaiką różnorodnych form. Zabudowa historycznych obszarów Ziemi Odzyskanych, często przypominająca *patchwork* różnych stylów urbanistycznych i architektonicznych, zawiera socrealistyczne, socmodernistyczne i postmodernistyczne wtrącenia, które starają się (lub nie) uzupełniać braki oraz zatuszować wojenne blizny w naruszonej historycznej tkance miejskiej. Tendencje te są charakterystyczne dla całego obszaru Ziemi Odzyskanych, gdzie nowe osiedla i pojedyncze budynki respektowały lub ignorowały historyczny układ ulic, co w wielu przypadkach skutkowało zakłóceniem pierwotnego układu przestrzennego. Jednocześnie, w niektórych miastach podjęto próbę rekonstrukcji wrażenia dawności historycznych dzielnic. Działania te przez długi czas wykazywały się pewnego rodzaju wybiórczością, bez wyraźnego motywu czy planu. W efekcie zachowana architektura niemiecka współistnieje z socmodernistycznymi blokami, ideologicznie nacechowanymi obiektami o chwytliwych nazwach „Hotel Piast”, „Polonia” czy „Gryf”, które miały legitymizować przyłączenie Ziemi Odzyskanych do Polski.

Przykładem tej unikatowej, wielowarstwowej przestrzeni jest Kołobrzeg – miasto nadmorskie, gdzie historyczna tkanka urbanistyczna styka się z planową, przeskalowaną modernistyczną odbudową lat 70. XX wieku oraz postmodernistycznymi realizacjami nawiązującymi do zabytkowego charakteru. Analiza tego specyficznego przypadku dostarcza cennych materiałów do opracowania narzędzi waloryzacyjnych, które umożliwiają krytyczną ocenę poszczególnych etapów odbudowy oraz wskazują optymalne kierunki rozwoju w kontekście urbanistycznym, uwzględniając przy tym wartość kulturową i historyczną. Kołobrzeg, będący w pracy doktorskiej studium przypadku, stanowi unikatowe w skali Polski miejsce styku różnorodnych, nakładających się na siebie tendencji odbudowy, badanych w odniesieniu do historycznego kształtu miasta. Nadaje to poszukiwaniom szczególnie wymiar interpretacyjny, wychodzący poza ramy architektury i urbanistyki, łącząc aspekty historyczne, polityczne, konserwatorskie i społeczne. Różnorodność działań podejmowanych w trakcie odbudowy miasta w sposób jednoznaczny pokazuje różnice w podejściu do kształtowania przestrzeni urbanistycznej w kolejnych etapach powojennych działań. Proces odbudowy Kołobrzegu jest nierozzerwalnie związany z niejednoznacznością i złożonością uwarunkowań historycznych, politycznych, społecznych oraz

¹ Autorka, dążąc do większej klarowności pracy, zdecydowała się na użycie terminu „Ziemie Odzyskane” bez cudzysłowu i określenia „tzw.”, koncentrując się na jego znaczeniu, odnoszącym się do obszaru, który obejmowały.

konserwatorskich. Ta wyjątkowa sytuacja stworzyła możliwość relatywnie swobodnego tworzenia, w tym ujednolicania tradycji kulturowych, kreowania elementów tożsamości oraz samoidentyfikacji nowej społeczności miejskiej.

Motywacją do stworzenia pracy doktorskiej była chęć szczegółowego opisanie i porównania przemian zachodzących w tkance miejskiej Kołobrzegu z jednoczesnym podjęciem próby obiektywnej oceny działań przestrzennych w okresie powojennym. Punktem odniesienia dla ich waloryzacji jest historyczna struktura przestrzenna, ukształtowana w związku z przemianami funkcjonalnymi miasta. Takie podejście ma na celu głębsze zrozumienie procesów urbanistycznych zachodzących w przestrzeni miejskiej, szczególnie w obszarach staromiejskich i śródmiejskich. Ponadto badania stanowią próbę zrozumienia mechanizmów przemian przestrzennych na terenach dotkniętych wojennymi zniszczeniami. Podjęta problematyka jest bliska autorce ze względu na jej pochodzenie z terenów dawnych obszarów przygranicznych – z niewielkiej miejscowości, której zniszczenia wojenne, podobnie jak w przypadku Kołobrzegu, szacowane są na około 90%. Niejednorodna tkanka urbanistyczna oraz obszary zdegradowane od zawsze budziły u niej szczególną ciekawość. Proces odbudowy oraz urbanistycznego rozwoju wciąż pozostaje aktualnym zagadnieniem, które znajduje odzwierciedlenie we współczesnych działaniach planistycznych i rewitalizacyjnych, co nadaje badaniom dodatkowy wymiar praktyczny. Ponadto, opracowanie metody obiektywnego badania typów odbudowy może mieć zastosowanie również w innych ośrodkach.

Stan badań wskazuje, że Kołobrzeg jest obiektem zainteresowań naukowców reprezentujących różne dziedziny. W literaturze dostępny jest bogaty materiał źródłowy oraz opracowania historyczne, obejmujące zarówno prace w języku polskim, jak i niemieckim. Jednym z kluczowych dzieł jest książka Heinricha Göbela z 1927 roku pt. *Die städtebauliche Entwicklung von Kolberg: Mittelalterliche Industriestadt Festung, See = Sol- u. Moorbad (sic!)*². Autor analizuje w niej zarówno historyczną architekturę, założenia urbanistyczne starego miasta, jak i nowo powstałe osiedla położone na lewym brzegu Parsęty. Innymi istotnymi publikacjami są *Geschichte der Stadt Kolberg*, oraz *Die letzten Tage von Kolberg*³ Johannes Voelkera, w których autor szczegółowo opisuje wydarzenia związane z walkami o zdobycie miasta-twierdzy w końcu II wojny światowej⁴. Historię kołobrzesckiego uzdrowiska przedstawiają z kolei prace Petera Jancke, m.in. *Ostseebad Kolberg: Rückschau auf eineinhalb Jahrhunderte Badgeschichte; zur 200. Wiederkehr des Gründungsjahres*, oraz Hieronima Kroczyńskiego w książce *Dawny Kołobrzeg: z dziejów kołobrzesckiego uzdrowiska do I wojny światowej*⁵. Dzieje wojenne Kołobrzegu, w szczególności ich propagandowy wymiar, zostały opisane przez Hansa Jürgena Eitnera w pracy *Kolberg: ein preußischer Mythos 1807/1945*⁶.

² Heinrich Gobel, *Die städtebauliche Entwicklung von Kolberg: mittelalterliche Industriestadt, Festung, See-, Sol- und Moorbad*, 1927.

³ Johannes Voelker, *Ostatnie dni Kołobrzegu: walki o niemieckie miasto w Marcu 1945 roku* (Warszawa: Wydawnictwo Napoleon V, 2014).

⁴ Johannes Voelker, *Geschichte der Stadt Kolberg* (Ostseeverlag: Leichlingen, 1964).

⁵ Hieronim Kroczyński, *Dawny Kołobrzeg. Z dziejów kołobrzesckiego uzdrowiska do I wojny światowej* (Kołobrzeg: Le Petit Cafe, 1999).

⁶ Hans Eitner Jurgen, *Kolberg: ein preußischer Mythos 1807/1945* (Berlin: Edition Q, 1999).

Ważnym źródłem informacji są również *Kronika Kołobrzegu* oraz *Powojenny Kołobrzeg*⁷ Hieronima Kroczyńskiego, które w układzie chronologicznym przedstawiają kluczowe wydarzenia z historii miasta od czasów grodowych po współczesność⁸. Dodatkowo, książka *Kołobrzeg: zarys dziejów* autorstwa Tadeusza Gasztolda, Hieronima Kroczyńskiego i Hieronima Rybickiego, a także opracowanie *Dzieje Kołobrzegu* pod redakcją Henryka Lesińskiego z 1965 roku, omawiają szerokie spektrum zagadnień, takich jak kwestie planistyczne, archeologiczne, geologiczne czy ekonomiczne⁹. Historię miasta w okresie Polski Ludowej szczegółowo opisuje Anna Bojar-Fijałkowska w pracy *Kołobrzeg w Polsce Ludowej*¹⁰. Rozwój militarny i nowożytna historia miasta zostały przedstawione przez Roberta Dziembę¹¹. Równoległe ukazały się liczne publikacje poświęcone archeologii, solankom i działalności portu, które często czerpią z przedwojennej i powojennej literatury niemieckojęzycznej¹². Cennym źródłem wiedzy o przestrzeni miejskiej Kołobrzegu przed II wojną światową i po niej są albumy fotograficzne Jerzego Patana¹³. Autor zebrał bogatą kolekcję przedwojennych fotografii i pocztówek, które sklasyfikował zgodnie z chronologią i lokalizacją. Powojenne fotografie autorstwa Patana są niezwykle istotnym zbiorem pozwalającym na identyfikację działań przestrzennych w mieście.

Ważnym uzupełnieniem materiału badawczego są także wspomnienia pierwszych, powojennych mieszkańców oraz historia mówiona w postaci wywiadów dostępnych w różnych serwisach internetowych. Nowsze publikacje koncentrują się głównie na tematyce uzdrowiska. Bartosz Szczeglik w swoich pracach *Kołobrzесьkie uzdrowisko w prasie poznańskiej XIX wieku czy Kołobrzесьkie uzdrowisko w przededniu Wielkiej Wojny* przedstawia rozwój funkcji uzdrowiskowych miasta¹⁴. Niemniej jednak, temat powojennej odbudowy miasta w aspekcie urbanistycznym i architektonicznym pojawia się w literaturze jedynie sporadycznie i zazwyczaj w odniesieniu do wybranych

⁷ Hieronim Kroczyński, *Powojenny Kołobrzeg 1945 – 1950* (Kołobrzeg: Wydawnictwo Le Petit Cafe, 2004).

⁸ Hieronim Kroczyński, *Jedenaście wieków Kołobrzegu. Zapiski Kronikarskie* (Kołobrzeg: Wydawnictwo Kamera, 2020).

⁹ Henryk Lesiński, *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1965).

¹⁰ Aleksandra Bojar-Fijałkowska, *Kołobrzeg w Polsce Ludowej* (Warszawa, 1990).

¹¹ Robert Dziemba, *Historia Kołobrzegu dla średniozaawansowanych* (Kołobrzeg: Wydawnictwo Kamera, 2018); Robert Dziemba, *Historia Kołobrzegu po 1945 roku* (Kołobrzeg: Wydawnictwo Kamera, 2019); Robert Dziemba i Robert Łowkiewicz, *9 Bateria Artylerii Stalej w Kołobrzegu* (Kołobrzeg: Wydawnictwo Kamera, 2020); Robert Dziemba i Piotr Zieliński, *Wielka historia małego kościoła w Kołobrzegu. Miejsce spoczynku Macieja von Krockowa*, (Kołobrzeg: Wydawnictwo Kamera, 2020).

¹² Peter Jancke, *Ostseebad Kolberg. Ruckschau auf eineinhalb Jahrhunderte Badgeschichte* (Hamburg, 2002); Hermann Cramer, *Zur Geschichte der Saline zu Kolberg und ein Gutachten A. von Humbolt gegen Ende des 18 Jahrhunderts* (Halle, 1892); Rudolf Stoewer, „Geschichte der Stadt Kolberg : unter Benutzung von Riemanns Geschichte von Kolberg”, 1897, <https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/727/edition/2211>; Voelker, *Geschichte der Stadt Kolberg*.

¹³ Jerzy Patan, *Historia Kołobrzegu w fotografii: Kolberg : do 1945 roku* (Kołobrzeg: Agencja Wydawnicza Patan Press, 1999); Jerzy Patan, *Dzieje dawnego kurortu. Kołobrzeg 1872-1945* (Kołobrzeg: Agencja Wydawnicza Patan Press, 2010); Jerzy Patan, *Moje lata sześćdziesiąte* (Kołobrzeg: Agencja Wydawnicza Patan Press, 2011); Jerzy Patan, *Pomorze Zachodnie na dawnych pocztówkach od Szczecina do Koszalina do 1945 roku* (Kołobrzeg: Agencja Wydawnicza Patan Press, 2000).

¹⁴ Bartosz Szczeglik, *Kołobrzесьkie uzdrowisko w prasie poznańskiej XIX w.* (Kołobrzeg: Oficyna Wydawnicza ZCSiWP, 2022); Bartosz Szczeglik, *Kołobrzесьkie uzdrowisko w przededniu Wielkiej Wojny* (Kołobrzeg: Oficyna Wydawnicza ZCSiWP, 2024).

przykładów architektury, takich jak np. modernistyczne sanatorium Bałtyk¹⁵, budynek Kormoran czy postmodernistyczna nowa starówka¹⁶. Istotnym opracowaniem w kontekście badań nad powojenną odbudową jest publikacja Artura Baranowskiego pt. *60 lat Kołobrzeskiej Spółdzielni Mieszkaniowej*¹⁷. Duże znaczenie ma również cykl publikacji dotyczących architektury polskiej na Pomorzu Zachodnim w okresach 1945–1960 oraz 1961–1975, którego autorami są Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski i Adam M. Szymki. Kołobrzeg cieszy się również zainteresowaniem w literaturze popularnonaukowej. Wśród takich pozycji można wymienić *Sekrety Kołobrzegu* Pawła Górskiego oraz publikacje porównujące historyczne fotografie z aktualnymi zdjęciami, np. *Kolberg – damals und heute*¹⁸.

Mimo bogatej liczby opracowań, brakuje publikacji, które w sposób kompleksowy podejmowałyby problematykę urbanistyki miasta. W niniejszej pracy podjęto próbę uzupełnienia tej luki, konsolidując opracowania historyczne ze współczesnymi danymi, korzystając m.in. z dokumentów udostępnionych przez Urząd Miasta Kołobrzeg, takich jak strategie rozwoju, uchwały dotyczące smart city¹⁹, gminne programy rozwoju²⁰, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego²¹ oraz Gminny Program Opieki nad Zabytkami²². Przeanalizowano również dokumenty konserwatorskie, w tym karty ewidencji zabytków oraz plany zagospodarowania przestrzeni. Efekt stanowią liczne artykuły autorki uzupełniające wiedzę na temat kształtowania przestrzeni. Do najważniejszych należy publikacja autorki i jej promotorki w Tece Komisji Urbanistyki i Architektury O/PAN Kraków pt. *Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu: historia, teraźniejszość, przyszłość* czy artykuł w Wiadomościach Konserwatorskich podejmujący problematykę powojennej odbudowy²³. Niezbędnym uzupełnieniem badań były publikacje dotyczące Ziemi Odzyskanych. Poruszają one kwestie historii regionu, architektury, gospodarki i historii mówionej. Wydana przez Instytut Zachodni w 1957 roku praca zatytułowana *Odbudowa Ziemi Odzyskanych* obrazuje prace związane z przywróceniem podstaw funkcjonowania w pierwszym dziesięcioleciu po II wojnie światowej²⁴. Publikacją skupiającą

¹⁵ Wojciech Bal, *Architektura polska lat 1961-1975 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bal [et al.]*. (Szczecin: Walkowska Wydawnictwo/ JEŻ, 2007); Bal.

¹⁶ Anna Cymer, *Długie lata 90. Architektura w Polsce czasów transformacji* (Warszawa: Centrum Architektury, 2024); Anna Cymer, *Architektura w Polsce 1945-1989* (Warszawa: Centrum Architektury, 2019).

¹⁷ Artur Baranowski, *60 lat Kołobrzeskiej Spółdzielni Mieszkaniowej* (Kołobrzeg: Wydawnictwo Kamera, 2019).

¹⁸ Hieronim Kroczyński, *Kołobrzeg. Damals und heute* (Kołobrzeg: Le Petit Cafe, 2006).

¹⁹ „Strategia Smart City Kołobrzeg”, dostęp 3 lutego 2023, <https://bip.um.kolobrzeg.pl/m,30654,strategia-smart-city-miasta-kolobrzeg.html>.

²⁰ „Strategia Rozwoju Miasta Kołobrzeg”, dostęp 3 lutego 2023, <https://bip.um.kolobrzeg.pl/a,61348,dokumentacja-ostateczna-po-uchwaleniu.html>.

²¹ „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Kołobrzegu”, 3 lutego 2023, <http://umkolobrzeg.esp.parseta.pl/index.php?id=107689>.

²² „Gminny Program Opieki nad Zabytkami”, 2 marzec 2023, <http://www.zabytki.kolobrzeg.eu/>.

²³ Adrianna Brechelke i Hanna Grzeszczuk-Brendel, „Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu: historia, teraźniejszość, przyszłość”, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury O/PAN Kraków* LII (2024); Adrianna Brechelke i Piotr Marciniak, „Powojenna odbudowa Kołobrzegu na tle historycznej przestrzeni miejskiej. Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką”, *Wiadomości Konserwatorskie*, nr 80 (2024): 42–59.

²⁴ Kazimierz Piwarski i Stanisława Zachajowska, red., *Odbudowa Ziemi Odzyskanych 1945-1955* (Poznań: Instytut Zachodni, 1957).

informacje na temat historyczno-geograficznych, demograficznych, religijnych, gospodarczych i społecznych aspektów rozwoju Ziem Odzyskanych jest książka *Region czy regiony? Ziemie Zachodnie i Północne 1945-1989*²⁵. Inne publikacje opisują również zagadnienia związane z ochroną zabytków w kontekście narzucanych ideologii, sytuacji politycznej oraz zmiennych doktryn konserwatorskich, co jest szczególnie widoczne na tym obszarze²⁶. Powstał również szereg publikacji poświęconych konkretnym regionom czy województwom na nowo przyłączonych terenach, m.in. Dolny Śląsk, Mazury²⁷ czy Pomorze Zachodnie²⁸. Szczególnie istotną pozycją w kontekście analizy powojennego rozwoju urbanistycznego miast na terenie Pomorza Zachodniego jest wspomniany już cykl *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego, Architektura polska lat 1961-1975 na obszarze Pomorza Zachodniego*, którego autorami są: Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szymski²⁹.

Odbudowa miast na Ziemiach Odzyskanych, doczekała się znacznej liczby publikacji, które jednak w ograniczonym stopniu odnoszą się do analizy historycznych struktur miejskich w kontekście ich powojennego przekształcenia. Dotychczasowa literatura skupia się głównie na większych miastach regionu, takich jak Gdańsk³⁰, Szczecin³¹ czy Wrocław³², pozostawiając pewne luki w zakresie badań nad średnimi i mniejszymi

²⁵ Wojciech Kucharski i in., red., *Region czy regiony? Ziemie Zachodnie i Północne 1945-1989* (Wrocław: Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”, 2022).

²⁶ Piotr Fiuk, *Architektura miasta odbudowanego* (Szczecin: Wydawnictwo Uczelniane Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, 2017); Czesław Osekowski i Grzegorz Strauchold, red., „*Ziemie Odzyskane*” po *Drugiej Wojnie Światowej*, b.d.; Maria Lubocka-Hoffmann, red., *Odbudowa miast historycznych* (Elbląg: ICOMOS, 1998); Robert Skobelski, *Ziemie Zachodnie i Północne Polski w okresie realizacji planu sześcioletniego 1950-1955* (Zielona Góra: Wydawnictwo humanistyczno-społeczne Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2002); Tadeusz Skoczek, red., *Ziemie Odzyskane w plakacie* (Warszawa: 2003, b.d.).

²⁷ Robert Traba, „*Wschodniopruskość*”. *Tożsamość regionalna i narodowa w kulturze politycznej Niemiec* (Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2006); Robert Traba i Hans Henning Hahn, red., *Wyrobieżenia przeszłości. Polsko-niemieckie miejsca pamięci* (Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, 2017).

²⁸ Edward Włodarczyk, „Tendencje rozwojowe miast prowincji Zachodniopomorskiej w latach 1850–1918”, *Zapiski historyczne* LXIII (1998); Stanisław Latour i Bronisław Sekula, „Problemy rewaloryzacji zabytkowych zespołów miejskich województwa szczecińskiego”, *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej pt. Konserwacja zabytków i rewaloryzacja miast po II wojnie światowej*, 1987, 47–52.

²⁹ Wojciech Bal, „Architektura modernistyczna Szczecina lat 60. i 70. w idei i realizacji = Modernist architecture in Szczecin in the 1960’s and 70’s in the concept and execution / Wojciech Bal.”, w *Architektura modernistyczna Szczecina lat 60. i 70. w idei i realizacji = Modernist architecture in Szczecin in the 1960’s and 70’s in the concept and execution*, 2017; Bal; Bal, *Architektura polska lat 1961-1975 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bal [et al.]*; Wojciech Bal, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szymski*. (Szczecin: Walkowska Wydawnictwo - Jeż, 2004); Wojciech Bal, „Cultural identity of seaside health resorts. An inspiring space and demanding heritage”, *Przestrzeń i forma* 1, nr 17 (2012): 133–52.

³⁰ Jacek Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945–1960* (Gdańsk: Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, 2015).

³¹ Piotr Zaremba i Halina Orlińska, *Urbanistyczny rozwój Szczecina* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1965); Stanisław Latour, *Rewaloryzacja zabytkowych miast na Pomorzu Zachodnim* (Warszawa, 1981); Fiuk, *Architektura miasta odbudowanego*.

³² Edmund Małachowicz, *Stare miasto we Wrocławiu : zniszczenie, odbudowa, program* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976); Agata Gabiś, *Cale morze budowania. Wrocławska architektura 1956-1970* (Wrocław: Muzeum Architektury we Wrocławiu, 2018).

ośrodkami miejskimi³³. Na uwagę zasługuje działalność Wojewódzkiej Konserwator Zabytków w Elblągu Marii Lubockiej-Hofmann, autorki koncepcji retrowersji. Opracowała zarówno obszerne rozwoju przestrzennego Elbląga jak i przegląd miast historycznych terenów Ziemi Odzyskanych wraz z ich programami konserwatorskimi³⁴.

Szczególne znaczenie mają również zasoby archiwalne, takie jak materiały zgromadzone w Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu, zbiory dokumentacji Konserwatorskich PKZ odnalezione w archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Szczecinie oraz zbiory Instytutu Herdera w Marburgu. Dużym odkryciem były również zdjęcia lotnicze z lat 50 XX wieku w Wojskowym Biurze Historycznym w Warszawie. Kluczowe okazały się zasoby archiwów państwowych w Szczecinie, Koszalinie i Krakowie zawierające istotne dokumenty dotyczące planów rozwoju Kołobrzegu i decyzji z tym związanych. Z kolei w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu znaleziono plany wyjątkowego hotelu autorstwa Stefana Mullera. Równie istotnym źródłem informacji na temat tkanki urbanistycznej są fotografie ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego, Instytutu Herdera w Marburgu czy zasoby online fotopolska.pl. Niezwykle cennym źródłem informacji o sytuacji w powojennym Kołobrzegu były również kroniki filmowe prezentujące różne wydarzenia. Oprócz tego przeprowadzone wywiady z architektami pozwoliły poznać obraz miasta z perspektywy osób zaangażowanych w kształtowanie jego przestrzeni. Płaszczyzną interpretacyjną do analiz przestrzeni są również wspomnienia pierwszych mieszkańców czy historia mówiona. Ważną pozycją odnoszącą się do tej tematyki jest monografia zatytułowana „*Ziemia Odzyskana*” w *poszukiwaniu nowych narracji*³⁵. Również reportaże Karoliny Kuszyk, Zbigniewa Rokity, Filipa Springera, Sławomira Sochaja czy Beaty Szady, a także antologia Cezarego

³³ Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945–1960*; Piotr Zaremba, *Urbanizacja Polski i środowisko człowieka* (Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza, 1974); Piotr Zaremba, *Problemy przyszłości miast dużych* (Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1967); Zaremba i Orlińska, *Urbanistyczny rozwój Szczecina*; P. Fiuk, „Transformacja dzielnic staromiejskich w Polsce i Niemczech po 1989/1990 roku”, *Budownictwo i Architektura* Vol. 16, nr nr 1 (2017), https://doi.org/10.24358/Bud-Arch_17_161_09; Małachowicz, *Stare miasto we Wrocławiu : zniszczenie, odbudowa, program*; Gabiś, *Cale morze budowania. Wrocławska architektura 1956-1970*.

³⁴ Maria Lubocka-Hoffmann, „Doktryna konserwatorska a odbudowa miast”, *Studia Elbląskie* 9 (2008), <https://bazhum.muzhp.pl/autor/Lubocka-Hoffmann/Maria/>; Maria Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy* (Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Excalibur, 2004); Krzysztof Pawłowski, „Odbudowa miast a rodowód polskiej myśli konserwatorskiej i urbanistycznej”, *Odbudowa miast historycznych*, pod. Red. Marii Lubockiej-Hoffmann, 1998; Lubocka-Hoffmann, *Odbudowa miast historycznych*; Mirosław Przyłęcki, „Przemiany funkcjonalno-przestrzenne ośrodków zabytkowych w strukturze miast Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego w latach 1961-1970”, *Ochrona Zabytków* 100, nr 26–1 (1973): 39–46; Mirosław Przyłęcki, *Odbudowa i rewaloryzacja Oleśnicy w latach 1955 – 1980 na tle problemów konserwatorskich zabytkowych miast Dolnego Śląska* (Warszawa: Wydawnictwo PKZ, 1985); Mirosław Przyłęcki, „Uwagi na temat programów ochrony konserwatorskiej zabytkowych zespołów miejskich”, *Ochrona Zabytków* 100, nr 26/1 (1973): 29–39; Łukasz Musiaka, „Przemiany przestrzenne wybranych miast mazurskich w latach 1945-1989 w świetle badań jakościowych mieszkańców”, *Dissertations of cultural landscape commission* 42, nr 2 (2019): 125–46; Paweł Migdański, red., *Odbudowa miast Pomorza Zachodniego po drugiej wojnie światowej. Wybrane problemy* (Poznań-Starogard, 2021); Adriana Merta-Staszczak, *Nieruchomości zabytkowe na Dolnym Śląsku w latach 1945-1989* (Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, 2018).

³⁵ Emilia Kledzik, Małgorzata Praczyk, i Maciej Michalski, red., „*Ziemia Odzyskana*” w *poszukiwaniu nowych narracji* (Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza, 2018).

Łazarewicz i Andrzeja Klima wprowadzają nowe spojrzenie na tematykę Ziem Odzyskanych³⁶.

Zagadnienia przestrzenne i urbanistyczne w skali ogólnopolskiej dotyczące powojennej zabudowy miast doczekały się licznych opracowań monograficznych, takich jak prace Andrzeja Basisty Anny Cymer, Piotra Marciniaka, Błażeja Ciarkowskiego czy Marka Czapelskiego³⁷. Publikacje te pozwoliły na lepsze zrozumienie procesów urbanistycznych, szczególnie w zakresie rozwoju mieszkalnictwa w latach 1956-1989. Istotnym elementem badań są prace odnoszące się do wpływu ideologii na architekturę, co znajduje odzwierciedlenie w badaniach Piotra Majewskiego, a także publikacja *Studia z dziejów architektury i urbanistyki w Polsce Ludowej*, pod redakcją Pawła Knapa³⁸. Z kolei teoretyczne rozważania dotyczące architektury zostały przedstawione w publikacji *Teksty modernizmu. Antologia polskiej teorii i krytyki architektury 1918-1981*³⁹.

Problem ochrony dziedzictwa architektonicznego został szeroko omówiony w polskiej literaturze naukowej m.in. przez Marka Gosztyłę i Petera Pasztora, Bohdana Rymaszewskiego⁴⁰ Wiktora Zina czy Andrzeja Kadłuczkę⁴¹. Przy zagadnieniach związanych z konserwacją i sytuacją powojenną należy uwzględnić przede wszystkim Jana Zachwatowicza – generalnego konserwatora zabytków, który opracował założenia odbudowy dla warszawskiej starówki⁴². Badaczem będącym autorytetem w prawnym aspekcie problematyki ochrony dziedzictwa i rewaloryzacji jest Jan Pruszyński

³⁶ Karolina Kuszyk, *Poniemieckie* (Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2019); Zbigniew Rokita, *Odrzania* (Kraków: Wydawnictwo Znak, 2023); Filip Springer, *Mein Gott, jak pięknie* (Warszawa: Wydawnictwo Karakter, 2023); Sławomir Sochaj, *Niedopolska* (Warszawa: Wydawnictwo Filtry, 2024); Beata Szady, *Wieczny początek. Warmia i mazury* (Warszawa: Wydawnictwo Czarne, 2020); Cezary Łazarewicz i Andrzej Klim, *Morze i ziemia: antologia reportaży z Pomorza* (Wydawnictwo Poznańskie, 2019).

³⁷ Andrzej Basista, „Betonowe dziedzictwo” (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001); Cymer, *Architektura w Polsce 1945-1989*; Piotr Marciniak, *Doświadczenia modernizmu: architektura i urbanistyka Poznania w czasach PRL* (Poznań: Wydawnictwo Miejskie Poznania, 2010); Piotr Marciniak, *Konteksty i modernizacje. Studia z dziejów architektury i urbanistyki w PRL* (Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, 2018); Błażej Ciarkowski, *Odcienie szarości. Architekci i polityka w PRL* (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2017); Marek Czapelski, *Moduły i wieżowce. Polscy architekci wobec przemian w budownictwie mieszkaniowym 1956-1970* (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2018).

³⁸ Piotr Majewski, *Ideologia i konserwacja. Architektura zabytkowa w Polsce w czasach socrealizmu* (Warszawa: Wydawnictwo Trio, 2009); Paweł Knapp, red., *Pod dyktando ideologii. Studia z dziejów architektury i urbanistyki w Polsce Ludowej* (Szczecin: IPN, 2013).

³⁹ Dorota Jędruch, Marta Karpińska, i Dorota Leśniak-Rychlak, red., *Teksty modernizmu. Antologia polskiej teorii i krytyki architektury 1918-1981* (Warszawa: Instytut Architektury, 2018).

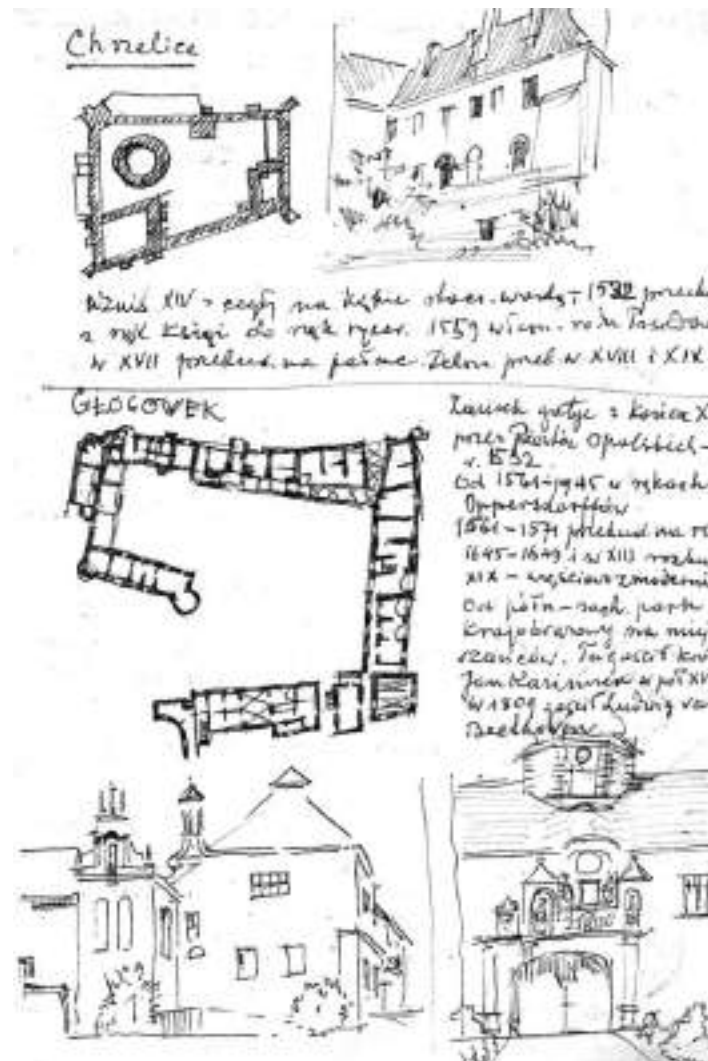
⁴⁰ Bohdan Rymaszewski, *Polska ochrona zabytków* (Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, 2005).

⁴¹ Marek Gosztyła i Peter Pasztor, *Konserwacja i ochrona zabytków architektury* (Rzeszów: Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, 2013); Bohdan Rymaszewski, „Niektóre wymagania konserwatorskie w stosunku do miast i dzielnic historycznych i ich uwarunkowania w Polsce po 1945 roku”, *Odbudowa miast historycznych*, pod. Red. Marii Lubockiej-Hoffmann, 1998; Rymaszewski, *Polska ochrona zabytków*; Wiktor Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina* (Warszawa: Wydawnictwo Arkady, 1986); Andrzej Kadłuczka, *Ochrona dziedzictwa architektury i urbanistyki doktryny, teoria, praktyka* (Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 2019).

⁴² Jan Zachwatowicz, *Ochrona zabytków w Polsce* (Warszawa: Wydawnictwo Polonia, 1965); Jan Zachwatowicz, „O polskiej szkole odbudowy i konserwacji zabytków”, *Ochrona Zabytków* 34, nr 1–2 (1981): 132–33; Jan Zachwatowicz, „Program i zasady konserwacji zabytków”, *Biuletyn Historii Sztuki i Kultury* 1, nr 2 (1946): 48–52.

i Stanisław Latour⁴³. Z kolei działania konserwatorskie zostały opisane przez Stanisława Lorentza⁴⁴. Tematykę powojennej odbudowy ośrodków miast historycznych poruszały również Edmund Małachowicz i Andrzej Tomaszewski. Ważnym głosem w kontekście ochrony dziedzictwa były prace badawczo-inwentaryzacyjne Kazimierza Saskiego, dokumentujące w tekach liczne zabytki różnych regionów Polski. Bardzo istotną pozycją związaną z zagadnieniami związanymi z ochroną dziedzictwa powstałego w XX wieku jest *Prolegomena do ochrony obiektów architektonicznych i zespołów urbanistycznych Poznania XX wieku* autorstwa Hanny Grzeszczuk-Brendel, Gabrieli Klause, Grażyny Kodym-Kozaczko i Piotra Marciniaka⁴⁵.

Oprócz wspomnianych wcześniej publikacji książkowych, dokonano również przeglądu licznych czasopism, które poświęcone były zagadnieniom odbudowy, konserwacji oraz szeroko pojętej analizy przestrzennej. Kluczowym elementem umożliwiającym zrozumienie ówczesnych trendów architektonicznych była analiza historycznych numerów czasopisma *Architektura*, gdzie regularnie publikowano artykuły dotyczące nowych projektów urbanistycznych i architektonicznych. Z kolei aspekt konserwatorski oraz kierunki odbudowy były obszernie omawiane na łamach czasopisma *Ochrona Zabytków*. W kolejnych numerach wypowiedzi autorytetów związanych z konserwacją zabytków, takich jak Jan Zachwatowicz, Ksawery Piwocki czy Waław Podlewski, dostarczając cennych informacji o ówczesnych wyzwaniach i priorytetach w zakresie ochrony dziedzictwa. W czasopiśmie *D.O.M* opublikowano liczne analizy kompozycyjne miast i spostrzeżenia na temat struktury przestrzennej powojennych ośrodków miejskich. W kontekście Kołobrzegu, istotne znaczenie miały również artykuły prasowe w lokalnych dziennikach, które odzwierciedlały bieżące postępy prac budowlanych.

Ilustracja 1

Teki Saskiego, zamki ziemi opolskiej, s. 3

⁴³ Jan Piotr Pruszyński, „Polityka - konserwacja - prawo”, *Ochrona Zabytków* 35, nr 3-4 (1982): 176-81; Latour, *Rewaloryzacja zabytkowych miast na Pomorzu Zachodnim*.

⁴⁴ Stanisław Lorentz, „Założenia I główne etapy rozwoju muzealnictwa i konserwatorstwa w pierwszych latach po wojnie”, *Materiały do zagadnień muzealnictwa i konserwatorstwa polskiego w latach 1944-1963* XXIII (1968).

⁴⁵ Hanna Grzeszczuk-Brendel i in., *Prolegomena do ochrony obiektów architektonicznych i zespołów urbanistycznych Poznania XX wieku* (Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, 2009).

Analiza materiałów w kontekście teorii rozwoju miast, w oparciu o fundamentalne prace takie jak *The Rise of the Network Society* Manuela Castellsa, pozwala na dostarczenie nowatorskich perspektyw interpretacyjnych dotyczących procesów urbanistycznych na Ziemiach Odzyskanych⁴⁶. Znaczący wkład w badania urbanistyczne wnoszą także prace Jane Jacobs i M.R.G. Conzena, których studium *Alnwick, Northumberland: a study in town-plan analysis* dostarcza cennych narzędzi do analizy morfologii miejskiej⁴⁷. Artur Jerzy Filip natomiast przybliży transformacje miejskie oraz koncepcje sieciowości, co znajduje odzwierciedlenie w analizach dotyczących rekonstrukcji miast powojennych⁴⁸. Pozycje takie jak *Mapping and Making Community in the Postwar European City* autorstwa Kenny'ego Cupersa wnoszą istotne ujęcie w proces powrotu do funkcjonowania w kontekście powojennych transformacji miast europejskich⁴⁹. W tym obszarze wyróżniają się również badania Jeffry'ego M. Diefendorfa, które koncentrują się na rekonstrukcji niemieckich miast po zakończeniu II wojny światowej⁵⁰. W kontekście przekształceń związanych z rozwojem uzdrowiskowych ośrodków miejskich na terenie Niemiec, wartościowe spojrzenie dostarcza analiza przypadków przedstawiona przez Markusa Pillmayera w artykule *Transformation processes in Germany's health resorts and spas – a three case analysis*, opublikowanym w „Annals of Leisure Research”⁵¹. Ważną pozycją jest również *Träume in Trümmern* autorstwa Wenera Durtha i Nielsa Gutschowa. W książce prezentowane są plany i modele rozwoju miast niemieckich z lat 1940-1950. Przeprowadzono również krytyczną analizę sposobu postępowania ze strukturą przestrzenną miast historycznych. Istotnym elementem w rozumieniu wpływu ideologii na procesy odbudowy i politykę pamięci są prace Demshuka, który w książce *Three Cities after Hitler: Redemptive Reconstruction across Cold War Borders* ukazuje, jak ideologiczne uwarunkowania kształtowały powojenne planowanie miejskie w trzech miastach – Frankfurtu, Lipsku i Wrocławiu – i oddziaływały na ich społeczne i polityczne realia w okresie Zimnej Wojny⁵². W Polsce problematykę pamięci w kontekście związków z Niemcami bada np. Robert Traba i Anna Wolff-Powęska⁵³.

⁴⁶ Manuel Castells, *The Rise of the Network Society* (Malden: Wiley-Blackwell Publishers, 2010).

⁴⁷ Jane Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities* (New York: Random House, 1993); „Conzen, M.R.G. 1960: Alnwick, Northumberland: a study in town-plan analysis. Institute of British Geographers Publication 27. London: George Philip - J.W.R Whitehand, Ivor Samuels, Michael P. Conzen, 2009”, dostęp 2 lipiec 2024, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0309132509334948?journalCode=phgb>.

⁴⁸ Artur Jerzy Filip, „Miasto jako struktura sieci współzależnych”, *Studia Ekonomiczne* 217 (2015), <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-82b2e3de-45aa-483c-887a-c28b4c2d1a2f>.

⁴⁹ Kenny Cupers, „Mapping and Making Community in the Postwar European City - Kenny Cupers, 2016”, 2016, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0096144216675044>.

⁵⁰ Jeffry Diefendorf, *In the Wake of War: The Reconstruction of German Cities after World War II* (Oxford: Oxford University Press, 1993).

⁵¹ Markus Pillmayer i in., „Transformation processes in Germany's health resorts and spas – a three case analysis”, *Annals of Leisure Research* 24, nr 3 (27 maj 2021): 310–27, <https://doi.org/10.1080/11745398.2020.1765399>.

⁵² Adrew Demshuk, *Three Cities after Hitler: Redemptive Reconstruction across Cold War Borders* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2021).

⁵³ Anna Wolff-Powęska, *Polacy - Niemcy sąsiedzi pod specjalnym nadzorem* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2018); Anna Wolff-Powęska, Robert Traba, i Katarzyna Woniak, „Fikcyjna rzeczywistość”. *Codziennosc, swiaty przezywane i pamiec niemieckiej okupacji w Polsce* (Berlin-Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie, 2016).

1.2. Zarys problematyki i przedmiot badań

Obszar Ziemi Odzyskanych wciąż pozostaje przedmiotem intensywnych studiów. Powojenne przesunięcie granic Polski na zachód i północ, przyniosło szereg konsekwencji o charakterze społecznym, gospodarczym oraz przestrzennym. Te zjawiska i relacje między nimi stanowią przedmiot badawczy niniejszej rozprawy doktorskiej. Opisane zostaną z perspektywy architekta, przez co niektóre z zagadnień mogą być przedstawione w sposób syntetyczny. Termin „Ziemie Odzyskane” odnosi się do terytoriów, które przed II wojną światową należały do Niemiec (oraz Wolnego Miasta Gdańska), a w nomenklaturze oficjalnej był powszechnie używany do 1989 roku. W latach 90. XX wieku zaczęto stosować cudzość lub dodawać określenie „tzw.”, ze względu na niezasadność tego sformułowania, wynikającą z silnego akcentu propagandowego, który nawiązywał do polskiej historii tych obszarów i legitymizował podejmowane działania. Autorka, dążąc do większej klarowności pracy, zdecydowała się na użycie terminu „Ziemie Odzyskane” bez cudzości i określenia „tzw.”, koncentrując się na jego znaczeniu, odnoszącym się do obszaru, który obejmowały.

Na Ziemiach Odzyskanych największym problemem były ogromne zniszczenia w wyniku działań wojennych i niemal całkowita wymiana ludności po II wojnie światowej. W 32 z 61 miast odnotowano zniszczenia przewyższające 50% (Ilustracja 3, s. 30)⁵⁴. Obszar starych miast zachował się jedynie w 10 ośrodkach. Ogrom zniszczeń był wypadkową walk, które toczyły się w przekształconych w fortece miastach oraz późniejszego stacjonowania wojsk radzieckich, dokonujących grabieży, podpaleń i celowego niszczenia materialnych pozostałości. Niemal w 100% zostały zniszczone stare miasta w Kołobrzegu, Głogowie, Gdańsku, Szczecinie czy Elblągu⁵⁵. Z trudną sytuacją pierwszych lat powojennych musiały zmierzyć się setki tysięcy migrantów, zmuszonych do opuszczenia swoich domów na wschodnich terenach. Budowali oni nowe życie wśród wojennych ruin, zniszczeń materialnych, rozerwanych więzi społecznych oraz w poczuciu tymczasowości, wynikającym z niestabilności granic i traumatycznych doświadczeń wojennych⁵⁶. Czynniki te miały głęboki wpływ na działania przestrzenne podejmowane na tych obszarach. Odbudowa miast w większości przypadków przebiegała bez uwzględnienia historycznej struktury przestrzennej, co wynikało z konieczności zaspokojenia podstawowych potrzeb bytowych, które miały charakter nadrzędny w stosunku do troski o obcy kulturowo krajobraz urbanistyczny. Proces adaptacji nowej, obcej przestrzeni przez repatriantów oraz integracja z odmiennym krajobrazem kulturowym doprowadziły do powstania unikalnej sytuacji architektoniczno-urbanistycznej, stanowiącej ewenement na skalę krajową. Wspólnym mianownikiem były tu zniszczenia wojenne i destrukcyjny wpływ wojsk radzieckich, który przyczynił się do znaczących zmian w tkance miejskiej i utrudnił działania administracyjne. Tworzenie poczucia przynależności do nowo przyłączonych obszarów oraz szybka próba ich zagospodarowania i odbudowy miały znaczący wpływ na ich wygląd

⁵⁴ Marian Klimczyk, red., *Zniszczenia wojenne w zabudowie miast i wsi według stanu w dniu 1 V 1945 roku* (Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 1967).

⁵⁵ Klimczyk.

⁵⁶ *Wrastanie. Ziemia Zachodnie i Północne. Początek - Katalog wystawy* (Wrocław: Ośrodek Pamięć i Przyszłość, 2023).

i charakter. Różnorodność sytuacji ekonomiczno-gospodarczej, kulturowej, miały duży wpływ na zróżnicowanie procesu odbudowy w poszczególnych regionach Ziemi Odzyskanych, takich jak Dolny Śląsk, Ziemia Lubuska, Pomorze Zachodnie, Warmia i Mazury. Ziemie Odzyskane mierzyły się również z problemem związanym z ochroną dziedzictwa i konserwacją zabytków. Wypracowany przez Jana Zachwatowicza plan odbudowy Warszawy nie sprawdził się w miastach z niemieckim dziedzictwem architektoniczno-urbanistycznym, które nie było akceptowane przez nowych mieszkańców. Warto zaznaczyć, że wiele działań związanych było z propagandą tzw. ziem piastowskich, co prowadziło do wybiórczego podejścia do ochrony zabytków, kładąc szczególny nacisk na obiekty gotyckie, które traktowano jako symbole historycznego dziedzictwa i polskości tych ziem.

Kolejnym elementem wpływającym na proces odbudowy były oddolne działania nowych mieszkańców, których motywacją była potrzeba uporządkowania swojego życia i odnalezienia stabilizacji. Proces odbudowy przebiegał etapowo – w pierwszej dekadzie po wojnie działania te koncentrowały się na porządkowaniu gruzów, wstępnej odbudowie⁵⁷. Kolejne etapy odbudowy były już związane z nowymi wyzwaniami – sytuacją polityczną, gospodarczą, centralnym planowaniem oraz wprowadzeniem norm budowlanych, które ograniczały kreatywność architektów i urbanistów. W latach 80. XX wieku dostrzeżono znaczenie rewaloryzacji starych miast, a nowe rozwiązania czerpały z postmodernizmu, co diametralnie zmieniło wygląd starówek.

Podjęta praca jest wynikiem analizy następujących zależności: większość miast na Ziemiach Odzyskanych została zniszczona w co najmniej 50%, a zmiany morfologiczne wynikające z tych zniszczeń wpłynęły na postrzeganie i funkcjonowanie historycznych dzielnic, głównie starówek. Kołobrzeg został potraktowany jako studium przypadku, a problem badawczy podjęty w pracy, dotyczy koncepcji i strategii odbudowy miasta po II wojnie światowej w odniesieniu do historycznej struktury miejskiej, traktowanej w różny sposób w kolejnych, ciągle niedokończonych etapach odbudowy. Obszar objęty badaniami zlokalizowany jest w centralnej części Pomorza Zachodniego i łączy doświadczenia 61 innych miast na tych terenach (Ilustracja 3, s.30). Proces odbudowy w Kołobrzegu, podobnie jak w innych miastach na Ziemiach Odzyskanych przebiegał w kilku etapach opartych na różnych schematach: odbudowie historyzującej, uzupełnieniach modernistycznych, odbudowie modernistycznej ignorującej układ urbanistyczny oraz odbudowie retrowersyjnej czy postmodernistycznej. Praca analizuje więc problematykę odbudowy Kołobrzegu, odwołując się również do szerszych warunków społecznych, gospodarczych i politycznych charakterystycznych dla Ziemi Odzyskanych.

Ramy czasowe pracy obejmują okres od lokowania miasta do transformacji ustrojowej w 1989 roku i działań w nowym systemie gospodarczym w XXI wieku, uwzględniając wcześniejszy kontekst historyczny, sięgający genezy powstania grodu i pierwszego ośrodka handlowego. Początki Kołobrzegu, szczegółowo omówione w rozdziale badawczym nr 3, sięgają IX wieku i stanowiły podwaliny dla rozwoju historycznej struktury funkcjonalno-przestrzennej, opartej na specyfice poszczególnych

⁵⁷ *Wrastanie. Ziemie Zachodnie i Północne. Początek - Katalog wystawy.*

obszarów. Wśród nich wyróżniały się produkcyjno-handlowy port i solanki oraz osady mieszkalno-usługowe ze starówką na czele, a od XIX wieku uzdrowisko.

Zakres przestrzenny pracy obejmuje z kolei obszar miasta z naciskiem na kreowaną na przestrzeni wieków strukturę funkcjonalno-przestrzenną zawierającą podział na stare miasto ze śródmieściem, port oraz dzielnicę uzdrowską (Ilustracja 2). W analizie historycznego kształtowania tkanki urbanistycznej uwzględniony został cały obszar miasta, co miało wskazać i uwydatnić rozwój wspomnianej struktury. Badania pokazały, że choć przedmieścia, a później dzielnica na lewym brzegu Parsęty, rozwijały się równolegle, nie wykształciły unikalnej struktury ani nie wpłynęły na zmianę funkcjonalno-przestrzennego układu miasta po wschodniej stronie rzeki.

Ilustracja 2

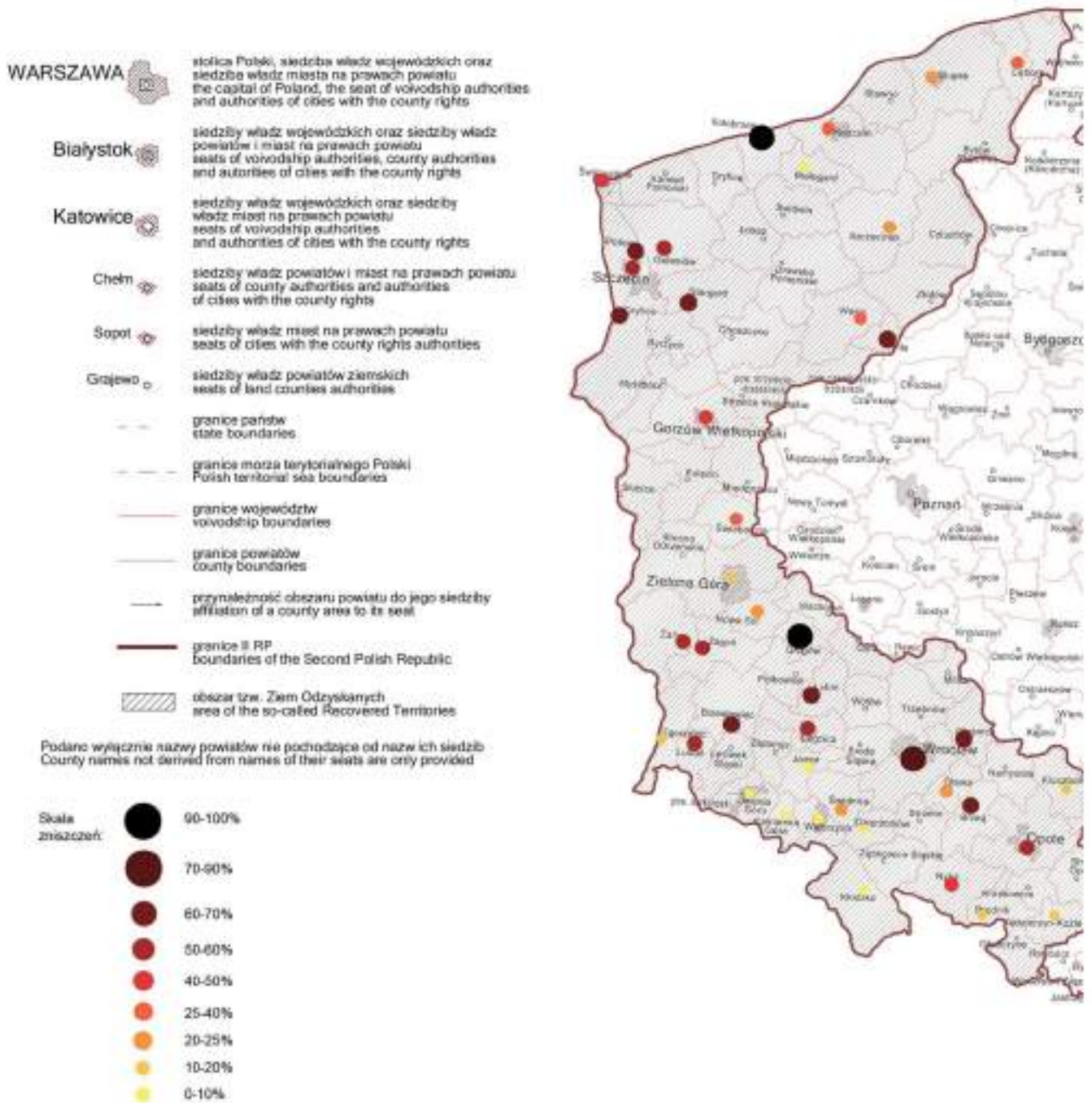
Struktura przestrzenno-funkcjonalna Kołobrzegu

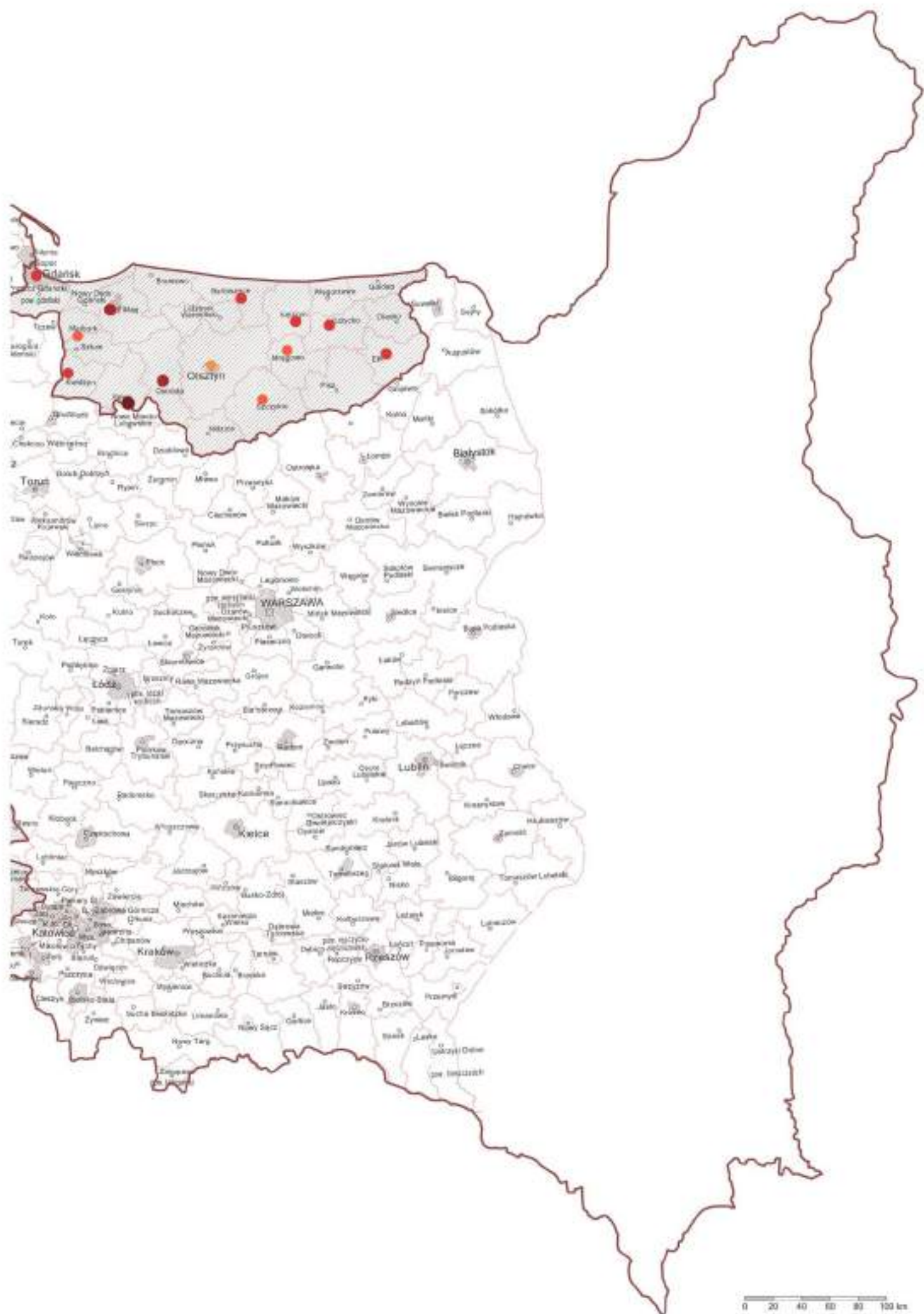
1. Stare miasto (w kolorze brązowym)
2. Port (w kolorze fioletowym)
3. Uzdrowisko (w kolorze zielonym)

Ilustracja 3

Zniszczenia miast na Ziemiach Odzyskanych

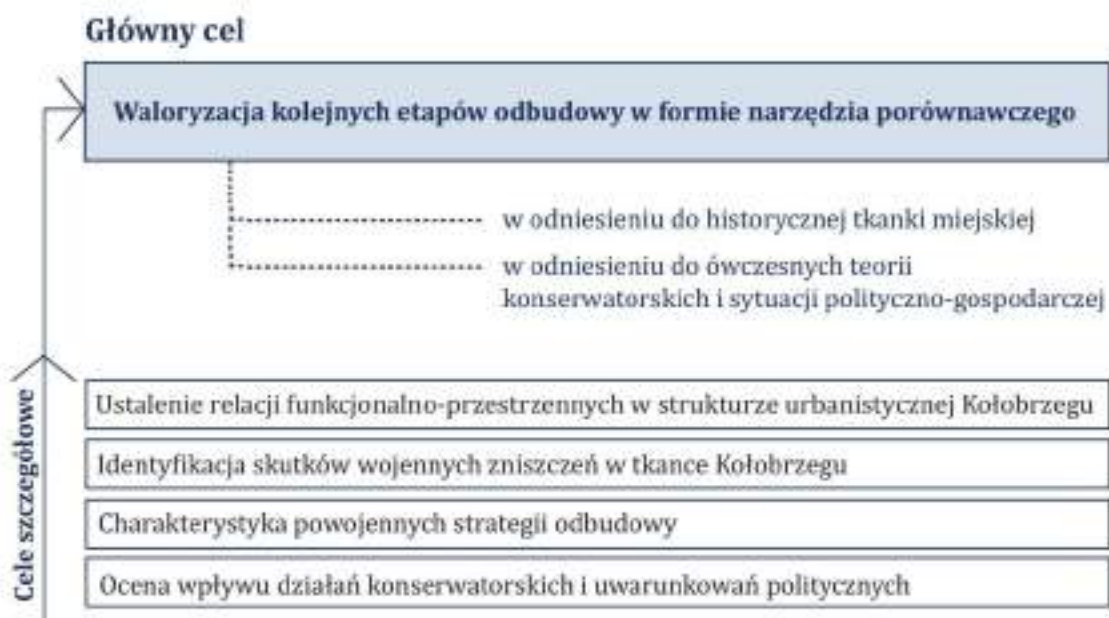

1.3. Cel pracy

Założonym celem jest **waloryzacja kolejnych etapów odbudowy po II wojnie światowej w odniesieniu do historycznej tkanki miejskiej, ukształtowanej do 1939 roku**. Punktem odniesienia są obowiązujące teorie konserwatorskie i tło polityczno-gospodarczym, a także związki między odbudową i rekonstrukcją, postmodernizmem (retrowersją) i współczesnymi wyzwaniami nowoczesnego miasta, w szczególności rewitalizacją. Do realizacji tego celu zostały użyte narzędzia porównawcze, które pozwalają na ukazanie związków przedwojennej tkanki miejskiej, poszczególnymi działaniami oraz współczesnymi trendami i wyzwaniami współczesnego miasta. Zamierzone cele zostały osiągnięte przez **cele szczegółowe**:

- **Ustalenie relacji funkcjonalno-przestrzennych w strukturze urbanistycznej Kołobrzegu** poprzez analizę historycznego kształtowania przestrzeni oraz opracowanie modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej;
- **Identyfikację skutków wojennych zniszczeń w tkance Kołobrzegu** na podstawie opracowania modelu terenów o zdegradowanej funkcji;
- **Charakterystykę powojennych strategii**, obejmująca działania gospodarcze, administracyjne i społeczne oraz analizę planów odbudowy z lat 40. i 50. XX wieku;
- **Ocenę wpływu działań konserwatorskich i uwarunkowań politycznych na rozwój przestrzeni miejskiej Kołobrzegu** w świetle analiz teorii i praktyki konserwatorskiej.

Ilustracja 4

Schemat pokazujący cel badań

1.4. Pytania badawcze i teza pracy

W odniesieniu do podjętego tematu pojawiły się następujące pytania badawcze:

Q1 – Czy sytuacja i propaganda polityczna Ziemi Odzyskanych i „powrotu do ojczyzny” miała wpływ na decyzje planistyczne?

Q2 – W jakim stopniu struktura przestrzenna i pozostałości architektoniczne ukształtowane do wybuchu II wojny światowej wpłynęły na decyzje o odbudowie i modernizacji miasta w latach powojennych i stylu jego przebudowy w końcu XX wieku?

Q3 – Jaki wpływ miały aktualne tendencje architektoniczno-urbanistyczne na decyzje planistyczne i czy były one próbą odtworzenia lub stworzenia dziedzictwa na Ziemiach Odzyskanych?

Q4 – Jaki był wpływ ówczesnych teorii konserwatorskich na kształtowanie przestrzeni miejskiej?

Q5 – Czy i jak połączenie koncepcji konserwatorskich i planów zagospodarowania prowadziło poprawy funkcjonowania, atrakcyjności miasta i relacji przestrzennych?

Q6 – Czy charakter współczesnych działań rewitalizacyjnych uwzględnia przedwojenne doświadczenia i strukturę funkcjonalną miasta?

W pracy sformułowano następujące hipotezy:

H1 – Poszczególne etapy przebudowy nie są zjawiskami izolowanymi, lecz stanowią - często antagonistyczny - proces kształtowania się miasta.

Założono, że przebudowa miasta jest procesem ciągłym, a poszczególne etapy wpływają na siebie wzajemnie. Dotyczy ona zależności między kolejnymi, w części niesfinalizowanymi etapami przebudowy miasta i ich wpływu na układ urbanistyczny i formy architektoniczne. Wiedzę dostarczają badania literaturowe, kwerenda archiwalna, analiza historycznych planów i zdjęć lotniczych oraz badania morfologiczne.

H2 – Historyczna struktura miasta zignorowana podczas pierwszej modernizacyjnej zachowała swoją czytelność i stanowiła podstawę do odtworzenia średniowiecznej tkanki miejskiej „Nowego Starego Miasta” w 1985 roku.

Założono, że pierwotna struktura miasta przetrwała i stanowiła podstawę rekonstrukcji. Danymi potwierdzającymi hipotezę są zachowane dokumenty, plany miasta i zdjęcia lotnicze z lat 50. XX wieku.

H3 – Dalszy rozwój powinien uwzględniać wnioski z poprzednich etapów odbudowy, która jest procesem niedokończonym, nie prowadzonym na całej tkance miejskiej;

Hipoteza normatywna o charakterze wartościującym. Opisana z wykorzystaniem narzędzia waloryzacji.

H4 – Problem odbudowy zniszczonych miast jest problemem globalnym, a związana z nim rewitalizacja stanowi aktualny kierunek zrównoważonego rozwoju miast z poszanowaniem wartości historycznych i dziedzictwa, które budują tożsamość miejsca.

Hipoteza ogólna odwołująca się do teoretycznych podstaw problematyki odbudowy i współczesnych koncepcji rozwoju miast.

H5 – Potraktowany jako studium przypadku Kołobrzeg może być ekstrapolowany na inne miasta na Ziemiach Odzyskanych, gdzie kontynuacja odbudowy łączy się z nową potrzebą rewitalizacji.

Hipoteza porównawcza zakładająca istnienie porównywalnych cech między różnymi miastami o podobnym kontekście historycznym i urbanistycznym.

W związku z hipotezami cząstkowymi została postawiona w pracy teza:

Proces odbudowy Kołobrzegu po II wojnie światowej obejmujący trzy etapy, poddany różnorodnym wpływom politycznym i konserwatorskim, stanowi złożony i ciągle niedokończony proces, który powinien być analizowany zarówno w kontekście lokalnym, jak i obejmującym tereny o podobnym kontekście historycznym, uwzględniając wpływ historycznej struktury miejskiej oraz współczesne potrzeby rewitalizacyjne w duchu zrównoważonego rozwoju.

1.5. Omówienie metod badawczych

Analizy przestrzenne w badaniach miejskich odgrywają kluczową rolę w zrozumieniu procesów urbanistycznych. Jak zauważa Dietrich Denecke, koncentrują się one przede wszystkim na modelach planowanych układów urbanistycznych, często pomijając szczegółowe procesy rozwojowe, takie jak wytyczanie ulic, kształtowanie zabudowy, zagęszczanie struktury miejskiej czy zmiany topografii miast⁵⁸. W niniejszej pracy metodologia badań opiera się na połączeniu **analiz historycznych (1.) i morfologicznych (2.) z rzeczową analizą etapów odbudowy (3.)**. Celem było zidentyfikowanie elementów struktury przestrzennej miasta oraz określenie relacji między nimi, co pozwoliło na zbadanie, w jaki sposób były one uwzględniane w poszczególnych etapach odbudowy. Takie podejście jest szczególnie istotne w kontekście prognozowania dalszego rozwoju Kołobrzegu jako zrównoważonego organizmu miejskiego, choć zagadnienie to zostało jedynie zasygnalizowane w pracy.

⁵⁸ Dietrich Denecke, „Comparative Approaches in the Historico—topographical Analysis of Towns and Cities”, *Lords and Towns in Medieval Europe*, 2017, 33–61.

Podstawowym założeniem metodologicznym było połączenie podejścia historycznego i morfologicznego z autorską analizą etapów odbudowy, umożliwiając obiektywizację wyników. Poszczególne okresy objęte badaniami to:

- **Rozwój Kołobrzegu do wybuchu II wojny światowej**, obejmujący średniowiecze, okres rozwoju fortyfikacji oraz czas od powstania uzdrowiska do wybuchu wojny;
- **Okres największych zniszczeń – rok 1945**, będący punktem zwrotnym w historii miasta;
- **Okres powojennej odbudowy**, w tym pierwsze działania stabilizacyjne, modernistyczny etap odbudowy oraz postmodernistyczny etap wraz ze współczesnymi działaniami.

1. Analizy historyczne

Badania historyczne obejmowały analizę rozwoju Kołobrzegu w poszczególnych okresach historycznych, z uwzględnieniem aspektów urbanistycznych, architektonicznych, historycznych oraz konserwatorskich. Wykorzystano szerokie spektrum źródeł, takich jak plany, mapy, dokumenty czy fotografie. Analizy te oparto na dostępnych źródłach literaturowych dotyczących architektury, urbanistyki oraz powojennej odbudowy na terenach Ziem Odzyskanych. Przeprowadzono również kwerendę archiwalną w Szczecinie, Koszalinie, Krakowie oraz Marburgu. Dzięki niej możliwe było znalezienie dodatkowych dokumentów pozwalających powiązać decyzje planistyczne i polityczne z działaniami przestrzennymi. Badania terenowe (in situ) umożliwiły szczegółową obserwację i analizę miejskiej tkanki urbanistycznej. Zostało to uzupełnione analizą historycznych planów i fotografii. Skupiono się na zrozumieniu genezy miasta, ciągłości jego rozwoju oraz warstw funkcjonalno-przestrzennych wynikających z wielowiekowych przekształceń. Dzięki temu możliwe było pełniejsze zrozumienie procesów kształtujących strukturę Kołobrzegu.

2. Analizy morfologiczne

Badania morfologiczne koncentrowały się na analizie struktury miasta, bazując na morfogenezie Michaela R.G. Conzena oraz koncepcji sieci Manuela Castellsa. Analizie poddano podstawowe elementy struktury miejskiej, takie jak siatka ulic, działki i zabudowa, a także ich elastyczność i zdolność do adaptacji w obliczu zmian historycznych i gospodarczych⁵⁹. W Kołobrzegu węzły zostały zidentyfikowane jako kluczowe, dające się wyodrębnić obszary i punkty przestrzenno-funkcjonalne, ośrodki funkcjonalne w strukturze urbanistycznej, charakteryzujące się specyficznym układem, zintegrowane siecią powiązań, głównie komunikacyjnych i funkcjonalnych⁶⁰. Warto

⁵⁹ Castells, *The Rise of the Network Society.*, s.468

⁶⁰ Wyniki tej analizy zostały częściowo przedstawione w artykule: Brechelke i Grzeszczuk-Brendel, „Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu: historia, teraźniejszość, przyszłość”.

Za początek morfologii historycznej można uznać badania prowadzone przez: F. Ratzla (1882) *Anthropogeographie*, O. Schlüttera (1899) *Die Grundrisse der Städte*, a przede wszystkim K. Hasserta (1907) *Die Städte geographisch betrachtet*. Jednak największe znaczenie dla rozwoju tej dziedziny mają nadal stosowane teorie Michaela R.G. Conzena, w szczególności prace takie jak: *Alnwick, Northumberland, A Study in Townplan Analysis (The Institute of British Geographers, Nr 27, 1960)* oraz *The Plan Analysis of an English City Centre (Proceedings of the IGU Symposium in Urban*

zauważyć, że choć termin „sieć” często odnosi się do współczesnych miast, wyniki analiz wskazują, iż także historyczne miasta, które tradycyjnie były postrzegane jako struktury hierarchiczne (np. centrum i peryferie), mogą posiadać cechy charakterystyczne dla układów sieciowych. Badania terenowe in situ, analiza literatury oraz kwerendy archiwalne, w tym przegląd materiałów ikonograficznych (map, pocztówek, planów i dokumentów planistycznych), pozwoliły szczegółowo zbadać trwałość układu przestrzennego Kołobrzegu wskazując, że powiązania między poszczególnymi ośrodkami miejskimi wykazują cechy struktury sieciowej, podważając typowe układy hierarchiczne. Punkty w badaniach analizowane są na podstawie map, czyli w wymiarze dwuwymiarowym. W rzeczywistej przestrzeni jednak mogą rozszerzać się na obszary wypełniające go, jak na przykład plac otoczony budynkami. Nawiązuje to do koncepcji Kandinskiego zawartej w książce *Punkt i linia na płaszczyźnie*⁶¹, gdzie punkt rozszerza się do koła, a linie mają różny bieg. Kandinsky zauważa, że choć punkt w matematyce istnieje tylko pojęciowo, ma także głębszy, ludzki sens⁶². Kluczowe punkty miasta zidentyfikowano jako obszary o specyficznym układzie funkcjonalnym, które zostały zintegrowane za pomocą powiązań komunikacyjnych i przestrzennych. Badania obejmowały również dokumentowanie i mapowanie zmian zachodzących w tkance miejskiej, z uwzględnieniem roli zieleni oraz przestrzeni pełniących funkcję spajającą miasto. Analiza pozwoliła na wskazanie zależności pomiędzy trwałością historycznej struktury miejskiej a jej zdolnością do reagowania na zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i przestrzenne.

3. Rzeczowa analiza pomiarowa

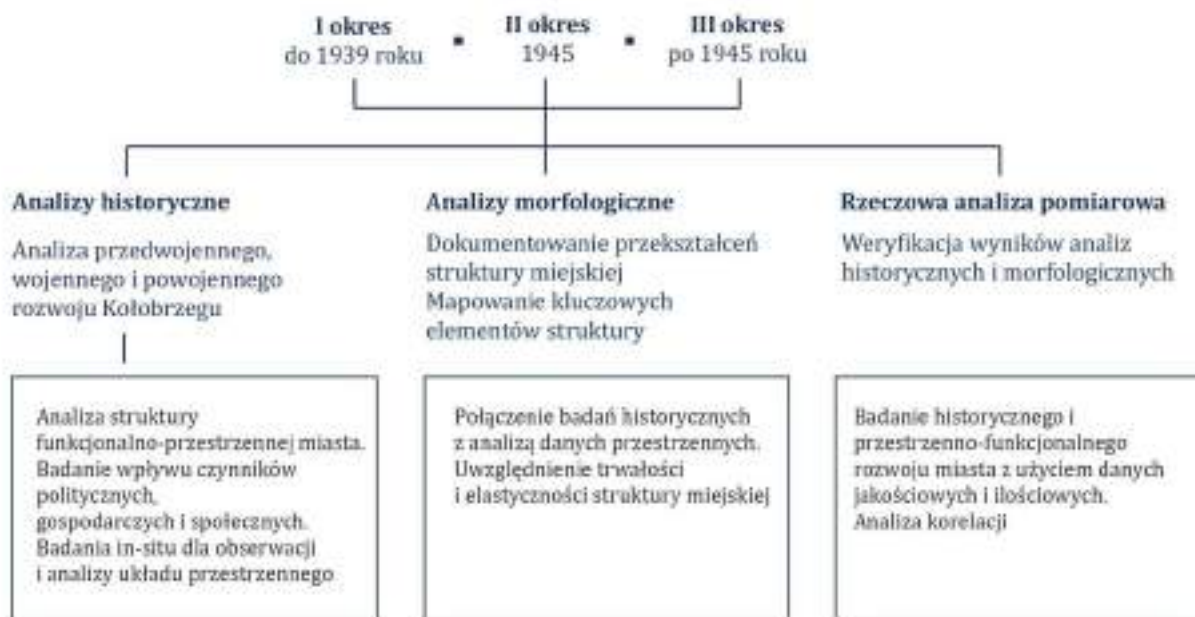
Rzeczowa analiza pomiarowa etapów odbudowy służyła weryfikacji wyników badań historycznych i morfologicznych oraz ocenie procesu rozwoju przestrzennego. Skupiono się na wybranych dzielnicach miasta, wytypowanych na podstawie analizy intensywności użytkowania oraz natężenia ruchu pieszego (opisanej w rozdziale 8). Autorski pomiar natężenia ruchu pozwolił zidentyfikować najbardziej aktywne współczesne obszary miejskie oraz ocenić, które formy powojennej odbudowy stworzyły przestrzenie najlepiej sprzyjające życiu miejskiemu. Dzięki zastosowaniu analizy możliwe było powiązanie historycznych i współczesnych funkcji miasta oraz zidentyfikowanie przestrzeni, które zachowały swoją ciągłość w strukturze urbanistycznej

Geography, Lund Studies in Geography). Conzen w swoich badaniach analizował przede wszystkim zabudowę pojedynczych działek, co jednak nie zostało uwzględnione w przedstawionym artykule. W Polsce istotną rolę w rozwoju morfologii historycznej odegrały prace Kazimierza Dziewońskiego, takie jak *Zagadnienie typologii morfologicznej miast w Polsce* (*Czasopismo Geograficzne*, 33(1), 1962) oraz publikacje M. Kuleszy, w tym *Shaping the Housing of Industrialists and Workers: The Textile Settlements and Żyrardów in Poland* (w: P.J. Larkham, M.P. Conzen (red.), *The Making of the Urban Landscape*, New York, Routledge, s. 152–173). W tej samej publikacji istotny jest również artykuł wprowadzający autorstwa P.J. Larkhama i M.R.G. Conzena, pt. *Agents, Agency and Urban Form* (*The Making of the Urban Landscape*, New York, Routledge, s. 3–23). Dla historii badań morfologicznych w Polsce szczególnie ważne są opracowania autorstwa M. Kotera i M. Kuleszy, m.in. *Zastosowanie metod conzenowskich w polskich badaniach morfologii miast* (w: M. Kulesza (red.), *Czas i przestrzeń w naukach geograficznych. Wybrane problemy geografii historycznej*, Łódź, 2008, s. 257–272).

⁶² Paulina Sztabińska, „Życie w obrazie. O koncepcji malarskiej Wassilego Kandinsky’ego”, w *Acta Artis. Studia ofiarowane profesor Wandzie Nowakowskiej*, 2016.

Kołobrzegu. Metoda rzeczowej analizy uwzględnia zarówno wskaźniki ilościowe jak i jakościowe, obejmujące m.in. czytelność historycznej struktury, zróżnicowanie funkcjonalne, gęstość zabudowy, stopień ochrony konserwatorskiej. Wyłonione obszary oceniano w tabelach porównawczych, przedstawiających wartości dla każdego okresu historycznego. Określono więc zmiany w strukturze, funkcjonalności i estetyce poszczególnych obszarów. Zidentyfikowano różnice między zabudową przedwojenną, socjodemokratyczną i postmodernistyczną. Ponadto dodatkowe wskaźniki: aktywność fasad, dostępność komunikacyjna, transformacja funkcji obszarów pozwoliły na ocenę aktualnego stanu przestrzeni Kołobrzegu. Badania zostały opisane szczegółowo w rozdziale 8. Aby potwierdzić wyniki wykonano również analizę statystyczną i wizualizację wyników badań do których wykorzystano programy Microsoft Excel oraz Statistica.

Metodologia zastosowana w analizie Kołobrzegu koncentruje się na badaniu historycznego i przestrzenno-funkcjonalnego rozwoju miasta z użyciem danych jakościowych i ilościowych. Analiza dotyczy czasów od średniowiecza do współczesności. Przyjęto podejście analityczno-poznawcze, które integruje różne metody badawcze. Metodologia ta daje kompleksowe narzędzie do zrozumienia i prognozowania rozwoju przestrzeni miejskich, podkreślając potrzebę zachowania równowagi między historyczną strukturą, a współczesnymi przemianami.

Ilustracja 5

Metodologia badań

1.6. Struktura pracy

Struktura pracy oparta jest na dziewięciu rozdziałach, które odzwierciedlają przemiany miasta i przyjętą metodologię badawczą. Całość uzupełniają zakończenie, bibliografia, spis źródeł ilustracji oraz streszczenie. Praca w znacznej mierze opiera się na chronologiczno-problemowym ujęciu omawianych zagadnień. Wstęp, stanowiący pierwszą część pracy, obejmuje omówienie kontekstu i dotychczasowego stanu badań, zarys problematyki badawczej, a także tezę, cel oraz przyjęte metody badawcze.

Drugi rozdział stanowi zarys problematyki powojennej odbudowy na Ziemiach Odzyskanych, mających wpływ na działania w Kołobrzegu. Przedstawia teorie i działania konserwatorskie po II wojnie światowej, ukazując zmieniające się podejście do przedwojennej, niemieckiej spuścizny kulturowej.

Kolejny rozdział poświęcony jest kolejnej podstawie powojennej odbudowy, czyli kształtowaniu się struktury przestrzennej Kołobrzegu, od momentu powstania grodu do 1939 roku z uwzględnieniem rozwoju historycznego i kształtowania się morfologii funkcjonalno-przestrzennej. Główne dzielnice traktowane jako podstawowe elementy struktury: stare miasto i śródmieście, port oraz uzdrowisko są omawiane w trzech okresach funkcjonalno-czasowych – średniowiecze, okres fortyfikacji oraz dziewiętnastowieczna ekspansja przestrzenna.

II wojna światowa i walki o Kołobrzeg stanowią cezurę oraz punkt zwrotny w rozważaniach nad jego przestrzennym rozwojem. Okres ten został omówiony w osobnym rozdziale, podkreślającym jego znaczenie dla kształtowania miejskiej przestrzeni. Przedstawiono w nim przekształcenie miasta w twierdzę, analizę zniszczeń wojennych i opisano okres radziecki po wyzwoleniu. Badania podsumowuje model terenów o zdegradowanej funkcji.

Rozdział piąty jest poświęcony początkowym etapom odbudowy Kołobrzegu. Ze względu na brak działań przestrzennych, odbudowa w tym kontekście rozumiana jest przede wszystkim jako odrodzenie życia społecznego i gospodarczego oraz porządkowanie miasta. Plany odbudowy z lat 40. i 50. XX wieku, będące częścią odgórnie zaplanowanych działań, omawiane są w rozdziale szóstym.

Z kolei rozdział siódmy analizuje następne etapy powojennej odbudowy miasta, które miały miejsce po 1957 roku. Podzielono je na pięć sekcji: odbudowę w latach 1957-1970, odbudowę w latach 70. XX wieku, odbudowę istniejących zabytków, głównie w obrębie starego miasta, budowę nowej starówki oraz model struktury funkcjonalno-przestrzennej, zestawiający cztery okresy czasowe: 1945-1956, 1957-1970, 1971-1985, 1986-współcześnie.

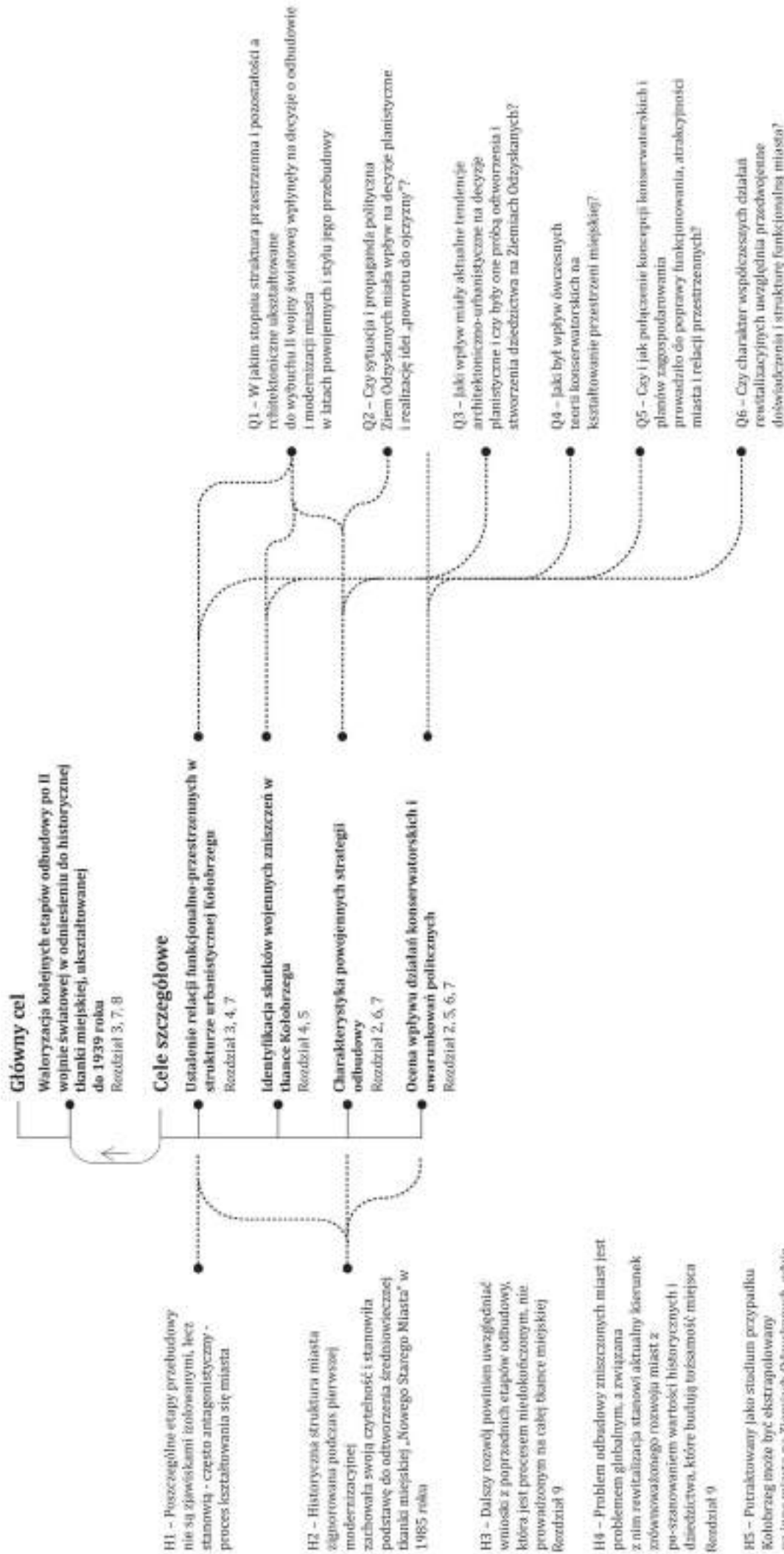
Ósmy rozdział, poświęcony jest waloryzacji procesu odbudowy Kołobrzegu z wykorzystaniem rzeczowej analizy pomiarowej, badań kwartałów oraz analizy korelacji.

Ostatni rozdział zawiera podsumowanie wyników przedstawionych w poprzednich częściach pracy.

Historyczna przestrzeń Kołobrzegu punkt wyjścia do procesu odbudowy

Ilustracja 6

Schemat badań

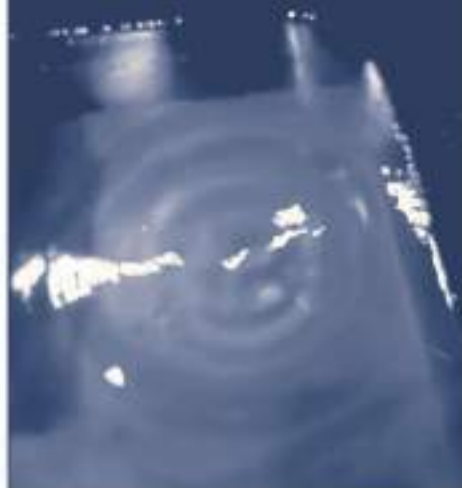

2

Rozdział 2

Teorie i działania
konserwatorskie.
Kontekst
Ziem Odzyskanych

- 2.1. Teorie konserwatorskie
 - 2.1.1. Idee Zachwatowicza i Lauterbacha
 - 2.1.2. Alternatywne podejścia
 - 2.1.3. Socrealizm
- 2.2. Działania konserwatorskie
 - 2.2.1. Kształtowanie administracji
 - 2.2.2. Odbudowa miast w Polsce
 - 2.2.3. Działania na Ziemiach Odzyskanych

2.1. Teorie konserwatorskie

Analiza teorii oraz działań konserwatorskich prowadzonych na terenach Ziemi Odzyskanych stanowi punkt wyjścia do badań nad Kołobrzegiem, jednym z najbardziej zniszczonych ośrodków na tym obszarze. Kontekst ten umożliwia osadzenie Kołobrzegu w szerokiej przestrzeni urbanistyczno-konserwatorsko-politycznej, co pozwala na głębsze zrozumienie procesów i działań kształtujących rozwój urbanistyczny miasta w okresie powojennym. W związku z niespotykaną wcześniej skalą zniszczeń w Polsce i całej Europie w 1945 roku teorie konserwatorskie stały się przedmiotem burzliwych dyskusji⁶³. W podrozdziale zostanie poruszony wątek teorii powstałych po II wojnie światowej w Polsce, mających wpływ na odbudowę zniszczonych miast, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji na Ziemiach Odzyskanych. Tematyka ta nie była dotychczas podjęta w skali całego obszaru. Liczne opracowania dotyczące wybranych miast i miasteczek Pomorza Zachodniego oraz Dolnego Śląska wraz z badaniami in situ w miastach dzisiejszego województwa lubuskiego i warmińsko-mazurskiego pozwalają wprawdzie określić ogólne tendencje jakie zachodziły na tym terenie, ale nadal niezbędne jest kompleksowe badanie tego zagadnienia⁶⁴.

Rozwój teorii w XIX wieku i XX wieku doprowadził do określenia jasnych i jednoznacznych celów działania konserwatorskiego. Dzięki temu możliwe było ich sformalizowanie w postaci tekstów i aktów doktrynalnych, które zyskały status uniwersalnych, międzynarodowych dokumentów normatywnych. Na podstawie tych tekstów można było określić właściwe formy ochrony zabytków i dopuszczalne granice interwencji. Ze swoim zasadniczo statycznym charakterem były również wyrazem idei, co ujawniało się w zakresie podejmowanych działań.

⁶³ Zarówno duże jak i małe miasta ucierpiały w wyniku ataku wojsk hitlerowskich i kontrofensywy wojsk alianckich. Rozpowszechnione naloty bombowe, mimo deklaracji o nieatakowaniu infrastruktury cywilnej, doprowadziły do ogromnych zniszczeń na obu frontach. W samej Wielkiej Brytanii zbombardowano m.in. Londyn, Liverpool, Sheffield, Glasgow czy Belfast. W wyniku nalotów dywanowych w Niemczech zniszczono ponad 41 dużych i 158 średnich miast. Spośród miast Niemieckich które uległy największej destrukcji wymienić można Kolonię, Dortmund, Frankfurt, Drezno, Hamburg czy Düsseldorf. Zniszczeniom uległy również część miast europejskich m.in. Haga, Dunkierka, Leningrad. Osobną kwestię stanowią zniszczenia miast Polski, gdzie oprócz kompletnie zniszczonej stolicy – Warszawy, około 50 miast zostało zniszczonych w ponad 60%. Spośród krajów Europy Polska poniosła największe straty ludnościowe i materialne. Już we wrześniu w 1939 roku w wyniku nalotów bombowych zniszczone zostało około 50% tkanki miejskiej Gdańsku, oraz 75% Wielunia. Największe straty materialne miast II RP miały miejsce w Warszawie. Szacunek zniszczeń całego miasta wyniósł 65% Wypalano wsie i usuwano charakterystyczne dla polskiego krajobrazu elementy takie jak kościoły, bóżnice, ratusze. Ponadto dopuszczono się grabieży zbiorów muzealnych i przetopienia pomników. Straty materialne Polski spotęgowała ofensywa Armii Czerwonej. W miejscach - miastach stanowiących punkty oporu Armii Niemieckiej notowano duże zniszczenia. Przykładem mogą być miasta Ziemi Odzyskanych.

⁶⁴ Lubocka-Hoffmann, *Odbudowa miast historycznych*; Pawłowski, „Odbudowa miast a rodowód polskiej myśli konserwatorskiej i urbanistycznej”; Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*; Merta-Staszczak, *Nieruchomości zabytkowe na Dolnym Śląsku w latach 1945-1989*; Fiuk, *Architektura miasta odbudowanego*; Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina*.

Stan polskich miast – przyłączonych oraz znajdujących się w dawnych granicach Rzeczypospolitej – doprowadził do kontestacji dotychczasowych teorii konserwatorskich opartych w znacznej mierze na zasadach Aloisa Riegla i Karty Weneckiej z 1931 roku. Uchwalony przez Zgromadzenie Generalne Ligi Narodów dokument odrzucił dziewiętnastowieczną ideę restauracji stylistycznej na rzecz poglądów historyczno-filozoficznych, uznających zabytek za materialne źródło historyczne, które należy badać i konserwować z poszanowaniem wszystkich faz rozwoju. Jednym z najważniejszych postulatów Karty Weneckiej było unikanie rekonstrukcji na rzecz autentyzmu, uznawanego za nadrzędną wartość. W obliczu anihilacji wielu miast europejskich te zasady straciły rację bytu. W tej sytuacji konieczne było opracowanie zakresu i możliwości *odstępstw* od dotychczas wiodących doktryn konserwatorskich. Jedną z dróg były próby odbudowy i odtwarzania zabytków we Włoszech, Francji i Niemczech, a także w Polsce w dążeniu do przywrócenia historycznego charakteru zabytkowych miast. Przebieg odbudowy różnił się jednak w zależności od systemów politycznych, organizacji struktur społecznych oraz strategii rozwoju gospodarczego⁶⁵.

Po II wojnie światowej Niemcy, podobnie jak Polska, musiały zmierzyć się z wyzwaniem odbudowy i przywrócenia równowagi społeczno-gospodarczej. Sytuacja w Niemczech była jednak odmienna ze względu na ustalone nowe granice oraz podział na Niemiecką Republikę Demokratyczną (NRD) i Republikę Federalną Niemiec (RFN). W związku z tym przebieg odbudowy różnił się w zależności od systemów politycznych, organizacji struktur społecznych oraz strategii rozwoju gospodarczego⁶⁶. Odbudowa miast odbywała się w różnych kierunkach. Pierwszym z nich było przywrócenie dawnego charakteru urbanistycznego, z utrzymaniem pierwotnych układów przestrzennych oraz wznoszeniem nowych budynków zgodnie z wymogami konserwatorskimi. Drugim podejściem było wprowadzanie nowych układów przestrzennych, co prowadziło do zatarcia dawnej struktury miejskiej. Strategie te różniły się w zależności od miasta i obejmowały zarówno rekonstrukcję historyczną, jak i wprowadzanie nowoczesnych form architektonicznych⁶⁷. Przykładami miast, w których zachodziły gruntowne przemiany urbanistyczne mogą być leżące na terytorium dawnego NRD Drezno, a w zachodnich Niemczech Frankfurt nad Menem.

Frankfurt nad Menem, będący jednym z najważniejszych ośrodków finansowych Niemiec, doznał poważnych zniszczeń podczas alianckich bombardowań w marcu 1944 roku. Zniszczono wówczas ponad 70% całego miasta, a Stare Miasto, znane z wyjątkowego średniowiecznego układu urbanistycznego, zostało zrujnowane w ponad 90%⁶⁸. Po wojnie odbudowano jedynie niewielką część zniszczonych historycznych obiektów. W pierwszych latach po wojnie Frankfurt skoncentrował się na modernizacji przestrzeni miejskiej. Budowano szerokie arterie komunikacyjne oraz nowoczesne osiedla mieszkaniowe, otoczone terenami zielonymi. Odbudowa ograniczyła się do rekonstrukcji kilku istotnych budynków, takich jak ratusz i katedra. W ramach powojennej odbudowy zrekonstruowano także północną pierzeję Römerberg. Powstały tam obiekty łączące historyczne fasady z nowoczesnymi elementami

⁶⁵ Fiuk, *Architektura miasta odbudowanego*.

⁶⁶ Fiuk.

⁶⁷ Fiuk.

⁶⁸ Nataša Danilović Hristić i Nebojša Stefanović, „The Rebuilding of Memory Through Architecture – Case Studies of Leipzig and Dresden”, *Journal of Urban Culture Research* 20 (2020): 97–111.

architektonicznymi. W 1976 roku wzniesiono brutalistyczny budynek Ratusza Technicznego, który stał się symbolem nowoczesnej, lecz kontrowersyjnej architektury powojennej. Negatywny odbiór społeczny tego projektu oraz krytyka braku związku z historycznym charakterem miasta doprowadziły do rozpoczęcia projektu DomRömer w 2006 roku⁶⁹. Projekt zakładał przywrócenie historycznego charakteru dzielnicy między katedrą a ratuszem Römer. W jego ramach zrekonstruowano około 35 budynków, z czego 15 zostało odtworzonych na podstawie szczegółowej dokumentacji historycznej. Odtworzono także historyczny układ ulic i placów oraz przywrócono tradycyjne elementy architektoniczne, takie jak dwuspadowe dachy, fasady z bazaltowymi cokołami i okna w stylu epokowym⁷⁰.

Ilustracja 7

Ratusz we Frankfurcie

Ilustracja 8

Zniszczenia Drezna

Drezno, znane jako „Florencja nad Łabą”, w czasie II wojny światowej zostało niemal zrównane z ziemią. Bombardowania w lutym 1945 roku zniszczyły około 95% historycznego centrum miasta⁷¹, w tym Kościół Marii Panny (Frauenkirche) oraz zespół pałacowy Zwinger.

Miasto po wojnie znalazło się w radzieckiej strefie okupacyjnej, a później w granicach Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD). W okresie

⁶⁹ Rocío Gómez Llopis, „The Reconstruction of Historic German City Centers in the Twenty-First Century: The Cases of Frankfurt and Dresden”, *Journal of Traditional Building, Architecture and Urbanism* 4 (2023): 313–31.

⁷⁰ Gómez Llopis.

⁷¹ Gómez Llopis.

socjalizmu wyburzono wiele cennych pozostałości zbombardowanego miasta, takich jak kościół pw. św. Zofii, doprowadzając do całkowitej likwidacji dawnego centrum.

W latach 50. i 60. XX wieku odbudowa koncentrowała się głównie na budowie osiedli mieszkaniowych poza historycznym centrum⁷². W centrum miasta odtworzono wybrane zabytki, takie jak Zwinger i Opera Gottfrieda Sempers, przy jednoczesnym uproszczeniu dawnego układu urbanistycznego. Nie przywrócono jednak pierwotnego wyglądu wielu kamienic. Stylizacja fasad odnosiła się przede wszystkim do epoki drezdeńskiego baroku oraz neobaroku XIX wieku, co szczególnie uwidoczniło się w zabudowie rynku staromiejskiego, nawiązującej do wzorców neobarokowych⁷³. Po zjednoczeniu Niemiec w 1990 roku rozpoczęto ambitne projekty rekonstrukcji, mające na celu przywrócenie historycznego charakteru Drezna. Najbardziej symbolicznym przedsięwzięciem była odbudowa Frauenkirche, ukończona w 2005 roku, w której użyto około 40% oryginalnych materiałów⁷⁴. Kościół ten stał się ikoną odrodzenia miasta i symbolem odbudowy jego tożsamości kulturowej. W ramach projektu Neumarkt, realizowanego od 2002 roku, zrekonstruowano około 20 budynków i 40 fasad, przywracając charakterystyczne elementy architektoniczne, takie jak mansardowe dachy, dekoracyjne detale i wysunięte balkony⁷⁵. Rekonstrukcja Drezna miała związek ze zmianą podejścia do planowania urbanistycznego w NRD w latach 70. i 80. XX wieku. Odrzucono wcześniejsze idee „socjalistycznego przebudowywania miast” na rzecz bardziej zintegrowanych działań rewitalizacyjnych, które uwzględniały istniejącą strukturę miejską. Kluczowe projekty realizowano w takich miastach jak Greifswald, Bernau czy Berlin, gdzie powstawały nowe osiedla w tradycyjnym układzie blokowym. W latach 1970–1972 zainicjowano projekt badawczy prowadzony przez Bauakademie we współpracy z lokalnymi władzami budowlanymi. Badania dotyczyły analizy historycznej tkanki miejskiej, co stało się podstawą do prac projektowych. Prace rozpoczęte w latach 70. XX wieku koncentrowały się na odbudowie kilku kwartałów starego miasta. W latach 1978–1981 przeprowadzono „kompleksową rekonstrukcję” łącząc renowację, modernizację i budowę nowych obiektów. Stosowano tradycyjne układy blokowe, nawiązujące do historycznych form miejskich, takich jak obrysy budynków i podziały ulic. W tym celu rekonstruowano kształty dachów, gzymsów i elewacji, ale z użyciem nowoczesnych prefabrykatów. Pierwsze fazy projektu wykorzystywały bardziej modernistyczne podejście, z poziomymi podziałami elewacji i prostotą form. W latach 1980–1990 architektura ewoluowała w kierunku bardziej dekoracyjnych fasad, nawiązujących do historycznych podziałów. Dla zachowania „miejskiego charakteru” partery budynków przeznaczano na sklepy i usługi, co przywracało życie społeczne do centrum miasta⁷⁶.

⁷² Gómez Llopis.

⁷³ Fiuk, *Architektura miasta odbudowanego*.

⁷⁴ Paul Jurgen, „Reconstruction of the City Centre of Dresden: Planning and Building during the 1950s”, w *Rebuilding Europe's Bombed Cities* (London: Palgrave Macmillan, 1990), 170–89. Warto zaznaczyć, że pierwsze inicjatywy odbudowy kościoła pojawiły się w 1985 roku, ale odbudowę rozpoczęto dopiero po upadku muru berlińskiego.

⁷⁵ Jurgen.

⁷⁶ Kristin Angermann, „The making of the “city as a whole”. Postmodern discourse on urbanity in the GDR”, *Wolkenkuckucksheim* 21 (2021): 41.

Ilustracja 9

Stare miasto - Greifswald

2.1.1. Idee Zachwatowicza i Lauterbacha

W Polsce głównym kierunkiem w rozważaniach na temat powojennej architektury była idea ochrony zabytków według Jana Zachwatowicza. Był on architektem i profesorem Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, reprezentantem Polskiej Szkoły Konserwatorskiej⁷⁷. W 1945 roku objął funkcję Generalnego Konserwatora Zabytków oraz kierownika w Biurze Odbudowy Stolicy. W silnie emocjonalnych wypowiedziach Jana Zachwatowicza są wyraźnie określone cele działań konserwatorskich:

Naród i pomniki jego kultury to jedno. Nie mogąc zgodzić się na wydarcie nam pomników kultury, będziemy je rekonstruowali, będziemy je odbudowywali od fundamentów, aby przekazać pokoleniom, jeżeli nie autentyczną to przynajmniej dokładną formę tych pomników, żywą w naszej pamięci i dostępną w materiałach⁷⁸

Tego typu odbudowę historyczną uzasadniano koniecznością przekazania społeczeństwu przynajmniej obrazu zniszczonych dzieł kultury⁷⁹. Doktryna ta dopuszczała pełną rekonstrukcję opartą na przekazach ikonograficznych i została zastosowana m.in w programie odbudowy starego miasta w Warszawie⁸⁰. Według założeń Polskiej Szkoły Konserwatorskiej cały zespół staromiejski to obiekt konserwatorski, dlatego konieczne działania przeprowadzano zarówno w skali architektonicznej jak i urbanistycznej. Takie podejście do zabytków kształtowało również odbudowę innych, dużych

⁷⁷ Polska szkoła konserwatorska była podejściem do ochrony, restauracji i rekonstrukcji zabytków, które wykształciło się w Polsce w odpowiedzi na zniszczenia wojenne oraz specyficzne uwarunkowania historyczne i kulturowe. Podkreślała ona racjonalne umiarkowanie, naukowe podstawy działań i dążenie do zachowania autentyczności zabytków przy jednoczesnym działaniu na rzecz odbudowy dziedzictwa odbiegającym od przyjętych doktryn. Jednym z jej głównych celów było przywrócenie wartości kulturowych oraz integracja zabytków z życiem współczesnym.

⁷⁸ Zachwatowicz, „Program i zasady konserwacji zabytków”.

⁷⁹ Stanisław Latour, „Polska Myśl Konserwatorska po II Wojnie Światowej”, *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej pt. Konserwacja zabytków i rewitalizacja miast po II wojnie światowej*, 1987, 28–31.

⁸⁰ Cymer, *Architektura w Polsce 1945-1989*. s. 29

miast Polski dotkniętych zniszczeniami wojennymi – Gdańska, Lublina, Poznania, Wrocławia, Opola. Według Zachwatowicza ideą przewodnią było:

(...) zachowanie i należyte utrzymanie pomników kultury narodowej i zespolenie ich z życiem współczesnych i przyszłych pokoleń⁸¹

Odbudowa miała się opierać o wnikliwe studia przypadków i zgromadzony materiał dokumentacyjny w celu uniknięcia dowolności w działaniach⁸². Akcentowano znaczenie naukowej konserwacji, opartej na pełnej dokumentacji historycznej⁸³. Starano się uratować jak najwięcej autentycznych elementów budowli. Działalność Polskiej Szkoły Konserwatorskiej obejmowała zarówno kwestię odbudowy i konserwacji zabytków jak również rozwój badań, inwentaryzacji i placówek badawczych na terenie Polski. Oparta była na poglądach z okresu międzywojennego, reprezentowanych między innymi przez Alfreda Lauterbacha. W 1938 roku pisał o traktowaniu zrujnowanej tkanki urbanistycznej:

Konieczność odbudowy po wielkiej wojnie (I wojnie) wielu cennych zabytków, a nawet całych zespołów zabytkowych, wysunęła siłą faktów zasadę historycznej restauracji i rekonstrukcji, a niechęć do tej metody maleje w miarę posiadania ścisłych danych i operowania konkretnymi materiałami, a nie domysłami i fantazją, jak to działo się często przy restauracjach »historycznych« ubiegłego stulecia⁸⁴

Sformułowane przez Lauterbacha stwierdzenia trafnie opisują sytuację w Polsce po I i II wojnie światowej. Stopień zniszczeń zabytków był olbrzymi, więc stosowanie wyłącznie konserwacji bazującej na autentyczności nie byłoby możliwe, zarówno w odniesieniu do architektury jak i urbanistyki. Motywacją do działań restauracyjnych była konieczność odbudowy i podtrzymania tożsamości narodowej reprezentowanej przez historyczne dziedzictwo kulturowe. Program restauracji polskich miast oraz pogląd na zastosowane metody został ujęty przez Jana Zachwatowicza w artykule opublikowanym w 1946 roku:

Z premedytacją wydarto całe strony naszej historii, pisane kamiennymi zgłoskami architektury. Nie możemy na to się zgodzić. Poczucie odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń domaga się odbudowy tego, co nam zniszczono, odbudowy pełnej, świadomej tragizmu popełnianego fałszu konserwatorskiego (...) Sprawa zabytków jest podstawowym zagadnieniem społecznym — zagadnieniem kultury narodu. Nie możemy wobec nich stosować jednostronnie abstrakcyjnej teorii, musimy uwzględnić potrzeby dnia dzisiejszego⁸⁵

Zgodnie z tymi poglądami odbudowa obiektów miała być realizowana bez względu na stopień zniszczenia oryginalnej substancji zabytkowej. Zalecano pełną rekonstrukcję nieistniejących obiektów, jeśli posiadały one znaczenie dokumentów historii narodowej. Zrekonstruowanym obiektom nadawano nowe funkcje użytkowe.

⁸¹ Zachwatowicz, „O polskiej szkole odbudowy i konserwacji zabytków”. s. 8

⁸² Latour, „Polska Myśl Konserwatorska po II Wojnie Światowej”.

⁸³ Konstanty Kalinowski, „Odbudowa zabytkowych miast w Polsce. Teoretyczne podstawy i realizacja na przykładzie Gdańska”, *Ochrona Dziedzictwa Kulturowo zachodnich i północnych ziem Polski*, pod red. Jerzego Kowalczyka, 1995.

⁸⁴ Latour.

⁸⁵ Zachwatowicz, „Program i zasady konserwacji zabytków”.

Kolejna dyrektywa podkreślała dominację czynników funkcjonalnych i estetycznych nad autentycznością zabytków. Ponadto dopuszczano odtworzenie pierwotnej formy zewnętrznej obiektów, przy równoczesnej możliwości przekształcania ich wewnątrz. Ostatecznie, akcentowano znaczenie naukowej konserwacji, opartej na pełnej dokumentacji historycznej⁸⁶. Jednak przedstawiciele tego kierunku byli świadomi, że tego rodzaju prace przy odbudowie miały charakter działań wyjątkowych, wynikających z unikalnej sytuacji. O tymczasowości rozwiązania i jego wyjątkowości świadczyć może wypowiedź Zachwatowicza:

***Może po wykonaniu zadań koniecznych staniemy jeszcze na czele
konserwatorstwa par excellence⁸⁷***

2.1.2. Alternatywne podejścia

Druga koncepcja negowała odbudowę w historycznym stylu. Antoni Karczewski, architekt i ówczesny kierownik Katedry Konserwacji Zabytków na Politechnice Krakowskiej przyjął postawę całkowitej odbudowy w formach współczesnych, z pozostawieniem ruin jako „świadków historii”. Idea ta oparta była na międzywojennej doktrynie, której podstawę stanowił autentyzm wprowadzony przez Riegla. Oznaczał zachowanie oryginalności i pierwotnego charakteru zabytków i ich elementów. Kluczowym postulatem związanym z doktryną było unikanie rekonstrukcji czy restytucji, które mogłyby zakłócić prawdziwy, oryginalny obraz zabytku. Doktrynalny autentyzm polegał więc na utrzymaniu zabytków w jak najlepszym stanie technicznym, jednocześnie dbając o to, by nie ingerować w ich historyczny wygląd. Karczewski uważał, że:

Pozostawiając projektującemu artyście swobodę uzupełnienia tych części zabytków architektonicznych, co do których brak wystarczających materiałów inwentaryzacyjnych, nie stawiam mu zakazu fantazjowania na tematy historyczne – przeciwstawiam się jednak kategorycznie próbom zmuszania projektujących architektów konserwatorów aby wczuwając się w historyczną epokę dodawali – stylowo – nieistniejące budowle lub ich części. Prawdziwy duch twórczy nie poddał się nigdy podobnemu niedorzecznemu nakazowi, a wszelkie próby – stylowych – uzupełnień i puryfikacyjnych restauracji wydały opłakane rezultaty⁸⁸.

Pomiędzy skrajnymi podejściami do odbudowy w formie historycznej i nowoczesnej znajdowała się idea kreacji inspirowanej historyczną zabudową. Ksawery Piwocki zalecał odtwarzanie bryły będącej bliską kopią oryginału⁸⁹. Zwracał również uwagę na to, że „nie ma szans na stworzenie kongenialnej kopii, tak samo jak nie sposób dokonać przekładu identycznego z oryginałem dzieła literackiego” Nowa kreacja miała łączyć historyczną przestrzeń miejską ze współczesnymi nawarstwieniami

⁸⁶ Kalinowski, „Odbudowa zabytkowych miast w Polsce. Teoretyczne podstawy i realizacja na przykładzie Gdańska”.

⁸⁷ Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina*. s. 14

⁸⁸ Kadłuczka, *Ochrona dziedzictwa architektury i urbanistyki doktryny, teoria, praktyka*.

⁸⁹ Rymaszewski, *Polska ochrona zabytków*.

wprowadzającymi nową jakość. Przykładem nawiązania do idei Piwockiego mogą być poznańskie domki budnicze, zniszczone niemal całkowicie podczas walk o miasto. Po wojnie odbudowano kamienice z użyciem zachowanych detali, a elewacje pokryto współczesnymi polichromiami projektu Zbigniewa Bednarowicza. W każdym z tych miast programy odbudowy były opracowywane pod nadzorem lub za zgodą konserwatorów zabytków. Niemniej jednak ich realizacja była uzależniona od lokalnych uwarunkowań, możliwości technicznych oraz sytuacji gospodarczej i ekonomicznej. Skutkowało to brakiem wiernego odtworzenia zabudowy sprzed zniszczeń. Najbardziej zbliżoną do stanu przedwojennego odbudowę zrealizowano w Gdańsku, Wrocławiu oraz częściowo w Opolu. W Raciborzu natomiast nie odtworzono stanu sprzed wojny, a nową zabudowę zaprojektowano w stylu socrealistycznym zgodnym z ówczesnymi normami politycznymi. W Bolesławcu i Olsztynie centralne partie historycznych miast wypełniono architekturą stylizowaną na wzorach historycznych⁹⁰.

2.1.3. Socrealizm

Specyficznym odniesieniem do form historycznych był socrealizm wprowadzony w 1949 roku jako styl obowiązujący w architekturze i sztuce, odwołujący się głównie do wzorców klasycznych. Założenia kierunku przeniesionego z ZSRR przedstawił Edmund Goldzamt podczas Krajowej Partyjnej Narady Architektów:

Nowy okres historyczny, budownictwo zrębów socjalizmu, dalsze zaostrenie się walki klasowej stawia przed nami nowe zadania również w zakresie twórczości architektonicznej. Polityczne i gospodarcze umocnienie państwa ludowego, rozszerzenie bazy i zakresu działania gospodarki planowej (...) wymaga nowej postawy i zmiany kierunku naszej architektury⁹¹

Architekturę socrealistyczną charakteryzowała przede wszystkim gigantomania przybierająca formę klasycyzującą. Na terenie Ziemi Odzyskanych socrealizm występował głównie w większych miastach – Szczecinie, Wrocławiu. W większości mniejszych miejscowości socrealistyczne realizacje zwykle nie pojawiały się⁹². Realizm socjalistyczny określał też założenia urbanistyczne: miasta miały być budowane w sposób zwarty, co miało na celu stworzenie bardziej zintegrowanych i funkcjonalnych przestrzeni miejskich, a cały plan urbanistyczny powinien być podporządkowany jednej, nadrzędnej kompozycji, wyrażonej poprzez założenia osiowe podkreślone rozwiązaniami architektonicznymi. Miało nadać to miastom spójność i reprezentacyjny charakter⁹³. Podstawową rolę w układzie przestrzennym odgrywały ulica i plac, które stanowiły jednocześnie główne osie komunikacyjne i społeczne miast – miejsca zgromadzeń i pochodów. Wzdłuż ulic miały być lokalizowane usługi „ogólnomiejskie”.

⁹⁰ Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*. s. 134

⁹¹ Cymer, *Architektura w Polsce 1945-1989*. s. 65

⁹² Wyjątkiem może być realizacja Domu Rybaka we Władysławowie czy Centrum Kultury w Skarżysku-Kamiennej

⁹³ Bał, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bał, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szymiski*. S.90

Te założenia doktryny socrealistycznej odpowiadały postulatom opracowanym podczas zjazdów konserwatorskich w Warszawie w 1950 roku uporządkowane zostały kryteria rozwiązań urbanistycznych i architektonicznych. Przyjęto wówczas zasadę uszanowania istniejącego układu dróg z koniecznością podporządkowania jemu nowych zabudowań⁹⁴. W obszarze staromiejskim konieczne było również wprowadzenie dachów ze spadkami krytych ceramiczną dachówką i zachowanie pionowych podziałów pierzei. Zasady te nie przyjęły się jednak na długo i już w latach 60. XX wieku zostały wyparte przez stypizowaną, modernistyczną zabudowę wykorzystującą prefabrykaty⁹⁵. Zbiegło się to w czasie z rezygnacją z rekonstrukcji starych miast. W 1965 roku Zachwatowicz zrewidował swoją wcześniejszą teorię odbudowy, argumentując, że priorytetowo należy traktować jedynie odbudowę historycznych centrów miast o wyjątkowym znaczeniu historycznym. Zakładał, że podstawą dla tych rekonstrukcji ma być zachowana dokumentacja umożliwiająca wierność historyczną⁹⁶. W 1971 roku Jerzy Remer sprzeciwił się przestarzałym zasadom teorii konserwatorskiej Zachwatowicza, które w znacznej części odnosiły się do odbudowy Warszawy.

Ilustracja 10

Projekt konkursowy centrum Warszawy wykonany przez zespół Edmunda Goldzamtę

⁹⁴ Latour i Sekula, „Problemy rewaloryzacji zabytkowych zespołów miejskich województwa szczecińskiego”. S.49

⁹⁵ Taka zasada została przyjęta w Szczecinie czy Starogardzie Szczecińskim. W miarę upływu czasu tendencja ta została uproszczona i wprowadzono coraz wyższe, stypizowane budynki o płaskich dachach pozbawione cech indywidualnych – Gryfino, Goleniów, Nowogard, Gryfice, Wolin; Latour Stanisław, Sekula Bronisław, Problemy rewaloryzacji zabytkowych zespołów miejskich województwa szczecińskiego [w:] Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej pt. Konserwacja zabytków i rewaloryzacja miast po II wojnie światowej, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Szczecińskiej, Szczecin 1987, s.49

⁹⁶ Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*. s.54

Sprecyzował swoje stanowisko w następujący sposób:

(...) z jednej strony, przywrócenie właściwej formy architektonicznej zabytkom uszkodzonym przez działania wojenne lub całkowita rekonstrukcja tych, które zostały całkowicie zniszczone, z drugiej strony, włączenie wszystkich zabytków do nurtu życia, aby mogły pełnić funkcję społeczną. Jest to jasno określone stanowisko generalnego konserwatora i architekta-pojawiały się różne koncepcje odbudowy: od pozostawienia trwałych ruin otoczonych autostradą (Kazimierz Wyka) do konieczności kształtowania oblicza narodowego (Zachwatowicz) oraz szczerości rekonstrukcyjnej⁹⁷

Zmiana poglądów zbiegła się z tendencjami modernizującymi w przestrzeniach staromiejskich, które z kolei były efektem gomułkowskiej odwilży i odejścia od doktryny socrealizmu. Nieco później zaczęto dyskutować nad rozszerzeniem kategorii zabytku na budynki powstałe na przełomie XIX i XX wieku. W 1969 roku Zdzisław Bieniecki opublikował artykuł w czasopiśmie „Ochrona Zabytków”, w którym podkreślał potrzebę ochrony nowoczesnej (tzn. XIX i XX-wiecznej) architektury⁹⁸. W 1970 roku na konferencji konserwatorów w Poznaniu, zorganizowanej przez Henryka Kondzielę, również poruszono temat architektury i sztuki najnowszej⁹⁹.

Ogromnisze zniszczeń wojennych na terenie Polski spowodował kontestację dotychczasowych doktryn, stopniowo zmieniając podejście do rozumienia zabytku. W każdym przypadku nadrzędnym celem było jednak zachowanie dziedzictwa kulturowego i tożsamości narodowej. Nowe teorie i podejścia w zakresie ochrony zabytków w znacznym stopniu odnosiły się do obszarów wchodzących w skład przedwojennego terytorium Polski. Opracowywane strategie i plany dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego koncentrowały się niemal wyłącznie na polskiej spuściźnie narodowej. Dominującym tematem w dyskusjach teoretycznych oraz działaniach praktycznych była odbudowa miast zniszczonych w wyniku działań wojennych, szczególnie tych, które miały kluczowe znaczenie dla polskiej tożsamości kulturowej. Wyjątek stanowił Gdańsk, którego złożona przynależność historyczna nadawała temu miastu specyficzny charakter w kontekście tych procesów.

Ziemie Odzyskane, obszary włączone do Polski po 1945 roku, cechowały się odmiennym dziedzictwem kulturowym oraz skomplikowaną historią, co znacząco utrudniało wprowadzenie na tych terenach nowych koncepcji ochrony zabytków. Problematyczny charakter tych działań wynikał zarówno z obcości kulturowej, jak i z ograniczonego postrzegania ich wartości w ówczesnym dyskursie. Mimo propagandowych haseł o „powrocie ziem piastowskich do macierzy”¹⁰⁰, realna implementacja strategii ochrony dziedzictwa na tych terenach była ograniczona z powodu nie tylko braku priorytetowego znaczenia, ale również trudności organizacyjnych oraz zasobowych. Pełniona przez dziedzictwo funkcja komemoratywna, upamiętniająca historię

⁹⁷ Lubocka-Hoffmann. s.54

⁹⁸ Rymaszewski, *Polska ochrona zabytków*.

⁹⁹ Rymaszewski.

¹⁰⁰ Bał, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bał, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szymki*. s.60

i doświadczenia narodów stanowi nieodłączny element myślenia o przeszłości¹⁰¹. To stwierdzenie Jacka Purchli stanowi klucz do zrozumienia złożonego procesu powojennej odbudowy popartego działaniami konserwatorskimi – lub ich brakiem.

Kolejny etap rozwoju przyjęty w polskiej historiografii rozpoczyna się od roku 1956, w którym nastąpiła tzw. odwilż gomułkowska. W tym samym roku miejsce miała również krajowa narada architektów, na której podjęta została krytyka socrealizmu. Jest to istotna cezura w kontekście powojennej urbanistyki w Polsce. Z uwagi na olbrzymie braki materiałów budowlanych, przede wszystkim cegły, rozpoczęto dyskusję na temat wprowadzenia rozwiązań prefabrykowanych. Stylistyka odrzucająca formy przymusowego socrealizmu i założenia modernistyczne stały się wiodącym nurtem w tworzeniu wciąż brakujących nowych mieszkań. Wraz z odwołaniem od zasad socrealizmu nowo powstająca tkanka miejska zaczynała się rozluźniać tracąc przy tym czytelność. Typizacja i prefabrykacja wpłynęła na projektowanie masowego budownictwa mieszkaniowego w skali osiedli, obejmujących grupy budynków.

Duża różnorodność formalna miast oraz różny stopień zniszczeń i zachowania historycznej tkanki miejskiej generowały ogromne problemy związane ze stworzeniem uniwersalnych zasad postępowania z zabytkowymi miastami czy stworzenia teorii konserwatorsko-urbanistycznych odpowiadającym wszystkim potrzebom. Podobne problemy występowały w kwestii wartościowania zabytków, wciąż postrzeganych dość emocjonalnie i uznaniowo¹⁰².

2.2. Działania konserwatorskie

Omówione wcześniej teorie konserwatorskie miały wpływ na działania podejmowane przy obiektach zabytkowych oraz całościowej odbudowie miast w Polsce po II wojnie światowej. Wpływały również na decyzje administracyjne, legislacyjne oraz dalszy rozwój koncepcji naukowych. W podrozdziale zostaną omówione najważniejsze działania konserwatorskie stanowiące punkt odniesienia do procesów zachodzących na terenie Ziemi Odzyskanych.

2.2.1. Kształtowanie administracji

Kształtowanie administracji i określanie formalnych kwestii odbudowy rozpoczęto już we wrześniu 1944 roku Dekretem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego powołano wówczas Naczelną Dyрекcję Muzeów i Ochrony Zabytków. Została ona następnie uzupełniona o Wydział Kultury i Sztuki, w którego skład wchodziły Oddziały Muzeów i Ochrony Zabytków wraz z Wojewódzkimi Konserwatorami

¹⁰¹ Jacek Purchla, *Naród-Dziedzictwo-Pamięć. Na podstawie wykładu wygłoszonego w siedzibie Trybunału Konstytucyjnego 14 maja 2013 roku*, b.d.

¹⁰² Przyłęcki, *Odbudowa i rewaloryzacja Oleśnicy w latach 1955 – 1980 na tle problemów konserwatorskich zabytkowych miast Dolnego Śląska*. s.28

Zabytków. Na czele Naczelnej Dyrekcji stanął Stanisław Lorentz, a Generalnym Konserwatorem został wspomniany już Jan Zachwatowicz, odpowiedzialny m.in za projekt odbudowy warszawskiej starówki¹⁰³. Powołany przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego w 1944 roku Resort Kultury i Sztuki zajmował się działaniem popularyzującym ochronę zabytków. Dodatkowo wraz z pracownikami muzeów opracowano ewidencję strat wojennych. Oparciem dla tych prac były działania podjęte już w czasie II wojny światowej. Podejmowano wówczas tajne akcje ratowania zabytków, dzięki którym udało się ukryć znaczną część dzieł sztuki czy zbiorów centralnego biura inwentaryzacji. Powstała wówczas kartoteka zabytków gromadziła informacje dotyczące historii i stanu zachowania zabytków wedle stanu sprzed 1939 roku. Dzięki zebranych informacjom możliwe było późniejsze szacowanie strat. W odniesieniu do architektury największe znaczenie miały rysunki pomiarowe oraz fotografie.

Istotnym aspektem powojennej ochrony dziedzictwa była działalność naukowa. Prowadzone były liczne badania inwentaryzacyjne oraz wykonywano monografie poszczególnych obiektów. Opracowano metodę badań i studiów w interdyscyplinarnej współpracy historyków, architektów, konserwatorów, archeologów itd.¹⁰⁴. Od 1948 roku rozpoczęto publikację kwartalnika poświęconego problematyce konserwatorskiej *Ochrona zabytków* oraz wydawnictwa *Teka konserwatorska* i *Pomniki Architektury Polskiej*. Zagadnieniom tym poświęcono również czasopismo *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, wydawane przez PAN pod redakcją Jana Zachwatowicza.

W latach 50. XX wieku nastąpiły liczne zmiany administracyjne dotyczące organizacji służb konserwatorskich. W 1951 roku Zarząd Muzeów i Zarząd Ochrony Zabytków został scalony i przeniesiony z Ministerstwa Kultury i Sztuki do Polskiej Akademii Nauk tworząc Państwowy Instytut Sztuki¹⁰⁵. W tym samym roku Minister Kultury i Sztuki powołał nowy organ – Pracownię Konserwacji Zabytków, odpowiedzialne za sporządzanie dokumentacji historyczno-konserwatorskiej dla obiektów i zespołów architektonicznych na terenie całej Polski. Ich działalność rozszerzono 3 lata później o wykonawstwo budowlano-konserwatorskie.

Struktura administracyjna wskazuje, że w pierwszych powojennych latach o losie kraju i zabytków decydowały te same osoby, które przesądzały o życiu Polaków i odbudowie gospodarczej – Bolesław Bierut, Józef Berman¹⁰⁶. W związku z tym, odbudowa była obarczona silnym przekazem propagandowym. Głównym decydującym w sprawie ochrony zabytków zostało w 1945 roku Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego z Bolesławem Bierutem na czele. Początkowo bazowano na ustawie o zabytkach z 1928 roku, opracowując na jej kanwie program postępowania w dziedzinie ochrony zabytków i organizację służby konserwatorskiej podporządkowanej organy terenowe szczebli wojewódzkich organom centralnym. Nacjonalizacja przeprowadzona w 1946 roku oraz decyzja o odrzuceniu pomocy w ramach tzw. Planu

¹⁰³ Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina*. s.11

¹⁰⁴ Zachwatowicz, *Ochrona zabytków w Polsce*.

¹⁰⁵ Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina*; Wojciech Kalinowski, *Miasta historyczne, praca zbiorowa pod redakcją Wojciecha Kalinowskiego* (Warszawa: Wydawnictwo Arkady, 1986). S.12

¹⁰⁶ Rymaszewski, *Polska ochrona zabytków*.

Marshalla sprawiły, że całość kosztów związanych z odbudową kraju musiała zostać pokryta z budżetu państwa. W rezultacie proces rekonstrukcji zniszczonej infrastruktury był w znacznym stopniu determinowany względami politycznymi, często także ideologicznymi, a ograniczone środki nie pozwalały na szybkie prowadzenie prac¹⁰⁷.

2.2.2. Odbudowa miast w Polsce

Głównym przedmiotem zainteresowań służb konserwatorskich była Warszawa, jako stolica udowadniając odrodzenie kraju i osiągnięcia nowej władzy. Wytyczne programowe ustalone przez Zachwatowicza objęły działania rekonstrukcyjne w obrębie starego miasta, pozostała część tworzona była zgodnie z ideą odcięcia się od przeszłości, głoszoną przez Bolesława Bieruta:

*Zapomnijmy, a raczej nie wzorujmy się na przeszłości, nie była ona zbyt piękna ani zbyt wesoła. Nie żałujmy starych pałaców, tak jak nie będziemy żałować ich dawnych mieszkańców*¹⁰⁸

*Dla amatorów starych zabytków pozostaje Kraków, ale Warszawa musi być miastem przyszłości pierwszym w Europie*¹⁰⁹

W 1947 roku podjęto uchwałę o odbudowie Warszawy, powierzając koordynację prac Naczelnaj Radzie Odbudowy m.st. Warszawy. Program odbudowy starego miasta w Warszawie obejmował rekonstrukcję budynków wzorowaną na stanie sprzed 1939 roku. Razem z odgruzowywaniem i pracami zabezpieczającymi przeprowadzono inwentaryzację zachowanych fragmentów. W 1949 roku przystąpiono do opracowania dokumentacji projektowej. Główne prace ukończono w 1953 roku. Nowa zabudowa utrzymywała historyczny podział parcel, gabaryty i wygląd elewacji. Dopuszczono zmiany wewnątrz budynków w celu stworzenia bardziej higienicznych i doświetlonych mieszkań.

W ramach centralnego zarządzania decyzje dotyczące stolicy rezonowały w całym kraju. Wytyczne i projekty konserwatorskie były bardzo podobne i odwoływały się do wzorców klasycznych. Razem z pilotażową odbudową Warszawy w podobnym kierunku rozpoczęto więc odbudowę starówek największych miast w powojennej Polsce: Poznaniu, Gdańsku czy Wrocławiu. Nie była to jednak dokładna rekonstrukcja, bowiem w stosunku do stanu z 1939 roku wprowadzono korekty zmierzające do określonej jednorodności historycznej i stylistycznej. Dlatego zapewne duża część dokonań wskazuje na znaczną dowolność w interpretacji zachowanej ikonografii. Niektóre z realizacji powielały w sposób bezkrytyczny zabytkowe formy architektoniczne posiadające „narodowość w formie”¹¹⁰.

¹⁰⁷ Mariusz Czuba, „Odbudowa zespołów staromiejskich w Polsce po II wojnie światowej w aspekcie przemian doktrynalnych i społecznych”, *Renowacje i zabytki*, nr 2 (2019).

¹⁰⁸ Rymaszewski, *Polska ochrona zabytków*.

¹⁰⁹ Rymaszewski.

¹¹⁰ Przyłęcki, „Uwagi na temat programów ochrony konserwatorskiej zabytkowych zespołów miejskich”.

Styl historyzujący przyjął się więc z kilku względów. „Narodowe” formy wzorowane na architekturze zabytkowej nawiązywać miały do świetności i dokonań Polski, głównie przedzaborowej. Ponadto częściowo odpowiadał on również założeniom socjalistycznego realizmu, wprowadzonego w latach 1949-1954.

Ze względów propagandowych odbudową starówek zajął się od 1948 roku Zakład Osiedli Robotniczych odpowiedzialny za powojenne mieszkalnictwo. Obszary staromiejskie miały zostać przekształcone na osiedla mieszkalne, zapewniające odpowiednie wymogi higieniczno-sanitarne i wprowadzające klasę pracującą do dzielnic centralnych¹¹¹. Decyzja o odbudowie części staromiejskiej wynikała też ze względów praktycznych, bowiem zostały tu zachowane uzbrojenie i nawierzchnię¹¹². Razem z brakiem dostatecznej dokumentacji historycznej, ich odbudowa była często dość dowolną kreacją konserwatorską. Po odwilży gomułkowskiej w 1956 roku nastąpiła pewna decentralizacja administracji państwowej, która objęła także służby konserwatorskie. Zagadnienia ochrony zabytków i decyzyjność związaną z zarządzaniem nimi przejęły lokalne delegatury¹¹³. W tym samym czasie Komitet Urbanistyki i Architektury wydał ogólnik dotyczący studiów historycznych do Planów Zagospodarowania Przestrzennego. Wskazywał na konieczność opracowania studiów historycznych dla staromiejskich ośrodków i partycypację służb konserwatorskich w procesie uzgadniania miejscowych planów¹¹⁴.

W latach 60. XX wieku działania konserwatorskie obejmujące dotychczas głównie odbudowę zniszczonych zespołów zabytkowych zostały ukierunkowane na renowację zachowanych budynków. Konieczność uporządkowania sytuacji doprowadziła do uchwalenia nowej ustawy o ochronie dóbr kultury i muzeach¹¹⁵. Stała się ona również podstawowym aktem dotyczącym ochrony zespołów zabytkowych. W art. 20 wyżej wymienionej ustawy przyjęto, że:

(...) ze względu na ochronę zabytkowych układów urbanistycznych i zabytkowych zespołów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków organy służby konserwatorskiej w porozumieniu z wojewódzkimi organami państwowego nadzoru budowlanego mogą określić warunki działalności budowlanej na ich terenie lub zarządzić usunięcie, uporządkowanie albo przebudowę poszczególnych budynków lub wydać stosowne zarządzenia¹¹⁶

¹¹¹ Bal, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego* / Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szymski. s.146

¹¹² Krzysztof Pawłowski i Teresa Zarębska, *Przeszłość a jutro miasta. Szkice urbanistyczne* (Instytut Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977).

¹¹³ Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina*; Kalinowski, *Miasta historyczne, praca zbiorowa pod redakcją Wojciecha Kalinowskiego*.

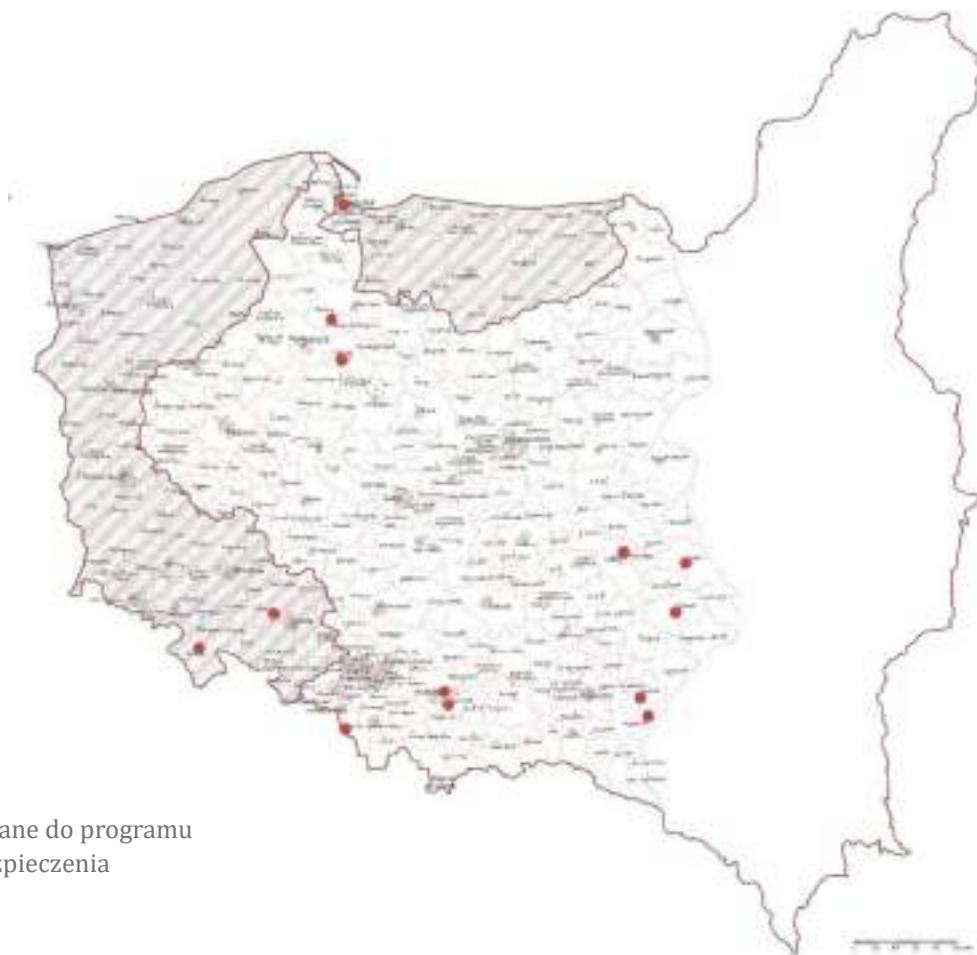
¹¹⁴ Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina*; Kalinowski, *Miasta historyczne, praca zbiorowa pod redakcją Wojciecha Kalinowskiego*. s.53

¹¹⁵ Latour, „Polska Myśl Konserwatorska po II Wojnie Światowej”.

¹¹⁶ Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina*; Kalinowski, *Miasta historyczne, praca zbiorowa pod redakcją Wojciecha Kalinowskiego*.s.52

Ponieważ w wielu miastach dotychczasowe planowanie koncentrujące się na obrzeżach doprowadziło do zachwiania równowagi przestrzennej, od 1960 roku rozpoczęto organizację krajowych i regionalnych konkursów architektonicznych na fragmenty lub całe tereny staromiejskie. Według Wojciecha Bala stanowiło to początek kolejnego etapu rozwoju architektury, a także nowe podejście do zabytków¹¹⁷.

Pod koniec lat 60. XX wieku, podjęto temat rewaloryzacji obszarów staromiejskich. Rewaloryzację wówczas rozumiano jako działania mające na celu przywrócenie odpowiedniej roli obszarowi staromiejskiemu we współczesnym mieście, czyniąc go miejscem reprezentacyjnym, w którym wyeksponowano wartości historyczno-kulturowe. Wiązało się to z wprowadzaniem handlu i usług, poza funkcją mieszkaniową¹¹⁸. W związku z tym w 1968 roku Ministerstwo Gospodarki Komunalnej w porozumieniu z przewodniczącymi Wojewódzkich Rad Narodowych podjęło program rekonstrukcji i zabezpieczenia staromiejskich obszarów, wybranych zgodnie z zaleceniami Ministerstwa Kultury i Sztuki. Na listę zakwalifikowano miasta różnej wielkości, w tym Zamość, Lublin, Chełm Lubelski, Toruń, Chełmno, Wieliczka, Cieszyn, Lewin Brzeski, Gdańsk, Kłodzko, Jarosław, Przemyśl, Kraków¹¹⁹.

Ilustracja 11

Miasta zakwalifikowane do programu rekonstrukcji i zabezpieczenia

¹¹⁷ Bal, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego* / Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szyski. s.118

¹¹⁸ Janusz Stępkowski, „Rewaloryzacja historycznych środków miejskich w Polsce”, *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej pt. Konserwacja zabytków i rewaloryzacja miast po II wojnie światowej*, 1987.s.34

¹¹⁹ Stępkowski.s.38

Po zmianach administracyjnych w latach 70. XX wieku a finalnie w 1981 roku stanowisko Generalnego Konserwatora zyskało rangę wiceministra, któremu polegali Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków. Dodatkowo w dużych ośrodkach: Poznaniu, Krakowie, Warszawie, Toruniu, Wrocławiu i Gdańsku działali Miejscy Konserwatorzy¹²⁰. Ożywiło to zainteresowanie problematyką rewaloryzacji obszarów zabytkowych, również w mniejszych miastach ze względu na redystrybucję zadań w obrębie delegatur. Organizowano na przykład przeglądy projektów rewaloryzacji, jak spotkania w Rzeszowie i w Toruniu w 1977 roku¹²¹. W celu zapewnienia odpowiedniej opieki konserwatorskiej przy odbudowie zabytkowych zespołów urbanistycznych w 1978 roku powstała Resortowa Komisja do spraw Rewaloryzacji Miast i Zespołów Zabytkowych. Odpowiedzialna była za opracowanie metod sporządzania Planów Zagospodarowania Przestrzennego i Rewaloryzacji dla obszarów objętych ochroną konserwatorską¹²². W 1981 roku zespół ekspertów komisji opracował wytyczne do ochrony wartości kulturowych w Planach Zagospodarowania Przestrzennego. Miały na celu uporządkowanie działalności planistycznej i projektowej w procesie przygotowania zespołu staromiejskiego do działań związanych z rewaloryzacją¹²³. W tym samym czasie zostały również zmienione zasady polityki w zakresie ochrony konserwatorskiej. Wprowadzono wówczas pojęcie stref ochrony konserwatorskiej.

2.2.3. Działania na Ziemiach Odzyskanych

Działania konserwatorskie na terenie Ziemi Odzyskanych przyjęły zupełnie inną formę ze względu na skomplikowaną sytuację polityczno-gospodarczą po II wojnie światowej. Większość znajdujących się tu miast była znacznie bardziej zniszczona niż reszta kraju. Wymagało to więc szczególnych działań w zakresie odbudowy i ochrony zabytków, często przekraczających wyobrażenia ówczesnych decydentów i konserwatorów. Granice Polski ustalone na konferencji poczdamskiej z sierpnia 1945 roku, były przez kolejne 25 lat przedmiotem dyskusji. Potęgowało to ich odrębność, ale też częściowe wykluczenie z działań przestrzennych, w tym konserwatorskich. Wpływ na odbudowę Ziemi Odzyskanych miał również brak lokalnych wykwalifikowanych kadr, więc podejmowane decyzje były zależne od władz centralnych, nie w pełni znających lokalne uwarunkowania¹²⁴. Ponadto tereny te były słabo powiązane z Polską kulturowo i etnicznie.

Sytuacja związana z urbanizacją Ziemi Odzyskanych stanowiła ogromne wyzwanie wynikające z napływu ludności zamieszkującej dotąd różne regiony Polski, o odmiennych tradycjach kulturowych i poziomie cywilizacyjnym. Miasta obce kulturowo,

¹²⁰ Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina*; Kalinowski, *Miasta historyczne, praca zbiorowa pod redakcją Wojciecha Kalinowskiego*.s.12

¹²¹ Stępkowski, „Rewaloryzacja historycznych środków miejskich w Polsce”.s.35

¹²² Latour, „Polska Myśl Konserwatorska po II Wojnie Światowej”.

¹²³ Stępkowski, „Rewaloryzacja historycznych środków miejskich w Polsce”.

¹²⁴ W przeciwieństwie do Gdańska i Wrocławia, gdzie przesiedlono znaczną część inteligencji z Lwowa i Wilna

rozwijane w XIX wieku miasta niejednokrotnie budziły w nowych mieszkańcach wrogość i brak poczucia przynależności. Problematiczną kwestią było więc pochodzenie i „obcość” terenów, do których napływała ludność. Nawarstwiający się problemy społeczne, gospodarcze i polityczne znacznie ograniczały działania konserwatorskie na tych terenach. Opisane w poprzednim podrozdziale regulacje oraz doktryny związane z odbudową zabytków miały silne oddziaływanie głównie w ośrodkach znajdujących się na obszarze należącym do Polski przed 1939 roku. Zasadniczym problemem, z jakim zmagali się Ziemia Odzyskane było przerwanie ciągłości kulturowej wynikające z walk, ogromu zniszczeń i całkowitej wymiany ludności.

Dziedzictwo niemieckie było przedstawiane w publicystyce w sposób jednoznacznie i jednostronnie negatywny i budziło podobne emocje. W wypowiedziach Kazimierza Wyki, Bogdana Suchodolskiego, Adama Labudy czy Stanisława Lorentza pojawiały się sformułowania dotyczące niemieckiej spuścizny:

W dziele niszczenia kultury polskiej, dokonywanym z najwyższych rozkazów, zespoliły się wysiłki niemieckiego wojska, administracji cywilnej, niemieckich uczonych i artystów: Mamy więc prawo oskarżenie skierować przeciw całemu narodowi niemieckiemu i mamy prawo teraz wystawić za to rachunek oraz żądać zadośćuczynienia. (...) Gdyby ktoś chciał twierdzić, że ciężar odpowiedzialności za zbrodnie, popełnione na kulturze polskiej, złożyć należy wyłącznie na reżim hitlerowski, to zaprzeczymy mu z całą stanowczością. Niesłychany akt barbarzyństwa, rozgrywający się na naszych oczach, jest ostatnim ogniwem w łańcuchu, którego początek sięga czasów porozbiorowych, gdy skarbiec koronny wywieziony został z Wawelu do Berlina, gdzie po wyłamaniu drogich kamieni przetopiono na kruszec regalia i kosztowności¹²⁵

Negatywne postrzeganie niemieckiego dziedzictwa kulturowego miało istotny wpływ na kwestię odbudowy Ziemi Odzyskanych. Budowle kojarzone z pruską i niemiecką historią traktowano jako zaprzeczenie propagandowej idei piastowskich korzeni. Jan Zachwatowicz wyjaśniał to następująco:

Na odbudowę w formach dawnych nie było odpowiednich przesłanek, między innymi dostatecznej dokumentacji historycznej. Dlatego też opracowany plan przewidywał tylko ogólne utrzymanie układu czy kierunku dawnych ulic oraz odbudowę cennych obiektów zabytkowych, zachowanych przynajmniej w murach¹²⁶

Przy konieczności odbudowy innych miast, szczególnie na terenie wschodniej i centralnej części Polski, małe i średnie ośrodki na terenach Ziemi Odzyskanych były pomijane i traktowane drugorzędnie. Wynikało to również z decyzji na szczeblu centralnym, skupionych na odbudowie stolicy. Ponadto, przy konieczności odbudowy gospodarczej kraju uznawano obiekty historyczne za zdecydowanie mniej ważne. Skalę zniszczeń obrazują badania sporządzone na podstawie badań terenowych, analiz in situ, raportów, zdjęć satelitarnych oraz przedwojennych map, dokonano kategoryzacji zniszczonych miejscowości na obszarze Ziemi Odzyskanych.

¹²⁵ „Niemieckie dziedzictwo historyczno-artystyczne w Polsce. Sądy, stereotypy i opinie po II wojnie światowej”, b.d.

¹²⁶ Zachwatowicz, *Ochrona zabytków w Polsce*.

Analizie poddano 61 miast, uwzględniając średnie i duże miejscowości zgodnie z typologią Głównego Urzędu Statystycznego (miasta średnie: 20 tys. – 100 tys. mieszkańców, miasta duże: powyżej 100 tys.)¹²⁷. Wyniki badań dostarczają szczegółowego obrazu sytuacji przestrzennej w północnej i zachodniej Polsce po 1945 roku. Dane te opierają się również na publikacji GUS z 1967 roku pt. Zniszczenia wojenne w zabudowie miast i wsi według stanu na dzień 1 maja 1945 roku¹²⁸.

Tabela 1 (na kolejnych stronach)

Zniszczenia miast na terenie Ziemi Odzyskanych

¹²⁷ Klimczyk, *Zniszczenia wojenne w zabudowie miast i wsi według stanu w dniu 1 V 1945 roku*

¹²⁸ Klimczyk.

Miejscowość	Województwo	Zniszczenia wojenne	Rynek / Stare miasto	Zachowany układ	Wpis do rejestru	Rok wpisu
Białogard	Zachodniopomorskie	0-10%	uzupełnienia modernistyczne	tak	17/1954	18.05.1954
Jawor	dołnośląskie	0-10%	uzupełnienia modernistyczne	tak	A/3215/407	24.11.1956
Kamienna Góra	dołnośląskie	0-10%	zachowane	tak	A/1821/366	25.11.1956
Kłodzko	dołnośląskie	0-10%	uzupełnienia modernistyczne	częściowo	A/2568/370	25.11.1956
Dzierżonów	dołnośląskie	0-10%	uzupełnienia modernistyczne	tak	A/4089/358	25.11.1956
Jelenia Góra	dołnośląskie	0-10%	zachowane	tak	A/1813/509	01.12.1958
Wałbrzych	dołnośląskie	0-10%	zachowane	tak	712/683/WŁ	08.12.1977
Zabrze	Śląskie	10-20%	uzupełnienia modernistyczne	tak	brak	brak
Prudnik	Opolskie	10-25%	odbudowa w stylu modernistycznym	tak	R.178	10.06.1949
Bytom	Śląskie	10-25%	odbudowa w stylu modernistycznym	częściowo	R/379/53	14.03.1953
Kędzierzyn-Koźle	Śląskie	10-25%	uzupełnienia modernistyczne	tak	160/57	16.09.1957
Zielona Góra	Lubuskie	10-25%	zachowane	tak	KOK-III-B/57-75-2183/75	07.11.1957
Zgorzelec	Dołnośląskie	10-25%	odbudowa w stylu modernistycznym	nie	A/1803/448	08.12.1958
Kluczbork	Opolskie	10-25%	uzupełnienia modernistyczne	tak	brak	brak
Olawa	dołnośląskie	25-40%	odbudowa w stylu modernistycznym	częściowo	A/3993/391	25.11.1956
Świdnica	dołnośląskie	25-40%	zachowane	tak	A/4771/470	27.12.1957
Słupsk	Pomorskie	25-40%	odbudowa w stylu modernistycznym	częściowo	446/1956	20.03.1965
Nowa Sól	Lubuskie	25-40%	uzupełnienia modernistyczne	częściowo	KL-IV-5340/71/77 z 1977-07-27	04.05.1976
Szczecinek	Zachodniopomorskie	25-40%	odbudowa w stylu modernistycznym	częściowo	brak	brak
Głiwice	Śląskie	30-40%	zachowane	tak	R/270/50	25.02.1950
Olštyn	Warmińsko-Mazurskie	30-40%	odbudowa w stylu historyzującym	tak	R/402/53	31.03.1953
Koszalin	Zachodniopomorskie	40-50%	uzupełnienia modernistyczne	nie	006/1953	09.06.1953
Świebodzin	Lubuskie	40-50%	uzupełnienia modernistyczne	tak	I-29/55 z 1955-07-19	19.07.1955
Lębork	Pomorskie	40-50%	odbudowa w stylu modernistycznym	nie	77/2/59	30.06.1959
Malbork	Pomorskie	40-50%	odbudowa w stylu modernistycznym	nie	73/N	17.07.1959
Mragowo	Warmińsko-Mazurskie	40-50%	uzupełnienia modernistyczne	częściowo	A-581	20.09.1960
Szczytno	Warmińsko-Mazurskie	40-50%	odbudowa w stylu modernistycznym	nie	brak	brak
Walcz	Zachodniopomorskie	40-50%	uzupełnienia modernistyczne i postmodernistyczne	nie	brak	brak
Nysa	Opolskie	50-60%	uzupełnienia modernistyczne i postmodernistyczne	nie	R/154	05.03.1949
Bartoszyce	Warmińsko-Mazurskie	50-60%	uzupełnienia modernistyczne	tak	A-1/1953	31.12.1953
Kętrzyn	Warmińsko-Mazurskie	50-60%	uzupełnienia modernistyczne i postmodernistyczne	tak	KL-IV-37c-44/53	31.12.1953
Ełk	Warmińsko-Mazurskie	50-60%	uzupełnienia modernistyczne i postmodernistyczne	częściowo	70/1956	08.11.1956
Kwidzyn	Pomorskie	50-60%	uzupełnienia modernistyczne	nie	77/3/59	01.07.1959
Giżycko	Warmińsko-Mazurskie	50-60%	uzupełnienia modernistyczne i postmodernistyczne	nie	503/1961	06.03.1961
Gdańsk	Pomorskie	50-60%	odbudowa w stylu historyzującym	częściowo	730/1976	14.09.1976
Świnoujście	Zachodniopomorskie	50-60%	częściowo zachowana	źródło	A-1177	08.03.1991
Gorzów Wielkopolski	Lubuskie	50-60%	odbudowa modernistyczna i postmodernistyczna	nie	L-224/A	04.09.2006
Szczecin	Zachodniopomorskie	60-70%	odbudowa w stylu modernistycznym	częściowo	001/1952	28.11.1952

Lubań	dolnośląskie	60-70%	uzupełnienia modernistyczne i postmodernistyczne	częściowo	373/1956	04.04.1953
Legnica	Dolnośląskie	60-70%	uzupełnienia modernistyczne	tak	371/40/L	19.05.1953
Opole	Opolskie	60-70%	odbudowa historyzująca	tak	149/55	19.01.1955
Żary	Lubuskie	60-70%	uzupełnienia modernistyczne i postmodernistyczne	tak	K.O.Kons.-III-3/57	15.03.1955
Ostróda	Warmińsko-Mazurskie	60-70%	odbudowa w stylu modernistycznym	częściowo	A-101	21.07.1955
Goleniów	Zachodniopomorskie	60-70%	odbudowa modernistyczna	nie	46/1955	30.07.1955
Żagań	Dolnośląskie	60-70%	uzupełnienia modernistyczne i postmodernistyczne	tak	70/1957	07.11.1957
Elbląg	Warmińsko-Mazurskie	60-70%	odbudowa w stylu retrowersji	tak	77/1/59	27.06.1959
Bolesławiec	Dolnośląskie	60-79%	odbudowa historyzująca	tak	A/1819/354	25.11.1956
Racibórz	Dolnośląskie	70-80%	odbudowa w stylu modernistycznym	tak	175/1949	10.06.1949
Brzeg	Opolskie	70-80%	uzupełnienia modernistyczne	tak	132/54	23.10.1954
Stargard	Zachodniopomorskie	70-80%	odbudowa modernistyczna	nie	40/1955	22.04.1955
Gryfino	Zachodniopomorskie	70-80%	uzupełnienia modernistyczne i postmodernistyczne	nie	73/1955	29.10.1955
Lubin	Dolnośląskie	70-80%	odbudowa w stylu modernistycznym	nie	A/2676/379	25.11.1956
Oleśnica	dolnośląskie	70-80%	uzupełnienia modernistyczne	częściowo	A/1855/390	25.11.1956
Hawa	Warmińsko-Mazurskie	70-80%	odbudowa w stylu modernistycznym	nie	P/8	30.12.1957
Starogard Gdański	Pomorskie	70-80%	uzupełnienia modernistyczne	tak	77/4/59	08.07.1959
Piła	Wielkopolskie	70-80%	odbudowa w stylu modernistycznym	nie	brak	brak
Police	Zachodniopomorskie	70-80%	odbudowa w stylu modernistycznym	nie	brak	brak
Wrocław	Dolnośląskie	80-90%	odbudowa historyzująca	tak	A/1580/212	15.02.1962
Kołobrzeg	Zachodniopomorskie	90-100%	odbudowa w stylu retrowersji	tak	010/1953	21.07.1953
Głogów	Dolnośląskie	90-100%	odbudowa w stylu retrowersji	tak	A/2683/973/L	11.03.1992

Z raportu GUS wynika, że jedynie 8 miejscowości na Ziemiach Odzyskanych uniknęło poważnych zniszczeń (do 10%). Były to: Białogard, Jawor, Kamienna Góra, Kłodzko, Dzierżoniów, Jelenia Góra i Wałbrzych, wszystkie zlokalizowane na Dolnym Śląsku. Kolejną grupę stanowiło 7 miast, w których zniszczenia wynosiły około 25%: Zabrze, Prudnik, Bytom, Kędzierzyn-Koźle, Zielona Góra, Zgorzelec i Kluczbork – głównie zlokalizowane w południowo-zachodniej Polsce.

Miasta o zniszczeniach wynoszących około 40% były rozproszone na całym obszarze Ziemi Odzyskanych i obejmowały zarówno średnie, jak i duże miasta, takie jak Oława, Świdnica, Słupsk, Nowa Sól, Szczecinek, Gliwice oraz Olsztyn. Jednakże największe zniszczenia (ponad 50%) dotknęły aż 39 z 61 analizowanych miast, z czego 9 znajdowało się w województwie dolnośląskim, 9 w zachodniopomorskim, 9 w warmińsko-mazurskim, 5 w pomorskim, 3 w lubuskim, 3 w opolskim, a 1 w wielkopolskim. Najbardziej zniszczonymi miastami były Kołobrzeg, Wrocław i Głogów, gdzie zniszczenia przekroczyły 90%. Miasta takie jak Bolesławiec, Racibórz, Stargard, Gryfino, Lubin, Oleśnica, Hawa, Starogard Gdański, Piła i Police były zniszczone w około 80%.

Skala zniszczeń sprawiła, że odbudowa miast na Ziemiach Odzyskanych stanowiła ogromne wyzwanie, a proces ten przebiegał nierównomiernie, zależnie od sytuacji ekonomicznej i gospodarczej. W rezultacie zabytkowe obszary starego miasta przetrwały w niemal niezmienionym stanie jedynie w 10 miastach, a w 50% analizowanych miejscowości zachował się historyczny układ komunikacyjny, świadczący o dawnej strukturze przestrzennej. Natomiast 25% miast całkowicie utraciło swoją pierwotną urbanistyczną strukturę – zarówno układ dróg, jak i zabudowa kwartałowa zostały zniszczone. W 25% miast zachowała się częściowo dawna struktura przestrzenna.

Przeprowadzone analizy i obserwacje znajdują odzwierciedlenie w literaturze dotyczącej odbudowy miast i regionów, ukazując jednocześnie konserwatorskie tendencje, które na Ziemiach Odzyskanych koncentrowały się głównie na zachowaniu układu komunikacyjnego i najstarszych zabytków, stanowiących dowód „słowiańskości” tych miast. Istniejąca, obszerna literatura dotycząca zagadnień odbudowy miast po II wojnie światowej koncentruje się przede wszystkim na samym procesie rekonstrukcji.

Wyróżniono kilka typów odbudowy, zależnych głównie od stopnia zniszczeń:

- Odbudowa w historycznej formie z częściową korektą, realizowana w miastach o dużym znaczeniu ekonomicznym i historycznym, np. w Gdańsku, Bolesławcu, częściowo we Wrocławiu i Opolu (5% analizowanych miast). Realizowana głównie w latach 1945-1960;
- Odbudowa w stylu powojennego modernizmu i postmodernizmu, polegająca na uzupełnianiu brakujących elementów pierzei, najczęściej spotykana forma odbudowy (45%). Realizowana od lat 60. XX wieku do lat 90. XX wieku;
- Odbudowa w stylu powojennego modernizmu, wprowadzająca zabudowę blokową na obszarze Starych Miast (29%). Realizowana głównie w latach 60. i 70. XX wieku;
- Brak uzupełnień i pozostawienie niezabudowanych kwartałów (16%);
- Planowa odbudowa w stylu postmodernistycznym, jak w Elblągu, Głogowie i Kołobrzegu (5%). Realizowana głównie w latach 80. XX wieku.

Negacja wartości niemieckiej spuścizny z uwagi na trudną sytuację ekonomiczną i społeczną Ziemi Odzyskanych przyczyniła się do tego, że podejmowano przede wszystkim racjonalne, pragmatyczne decyzje odnowy życia gospodarczego¹²⁹. Promowanie ideologii ziem piastowskich nie pociągnęło za sobą znaczącej liczby wymiernych działań na rzecz ochrony zabytków. Związana z tym selektywność doprowadziła w konsekwencji do procesu postępującej degradacji obszarów staromiejskich.

¹²⁹ Latour Stanisław, Sekula Bronisław, Problemy rewaloryzacji zabytkowych zespołów miejskich województwa szczecińskiego [w:] Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej pt. Konserwacja zabytków i rewaloryzacja miast po II wojnie światowej, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Szczecińskiej, Szczecin 1987, s.49

Równoległe z kreowaniem administracji polskiej na ziemiach zachodnich i północnych, pojawili się przedstawiciele polskiej służby konserwatorskiej¹³⁰. Ich celem było szacowanie skali zniszczeń oraz badania inwentaryzacyjne zachowanej tkanki miejskiej o historycznym i przede wszystkim narodowym znaczeniu. Jednak *dekret z listopada 1945 roku o zarządzie Ziemi Odzyskanych*¹³¹ wskazuje, że ochrona zabytków nie była pierwszoplanowym zadaniem na nowych terenach. Określono w nim zakres działań na tym terenie obejmujący: opracowanie wytycznych polityki państwa, przeprowadzenie planowanej akcji osiedleńczej, zaopatrywanie ludności w przedmioty służące zaspokojeniu potrzeb gospodarczych, zarząd mieniem ponemieckim, administracja Ziemi Odzyskanych¹³². Dokument wskazuje, że priorytetem była odbudowa podstaw gospodarczych. Wiąże się to również z kwestią finansowania prac przy wskrzeszaniu przemysłu kosztem nakładu na zabytki.

Potwierdzeniem mniejszego zainteresowania ochroną zabytków na terenach Ziemi Odzyskanych może być ogłoszony w 1946 roku dekret o planowym zagospodarowaniu przestrzennym kraju. Normował on zasady centralnego planowania opartego na trzystopniowej strukturze zarządzania, z planowaniem krajowym, regionalnym i miejscowym. Postawą urbanistyki stało się miasto celowo zdecentralizowane w formie zespołów mieszkaniowych¹³³ co ma odzwierciedlenie m.in. w Kołobrzegu. Dodatkowo wydany w 1946 roku dekret o mieniu ponemieckim i porzuconym doprowadził do tego, że wszystkie budynki na terenie Ziemi Odzyskanych stały się własnością Skarbu Państwa Polskiego. Zawarto tam również zapewnienia prawne dotyczące możliwości nakazów konserwatorskich i ich wykonywania przez właścicieli. Objął on również zabytkowe nieruchomości i grunty na obszarze staromiejskim, których wartość zabytkowa została uznana przez aktualny, choć wydany w 1918 roku dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami. Uznawał za zabytki m.in. grupy budowli oraz rozplanowania starych miast i dzielnic staromiejskich wraz z ich nazwami¹³⁴.

Działania konserwatorskie skupiły się początkowo na kategoryzacji obiektów zabytkowych. Z uwagi na olbrzymią liczbę obiektów wymagających interwencji, dla ustalenia planu inwestycyjnego dokonano ich podział w pięciostopniowej skali. Do kategorii 0 wyznaczono obiekty o szczególnej wartości dla kultury polskiej, a w kat. IV znalazły się obiekty o cechach zabytkowych, nie wnoszące większych wartości artystycznych, historycznych lub kulturowych¹³⁵.

¹³⁰ Adam Labuda, *Niemieckie dziedzictwo historyczno-artystyczne w Polsce. Sądy, stereotypy i opinie po II Wojnie Światowej* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1997).

¹³¹ „Dekret z dnia 13 listopada 1945 roku o zarządzie Ziemi Odzyskanych” (b.d.).

¹³² Władysław Kurkiewicz, Wojciech Olszewski, i Andrzej Tatomir, *Odbudowa Państwa Polskiego w latach 1944-1946* (Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1947).

¹³³ Bał, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego* / Wojciech Bał, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szymki. s.77

¹³⁴ Pawłowski, „Odbudowa miast a rodowód polskiej myśli konserwatorskiej i urbanistycznej”.s.6

¹³⁵ Zachwatowicz, *Ochrona zabytków w Polsce*.

Kategoria	Opis	Liczba
0	Obiekty wyjątkowe o szczególnej wartości dla kultury	82
I	Obiekty o szczególnym ogólnopolskim znaczeniu z pierwszeństwem pozyskiwania środków	1695
II	Obiekty o znaczeniu regionalnym, wojewódzkim	5495
III	Obiekty mniejszego znaczenia, powtarzalne	14970
IV	Obiekty o cechach zabytkowych, nie wnoszące istotnych wartości kulturowych	14050

Tabela 2
Kategoryzacja obiektów zabytkowych

Powstała również klasyfikacja miast według zniszczeń. Kołobrzeg znalazł się wówczas w trzeciej grupie najbardziej zniszczonych miast zabytkowych, wraz z Warszawą, Gdańskiem, Szczecinem, Malborkiem, Chojną, Pyrzycami, Głogowem, Strzegomiem i Koszalinem. Z myślą o prawidłowej polityce przestrzennej w latach 1947-48 powstały uproszczone plany urbanistyczne dla województwa szczecińskiego i olsztyńskiego. Wykonali je Kazimierz Wejchert i Hanna Adamczewska¹³⁶.

W związku z tym odbudowę historycznych obszarów staromiejskich rozpoczęto jedynie w miejscach dużego potencjału gospodarczego. W innych miastach skupiono się na podstawowym zabezpieczeniu zabytkowych budynków¹³⁷. Jan Zachwatowicz wskazał, że odbudowy zależna była przede wszystkim od kwestii gospodarczych i możliwości przywrócenia podstaw funkcjonowania¹³⁸. Powodowało to np., że w ośrodkach słabszych gospodarczo wycofano się z odbudowy starych miast gdy zachowały się obrzeżne, niezniszczone dzielnice, zaspokajające potrzeby mieszkaniowe. Przy pilnych potrzebach związanych z zapewnieniem nowym mieszkańcom lokali mieszkalnych i pracy kwestią rozważaną przez ówczesne władze była celowość i zakres ingerencji konserwatorskich¹³⁹. Zainteresowanie historycznymi obszarami wynikało między innymi z możliwością wykorzystania niezbędnej infrastruktury miejskiej. Nie mniej jednak w części miast o wysokim potencjale gospodarczym rozpoczęto proces odbudowy.

¹³⁶ Bohdan Rymaszewski, „O zespołach staromiejskich na ziemiach zachodnich i północnych Polski po 1945 roku”, *Ochrona Dziedzictwa Kulturowo zachodnich i północnych ziem Polski*, pod red. Jerzego Kowalczyka, 1995.

¹³⁷ Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja*, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina.s.52

¹³⁸ Zachwatowicz, *Ochrona zabytków w Polsce*.

¹³⁹ op. Cit. Thum G., *Obce miasto*, stroku 366 – W 1945 roku we Wrocławiu pośród ówczesnych teorii konserwatorskich i sytuacji politycznej stawiano pytanie o zasadność rekonstrukcji zniszczonych budynków. Zastanawiano się czy odbudowa “[...] wzbogaci polskie dobro kulturowe, czy też przyczyni się do pielęgnowania wspomnień o czasach pruskich lub niemieckich”

Lata 50. XX wieku

Kwestia odbudowy starówek na Ziemiach Odzyskanych początkowo dotyczyła jedynie dużych ośrodków miejskich takich jak Gdańsk czy Wrocław. Wolę władz państwowych dotyczącą odbudowy historycznych centrów w stylu warszawskiej starówki obejmującą m.in. Wrocław, Gdańsk i Szczecin, ogłosił wicepremier Stefan Jędrzychowski podczas Kongresu Ziemi Odzyskanych we Wrocławiu w 1952 roku. Proces rekonstrukcji objął również Olsztyn i Opole. Skupiał więc miasta o największym potencjale gospodarczym i ośrodkach wojewódzkich¹⁴⁰. Ponadto odbudowa miast prowadzona była w sposób wybiórczy. Nakłady finansowe kierowano wówczas na budowę nowych dzielnic powiązanych z przemysłem. Publikacja GUS z 1956 roku pokazuje że, budownictwo mieszkaniowe skoncentrowane było na miastach o dużym potencjale gospodarczym – Warszawie, Nowej Hucie, Nowych Tychach¹⁴¹. W latach 1949-1959 prace rozszerzono na kolejne miasta – Opole, Gliwice, Nysę, Racibórz, a także rozpoczęto odbudowę w Olsztynie¹⁴². Budynki kojarzone z pruską i niemiecką historią (głównie XIX wieku) zostały pominięte, gdyż były sprzeczne z propagandową ideą piastowskich korzeni i były obciążone błędami kapitalizmu, jak głosiła propaganda socjalistycznego państwa.

Gdańsk stanowi wyjątkowy przypadek w kontekście Ziemi Odzyskanych. Jako autonomiczne miasto-państwo w okresie międzywojennym, oficjalnie nie był traktowany jako część Ziemi Odzyskanych. Przez wieki bliskie związki z Rzeczpospolitą sprawiały, że miasto było kulturowo bliższe polskiej tradycji. Ponadto, ze względu na strategiczne znaczenie portu, Gdańsk odgrywał kluczową rolę w polskiej gospodarce, czyniąc jego odbudowę priorytetowym zadaniem. W pracy przedstawiono Gdańsk, traktując go terytorialnie jako miasto na Ziemiach Odzyskanych, gdzie zastosowano jedno z podejść do odbudowy. Zniszczenia w Głównym Mieście były bardzo duże. Śródmieście w czasie wojny ucierpiało w ponad 95%. Jak wskazuje Bohdan Rymaszewski, po wyzwoleniu miasta pożary trwały przez kolejne dwa tygodnie, co doprowadziło do dalszych strat (podobnie jak miało to miejsce w Kołobrzegu i innych wyzwolonych miejscowościach)¹⁴³. Z uwagi na bezpieczeństwo mieszkańców, konieczna była rozbiórka murów i pozostałości budynków w obrębie starego miasta. Naturalne czynniki, takie jak sztormy, również przyczyniły się do pogłębienia destrukcji¹⁴⁴. Pierwsze działania przestrzenne w Gdańsku skupione były na odgruzowaniu oraz wstępnym oczyszczeniu Głównego Miasta, co umożliwiło szacowanie strat i ocenę możliwości rekonstrukcyjnych. Był to proces, który występował również w innych miastach na Ziemiach Odzyskanych. W odróżnieniu od większości miejscowości na tym obszarze, Główne Miasto w Gdańsku zostało wyznaczone do odbudowy w historyzującym stylu. Decyzja ta wynikała m.in. z programu Wacława Podlewskiego oraz założeń Jana Zachwatowicza

¹⁴⁰ Rymaszewski, „O zespołach staromiejskich na ziemiach zachodnich i północnych Polski po 1945 roku”

¹⁴¹ Aleksander Łuczak i Andrzej Skrzypczak, *Odbudowa i rozwój Polski Ludowej* (Warszawa: Wydawnictwo Iksy, 1986).s.24

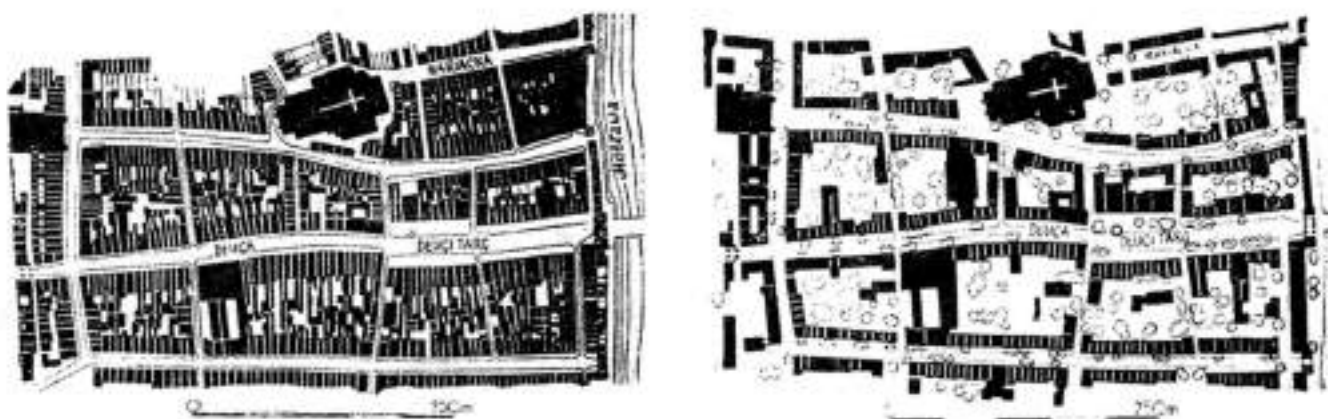
¹⁴² Bal, *Architektura polska lat 1961-1975 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bal [et al.]*.s.173

¹⁴³ Rymaszewski, „O zespołach staromiejskich na ziemiach zachodnich i północnych Polski po 1945 r.”

¹⁴⁴ Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*.s.97

w ramach tzw. Polskiej Szkoły Konserwatorskiej i była związana z podkreśleniem szczególnego znaczenia miasta dla kultury polskiej.

W Gdańsku pojawiły się różne koncepcje odbudowy – od pozostawienia ruin, przez nowoczesną stylistykę aż po pełną rekonstrukcję. Ostatecznie zwyciężył program Zachwatowicza, który wprowadzał formy historyczne i niewielką rekonstrukcją dawnych obiektów. Struktura miejska została częściowo zmodyfikowana, zwłaszcza we wnętrzach kwartałów. W planach odbudowy starano się zachować zabytkową sieć uliczną, lecz rezygnowano z gęstej, przedwojennej zabudowy, otwierając dziedzińce w celu zwiększenia nasłonecznienia¹⁴⁵. Finalnie w procesie odbudowy dokonano również korekt szerokości niektórych arterii, przesuwając pierzeje zabudowy, a nowe budynki, choć utrzymane w stylu historycznym, nie stanowiły pełnej rekonstrukcji. Początkowo rekonstruowano fasady, a braki ikonograficzne wypełniano podobnymi stylistycznie budynkami. Często przenoszono fasady z miejsc, gdzie nie przewidywano odbudowy. Z czasem założenia rekonstrukcji stały się bardziej elastyczne, wprowadzając nieadekwatne historycznie rozwiązania, takie jak dachy kalenicowe¹⁴⁶. Już w 1953 roku grupa historyków architektury z Politechniki Gdańskiej kwestionowała sposób, w jaki prowadzono odbudowę, wskazując na ignorowanie wartości zabytkowych zarówno pod względem stylu, jak i substancji.

Ilustracja 12

Zabudowa Głównego Miasta w Gdańsku przed 1945 roku oraz plan zabudowy z 1952 roku

¹⁴⁵ Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945–1960*.

¹⁴⁶ Jan Stankiewicz, „Uwagi o odbudowie zespołu zabytkowego Gdańska”, *Ochrona Zabytków* 12, nr 3–4 (1959): 153–72.

Podobna sytuacja miała miejsce w Opolu, gdzie straty wojenne wyniosły około 70% zabudowy. Wobec ograniczonych możliwości finansowych i administracyjnych w pierwszych pięciu latach powojennych władze miejskie mogły jedynie prowadzić prowizoryczne prace, obejmujące zabezpieczanie fasad, sklepień i dachów oraz adaptację parterów budynków na cele mieszkaniowe, przy czym renowacje dotyczyły głównie mniej uszkodzonych obiektów, a poważnie zniszczone pozostawiono w istniejącym stanie¹⁴⁷. Odbudowę zaplanowano na lata 1950–1958. Odbudowę historycznego założenia staromiejskiego przeprowadzono zachowując układ urbanistyczny i charakter dawnej zabudowy, podobnie jak w innych miastach w latach 50. XX wieku. Realizacja rozpoczęła się w 1951 roku, a do 1955 roku ukończono wszystkie pierzeje Rynku, rozpoczynając od południowej i wschodniej (1952), kończąc na północnej (1954) i zachodniej (1955)¹⁴⁸. Zniszczoną tkankę odtworzono zgodnie z historycznymi liniami zabudowy oraz gabarytami dawnych kamienic, chociaż budynki przyrynkowe zostały podwyższone o jedną kondygnację. Pozostawiono również historyczne trakty kamienic¹⁴⁹. Odbudowa, choć zachowała historyczny charakter fasad z XVII i XVIII wieku, wprowadziła ich unifikację. W efekcie odbudowy zanikła historyczna różnorodność stylów, szczególnie w pierzejach wschodniej i północnej, zastąpiona jednolitym neobarokowym charakterem. Odbudowane budynki pełniły funkcje mieszkalne, przy jednoczesnym zachowaniu w parterze tradycyjnych dla starych miast funkcji usługowych czy kulturalnych. W bocznych uliczkach wznoszono uproszczone kamienice, które nie nawiązywały bezpośrednio do stylu historycznego¹⁵⁰. Prace przy rekonstrukcji barokowych budynków na rynku w Opolu były w prasie opisywane jako odbudowa „Piaستowskich Kamienic”, co odwoływało się do ideologii słowiańskich ziem, która w zamierzeniu władz miała podkreślić „słowiański” charakter miasta, kontrastując z jego niemiecką przeszłością.

Ilustracja 13

Zabudowa południowej pierzei rynku w Opolu

¹⁴⁷ Barbara Szczepańska, „Restoration of the Market Square in Opole as the creation of a new vision of the city’s history”, *Architectus* 67, nr 3 (2021): 35–44.s.37

¹⁴⁸ Szczepańska.s.38

¹⁴⁹ Maria Lubocka-Hoffmann, „Powojenna odbudowa miast w Polsce a retrowersja Starego Miasta w Elblągu”, *Ochrona zabytków*, nr 1 (2019): 35–71.

¹⁵⁰ Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*.s.97

Ogólną tendencję działań konserwatorskich na Ziemiach Odzyskanych potwierdzają również miasta na Dolnym Śląsku. Mirosław Przyłęcki w referacie „*Odbudowa i rewaloryzacja Oleśnicy w latach 1955 – 1980 na tle problemów konserwatorskich zabytkowych miast Dolnego Śląska*” wskazuje na trzy rozwiązania dotyczące wariantów ochrony obszarów staromiejskich. Zależne były od stopnia degradacji tkanki urbanistycznej. (1.) W miastach o dużych zniszczeniach i zachowanych wybiórczych budynkach założono zabudowę współczesną i w miarę możliwości eksponowanie reliktyw dawnego rozplanowania i zabytkowych – średniowiecznych – dominant przestrzennych¹⁵¹. Istotnym wydaje się podkreślenie, że wartość historyczną w miastach dolnośląskich, oraz według wykonanej analizy in situ, również w innych ośrodkach na Ziemiach Odzyskanych, wyznaczały jedynie zabytki średniowieczne. (2.) Drugim kryterium były miasta o zahamowanym rozwoju terytorialnym w XIX wieku i z zachowaną zabytkową zabudową staromiejską. Według ówczesnych doktryn nie pojawiały się wówczas problemy konserwatorskie. (3.) Trzecim, wspominanym już wcześniej wariantem miast były miasta o zachowanej strukturze przestrzennej, nie zdominowane przez zabudowę XIX i XX wieku gdzie konieczne były jedynie uzupełnienia¹⁵². Wówczas Pracownie Konserwacji Zabytków czynnie partycypowały w procesach tworzenia planów zagospodarowania przestrzennego. W miastach gdzie służby konserwatorskie miały mniejszą sprawczość i kontrolę nad rozwojem przestrzennym część planów zagospodarowania przestrzennego zostało wykonanych bez opracowań historyczno-konserwatorskich.

W przypadku terenów dzisiejszego województwa zachodniopomorskiego w obliczu ogromnych zniszczeń i konieczności ochrony zachowanych budynków zabytkowych w 1947 roku z Funduszy Delegatury Rządu do spraw wybrzeża wypłynęły pierwsze większe kwoty na zabezpieczenie miast. Największą sumę otrzymało miasto Szczecin, które w latach powojennych było głównym przedmiotem zainteresowań na Pomorzu Zachodnim¹⁵³. Przybyła tam wówczas nieliczna grupa specjalistów w celu rozpoznania zabytków. W Szczecinie plany odbudowy zakładały jednak zachowanie tylko układu czy kierunku dawnych ulic oraz odbudowę wybranych, cennych obiektów zabytkowych, zachowanych przynajmniej w murach¹⁵⁴.

Szczecin jest wyjątkowym przykładem powojennej odbudowy miast na Ziemiach Odzyskanych. Jako jedno z największych miast na tym obszarze miał istotne znaczenie strategiczne. Stał się więc w planach odbudowy priorytetowym ośrodkiem. Wizja rozwoju zakładała przekształcenie miasta w nowoczesny ośrodek przemysłowo-portowy, a teren zniszczonego starego miasta wykorzystano jako przestrzeń dla modernistycznych projektów urbanistycznych¹⁵⁵. Władze miejskie, podobnie jak w innych miastach, początkowo skupiły się na podstawowych działaniach, takich

¹⁵¹ Przyłęcki, *Odbudowa i rewaloryzacja Oleśnicy w latach 1955 – 1980 na tle problemów konserwatorskich zabytkowych miast Dolnego Śląska*.s.8

¹⁵² Przyłęcki, „Przemiany funkcjonalno-przestrzenne ośrodków zabytkowych w strukturze miast Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego w latach 1961-1970”.

¹⁵³ Kazimierz Kozłowski, Krystyna Muszyńska, i Mieczysław Stelmach, *Pomorze Zachodnie w dokumentach - 1945* (Szczecin: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1985). Z kolei Wojewódzki Wydział Odbudowy otrzymał m.in. 5 milionów złotych na odbudowę Kołobrzegu

¹⁵⁴ Arkadiusz Małecki, „Średniowieczne zabytki w zamierzeniach władz wojewódzkich na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1949”, *Przegląd Zachodniopomorski*, nr 4 (2012): 17–48.

¹⁵⁵ Janusz Gierlasiński, „Odbudowa zespołu staromiejskiego w Szczecinie po II wojnie światowej – ocena zastosowanych rozwiązań”, *Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo* 11, nr 2 (2011): 565–600.

jak odgruzowanie, zapewnienie bezpieczeństwa i stworzenie elementarnych warunków bytowych dla mieszkańców. Dodatkowym utrudnieniem były niejasności w ustalaniu granic administracyjnych oraz reorganizacja struktury ludności. Pierwszym krokiem była odbudowa Śródmieścia. Fragmenty starego miasta, które przetrwały wojnę, w dużej mierze wyburzono, aby przygotować teren pod budowę szerokiej arterii komunikacyjnej. Miała ona połączyć północne dzielnice z portem, ale jednocześnie odcięła historyczne centrum miasta od Odry. Pierwszy odcinek tej arterii oddano do użytku w 1948 roku¹⁵⁶. Opracowana w latach 50. XX wieku koncepcja odbudowy, zrealizowana do końca lat 60. XX wieku, zakładała stworzenie nowoczesnego zespołu urbanistycznego, który w niewielkim stopniu nawiązywał do historycznej struktury miasta. Proces odbudowy starego miasta, zapoczątkowany pod koniec lat 50., kierował się modernistyczną wizją, w której nieliczne zachowane obiekty, takie jak Zamek Książąt Pomorskich czy kościół św. Jakuba, pełniły funkcję symbolicznych dominant przestrzennych. Kluczowym momentem był projekt odbudowy z 1955 roku, opracowany pod kierunkiem Piotra Zaremby. Priorytetem było stworzenie otwartej przestrzeni eksponującej Zamek Książąt Pomorskich, co wiązało się z wyburzeniem historycznych kamienic i usunięciem części dawnej zabudowy¹⁵⁷. Zmiany przestrzenne - poszerzenie głównych ulic, cofnięcie zabudowy od historycznych linii regulacyjnych oraz wprowadzenie zabudowy osiedlowej zmieniły staromiejski charakter¹⁵⁸. Dodatkowo, arteria komunikacyjna biegnąca przez historyczne centrum pogłębiła jego separację od Śródmieścia.

Kwestia odbudowy innych miast zabytkowych Pomorza Zachodniego poruszona została w 1948 roku przez Wacława Podlewskiego. Uznano wówczas, że obszar ten dotknięty został olbrzymimi zniszczeniami¹⁵⁹, a spośród zachowanych zabytkowych elementów tkanki urbanistycznej wymieniono, zgodnie z Lauterbachem, średnio-wieczną sieć uliczną. Autor dokonał więc próby dalszej klasyfikacji miast ze względu na ich stopień zniszczenia i potrzeby odbudowy.

Typ	Miasta zabytkowe niezniszczone	Miasta zabytkowe zniszczone	Miasta zniszczone
Cechy	Przewaga architektury zabytkowej	Przed zniszczeniem dobra architektura zabytkowa	Nieliczna architektura zabytkowa
	Występuje punktowo architektura nowa lub o dużym stopniu przebudowania Gabaryty budynków w skali staromiejskiej Zachowany historyczny układ urbanistyczny	Występuje punktowo architektura nowa lub o dużym stopniu przebudowania Zachowany historyczny układ urbanistyczny	Przeważa architektura przebudowana, pozbawiona cech zabytkowych Zachowany historyczny układ urbanistyczny

Tabela 3

Typologia miast według Wacława Podlewskiego

¹⁵⁶ Fiuk, *Architektura miasta odbudowanego*.

¹⁵⁷ Gierlasiński, „Odbudowa zespołu staromiejskiego w Szczecinie po II wojnie światowej – ocena zastosowanych rozwiązań”.

¹⁵⁸ Lubocka-Hoffmann, „Powojenna odbudowa miast w Polsce a retrowersja Starego Miasta w Elblągu”.

¹⁵⁹ Spośród 70 miast zabytkowych (na 74), 37 uległo zniszczeniom w wyniku działań wojennych. Z tego 26 miast zabytkowych doświadczyło zniszczeń na poziomie od 30% do 100%. W 11 miastach stopień zniszczeń wynosił poniżej 50% [Podlewski 1948]

Niezwykle istotne zdaje się jednak wskazanie, że problematyka odbudowy w istocie porusza również kwestię przebudowy i rozwoju miast oraz ich przeznaczenia i wpływu na skalę regionu i kraju, niejednokrotnie związanego ze zmianą funkcji. Oznacza to, że pomimo uznania zabytkowego charakteru miast dopuszczono szeroko pojęte działania przestrzenne. Podlewski wskazuje, że:

(...) przy maksymalnym zachowaniu dawnej sieci ulicznej, przez odpowiednie ukształtowanie zabudowy bloków budowlanych, rozluźnienie wewnątrz tych bloków, usunięcie wszelkich niezabytkowych oficyn, wprowadzenie tym samym więcej światła, powietrza i zieleni do środka bloków, nadto właściwe ustalenie gabarytu budynków (...) wydaje się, można stworzyć nowoczesne, higieniczne warunki (...). Zastosowanie zabudowy obrzeżnej bloków (wzdłuż dwóch stron bloku) z pozostawieniem ew. dwóch drugich stron przy bocznych ulicach drugorzędnych, wolnych od zabudowy, co byłoby zresztą zgodne z pierwotną zabudową zabytkową, ale nie powinno być regułą, daje możliwość racjonalnego ukształtowania bloku¹⁶⁰

Ryc. 74. Mapa Pomorza Zachodniego z oznaczeniem miast posiadających zespoły zabytkowe (rys. W. Podlewski)

Ilustracja 14

Mapa Pomorza Zachodniego z oznaczeniem miast zabytkowych

Wojewódzka Rada Narodowa w Szczecinie wydała w 1955 roku uchwałę w sprawie ochrony i opieki nad zabytkami, zobowiązującej do powołania przedstawicieli do rozpatrywania spraw. W kontekście Ziem Odzyskanych zwrócono uwagę na słabą kondycję „pomników kultury na terenie województwa (szczecińskiego)

¹⁶⁰ Wacław Podlewski, „Zagadnienia odbudowy miast zabytkowych Pomorza Zachodniego”, *Ochrona Zabytków* 1, nr 3–4 (1948): 110–14.

ponieważ proces niszczenia nie skończył się z działaniami wojennymi [...] a [...] niszczenie zabytków i to przez jednostki jak i instytucje należy do spotykanych zjawisk [...]”¹⁶¹. W dokumencie podkreślana że tereny te pełnią „szczególną rolę polityczną na Ziemiach Odzyskanych”. W 1960 roku utworzono w Szczecinie Oddział Pracowni Konserwacji Zabytków co dało podstawy do rozwoju *polskiej szkoły konserwatorskiej* na terenach Ziemi Odzyskanych. Wprowadziło to w obszar dawnej zabudowy nowe historyczne formy architektoniczne wzorowane na elementach renesansowych i barokowych. Rozwiązanie to nie przyjęło się w Kołobrzegu i wielu innych mniejszych miastach m.in. ze względu na przeświadczenie o obcej kulturowo spuściźnie niemieckiej połączonej z brakiem szacunku wobec zastanego dziedzictwa.

W pozostałych miastach powszechnie powtarzaniem wymogiem i wskazaniem konserwatorskim było zachowanie historycznego planu. Wzorowano się tu na publikacji Lauterbacha z 1929 roku, w której autor stwierdził, że są one najwartościowszymi świadectwami kultury¹⁶². W 1946 roku zdecydowano o rekonstrukcji jedynie zabytków o dużym znaczeniu historycznym, potwierdzających „powrót tych ziem do macierzy” i przywracaniu i kreowaniu polskości. Świadczyć o tym mogą dwa zestawienia. W artykule Krasockiego znalazło się również zestawienie ilości robót konserwatorskich dla poszczególnych województw. Spośród nich najmniejszą wartość otrzymało województwo koszalińskie - 0,6%¹⁶³. Natomiast klasyfikacja zabytków przeznaczonych do konserwacji pod względem ich cech stylowych wskazuje, że stosowano wówczas rozumienie zabytków jako obiektów powstałych do 1850 roku: gotyk 30,6%, barok i rokoko 25,1%, ludowe budownictwo drewniane 16,70%, renesans 14%, klasycyzm 8,3%, romańszczyzna 2,9%, parki i ogrody stylowe stanowiły 1,3%, wiek XIX i inne 1,1%¹⁶⁴.

Mniejsze miasta na obszarach Ziemi Odzyskanych, takie jak Kołobrzeg, w szczególności te, które rozwinęły się w drugiej połowie XIX wieku miały wówczas stosunkowo niski potencjał kwalifikujący je do działań konserwatorskich. Maria Lubocka-Hoffmann wskazuje, że w latach 1945-1950 miało miejsce celowe usuwanie budynków poniemieckich¹⁶⁵. Powszechnym było stwierdzenie zabytki-zbytki. Dodatkowo, do końca lat 50. XX wieku trwało przekonanie o konieczności sanacji *szpecących naleciałości XIX wieku*¹⁶⁶, co wpłynęło nie tylko na postrzeganie historycznych miast, ale też na brak pilnych interwencji konserwatorskich związanych z renowacją dużego zasobu tkanki pochodzącej z tego okresu¹⁶⁷. W pierwszej dekadzie po zakończeniu

¹⁶¹ Rymaszewski, *Polska ochrona zabytków*.

¹⁶² Rymaszewski, „Niektóre wymagania konserwatorskie w stosunku do miast i dzielnic historycznych i ich uwarunkowania w Polsce po 1945 roku”s.33

¹⁶³ Rozrzut ilości robót konserwatorskich, podział na województwa: białostockie 2,8%, bydgoskie 5%, gdańskie 8%, kieleckie 8,7%, koszalińskie 0,6%, krakowskie 10,9%, lubelskie 6,2%, łódzkie 8,5%, olsztyńskie 4,5%, opolskie 4,0%, poznańskie 6,6%, rzeszowskie 5,3%, stalinogrodzkie 4,6%, szczecińskie 3,8%, warszawskie 10,3%, wrocławskie 5,4%, zielonogórskie 1,1%

¹⁶⁴ Michał Krasocki, „Dziesięć lat pracy konserwatorskiej w liczbach”, *Ochrona Zabytków* 29, nr 8–2 (1955): 73–73.s.73

¹⁶⁵ Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*.

¹⁶⁶ Lubocka-Hoffmann.

¹⁶⁷ Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina*.s.14

II wojny światowej wrogi stosunek do zabytków, postrzeganych jako symbole obcości, oraz chęć pozyskania materiałów budowlanych z rozbiórki, przyczyniły się do dalszych zniszczeń na całym obszarze Ziemi Odzyskanych¹⁶⁸. Maria Lubocka-Hoffmann wskazuje na dwa miasta dotknięte takimi działaniami: w Nysie zburzono 103 zabytkowe kamienice, a w Brzegu – pięć gotyckich kamienic¹⁶⁹. W jej ocenie konieczne było wskazanie domniemanej „polskości” w zabytkach, aby chronić je przed zniszczeniem.

Etap odbudowy miast w stylu historyzującym zakończono pod koniec lat 50. XX wieku, kiedy cenzura zaczęła dopuszczać do publikacji krytyczne głosy na temat stosunku władz do zabytków oraz historycznych zespołów architektonicznych. Artykuły o tej tematyce pojawiały się m.in. na łamach „Ochrony Zabytków”¹⁷⁰. Odwilż gomulowska w 1956 roku wyznaczyła zasadniczo koniec działań rekonstrukcyjnych i socrealistycznych w zniszczonych miastach. Odbywająca się w dniach 15–17 marca 1956 roku w Warszawie Ogólnopolska Narada Architektów była potwierdzeniem zmieniających się trendów w architekturze. Podczas narady odrzucono zasady socrealizmu, postulując jednocześnie powrót do nowoczesnej architektury, oraz wdrażaniem prefabrykacji, industrializacji i normalizacji procesów projektowych i budowlanych¹⁷¹.

Lata 60. XX wieku

Od 1961 roku do 1964 roku na terenie Ziemi Odzyskanych przeważało budownictwo mieszkaniowe, a przyrost zasobów lokalowych na wolnych terenach stanowił główne zadanie¹⁷². Zbiegło się to w czasie z ogólnymi wytycznymi władz PRL. W 1963 roku na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR zlecono Ministerstwu Budownictwa i Komisji Planowania opracowanie planu zmierzającego do usprawnienia procesu powstawania nowych budynków przez koncentrację robót, właściwe ustalenie mocy przerobowych i zbilansowanie zadań produkcyjnych, a także typizację elementów

¹⁶⁸ Działania konserwatorskie na terenie Ziemi Odzyskanych do 1956 roku były wykonywane jedynie wybiórczo. Przez wciąż trwające procesy porządkowania i adaptacji budynków do funkcji mieszkalnych etap odbudowy przyjęty w Polsce na lata planu trzyletniego (1945-1948) został na Pomorzu Zachodnim przedłużony na kolejny plan – 6 letni (1950-1955). Wykonywano wówczas prace konserwatorskie skupione głównie na średniowiecznych zabytkach. Na terenie całego Pomorza Zachodniego większość miast, mimo wpisu najstarszych obszarów do rejestru, ochroną objęła jedynie historyczny układ ulic i placów miejskich, bez rekonstrukcji budynków¹⁶⁸. Takie podejście do zabytków na Ziemiach Odzyskanych funkcjonowało bardzo długo, bo aż do lat 80. XX wieku. Jeszcze w 1968 roku Ministerstwo Gospodarki Komunalnej podjęło wspomnianą w podrozdziale 2.1 inicjatywę o nazwie Rekonstrukcja i zabezpieczenie dzielnic staromiejskich. Objęła ona głównie miasta znajdujące się na terenie dawnej Polski: Kraków, Zamość, Lublin, Chełm, Toruń, Chełmno, Wieliczka, Cieszyn, Lewin Brzeski, Gdańsk, Gniew, Sandomierz, Opatów, Płock, Kłodzko, Jarosław, Przemyśl.

¹⁶⁹ Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*.

¹⁷⁰ Stankiewicz, „Uwagi o odbudowie zespołu zabytkowego Gdańska”.

¹⁷¹ Marciniak, *Doświadczenia modernizmu : architektura i urbanistyka Poznania w czasach PRL*.s.72

¹⁷² Stępkowski, „Rewaloryzacja historycznych środków miejskich w Polsce”.s.33

budowlanych i realizację oszczędnościowego budownictwa¹⁷³. Rok później, w 1964 roku w Protokole z posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR poruszono kwestię budownictwa mieszkaniowego w latach 1966-1970. Polecono uwzględnić m.in. ustalenie kosztów budowy za m², dążenie do stałego obniżania kosztów budownictwa czy opracowanie rachunku ekonomicznego dla budownictwa wysokościowego obejmującego jedenaście pięter (i wyżej) oraz sprawdzenie opłacalności rozbiórki starych domów na rzecz bardziej „efektywnego budownictwa”¹⁷⁴. W konsekwencji na obszarach staromiejskich zaczęły powstawać nowe dzielnice mieszkaniowe budowane według zasad oszczędnościowych. Zgodnie z ogólnymi wytycznymi zaczęto uzupełniać historyczną tkankę zabytkowych miast. Działania te w 42% przypadków polegały na uzupełnianiu istniejących pierzei w stylu socmodernistycznym¹⁷⁵. Bariere dla bardziej indywidualnych rozwiązań architektonicznych stanowiły ówczesne przepisy, które wymuszały realizację ekonomicznych, standardowych bloków mieszkalnych o pięciu, siedmiu lub jedenastu piętrach¹⁷⁶. Ochrona konserwatorska sprowadzała się głównie do zachowania ogólnych gabarytów sąsiadujących budynków i układu ulic, bez szczególnego uwzględniania form i historycznego kontekstu architektonicznego. Uzupełniające zabudowę plomby występowały na terenie całych Ziemi Odzyskanych, nawet w miastach, które doznały relatywnie niewielkich zniszczeń, tj. poniżej 10%, jak na przykład w Białogardzie, Kłodzku czy Jaworze. W latach 60. XX wieku podjęto również pierwsze próby zagospodarowania zrujnowanych terenów staromiejskich przy współpracy ze służbami konserwatorskimi, np. w Bolkowie, Jaworze, Świdnicy, Bolesławcu, Złotoryi, Bystrzycy, Ziębicach, Oleśnicy, Środzie Śląskiej¹⁷⁷. Stworzyły one niejako wytyczne do dalszej zabudowy obejmujące wydzielenie komunikacji tranzytowej na obrzeżu starego miasta oraz ograniczenie korekt historycznego układu urbanistycznego. Konserwatorzy wskazali również na konieczność zachowania możliwie największej ilości zabytków, dominant oraz konieczność eksponowania interesujących zabytków w prześwitach zabudowy. Ważne było również utrzymanie w historycznej przestrzeni miejskiej charakterystycznych elementów, dostosowanie skali i gabarytu nowych budynków oraz czytelne wydzielenie pierścienia zieleni otaczającego starówkę wraz z konserwacją zabytkowych fortyfikacji¹⁷⁸.

¹⁷³ Andrzej Skalimowski, *Architektura i urbanistyka w dokumentach KC PZPR* (Warszawa: Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki, 2022).

¹⁷⁴ Skalimowski.

¹⁷⁵ Określenie socmodernizm zostało wprowadzone przez profesora Adama Miłobędzkiego, jako określenie architektury charakterystycznej dla Europy Środkowo-Wschodniej w drugiej połowie XX wieku. Pojęcie to pojawia się w jego publikacji *Architektura ziem polskich – rozdział europejskiego dziedzictwa*. W autorskim ujęciu Miłobędzkiego termin ten miał raczej pejoratywne konotacje. W analizowanej pracy jednak pojęcie socrealizmu zostało pozbawione negatywnego wydźwięku, a jego zastosowanie skupia się na opisie cech architektury i urbanistyki rozwijających się w Polsce od końca lat 50. do lat 80. XX wieku.

¹⁷⁶ Rymaszewski, „O zespołach staromiejskich na ziemiach zachodnich i północnych Polski po 1945 roku”

¹⁷⁷ Przyłęcki, *Odbudowa i rewaloryzacja Oleśnicy w latach 1955 – 1980 na tle problemów konserwatorskich zabytkowych miast Dolnego Śląska*. s.21

¹⁷⁸ Przyłęcki.

Ilustracja 15,16,17

Uzupełnienia socmodernistyczne na obszarze Starego Rynku w Jaworze, Kamiennej Górze i Dzierżonowie. We wszystkich przypadkach zniszczenia wojenne wyniosły do 10% w skali całego miasta.

Na kanwie wytycznych w Lwówku Śląskim i Jaworze przeprowadzono próbę harmonizacji przestrzeni¹⁷⁹. Na obszarach starego rynku pierzeje zostały uzupełnione budynkami o gabarytach podobnych do istniejącej zabudowy. Na terenie Ziemi Odzyskanych były to jednak były jednostkowe przykłady, a część z nich powstała kosztem wyburzeń. Większość z nich zmieniła też, mimo założeń, gabaryty i dawny charakter – mimo jakościowej architektury.

Odbudowa północnej i wschodniej pierzei rynku w Jaworze jest powszechnie uznawana za szczególnie wartościową. Zachowując nowoczesny wygląd elewacji architekt Stefan Muller wprowadził nawiązujące do historycznej zabudowy podcienia. Utrzymane zostały również gabaryty zabudowy oraz pierzejowość. Mniej udanymi przykładami są realizacje w Lwówku Śląskim czy Legnicy. W Lwówku Śląskim od początku lat 50. XX wieku systematycznie wyburzano kolejne kwartały miasta co skutkowało zniszczeniem 80% zabytkowych kamienic istniejących po wojnie. Projekt został opracowany przez zespół

¹⁷⁹ Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja*, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina.s.15

architektoniczno-urbanistyczny, kierowany przez Bognę i Kazimierza Klimczewskich¹⁸⁰. Pomimo założeń koncepcji urbanistycznej, które przewidywały zachowanie pierwotnego układu przestrzennego miasta, nowa zabudowa znacząco zmieniła charakter urbanistyczny i architektoniczny otoczenia. Pomimo tego, że interesująca forma budynków, oparta na zasadzie repetycji, wprowadziła nową jakość do przestrzeni miejskiej, była ona całkowicie pozbawiona odniesień historycznych. Proste, oszczędne w detalu bryły budynków, zaprojektowane na bazie zygzakowatego układu wysuniętych segmentów, tworzyły dynamiczny, lecz ahistoryczny wzór przestrzenny. Obiekty te charakteryzowały się usługowymi parterami, które odróżniano od reszty budynku poprzez różnicowanie kolorystyczne, podkreślając ich odmienny charakter funkcjonalny.

Ilustracja 18,19

Uzupełnienia socmodernistyczne na obszarze Starego Rynku w Jaworze i Lwówku Śląskim

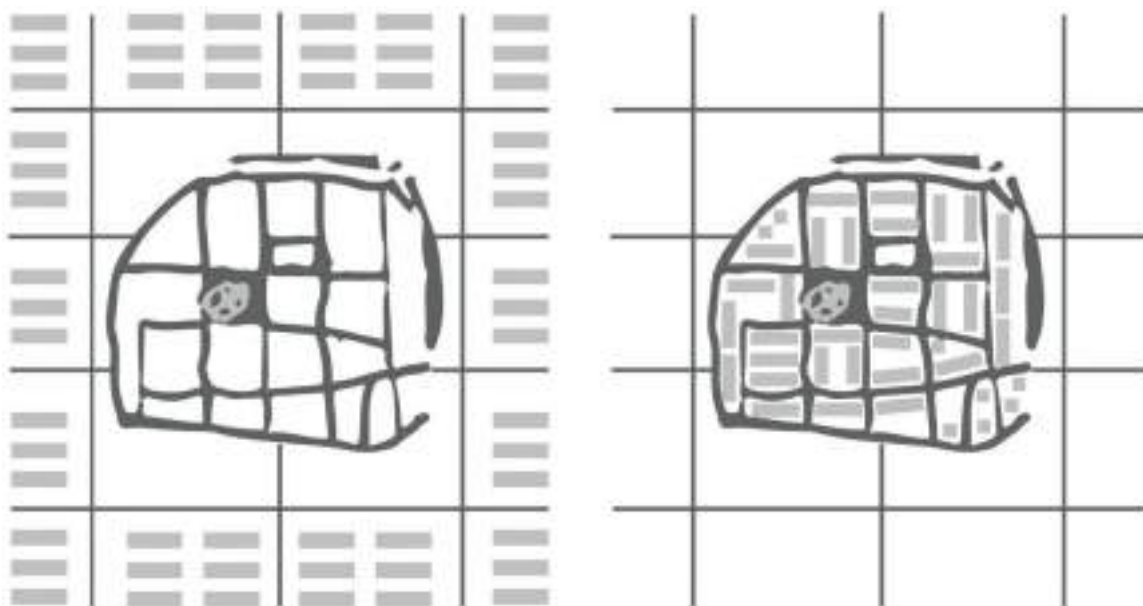
Istotnym głosem w debacie o ochronie zabytków na Ziemiach Odzyskanych była wypowiedź publicysty Jerzego Waldorffa z lat 60. XX wieku, który wyraził wątpliwości dotyczące zachowania nieuszkodzonych w czasie wojny kamienic na rynku w Jeleniej Górze. Jego stanowisko negatywnie wpłynęło na dalsze losy historycznej architektury, stając się swoistym alibi dla wyburzeń i przekształceń zespołów zabytkowych¹⁸¹. Mirosław Przyłęcki trafnie zarysował wciąż nierozwiązany problem:

Najbardziej jednak złożone, a jednocześnie najbardziej dla ochrony zabytków istotne problemy występują wszędzie tam, gdzie na obszarze zabytkowych miast zachowały się zabytkowe budynki mieszkalne o różnych wartościach, pomieszczone z zabudową nie zabytkową lub też z pustymi terenami oczekującymi na zabudowę. Tu już trudno o jakieś jednoznaczne „recepty” czy nawet ściślejsze zasady. Każde z takich miast powinno być bowiem rozpatrywane jako osobny i indywidualny zespół przestrzenny, o sobie tylko właściwych formach zabudowy, proporcjach, detalu i trudnym do naśladowania charakterze. Problem konserwatorskiego programowania odbudowy, przebudowy, rozbudowy, adaptacji polegać powinien w tym wypadku głównie na umiejętnym doborze najmniej kłopotliwych funkcji dla obszaru zabytkowego, a jednocześnie funkcji, które podkreślałyby znaczenie zabytkowego ośrodka historycznego dla całego zespołu miejskiego¹⁸²

¹⁸⁰ Dariusz Wędzina, „Kierunek «awangarda» – koncepcje odbudowy miast historycznych po II wojnie światowej na Dolnym Śląsku. Casus Legnicy i Lwówka Śląskiego”, *Pamiętnik sztuk pięknych*, nr 11 (2016): 157–66.s.163

¹⁸¹ Rymaszewski, „O zespołach staromiejskich na ziemiach zachodnich i północnych Polski po 1945 roku”

¹⁸² Przyłęcki, „Uwagi na temat programów ochrony konserwatorskiej zabytkowych zespołów miejskich”.

Ilustracja 20

Tendencje w odbudowie ośrodków miejskich – 1. Wprowadzenie nowoczesnej zabudowy w tkance staromiejskiej, 2. Rezygnacja z nowej zabudowy w obszarach historycznych

Z uwagi na trudne dziedzictwo Ziemi Odzyskanych ośrodki staromiejskie były więc poligonem doświadczalnym dla nowych rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych znajdujących się często w opozycji do ogólnie przyjętych zasad konserwatorskich. Zaowocowało to dwiema tendencjami realizacyjnymi w latach 60. XX wieku. (1.) Pierwsza z nich opierała się na wprowadzaniu nowoczesnej zabudowy w tkance staromiejskiej, co często potęgowało dysharmonię przestrzenną. Planowe założenia tego typu wystąpiły m.in. w Stargardzie, Malborku czy Goleniowie (2.) Druga polegała na rezygnacji z nowej zabudowy na obszarach historycznych chronionych wpisem do rejestru zabytków, koncentrując nowe inwestycje na peryferiach. Taka sytuacja miała miejsce w Elblągu, Głogowie i Kołobrzegu¹⁸³.

Zasada zachowania historycznego układu dróg i wprowadzania do niego nowej zabudowy doprowadziła do ogromnych przekształceń w przestrzeni starych miast. Pozorna ochrona układu urbanistycznego w praktyce obejmowała jedynie siatkę ulic, a zmiany w obrębie linii zabudowy, gabarytów i wysokości budynków zaburzyły czytelność ośrodków staromiejskich. Adaptacje historycznych ośrodków staromiejskich miały miejsce w Szczecinie, Koszalinie, Stargardzie, Kamieniu Pomorskim czy Malborku. Część z nich – Goleniów czy Gryfice, bezpowrotnie utraciła dawny charakter poprzez przeskalowane bloki nie respektujące przedwojennych doświadczeń urbanistycznych¹⁸⁴. Nacisk potrzeb i racje ekonomiczne spowodowały podjęcie odbudowy przez wypełnienie obszaru staromiejskiego nowymi budynkami, sytuowanymi niezależnie względem dawnej zabudowy. Nie liczono też się z gabarytami. W części miast takich jak Nysa, Malbork

¹⁸³ Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina*; Kalinowski, *Miasta historyczne, praca zbiorowa pod redakcją Wojciecha Kalinowskiego*.s.61

¹⁸⁴ Bal, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szymski*. s.229

odwoływano się do historycznego układu dróg, w innych miastach takich jak Szczecin podchodzono do tego swobodnie¹⁸⁵. W części miast, pomimo wpisania historycznego układu urbanistycznego do rejestru zabytków, doszło do całkowitej zmiany przestrzeni starych miast. Wynikało to z szeregu decyzji politycznych, pojętych w celu pobudzenia aktywności gospodarczej oraz rozwoju turystyki. Poza ogólnokrajowymi wytycznymi, pod koniec lat 50. XX wieku lokalne rady narodowe opracowały programy rozwoju dla poszczególnych miast, koordynowane przez Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów (KERM). Rozwój kilkunastu miast został ściśle powiązany z rozwojem jednego lub kilku przedsiębiorstw przemysłowych, jak miało to miejsce na przykład w Goleniowie oraz Stargardzie.

W Stargardzie, pomimo wpisania w 1955 roku starego miasta do rejestru zabytków, już dwa lata później opracowano plan odbudowy w stylu socmodernistycznym. Projekt odbudowy autorstwa Witolda Jarzynki i Wacława Furmańczyka realizowano w latach 60. XX wieku. Chociaż częściowo zachowano historyczny układ komunikacyjny, kwartały zabudowy były zagospodarowywane w sposób swobodny i niezależny od dawnej struktury przestrzennej. Niektóre bloki południowej pierzei rynku uzyskały spadziste dachy, mające na celu stworzenie iluzji historycznej ciągłości architektonicznej. Program funkcjonalny nowych budynków również częściowo odwoływał się do przedwojennych założeń. Każdy z bloków otaczających centralną część starego miasta miał w parterze powierzchnie usługowe. Pozostałe budynki pełniły głównie funkcje mieszkalne. Zabudowa wzdłuż głównych arterii komunikacyjnych, prowadzących do starego miasta była poprowadzona zgodnie z dawnym biegiem dróg wiodących do bram miejskich. Choć zachowano kwartały bazujące na przedwojennej strukturze, budynki były rozmieszczone równoległe do siebie, bez tworzenia zwartej zabudowy pierzejowej, z wyjątkiem obszaru przyrynkowego. Ponadto, wzdłuż rzeki Iny oraz jej odnogi w obrębie starego miasta wprowadzono zabudowę punktową, dodatkowo rozluźniając przedwojenny zwarty układ. W konsekwencji czytelność dawnych kwartałów została zatarta. Trudno też z perspektywy pieszego odczytać spójną strukturę urbanistyczną.

Podobne przekształcenia miały miejsce w Goleniowie, gdzie w latach 60. XX wieku również zdecydowano o odbudowie miasta w stylu socmodernistycznymi. W przeciwieństwie do Stargardu, zachowano jedynie dwie główne osie komunikacyjne, a pozostała część sieci ulic została zredukowana do komunikacji wewnętrznej w obrębie osiedli. Zrezygnowano z centralnego rynku, a jego miejsce zajęły wolnostojące bloki mieszkalne, ustawione prostopadle do osi ulic. W efekcie centralna część miasta, pozbawiona historycznego charakteru, została przekształcona w dzielnicę mieszkaniową. W sąsiedztwie zachowanego gotyckiego kościoła ustawiono pawilony handlowe, a bloki okalające świątynie posiadały w parterze lokale usługowe. W efekcie pierwotna tożsamość urbanistyczna została utracona. Podczas gdy w Stargardzie zachowano ciągłość pierzejową wzdłuż głównych ulic, w Goleniowie całkowicie odrzucono ten model, zastępując go luźno rozproszoną zabudową, ograniczoną jedynie zewnętrzną linią dawnych plant miejskich. Zastosowanie stypizowanego budownictwa, podyktowanego wymogami ekonomicznymi doprowadziło do zaniku indywidualnych cech przestrzennych

¹⁸⁵ Pawłowski i Zarębska, *Przeszłość a jutro miasta. Szkice urbanistyczne*.

historycznych miast, zmieniając proporcje i skalę zespołów architektonicznych oraz rozmywając ich dawną spójność urbanistyczną.

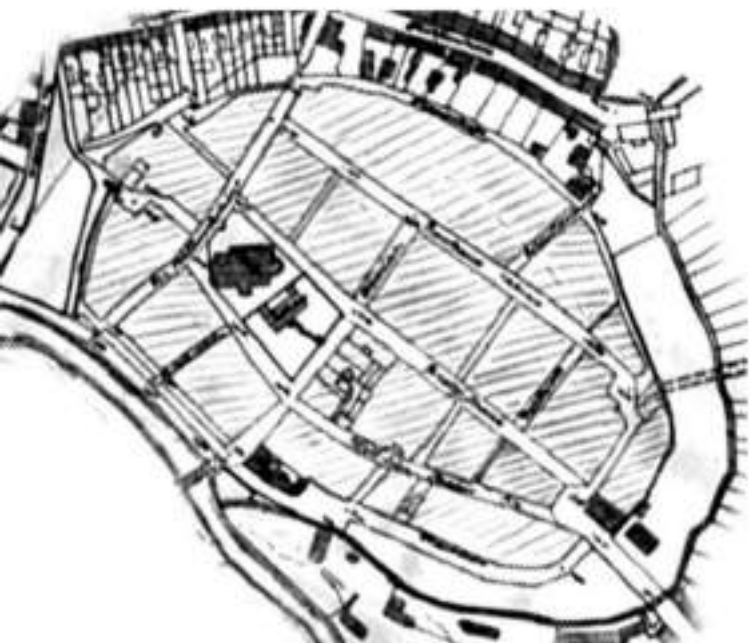

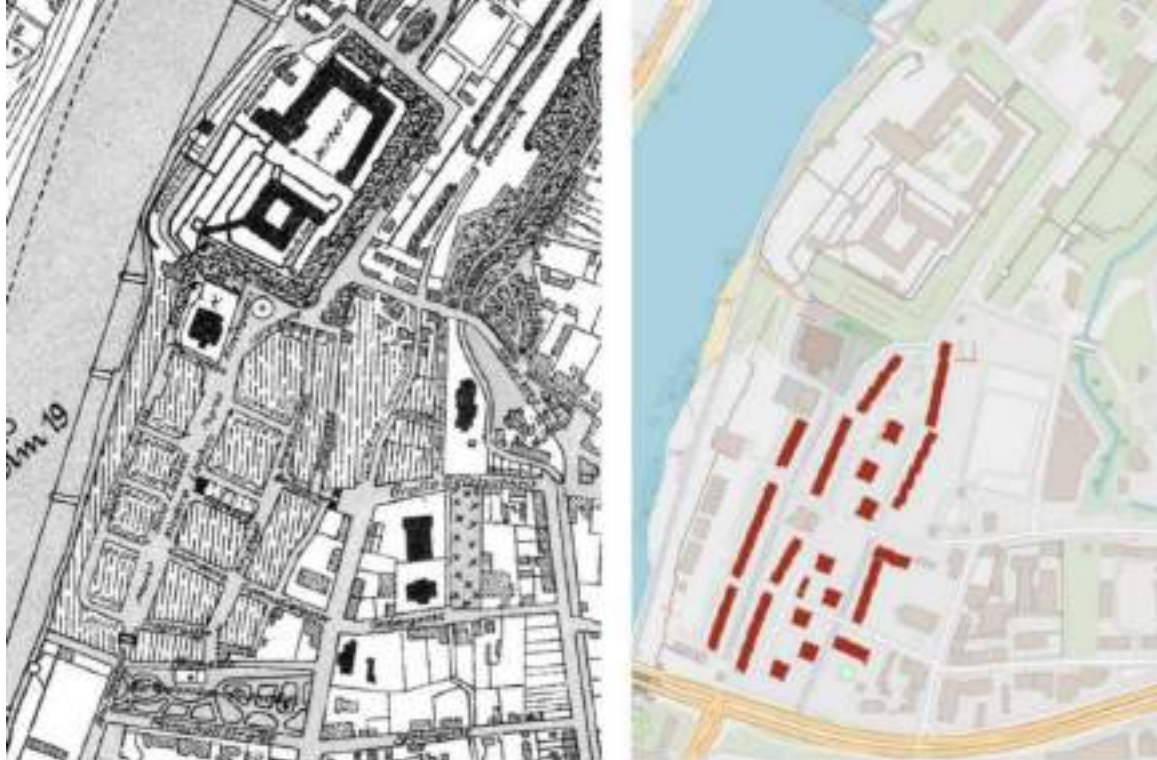
Ilustracja 21

Zmiana struktury przestrzennej Stargardu

Ilustracja 22

Zmiana struktury przestrzennej Goleniowa

Ilustracja 23

Zmiana struktury przestrzennej Malborka

Przykładem zatarcia historycznego układu przestrzennego jest realizacja osiedla mieszkaniowego na terenie dawnego starego miasta w Malborku. Z pierwotnych elementów gotyckiego układu przestrzennego zachował się jedynie częściowo układ ulic z placem. Niezniszczone obiekty obejmowały kościół farny, ratusz, dwie bramy miejskie oraz fragmenty murów obronnych.

W 1960 roku opracowano projekt osiedla mieszkaniowego w miejscu starego miasta, którego autorem był Szczepan Baum. Nowa zabudowa została zlokalizowana w przybliżonym przebiegu dawnych linii ulic, przy jednoczesnym utrzymaniu wysokości zbliżonej do historycznej. Jednakże projekt nie uwzględniał kluczowych cech pierwotnego układu urbanistycznego, takich jak szerokość działek i pierzejowy charakter zabudowy¹⁸⁶. W efekcie powstały czterokondygnacyjne budynki w układzie wolnostojącym, które zaburzyły historyczny układ kwartałów, generując nieczytelny układ długich, otwartych przestrzeni międzyblokowych. W głębi terenu w drugiej linii zabudowy, ulokowano budynki punktowe, co dodatkowo przyczyniło się do zatarcia pierwotnych cech struktury urbanistycznej miasta.

Ilustracja 24

Panorama starego miasta w Malborku

¹⁸⁶ Cymer, *Architektura w Polsce 1945-1989*.

Architektura nowych obiektów charakteryzowała się zróżnicowaną formą, z akcentami w postaci licznych wgłębień oraz zmian wysokości. Budynki podkreślały linię horyzontalną, przełamana pionowymi elementami, takimi jak loggie, słupy i wysunięcia. Mimo tych zabiegów kompozycyjnych, zabudowa ta pozostawała całkowicie oderwana od historycznego kontekstu i nie stanowiła nawiązania do dawnej architektury miasta.

Unikalnym przykładem kompletnej rezygnacji z odbudowy stanowi Kostrzyn nad Odrą. Małe przygraniczne miasto, którego starówka zlokalizowana była pomiędzy rzekami Odrą i Wartą uległo niemal całkowitemu zniszczeniu w wyniku intensywnych działań wojennych oraz późniejszych decyzji polityczno-urbanistycznych. Skutkiem była rezygnacja z odbudowy historycznego centrum miasta w jego pierwotnej lokalizacji. Skutkowało to przeniesieniem nowej zabudowy na obszary położone za rzeką Wartą, w miejscu dawnych XIX-wiecznych dzielnic. Dawne kwartały zabudowy staromiejskiej wypełnione są obecnie ruinami dawnych budynków z zachowanymi piwnicami. Ślady dawnych ulic wyznaczają ścieżki. Dość dobrze zachowały się natomiast fortyfikacje z XIX wieku. Obecnie trwają prace nad utworzeniem Parku Kulturowego, mającego na celu zachowanie trwałych ruin całego miasta unikalnych w skali kraju.

Ilustracja 25, 26

Zmiana struktury przestrzennej Kostrzyna. Plan starego miasta z początków XX wieku i aktualny stan

Powszechna akceptacja nowego budownictwa i nasilające się tendencje modernistyczne ujawniły się również w licznych konkursach na zagospodarowanie ośrodków staromiejskich organizowanych przez SARP, między innymi dla Legnicy, Jeleniej Góry, Dzierżoniowa, Białej Podlaskiej, Głogowa, Kołobrzegu i Żyrardowa¹⁸⁷. Wyróżnione projekty w marginalny sposób odnosiły się do zachowanego w mniejszym lub większym stopniu dziedzictwa architektonicznego czy urbanistycznego i stanowiły modernistyczny manifest odrzucający historyczne wartości. Pojawiały się również tendencje wprowadzania na obszary historyczne wysokiego budownictwa niszczącego historyczne układy – punktowce w Legnicy, tzw. deski w Kołobrzegu¹⁸⁸.

Lata 70. i 80. XX wieku

W latach 70. XX wieku coraz wyraźniej dochodziły do głosu następujące czynniki: stały wzrost obsługiwanego obszaru, dążenie do skupiania nowych programów na coraz mniejszym obszarze, tworzenie wieloużytkowej infrastruktury o rozbudowanej komunikacji mechanicznej w pionie i powrocie do komunikacji wyłącznie pieszej w poziomie. Ważne były również walory kompozycyjne i rozwiązania pozwalające na szybką realizację budynków. Ostatnim z czynników było dążenie do powiązania i wykorzystania zespołów historycznych¹⁸⁹. Nadal, choć w mniejszym zakresie, wykonywane były badania historyczne poświęcone ośrodkom staromiejskim. W latach 1974-1975 pracownicy naukowcy i studenci Politechniki Wrocławskiej, współpracując z Wojewódzkim Urzędem Konserwatorskim sporządzili dokumentację techniczną i konserwatorską wielu zabytków na terenie województwa dolnośląskiego, w tym – badania, projekty techniczne i rekonstrukcji średniowiecznego pierścienia murów miejskich w Głogowie¹⁹⁰.

Pod koniec lat 70. XX wieku pod wpływem zmieniających się tendencji konserwatorskich i rosnącej potrzeby zagospodarowania miast rozpoczęto w Polsce szeroko zakrojoną dyskusję dotyczącą rewaloryzacji przestrzeni urbanistycznych. W 1976 roku Jerzy Świech zwrócił uwagę na istnienie, oprócz historycznych stref zabudowy, „obszarów zainwestowanych przed kilkadziesiąt laty, zamieszkiwanych przez znaczną część ludności miejskiej, posiadających przestarzałą infrastrukturę techniczną i reprezentujących typowe cechy architektury swojego okresu”¹⁹¹. Podkreślał konieczność podjęcia kompleksowych działań mających na celu modernizację tych przestrzeni przy jednoczesnym zachowaniu ich historycznego nastroju. Świech uważał również, że rewaloryzacja w szerszym kontekście urbanistycznym powinna opierać się na zachowaniu

¹⁸⁷ Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja*, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina; Kalinowski, *Miasta historyczne*, praca zbiorowa pod redakcją Wojciecha Kalinowskiego.s.61

¹⁸⁸ Zin, *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja*, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina; Kalinowski, *Miasta historyczne*, praca zbiorowa pod redakcją Wojciecha Kalinowskiego.s.62

¹⁸⁹ Pawłowski i Zarębska, *Przeszłość a jutro miasta. Szkice urbanistyczne*.s.295

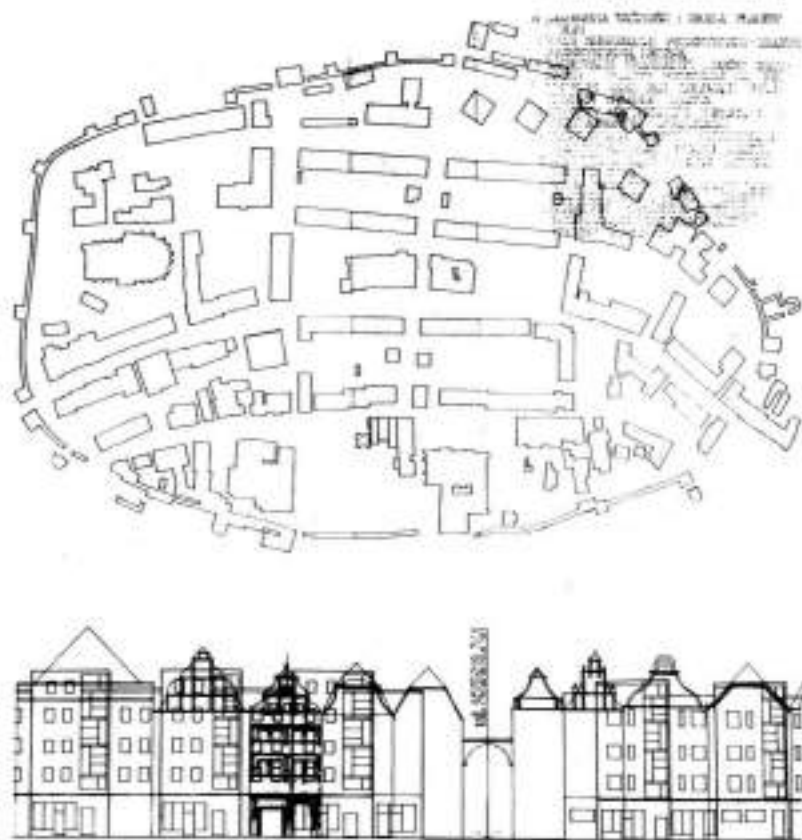
¹⁹⁰ Merta-Staszczak, *Nieruchomości zabytkowe na Dolnym Śląsku w latach 1945-1989*.

¹⁹¹ Jerzy Świech, „Rewaloryzacja zespołów urbanistycznych”, *Ochrona zabytków* 29/4, nr 115 (1976): 273–78.

historycznego układu przestrzennego, uwzględniając linie zabudowy i jej gabaryty, z wprowadzeniem nowych elementów, które wpłynęłyby na zróżnicowanie przestrzeni. Zmiany te miałyby polegać na tworzeniu nowych wnętrz urbanistycznych, otwieraniu osi widokowych oraz wprowadzaniu współczesnych budynków do istniejącej zabudowy¹⁹².

Krytyczne podejście do stypizowanych osiedli mieszkaniowych i alienacji ich mieszkańców doprowadziło do powstania nowego spojrzenia na historyczne centra miast oraz w konsekwencji do prób działań przestrzennych w ich obrębie. Okres ten zbiegł się z narastającym kryzysem ekonomicznym w Polsce, wynikającym z nadmiernego zadłużenia państwa oraz deficytów w gospodarce. Skutkiem tego było zahamowanie inwestycji, co paradoksalnie mogło ochronić niektóre niezagospodarowane starówki przed dalszą zabudową stypizowanymi blokami mieszkalnymi. Związane było to również z popularyzacją debat dotyczących dziedzictwa, tożsamości i przywracania wartości kulturowych¹⁹³. Wiązało się to bezpośrednio z „karnawałem” Solidarności umożliwiającym rozwój niezależnych mediów poza zasięgiem cenzury. Liczne konferencje z tego czasu poruszały tematykę rewaloryzacji miast i analizy problemów pojawiających się w zabytkowych przestrzeniach urbanistycznych¹⁹⁴. Wstrzymanie dużych projektów państwowych przyczyniły się do wzrostu zainteresowania postmodernizmem, który zaczął zyskiwać na znaczeniu w latach 80. XX wieku¹⁹⁵.

Postmodernizm, który rozwijał się już od lat 60 XX wieku w architekturze Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej, był reakcją na powtarzalność modernizmu. W architekturze odznaczał się przewrotnymi formami, eklektyzmem, bogactwem kolorów oraz ornamentyką, często odwołującą się do tradycji i symboliki, ale wykorzystującą nowoczesne materiały¹⁹⁶. W Polsce, w miarę liberalizacji lat 80. i transformacji ustrojowej po 1989 roku, postmodernizm stawał się coraz

Ilustracja 27

Projekt rewaloryzacji Lwówka Śląskiego – odtworzony fragment pierzei na tle istniejącej zabudowy

¹⁹² Świech.

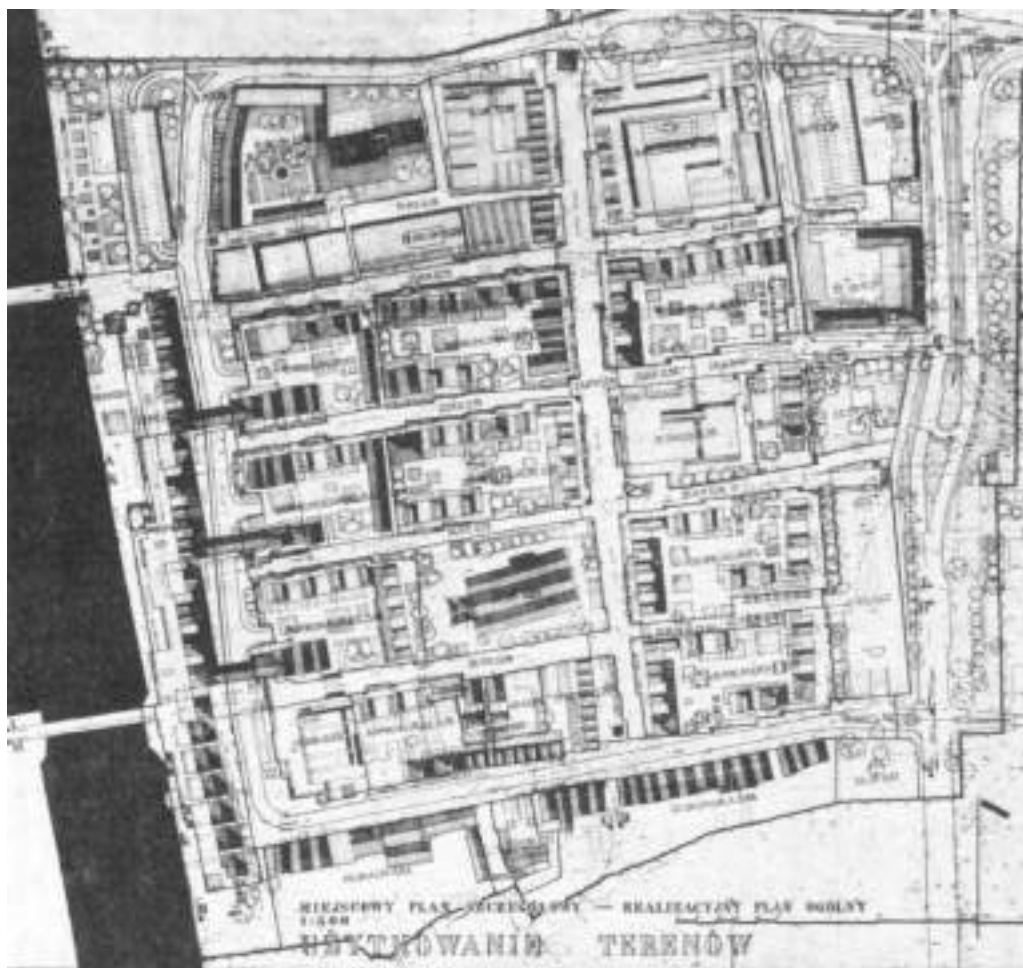
¹⁹³ Cymer, *Długie lata 90. Architektura w Polsce czasów transformacji*.s.254

¹⁹⁴ Latour i Sekula, „Problemy rewaloryzacji zabytkowych zespołów miejskich województwa szczyńskiego”.

¹⁹⁵ Cymer, *Długie lata 90. Architektura w Polsce czasów transformacji*.s.348

¹⁹⁶ Cymer.s.348

bardziej popularny, co znalazło wyraz w dyskusjach toczących się na łamach „Architektury”. Już w 1978 roku Czesław Bielecki w swoim „Manifeście” postulował przywrócenie ciągłości w architekturze, a w artykułach Zygmunta Stępińskiego¹⁹⁷ i Tadeusza Baruckiego¹⁹⁸ z końca lat 70. podejmowano problematykę rewaloryzacji oraz przyszłych kierunków projektowych. Teoria i założenia postmodernizmu w znacznym stopniu pokrywały się z ideą rewaloryzacji historycznych obszarów miejskich, będąc próbą odejścia od stypizowanej architektury. Postmodernizm nie dążył do wiernej rekonstrukcji budynków z przeszłości, lecz do tworzenia przestrzeni miejskich przypominających dawne starówki, które jednocześnie wprowadzały współczesne detale architektoniczne. Jak zauważył Edmund Małachowicz, w początkowej fazie postmodernistyczna zabudowa służyła wypełnianiu luk w pierzejach (m.in. w Jeleniej Górze), by następnie objąć odbudowę całych obszarów starych miast¹⁹⁹. W ramach dyskusji powstały również projekty rewitalizacji opisanych wyżej obszarów staromiejskich, m.in. w Lwówku Śląskim²⁰⁰.

Ilustracja 28

Projekt zagospodarowania starówki w Elblągu

¹⁹⁷ Zygmunt Stępiński, „Rewaloryzacja Miast Historycznych”, *Architektura*, nr 7–8 (1978): 369–70.

¹⁹⁸ Tadeusz Barucki, „Co dalej?”, *Architektura*, nr 5–6 (1979): 379–80.

¹⁹⁹ Cymer, *Długie lata 90. Architektura w Polsce czasów transformacji*.s.348

²⁰⁰ Jakub Lucerski, „Program rewaloryzacji architektoniczno-przestrzennej Starego Miasta w Lwówku Śląskim”, *Architektura* 150, nr 42 (1998): 47–48.

Do początku lat 80. XX wieku na terenie Ziem Odzyskanych wciąż nie odbudowano około 30 miast zniszczonych w wyniku działań wojennych, w tym m.in. Braniewa, Elbląga, Głogowa, Głubczyc, Kisielic, Kołobrzegu, Kostrzyna nad Odrą, Kwidzyna, Tuczna²⁰¹. Pierwszą z planowych realizacji całego obszaru w stylistyce postmodernistycznej była starówka w Elblągu. Projekt stworzony w Elblągu przez Marię Lubocką-Hoffmann opierał się na autorskiej koncepcji „retrowersji”, która zakładała odtworzenie historycznej zabudowy staromiejskiej z poszanowaniem zarówno układu urbanistycznego, jak i architektonicznego charakteru zabudowy.

Założeniem koncepcji rewaloryzacji starego miasta opracowanej w 1983 roku było zachowanie historycznego układu ulic oraz pierzei kamienic, w tym charakterystycznych dla Elbląga przedproży. Kolejnym istotnym założeniem było utrzymanie pionowego rytmu zabudowy, przewagi szczytowych zamknięć kamienic, a także ceramicznego pokrycia dachów. Projekt obejmował rekonstrukcję wybranych, najcenniejszych obiektów bazując na zachowanych materiałach ikonograficznych. Podkreślało to dążenie do zachowania tożsamości historycznej. Jednocześnie planowano wykorzystanie współczesnych form i detali, z zachowaniem harmonii z lokalnym kontekstem architektonicznym i historycznym. Ważnym elementem było także zróżnicowanie architektoniczne (np. cegła licówkowa, ciemne drewno, biały tynk)²⁰². Koncepcja przewidywała również adaptację funkcjonalną budynków do zmieniających się potrzeb użytkowników. Kluczową zasadą było zachowanie jedności funkcji i formy, co oznaczało, że struktura budynków musiała odpowiadać historycznym podziałom kamienic, zarówno w zakresie mieszkań, jak i usług na parterze²⁰³. Istotnym elementem założeń były dwa ostatnie punkty:

- *Posadowienie budynków z wykorzystaniem fundamentów i ścian piwnicznych;*
- *Realizacja przy użyciu materiałów i metod tradycyjnych*²⁰⁴.

W ten sposób, choć architektura nawiązywała do przeszłości, nie była rekonstrukcją w sensie dosłownym, lecz twórczą reinterpretacją. Założenia te w pełni ilustrują ideę „retrowersji” Starych Miast według Marii Lubockiej-Hoffmann, dla której parafraza historycznych form nie była próbą ich odwzorowania, lecz kreacją współczesnych przestrzeni o dawnym klimacie. Ostatecznie, odbudowa Elbląga stworzyła harmonijną syntezę tradycji i nowoczesności, a sama idea, opracowana przez Szczepana Bauma i Andrzeja Kwiecińskiego, jest kontynuowana do dziś.

²⁰¹ Lubocka-Hoffmann, „Powojenna odbudowa miast w Polsce a retrowersja Starego Miasta w Elblągu” s.51

²⁰² Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*.s.158

²⁰³ Cyt. Za: Baum Sz., Semka R., *Odbudowa Starego Miasta Lubocka-Hoffmann*.s.158

²⁰⁴ Lubocka-Hoffmann.

Ilustracja 29

Projekt zagospodarowania starówki w Elblągu

Podobny zabieg jak w przypadku Elbląga, zastosowano w Głogowie, mieście, które uległo zniszczeniu podczas II wojny światowej. Tak, jak Kołobrzeg, miasto zostało ogłoszone twierdzą, a oblężenie w 1945 roku trwające 48 dni doprowadziło do niemal całkowitego zburzenia miasta²⁰⁵. W latach 1945–1949 Wojewódzki Wydział Odbudowy we Wrocławiu zlecił opracowanie planu zagospodarowania miasta, który przewidywał częściowe przeniesienie Głogowa na nowe miejsce. Dopiero w latach 1974–1975, w wyniku współpracy pracowników naukowych i studentów z Politechniki Wrocławskiej z Wojewódzkim Urzędem Konserwatorskim, sporządzono dokumentację techniczną i konserwatorską dla wielu zabytków na terenie Dolnego Śląska, w tym projekty rekonstrukcji średniowiecznych murów miejskich w Głogowie²⁰⁶.

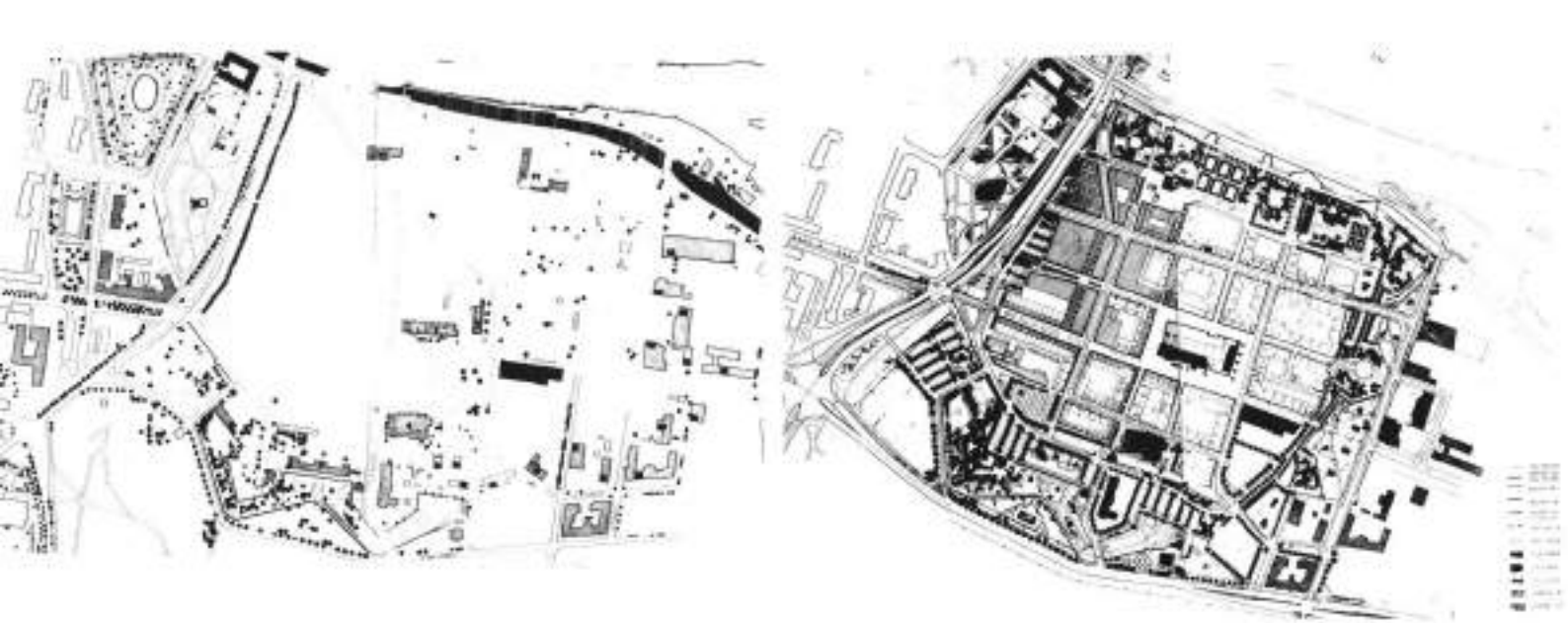
W latach 80. XX wieku zespół architektów w składzie Józef Kordas, Jan Potacki, Juliusz Sobecki, Jerzy Załucki i Wojciech Grębarski, opracował nowy projekt zagospodarowania starego miasta²⁰⁷. Zakładał on budowę czterokondygnacyjnych kamienic nawiązujących do historycznej zabudowy średniowiecznej. Mimo, że wytyczne dotyczące odbudowy w stylu retrowersji były realizowane, to ich wdrażanie miało charakter wybiórczy. Kamienice, choć nawiązywały do historycznych form, wznoszono w technologii wielkiej płyty WK-70. W 1983 roku odbudowano też Zamek Książąt Głogowskich.

Po projekcie Głogowa, przystąpiono również do prac nad zagospodarowaniem przestrzeni podzamcza w Szczecinie. Plan opracowany przez zespół architektów z Politechniki Szczecińskiej pod kierownictwem Stanisława Latoura zakładał wzniesienie budynków o współczesnych formach, zachowujących jednak gabaryty i skalę historycznej zabudowy. Podobna tendencja projektowa została zastosowana w przypadku odbudowy budynków w Trzebiatowie. Największą realizacją w tym duchu w województwie zachodniopomorskim była budowa nowej starówki w Kołobrzegu.

²⁰⁵ Spośród 1846 budynków, aż 1698 zostało zniszczonych, dodatkowo zabudowa była systematycznie wysadzana przez oddziały Wehrmachtu. Miasto ucierpiało w ponad 95% Lubocka-Hoffmann M., 2004, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*, Urząd Ochrony Zabytków w Elblągu, Oficyna Wydawnicza Excalibur, Bydgoszcz 2004.

²⁰⁶ Merta-Staszczak, *Nieruchomości zabytkowe na Dolnym Śląsku w latach 1945-1989*.s.285

²⁰⁷ Cymer, *Architektura w Polsce 1945-1989*. s.362

Ilustracja 30, 31

Projekt zagospodarowania starówki w Głogowie

Na bazie dotychczasowych dyskusji Michał Witwicki – konserwator i członek Rządowej Międzyresortowej Komisji do Spraw Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich opracował w 1987 roku zasady kształtowania nowej zabudowy na obszarach zabytkowych zespołów staromiejskich. Przyjął ogólną zasadę stosowania współczesnych form architektonicznych jako wyraz twórczej inwencji wzbogacającej dorobek przeszłości, a jednocześnie dopuszczał możliwość rekonstrukcji pojedynczych obiektów²⁰⁸. Nowe budynki powinny mieć skalę i bryłę identyczną lub zbliżoną do historycznej, uwzględniając kształt dachów oraz układ szczytowy lub kalenicowy²⁰⁹. Zaproponowana forma architektoniczna powinna odwoływać się do zabytkowej architektury uwzględniając proporcje, skalę i układ względem ulicy. Autor analizował również stopień indywidualizacji nowego budynku. Istotny aspekt stanowił również program użytkowy nowego budynku który powinien być dostosowany do skali i w miarę możliwości nawiązywać do historycznej koncepcji.

Analiza powojennych koncepcji i działań konserwatorskich w Polsce wskazuje na ich zmienność, wynikającą z przemian społeczno-politycznych w okresie PRL. W ramach ogólnie obowiązujących zasad istniały lokalne różnice w podejściu do ochrony zabytków. Zabytki traktowano również jako narzędzie propagandowe, wykorzystując je do przywoływania obrazu „polskości” utraconej w wyniku zniszczeń wojennych. W wielu miastach stosowano rekonstrukcje wzorowane na teoriach Jana Zachwatowicza oraz pilotażowej odbudowie warszawskiej starówki. Brak wystarczających środków finansowych oraz siły roboczej, jasnych zasad projektowych, a także naciski polityczne, często prowadziły do dowolności w interpretacji ikonografii i ich realizacji.

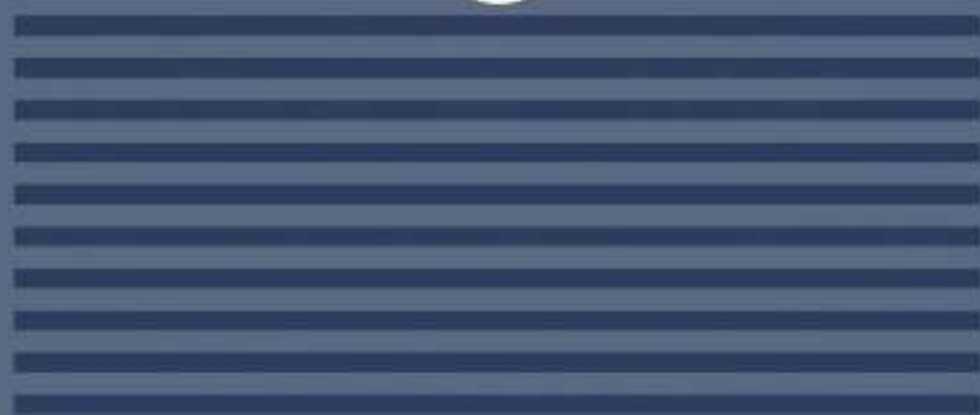
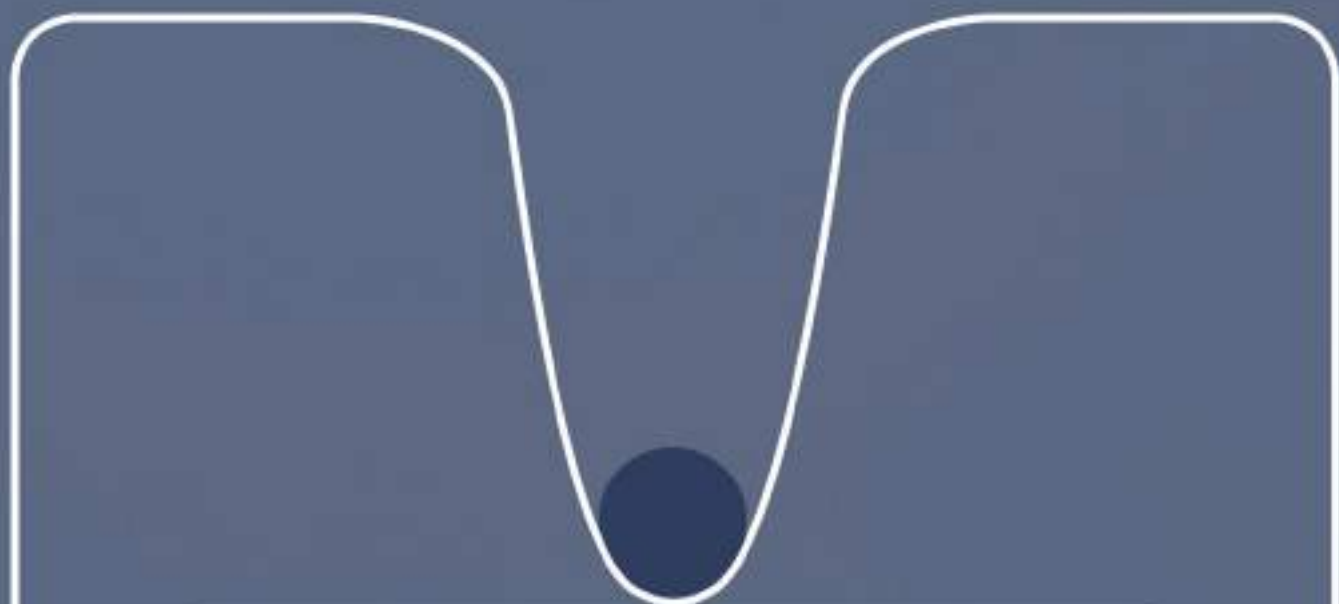
²⁰⁸ Michał Witwicki, „Zasady kształtowania nowej zabudowy na obszarach zabytkowych zespołów staromiejskich”, *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej pt. Konserwacja zabytków i rewaloryzacja miast po II wojnie światowej*, 1987.

²⁰⁹ Witwicki.

Zmiana podejścia do ochrony zabytków nastąpiła na przełomie lat 50. i 60. XX wieku, kiedy to decentralizacja urzędu Konserwatora Zabytków umożliwiła opracowanie pierwszych realnych planów renowacji. Plany te bazowały na ekspertyzach Pracowni Konserwacji Zabytków (PKZ) i obejmowały zarówno rozwiązania urbanistyczne, jak i architektoniczne. Prowadzono szeroko zakrojone badania inwentaryzacyjne i monograficzne, a współpraca interdyscyplinarna między historykami, architektami, konserwatorami i archeologami podkreślała znaczenie naukowego podejścia do konserwacji zabytków. Przyjęte w latach 50. zasady, takie jak poszanowanie istniejącego układu dróg i zachowanie tradycyjnych form architektonicznych, były zgodne z wcześniejszymi teoriami dotyczącymi ochrony układów urbanistycznych. Jednak konserwacja zabytków nadal miała charakter wybiórczy, skupiając się głównie na architekturze gotyckiej.

Działania konserwatorskie różniły się znacząco w zależności od regionu. Na terenach dawnej Polski prace były bardziej zorganizowane i regularne, natomiast w Ziemiach Odzyskanych proces ten był znacznie bardziej skomplikowany. Wynikało to z ogromnych zniszczeń wojennych, całkowitej wymiany ludności oraz braku kulturowych i historycznych więzi tych terenów z Polską. Negatywne postrzeganie niemieckiego dziedzictwa kulturowego dodatkowo ograniczało zakres prowadzonych prac. Polityczna propaganda oraz uprzedzenia wobec spuścizny niemieckiej skutkowały marginalizacją działań konserwatorskich na rzecz odbudowy gospodarczej. W miastach o dużym znaczeniu historycznym, takich jak Gdańsk czy Wrocław, podejmowano próby zachowania historycznej struktury przestrzennej, lecz wiele mniejszych miast pomijano, ograniczając się jedynie do zabezpieczenia podstawowych funkcji użytkowych.

Koniec lat 70. przyniósł odnowienie dyskusji na temat rewaloryzacji obszarów staromiejskich. Efektem tej debaty były programy budowy i modernizacji starówek, realizowane w latach 80. XX wieku. Działania te łączyły wcześniejsze teorie konserwatorskie z potrzebami powojennej urbanistyki, odpowiadając na wyzwania związane z odbudową zniszczonych miast oraz ochroną dziedzictwa kulturowego. Te zmiany paradygmatu miały największe znaczenie dla mniejszych miast na terenie Ziemi Odzyskanych w tym Kołobrzegu.

3

Rozdział 3

Historyczne kształtowanie struktury przestrzennej Kołobrzegu

- 3.1. Historyczne kształtowanie struktury przestrzennej Kołobrzegu w średniowieczu
 - 3.1.1. Początki Kołobrzegu
 - 3.1.2. Lokacja miasta
 - 3.1.3. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej średniowiecznego Kołobrzegu
- 3.2. Historyczne kształtowanie struktury przestrzennej Kołobrzegu od średniowiecza do przełomu XVIII i XIX wieku
 - 3.2.1. Formowanie fortyfikacji
 - 3.2.2. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Kołobrzegu w okresie rozwoju fortyfikacji
- 3.3. Historyczne kształtowanie struktury przestrzennej Kołobrzegu w XIX i na początku XX wieku
 - 3.3.1. Rozwój portu
 - 3.3.2. Uzdrowisko w XIX i na początku XX wieku
 - 3.3.3. Rozwój śródmieścia
 - 3.3.4. Zieleń i parki w Kołobrzegu
 - 3.3.5. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Kołobrzegu na przełomie XIX i XX wieku
- 3.4. Okres międzywojenny
- 3.5. Lata 30. XX wieku

Miasta na Ziemiach Odzyskanych wykazują cechy wielowarstwowości architektonicznej, które punktowo zachowały się w strukturze przestrzennej zniekształconej przez działania wojenne i powojenną odbudowę. Pozostają one widoczne w krajobrazie miasta, budując przy tym unikalny charakter miejsca. W rozdziale poddany został analizie proces historycznego kształtowania tkanki urbanistycznej na przykładzie Kołobrzegu. Omawiane jest formowanie się miasta od średniowiecza, ewoluujące wraz z postępem technologicznym, militarnym oraz narodzinami nauk balneologicznych. Badania architektoniczne są wzbogacone o konteksty historyczne, polityczno-społeczne oraz kwestie związane z przestrzenią przyrodniczą uzupełniającą tkankę miasta. Rozdział podzielony został na trzy etapy obejmujące historyczne kształtowanie struktury przestrzennej miasta w średniowieczu, od średniowiecza do VIII wieku oraz od momentu powstania uzdrowiska do wybuchu II wojny światowej. Podział ten wynika przede wszystkim ze znaczących zmian w tkance urbanistycznej Kołobrzegu. Chronologiczno-diachroniczne badanie przestrzenno-funkcjonalnej historii Kołobrzegu oraz synchroniczna analiza elementów kształtującej się struktury, obejmują okres od średniowiecza do XVIII wieku, koncentrując się na układzie dwubiegunowym miasta i portu, a od XVIII dodatkowo uzdrowiska z uwzględnieniem roli twierdzy. Przyjęta chronologia stanowi podstawę do przeprowadzenia szczegółowej synchronicznej analizy kluczowych obszarów przestrzenno-funkcjonalnych oraz relacji między nimi. Dostrzeżona zależność i etapowość przemian została zdefiniowana i uzupełniona przez badania i analizy morfologiczne miasta wraz z modelem struktury funkcjonalno-przestrzennej.

Struktura przestrzenna Kołobrzegu odgrywa kluczową rolę w zapisie idei planowania i rozwoju miasta. Stanowi ona odzwierciedlenie bogatej historii, kultury i procesu rozwoju. Historyczne wydarzenia i procesy cywilizacyjne zachodzące w danych obszarach zapisują się w przestrzeni ukazując charakter problemów, jakim musiało sprostać to miasto²¹⁰. W przypadku Kołobrzegu palimpsestowo nawarstwione etapy rozwoju, gwałtownie przerwane przez wybuch II wojny światowej, potęgowane były przez swoje strategiczne położenie nad Morzem Bałtyckim. Od czasów średniowiecza aż po czasy współczesne, miasto przeszło wiele zmian, które odbiły się na jego przestrzeni. Przedstawiona w poniższym rozdziale analiza przestrzenna pozwala na zrozumienie wyzwania, z jakimi miasto musiało się zmierzyć w przeszłości.

²¹⁰ Zbigniew Paszkowski, *Miasto idealne w perspektywie europejskiej i jego związku z urbanistyką współczesną* (Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2012), <https://www.publio.pl/miasto-idealne-w-perspektywie-europejskiej-i-jego-zwiazki-z-urbanistyką-wspolczesna-zbigniew-paszkowski,p79411.html>.

3.1. Historyczne kształtowanie struktury przestrzennej Kołobrzegu w średniowieczu

3.1.1. Początki Kołobrzegu

Jednym z głównych czynników rozwoju miast w średniowiecznej Europie był handel. Wskazany przez Fabiana Wahla okres ożywienia miast, zwany rewolucją handlową odnosi się do wielu nadmorskich miejscowości, których znaczenie wzrosło wraz z przemianą w ośrodki handlowe, czego przykładem jest Norymberga, Frankfurt, Kolonia czy Gdańsk²¹¹. W mniejszej skali te procesy występowały też w rejonie dzisiejszego Pomorza Zachodniego. O powiązaniach handlowych Kołobrzegu mogą świadczyć liczne znaleziska archeologiczne. W trakcie badań znaleziono przedmioty pochodzące m.in. z Bizancjum, Nadrenii, Rusi, Gotlandii, Czech i Moraw²¹².

Powstanie Kołobrzegu

Powstanie Kołobrzegu jako stolicy Pomorza Środkowego wiąże się z rozpoczętą w średniowieczu eksploatacją solin i handlem solą z wykorzystaniem dróg wodnych: na północ przez morze bałtyckie oraz od Parsęty w głąb lądu (w połączeniu z Notecią i Wartą). Uzupełniała ją droga lądowa prowadząca do Wielkopolski i na Śląsk, a więc tereny tworzącego się w X wieku państwa polskiego²¹³. Kołobrzeg jest jedną z najstarszych miejscowości na Pomorzu, a według badań archeologicznych jego początki sięgają przełomu VIII i IX wieku.²¹⁴ Na przestrzeni kolejnych lat Kołobrzeg wraz z Gdańskiem i wyspą Wolin stanowiły jedyne ośrodki łączące handel morski ze szlakami na terenie Polski²¹⁵.

Kołobrzaska aglomeracja grodowa obejmowała dwie części. Pierwsza, wcześniejsza, datowana na VI - VII wieku, zlokalizowana była w północnej części Wyspy Solnej, co związane było z eksploatacją solanki²¹⁶. Druga, późniejsza, pochodząca z przełomu VIII i IX wieku osada powstała w miejscu, w którym przejście przez Parsętę było najłatwiejsze – na terenie dzisiejszego Budzistowa. Oddalone od wybrzeża centrum administracyjne oraz ośrodek rybacko-handlowo-solny u ujścia rzeki łączyła Parsęta.

²¹¹ Fabian Wahl, „Does medieval trade still matter? Historical trade centers, agglomeration and contemporary economic development”, *Regional Science and Urban Economics* 60 (1 wrzesień 2016): 50–60, <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2016.06.011>.

²¹² Kroczyński, *Jedenaście wieków Kołobrzegu. Zapiski Kronikarskie*.s.32

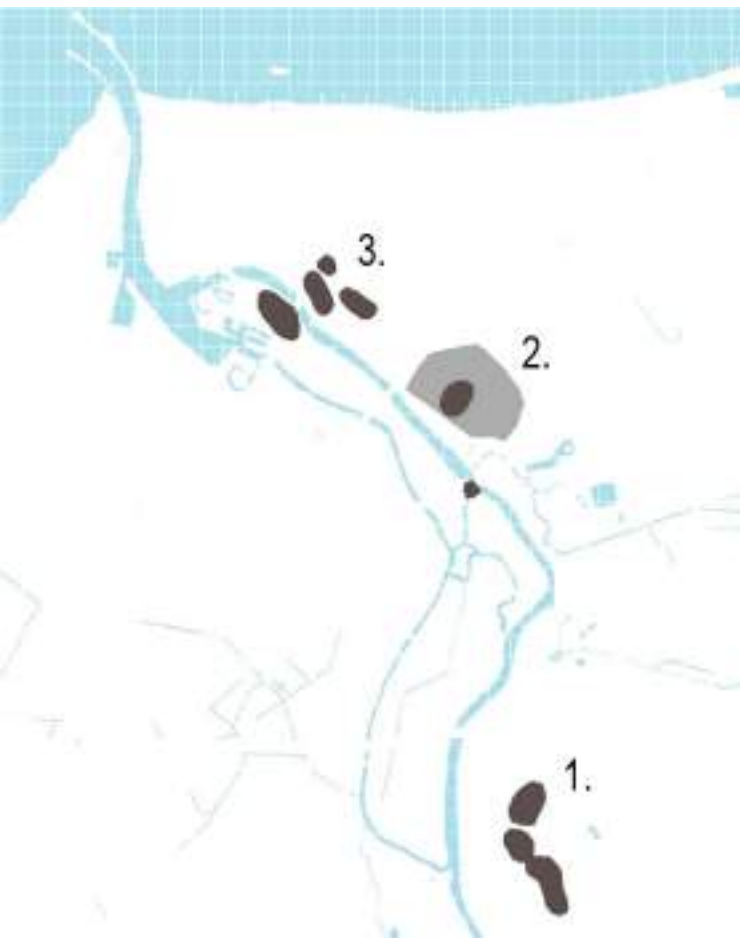
²¹³ Istotne znaczenie w tym procesie miało przyjęcie chrztu przez Mieszka I w 966 roku, co dało narzędzie pozwalające zjednoczyć ziemie plemion słowiańskich: Polan w Wielkopolsce, Mazowsze i Pomorze Wschodnie. W kolejnych latach Mieszko I przyłączył Pomorze Zachodnie, Śląsk i ziemię Wiślan w Małopolsce.

²¹⁴ Maciej Gibczyński, „Karta Ewidencji Zabytku Nieruchomego. Stare miasto - układ przestrzenny”, 2010, Archiwum NID, https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-277274/dokumenty/PL.1.9.ZI-POZ.NID_N_32_EN.479560/4.

²¹⁵ Witold Hesi i Jan Pazdur, red., *Historia kultury materialnej Polski w zarysie. T. 1-6*. (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo, 1978).s.248

²¹⁶ Henryk Kondziela, „Studium historyczne – funkcje i rozwój przestrzenny miasta Kołobrzegu”, 1955, Archiwum WKZ w Koszalinie.

Już w drugiej połowie IX wieku Kołobrzeg zaczął nabierać cech ośrodka rzemieślniczo-handlowego i początków miasta²¹⁷. Historyczny teren Kołobrzegu znajdował się w granicach dzisiejszej wsi Budzistowo oddalonej od ujścia rzeki o 4 km. Zlokalizowany

Ilustracja 32

Aglomeracja grodowa w Kołobrzegu

1. Gród właściwy wraz z podgrodziami
2. Ośrodek rybacko-handlowy
3. Pierwsza osada i saliny

był tam datowany na IX wieku ufortyfikowany gród z podgrodziami²¹⁸. Strategiczna lokalizacja grodu wynikała z naturalnych uwarunkowań terenu zapewniających ochronę z każdej strony. Lokalizacja osady na południe od ujścia wzdłuż brzegu rzeki pozwalała na sprawną komunikację, ale też chroniła przed najezdami, podobnie jak bagniste otoczenie. Badania archeologiczne wykazały liczne przebudowy systemu obronnego Budzistowa. Został on otoczony wałem drewniano-ziemnym. Zastosowana konstrukcja umocnień wnętrza grodu przybierająca postać dwóch rzędów skrzyń i plecionkowego płotu przypominała elementy występujące na terenach wielkopolski, co mogło wskazywać na wpływ Mieszka I oraz fakt włączenia grodu do państwa polskiego w X wieku²¹⁹. O znaczeniu Kołobrzegu dla państwa Piastów świadczą również starania o zdobycie i utrzymanie pierwotnego grodu, których efektem było założenie w 1000 roku biskupstwa²²⁰ przez króla Bolesława Chrobrego. Niemniej jednak po śmierci Chrobrego i klęskach Mieszka II Kołobrzeg powrócił do pogaństwa. Kołobrzeg odzyskał niezależność i dopiero w 1125 roku, a po ponownym zdobyciu osady za czasów Bolesława III Krzywoustego,

został włączony do Polski. Wówczas też nastąpiła rechrystianizacja miasta, potwierdzona wzniesieniem kościoła pod wezwaniem NMP w tym samym roku²²¹. W drugiej połowie XI wieku nastąpiły wyraźne zmiany w rozwoju osady. W wyniku niwelacji umocnień południowa część grodu została znacznie poszerzona. Wzmocniono z kolei umocnienia zlokalizowane w północnej części. Ośrodek rozszerzał się również na

²¹⁷ Lech Leciejewicz, „Kołobrzeg w okresie wczesnofeudalnym”, *Wydawnictwo Poznańskie*, Dzieje Kołobrzegu, pod red. H. Lesińskiego, 1965. s.11

²¹⁸ Późniejszy rozwój grodu objął również wybudowane nieopodal, świątynie: kaplica św. Piotra, kolegiata oraz kościół św. Janów datowany na 1222 roku

²¹⁹ Kondziela, „Studium historyczne – funkcje i rozwój przestrzenny miasta Kołobrzegu”.

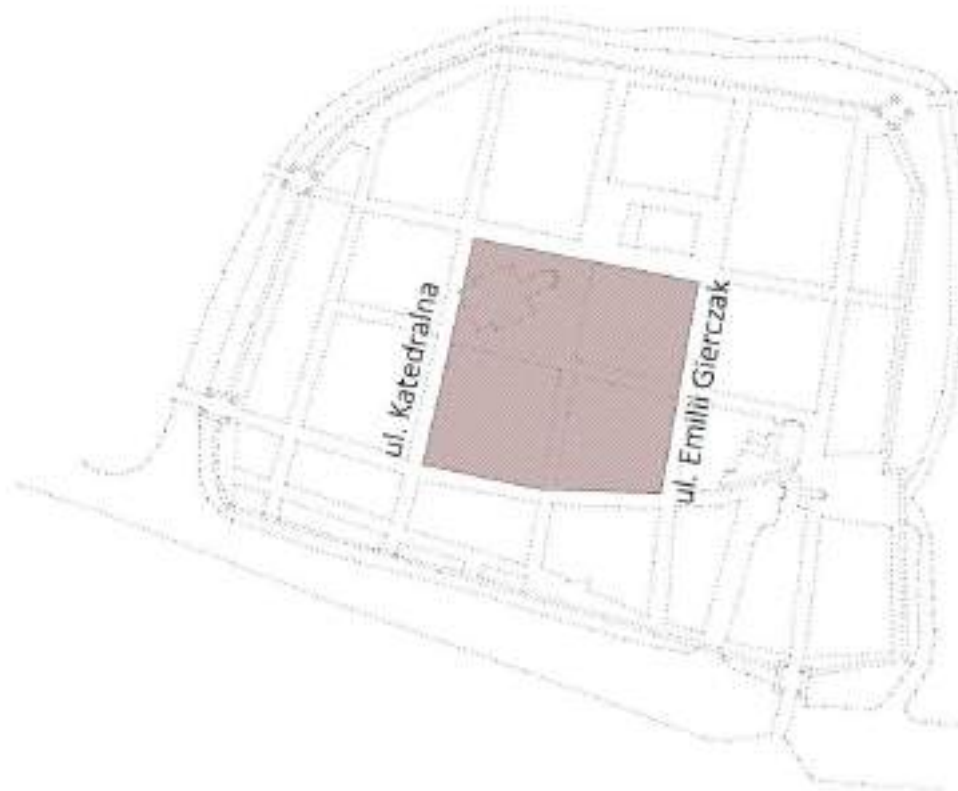
²²⁰ Podobnie jak biskupstwa we Wrocławiu i Krakowie podległe arcybiskupstwu w Gnieźnie.

²²¹ Robert Marciniak, „Miasto biskupie”, w *Dzieje Kołobrzegu, praca zbiorowa pod kierunkiem Henryka Lesińskiego* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1965).

terenach podgrodzi. Wykorzystywano do tego zarówno obszary położone wyżej jak i zagłębienie w pobliżu grodu²²². Wykształciła się też kolejna osada – rybacka umiejscowiona na północ od grodu, w miejscu dzisiejszych ulic Katedralnej i Emilii Gierczak zlokalizowanych w ścisłym centrum współczesnego miasta²²³. W XII Kołobrzeg stał się grodem kasztelańskim i wymieniany był wśród czołowych grodów słowiańskich²²⁴.

Układ przestrzenno-funkcyjny grodu, podgrodzi i osad

Już od początku istnienia grodu wykształcił się wyraźny podział funkcjonalny z odrębnymi obszarami dla handlu, rzemiosła, mieszkań i rybołówstwa. Wykształcony podział przestrzenny odzwierciedlał funkcjonalną różnorodność gospodarczą i społeczną w oparciu o naturalne zasoby i korzystną lokalizację. Ta ustalona przez lata funkcjonalność utrwaliła się w tkance urbanistycznej późniejszego miasta lokacyjnego. Potwierdzeniem tego może być przeniesienie władz i lokacja miasta w miejscu osady rybackiej przynależącej do grodu, a także istniejące do połowy XIX wieku saliny oraz przedmieścia.

Ilustracja 33

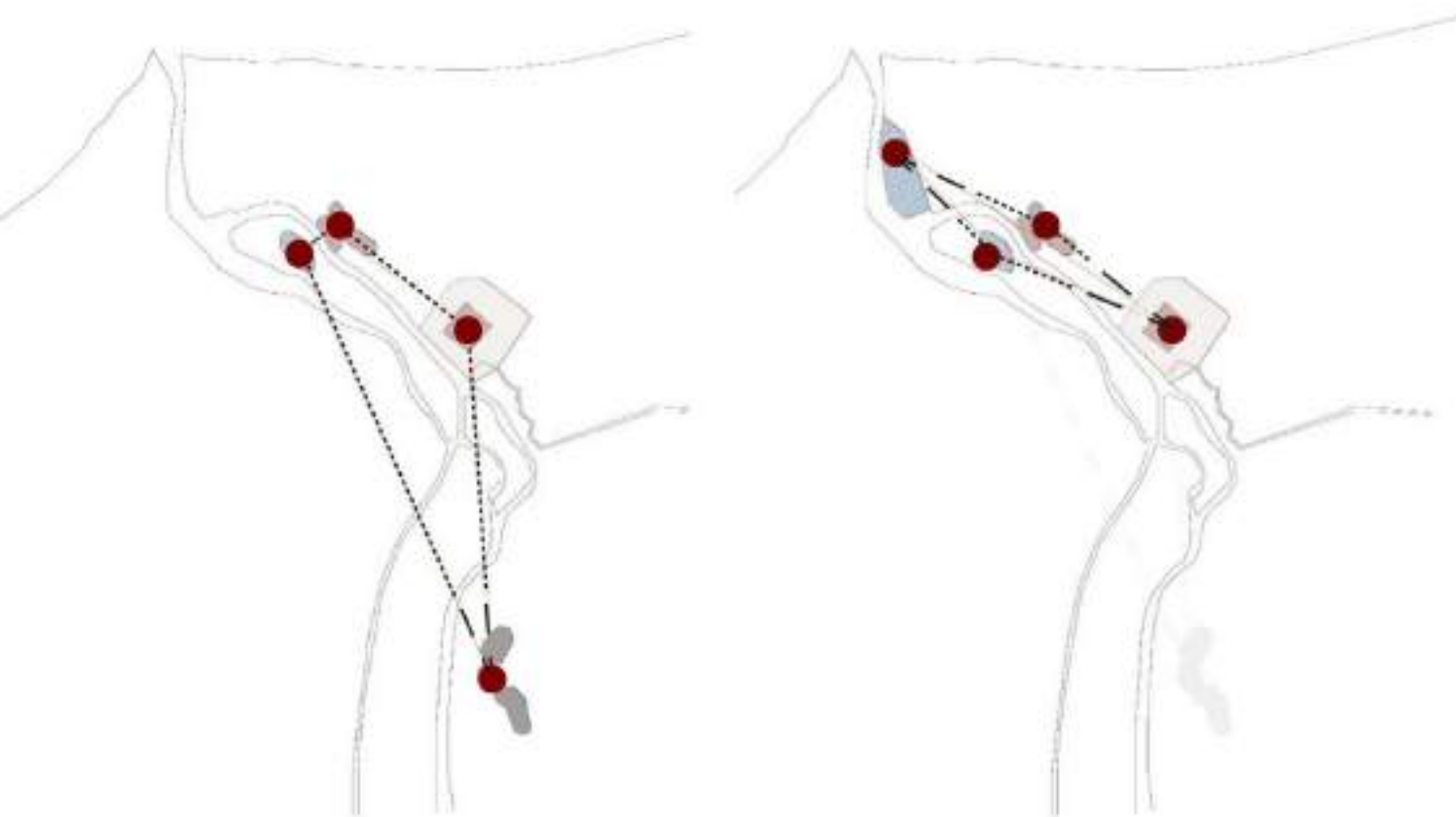
Ośrodek rybacko-handlowy w centralnej części późniejszego miasta lokacyjnego

²²² Leciejewicz, „Kołobrzeg w okresie wczesnofeudalnym”.s.11

²²³ Hieronim Kroczyński, „Funkcje i rozwój przestrzeni miasta Kołobrzegu”, 1965, Archiwum WKZ w Koszalinie.

²²⁴ Kroczyński.

Zjawisko to jest najbardziej widoczne w obszarze starego miasta. Teren zlokalizowany pomiędzy dzisiejszą ul. Katedralną i Emilii Gierczak stanowi centrum Kołobrzegu i jest kontynuacją wcześniejszych funkcji mieszkalnych osady rybackiej. Zależność tę w sposób czytelny oddają poniższe plany porównujące przedlokacyjny gród z okresem po przeniesieniu ośrodka w miejsce osady rybackiej. Nowe miasto lokacyjne, przeniesione z terenów dzisiejszego Budzistowa skupiało funkcje mieszkalne, siedzibę władzy oraz funkcje produkcyjno-magazynowe. Bliższa odległość od salin i portu umożliwiła lepsze połączenie i komunikację między miejscem pracy a mieszkaniami i siedzibą władzy. Choć Kołobrzeg jest traktowany jako miasto nadmorskie, to stare miasto powstało w oddaleniu od linii brzegowej. Samo miasto zostało rozplanowane już przed lokacją, a założenie oparto na szachownicowym układzie ulic²²⁵.

Ilustracja 34

Zmiana relacji przestrzennych wynikająca z lokacji miasta w miejscu osady rybackiej

Po lokacji nowego miasta w 1255 roku gród w dzisiejszym Budzistowie funkcjonował jeszcze przez pewien czas, a wszystkie instytucje tam zlokalizowane były sukcesywnie przenoszone do Kołobrzegu.

²²⁵ Gibczyński, „Karta Ewidencji Zabytku Nieruchomego. Stare miasto - układ przestrzenny”.

3.1.2. Lokacja miasta

W fazie pierwotnej swojego rozwoju, urbanistyczna struktura lokacyjnego miasta przybierała formę elipsy, będąc otoczoną umocnieniem ziemnym. Początkowo, główną ulicę stanowiła ul. Podgórna (współcześnie ul. Wąska). W XIII wieku znajdował się tam pierwszy ratusz i murowane kamienice bogatych mieszczan. Lokacja na prawie lubeckim wyznaczyła tkankę miejską w oparciu prostokątną siatkę ulic. Z uwagi na ożywione kontakty miasta z innymi portami odwoływano się do założeń urbanistycznych Greifswaldu i Stralsundu. Miastem macierzystym dla Kołobrzegu miała być właśnie dawna Gryfia (Greifswald) lokowana w podobnym czasie – 1250 roku²²⁶. Podobieństwo wynika z ortogonalnego układu ulic, a także lokalizacji placu rynkowego względem kościołów. Greifswald ma zdecydowanie większą skalę jednak jego wschodnia część posiada układ zbliżony do Kołobrzegu. Greifswald również odsunięty był w pewnej odległości od ujścia rzeki. Z kolei zaokrąglony kształt fortyfikacji okalający oba miasta nawiązywał do charakterystycznych planów urbanistycznych miast zakonu krzyżackiego²²⁷. Z kolei w Stralsundzie w centralnym miejscu układu urbanistycznego (podobnie jak w Kołobrzegu) został ulokowany plac rynkowy wraz z budynkiem ratusza, datowanym na 1380 roku.

Ilustracja 35, 36

Struktura przestrzenna Stralsundu i Greifswaldu

O silnych wpływach architektonicznych między obydwooma ośrodkami świadczyć może również duże podobieństwo budynków – ratusza czy katedry w Stralsundzie. W obu przypadkach forma budynków jest niemalże identyczna.

²²⁶ Marciniak, „Miasto biskupie”.s.28

²²⁷ Peter Jancke, *Von der preussischen Festung zum Ostseebad – zur stadtebaulichen Entwicklung von Kolberg im 19. Jahrhundert*, b.d.

W gotyckim ratuszu w Kołobrzegu, podobnie jak w przypadku jego odpowiednika w Stralsundzie, charakterystyczną cechą jest fasada ozdobiona wysokim szczytem zwieńczonym strzelistymi pinaklami. Fasada reprezentacyjna ratusza w Stralsundzie, znana jako *Schauffassade*, składa się z sześciu osi, z których każda powtarza ten sam schemat architektoniczny. Poszczególne osie są oddzielone wąskimi lizenami, które dodatkowo ozdobione są parami smukłych filarów²²⁸. Rycina przedstawiająca ratusz w Kołobrzegu ukazuje budowlę jako nieco uproszczoną i mniejszą, z czterema osiami, oraz bez podcieni w przyziemiu. W przypadku kościołów wspólnym mianownikiem jest potężny masyw wieżowy. Wielokondygnacyjne wieże w Stralsundzie zdobione blendami z maswerkami posiadały ostrosłupowe hełmy²²⁹.

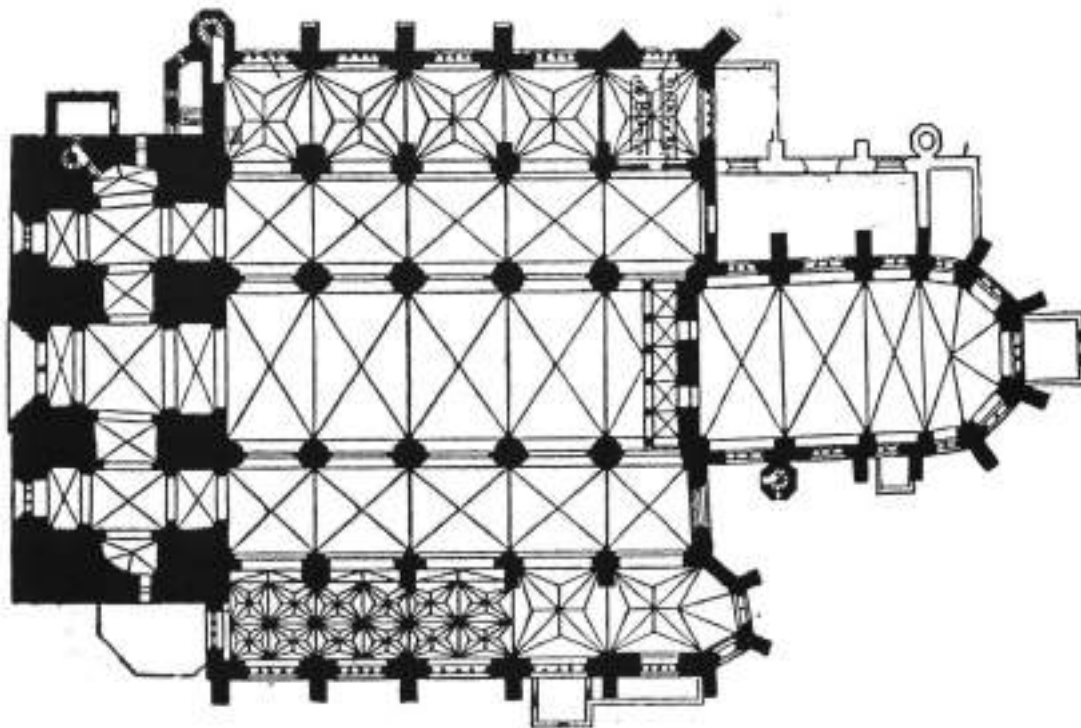
Ilustracja 37, 38, 39, 40

Porównanie pierwotnego ratusza w Kołobrzegu z ratuszem w Stralsundzie oraz Kolegiaty NMP w Kołobrzegu i Kościoła św. Mikołaja w Stralsundzie

²²⁸ „Ratusz w Stralsundzie”, dostęp 6 lutego 2021, https://pl.wikipedia.org/wiki/Ratusz_w_Stralsundzie.

²²⁹ „Kościół św. Mikołaja w Stralsundzie”, dostęp 6 lutego 2021, https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_%C5%9Bw._Miko%C5%82aja_w_Stralsundzie.

Kolegiata kołobrzeska została ulokowana w południowo-zachodniej części rynku, zajmując cały kwartał. Koncepcja podwójnej wieży wzorowana była na realizacjach saskich²³⁰. Masywne, połączone ze sobą wieże sięgają ponad wysokość naw. Ich pierwotny wygląd został zatarty przez późniejsze zmiany i nawarstwienia. Gotycka kolegiata stanowiła dominantę przestrzenną od XIV wieku.

Ilustracja 41

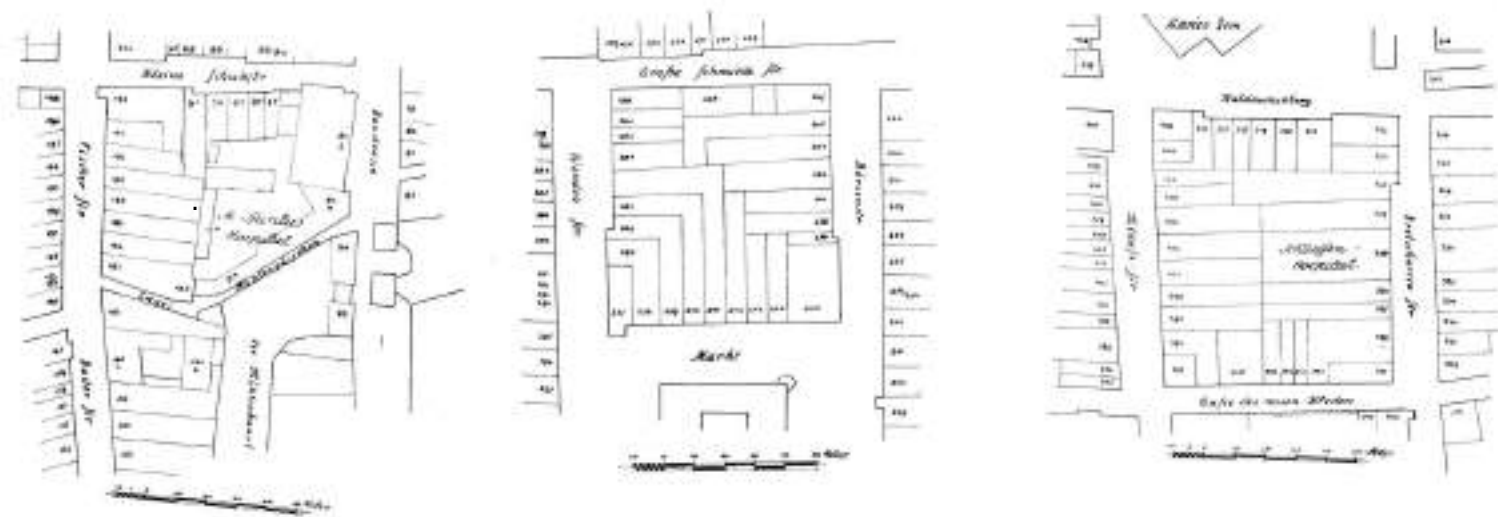
Rzut Kolegiaty NMP w Kołobrzegu

Miasto posiadało regularny układ urbanistyczny złożony z 5 ulic prostopadłych do rzeki oraz 3 drugorzędne ulice poprzeczne. Szachownicowy układ wyznaczał prostokątne, regularne kwartały, na których sukcesywnie zabudowywano kolejne wąskie parcele tworząc gęstą mozaikę różnorodnych, głównie glinianych domów w których zlokalizowano urzędy, sklepy i warsztaty rzemieślnicze: bednarskie, kowalskie, szewskie, magazyny oraz młyn. Ponadto w 1340 roku powstała pierwsza apteka²³¹. Wzdłuż brzegu Parsęty zlokalizowany był również targ rybny²³².

²³⁰ Marciniak, „Miasto biskupie”. s.40

²³¹ Hieronim Kroczyński, *Kronika Kołobrzegu* (Kołobrzeg: Wydawnictwo Le Petit Cafe, 2000).s.46

²³² Gobel, *Die städtebauliche Entwicklung von Kolberg: mittelalterliche Industriestadt, Festung, See-, Sol- und Moorbad*.s.12

Ilustracja 42

Schemat urbanistyczny średniowiecznych parceli w Kołobrzegu

Jednym z niewielu zachowanych przykładów średniowiecznej zabudowy mieszczańskiej jest 3-kondygnacyjna kamienica Schieffenów zlokalizowana przy ul. Emilii Gierczak²³³. Jest to prosty, ceglany budynek w układzie szczytowym, zajmujący 50% parceli o wymiarach 10x29m, kryty dwuspadowym dachem²³⁴. Elewację frontową wyznaczają 3 osie. Oś symetrii wyznacza ostrołukowy profilowany portal z naświetlem i bramą, po obu jego stronach znajdują się duże kwatrowe okna. Przyziemie jest znacznie wyższe od pozostałych pięter a poszczególne kondygnacje oddzielają od siebie ceglane gzymsy. W ozdobnym szczycie umieszczono niewielkie okna doświetlający zlokalizowany tam magazyn²³⁵.

Ilustracja 43, 44

Powojenne fotografie kamienicy Schieffenów i Katowni

²³³ Sylwester Horoszko, „Karta Ewidencji Zabytku Nieruchomego - Dom, ob. muzeum”, 1983, Archiwum NID, https://zabytek.pl/pl/obiekty/kolobrzeg-dom-285857/dokumenty/PL.1.9.ZI-POZ.NID_N_32_EN.479094/4.

²³⁴ Marciniak, „Miasto biskupie”.s.38

²³⁵ Renata Kasinowska, „Dom Schieffenów – kamienica mieszczańska”, b.d., Akta Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Koszalinie.

Podobnym zachowanym budynkiem o przeznaczeniu magazynowym jest tzw. Katownia, zlokalizowana przy ul. Ratuszowej. Ze względu na podobieństwa formalne występujące w wielu miastach portowych przyjąć można, że był to typowy magazyn handlowy budowany w technice murowanej w XIII wieku²³⁶. Podobnie jak kamienica Schieffenów budynek został wybudowany na planie prostokąta, a zwarta bryła architektoniczna kryta jest dwuspadowym dachem zwróconym prostopadle do ulicy. Trójosiowa symetryczna elewacja frontowa zwieńczona została trójkątnym szczytem. W XIII wieku Kołobrzeg stał się silnym, dobrze prosperującym miastem hanzeatyckim, co przyczyniło się do jego dalszego rozwoju.

Ekspansja

Na przełomie XIV i XV wieku nastąpiła ekspansja średniowiecznego miasta o 100 m na tereny zlokalizowane bliżej Parsęty²³⁷. Kołobrzeg zyskał wówczas dodatkowe 4,3 ha. Miało to miejsce prawdopodobnie w wyniku osuszenia terenu nadbrzeżnego rzeki²³⁸. Peter Jancke wskazuje również na inną przyczynę - intensywny napływ ludności, szczególnie za sprawą migracji z Westfalii, Dolnej Saksonii, Lubeki i Meklemburgii²³⁹. Wytyczenie nowych ulic zaowocowało stworzeniem nowych kwartałów w południowej części Kołobrzegu. Zmieniło to nieznacznie relacje przestrzenne, decentralizując plac rynkowy oraz zaburzając dotychczasową regularność siatki. Z uwagi na strategiczne znaczenie handlowe miasta od XIV wieku rozpoczęto budowę umocnień wokół wykształconej struktury przestrzennej. Okalające Kołobrzeg mury miejskie wykonane z kamieni i cegieł oraz otoczone fosą, ostatecznie nakreśliły jego wygląd, tworząc zbliżoną do kwadratu formę z zaokrąglonym narożnikiem w północno-zachodniej części. W miarę rozwoju przestrzennego mury miejskie zyskały kolejne elementy ochrony w postaci baszt. Początkowo system ochrony został wzmocniony o basztę Więzienną zlokalizowaną przy dzisiejszej ul. Wąskiej, Lontową (obecnie nazywaną Prochową) przy ul. Dubois i Prochową, która uległa zniszczeniu w wyniku eksplozji w 1657 roku.

W otoczonym murami mieście utworzono system bram i furt zlokalizowanych w biegu istniejących wcześniej szlaków komunikacyjnych. Dwie główne, leżące naprzeciw bramy miejskie – Munde i Wschodnią łączyły tereny portowe i saliny, stare miasto oraz wschodnie przedmieścia. Oprócz nich do miast prowadziły również brama Młyńska na moście na Parsęcie oraz Kamienna zlokalizowana w północno-wschodniej części miasta wybudowana w 1445 roku. Od strony Parsęty istniał system furt²⁴⁰.

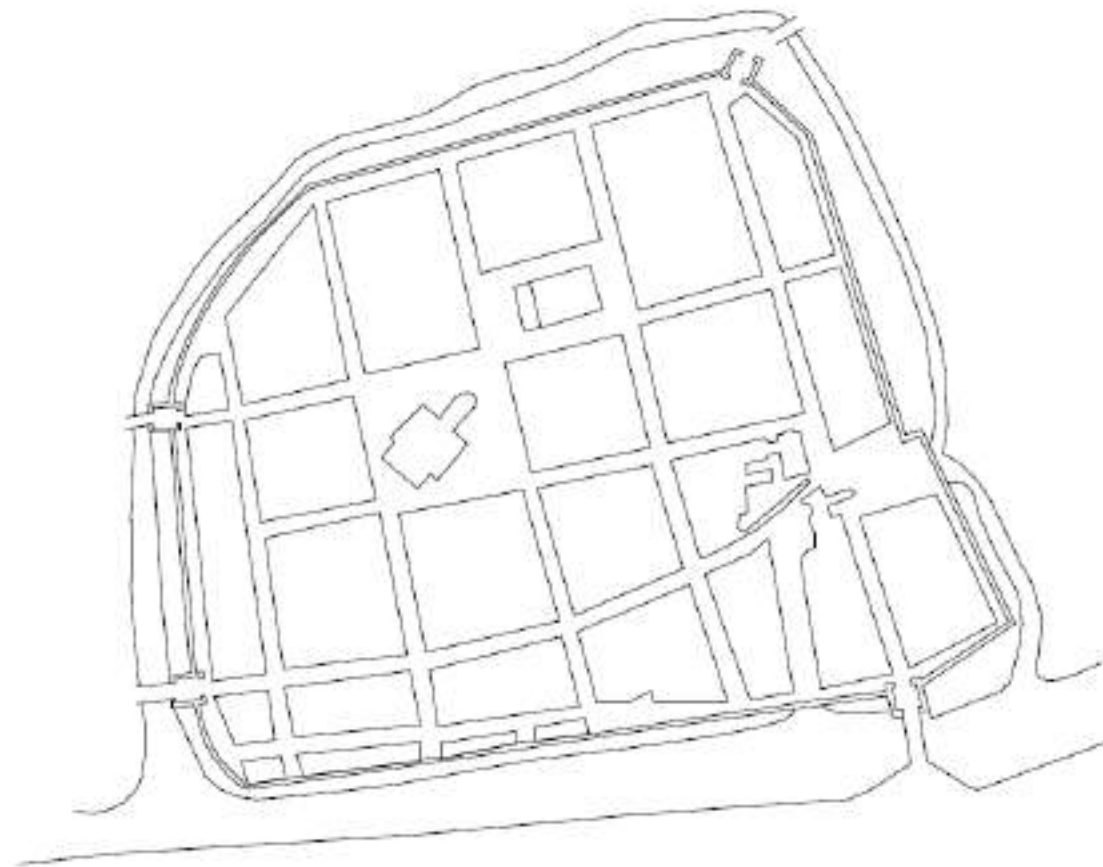
²³⁶ Sylwester Horoszko, „Karta Ewidencji Zabytku Nieruchomego - Spichrz”, 1983, Archiwum NID, https://zabytek.pl/pl/obiekty/kolobrzeg-magazyn-tzw-katownia/dokumenty/PL.1.9.ZI-POZ.NID_N_32_EN.479214/4.

²³⁷ Gibczyński, „Karta Ewidencji Zabytku Nieruchomego. Stare miasto - układ przestrzenny”.

²³⁸ Kroczyński, „Funkcje i rozwój przestrzeni miasta Kołobrzegu”.

²³⁹ Jancke, *Von der preussischen Festung zum Ostseebad – zur stadtebaulichen Entwicklung von Kolberg im 19. Jahrhundert*.

²⁴⁰ Gibczyński, „Karta Ewidencji Zabytku Nieruchomego. Stare miasto - układ przestrzenny”.

Ilustracja 45

Miasto lokacyjne po ekspansji

Ilustracja 46,47

Baszta Prochowa przy ul. Dubois i Baszta Więzienna przy ul. Wąskiej

System fortyfikacji wraz z późniejszymi modernizacjami i przekształceniami utrwalił średniowieczny układ miejski, a brak możliwości rozbudowy determinował intensywną zabudowę kwartałów. W XVI wieku tkanka miejska stopniowo się zagęszczała. Budynki mieszkalne przebudowywano, murowano nowe domy i zwiększała się liczba usług – np. łaźnie. Pojawiały się pierwsze domy kryte dachówką²⁴¹. Kwartały zapełniły więc dwa rodzaje budynków – 224 ceglane domy o kilku kondygnacjach oraz tzw. budy – parterowe domy szachulcowe. Niezamożni mieszkańcy zajmowali lepianki i piwnice²⁴².

Utrwalanie sieci komunikacyjnej Kołobrzegu następowało przez brukowanie pierwszych ulic w rozpoczęcie od ul. Podgórznej (Wąskiej)²⁴³. Przyczyniło się do podniesienia poziomu higieny w mieście. Rozwój miasta lokacyjnego w obrębie murów spowodował prawdopodobnie przeniesienie mieszkających w starym mieście rybaków w stronę dzisiejszej dzielnicy portowej (Ujście)²⁴⁴. Poza murami powstawały też kolonie, które charakteryzowały się nieregularną, dość chaotyczną strukturą przestrzenną. Największe przedmieścia zlokalizowane były na wschód od Kołobrzegu i rozwijane były wzdłuż szlaku handlowego. Oprócz tego w rejonie portu rozrastała się dzielnica rybacka i sukcesywnie modernizowano zlokalizowane tam saliny. Na przedmieściu znanym jako Panewniki znajdowały się zakłady kowalskie.

3.1.3. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej średniowiecznego Kołobrzegu ²⁴⁵

Gospodarka Kołobrzegu oparta głównie na warzelnictwie soli doprowadziła do podziału funkcjonalnego miasta na dwie zasadnicze części połączone systemem komunikacyjnym. Saliny wraz z portem zlokalizowane bliżej morza stanowiły zaplecze produkcyjno-handlowe miasta zapewniając mu stały rozwój, szczególnie w okresie potęgi Hanzy. Warsztaty kowalskie i szklarskie, a także rybołówstwo, gwarantowały funkcjonowanie gospodarki. Z kolei główne, otoczone murami miasto pełniło funkcję administracyjno-produkcyjno-usługowo-mieszkalną. Oprócz warzelnictwa soli w centrum miasta występowały również rzemiosła podstawowe – piekarnictwo, rzeźnictwo, szewstwo, krawiectwo. Oprócz tego zaplecze żywnościowe stanowiły pobliskie wsie. Wymieniane w księgach miejskich *navi factor* zawody świadczą o dużej różnorodności zawodowej w Kołobrzegu²⁴⁶. O sukcesie gospodarczym zapewniającym dobry byt i rozwój miasta świadczą zachowane liczne dane liczbowe obrazujące ruch statków czy przewóz towarów²⁴⁷.

²⁴¹ Henryk Lesiński, „Pod przewagą Feudalnego Państwa Zachodniopomorskiego”, *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński, 1965.

²⁴² Lesiński.s.65

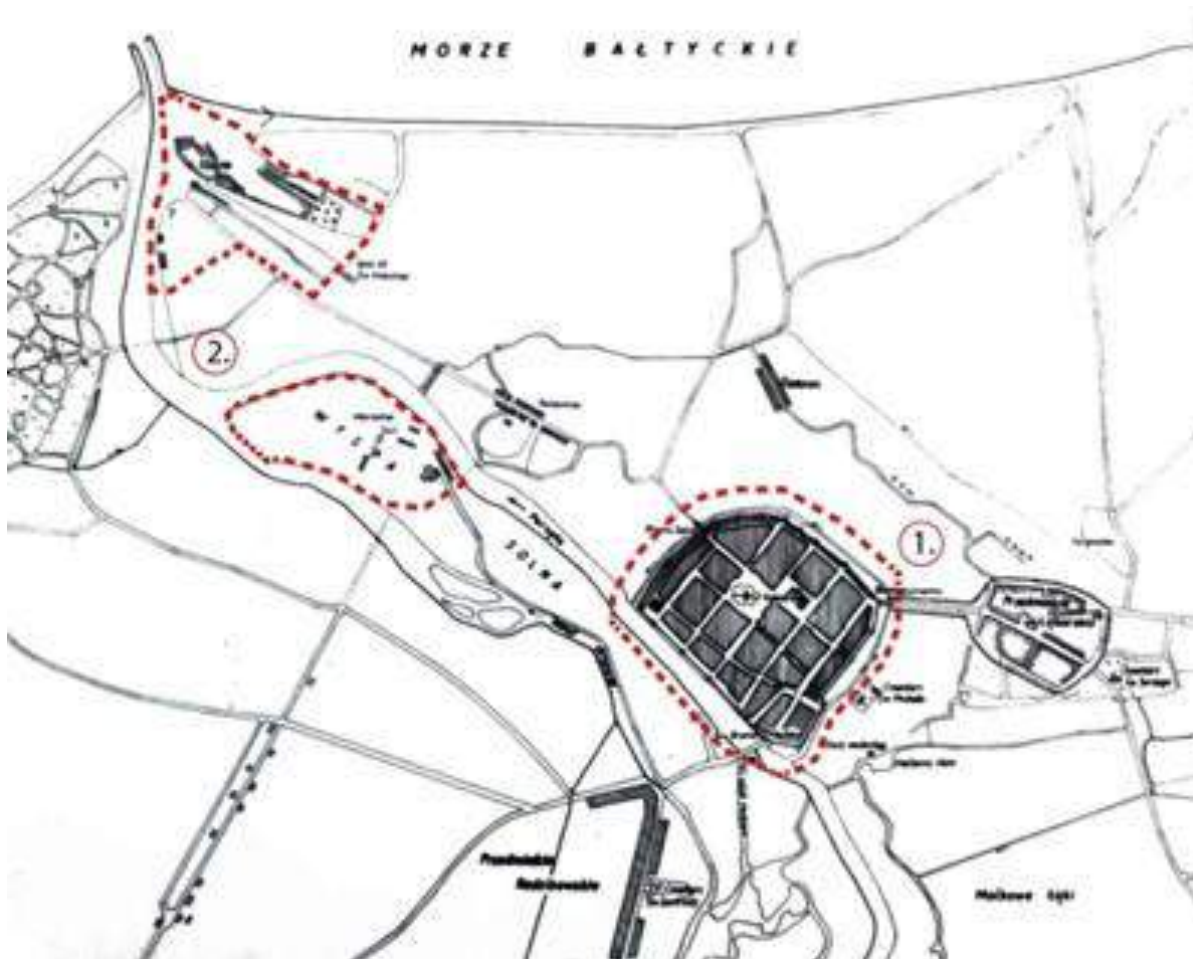
²⁴³ Kroczyński, *Kronika Kołobrzegu*.s.71

²⁴⁴ Kroczyński, „Funkcje i rozwój przestrzeni miasta Kołobrzegu”.

²⁴⁵ Model struktury został już zdefiniowany przez Różańskiego

²⁴⁶ Marciniak, „Miasto biskupie”.s.29

²⁴⁷ Lesiński, „Pod przewagą Feudalnego Państwa Zachodniopomorskiego”.s.65

Ilustracja 48

Struktura przestrzenna miasta przed budową fortyfikacji 1. Stare miasto 2. Port.

Stare miasto

Struktura urbanistyczna starego miasta wykazuje charakterystyczne cechy miasta lokacyjnego północnej Europy: z parcelacją typową dla prawa lubeckiego czy wykorzystaniem cegły jako materiału budulcowego, a także charakterystycznym dla gotyku wertykalizmem²⁴⁸. Badania morfologiczne tkanki urbanistycznej starego miasta wykazały, że od lokacji do końca XIII wieku wykształciły się trzy charakterystyczne formy zagospodarowania kwartałów – mieszkalne z wąskimi, regularnymi działkami budowlanymi²⁴⁹, plac katedralny i ratuszowy. Oba place zlokalizowane w centralnej części starego miasta tworzyły silne punkty skupiające życie społeczne Kołobrzegu dzięki budowlom sakralnym, targowym i administracyjnym.

Ze względu na niedokładność planów i map oraz brak wyodrębnienia poszczególnych domów w kwartale trudno określić dokładną gęstość zabudowy. Niemniej jednak badania średniowiecznych miast pozwalają określić, jak zmieniała się tkanka na przestrzeni wieków. Początkowo plany budynków były wydłużone i zwykle nie zajmowały całej szerokości i długości działki. Od XIV wieku zaczęto rozbudowywać

²⁴⁸ Magdalena Kostrzewska, *Miasto europejskie na przestrzeni dziejów* (Gdańsk: Akapit DPT, 2013).

²⁴⁹ Kostrzewska.

fragmenty domów, dobudowując kolejne trakty. Domy rozplanowane były we frontowej części działek, tylna część parceli przeznaczona była na budynki gospodarcze. Stare Miasto w okresie średniowiecza charakteryzowało się jednorodnością stylistyczną wynikającą z użytych form architektonicznych, regularności układu i wykorzystanych materiałów. Miasto posiadało elementy spajające przestrzeń, takie jak: zintegrowana sieć komunikacyjna, wielofunkcyjność, spójność architektoniczna, dostępność usług czy przestrzenie publiczne. Wszystkie te elementy świadczą o harmonijności w fizjonomii i funkcjonalności Kołobrzegu.

Na obszarze starego miasta, otoczonego średniowiecznymi murami obronnymi, kluczowy dla organizacji życia społecznego, handlowego i usługowego był plac ratuszowy (główny punkt orientacyjny). Kolejny istotny punkt zlokalizowano w rejonie placu katedralnego, gdzie dominująca rola kościoła nadawała temu obszarowi znaczenie społeczno-religijne (centralny punkt dzielnicowy). Plac katedralny i ratuszowy, ze względu na pełnioną funkcję charakteryzowały się mniejszą gęstością zabudowy wynoszącą kolejno 41% i 12%. Katedra stanowiła jednocześnie dominantę w krajobrazie średniowiecznego Kołobrzegu wyrastający ponad 2-3 kondygnacyjną zabudowę (punkt orientacyjny). Układ linii komunikacyjnych charakteryzuje się równomiernym rozmieszczeniem i wskazuje na wysoki stopień centralizacji urbanistycznej starego miasta. Bramy miejskie, usytuowane wzdłuż głównych ulic, zapewniały połączenie miasta z średniowiecznymi szlakami handlowymi i portem (węzeł komunikacyjny).

Udział w zieleni w średniowiecznych miastach, w tym w Kołobrzegu był raczej marginalny i podyktowany względami użytkowymi. Zachowana dokumentacja i plany nie wskazują jednoznacznie na występowanie zieleni w Kołobrzegu. Wyraźny zarys drzew pojawia się jedynie w obszarze okalającym kolegiatę. Świadczy to o niewielkiej ilości zieleni miejskiej. Ma to swoje potwierdzenie w literaturze naukowej poświęconej średniowiecznym ogrodom. Sady i warzywniki pojawiały się w celu zaopatrzenia w żywność i zajmowały tereny stanowiące grunty rezerwowe, przeznaczone do przyszłej rozbudowy²⁵⁰. W miarę ekspansji miasta i gęstszej zabudowy kwartałów rezygnowano z ogrodów i ogródków w bezpośrednim sąsiedztwie domostw i przenoszono je poza mury miejskie na przedmieścia. Ogrody mieszczańskie pojawiały się więc głównie w rejonie budynków sąsiadujących z rzeką i murami miejskimi²⁵¹. Dieter Hennebo wskazuje, że w miastach północnej części Europy nie występowały publiczne przestrzenie ogrodowe. Wzdłuż ulic i placów nasadzano drzewa głównie w celu podkreślenia osi komunikacyjnej między rynkiem a kościołem²⁵². W okresie nowożytnym obszary zieleni mogły występować w sąsiedztwie rezydencji.

Całość cechowała harmonijna integracja przestrzeni dzięki centralizacji, spójności architektonicznej oraz dostępności usług. Dane tabelaryczne i tekstowe zostaną przedstawione na schemacie graficznym obrazującym przestrzenną organizację Kołobrzegu – zarówno starego miasta jak i portu.

²⁵⁰ Dieter Hennebo i Alfred Hoffmann, *Geschichte der deutschen Gartenkunst* (Hamburg: Broschek Verlag, 1962).

²⁵¹ Hennebo i Hoffmann.

²⁵² Katarzyna Hodor, „Zieleni i ogrody w krajobrazach miast”, *Czasopismo Techniczne Politechniki Krakowskiej* 109, nr 19 (2012): 7–15.s.8

Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	kośmaność architektoniczna dziedzińcy	Kompozycja urbanistyczna
Stare miasto średniowieczne										
	kwartały mieszkaniowe	wypełnienie całego kwartału	brak danych - prawdopodobnie <5%	zintegrowana sieć komunikacyjna, mieszana zabudowa, spójność architektoniczna, dostępność usług	1-3 kondygnacje	danny o dwuspadowych dachach se szczytami	drewno, cegła	małe zróżnicowanie	jednolitość stylistyczna charakterystyczna dla staroego miasta	kwartały w charakterystycznym ortogonalnym układzie staroego miasta
	plac rakurowy	12%	brak danych - prawdopodobnie <5%	brak danych - przestrzenie publiczne, spójność architektury, dostępność usług	2-3 kondygnacje	budynki z ozdobnym szczytem	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednolitość stylistyczna charakterystyczna dla staroego miasta	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie staroego miasta
	plac katedralny	43%	brak danych - prawdopodobnie <5%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, spójność architektury, dostępność usług	12 kondygnacji	kościół z masywną wieżą	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednolitość stylistyczna charakterystyczna dla staroego miasta	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie staroego miasta

Tabela 4

Badania morfologiczne struktury przestrzennej staroego miasta w okresie średniowiecza

Port

Położony z dala od morza, coraz silniej fortyfikowany teren dzisiejszego starego miasta był powiązany z portem otwierającym handlowe drogi morskie. Port, położony u ujścia Parsęty, był połączony z ośrodkiem miejskim poprzez rzekę i biegnącą równoległe drogę lądową. Rozwój portu następował w powiązaniu z rzeką, głównie wzdłuż jej wschodniego brzegu. Towarzyszyła temu zapewne rozproszona zabudowa mieszkaniowa pracowników portu oraz rybaków, szczególnie po ich przesiedleniu z terenu starego miasta.

Wzdłuż ulicy prowadzącej do miasta lokacyjnego zlokalizowane zostały pierwsze domostwa 1- lub 2-kondygnacyjne, ustawione głównie kalenicowo drewniane chaty o dwuspadowych dachach z ogródkami. Analiza planów wskazuje także na zabudowę mieszkalną wzdłuż dzisiejszej ulicy Towarowej stanowiącej integralną część obszaru (lokalne centrum). Uzupełnieniem handlowej funkcji portu było rybołówstwo, a z czasem zaczęło się tu rozwijać zaplecze rzemieślnicze, związane z budową i naprawą łodzi oraz przetwórstwem rybnym (centralny punkt dzielnicowy). W historycznych źródłach nie znaleziono informacji dotyczących tej zabudowy.

Port											
średniowiecze											
	kwartaly mieszkalne	brak danych	brak danych	zintegrowana sieć komunalna. spójność architektoniczna, zielone bereny	1-2 kondygnacje	dany o dwuspadowych dachach z ogródkami	drzewu	małe zróżnicowanie	jednorodność stylizacja charakterystyczna dla dzielnic portowej	kompozycja w typie ulicowości	
	cząść przemysłowa	brak danych	brak danych - prawdopodobnie <5%	zintegrowana sieć komunalna	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych	jednorodność stylizacja charakterystyczna dla dzielnic portowej	rozproszona zabudowa	

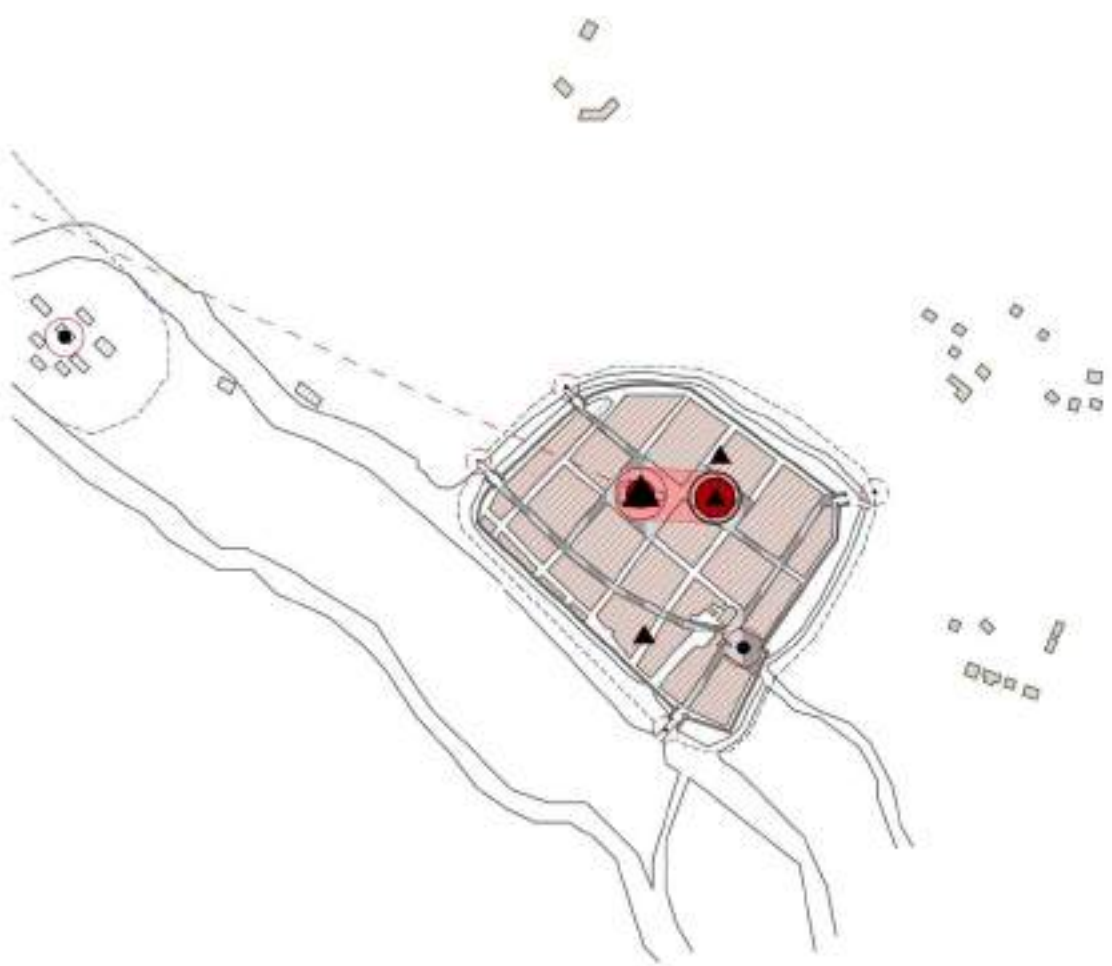
Tabela 5

Badania morfologiczne struktury przestrzennej portu w okresie średniowiecza

Ilustracja 49

Struktura funkcjonalno-przestrzenna średniowiecznego Kołobrzegu

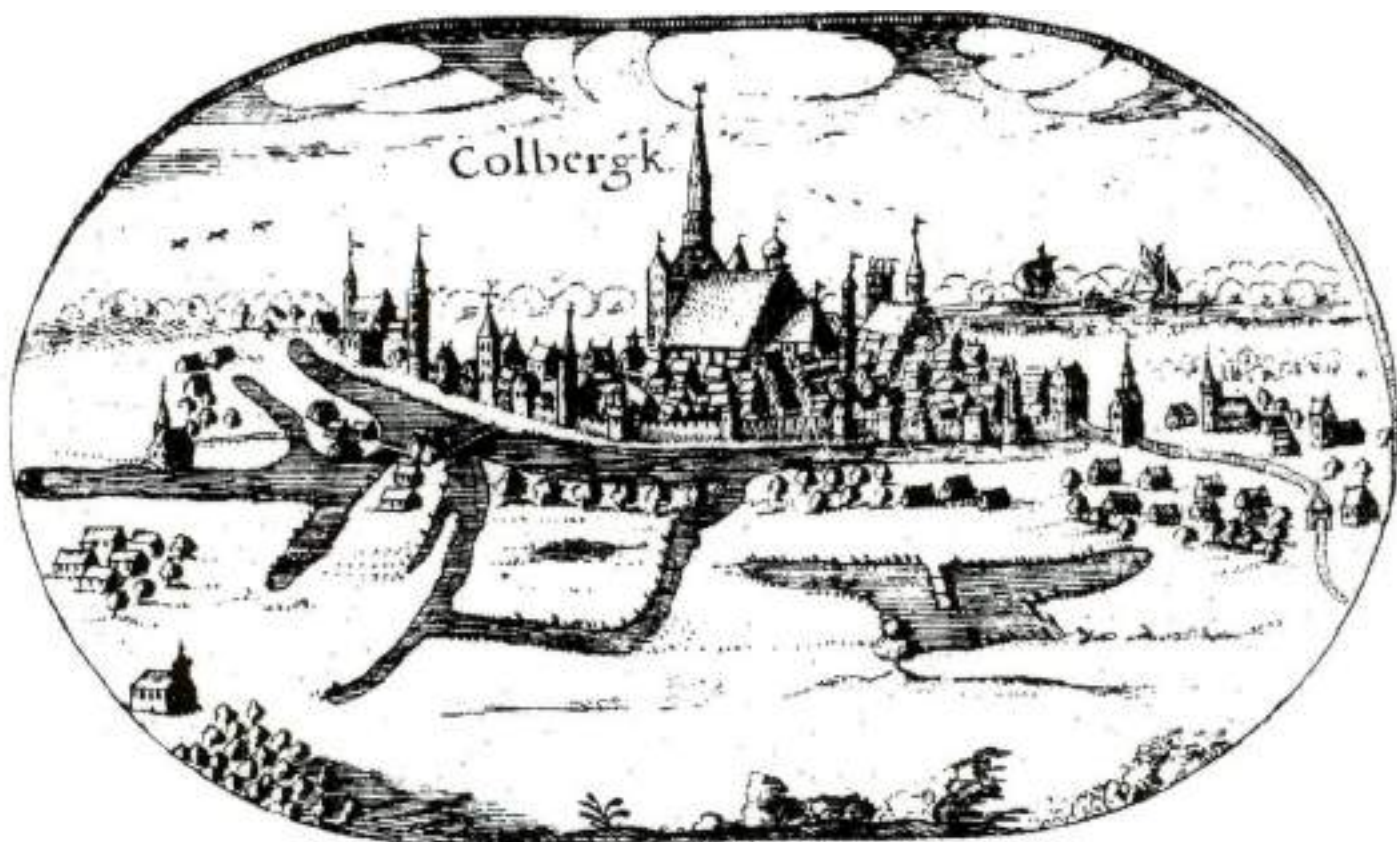

3.2. Historyczne kształtowanie struktury przestrzennej Kołobrzegu od średniowiecza do przełomu XVIII i XIX wieku

3.2.1. Formowanie fortyfikacji

Wiek XVII stał się dla Kołobrzegu czasem dużych zmian politycznych i przestrzennych. W połowie XVII wieku mocarstwa nadbałtyckie - Szwecja i Brandenburgia, rozpoczęły proces mobilizacji militarnej w celu skonfrontowania się z Austrią w kontekście rywalizacji o hegemonię w obszarze Starej Rzeszy.

Ilustracja 50

Panorama miasta z Wielkiej Mapy Księstwa Pomorskiego

Z racji swojej lokalizacji w trakcie wojny trzydziestoletniej trwającej od 1618 do 1648 roku. Kołobrzeg został podbity przez Szwecję, która zajęła miasto aż do 1653 roku, następnie przekazując zdobyte miasto Brandenburgii na mocy Szczecińskiego Recessu Granicznego²⁵³. W konsekwencji wojen i wzrostu znaczenia

²⁵³ „Wojna trzydziestoletnia”, dostęp 24 marzec 2024, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojna_trzydziestoletnia.

militarnego Kołobrzeg został przekształcony w twierdzę otoczoną nowymi fortyfikacjami²⁵⁴ bastionowymi²⁵⁵. Budowę fortyfikacji rozpoczęli Szwedzi w 1628 r. Prace rozpoczęto od ul. Podgórznej (Wąskiej), przy której powstały obiekty wojskowe takie jak magazyny, koszary czy warsztaty. Książę brandenburski Fryderyk Wilhelm nadał Kołobrzegowi miano stolicy Prowincji Pomorskiej i utrzymał miasto w charakterze twierdzy. Od 1653 roku fortyfikatory cesarza Ferdynanda II zaczęli formować pierwsze dzieła²⁵⁶. W rejonie ulicy Siodlarskiej (dzisiejsza ul. Armii Krajowej) oraz przy Baszcie Prochowej powstały bastiony pośrednie. Wszystkie bramy miejskie uzupełniono o dzieła rogowe.

Miasto, zostało wyposażone w pięć bastionów i lunety od wschodu. Na lewym brzegu rzeki Parsęty wybudowano linię umocnień podzieloną na bastiony o różnej wielkości. W pewnych odległościach od rdzenia twierdzy powstał pierścień zamkniętych dzieł obronnych oraz otwartych redut. Około dwóch kilometrów na północny wschód od centrum miasta znajdował się szaniec wilczy - Wolfsberg. Na północ od Wolfsbergu, na wybrzeżu, znajdował się szaniec Waldenfelsa. Otwarte reduty terenowe „Kastor” i „Pollux” zabezpieczały przedmieścia. Na wschód od zbiegu kanału drzewnego z rzeką Parsętą wybudowano, „Morastschanze”, przemianowany po 1814 roku na „Redoute Schill”, która stanowiła punkt obserwacyjny. Poniżej rzeki Parsęty na północy przed twierdzą, zbudowano „Kirchhofschanze” oraz fort „Münde”, chroniący wschodnią stronę portu, a od zachodu „Haydeschanze”. Na zachód od tego ostatniego, fortyfikacje uzupełniała „Kleistschanze”. Bastiony, lunety i inne budowle otrzymały nazwy nawiązujące głównie do księstw i miast brandenburskich. Przyczółek fortyfikacyjny z podwójnymi rowami zabezpieczającymi, zlokalizowany na zachód od drewnianego rowu, nosił swoją nazwę po francusku: „Tete du Pont”²⁵⁷.

W XVIII wieku miasto zostało otoczone regularnym wielobokiem bastionowym, co pociągnęło za sobą demontaż średniowiecznych fortyfikacji miejskich. Twierdza ostatecznie składała się z dzieł obronnych przedstawionych na załączonej grafice. Rozwój militarny miasta przyczynił się również do powstania Akademii Rycerskiej²⁵⁸. Wszystko to zmieniło charakter i znaczenie poszczególnych ulic, a część z nich zyskała nowe funkcje.

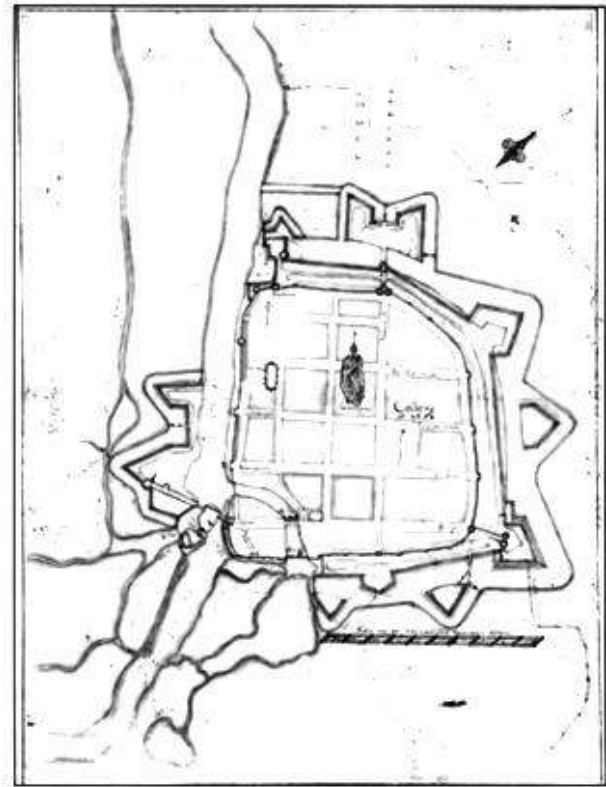
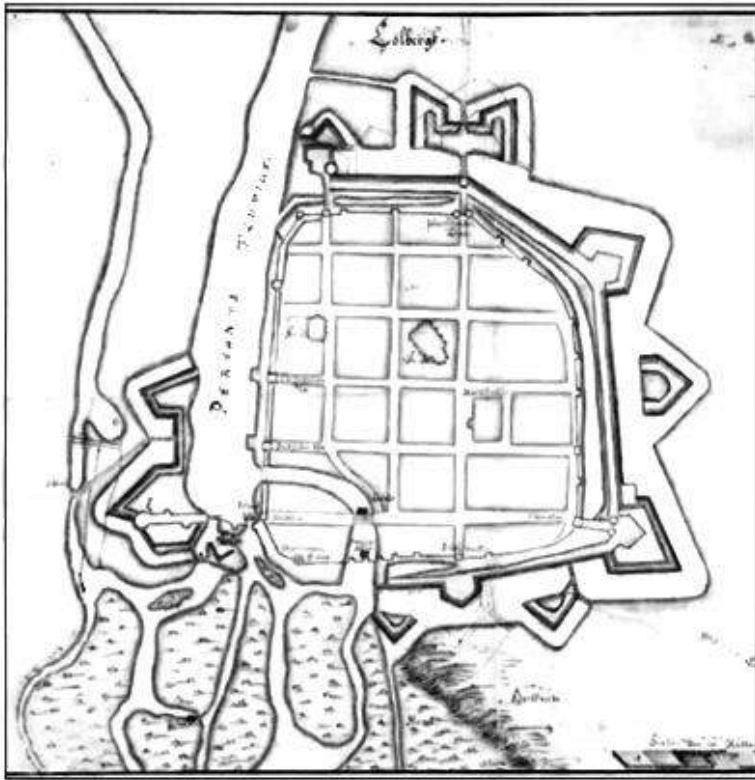
²⁵⁴ Najwcześniej powstał Szaniec Ujście zlokalizowany na prawym brzegu Parsęty w miejscu dzisiejszej latarni morskiej

²⁵⁵ Magdalena Deptuła, „Przeobrażenia terenów pofortecznych na przykładzie Torunia w świetle koncepcji M.R.G. Conzена”, *Acta Universitas Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, nr 16 (2014): 57–70.

²⁵⁶ Kondziela, „Studium historyczne – funkcje i rozwój przestrzenny miasta Kołobrzegu”.

²⁵⁷ Kurt Burk, *Handbuch zur Geschichte der festungen, des historischen deutschen Ostens*, Biblio Verlag (Osnabruck, 1995).

²⁵⁸ Kondziela, „Studium historyczne – funkcje i rozwój przestrzenny miasta Kołobrzegu”.

Ilustracja 51

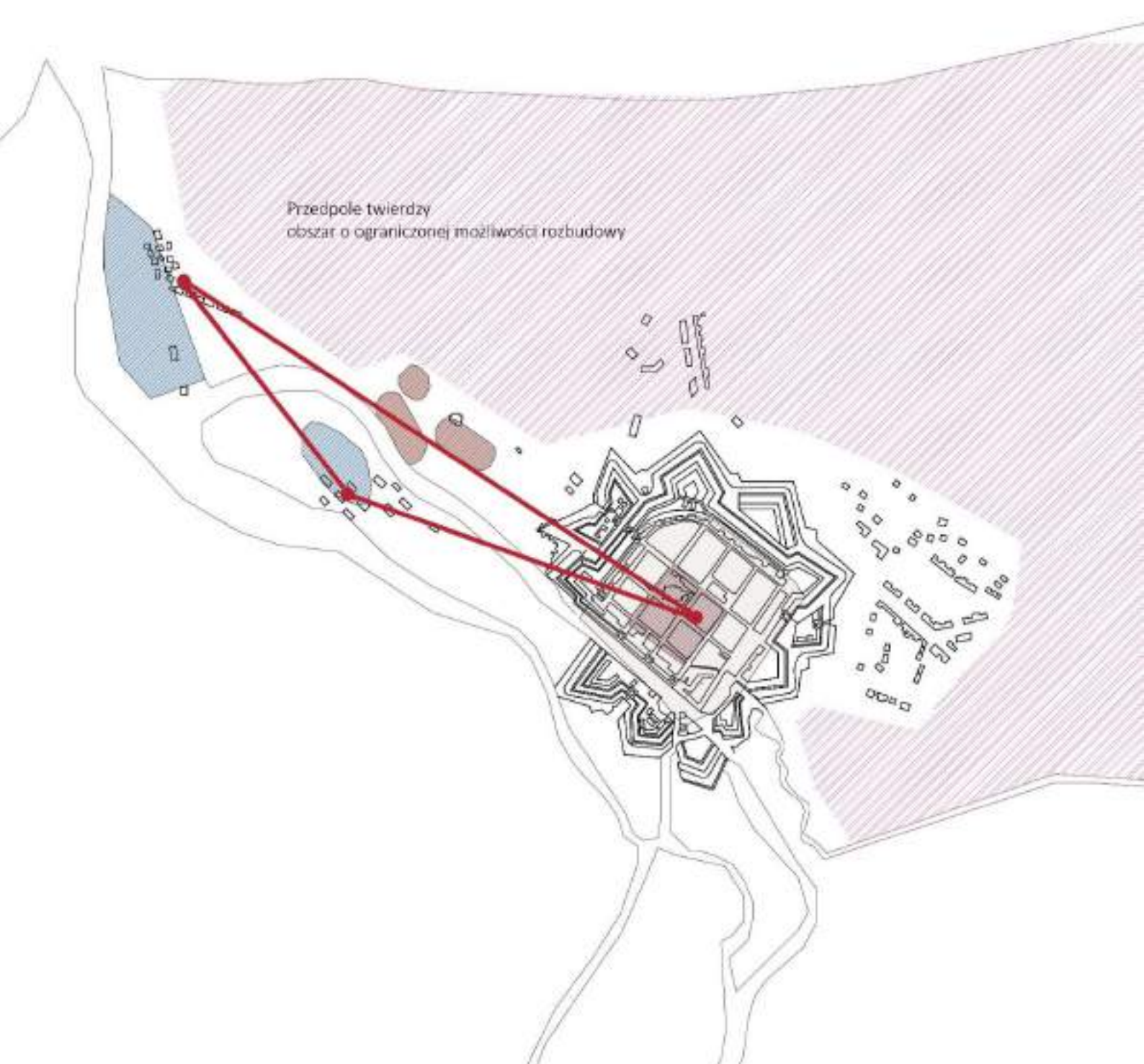
Plany miasta ze zbiorów Krigskivet w Sztokholmie. II połowa XVII wieku i 1652 roku

Twierdzę poddano modernizacji po wojnie siedmioletniej trwającej w latach 1756–1763, której skutkiem było zdobycie miasta przez wojska rosyjskie. Słabe punkty twierdzy, które ujawniły się podczas działań militarnych, doprowadziły do decyzji o rozbudowie twierdzy poza jej rdzeniem oraz do powiększenia garnizonu liczącego około 1000 żołnierzy. Ufortyfikowano ujście rzeki Parsęty oraz wzniesiono redutę Morast na Kanale Drzewnym. Ponadto dokonano niewielkich modyfikacji w obrębie centralnej części twierdzy. W latach trzydziestych XIX wieku przeprowadzono kolejną modernizację, tworząc wówczas Szaniec Waldenfelsa i Redutę Solną. Na wschód od miasta powstał wówczas fort wilczy (dzisiaj amfiteatr) oraz powiększono garnizon, dzięki czemu miasto skutecznie obroniło przed atakiem wojsk francuskich²⁵⁹. Miasto było oblegane od 26 kwietnia do 2 lipca 1807 roku. Finalnie wojska napoleońskie wycofały się nie zdobywając twierdzy.

Podczas wojen napoleońskich i wkroczenia wojsk francuskich na terytorium Prus, Kołobrzeg pozostał jednym z nielicznych obszarów, które nie padły w ręce armii napoleońskiej. Miasto zostało znacznie zniszczone, ale również zyskało wielką sławę jako symbol niezłomności. Te historyczne wydarzenia zostały później wykorzystane propagandowo w niemieckim filmie „Kolberg” z 1945 roku²⁶⁰.

²⁵⁹ Małgorzata Omilanowska, „Defortyfikacja Gdańska na tle przekształceń miast niemieckich w XIX wieku”, *Biuletyn Historii Sztuki* 72, nr 3 (2010): 293–334.

²⁶⁰ *Kolberg*, 1945. Reż. Veit Harlan

Ilustracja 52

Punkty rozwoju miasta w XVIII wieku

Od lokacji do początków XIX wieku strukturę funkcjonalną Kołobrzegu wyznaczały dwa główne punkty – zmilitaryzowany port i saliny²⁶¹ oraz centralna, również ufortyfikowana część miasta stanowiąca obszar administracyjno-mieszkaniowy. Rozległe umocnienia zablokowały naturalną ekspansję przestrzenną Kołobrzegu do czasu ich rozbiórki w 1872 roku, ponieważ zewnętrzny, częściowo zalesiony pas przyforteczny objęto zakazem zabudowy jako tereny zalewowe w przypadku oblężenia

²⁶¹ Eksploatacja salin oraz handel morski został szczegółowo opisany przez Henryka Lesińskiego. Dodatkowo zagadnienia te poruszano znacznie wcześniej, w 1892 roku przez Hermanna Cramera w: *Zur Geschichte der Saline zu Kolberg und ein Gutachten A. von Humbolt gegen Ende des 18 Jahrhunderts*, Halle 1892.

miasta²⁶². Oprócz obszaru staromiejskiego istotną rolę odgrywał również port. Usytuowany u ujścia Parsęty rozwijał się w związku z handlem solą oraz rybołówstwem i zasadniczo jest najbardziej stabilnym elementem w przestrzeni Kołobrzegu. Jego rola zmieniała się jednak w zależności od koniunktury gospodarczej: handel solą i rybołówstwo traciły swe międzynarodowe znaczenie, a z kolei obecność wojska związana z fortyfikacjami sprzyjały rozwojowi stoczni i urzędzeń portowych oraz włączaniu ich w system obronny Kołobrzegu²⁶³. Koncentracja usług i funkcji mieszkaniowej wciąż obejmowała głównie obszar lokacyjnego starego miasta, które mieściło 815 domów i 4319 mieszkańców w 1794 roku²⁶⁴. Jedyną całkowicie nową budowlą w tym czasie była tężnia z 1710 roku²⁶⁵. W 1872 roku, na mocy rozkazu cesarza Wilhelma I, twierdza została zlikwidowana²⁶⁶. Wraz z utratą statusu twierdzy rozpoczęła się ekspansja miasta na dawne tereny ograniczeń fortecnych. Rozbiórkę murów miejskich rozpoczęto od zachodniej strony, przedłużając Munder Str. (ul. Armii Krajowej) w kierunku portu. Fosę okalającą stare miasto zasypano i przeznaczono pod zabudowę, a do 1900 roku zniwelowano ostatnie fragmenty fortyfikacji (w rejonie dzisiejszej ulic Łopuskiego i Alei Jana Pawła II). Na ich miejscu powstały reprezentacyjne arterie i nowe kwartały zabudowy. Pozostałości wysuniętych lunet i rawelinów zaadaptowano na małe, zielone place i skwery. Od strony południowo-wschodniej fortyfikacje zostały przekształcone na planty, zachowujące w planie zarys twierdzy. Nadal utrzymano garnizon wojskowy, dla którego zbudowano koszary na Przedmieściu Radzikowskim.

3.2.2. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Kołobrzegu w okresie rozwoju fortyfikacji

Rozwój fortyfikacji od XVII do XIX wieku przyczynił się do zmian w dzielnicy portowej. Zachowane plany, choć nieprecyzyjne, wskazują, że budynki znajdowały się w otoczeniu naturalnej zieleni – lasów i pól, zajmujących ponad 60% powierzchni. Kluczowe zmiany przestrzenne nastąpiły w północnej części dzielnicy wraz z budową fortu Ujście w 1774 roku. Rozwój portu skupiał się na poprawie możliwości handlowych i produkcyjnych oraz zwiększeniu bezpieczeństwa dzięki nowym umocnieniom. Średniowieczna struktura przestrzenna Kołobrzegu, oparta na współdziałaniu portu i miasta lokacyjnego, funkcjonowała symbiotycznie aż do rozbiórki fortyfikacji pod koniec XIX wieku. Port pełnił głównie funkcje przemysłowo-produkcyjne, podczas gdy miasto lokacyjne koncentrowało działalność administracyjną, mieszkaniową, usługową

²⁶² Hieronim Kroczyński, *Relikty nowożytnej twierdzy kołobrzesckiej we współczesnej architekturze miasta* (Kołobrzeg: Kołobrzesckie Tow. Społeczno-Kulturalne, 1993). Batardeau powstało w połowie XVII wieku. Pełniło funkcję głównej grody na Parsęcie. Spiętrzano nim wodę poprzez napełnianie kanałów otaczających twierdzę. Dodatkowo zawierał galerię ze strzelnicami działowymi i szczelinowymi.

²⁶³ Radosław Gaziński, „Zarys dziejów portu kołobrzesckiego w XVI-XVIII wieku”, *Studia Maritima* 30, nr null (2017): 23–39.s.24

²⁶⁴ Kroczyński, *Kronika Kołobrzegu*.s.126

²⁶⁵ Kondziela, „Studium historyczne – funkcje i rozwój przestrzenny miasta Kołobrzegu”.

²⁶⁶ O decyzji o likwidacji Twierdzy Kołobrzeg informuje art. VI ustawy o Rzeszy z 30 maja 1873 roku

i magazynową. Zyski z handlu i działalności portowej wspierały przede wszystkim rozwój centrum miasta.

Stare miasto

Rozwój fortyfikacji przypadający na XVII, XVIII i XIX wieku uniemożliwił ekspansję miasta. Na kanwie istniejących kwartałów średniowiecznych następowały niewielkie zmiany w wielkości parcel. Za sprawą bogacących się mieszczan, w miejscu wąskich domów powstawały rezydencje i nowe budynki o funkcji użytkowej, m.in. akademii rycerskiej. Relacje przestrzenne pozostały niezmiennie: głównymi punktami na planie starego miasta w Kołobrzegu był wciąż plac ratuszowy i katedralny. Nowe budynki zwiększyły różnorodność form architektonicznych.

Obszar starego miasta, zachował swój pierwotny obrys, podczas gdy same fortyfikacje uległy rozbudowie na zewnątrz. Układ sieci dróg i rozmieszczenie funkcji urbanistycznych w dużej mierze pozostały niezmienione, z wyjątkiem powstania nowej zabudowy wzdłuż linii dawnych murów miejskich. W konsekwencji, układ centralnych punktów orientacyjnych pozostał niezmieniony. Zmianie uległy natomiast punkty lokalne: oprócz istniejącego punktu na skrzyżowaniu głównych arterii dodano dwa nowe – jeden w rejonie rozwijającego się przedmieścia w północno-zachodniej części miasta oraz drugi na osi bramy miejskiej. Ostatecznie, liczba węzłów komunikacyjnych została zredukowana do trzech, przy zachowaniu dotychczasowego poziomu centralizacji i funkcjonalności.

Dzielnica portowa

Rozbudowa fortyfikacji od XVII do XIX wieku w przypadku dzielnicy portowej spowodowała dalszy rozwój. O ile zasadnicza część mieszkalna nie zmieniła się znacząco to w obrębie ujścia, czyli północnej części dzielnicy nastąpiły zmiany przestrzenne związane z budową fortu ujście. Rozwój skoncentrowany był głównie na ulepszaniu możliwości handlowych i produkcyjnych portu. W obrębie portu stosunki przestrzenne nie uległy zmianie, a wszystkie istotne punkty struktury urbanistycznej zachowały swoje pierwotne lokalizacje. Już w czasie istnienia fortyfikacji pojawił się nowy element w strukturze przestrzennej Kołobrzegu. Było to uzdrowisko, założone na początku XIX wieku omówione w kolejnym podrozdziale.

Stare miasto

Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	rozmaitość architektoniczna detaliów	Kompozycja urbanistyczna
fortyfikacje										
	kwartały mieszkalniowe	wypełnienie całego kwartału	brak danych - prowadzono badania <5%	zintegrowana sieć komunikacyjna, mezzanina zabudowa, spójność architektoniczna, dostępność usług	2-3 kondygnacje	domy u dwuspadowych dachach ze szczytami, budynki w formie palcinerwy	cegła, tynk	średnie zróżnicowanie	jednorodność stylistyczna charakterystyczna dla starego miasta	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starego miasta
	plac ratuszowy	12%	brak danych - prowadzono badania <5%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, spójność architektury, dostępność usług	2-3 kondygnacje	budynki z ozdobnym szczytem	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednorodność stylistyczna charakterystyczna dla starego miasta	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starego miasta
	plac katechumny	41%	około 9%	zintegrowana sieć komunikacyjna, mezzanina zabudowa, zielone tereny, spójność architektoniczna, dostępność usług	12 kondygnacji	budynki z masywną wieżą	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednorodność stylistyczna charakterystyczna dla starego miasta	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starego miasta

Port

fortyfikacje										
	kwartały mieszkalniowe	12%	brak danych - prowadzono badania <50%	zintegrowana sieć komunikacyjna, spójność architektura, zielone tereny	1-2 kondygnacje	domy o dwuspadowych dachach z opórkami	drewno	małe zróżnicowanie	jednorodność stylistyczna charakterystyczna dla detaliów portowej	kompozycja w stylu ulicówki
	część przemyłowa	4%	brak danych - prowadzono badania <50%	zintegrowana sieć komunikacyjna	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych	stylizowana charakterystyczna dla detaliów portowej	rozpraszana zabudowa
Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	rozmaitość architektoniczna detaliów	Kompozycja urbanistyczna

Dzielnica uzdrowiskowa

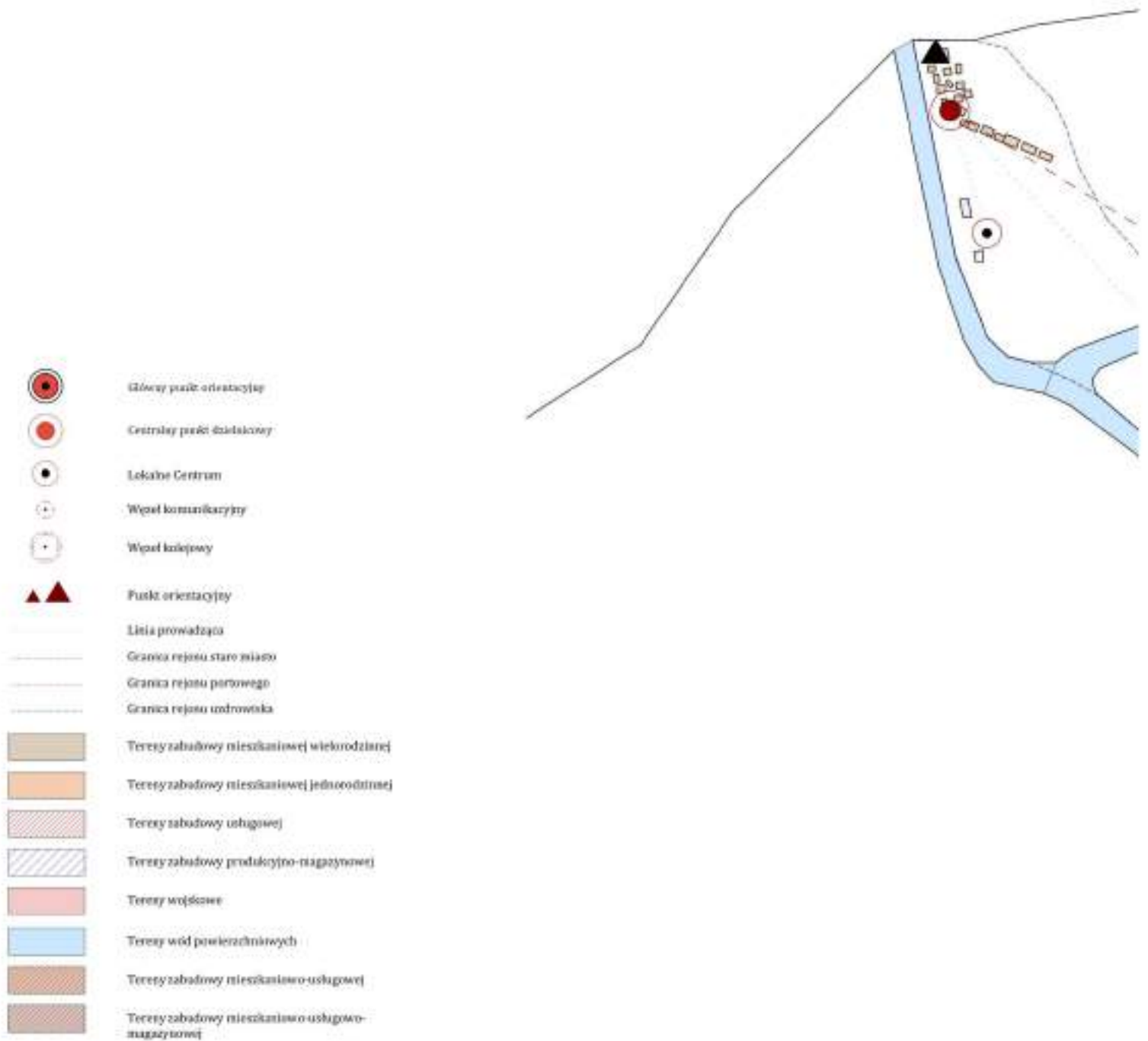
Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachów, materiały itd.)	Trzaskość architektoniczna dzielnicy	Kompozycja architektoniczna
fortyfikacje										
	parki	nie dotyczy	95%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, dostępność usług, zielone tereny	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	masażeria wzdłuż wejściu, adaptacja cmentarzy
	kwartaly mieszkaniowo-usługowe	80%	brak danych	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, spójność architektury, dostępność usług, zielone tereny	2-3 kondygnacje	fachwerkowe budowle	drewno, cegła	małe zróżnicowanie	jednorodność stylistyczna charakterystyczna dla dzielnicy uzdrowiskowej	regularny układ zdecydowany posm nadbrzeża
	kwartaly usługowe	42%	około 50%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, spójność architektury, dostępność usług, zielone tereny	2-3 kondygnacje	fachwerkowe budowle	drewno, cegła	małe zróżnicowanie	jednorodność stylistyczna charakterystyczna dla dzielnicy uzdrowiskowej	regularny układ zdecydowany posm nadbrzeża
	infrastruktura uzdrowiskowa	nie dotyczy	brak danych	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, spójność architektury, dostępność usług, zielone tereny	nie dotyczy	tytułowe obiekty	drewno	nie dotyczy	nie dotyczy	uzupełnienie przestrzeni

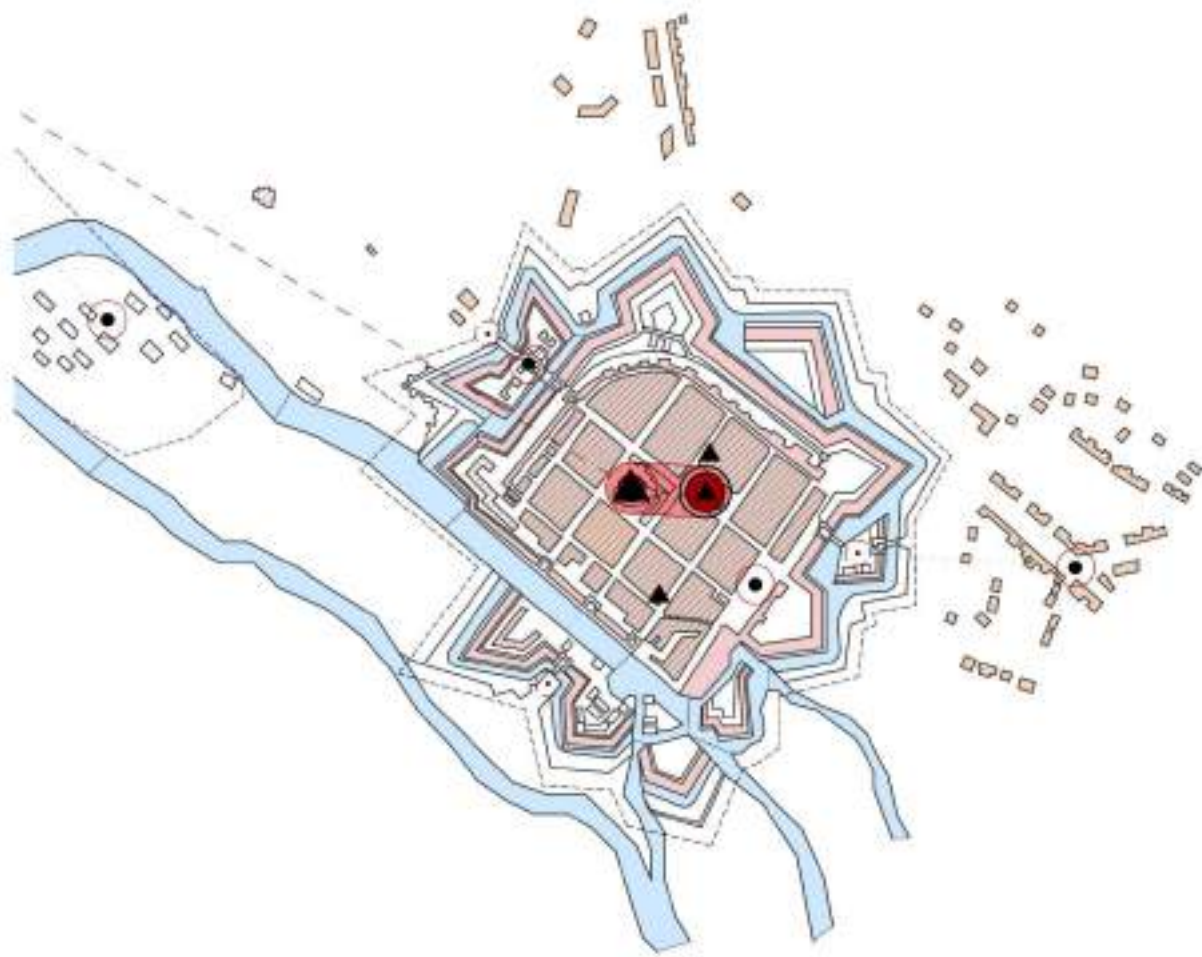
Tabela 6

Badania morfologiczne struktury przestrzennej starego miasta, portu i dzielnicy uzdrowiskowej w okresie rozwoju fortyfikacji

Ilustracja 53

Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu w okresie rozwoju fortyfikacji

3.3. Historyczne kształtowanie struktury przestrzennej Kołobrzegu w XIX i na początku XX wieku

3.3.1. Rozwój portu

W początkach XIX wieku zwiększył się ruch w porcie. W 1825 roku do portu w Kołobrzegu zawinęło ponad 50 statków. Import towarów obejmował głównie węgiel kamienny, żelazo, ryby, żywność i przyprawy. Eksport ograniczał się głównie do drewna, sukna i lnu, zboża i cynku²⁶⁷. Aby wzmocnić zaplecze produkcyjne i handlowe w latach czterdziestych XIX wieku dokonano modernizacji portu. Rozpoczęto wówczas budowę nowego kamiennego mola, a następnie pogłębiono kanał portowy i umocniono nabrzeża. Trzydzieści lat po przeprowadzeniu prac remontowych ruch w porcie znacznie się zwiększył: liczba statków rybackich i handlowych wpływających do portu wzrosła z 79 do 171²⁶⁸. Istotny wpływ miało również zwiększenie możliwości transportowych dzięki doprowadzeniu do portu linii kolejowej. Zwiększony popyt i podaż przyczyniły się do otwarcia stoczni przeznaczonej do budowy kutrów oraz kolejnych inwestycji portowych. Zbudowano latarnię morską, między wyspą Solną a portem powstał basen rybacki mieszczący 30 kutrów (w tym dalekomorskich) i 70 łodzi. Rozwój rybołówstwa zaowocował otwarciem przetwórci rybnej, produkującej głównie na eksport. Obroty handlowe portu przy ujściu Parsęty, jego znaczenie gospodarcze i rozwój obszaru wzrosły też dzięki uzdrowisku i osiągnęły punkt kulminacyjny w okresie międzywojennym. Przestrzeń portu obejmowała wydzielony basen zimowy oraz część handlową z niezbędną infrastrukturą spichrzów, elewatorów, dźwigów. W zachodniej części znajdowały się cztery baseny – rybacki, postojowy, łodziowy i sportowy. Dodatkowo służyła ona do masowych przeładunków, powstały więc w pobliżu place składowe. Przy wschodnim nabrzeżu nad brzegiem morza ulokowano przystań pasażerską. Wraz z pojawieniem się większej ilości kuracjuszy konieczne było dostosowanie miasta do nowych potrzeb.

²⁶⁷ Voelker, *Geschichte der Stadt Kolberg*.

²⁶⁸ Hieronim Kroczyński i Tadeusz Gasztold, *Kołobrzeg. Zarys dziejów* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1979).s.119

Ilustracja 54, 55

Port w Kołobrzegu

3.3.2. Uzdrowisko w XIX i na początku XX wieku

W początkach XIX wieku strukturę przestrzenną Kołobrzegu wzbogacił kolejny element: obok portu i starego miasta powstawał od 1841 roku nadmorski kurort²⁶⁹. Został on zlokalizowany bezpośrednio w pasie nadmorskim poza zasięgiem fortyfikacji, początkowo bez bezpośrednich powiązań z pozostałymi terenami miasta. Początkiem i zarazem przyczyną rozwoju uzdrowiska w Kołobrzegu było wykupienie przez rząd pruski warzelni soli i poddanie jej modernizacji. Dodatkowo dostrzeżone w 1802 roku przez króla Fryderyka Wilhelma III walory nadmorskiego klimatu zaowocowały planami wybudowania w Kołobrzegu królewskiego zakładu kąpeli morskich. Wiązało się to z rozwojem balneologii w początkach XIX wieku na bazie przełomowych odkryć medycznych dotyczących naturalnych walorów nadmorskiego położenia, łączącego lecznicze korzyści solanki, kąpeli morskich i mikroklimatu. Potencjał Kołobrzegu został opisany w książce Jana Henryka von Helda zatytułowanej *O kąpeli morskiej w Kołobrzegu i najlepszym i najtańszym sposobie z pożytkiem stosowania tejże*. Pod wpływem rosnącego zainteresowania nowymi możliwościami miasta, mieszkańcy oraz rybacy zaczęli rozbudowywać swoje domy oraz budować obiekty gastronomiczne przy morzu. Zasłonięte wydmami parterowe, kryte strzechą chaty rybackie powiększano

²⁶⁹ Roman Heider i in., „Niec o rozwoju Kołobrzegu jako uzdrowiska - od przeszłości do teraźniejszości”, *Otolaryngologia - Przegląd kliniczny* 18, nr 3–4 (2019), <https://ppm.umw.edu.pl/info.seam?ps=20&id=UMWf51a658a6d1641d2a19e4819e2a70ad8&lang=pl&p=1&cid=190734.s.96>

o dodatkowe piętra z pokojami dla gości. Początkowo warunki w formującej się nowej dzielnicy były dość prymitywne, a nowe zadania realizowano dość powoli przy ograniczonym entuzjazmie Kołobrzeżan. Początkowo nie istniała infrastruktura plażowa i kąpielowa. Pierwsi goście przyjeżdżali ze służbą i własnym pożywieniem²⁷⁰.

Dopiero w 1825 roku władze miejskie – komendant twierdzy podjął decyzję o miejscu i czasie kąpeli kobiet oraz mężczyzn zgodnie z ówczesnymi normami społecznymi. Zarządzenie podpisane przez Dyрекcję Królewsko-Pruskiej Policji normowało i dzieliło strefy kąpielowe. Kąpielisko dla mężczyzn miało być zlokalizowane na prawo od portu, a dla kobiet po lewej stronie Parsęty za laskiem Maikuhle. Powołano także sierżanta odpowiedzialnego za patrole prewencyjne w celu eliminacji przypadków podglądania kobiet podczas kąpeli morskich²⁷¹. Dopiero w 1929 roku powstały pierwsze elementy infrastruktury kąpielowej w postaci drewnianych przejść prowadzących przez wydmy na plażę i kabin służących do przebierania się. Rozwój uzdrowiska miał wpływ na życie gospodarcze miasta, które w coraz większym stopniu zaczynało powoli się zmieniać pod kątem potrzeb uzdrowiska. W 1836 roku opisano tę nową, przełomową sytuację społeczną i przestrzenną w mieście:

Tutejsi mieszkańcy utrzymują się głównie z rolnictwa, hodowli bydła, gorzelni i produkcji wina. Nie bez znaczenia jest również żegluga morska i rybołówstwo, wysyłane są głównie łososie i minogi. Kolberg, położony bardzo blisko otwartego morza, w ostatnim czasie jest również szeroko wykorzystywany jako kurort nadmorski²⁷²

Pierwszy zakład kąpeli solankowych został otwarty w 1830 roku przez Gottlieba Kreutela, mistrza murarskiego, który rozbudował swój dom zlokalizowany w dzielnicy Panewniki²⁷³. W budynku zlokalizowano dwanaście kabin kąpielowych, co zapoczątkowało zorganizowaną działalność uzdrowiskową w tym rejonie. Rok 1841 stanowił przełom w rozwoju nadmorskiej dzielnicy uzdrowiskowej, usytuowanej na wschód od portu. Wówczas powstało pierwsze sanatorium wykorzystujące solankę, prowadzone przez doktora Moritza (Mosesa) Behrenda. Dodatkowo na terenie uzdrowiska zbudowano tzw. Dom Towarzyski (Gesellschaftshaus), który obejmował salę spotkań oraz restaurację.

W połowie XIX wieku, na styku portu i nowo powstającej dzielnicy uzdrowiskowej, w otoczeniu nasadzeń wytyczono nową oś urbanistyczną, prostopadłą do linii brzegowej – Schillstrasse (obecnie ulica Mickiewicza). W 1851 roku przy tej osi zbudowano jeden z pierwszych obiektów – niewielką restaurację w konstrukcji szkieletowej (fachwerk), którą z racji jej niewielkich rozmiarów żartobliwie nazwano *Strandschloss* (Zamek Plażowy). Nazwa ta zyskała popularność i wpłynęła na późniejsze decyzje architektoniczne. Na początku lat 60. XIX wieku, w rejonie promenady, w pobliżu Domu Towarzyskiego, wzniesiono kolejne budynki tego typu. Równocześnie rozwijały się kąpieliska wyposażone w oddzielne baseny dla kobiet i mężczyzn, które zlokalizowano po prawej stronie Parsęty, między ujściem rzeki a Schillstrasse.

²⁷⁰ Kondziela, „Studium historyczne – funkcje i rozwój przestrzenny miasta Kołobrzegu”.

²⁷¹ Kroczyński, *Kronika Kołobrzegu*.s.144

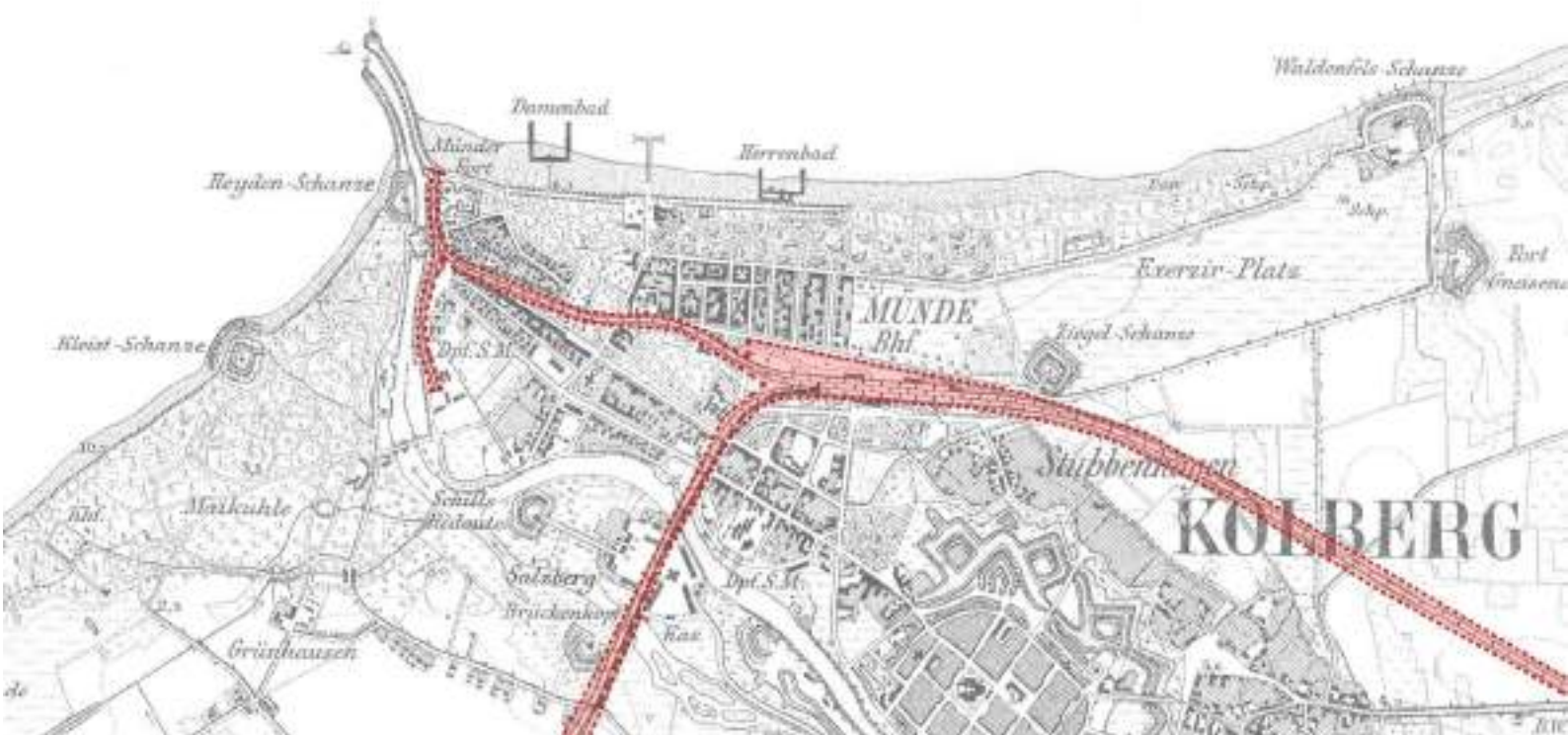
²⁷² Voelker, *Geschichte der Stadt Kolberg*.

²⁷³ Kroczyński, *Jedenaście wieków Kołobrzegu. Zapiski Kronikarskie*.s.145

Dynamika rozwoju kurortu, postępującego wzdłuż linii brzegowej Bałtyku, wynikała zarówno z rosnących potrzeb i oczekiwań kuracjuszy, jak i uwarunkowań związanych z funkcjonowaniem twierdzy. W 1858 roku na mocy królewskiego rozporządzenia (*Kgl. Kabinettsorder*) zamknięto saliny, przeznaczając je na użytek uzdrowiska. Dopiero w 1862 roku, zatwierdzono porozumienie z Ministerstwem Wojny, które uregulowano kwestie zagospodarowania pasa wybrzeża²⁷⁴. Dotyczyło ono części zlokalizowanej na północ od twierdzy i na wschód od promenady. Ustalono wówczas plan urbanistyczny, zgodnie z którym Parkstrasse określała północną granicę zabudowy. Obszar między nową ulicą a brzegiem morza był przeznaczony do zagospodarowania zielonymi terenami, z jednoczesnym warunkiem, że w przypadku wojenny miała zostać dokonana wycinka drzew. Dogodne położenie Kołobrzegu, nad otwartym morzem o silnym falowaniu, w sąsiedztwie rozległej plaży otoczonej wydmami porośniętymi lasami, stało się podstawą do dalszego rozwoju miasta jako uzdrowiska. Dodatkowo, w bezpośredniej bliskości miasta znajdowały się wrzosowiska oraz torfowiska o znaczeniu leczniczym, wzmacniając jego pozycję jako ośrodka kuracyjnego²⁷⁵. Miały być od tej pory wykorzystywane dla potrzeb rozwijającego się uzdrowiska²⁷⁶. Wartościowe dla rozwoju uzdrowiska źródła solankowe zostały przejęte przez miasto co zdynamizowało budowę nowych zakładów kąpielowych. Istniejące obiekty z czasem były modernizowane i uzupełniane o kolejne usługi.

Ilustracja 56

Lokalizacja dworca kolejowego i przecięcie miasta

²⁷⁴ Kroczyński.s.169

²⁷⁵ Voelker, *Geschichte der Stadt Kolberg*; Jancke, *Ostseebad Kolberg. Ruckschau auf eineinhalb Jahrhunderte Badgeschichte*.

²⁷⁶ Jancke, *Ostseebad Kolberg. Ruckschau auf eineinhalb Jahrhunderte Badgeschichte*.s.43

Do połowy lat 60. XIX wieku rozwój uzdrowiska koncentrował się na terenach położonych na wschód od Schillstrasse. Rozmieszczenie zabudowy wynikało z przebiegu istniejących dróg, a zagospodarowanie przestrzenne musiało uwzględniać obecność linii kolejowych, które wytyczono za zgodą komendantury twierdzy. Linie te prowadziły do portu, przecinając dzielnicę Panewniki oraz rozwijającą się strefę uzdrowską. Otwarcie dworca kolejowego w 1859 roku, zlokalizowanego w niekorzystnym miejscu, spowodowało przecięcie dzisiejszej ulicy Dworcowej. W rezultacie doszło do przerwania bezpośredniego połączenia pomiędzy Starym Miastem a obszarem uzdrowskim, co miało istotny wpływ na strukturę komunikacyjną miasta.

Ilustracja 57, 58, 59

Przykłady zabudowy w rejonie Schillstrasse

Większość ulic została poprowadzona prostopadle do morza i w kierunku miasta, tworząc długie prostokątne kwartały obsadzone szpalerami drzew. Od strony Schillstrasse graniczącej z portem dominowała zwarta zabudowa z wewnętrznymi dziedzińcami kamienic, w których mieściły się pensjonaty i uzdrowiska, a ich dolne kondygnacje pełniły funkcję usługową i rekreacyjną. Niejednorodna i zagęszczona tkanka w kwartałach tworzyła mozaikę różnorodnych form architektonicznych od fachszybowych konstrukcji uzupełnianych zdobionym detalem rzeźbiarskim przez eklektyczne formy kamienic po kryte dwuspadowym dachem szachulcowe domy mieszkalno-usługowe.

Kolejne, późniejsze kwartały, rozbudowywane na wschód od portu i charakteryzowały się luźniejszą zabudową i większą regularnością form architektonicznych. Budynek miały otwarte, wspólne dziedzińce i przedogródki, a ich atrakcyjność podnosiły szpalery drzew wzdłuż ulic. Najdalej na wschód powstawały wolnostojące i bliźniacze wille, budowane w stylu architektury kurortowej, popularnej wówczas na wybrzeżu morza Północnego i Bałtyku²⁷⁷. Cechami charakterystycznymi są malownicze bryły o urozmaiconej linii dachów, z wieloma drewnianymi werandami, balkonami, tarasami ze snycerskimi ornamentami. Miało to umożliwić kuracjom korzystanie z kąpieli

²⁷⁷ Por.: Wenzel M., (1991), *Palasthotels in Deutschland. Untersuchungen zu einer Bauaufgabe im 19. und frühen 20. Jahrhundert* (Studien zur Kunstgeschichte 64). Hildesheim, Zürich und New York. Schneider W., Seeger T., (2003), *Pommersche Bäderarchitektur: Entstehung und Entwicklung. Ostseebad Binz*. Heimat-Bild-Verlag, Gifhorn. ; Grötz S., Quecke U., (2006) *Balnea. Architekturgeschichte des Bades*. Hrsg.: Ursula Quecke. Jonas Verlag für Kunst und Literatur, Marburg.

słonecznych i morskiego powietrza. Dynamiczny rozwój miasta został odnotowany w zachowanej korespondencji kuracjuszy, którzy podkreślali:²⁷⁸:

(...) zarząd kąpielowy i przedsiębiorcy prywatni wyprzedzają się w staraniach aby udogodnić i uprzejmnić (...) gościom paromiesięczny pobyt. Wały forteczne zamieniły się w precudne plantacje, (...) powstały całe szeregi nowych zabudowań, tak, że nadbrzeże Kołobrzeskie, oddalone o kwadrans drogi od miasta, posiada obecnie około 25 ulic i przeszło 500 uroczych willi na przyjęcie gości²⁷⁹

Przykładem mogą być założenie *Park Hotelu* i budynki w kwartale ul. Rodziewiczówny i Ściegiennego, utrzymane w podobnej stylistyce, typowej dla ówczesnych uzdrowisk²⁸⁰.

Ilustracja 60, 61

Przykłady zabudowy willowej w rejonie Parkstrasse

W willach chętnie akcentowano wysunięty narożnik budynku kolebkowym hełmem. Budynki charakteryzują się malowniczym zdobieniem, z loggiami zakończonymi trójkątnymi szczytami, a dachy wzbogacone są mansardami w konstrukcji szkieletowej.

²⁷⁸ Bartosz Szczeglik, w swojej pracy *Kołobrzeskie uzdrowisko w prasie poznańskiej XIX w. przytacza spostrzeżenia korespondujących*

²⁷⁹ Szczeglik, *Kołobrzeskie uzdrowisko w prasie poznańskiej XIX w.* s.19

²⁸⁰ Wojciech Bal, „Architektura kurortów nadmorskich i ich wpływ na odzyskanie tożsamości kulturowej regionu / Wojciech Bal.”, w *Architektura kurortów nadmorskich i ich wpływ na odzyskanie tożsamości kulturowej regionu*, 2005; Małgorzata Omilanowska, „Architektura uzdrowiskowa Połogi w latach 1870-1914”, *Porta Aurea* 8, nr 7 (2009): 346–65; Joanna Arlet, „Half-timbered resort architecture from the turn of the nineteenth and twentieth centuries in fore Pomerania and Western Pomerania: in search of a style”, *Przestrzeń i Forma*, nr 51 (2022): 241–62.

Ilustracja 62

Zdjęcie lotnicze Kołobrzegu przedstawiające port i fragment dzielnicy uzdrowskiej

Wśród zabudowy willowej wyróżniały się okazałe, wolnostojące budynki. Jednym z przykładów jest widoczny na zdjęciu w pierwszym planie *Kaiser und Kaiserin Friedrich Berliner Sommerheim* – dziecięcy ośrodek wypoczynkowy ufundowany w 1895 roku przez parę cesarską. Budynek charakteryzował się nieregularnym planem oraz unikalną architekturą. Projekt autorstwa radcy dworu Ihne nawiązywał stylistycznie do angielskiego stylu *cottage*, łącząc elementy tradycyjnego wiejskiego budownictwa z estetyką charakterystyczną dla epoki²⁸¹. Kompleks składał się z dwóch budynków rozmieszczonych na planie litery „L”, połączonych ze sobą przeszkloną werandą, która stanowiła ozdobny element łącznikowy. Konstrukcję wyróżniały strome dachy pokryte gontem, urozmaicone licznymi lukarnami oraz wieżyczkami, nadającymi budowli malowniczego charakteru. Okna o układzie kwaternionowym ozdobiono drewnianymi okiennicami, które wzmacniały wrażenie sielskości i przytulności. Elewacja z cegły wykonana w dekoracyjnym wiązaniu krzyżowym stanowiła harmonijne dopełnienie estetyki całego założenia.

²⁸¹ Kroczyński, *Kronika Kołobrzegu*.

Ilustracja 63

Budynek dziecięcego
ośrodka
wypoczynkowego

Napływ kuracjuszy wymagał też stworzenia infrastruktury zapewniającej odpowiedni poziom rozrywki. W 1868 roku przy ulicy Zdrojowej otwarto nową restaurację z salą bankietową. W tym samym roku zainaugurowano działalność teatru, którego projekt powstał we współpracy architektów Funka, Tietza i Langhansa²⁸². Park otaczający budynek teatru został najprawdopodobniej zaaranżowany w tym samym okresie, na co wskazuje charakterystyczna kompozycja przestrzenna. Centralnym punktem założenia był plac przed wejściem głównym do teatru²⁸³, z którego promieniście rozchodziły się alejki. Projekt parku podkreślał reprezentacyjny charakter tego miejsca, jednocześnie harmonijnie wpisując je w otaczający krajobraz.

Ilustracja 64

Park teatralny wraz z teatrem

²⁸² Kroczyński, *Jedenaście wieków Kołobrzegu. Zapiski Kronikarskie*.s.175

²⁸³ Anna Datkiewicz i Małgorzata Haas, „Studium historyczno-krajobrazowe do projektów rewaloryzacji parków zabytkowych. Opis założeń parkowych Kołobrzegu”, 1984, Archiwum NID w Szczecinie.

Rok	liczba kuracjuszy
1845	552
1850	548
1860	1841
1870	1445
1872	4000
1880	5504
1887	7000
1890	9112
1900	12394
1906	16049
1910	17075
1912	18323
1914	21083
1918	10781

Tabela 7

Liczba kuracjuszy w poszczególnych latach

Kołobrzeg odnotowywał systematyczny wzrost liczby odwiedzających, świadczący o rosnącym znaczeniu miasta jako ośrodka uzdrowiskowego. Szczególnie dynamiczny przyrost liczby kuracjuszy miał miejsce w 1872 roku, związany z przełomowym wydarzeniem – likwidacją statusu twierdzy. Decyzja ta zniósła ograniczenia wynikające z wojskowego charakteru miasta, umożliwiając intensyfikację rozwoju urbanistycznego, rozbudowę infrastruktury turystycznej i uzdrowiskowej oraz bardziej efektywne do-

stosowanie przestrzeni miejskiej do potrzeb przybywających kuracjuszy. Był to kluczowy moment w transformacji Kołobrzegu w nowoczesny kurort. Wraz z decyzją o likwidacji twierdzy rozpoczęto stopniową, trwającą 30 lat niwelację umocnień, co umożliwiło częściowe rozszerzenie obszaru uzdrowiska w kierunku miasta i portu. W miejscach styku dzielnic zaczęto tworzyć zabudowę o mieszanej funkcji, łączącą wypoczynek z działalnością uzdrowiskową, powiązaną systemem zieleńców. Rozszerzenie działalności uzdrowiskowej na tereny portowe potwierdza jedna z ważniejszych inwestycji – żydowski szpital uzdrowiskowy. W obliczu rosnącej liczby żydowskich kuracjuszy pojawiła się potrzeba stworzenia mechanizmów wsparcia finansowego dla osób nieposiadających wystarczających środków na pokrycie kosztów leczenia. Inicjatywę tę zainicjowali dr Hermann Hirschfeld, dr Goldschmidt oraz Moses Gronau, zakładając organizację *Comité zur Unterstützung armer jüdischer Badegäste*, której celem było wspieranie ubogich żydowskich kuracjuszy. W 1872 roku do grona założycieli dołączył Adolf Ludwig Löwenthal, który zaproponował utworzenie specjalistycznego szpitala uzdrowiskowego dedykowanego biednym przedstawicielom społeczności żydowskiej²⁸⁴. Budynek szpitala został usytuowany na działce pomiędzy główną osią uzdrowiska – Schillstrasse, a ścieżką prowadzącą do Maikuhle. Strategiczne miejsce umożliwiała łatwy dostęp zarówno z dzielnicy uzdrowiskowej, jak i portowej.

Ilustracja 65

Żydowski szpital uzdrowiskowy

²⁸⁴ „Żydowski szpital uzdrowiskowy”, dostęp 12 sierpień 2024, <https://miastokolobrzeg.pl/historia/28892-historia-zydowskiego-szpitala-uzdrowiskowego.html>.

Budynek, którego zachodnia elewacja przylegała do granicy działki, wyróżniał się dwiema reprezentacyjnymi fasadami widocznymi z perspektywy Schillstrasse. Elewacja frontowa składała się z dwóch odrębnych stylistycznie części zwieńczonych szczytami. Centralnym elementem był ozdobny portal, przed którym znajdował się niewielki przedogródek otoczony dekoracyjnym ogrodzeniem oraz żywopłotem. Boczna elewacja, choć mniej zdobiona, zachowywała spójność stylistyczną z masywną ceglana fasadą główną, podkreślając jednocześnie solidność konstrukcji. W odpowiedzi na powstanie żydowskiego szpitala uzdrowskiego, w 1881 roku otwarto chrześcijański szpital uzdrowski *Siloah*. Nowy obiekt zlokalizowano również przy ulicy Portowej, po przeciwnej stronie drogi. Zapoczątkował on istotne zmiany w strukturze przestrzennej tej części miasta. Oba budynki wyznaczyły kierunek dalszego rozwoju południowo-wschodniej dzielnicy, przyczyniając się do przekształcenia jej w atrakcyjny rejon turystryczny. Pozostała część portu utrzymała swoją funkcję.

O dynamicznych przekształceniach funkcjonalnych świadczy też budowa hotelu w 1890 roku w północno-zachodniej części portu – na styku Nadmorskiego Parku ze skwerem przy latarni. Kaufmann's Strandhotel był 6-kondygnacyjnym budynkiem na planie zbliżonym do litery L. Prosta klasycyzująca forma fasady wzbogacona została portykiem oraz wykuszem w narożu. Dodatkowo na elewacji pojawia się boniowanie i ozdobne gzymsy oddzielające poszczególne piętra. Budynek zwrócony był dłuższym bokiem w kierunku morza w ten sposób, by okna na 20 osiowej elewacji miały atrakcyjny widok. Hotel górował nad niejednorodną i raczej niską – maksymalnie trójkondygnacyjną zabudową sąsiadujących ulic tworząc dominantę przestrzenną.

Ilustracja 66

Szpital uzdrowski *Siloah*

Ilustracja 67

Panorama z hotelem Kauffmanna

Schillstrasse

W wyniku procesów urbanistycznych i przestrzennych w Kołobrzegu wykształciła się centralna, reprezentacyjna część uzdrowiska, która stała się głównym elementem struktury kurortu, pełniąc rolę serca życia społecznego, kulturalnego oraz punktu łączącego trzy dzielnice miasta. Jej główną częścią był rozległy plac nadmorski o dużym znaczeniu estetycznym i funkcjonalnym, zakończony imponującym, niemal stumetrowym molem. Z placu szeroka arteria komunikacyjna – Schillstrasse, prowadziła bezpośrednio do miasta. Obszar ten stał się głównym miejscem spotkań i aktywności kuracjuszy, w którym koncentrowało się życie społeczne i kulturalne kurortu. Dominowały tu monumentalne budynki, pełniące zarówno funkcje użytkowe, jak i reprezentacyjne. Architektura tych obiektów wyróżniała się elegancją i wysoką jakością wykonania, przyczyniając się do ukształtowania charakterystycznej estetyki przestrzeni miejskiej, która stała się wizytówką uzdrowiska. Plac był również zintegrowany z główną promenadą nadmorską, która początkowo pełniła rolę traktu łączącego fort ujęcia z szańcem kamiennym. Stopniowo promenada ta została przekształcona w rozległy teren spacerowy o długości około 6 kilometrów, prowadzący w stronę lasu kołobrzeskiego. Była ona elementem systemu komunikacji pieszej w kurorcie, integrującym zakłady kąpielowe, moło oraz inne punkty infrastruktury uzdrowiskowej za pomocą licznych pomostów i ścieżek. Promenada ta stała się nie tylko przestrzenią rekreacyjną, lecz także ważnym elementem urbanistycznym, który kształtował wizerunek i funkcjonalność kurortu, co podkreślają zachowane liczne pocztówki i fotografie.

Obudowę centralnego placu (1.) tworzyły monumentalne budynki, pełniące zarówno funkcje kuracyjne, hotelowe jak i reprezentacyjne. Architektura tych obiektów wyróżniała się elegancją i wysoką jakością wykonania i stała się wizytówką uzdrowiska. Od wschodniej strony placu znajdował się najbardziej okazały i wielokrotnie przebudowywany Pałac Nadbrzeżny (2.) powstały w 1864 roku²⁸⁵. Od północnej strony Pałac graniczył bezpośrednio z plażą, stanowiąc najważniejszy element kompleksu uzdrowiskowego. Budynek, zaprojektowany przez berlińskich architektów Johanna Hoenigera i Ulricha Sedelmeyera, stanowił wizytówkę miasta i przykład imperialnego stylu architektury wilhelmińskiej²⁸⁶. Wzniesiony na narożnej działce, w miejscu wcześniejszej restauracji, miał kształt zbliżony do litery „L”. Monumentalna bryła budynku dominowała przestrzeń placu, przyciągając uwagę zarówno swoją skalą, jak i bogactwem detali architektonicznych. Elewacja frontowa, skierowana ku morzu, została zwieńczona

²⁸⁵ Por. Bothe R. (1984) (Hrsg.): *Kurstädte in Deutschland. Zur Geschichte einer Baugattung*. Berlin

²⁸⁶ Kroczyński, *Kronika Kołobrzegu*.

dwoma pseudoryzalitami z ozdobnymi szczytami, natomiast przyziemie otoczono lekką galerią z widokiem na Bałtyk. Narożnik budynku od strony dawnej Schillstrasse podkreślono wysoką, bogato zdobioną wieżą widokową z latarnią, która stała się rozpoznawalnym symbolem kurortu. Elewacja zachodnia, bardziej zróżnicowana i asymetryczna, była uzupełniona licznymi dobudówkami oraz wieżyczkami, mieszczącymi m.in. dwie sale koncertowe i przestronną jadalnię. Dekoracyjność budynku wyrażono za pomocą subtelnych akcentów architektonicznych, takich jak prostokątne przyczołki, obramienia okien, płaskorzeźby oraz pilastry, które harmonijnie komponowały się z monumentalnym charakterem budowli.

W zachodniej części placu nadmorskiego wzniesiono półkolistą, dekoracyjną muszlę koncertową (3.), a otaczający ją teren został zaprojektowany jako ogród różany (*Rosen Garten*) (4.) według koncepcji Heinricha Martensa²⁸⁷. Układ ogrodu cechowała symetria i osiowość, podkreślona przez biegnące wzdłuż granic jego obszaru aleje spacerowe. W cieniu szpalerów drzew rozmieszczono liczne ławki, które sprzyjały wypoczynkowi. Centralną część ogrodu porastały krzewy różane oraz egzotyczne kwiaty, układające się w geometryczne wzory, a dodatkowym akcentem była altanka otoczona dywanowymi kompozycjami kwiatowymi i palmami. Herb miasta, ułożony z barwnych kwiatów, stanowił kolejny element dekoracyjny. Pergole, oczka wodne oraz ozdobne rabaty dopełniały estetyki tego miejsca. W sezonie letnim skwer pełnił również funkcję kawiarni, w której koncentrowało się życie towarzyskie kuracjuszy wyrażających podziw wobec kompozycji: „*jest prawdziwym cackiem co do gustu, jako zakład ogrodniczy i zbiornik najpyszniejszych okazów flory ogrodniczej*”²⁸⁸.

Wzdłuż osi Schillstrasse od strony wschodniej rozplanowano kwartał zabudowy użytkowej (5.), w którym znalazły się liczne restauracje, kawiarnie – w tym słynna *Cafe Central* – oraz elementy małej architektury. Dbałość o szczegóły kompozycyjne podkreślała reprezentacyjny charakter miejsca, harmonizując je z otaczającymi terenami zielonymi. Dalej, na osi Schillstrasse znajdował się park teatralny (6.), którego diagonalny układ alejek prowadził do deptaku. Park otaczał budynek teatru (7.) oraz tzw. Dom Towarzyski (8.), stanowiące istotne ośrodki życia kulturalnego.

W południowej części osi Schillstrasse przecinały się dwie arterie. Na wschód promenada (10.) łączyła śródmieście z trójkątnym placem koncertów porannych (9.). Znajdowała się tam fontanna otoczona bindażem grabowym, a latem miejsce to służyło jako scena licznych wydarzeń artystycznych.

Zamknięcie osi widokowej Schillstrasse stanowił neogotycki kościół św. Mikołaja (11.), wzniesiony w 1895 roku. Strzelista, ażurowa wieża kościoła, wyróżniająca się na tle niskiej zabudowy, stała się istotnym elementem panoramy miasta. W bezpośrednim sąsiedztwie kościoła znajdował się budynek *Münder Schule*, zbudowany w 1912 roku, który swoim charakterem dopełniał harmonijną kompozycję przestrzenną. Całość założenia urbanistycznego nadmorskiego placu i jego otoczenia stanowiła przykład przemyślanej, zintegrowanej kompozycji, łączącej funkcje rekreacyjne, użytkowe i estetyczne, która definiowała tożsamość Kołobrzegu jako kurortu.

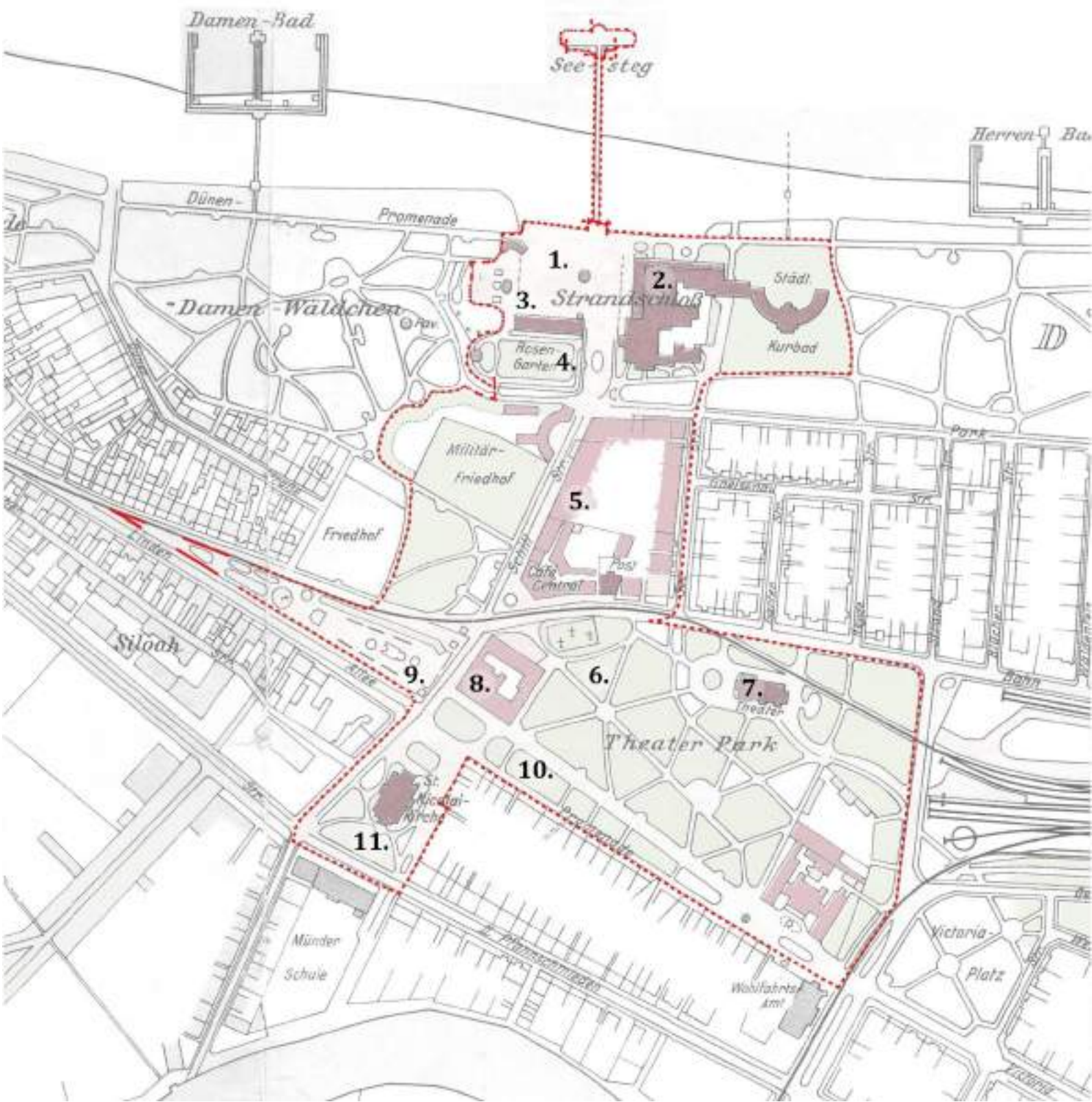
²⁸⁷ Kroczyński.

²⁸⁸ Szczeglik, *Kołobrzесьkie uzdrowisko w prasie poznańskiej XIX w.*s.70

Ilustracja 68

Reprezentacyjna oś Schillstrasse

1. Plac nadmorski
2. Pałac Nadbrzeżny
3. Muszla koncertowa
4. Ogród Różany
5. Reprezentacyjny kwartał
6. Park Teatralny
7. Teatr
8. Dom towarzyski (konwersacyjny)
9. Plac koncertów porannych
10. Promenada łącząca śródmieście z uzdrowiskiem
11. Kościół św. Marcina

W 1912 roku, we wschodniej części uzdrowiska, obok kortów tenisowych został wzniesiony dom tenisowy, stanowiący ważny element rozwijającej się infrastruktury sportowej. Przed wybuchem wojny, Kołobrzeg cieszył się znacznym prestiżem jako międzynarodowe uzdrowisko nadmorskie, specjalizujące się w leczeniu chorób za pomocą solanki i borowiny. Miasto dysponowało rozbudowaną bazą hotelową i gastronomiczną oraz licznie wyposażonymi obiektami sportowymi, takimi jak łodzie, korty tenisowe, tory jezdzieckie, żagle oraz trasy wycieczkowe. Dodatkowo, regularnie organizowano rejsy parowcem do Bornholmu oraz wystawiano przedstawienia teatralne, przyczyniając się do atrakcyjności uzdrowiska dla gości z różnych regionów. Szeroki program atrakcji zaowocował podziałem przyjezdnych na gości kąpielowych przyjeżdżających w celach leczniczych i turystów przebywających w mieście do 5 dni²⁸⁹. Kurort przekształcono więc w uzdrowisko i letnisko. Potwierdzają to dane prasowe zebrane przez Bartosza Szczeglika . Od 1898 liczba letników dynamicznie rosła i w 1912 roku niemal zrównała się z liczbą kuracjuszy osiągając w sumie 32 538 osób, przekraczając liczbę mieszkańców.

Ilustracja 69

Oferta rejsów z Kołobrzegu

Ilustracja 70 (na następnych stronach)

Przemiany przestrzenne w dzielnicy uzdrowskiej

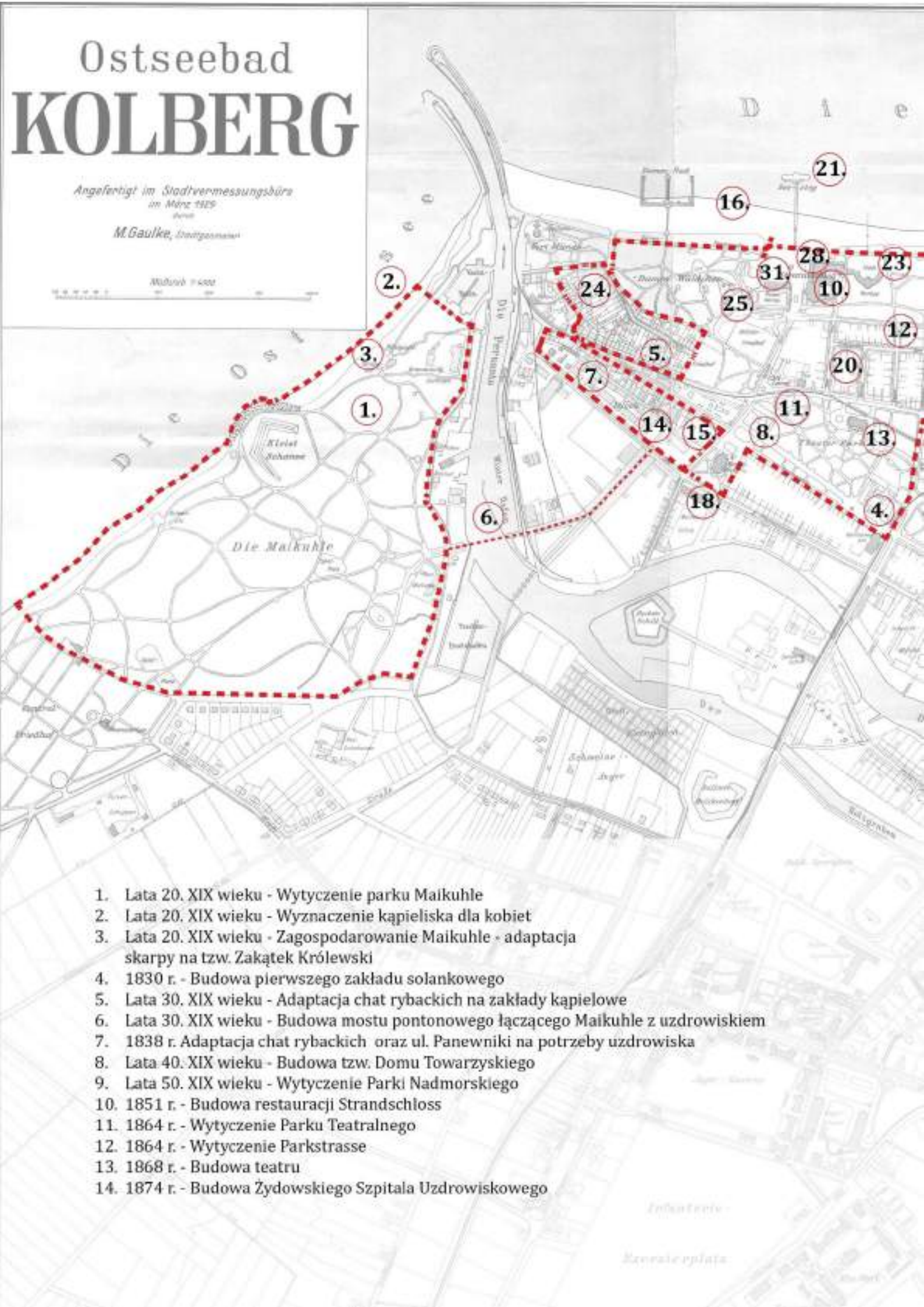
²⁸⁹ Szczeglik.s.22

Ostseebad KOLBERG

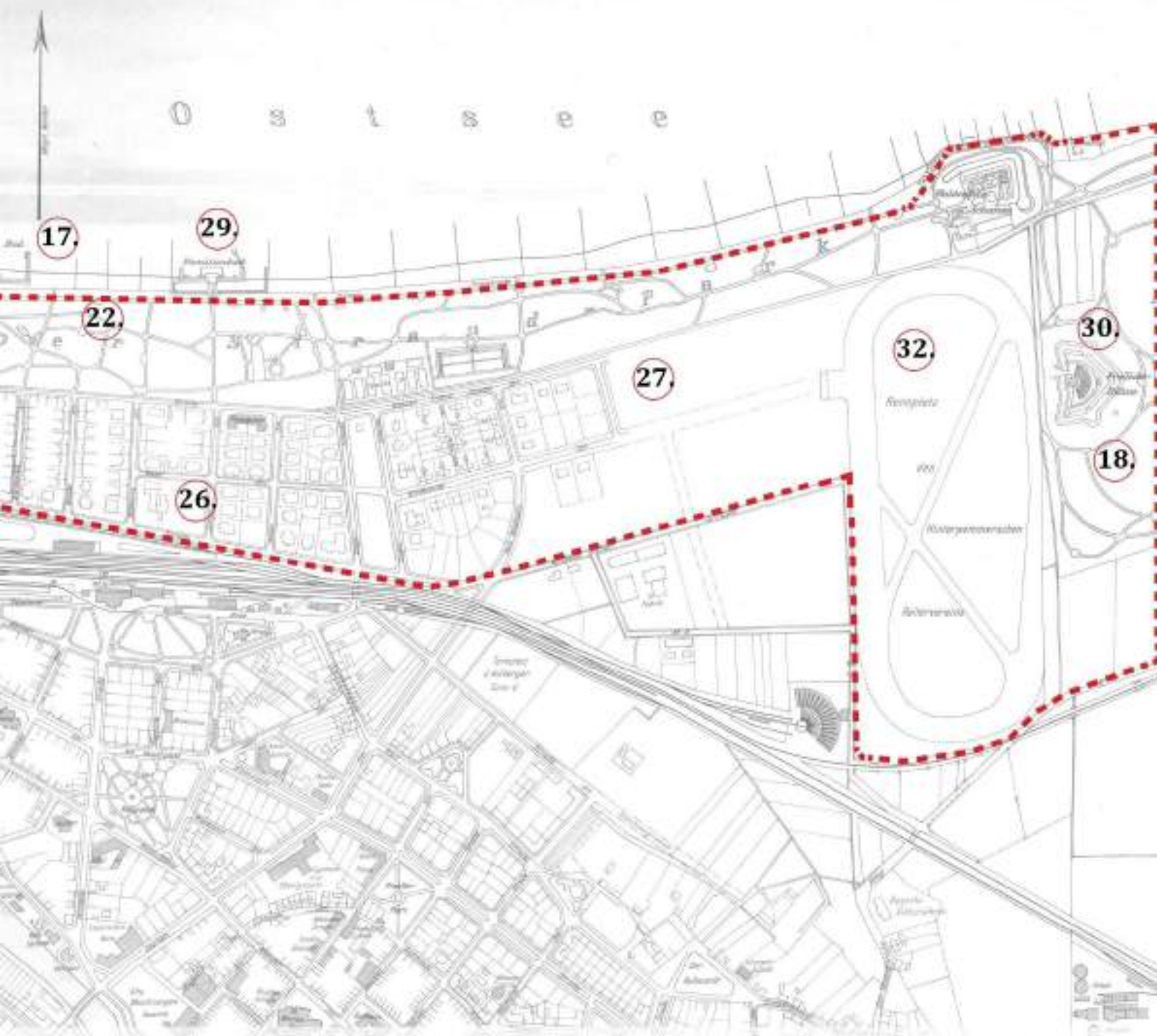
Angefertigt im Stadtvermessungsbüro
im März 1929

M. Gaulke, Stadtvermesser

Maßstab 1:4000

1. Lata 20. XIX wieku - Wytyczenie parku Maikuhle
2. Lata 20. XIX wieku - Wyznaczenie kąpieliska dla kobiet
3. Lata 20. XIX wieku - Zagospodarowanie Maikuhle - adaptacja skarpy na tzw. Zakątek Królewski
4. 1830 r. - Budowa pierwszego zakładu solankowego
5. Lata 30. XIX wieku - Adaptacja chat rybackich na zakłady kąpielowe
6. Lata 30. XIX wieku - Budowa mostu pontonowego łączącego Maikuhle z uzdrowiskiem
7. 1838 r. Adaptacja chat rybackich oraz ul. Panewniki na potrzeby uzdrowiska
8. Lata 40. XIX wieku - Budowa tzw. Domu Towarzyskiego
9. Lata 50. XIX wieku - Wytyczenie Parki Nadmorskiego
10. 1851 r. - Budowa restauracji Strandschloss
11. 1864 r. - Wytyczenie Parku Teatralnego
12. 1864 r. - Wytyczenie Parkstrasse
13. 1868 r. - Budowa teatru
14. 1874 r. - Budowa Żydowskiego Szpitala Uzdrowiskowego

15. 1881 r. - Budowa Dziecięcego Szpitala Siloah
16. 1875 r. - Wyznaczenie kąpieliska damskiego
17. 1875 r. - Wyznaczenie kąpieliska męskiego
18. 1877 r. - Budowa kościoła św. Marcina
19. 1878 r. - Adaptacja szańca wilczego na restaurację
20. 1881 r. - Budowa Nowego Zakładu Kąpiel Solankowych
21. 1881 r. - Budowa moła
22. 1884 r. - Wytyczenie Promenady Wydmowej
23. 1884 r. - Budowa pijalni wód
24. 1890 r. - Budowa hotelu Kaufmanna
25. 1892 r. - Założenie Ogrodu Różanego
26. 1895 r. - Budowa Berlińskiego Ośrodka Kolonijnego
27. Lata 90. XIX wieku - budowa infrastruktury sportowej we wschodniej części uzdrowiska
28. 1899 r. - Przebudowa Strandschloss
29. 1922 r. - Budowa kąpieliska dla rodzin
30. 1925 r. - Adaptacja Wilczego Szańca na amfiteatr
31. 1938 r. - Rozbudowa Placu Nadmorskiego
32. 1938 r. - Adaptacja hipodromu na tor motocyklowy

Rozwój przestrzenny uzdrowiska do lat 40. XIX wieku obejmował zachodnią część miasta, od portu do ul. Schillstrasse. Ulica ta z czasem przekształciła się w reprezentacyjną oś, stanowiącą główny punkt uzdrowiska. W połowie XIX wieku uzdrowisko zaczęło rozrastać się na wschód od Schillstrasse i do końca XIX wieku obejmowało tereny do wysokości portu. W tym czasie wytyczono Parkstrasse oraz założono park nadmorski, równoległy do brzegu morskiego. Na tej bazie powstał ortogonalny układ ulic, który z czasem wypełniano zabudową – od gęsto zabudowanych kwartałów w pobliżu Schillstrasse, po luźniejszą zabudowę willową na wschodzie, wybudowaną na początku XX wieku. Dalej na wschód dominowały obszary przeznaczone na funkcje sportowe, takie jak hipodrom czy korty tenisowe. Granicę wschodnią uzdrowiska wyznaczał park (dzisiejszy Park im. Aleksandra Fredry) z Wilczym Szańcem, zaadaptowanym na restaurację i amfiteatr. Na początku XX wieku oś wytyczona przez Schillstrasse stała się najbardziej reprezentacyjną przestrzenią uzdrowiska, łączącą kurort z innymi dzielnicami oraz z morzem za pośrednictwem placu nadmorskiego i molo. Wzdłuż tej osi powstały najważniejsze budynki, place i parki, które wyznaczyły charakter tej części miasta jako centrum życia uzdrowiskowego.

3.3.3. Rozwój śródmieścia

Od decyzji o likwidacji twierdzy Kołobrzeg rozpoczął intensywną ekspansję urbanistyczną, która objęła wszystkie dzielnice miasta. Proces ten wiązał się z poszerzaniem granic istniejących obszarów zabudowy oraz zagospodarowaniem terenów przemysłowych i pofortecznych. Oprócz tego coraz większy wpływ na działania urbanistyczne w obrębie starego miasta, śródmieścia oraz dzielnicy portowej wywierał rozwój uzdrowiska. W latach 80. XIX wieku w Kołobrzegu rozpoczęto intensywną działalność budowlaną, której celem było dostosowanie miasta do rosnących potrzeb zarówno kuracjuszy, jak i mieszkańców. W okresie 1881–1892 wzniesiono 180 nowych budynków, co znacząco przyczyniło się do przekształcenia miejskiej przestrzeni²⁹⁰.

Plany urbanistyczne z drugiej połowy XIX wieku precyzyjnie dokumentują proces transformacji przestrzennej Kołobrzegu. Prace rozpoczęto od usunięcia umocnień w rejonie dawnej Bramy Münde, zlokalizowanej w zachodniej części starego miasta. W tym kontekście przedłużono ulicę Münde Strasse (obecnie ul. Armii Krajowej) w kierunku portu oraz wytyczono równoległą do niej Victoriastasse (obecnie ul. Zwycięzców), której trasa również prowadziła do portu. W 1873 roku rozpoczęto systematyczne zasypywanie rowów fortecznych. Dzięki temu możliwe było wytyczenie nowych ulic oraz rozpoczęcie budowy śródmieścia²⁹¹. Działania koncentrowano początkowo na zachodniej części miasta, co umożliwiło poszerzenie oraz przedłużenie istniejącej średniowiecznej ulicy łączącej śródmieście z dzielnicą portową. Sieć komunikacyjną uzupełniono o ulicę Geheimratstrasse (obecnie Aleja Kolejowa i ul. Solna), biegnącą wzdłuż torów kolejowych, oraz prostopadłą do niej Wilhelmstrasse (obecnie ul. Dworcowa). Układ tych czterech głównych arterii, podporządkowany przebiegowi linii kolejowej,

²⁹⁰ Włodarczyk, „Tendencje rozwojowe miast prowincji Zachodniopomorskiej w latach 1850–1918”.s.105

²⁹¹ Kroczyński, *Jedenaście wieków Kołobrzegu. Zapiski Kronikarskie*.

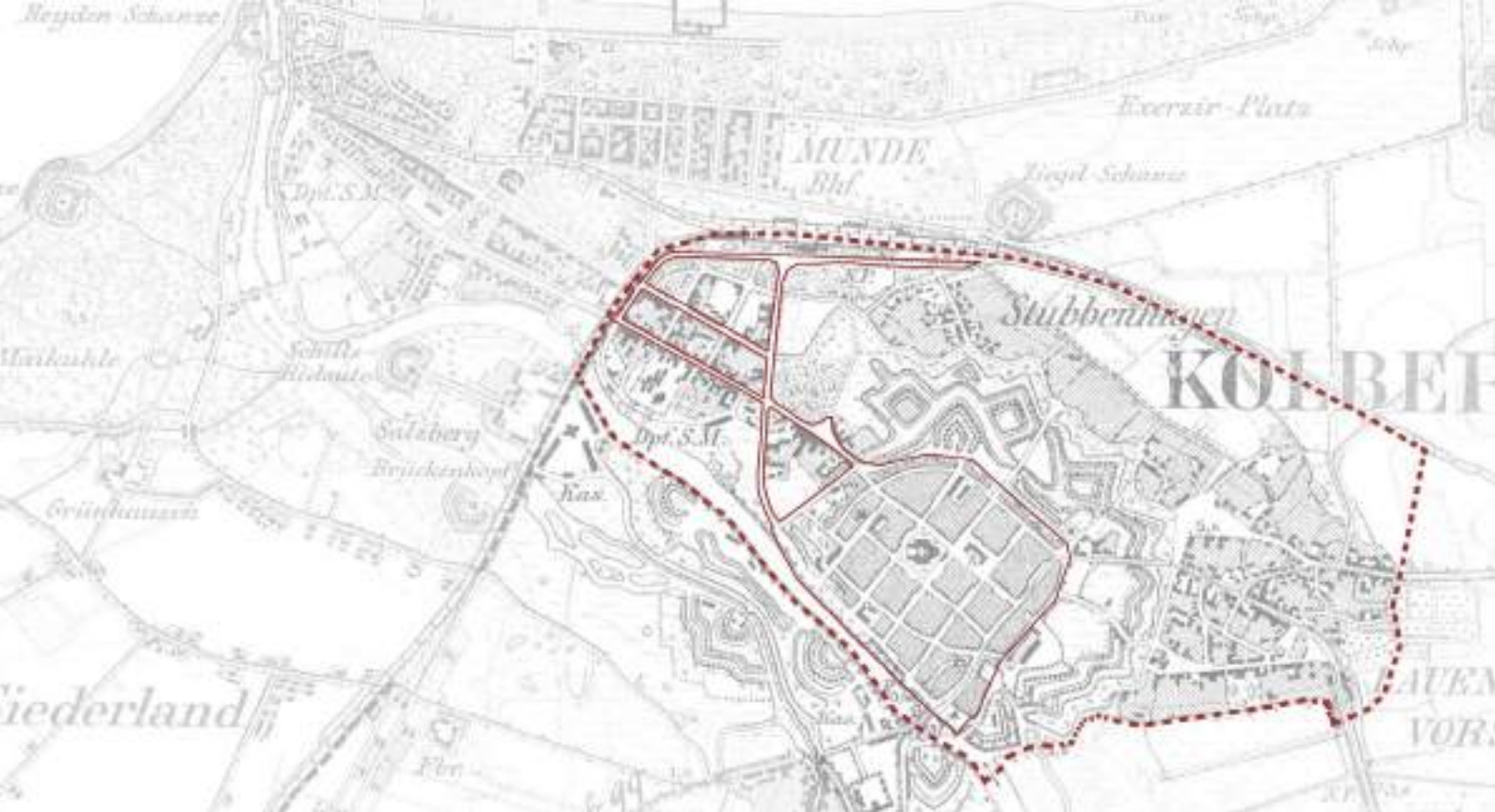
określił strukturę urbanistyczną zachodniej części śródmieścia, wyznaczając kierunki dalszego rozwoju i podziału przestrzeni miejskiej na kwartały.

Następnie zdemontowano fortyfikacje północne, z wyjątkiem narożnego bastionu Preussen wraz z sąsiadującymi lunetami i rawelinami. Do 1900 roku zlikwidowano ostatnie fragmenty murów w rejonie Wallstrasse i Kummertstrasse (obecnie ul. Łopuskiego i Aleja Jana Pawła II). Linia dawnych fortyfikacji nadała kształt północnej i północno-wschodniej części śródmieścia oraz wyznaczyła istotne arterie w tkance. Łączyły one rozwijające się dawne przedmieścia z dworcem i przedłużały wspomnianą już Victoriastrasse łączącą śródmieście z dzielnicą portową i uzdrowską. Pomiędzy nimi powstały dwa pasy kwartałów wypełnionych pierzejową zabudową. W miejscach najdalej wysuniętych dzieł fortyfikacyjnych powstały niewielkie trójkątne skwery.

Ilustracja 71

Victoriastrasse. Widok na skrzyżowanie z Wilhelmstrasse. W tle wieża kościoła św. Marcina

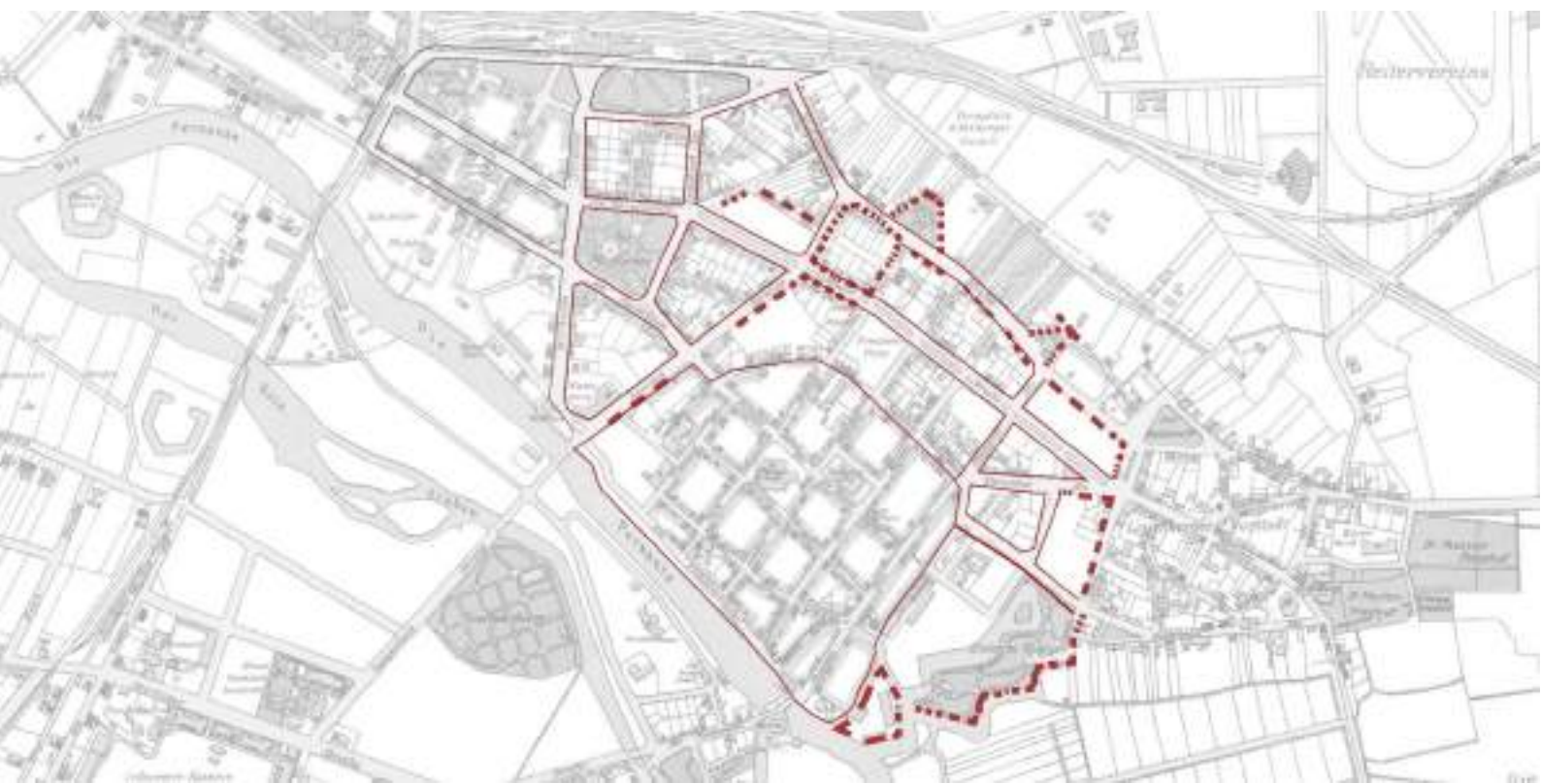
Ilustracja 72

Ulice wytyczone po decyzji o rozbiórce fortyfikacji. Plan z 1890 roku

Od strony południowo-wschodniej dawny obrys fortyfikacji przekształcono w plandy, które w planie urbanistycznym zachowały oryginalny zarys twierdzy. Natomiast w 1873 roku część pozostałości fortyfikacji zaadaptowano na park *Hinterm Glacis* (obecny Park im. H. Dąbrowskiego) we wschodniej części starego miasta. Dawne bastiony Pommern i Magdeburg, wzniesione na kamienno-ceglanej podmurówce, zostały uzupełnione o aleje spacerowe oraz nasadzenia drzew i krzewów. Przekształcona fosa stała się malowniczym stawem z wyspą *Schwaneninsel* pośrodku, tworząc przestrzeń rekreacyjną o wysokiej wartości estetycznej.

Ilustracja 73

Nowo wytyczone ulice w północnym i północno-wschodnim śródmieściu. Plan z 1906 roku

W ten sposób w miejscu dawnych umocnień powstały reprezentacyjne arterie parki oraz nowe kwartały zabudowy, nadające miastu wyjątkowy charakter. Pomimo likwidacji funkcji obronnych miasta zachowano obecność garnizonu wojskowego, dla którego zbudowano nowe koszary na Przedmieściu Radzikowskim. Rozwiązanie to podkreślało strategiczne znaczenie Kołobrzegu, nawet po zakończeniu jego funkcjonowania jako twierdzy. Ekspansja urbanistyczna miasta, stała się kamieniem milowym w rozwoju przestrzennym i funkcjonalnym Kołobrzegu, integrując jego dziedzictwo historyczne z wymogami nowoczesności.

Ilustracja 74

Pocztówka obrazująca zakopywanie rowów fortecznych

Pomimo intensywnych zmian przestrzennych stare miasto zachowało swój historyczny układ urbanistyczny, uzupełniony o powiązania komunikacyjne z nowym śródmieściem. Rozbudowa śródmieścia koncentrowała się wokół dawnych murów miejskich oraz historycznego szlaku handlowego, łączącego port ze starym miastem. Nowe plany urbanistyczne integrowały historyczne struktury z nowymi rozwiązaniami, zapewniając ich harmonijną koegzystencję. Centralnym elementem nowo ukształtowanego śródmieścia stał się parkowy Kaiserplatz (obecnie Plac 18 Marca), który pełnił rolę kluczowego węzła komunikacyjnego, łączącego stare miasto, uzdrowisko oraz dworzec kolejowy. Plac ten, dzięki swojemu parkowemu charakterowi, pełnił zarówno funkcję rekreacyjną, jak i reprezentacyjną, stanowiąc przestrzeń sprzyjającą integracji społecznej. Był on punktem zbiegu głównych arterii biegnących od starego miasta do dzielnicy uzdrowskiej. Diagonalna oś głównego chodnika skierowana była w stronę Victoriastrasse (obecnie ul. Zwycięzców), wokół której promieniście rozchodziły się wąskie alejki, otoczone owalną ścieżką. Centralnym punktem placu była niewielka rotunda z fontanną. Za nią rozpościerała się ulica, której kompozycyjną dominantą był neogotycki kościół św. Mikołaja oraz tzw. Dom Towarzyski, wspomniany wcześniej w kontekście uzdrowiska. Pomimo różnorodnych funkcji poszczególnych dzielnic — portu, śródmieścia i uzdrowiska — obszary te wzajemnie się uzupełniały, tworząc spójną i harmonijną całość.

Prowadzone działania planistyczne na obszarze starego miasta, śródmieścia oraz dzielnicy portowej umożliwiły wykształcenie zintegrowanej i funkcjonalnej struktury miejskiej, która odpowiadała na potrzeby rozwijającego się uzdrowiska oraz rosnącej liczby mieszkańców. Nowe plany urbanistyczne integrowały historyczne struktury z nowymi rozwiązaniami, zapewniając ich harmonijną koegzystencję.

Ilustracja 75

Powiązania urbanistyczne starego miasta, portu i uzdrowiska. Plan z 1906 roku

Inwestycje w mieście związane były również z infrastrukturą. W 1885 roku przystąpiono do budowy wodociągów i wieży ciśnienia zwiększających poziom higieny w Kołobrzegu, a w 1899 roku oddano do użytku szpital przy ulicy Szpitalnej. Reformatorskie idee urbanistyczne, które zyskały popularność pod koniec XIX wieku, zmierzające do rozluźnienia zwartej zabudowy miejskiej, wpłynęły także na projekty w Kołobrzegu. Zrezygnowano z ciasnych podwórek i gęstej zabudowy na rzecz poprawy warunków higienicznych poprzez tworzenie przestronnych placów, szerokich arterii komunikacyjnych, wentylowanych kwartałów zabudowy oraz terenów zieleni miejskiej.

Ilustracja 76

Plan przebudowy rejonu dworca kolejowego z 1906 roku

Na początku XX wieku podjęto działania mające na celu korektę istniejącej struktury urbanistycznej miasta. Plan z 1906 roku przedstawiał innowacyjną wizję rozwoju przestrzennego, mającą na celu zintegrowanie dzielnicy uzdrowskiej ze śródmieściem poprzez zmiany w przebiegu linii kolejowych. Proponowano zastąpienie dotychczasowej nitki kolejowej prowadzącej do portu nową linią po zachodniej stronie miasta, biegnącą wzdłuż lewego brzegu Parsęty. Plan przewidywał także przeniesienie dworca pasażerskiego na wschód oraz przekształcenie go w dworzec czołowy, co pozwoliłoby na likwidację torowiska dzielącego miasto na dwie części. Realizacja tego projektu miała przynieść liczne korzyści: przyspieszenie rozwoju wschodniej części kurortu, lepsze połączenie starego miasta z dzielnicą uzdrowską oraz usprawnienie funkcjonalno-przestrzennej struktury miejskiej. Zbliżenie mieszkańców Kołobrzegu do terenów nadmorskich umożliwiłoby bardziej równomierny dostęp do infrastruktury uzdrowskiej, dzielonej między kuracjuszy a lokalną ludność. Nowatorskie założenie finalnie nie zostało zrealizowane, prawdopodobnie z powodu wybuchu I wojny światowej.

Rozwój śródmieścia Kołobrzegu był ściśle związany z likwidacją funkcji obronnych i adaptacją terenów fortecznych. Proces ten umożliwił **integrację trzech dzielnic miasta – starego miasta, portu i dzielnicy uzdrowskiej** – w spójną strukturę urbanistyczną. Mimo intensywnych zmian urbanistycznych, stare miasto zachowało swój historyczny układ komunikacyjny. Historyczne arterie zostały przekształcone i przedłużone, zachowując ciągłość między śródmieściem a dzielnicami portową i uzdrowską.

3.3.4. Zieleń i parki w Kołobrzegu

Zieleń w przestrzeni uzdrowiska i pozostałych dzielnic odgrywała bardzo ważną rolę w procesie integracji tkanki urbanistycznej oraz uatrakcyjniania miasta. Stanowiła znaczący element najbardziej reprezentacyjnej części uzdrowiska rozwijała się razem z nim i od początku podnosiła atrakcyjność kurortu oraz całego śródmieścia.

Najstarszym założeniem zieleni w Kołobrzegu był las Maikuhle na lewym, zachodnim brzegu Parsęty, pochodzący z 1612 roku²⁹². Do XIX wieku, był to jedyny, posadzony przez człowieka zieleniec w Kołobrzegu. Oprócz niego, mapy pochodzące z XVIII wieku ukazują *Colberger Wald* (dzisiejszy Ekopark wschodni) zlokalizowany w północno-wschodniej części Kołobrzegu. W roku 1828, z ramienia Ministerstwa Wojny zainicjowano nową strategię w zakresie zagospodarowania fortyfikacji. Dotychczas nieużytkowane oraz nieobsadzone tereny w bliskim sąsiedztwie twierdzy zostały zrewitalizowane poprzez nasadzenia roślinności oraz wytyczenie ścieżek spacerowych²⁹³. Po likwidacji twierdzy 1872 roku niektóre jej elementy zintegrowano z układami zieleni, na przykład obsadzono zielenią stoki fortyfikacji czy włączono części rawelinów w północnej części w obszary parkowe.

W 1832 roku, z inicjatywy miejskiego inżyniera Wittiga oraz nowo wybranego burmistrza Wulstena, powołano Towarzystwo Upiększania Miasta. W 1846 roku organizacja ta została przekształcona w spółkę akcyjną pod nazwą Towarzystwo Kąpielowe w Kołobrzegu, które skoncentrowało swoje działania na zagospodarowaniu terenów zieleni²⁹⁴. Pierwsze prace prowadzono na lewym brzegu rzeki Parsęty, gdzie zapoczątkowano adaptację lasu Maikuhle (obecnie Park Jedności Narodowej) na cele turystyczne. Wytyczone w Maikuhle alejki promieniście rozchodziły się z głównego, podłużnego placu zlokalizowanego na przedłużeniu osi mostu pontonowego. Ich nieregularna siatka przeplatała się z niewielkimi skwerami przeznaczonymi do odpoczynku (Strandsitz, Birkensitz, Koningsnitz) oraz zabaw (Spiel Platz). Zachodnia część parku płynnie przechodziła w las, poprzecinany ścieżkami prowadzącymi do plaży. Pas nadmorski, obsadzony sosnami, pełnił funkcję wiatrochronną. W rekreacyjnej części parku dokonano nasadzeń różnorodnych gatunków drzew, w tym kasztanowców, dębów, wiązów, olsz oraz buków²⁹⁵. Wytyczono również liczne aleje spacerowe. Na niewielkim wzniesieniu klifu utworzono punkt widokowy, określany mianem „zakątka królewskiego”. Rosnące zainteresowanie tym obszarem przyczyniło się do rozbudowy infrastruktury, w tym budowy mostu pontonowego oraz dróg dojazdowych, które usprawniły komunikację między lasem Maikuhle a dzielnicą portową, umożliwiając przekroczenie rzeki bez konieczności powrotu do starego miasta. W tym okresie wzniesiono również tymczasowy teatr Arena.

²⁹² Dziemba, *Historia Kołobrzegu dla średniozaawansowanych*.s.233

²⁹³ Voelker, *Geschichte der Stadt Kolberg*.

²⁹⁴ Voelker.

²⁹⁵ Małgorzata Zimnicka i Damian Spieczynski, *Waloryzacja przyrodnicza Gminy Miasto Kołobrzeg*, 2015.s.68

Charakter miejsca oddają liczne relacje kuracjuszy pochodzące z II połowy XIX wieku zebrane w publikacji Bartosza Szczeglika:

*Też samo osoby, otoczone liczniejszym gronem dziatwy spotykam nie rzadko na owej tak zwanej Maikuli, gdzie bawią się nadzwyczaj ochoczo i mile w gry rozmaite, napełniając srebrzystymi głosikami poważne ustronie. Prócz tego mam w czwartek i poniedziałek wielką przyjemność przysłuchiwania się tu godzin kilka zachwycającym koncertom (...)*²⁹⁶

Ilustracja 77

Zakątek Królewski w Maikuhle

Wraz z postępującym rozwojem uzdrowiska pojawiła się potrzeba utworzenia w Kołobrzegu kolejnych miejsc rekreacyjnych z kompozycjami zieleni, przeznaczonych dla turystów korzystających z kąpeli w wodzie morskiej. W kolejnych latach koncentrowały się one na prawym brzegu Parsęty - przy drodze do portu oraz do fortu Ujście. Pierwszy park powstał w latach 30. XIX wieku pomiędzy Panewnikami (obecnie ul. Portowa), a dzielnicą portową, w której początkowo mieściły się gościńce. Niewielki obszar parkowy otaczał Dom Towarzystki, oddzielając go od trzech istniejących wcześniej cmentarzy zlokalizowanych w sąsiedztwie, przekształconych w I połowie XX wieku na zieleńce. W parku znajdował się także budynek teatru, a jego rangę podnosił duży skwer z którego promieniście rozchodziły się alejki.

Kolejny duży park: Strand Park (obecny Park im. Stefana Żeromskiego) powstał od 1853 roku i rozciągał się od Fortu Ujście do Szańca Waldenfelsa. Jego najstarszą częścią jest zlokalizowana niedaleko portu *Damen Waldchen* (w okolicy obecnego Pomnika Zaślubin Polski z Morzem). Charakteryzował się nieregularnym układem alejek rozchodzącym się w wielu kierunkach. Od strony południowo-wschodniej park

²⁹⁶ Szczeglik, *Kołobrzesckie uzdrowisko w prasie poznańskiej XIX w.*s.68

graniczył z dwoma cmentarzami – militarnym i miejskim. Wytyczenie Parkstrasse (obecny deptak przy ul. Rodziewiczówny) w 1864 roku wyznaczyło granicę między nowo powstającym parkiem a kwartałami zabudowy zdrojowej. Nieregularne ścieżki parkowe stanowiły przedłużenie ulic prostopadłych do Parkstrasse.

Ilustracja 78

Widok na Strand Park. Na pierwszym planie Damen Walchen oraz promenada wydmowa

Pas zieleni parkowej wzdłuż wybrzeża pełnił nie tylko funkcję rekreacyjną, ale również, w miarę wzrostu drzew, służył jako falochron i wiatrochron. Bogaty drzewostan składał się z wiązów szypułkowych, dębów, brzoź, kasztanowców, lip i platanów. Poszycie parku tworzy ścielący bluszcz. Poszerzone przecięcia alejek tworzyły niewielkie place z ławkami i infrastrukturą wypoczynkową. Licznie odwiedzane miejsce będące elementem kuracji leczniczych było podziwiane przez kuracjuszy. W prasie poznańskiej odnaleźć można informacje o tym, że *z przyjemnością błądzi się wzdłuż wybrzeża i w pięknym nadbrzeżnym parku, przepojonym wonią młodych świerków i sosen*²⁹⁷.

Nowo powstała zieleń dekoracyjna była postrzegana jako integralny element infrastruktury turystycznej. Podczas wystawy przemysłowej w 1881 roku zaprezentowano nowe rozwiązania uzupełniające tereny zielone w mieście. Za kołobrzeską zieleń odpowiadał Heinrich Martens, który nie tylko zagospodarował okalające kurort parki i place miejskie, ale również zaprojektował park przy Forcie Wilczym – Wolfsberg Park (dzisiejszy Park im. Aleksandra Fredry), tym samym dopełniając kompozycję urbanistyczną dzielnicy uzdrowiskowej. Położony wokół amfiteatru park uzupełniony został o aleje łączące się z okrągłym placem zlokalizowanym za pozostałościami szanca. Pomokły teren parku obfituje w egzotyczną roślinność cypryśników, skrzydłoorzechów

²⁹⁷ Szczeglik.s.68

oraz potężnych topól czarnych²⁹⁸. Dzieło Heinricha Martensa podziwiane było w ówczesnej prasie:

Nigdzie sztuka ogrodnicza tyle nie dokazała na piaszczystym wybrzeżu co właśnie w Kołobrzegu. Nigdzie drzewostan nie jest tak bujnym, jak w licznych parkach kołobrzeskich. Parki te, rzec można, są prawdziwymi ogrodami botanicznymi co do różnaitości egzotycznych drzew i krzewów (...) Większą część ulic kąpielowego zakładu ozdobiono alejami i ogródkami przed każdą willą, gdzie pełno kwiatów, pnących się krzewów itd.²⁹⁹

Ilustracja 76

Ogród różany

W wyniku podjętych działań kwartały zabudowy dzielnicy uzdrowskiej otoczono niemal z każdej strony zielenią buforową oddzielającą tereny kurortu od sąsiadujących dzielnic – śródmieścia, dzielnicy portowej i starego miasta. Łagodziła ona niejednorodność urbanistyczną wynikającą z wielowiekowych nawarstwień i różnej funkcjonalności terenów. Na obszarze równolegle rozwijającego się śródmieścia ilość zieleni była znacznie mniejsza.

²⁹⁸ Zimnicka i Spieczński, *Waloryzacja przyrodnicza Gminy Miasto Kołobrzeg*.s.69

²⁹⁹ Szczeglik, *Kołobrzskie uzdrowisko w prasie poznańskiej XIX w.*s.67

3.3.5. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej na przełomie XIX i XX wieku

Rozwój uzdrowiska i rozbiórka fortyfikacji zmieniła strukturę przestrzenną i funkcjonowanie Kołobrzegu. Uzdrowisko zmieniło dwudzielną przestrzeń miasta, utworzoną w średniowieczu, a miasto zaczęło funkcjonować w oparciu o trzy powiązane ośrodki: stare miasto, port i uzdrowisko. Z kolei śródmieście, rozwijające się jako rozszerzenie starówki, zwiększyło obszar jej funkcjonowania, wzmacniając jej rolę jako ośrodka administracyjnego, usługowego oraz mieszkaniowego.

Stare miasto

Decyzja o likwidacji twierdzy w 1872 roku skutkowałą dynamicznym rozwojem tkanki miejskiej na terenie jej przedpola i otwarciem starego miasta na nowo wytyczone śródmieście. Częste rozbudowy i przebudowy domów mieszczańskich na kamienice i budynki użytkowe dodatkowo zagęściły zabudowę kwartałów do 83%. Ich różnorodność wynikająca z panujących ówczesnie tendencji eklektycznych i później secesyjnych doprowadziła do zmian zarówno w obrębie wysokości budynków – sięgających nawet 4 kondygnacji jak i fizjonomii. Redukcja fortyfikacji wpłynęła na korektę układu przestrzennego miasta. Plac Ratuszowy zachował swoją rolę centralnego punktu, jednak rozwój śródmieścia jako części dzielnicy spowodował przesunięcie punktu ciężkości centrum w kierunku obszaru Parku 18 Marca (dawniej Kaiser Platz).

Lokalne punkty centralne przybrały formę skwerów, takich jak Park Dąbrowskiego, skwer na północ od ratusza w rejonie baszty lontowej i skwer Heinricha Martensa na północno-zachodnim krańcu dzielnicy. Węzły komunikacyjne nadal znajdowały się przy dawnych bramach, ale uzupełniono je o nowe mosty i skrzyżowania w rejonie Parku 18 Marca oraz dworca kolejowego, który stał się kluczowym elementem komunikacyjnym.

Stare miasto zachowało swoją strukturę, a nowa tkanka śródmieścia, powstała na miejscu dawnych fortyfikacji, urozmaiciła ją nieregularnym układem dróg i licznymi skwerami. Zabudowa pierzejowa wprowadzała spójność przestrzenną, a otwarcia widokowe i przestrzenie publiczne podnosiły estetykę. Poszczególne kwartały pełniły funkcje mieszkalno-usługowe i były uzupełniane o budynki użyteczności publicznej dostosowane do potrzeb miasta.

Analizy dotyczące kształtowania tkanki urbanistycznej wskazały na wyjątkową trwałość i niezmiennność średniowiecznego charakteru przestrzeni miejskiej, pomimo późniejszych nawarstwień urbanistycznych. Fundamentalnym elementem tej stabilności był regularny układ kwartałów, który, mimo modernizacji i rozbudowy, zachował podstawową strukturę ulic i podział przestrzenny. Struktura urbanistyczna Starego Miasta wykazywała cechy centralizacji i promienistości, które były kluczowe na każdym etapie jego rozwoju. Centralne place — ratuszowy i katedralny — pełniły funkcje węzłów organizacyjnych, determinując hierarchię przestrzenną i integrując życie społeczne, handlowe oraz religijne. Dominujące elementy architektoniczne, takie jak katedra i ratusz, wzmacniały tożsamość Starego Miasta jako historycznego centrum Kołobrzegu.

Zróznicowanie strukturalne umożliwiło wyraźne wyodrębnienie funkcji poszczególnych obszarów: mieszkalnych, administracyjnych i handlowych. Zachowanie średniowiecznego układu przestrzennego, w połączeniu z dominacją zabytkowej zabudowy, istotnie wpływało na kształtowanie tożsamości kulturowej tej przestrzeni. Elementy struktury przestrzennej, takie jak ortogonalny układ ulic, wykazywały zdolność adaptacji do zmieniających się potrzeb miasta, podkreślając ich elastyczność. Wrażenie historycznej ciągłości, wynikające z zachowania pierwotnych cech układu urbanistycznego, stanowiło fundamentalny aspekt tożsamości i znaczenia Starego Miasta w strukturze Kołobrzegu.

Port

Struktura urbanistyczna portu, ujawniona w wyniku przeprowadzonych analiz, cechowała się swobodnym i zdecentralizowanym układem przestrzennym, wynikającym z podziału funkcji dzielnicy oraz jej powiązania z naturalnymi uwarunkowaniami, zwłaszcza bliskością rzeki Parsęty. Dzielnica ta dzieliła się na obszary przemysłowe i mieszkalne.

Historycznie dzielnica portowa pełniła funkcje przemysłowo-produkcyjne. W dużej mierze ukształtowało to jej specyfikę. Centralnym elementem dzielnicy pozostawały budynki przemysłowe zlokalizowane w sąsiedztwie rzeki, które stanowiły główny punkt orientacyjny. Rozproszony charakter zabudowy nadawał dzielnicy portowej gospodarczy, mniej sformalizowany charakter w porównaniu z innymi częściami miasta.

Wzdłuż głównych arterii komunikacyjnych prowadzących do starówki, takich jak obecna ulica Towarowa, pojawiła się także zabudowa mieszkalna, która tworzyła lokalne punkty skupiające budynki. Decyzja o likwidacji twierdzy oraz rozwój uzdrowiska istotnie wpłynęły na transformację przestrzenną dzielnicy portowej. Wprowadzono nowy układ ulic, który wyznaczył regularne kwartały i wydzielił dzielnicę mieszkaniową w sąsiedztwie portu. Dotychczasowa zabudowa mieszkalna zaczęła przekształcać się w gościńce oferujące kąpiele solankowe i morskie. W późniejszym okresie wzniesiono hotele, sanatoria oraz budynki usługowe.

Gęstość zabudowy wzrosła z około 12% do 66%, wypełniając dotychczasowe luki w przestrzeni miejskiej. Nowe budynki, wznoszone z cegły, osiągały wysokość trzech kondygnacji, co przyczyniło się do zmniejszenia udziału zieleni oraz większej zwartości przestrzeni. W rejonie skrzyżowania ulicy Towarowej z nowo powstałymi odgałęzieniami wykształcił się nowy węzeł komunikacyjny, który został wzbogacony o most pontonowy na rzece Parsęcie. Most ten prowadził do lasu Maikuhle, który jako część uzdrowiskowa stał się integralnym elementem dzielnicy.

Część portowa, wspierana rozwojem handlu, rybołówstwa i żeglugi, objęła także tereny po lewej stronie Parsęty, włączając w to Wyspę Solną.

Tabela 8 (na następnej stronie)

Badania morfologiczne struktury przestrzennej starego miasta i portu w XIX i I połowie XX wieku

Stare miasto ze śródmieściem

Działalność / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiał bud.)	Wystrój architektoniczny dachów	Konceptcja urbanistyczna
koniec XIX w., I połowa XX w.										
	kwartały mieszkaniowe	83%	<5%	zintegrowana sieć komunalacyjna, mieszana zabudowa, spójność architektoniczna, dostępność usług	3-4 kondygnacje	domy o dwuspadowych dachach ze szczytami (budynki w formie palenisk, kamienic, domy handlowe	cegła, tynk	dobre zróżnicowanie	roznorodność form architektonicznych	ekspansja miasta na szeroki przedział kwartały mieszkaniowe na baszcie dawnych fortyfikacji
	plac rekreacyjny	16%	0%	zintegrowana sieć komunalacyjna, przestrzeń publiczną, spójność architektoniczna, dostępność usług	3 kondygnacje	trójstrzypowa bryła w formie nieopływek	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednolitość stylistyczna charakterystyczna dla starego miasta	bazalt w charakterystycznym ortogonalnym układzie starego miasta
	plac kwateralny	41%	około 9%	zintegrowana sieć komunalacyjna, mieszana zabudowa, zielone tony, spójność architektoniczna, dostępność usług	12 kondygnacji	kościół z masywną wieżą	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednolitość stylistyczna charakterystyczna dla starego miasta	bazalt w charakterystycznym ortogonalnym układzie starego miasta

Port

Działalność / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiał bud.)	Wystrój architektoniczny dachów	Konceptcja urbanistyczna
koniec XIX w., I połowa XX w.										
	kwartały mieszkaniowe	66%	brak danych	zintegrowana sieć komunalacyjna, mieszana zabudowa, zielone tony, spójność architektoniczna, dostępność usług	2-3 kondygnacje	kamienice	cegła, tynk	Zadłużenie formy (geometria dachu, materiał bud.)	roznorodność form architektonicznych	zwarta zabudowa przeszklona
	cegła przemysłowa	8%	brak danych	zintegrowana sieć komunalacyjna	brak danych	brak danych	cegła	male zróżnicowanie	jednolitość stylistyczna charakterystyczna dla dzielnic portowej	ortogonalna zabudowa

Uzdrowisko

Powstanie uzdrowiska uzupełniło dwubiegunowy układ przestrzenny Kołobrzegu, oparty na relacji starego miasta i portu, o trzeci, dynamicznie zyskujący na znaczeniu element. Wprowadzenie tego komponentu wpłynęło na transformację funkcjonalno-przestrzenną miasta, jednocześnie redefiniując jego relacje z wybrzeżem. Kołobrzeg zbliżył się do morza, faktycznie stając się miastem nadmorskim, w którym port przestał pełnić rolę jedyne punktu kontaktu z Bałtykiem.

Kwartały mieszkaniowo-usługowe zostały zagęszczone i zabudowane pierzejami kamienic oraz okazałymi budynkami z cegły o wysokości czterech do pięciu kondygnacji, przy gęstości zabudowy wynoszącej około 80%. Kwartały usługowe charakteryzowały się zabudową willową o niższej gęstości, wynoszącej około 42%. Wille, wykonane z cegły, wyróżniały się zróżnicowaną formą architektoniczną. Otoczenie budynków oraz ciągi ulic wzbogacono o zieleń, która zajmowała około 30% powierzchni kwartałów.

W zachodniej części dzielnicy dominowały zwarte pierzeje zabudowy, które wyznaczały krawędzie ulic, podczas gdy wschodnia część charakteryzowała się bardziej urozmaiconym układem przestrzennym, z przerwanyimi krawędziami tworzonymi przez wolnostojące wille.

W drugiej połowie XIX wieku w zachodniej części uzdrowiska wykształcił się główny punkt orientacyjny, wyznaczony przez reprezentacyjną oś Schillstrasse. Znaczenia nabrały również plac koncertów porannych, wąski park oddzielający budynki usługowe i hotele od zabudowy willowej oraz amfiteatr, zlokalizowany w miejscu dawnego wilczego szanca, które stanowiły lokalne punkty orientacyjne. Ortogonalny układ urbanistyczny wynikał z biegu linii brzegowej, przez co dominowały ulice prostopadłe do wybrzeża. W osi ulicy Zdrojowej wykształciły się trzy węzły komunikacyjne, które łączyły dzielnicę uzdrowską ze śródmieściem.

Różnorodność zabudowy oraz organizacja funkcjonalna umożliwiły dzielnicy uzdrowskiej realizację różnych potrzeb i aktywności mieszkańców, kuracjuszy oraz turystów.

Dzielnica uzdrowskowa

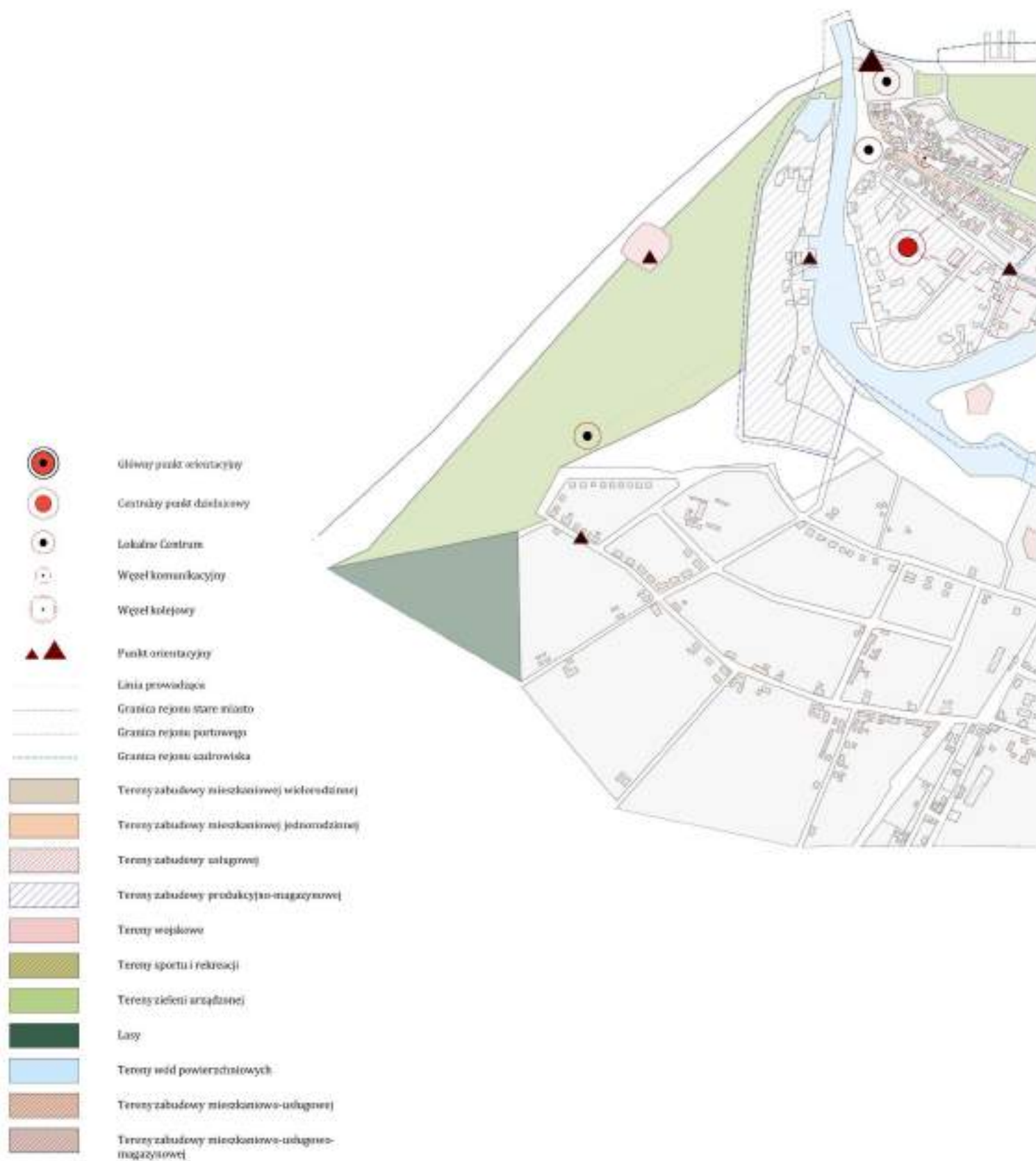
Dzielnica / nazwa na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachów, materiały itd.)	rozmiarność architektoniczna dzielnic	Kompozycja urbanistyczna
koniec XIX w., I połowa XX w.										
parafi	nie dotyczy	95%	zintegrowana sieć komunikacyjna, perzostreżenie publiczne, dostępność usług, zielone tereny	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nasadzenia według wydm, adaptacja cmentarzy
kwartały mieszkaniowo-usługowe	80%	<5%	zintegrowana sieć komunikacyjna, perzostreżenie publiczne, spójność architektury, dostępność usług, zielone tereny	4-5 kondygnacji	harmonijne, okazałe budowle	cegła, glink, drewno	duże zróżnicowanie	różnorodność form architektonicznych	regularny układ zeterminowany pasem nadszoria	
kwartały usługowe	42%	około 50%	zintegrowana sieć komunikacyjna, perzostreżenie publiczne, spójność architektury, dostępność usług, zielone tereny	3-4 kondygnacje	wille	cegła, glink, drewno	duże zróżnicowanie	różnorodność form architektonicznych	regularny układ zeterminowany pasem nadszoria	
infrastruktura urbanistyczna	nie dotyczy	około 30%	zintegrowana sieć komunikacyjna, perzostreżenie publiczne, spójność architektury, dostępność usług, zielone tereny	1-2 kondygnacje	fachwerkowe budowle	drewno	duże zróżnicowanie	nie dotyczy	uzupełnienie przestrzeni	

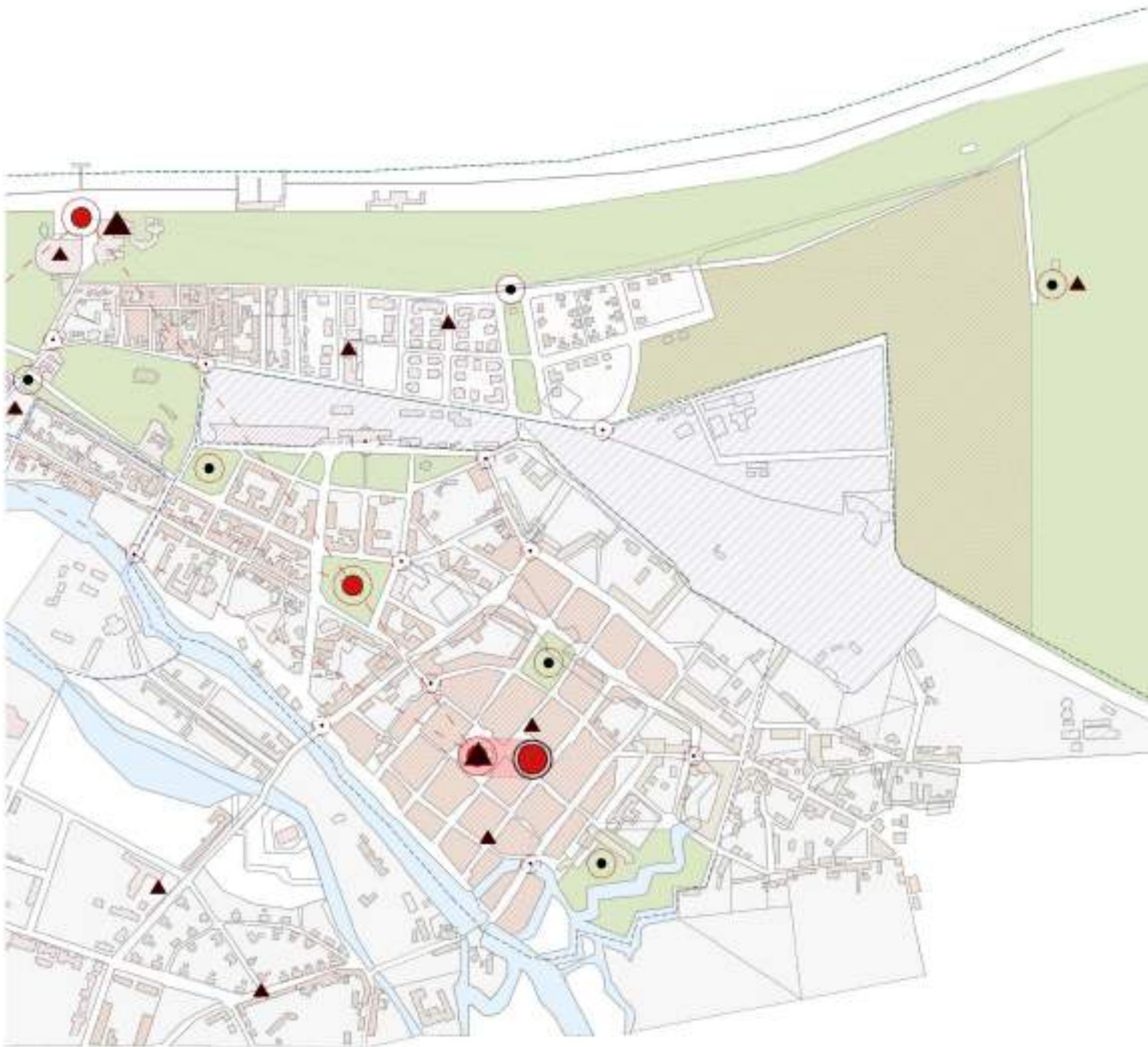
Tabela 9

Badania morfologiczne struktury przestrzennej dzielnicy uzdrowskowej w XIX i I połowie XX wieku

Ilustracja 80

Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu w XIX i I połowie XX wieku

Pojawienie się trzeciego elementu w dotychczas dwudzielnym układzie przestrzennym Kołobrzegu doprowadziło do wykształcenia nowych połączeń pomiędzy śródmieściem, portem a uzdrowiskiem. Najbardziej czytelną pozostała Munderstrasse i Victoriastrasse (obecnie ul. Armii Krajowej i ul. Zwycięzców), biegnąca w linii wykształconej jeszcze w średniowieczu drogi łączącej port ze starówką. Ulica ta zmieniła swój charakter w wyniku stopniowego pojawiania się domów jednorodzinnych oraz kamienic w zabudowie pierzejowej.

Natomiast rozwój uzdrowiska, jeszcze w okresie istnienia fortyfikacji, sprawił, że nie wykształciła się jedna, czytelną oś łącząca śródmieście z kurortem. Taką osią mogła stać się Ziegelstrasse (obecnie ul. Norwida), jednak budowa dworca przerwała jej ciągłość, a plac dworcowy stał się kluczowym punktem łączącym uzdrowisko z centrum. Z kolei Kaiser Platz (obecnie pl. 18 Marca), który po rozszerzeniu śródmieścia pełnił ważną funkcję komunikacyjną, skierował główny ruch do uzdrowiska przez Victoriastrasse (obecnie ul. Zwycięzców). Trasa ta prowadziła przez tereny parkowe do kluczowych nadmorskich atrakcji, takich jak kąpieliska w pobliżu portu oraz las Maikuhle. W ten sposób wykształciła się także nowa, rekreacyjna trasa między śródmieściem a portem.

Główna aleja uzdrowiska, Schillstrasse, kończyła swój bieg przy skrzyżowaniu z Hafenstrasse. Stanowiła również barierę między nadmorskimi parkami a zabudową willową, chroniąc kameralność kuracjuszy. Ulice przebiegające prostopadle do morza tworzyły liczne przejścia w stronę śródmieścia, co sprawiało, że komunikacja w tej części miasta miała charakter rozproszony, a nie liniowy.

Najmniej rozwinięte połączenia istniały między uzdrowiskiem a portem, gdzie drogi prowadziły przez nieregularny układ ścieżek parkowych.

Na podstawie analiz morfologicznych różnych etapów rozwoju przedwojennego Kołobrzegu wykazano istnienie trójdzielnej struktury miejskiej, która stała się podstawą do pogłębionych wniosków na temat przestrzenno-funkcjonalnego rozwoju miasta. Analiza jednoznacznie wskazuje, że podział struktury miejskiej Kołobrzegu stanowił fundament jego przestrzenno-funkcjonalnej równowagi. Stabilność i elastyczność układu przestrzennego szczególnie ujawniły się po dołączeniu do układu stare miasto-port nowego elementu, jakim było uzdrowisko. Nowa dzielnica wzbogaciła, a nie zakłóciła dotychczasowe relacje przestrzenno-funkcjonalne. Był to układ trwały i czytelny, pomimo wielowiekowych nawarstwień urbanistycznych. Charakterystyka poszczególnych elementów struktury funkcjonalnej została przedstawiona w poniższej tabeli³⁰⁰.

³⁰⁰ Brechelke i Grzeszczuk-Brendel, „Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu: historia, teraźniejszość, przyszłość”.

	Port	Stare miasto	Dzielnica uzdrowiskowa	Zieleń miejska
1255 r.	Przeniesienie rybaków do dzielnicy Ujście. Rozwój dzielnicy rybackiej i sukcesywna modernizacja salin	Miasto lokacyjne oparte na prostokątnej stoczni z 16 kwartałami		Zieleń nadmorska, lasy i tereny podmokłe
Przełom XIV i XV wieku	Rozpoczęcie przekształceń w obrębie parcel	Ekspansja miasta o 100 m na tereny zlokalizowane bliżej Parsęty – dodatkowe 5 kwartałów		Zieleń nadmorska, lasy i tereny podmokłe
XV wiek	Dalszy rozwój dzielnicy	Budowa murów miejskich		Zieleń nadmorska, lasy i tereny podmokłe
XVI wiek	Dalszy rozwój dzielnicy	Zagęszczenie tkanki miejskiej, wypełnienie działek do około 80%		Zieleń nadmorska, lasy i tereny podmokłe
VII wiek	Fortyfikacja portu	Przekształcenie miasta w twierdzą	Przedpole twierdzy	Zieleń nadmorska, lasy i tereny podmokłe
VIII wiek	Rozbudowa fortyfikacji portu	Zamknięcie twierdzy	Przedpole twierdzy - elementy fortyfikacji	Zieleń nadmorska, lasy i tereny podmokłe
I połowa XIX wieku	Ostateczna fortyfikacja portu. Zamknięcie salin. Budowa pierwszych zakładów kąpieli morskich	Modernizacja twierdzy	Pierwsze budynki w dzielnicy uzdrowiskowej	Adaptacja lasu Malinów na potrzeby uzdrowiska. Wytężenie Strandpaktu wzdłuż wydm
II połowa XIX wieku	Rozbudowa portu oraz uzdrowiskowej części dzielnicy	Defortyfikacja miasta i ekspansja na tereny przedpola twierdzy	Ekspansja zabudowy w kierunku wschodnim	Utworzenie nowych placów, skwerów i parków będących pozostałością dawnej twierdzy
I połowa XX wieku	Planowa rozbudowa portu i części uzdrowiskowej	Zagęszczenie tkanki tródmiejskiej	Ekspansja zabudowy w kierunku wschodnim	Nowe parki i skwery. Uzupełnianie ulic szpalarami i alejami drzew

Tabela 10

Zmiany w strukturze funkcjonalno-przestrzennej

Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Kołobrzegu, wskazuje na trwałość układu przestrzennego, czego przykładem jest niezmienny układ urbanistyczny starego miasta pomimo licznych przekształceń historycznych. Tę stabilność i struktury przestrzennej Również port-i uzdrowisko, dzielnice o odmiennym charakterze, wykształciły i zachowały swoje elementy strukturalne. Każdy z analizowanych obszarów wykazuje zdolność adaptacji do nowych funkcji i wymagań przestrzennych. Stare miasto dostosowało się do zmian administracyjnych i społecznych, port rozwinął swoją strukturę w odpowiedzi na rosnące potrzeby przemysłowe, handlowe i usługowe, a dzielnica uzdrowiskowa ewoluowała w kierunku rozwoju funkcji rekreacyjno-zdrowotnych. Proces kształtowania przestrzennej struktury miasta opierał się o równowagę pomiędzy różnymi funkcjami. Analiza wskazuje na stabilność urbanistyczną Kołobrzegu, która utrzymała się mimo licznych zmian przestrzennych i funkcjonalnych. Dzięki tym cechom miasto było w stanie wielokrotnie adaptować się do nowych potrzeb, zachowując spójność i integralność układu miejskiego. Elastyczność struktury przestrzennej umożliwiła każdemu z obszarów ewolucję bez utraty funkcjonalności, co sprzyjało zrównoważonemu rozwojowi miasta.

3.4. Okres międzywojenny

Po I wojnie światowej, w 1919 roku na pół roku miasto stało się kwaterą feldmarszałka Paula von Hindenburga i siedzibą Sztabu Generalnego na wypadek dalszych działań wojennych³⁰¹. Znacznie zmniejszył się wówczas ruch turystyczny, na co wpływ miało również załamanie gospodarki osłabionej wojną. Odbudowa gospodarcza wiązała się z intensyfikacją prac w rejonie portu. Rozbudowa portowej infrastruktury i bocznic kolejowych stworzyły wyspecjalizowaną i nieco odseparowaną od miasta dzielnicę przemysłową, która przekroczyła granicę rzeki Parsęty i zaczęła się rozwijać po jej zachodniej stronie. Zaowocowało to zwiększonymi potrzebami mieszkaniowymi dla nowych pracowników i w efekcie powstaniem kolonii mieszkalnej po lewej stronie Parsęty wzdłuż dawnej Stettinerstrasse (obecnie ul. Jedności Narodowej). Rozwój budownictwa mieszkaniowego rozpoczął się więc od 1920 roku i trwał aż do 1939 roku.

Ilustracja 81, 82, 83

Rozbudowa zachodniej dzielnicy

³⁰¹ „Twierdza Kołobrzeg”, dostęp 25 wrzesień 2021, https://pl.wikipedia.org/wiki/Twierdza_Ko%C5%82obrzeg#Likwidacja_twierdzy.

Ilustracja 84

Projekty domów kolonii mieszkalnej przy Stettinerstrasse (obecnie ul. Jedności Narodowej) oraz Camminerstrasse (obecnie ul. Wolności)

Nowe osiedle składało się z 34 trójkondygnacyjnych budynków jednorodzinnych wolnostojących i bliźniaczych o prostej formie. Posiadały one stosunkowo duże ogrody umożliwiające prowadzenie przydomowych upraw. Budynki wolnostojące posiadały dwuspadowe dachy o ostrym nachyleniu z kalenicą ustawioną prostopadłe do biegu ulicy. Zabudowa bliźniacza miała bardziej ozdobną formę. Budynki kryte były dachem mansardowo-naczółkowym a w centralnej części zlokalizowany był trójkątny szczyt z oknami w kształcie ćwierci koła. Również na wyspie Solnej powstała kolonia szeregowych domów jednorodzinnych o prostej, syntetycznej formie.

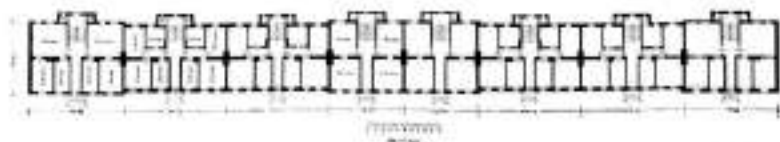
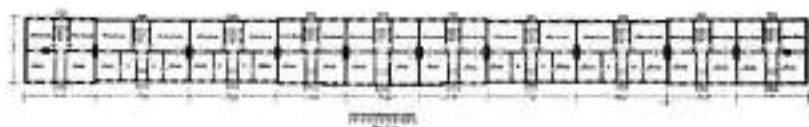
Projektowane wzdłuż dawnej Stettinerstrasse (obecnie ul. Jedności Narodowej) budynki reprezentowały dwa typy zabudowy bliźniaczej, utrzymanej w jednorodnym stylu architektonicznym. Podobnie jak w pierwotnym założeniu, budynki były kryte dachami mansardowo-naczółkowymi, jednak różniły się wielkością oraz szczegółami artykulacji fasady. Mniejsze budynki charakteryzowały się dwoma szerokimi szczytami, zakończonymi trójkątnie i umieszczonymi w centralnej części elewacji. Natomiast większe budynki wyposażono w dwie symetrycznie rozmieszczone lukarny. Wszystkie obiekty miały również dodatkową zabudowę gospodarczą zlokalizowaną w tylnej części działki.

Ilustracja 85, 86

Kolonia mieszkalna przy Stettinerstrasse (obecnie ul. Jedności Narodowej) oraz Camminerstrasse (obecnie ul. Wolności)

Nowo projektowane osiedla uzupełniła jeszcze jedna kolonia robotnicza zlokalizowana nieopodal koszar w południowej części miasta. Obejmowała dwa duże, niemal symetryczne budynki na planie prostokąta. Większy składał się z 10 segmentów, a mniejszy z 8, z których każdy posiadał osobne wejście. Symetryczne założenie powieliło styl architektoniczny wcześniej opisanych budynków. Pierwsze z nich posiadało ozdobnie zaakcentowane szczyty na obu końcach budynku, uzupełnione dachem mansardowym. Podobnie rozwiązany była centralna część. Oś symetrii wyznaczał dekoracyjny portal i dwa zespolone szczyty. W dachu mansardowym zlokalizowano potrójne lukarny. Drugi budynek nawiązywał stylistycznie do zlokalizowanych w pobliżu koszar. Niewielkie ryzality podkreślały naroża budynków a w centralnej, nieco podwyższonej części linię dachu wzbogacała rozbudowana lukarna.

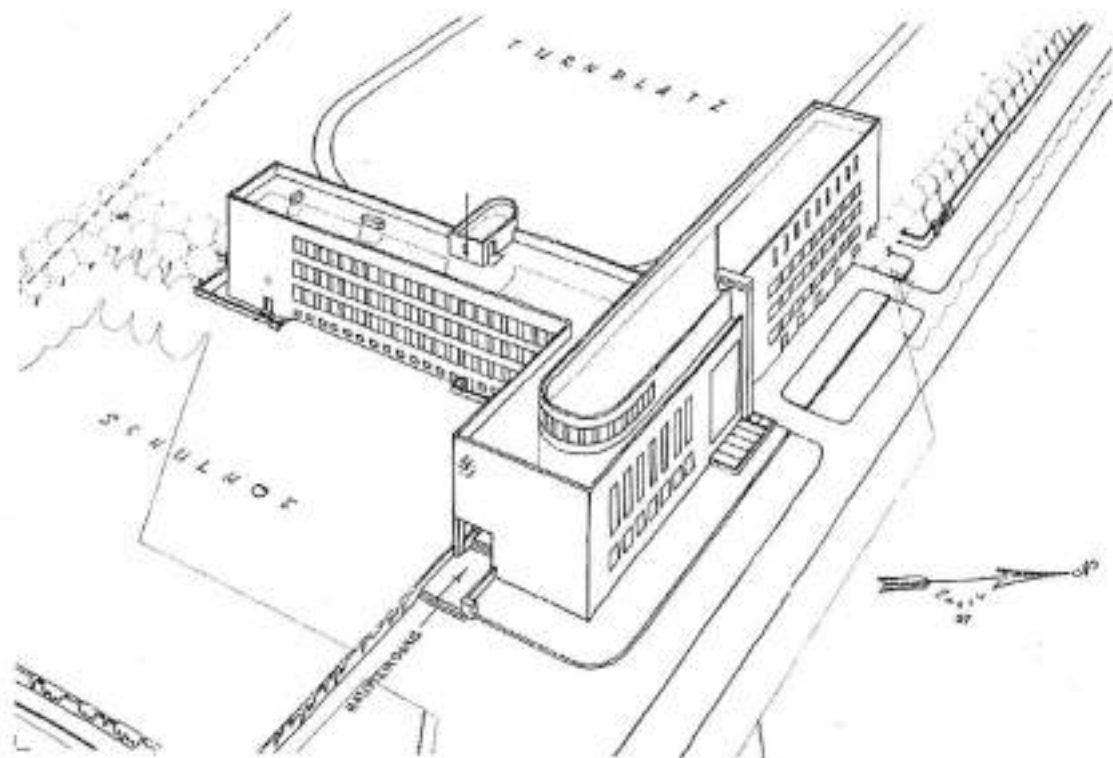
Ilustracja 87

Projekty domów kolonii robotniczej przy Camminerstrasse (obecnie ul. Wolności)

Do rozwoju miasta przyczyniła się również reforma administracji z 1920 roku, kiedy Kołobrzeg wyodrębniono z powiatu. Pojawiły się wówczas nowe budynki administracyjne, urzędy ulokowane w centralnej części miasta. Powstały też mniejsze kolonie mieszkaniowe – urzędnicze, socjalne czy dla chorych na gruźlicę. Zlokalizowane były przy Artilleriestrasse (obecnie ul. Artleryjska), Treptowerstrasse (obecnie ul. 6 Dywizji Piechoty), Zeppelinstrasse (obecnie ul. Lotnicza), Haberlingplatz (obecnie ul. Zygmuntońska), Kummertstrasse (obecnie Al. Jana Pawła II), Baustrasse (obecnie ul. Budowlana), Strubbenhagenwallstrasse (obecnie ul. Unii Lubelskiej), Koslinerstrasse (obecnie ul. Koszalińska), Malchowgrabenstrasse (obecnie ul. Okopowa) i w rejonie Hans Behamann Strasse (obecnie ul. Chopina)³⁰². Budynki te promieniście otaczały stare miasto i śródmieście. Część z nich przetrwała II wojnę światową. Przy Treptowerstrasse (obecnie ul. Trzebiatowska) powstał sierociniec. Oprócz tego przy koszarach dobudowano kasyno. Wzdłuż Gradir Str. (obecnie ul. Solna) wybudowano schronisko dla młodzieży, rozbudowano szpital oraz wzniesiono szkołę. Przy Langenbeg Str. (obecnie ul. Łopuskiego) wybudowano Neues Gymnasium, placówkę o nietypowym jak

³⁰² Kroczyński, *Jedenastcie wieków Kołobrzegu. Zapiski Kronikarskie*.s.270

na Kołobrzeg modernistycznej formie. Powstała ona w 1933 roku według projektu Eberhadra Snella. Budynek zlokalizowany na dużej działce na kształcie litery T powstał przy współpracy kadry nauczycielskiej realizując zgodnie z założeniami bauhausu budowlę dostosowaną do potrzeb uczniów i specyfiki poszczególnych przedmiotów. Prosta bryła z eleganckim detalem tworzy spójną harmonijną całość zatopioną w otaczającej zieleni. Budynek w krótszym skrzydle został podwyższony o półokrągłe wyniesienie przeznaczone na salę lekcyjną dostosowaną do zajęć biologii. Podcienie urozmaicone licznymi kolumnami chroniło przed słońcem i stanowiło miejsce zbiórek przed rozpoczęciem zajęć. Dłuższe skrzydło od strony dziedzińca posiadało trzy kondygnacje wyznaczone horyzontalną linią okien zaakcentowaną poziomymi gzymsami. Poniżej poziomu boiska – dziedzińca widoczna jest również kondygnacja podziemna stanowiąca pomieszczenia gospodarze i rowerownia. Na środku góruje wieżyczka z ruchomą kopułą przeznaczona do obserwacji astronomicznych. Klinkierowa cegła elewacyjna nawiązuje z kolei do zlokalizowanych w sąsiedztwie budynków koszarowych i szpitala tworząc jednorodną dobrze zaprojektowaną przestrzeń.

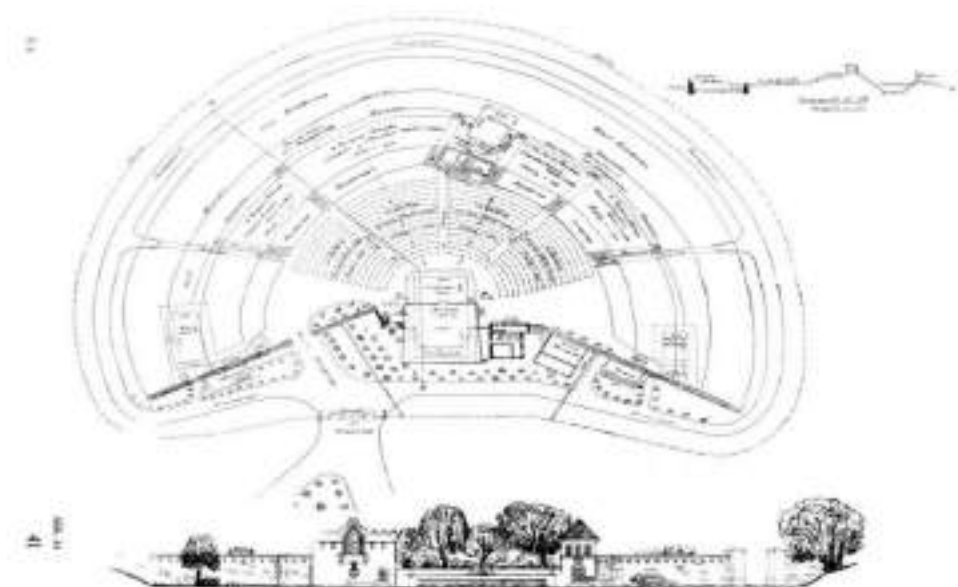
Ilustracja 88

Neues Gymnasium

W nurcie modernizmu w 1932 roku powstał również w tym rejonie kościół przy ul. Jedności Narodowej³⁰³. Oprócz dzielnicy zachodniej działania przestrzenne obejmowały również uzdrowisko. Po wojnie infrastrukturę kurortu uzupełniły korty tenisowe, hipodrom, później pełniący również rolę toru wyścigowego. W rejonie Hindenburg Strasse (obecnie ul. Kościuszki) wybudowano mieszkalne bliźniacze budynki willowe

³⁰³ Kroczyński.s.291

o uproszczonej formie architektonicznej, zdecydowanie mniej ozdobne niż przedwojenne zabudowania. Wschodnia część uzdrowiska zyskała również nowy amfiteatr w miejscu dawnego szańca.

Ilustracja 89

Amfiteatr

Obszar starego miasta pozostawał niezmienny, ponieważ regularne kwartały wypełnione zwartą zabudową nie umożliwiały dalszej rozbudowy. Obraz średniowiecznego miasta utrzymał się aż do 1945 roku. Natomiast w rejonie śródmieścia, gdzie pod koniec XIX wieku wytyczono nowe kwartały, zabudowa pierzejowa była sukcesywnie uzupełniana. W celu integracji nowo rozwijającej się tkanki urbanistycznej poszczególnych dzielnic, analogicznie do działań z drugiej połowy XIX wieku, podjęto decyzję o wzbogaceniu przestrzeni miejskiej terenami zielonymi, szczególnie w obszarach granicznych między dzielnicami. Nowo projektowana zieleń oraz obiekty o funkcji sportowej były wkomponowane w przestrzeń poszczególnych dzielnic. W południowej części miasta, w celu integracji utworzono dwa ogrody miejskie: *Stadtgärtnerei* oraz *Stadt Klein Garten*. Zalewowe tereny łąk – *Pferde Wiesen*, *Salz Wiesen*, *Matz Wiesen*, w południowo-wschodniej oraz południowo zachodniej części Kołobrzegu pozostawiono niezabudowane i wykorzystywano je w lecznictwie uzdrowiskowym, ze względu na wyсіki słonej wody oraz torfowiska.

Ilustracja 90

Schemat ukształtowania parków w Kołobrzegu 1. Maikuhle 2. Damen waldchen 3. Theater Park 4. Bindaż grabowy 5. Strand Park 6. Victoria Platz i skwer przy dworcu kolejowym 7. Kaiser Platz 8. Wolfsberg Park 9. Hinterm Glacis 10. Łąki solne

Okres międzywojenny był czasem rozbudowy po I wojnie światowej. Osłabienie gospodarki zmniejszyło rangę uzdrowiska na rzecz odbudowy gospodarczej. Nastąpił wówczas rozwój portu i związanego z nim przemysłu, co z kolei zaowocowało potrzebą utworzenia zaplecza mieszkaniowego dla robotników. Lata 20. i 30. XX wieku to również okres budownictwa socjalnego. Nowe kolonie powstawały na lewym brzegu Parsęty wypełniając przestrzeń wyznaczoną przez punktową zabudowę koszar i szpitala. Aby zintegrować nową tkankę urbanistyczną, kontynuowano tworzenie terenów zielonych, w tym parków miejskich i ogrodów. Rozwój miasta był więc kontynuowany w oparciu o nowe potrzeby gospodarcze. Tempo urbanizacji w porównaniu z przełomem XIX i XX wieku było zdecydowanie mniejsze, a inwestycje skupione bardziej na potrzebach mieszkańców niż kuracjuszy. W związku z tym tkanka urbanistyczna uzdrowiska nie rozrastała się, a większa część wschodniego rejonu nie została zabudowana. Powstawały głównie obiekty sportowe. Mniejsza aktywność budowlana występowała także na obszarze śródmieścia i ograniczała się do uzupełniania plomb w istniejącej zabudowie.

3.5. Lata 30. XX wieku

Podobne, selektywne podejście do rozwoju poszczególnych dzielnic miasta miało miejsce w latach 30. XX wieku. Był to okres specyficznych interwencji przestrzennych, skoncentrowanych głównie na zwiększeniu potencjału militarnego miasta. Działania te realizowano w wybranych obszarach, które nie miały istotnego wpływu na ogólną strukturę funkcjonalno-przestrzenną, lecz ich rola stała się wyraźna podczas walk o Kołobrzeg.

Korzystna lokalizacja, dogodne warunki do obrony, a także bliskie sąsiedztwo wyspy Bornholm zadecydowały o rozwoju infrastruktury wojskowej w Kołobrzegu od lat 30. XX wieku, kiedy w III Rzeszy rozpoczął się okres mobilizacji militarnej. Zwiększono ochronę poprzez budowę inwestycji wojskowych oraz wzmocnienie strategicznych umocnień. Powstał wtedy na przykład kompleks koszarowy zlokalizowany przy dzisiejszej ul. Koszalińskiej, który stanowił potencjalny punkt obrony wschodniej części miasta – najbardziej narażonej na atak ze względu na swoje położenie i jedną z głównych dróg dojazdowych do miasta.

Pozostałe, powstałe pod koniec XIX wieku kompleksy koszarowe – koszary piechoty przy dzisiejszej ul. Jedności Narodowej oraz koszary artylerii przy dzisiejszej ul. Artyleryjskiej zostały poddane modernizacji i rozbudowie zapewniając zwiększenie ochrony w południowej części miasta. W okolicy Kołobrzegu, zarówno od strony zachodniej jak i wschodniej zadecydowano o zbudowaniu trzech lotnisk. Największe z nich powstało w oddalonym o 10 km Bagiczu - Fliegerhorst Bodenhagen. Stacjonował w nim pułk bombowy (Kampfgeschwader 152 „Hindenburg” - KG152). O wielkości założenia świadczyć może relacja Józefa Kisielewskiego opisująca szereg inwestycji wojskowych powstałych na terenie III Rzeszy:

*Teraz przypominają się mi inne fragmenty podróży,
które dotychczas miały niezauważone.*

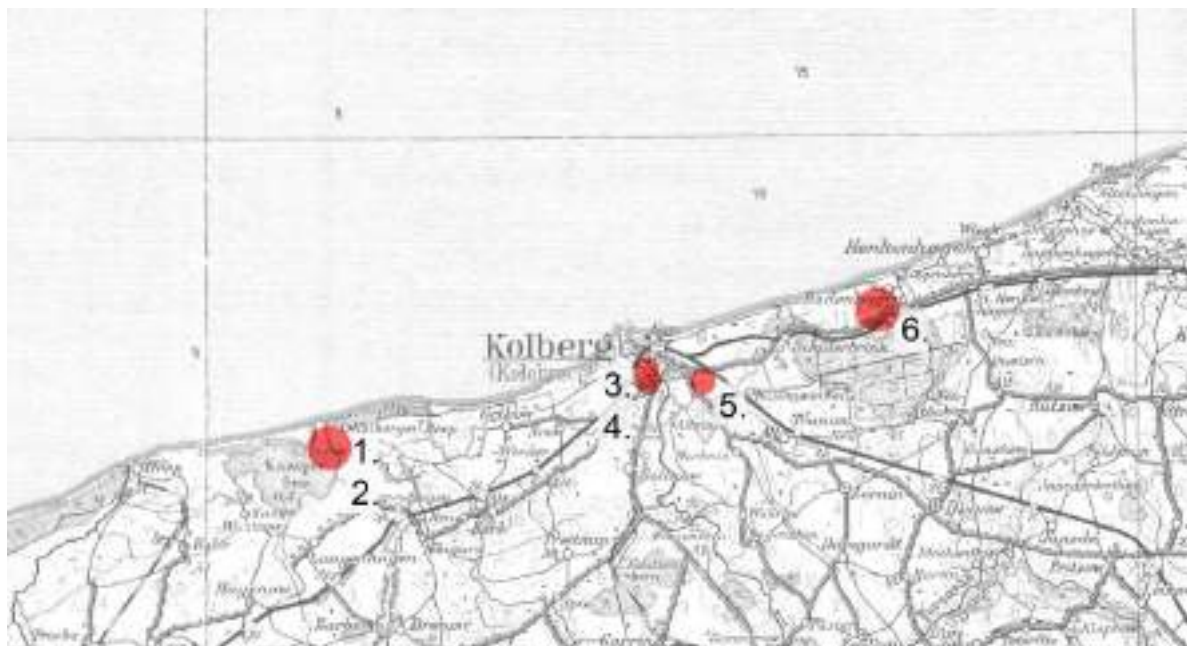
*Przypominają się budowane obecnie morskie fortyfikacje w Kołobrzegu,
dalej nowo wznoszone lotnisko koło Koszalina. To lotnisko leży tuż przy głównym trakcie
i możliwe jest do obejrzenia z drogi, stanowi jedną z największych przestrzeni,
jaką temu celowi poświęconą widziałem. Na obszernym placu budowy wznosiły się
wysokie budynki betonu i szkła³⁰⁴*

Dwa mniejsze i wcześniejsze kompleksy *Fliegerhorst Kamp* i *Seefliegerhotdt Kamp* powstały w 1935-1937 roku w Rogowie nad jeziorem Resko³⁰⁵. Do czasu ukończenia budowy lotniska i stacji, obszar ten stał się terenem wojskowym o ograniczonym dostępie. Nie został również naniesiony na żadną mapę, a zastosowany kamuflaż skutecznie maskował jego przeznaczenie³⁰⁶.

³⁰⁴ „Lotnisko Bagicz”, dostęp 10 wrzesień 2021, <https://twierdzakolobrzeg.pl/twierdza/bagicz-rogowo-ustronie/286-lotnisko-bagicz-bodenhagen>.

³⁰⁵ Kroczyński, *Kołobrzeg. Damals und heute*.

³⁰⁶ „Fliegerhorst Kamp”, dostęp 25 wrzesień 2021, <https://www.forgottenairfields.com/airfield-kamp-fliegerhorst-629.html>.

Ilustracja 91

Mapa przedstawiająca rozwój militarny na terenie Kołobrzegu i powiązanych z nim miejscowości.

1. Fliegerhorst Kamp
2. Seefliegerhorst Kamp
3. Koszary piechoty
4. Koszary artylerii
5. Komplex koszarowy
6. Fliegerhors Bodenhagen

Wzmocnienie militarnej funkcji w Kołobrzegu niosło za sobą również konieczność zwiększenia zasobów mieszkaniowych. Z racji rozwijającej się wojskowej infrastruktury powstały nowe osiedla dla żołnierzy. Zlokalizowane były na przedmieściach miasta, w bliskiej odległości do lotniska – we wschodniej części Kołobrzegu. Aby zapewnić dodatkową rozrywkę, w ich otoczeniu wybudowano kasyno oficerskie, zaprojektowane na planie zbliżonym wyglądem do samolotu. Nowo powstały układ urbanistyczny stanowił samodzielną jednostkę mieszkaniowo-usługową przylegającą do lotniska.

Miasto, dzięki swojemu strategicznemu położeniu, miało ponownie stać się zapleczem medycznym dla III Rzeszy, nawiązując do doświadczeń z I wojny światowej. Istniejąca infrastruktura i zabudowa uzdrowskowa stanowiły solidną bazę, łatwą do przekształcenia w szpitale. Oprócz nadmorskich sanatoriów, w pobliskim lesie Maikuhle utworzono również polowy szpital rezerwowy, który miał zostać uruchomiony w razie wzrostu zapotrzebowania. W latach 30. XX wieku rozwój Kołobrzegu skupiony był głównie na rozbudowie infrastruktury wojskowej oraz przystosowaniu miasta do potrzeb militarnych III Rzeszy. Rozbudowa miasta o nowe kompleksy koszarowe zwiększały możliwości obronne miasta oraz wprowadzały nową funkcjonalność.

4

Rozdział 4

II wojna światowa i jej konsekwencje

- 4.1. II wojna światowa
- 4.2. Zniszczenia wojenne na podstawie archiwaliów
 - 4.2.1. Zniszczenia starego miasta
 - 4.2.2. Zniszczenia portu
 - 4.2.3. Zniszczenia uzdrowiska
- 4.3. Okres radziecki
- 4.4. Model degradacji tkanki Kołobrzegu w okresie największych zniszczeń
 - 4.4.1. Stare miasto
 - 4.4.2. Port
 - 4.4.3. Uzdrowisko

4.1. II wojna światowa

Do 1943 roku Kołobrzeg leżał poza zasięgiem działań wojennych, więc przystosowano istniejące placówki medyczne oraz domy zdrojowe i hotele na cele szpitalne dla rannych żołnierzy³⁰⁷. Wraz z ogłoszeniem przez Hitlera wojny totalnej w 1943 roku, rozpoczęto działania związane z adaptacją tkanki miejskiej do funkcji obronnej. Gdy w 1944 roku zakończyła się dominacja III Rzeszy na Bałtyku, tereny dzisiejszego Pomorza Środkowego razem z Kołobrzegiem znalazły się w strefie ataków alianckiego lotnictwa i nalotów bombowych. W tym czasie rozpoczęła się też lądowa ofensywa Armii Radzieckiej na terenach dawnych Prus Wschodnich. Skuteczność działań ofensywnych Armii Czerwonej i Wojska Polskiego wymusiła konieczność podniesienia ochrony wschodniej części terytorium III Rzeszy. Zdecydowano o budowie fortyfikacji polowych wzdłuż Wału Pomorskiego. Wiązało się to z rozkazem nr 11 wydanym przez Hitlera w marcu 1944 roku w sprawie fortyfikowania granic Rzeszy. Rozpoczęto prace nad usprawnieniem i rozszerzaniem możliwości obronnych, np. akcją kopania rowów przeciwpancernych i utworzenie polowej linii D-2 Wału Pomorskiego, która obejmowała tereny wzdłuż Kołobrzegu, Białogardu, Połczyna-Zdroju, Choszczna, Gorzowa Wielkopolskiego. Miały one na celu zahamowanie szturmów wojsk radzieckich i Wojska Polskiego w kierunku północno-zachodnim. Pozycja Pomorska (wał) biegnąca wzdłuż wschodniej granicy III Rzeszy była budowana już od 1932 roku w celu ochrony granicy na wypadek wojny z Polską. System obronny wykorzystywał zróżnicowaną topografię terenu wtapiając się w krajobraz dolin rzecznych, lasów i obszarów podmokłych³⁰⁸. Wspomnienia Stanisława Ryszarda Rocha-Kowalskiego pochodzące z 1945 roku opisują zdobywanie tych umocnień w ostatnich latach wojny:

Od wybrzeża morskiego aż po Śląsk w ciągu dziewięciu lat budowali Niemcy pas potężnych fortyfikacji. Przez szereg lat Wał Pomorski leżał pustkowiec, aż dopiero ostatnie lata tej wojny ożywiły jego fortyfikacje, a teraz Wojsko Polskie w swej zwycięskiej ofensywie na Zachód sforsowało tę niezdobytą zdaniem Niemców zaporę³⁰⁹.

Idziemy dnem jakiegoś parowu, ostrożnie, gęsiego, aby nie zawadzić o drut kolczasty lub nie wejść na minę.

Ściany parowu oszalowane są balami sosnowymi, wzgórze pokryte bunkrami, których ściany są zrobione z żelbetowych płyt stalowych o grubości piętnastu centymetrów. (...) Każdy bunkier sam w sobie jest fortecą,

³⁰⁷ Jeden z lazaretów zlokalizowany był w domu zdrojowym St. Martinsbad w śródmieściu, kolejny w Standort- und Kurlazarett przy Langenbeckstraße. Również Strandschloss, Luisenschulle, Hotel Kaufmanna. Z kolei Siloah służyło jako punkt ewakuacyjny – Johannes Voelker, Ostatnie dni Kołobrzegu

³⁰⁸ Michał Kupiec i Magda Olejniczak, „Struktura militarnego krajobrazu pozycji umocnionej z dróg wojny światowej na przykładzie wybranych odcinków Pozycji Pomorskiej”, *Studia Geohistorica*, nr 8 (2020): 26–44.

³⁰⁹ Łazarewicz i Klim, *Morze i ziemia: antologia reportaży z Pomorza*.s.103 Stanisław Ryszard Roch-Kowalski, „Żołnierze Polscy na Wale Pomorskim”

*na której wznosi się ruchoma wieżyca ze strzelnicą.
W podziemiach sypialnie i kuchnie elektryczne³¹⁰*

Szybkość natarcia Armii Czerwonej i 1 Armii Wojska Polskiego była dużym zaskoczeniem dla władz III Rzeszy. Efektywność zdobywania kolejnych punktów-twierdz zdeterminowała ostatecznie rozwiązania wprowadzone w Kołobrzegu. W listopadzie 1944 roku wydana została instrukcja nr 500/44, w której Oberkommando der Wehrmacht zmieniał status miasta na twierdzę.

Kołobrzeg stał się więc elementem sieci składającej się z ufortyfikowanych miast rozmieszczonych wzdłuż granicy państwa. Stanowiły one samowystarczalne strategiczne punkty militarne mające zablokować Armię Czerwoną i powstrzymać przed dalszym szturmem na tereny III Rzeszy³¹¹. Spowodowało to dalsze prace nad przystosowaniem Kołobrzegu do obrony z uwzględnieniem ówczesnych standardów sztuki wojennej. Istniejąca już infrastruktura wojskowa w centrum miasta skutecznie odparła wojska napoleońskie w 1807 roku, ale przestarzały i częściowo rozebrany system fortyfikacji skonfrontowany ze zdobyczami militarnymi XX wieku i współczesną sztuką wojskową nie zdołałby powstrzymać wojsk już w pierwszych dniach natarcia. Jednak pomimo tego, że Kołobrzeg utracił status twierdzy w 1872 roku, pozostałości systemów ochronnych sięgających średniowiecza łatwo dały się zaadaptować do wymogów strategicznych II wojny światowej. Dodatkową formą ochrony zachodniej części Kołobrzegu była instalacja stałej baterii Nettlebeck w lasku Załęże. Składała się z czterech dział okrętowych zaadaptowanych do walki na lądzie. Wzmocnieniu systemu obronnego sprzyjała też gęstość historycznej tkanki miejskiej. Nawet budynki dzielnicy uzdrowskiej zostały włączone do twierdzy jako zaplecze medyczne.

Zgodnie z zasadą, że *cokolwiek jest dostępne dla oka nieprzyjacielskiego obserwatora będzie bezwzględnie zniszczone*³¹², zadbane przede wszystkim o odpowiednie ukrycie i zabezpieczenie pozycji zapewniając jednocześnie możliwość obserwacji przedpoła. Okna domów i budynków użyteczności publicznej po zmroku przesłaniane były maskującym czarnym papierem, a uliczne latarnie nie były włączane. Przygotowywano system obrony przeciwlotniczej, który obejmował rozlokowane w całym mieście schrony i szczeliny przeciwlotnicze. Wykorzystywano także piwnice poszczególnych budynków, mających solidne fundamenty i grube ściany. W parkach i wolnych przestrzeniach powstały również schrony żelbetowe, zamaskowane nasypem ziemi. Te rozwiązania i układ śródmieścia uniemożliwił przejazd czołgów oraz ciężkiej artylerii. Później toczyły się tam najdłuższe i najbardziej zażarte walki, które doprowadziły do znacznych zniszczeń w tym obszarze.

W celu zwiększenia bezpieczeństwa i świadomości ludności kołobrzesckiej w mieście zainstalowano system ostrzegawczych tablic w wyrazistych kolorach, informujących o lokalizacji najbliższych schronów. W ramach przestrogi w reprezentacyjnym miejscu miasta – Placu 18 marca (dawniej Adolf Hitler Platz) pojawiły się elementy małej architektury w postaci makiety bomby lotniczej z napisem *Luftschutz ist*

³¹⁰ Łazarewicz i Klim.s.103

³¹¹ „Festung Kolberg - powstrzymać ofensywę na Rzeszę”, <https://histmag.org/Festung-Kolberg-powstrzymac-ofensywe-na-Rzesze-11200>.

³¹² Kazimierz Biesiekierski, *Fortyfikacja polowa* (Warszawa: Główna Księgarnia Wojskowa, 1922).

Selbstschutz (Obrona powietrzna jest samoobroną) oraz tabliczką *Tretet ein in die Ortsgruppe des Reichsluft – Schutzbunds* (Dołącz do lokalnego Stowarzyszenia Obrony Powietrznej Rzeszy). Konieczne było też stworzenie nowych obiektów służących ochronie ludności cywilnej oraz rannych żołnierzy np. schrony przeciwlotnicze w rejonie Placu 18 Marca.

W ramach akcji ogłoszonej w sierpniu 1944 roku przez NSDAP³¹³ rozpoczęto poza granicami Kołobrzegu budowę pasów ochrony zewnętrznej, mających na celu spowolnienie ofensywy wojsk i umożliwienie sprawnego ataku na przedpolu twierdzy. Wzmacniały one umocnienia na skraju Kołobrzegu. Pierwszy z pasów pierwotnie miał powstać w odległości 12 km od centrum miasta, kolejny w odległości 5 km. System uwzględniał ukształtowanie terenu otaczające miasto koncentrując siły w newralgicznych punktach Kołobrzegu. Rowy okalające miasto powstałe w wyniku sierpniowej akcji NSDAP były swojego rodzaju prowizorką, ze względu na brak czasu, siły roboczej oraz niesprzyjające warunki atmosferyczne. Nie zostały również wykonane w całości, co znacząco zmniejszało możliwości obronne Kołobrzegu.

Aby dostosować miasto-twierdzę do taktyki przyjętej przez Armię Czerwoną i 1 Armię Wojska Polskiego zdecydowano o dalszej rozbudowie umocnień i wyznaczeniu wewnętrznych pierścieni obrony w granicach miasta. Od strony północnej, północno-wschodniej i północno-zachodniej granicą twierdzy było Morze Bałtyckie, a południowo-zachodnia część miasta granicząca z terenami zalewowymi uniemożliwiała przejazd ciężkiego sprzętu wojskowego. Ochronę Kołobrzegu należało więc zwiększyć na wschodzie – terenie pozbawionym naturalnych przeszkód. Wprowadzony system pierścieni w granicach miasta składał się pasów tworzących trzy strefy oddzielone od siebie punktami obronnymi:

Ilustracja 92

Mapa przedstawiająca pierścieniowy system obrony. Na mapie zaznaczone zostały strategiczne punkty obrony oraz newralgiczne fragmenty komunikacyjne.

1. Szaniec Kamienny 2. Pozostałości Wilczego szanca przekształconego w amfiteatr 3. Kompleks koszarowy 4. Gazownia 5. Kościół Św. Jerzego 6. Pozostałości bastionu Magdeburg 7. Koszary artylerii 8. Koszary piechoty 9. Reduta bagienna na Wyspie Solnej 10. Szaniec Kleista 11. Fort Ujście

³¹³ „Kołobrzeg znowu «twierdzą»», dostęp 25 wrzesień 2021, <https://twierdzakolobrzeg.pl/twierdza/rok-1945/206-kolobrzeg-znowu-twierdza> (dostęp 25 IX 2021).

Istotą pierścieniowego systemu obrony Kołobrzegu było zapewnienie maksymalnej ochrony portu, który stanowił kluczowy obszar strategiczny, pełniąc jednocześnie funkcję centrum logistycznego miasta. W porcie znajdowały się najważniejsze obiekty związane z funkcjonowaniem twierdzy, w tym sztab obrony oraz siedziba komendanta twierdzy, zlokalizowana przy ul. Rodziewiczówny. Był to również główny punkt stacjonowania okrętów Kriegsmarine oraz centrum zaopatrzenia zarówno dla miasta, jak i jednostek wojskowych. Port odegrał kluczową rolę w ewakuacji ludności cywilnej, masowo przybywającej do Kołobrzegu z terenów zajętych przez Armię Czerwoną, w szczególności z Prus Wschodnich³¹⁴. Po zniszczeniu torów kolejowych ewakuacja drogą morską była dla nich jedyną możliwością.

W marcu 1945 roku liczba uchodźców w Kołobrzegu przekroczyła 50 tysięcy, znacząco przewyższając liczebność miejscowej ludności. Wokół portu znajdowały się dwa wewnętrzne pierścienie obrony. Pierwszy z nich opierał się na pozostałościach XIX-wiecznej twierdzy, takich jak Fort Ujście, Szaniec Kleista na zachodzie, a także reputy: Solna i Bagienna na Wyspie Solnej. Uzupełnieniem tego systemu były koszary piechoty na południu oraz schrony zlokalizowane przy głównych skrzyżowaniach ulic. Obszar obronny obejmował również zabudowania dzielnicy portowej i uzdrowskiej, których luźna, regularna struktura pozwalała na skuteczną obronę oraz dogodne warunki obserwacyjne.

Stare miasto chronione było przez otaczające je pozostałości dawnej twierdzy, w tym trójkątny nasyp ziemny otoczony fosą (rawelin) oraz lunetą Lębork z punktem artyleryjskim. Strategiczne znaczenie miało również batardeau, czyli zapora wodna ze stawidłami, służąca zarówno do prowadzenia ognia wzdłuż rzeki Parsęty, jak i spiętrzania wody w celu zalania przedpola twierdzy oraz okolicznych kanałów. Na czaty bojowe³¹⁵ zaadaptowano między innymi Hohenberrgschanze, rakarnię, zakład ogrodnicy Ernsta Hoffmanna, odcinek linii kolejowej Kołobrzeg-Karlino zlokalizowane w południowo-wschodniej i wschodniej części miasta³¹⁶.

Zewnętrzny pierścień okalający miasto miał długość około ośmiu kilometrów. Biegł od pojedynczych domów umiejscowionych we wschodniej części Kołobrzegu, prostopadle do Szosy Koszalińskiej. Pierścień składał się z punktów połączonych umocnieniami polowymi w postaci transzei oraz drewniano-ziemnych schronów. Oprócz wykorzystania pozostałości XIX-wiecznych fortyfikacji do obrony wykorzystano również łatwe do zaadaptowania budynki nie posiadające militarnej funkcji. Zaminowano również mosty prowadzące do śródmieścia utrudniając przedarcie do wewnętrznych kręgów. Najmocniej ufortyfikowanym obszarem była wschodnia i południowo-wschodnia granica Kołobrzegu. Przystosowaniu uległy więc pozostałości po Szańcu Kamiennym i Wilczym zlokalizowane we wschodniej części Kołobrzegu. Do obrony południa Kołobrzegu przeznaczono budynki gazowni oraz kościół św. Jerzego. Południowy zachód chroniony był poprzez koszary artyleryjskie i piechoty. Najistotniejszy element systemu obrony zewnętrznego pierścienia stanowiły koszary z magazynami broni. Były one strategicznymi punktami komunikacyjnymi, połączonymi siecią telegraficzną.

³¹⁴ Kroczyński, *Jedenaście wieków Kołobrzegu. Zapiski Kronikarskie*.s.333

³¹⁵ Czaty bojowe prawdopodobnie miały charakter improwizowanych stanowisk obronnych i obserwacyjnych

³¹⁶ Voelker, *Ostatnie dni Kołobrzegu: walki o niemieckie miasto w Marcu 1945 roku*.s.30

Pomiędzy nimi biegł system okopów utrudniający przejazd ciężkiego sprzętu wojskowego. Ponadto za przygotowanymi okopami znajdowały się trudne do przeprawy bagna i tereny podmokłe.

W pobliżu domostw w południowej części Kołobrzegu zmieniono bieg rowu, który skręcał teraz na zachód wzdłuż Lęborskiego Przedmieścia aż do kanału drzewnego stanowiącego odnogę Parsęty w rejonie starego miasta. Dodatkowo na skrzyżowaniach dróg zbudowano niewielkie schrony ze stanowiskami strzeleckimi. Na obszarze, w którym przewidywano i prowadzono później intensywne walki, pomiędzy Koszarami Waldenfelsa, a gazownią miejską przebiegał rów przeciwczołgowy (do skrzyżowania Szosy Koszalińskiej i linii kolejowej do Karlina)³¹⁷ o szerokości sześciu metrów i głębokości trzech metrów. W celu uszczelnienia luk w strukturze obronnej, powstałych z braku czasu na odpowiednie zabezpieczenie zdecydowano o ustawieniu na wszystkich drogach zapór przeciwczołgowych oraz o budowie barykad.

W nocy z 3 na 4 marca 1945 roku został ogłoszony stan oblężenia w związku z natarciem Armii Czerwonej i 1 Armii Wojska Polskiego. W trakcie dwutygodniowych walk stopniowo przesuwano linię obrony wojsk III Rzeszy, którą przełamano zdobyciem koszar w dniu 12 marca 1945 roku.

Militaryzacja istniejącej tkanki miejskiej, szczególnie w śródmieściu spowodowała ogromne zniszczenia. W wyniku walk w zależności od dzielnicy zburzono 70-90% zabudowy Kołobrzegu. Choć walki w śródmieściu w rejonie wewnętrznych pierścieni obronnych trwały krócej (12-17 marca 1945 roku) to były bardziej zażarte. Skoncentrowana obrona miasta wymuszała zajmowanie kolejnych kamienic, kościołów i ulic. Wszystko to spowodowało, że zdobycie Kołobrzegu okazało się niezwykle trudne i doprowadziło niemal do unicestwienia miasta. Pierścieniowy system obrony Kołobrzegu, zintegrowany z istniejącą strukturą urbanistyczną oraz wykorzystujący historyczne fortyfikacje, skutecznie opóźnił postęp ofensywy kosztem znacznych zniszczeń miasta. Gęstość zabudowy miejskiej, choć sprzyjała obronie, prowadziła do intensywnych walk i znacznych zniszczeń. Tym niemniej oszczędzono niektóre obiekty, jak na przykład koszary, które miały strategiczne znaczenie dla Armii Czerwonej, ze względu na późniejsze stacjonowanie wojsk w nadmorskim pasie wojennym. Skala zniszczeń i późniejsze akty grabieży stworzyły cezurę w rozwoju urbanistycznym i przełomowy moment w historii rozwoju przestrzennego Kołobrzegu.

W wyniku działań wojennych i zażartych walk o Kołobrzeg związanych z ofensywą pomorską, 18 marca 1945 roku zdobyto "miasto-twierdzą". Zorganizowane tuż po zwycięskiej bitwie zaślubiny Polski z morzem stały się aktem symbolicznego powrotu Polski do morza i przywrócenia terenów dzisiejszego Pomorza Zachodniego do macierzy. Jak mówił w czasie tej uroczystości ppłk Piotr Jaroszewicz: *To jest odwiecznie polska ziemia. Tu nad polski Bałtyk prowadzi szlak wytyczony przez wielkich piastowskich polityków i wodzów – Chrobrego i Krzywoustego. Zapamiętajcie sobie: to jest historia. Kiedyś o tym dzisiejszym dniu przyszłe pokolenia będą mówić ze czcią, jak my mówimy o naszych wielkich przodkach. Wy tworzycie historię, jak niegdyś tworzył ją Chrobry*

³¹⁷ Voelker s.31

*i Krzywousty*³¹⁸. Tak więc, przy całej propagandowej wymowie, przemówienie to dowartościowywało żołnierzy i przyszłych mieszkańców, a także nadawało sens i wyznaczało cel wysiłkom podejmowanym przy przyszłej odbudowie miasta. Dzięki temu Kołobrzeg legitymizował też państwowotwórcze prawa nowej, komunistycznej władzy oraz ideologię tzw. Ziemi Odzyskanych. Symboliczny akt zaślubin był też swego rodzaju aktem erekcyjnym miasta, które po wojnie zostało zniszczone w 85%-90%³¹⁹.

Analiza walk o Kołobrzeg w kontekście urbanistycznym ujawniła skutki militaryzacji miasta dla ukształtowanej przez lata struktury przestrzenno-funkcjonalnej miasta. Działania wojenne pokazały, że możliwe były przekształcenia funkcji, a zabudowę można było adaptować do nowych warunków. Relacje żołnierzy potwierdziły to, że w przestrzeni miejskiej funkcjonowały silne punkty orientacyjne, widoczne nawet z większej odległości. Z kolei rozproszenie punktów obronnych miało istotne konsekwencje w późniejszych etapach odbudowy, ponieważ znaczne zniszczenia w ich obrębie rozbijały zwartość tkanki. Skala zniszczeń miasta stanowiła cezurę w jego rozwoju urbanistycznym i przełomowy moment w historii rozwoju przestrzennego Kołobrzegu. Zostało to również spotęgowane przez późniejsze akty grabieży. Zniszczenia związane z działaniami wojennymi otworzyły zupełnie nowy rozdział w historii miasta, czyniąc jego strukturę urbanistyczną polem doświadczalnym dla nowych teorii i działań konserwatorsko-przestrzennych. Ich analiza w dalszych podrozdziałach pozwoli na głębsze zrozumienie późniejszych działań urbanistycznych i obecnego kształtu miasta.

³¹⁸E. Dmitrów, Niemcy i okupacja hitlerowska w oczach Polaków. Poglądy i opinie z lat 1945 - 1948. Warszawa 1987, s. 283 Przemówienie ppłka Piotra Jaroszewicza uwiecznione w reportażu Stefana Tetmajera wiernie oddaje ideologię tzw. polskiej myśli zachodniej ukierunkowanej na ziemię Pomorza Zachodniego, a także ukazuje czynnik integrujący społeczeństwo wymieszane kulturowo. Ideologia myśli, postaw, tradycji, emocji i sentymentów została wykorzystana w celu propagandowym oraz była „*obiektywną koniecznością odwołania się do szerszych kręgów społeczeństwa*”
“*W tym miejscu, gdzie widzicie mury fortecy stał niegdyś gród słowiański. W 1000 roku założył Bolesław Chrobry biskupstwo w Kołobrzegu. To jest odwiecznie polska ziemia. Tu nad polski Bałtyk prowadzi szlak wytyczony przez wielkich piastowskich polityków i wodzów – Chrobrego i Krzywoustego. Zapamiętajcie sobie: to jest historia. Kiedyś o tym dzisiejszym dniu przyszłe pokolenia będą mówić ze czcią, jak my mówimy o naszych wielkich przodkach. Wy twórzycie historię, jak niegdyś tworzył ją Chrobry i Krzywousty*”

³¹⁹ oraz Wydziału Komunikacyjno-budowlanego i Odbudowy Urzędu Pełnomocnika Rządu na Okręg Pomorza Zachodniego za maj 1945 r., która odbyła się w Koszalinie 12 czerwca 1945. W tych szacunkach mieszczą się też zniszczenia po wyzwoleniu Kołobrzegu

4.2. Zniszczenia wojenne na podstawie archiwaliów

Analizując kompleksowo dokumenty archiwalne, mapy, relacje świadków i późniejsze opracowania³²⁰, a przede wszystkim zdjęcia lotnicze można zweryfikować i doprecyzować szacunkowe dane, według których skala zniszczeń Kołobrzegu sięgała około 90%. Pozwala to na lepsze zrozumienie procesów odbudowy oraz przyjętych strategii konserwatorskich, które kształtowały współczesne oblicze Kołobrzegu. W podrozdziale dokonano analizy zniszczeń wojennych na podstawie zachowanej dokumentacji, natomiast podrozdział 3.3 dotyczy dewastacji miasta w okresie stacjonowania Armii Czerwonej od marca do czerwca 1945 roku. Do oszacowania stopnia degradacji poszczególnych obszarów miasta oraz ich oceny zastosowano autorski model terenów o zdegradowanej funkcji.

Najtrudniejszy do analizy okres obejmuje pierwsze miesiące po zakończeniu działań wojennych. Zamknięcie Kołobrzegu przez Armię Czerwoną uniemożliwiło podjęcie jakichkolwiek polskich działań administracyjnych. Jednocześnie władze państwowe oczekiwały od nowo powołanej administracji oszacowania strat i sporządzenia raportu o zniszczeniach. Miało to stanowić podstawę do dalszego planowania odbudowy i działań organizacyjnych. Koordynacją tych zadań zajmowało się Biuro Planowania Regionalnego oraz Wydział Komunikacyjno-Budowlany i Odbudowy Urzędu Pełnomocnika Rządu na Okręg Pomorza Zachodniego. W sprawozdaniu z 1945 roku wskazano również na konieczność zabezpieczenia istniejącej dokumentacji³²¹. Tę sytuację opisuje kierownik referatu aprowizacyjnego Urzędu Pełnomocnika Rządu na obwód Kołobrzeg-Karlino w swoim sprawozdaniu:

Dnia 25.04.1945 roku wyjechałem (...) do Kołobrzegu. (...) Podano nam do wiadomości, że Kołobrzeg wraz z pasmem 10 km stanowi strefę wojenną, w której nie wolno się osiedlić. Z mej strony podaję, że miasto jest około 85% zniszczone i nieraz zagrożone ze strony morza.

Przeznaczono nam jako tymczasową siedzibę miasto Korlin [Karlino]³²²

Tak więc pierwsze polskie władze zostały ulokowane w Karliniu. Odbudowa Kołobrzegu została przez to znacząco opóźniona. Jednym z pierwszych dokumentów poświadczających skalę degradacji miasta po jego otwarciu jest rejestracja zniszczeń wojennych, wykonana przez Henryka Basińskiego na zlecenie prezydenta Kołobrzegu

³²⁰ Brechelke i Marciniak, „Powojenna odbudowa Kołobrzegu na tle historycznej przestrzeni miejskiej. Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką”; Adrianna Brechelke, „The Resurrection of Kołobrzeg: Adaptation of the City to the Postwar Reality (1945–1957)”, 2023, <https://sin.put.poznan.pl/publications/details/i55072>. Tematyka zniszczeń miasta została poruszona w artykule zatytułowanym Powojenna odbudowa Kołobrzegu na tle historycznej przestrzeni miejskiej. Relacje między polityką, kreacją i konserwacją opracowanym wraz z Prof. Piotrem Marciniakiem jednak została ona odpowiednio rozszerzona. Częściowo została podjęta również w rozdziale pt. The Resurrection of Kołobrzeg: Adaptation of the City to the Postwar Reality (1945–1957) w monografii naukowej Heritage and Development

³²¹ „Sprawozdanie Biura Planowania Regionalnego oraz Wydziału Komunikacyjno-Budowlanego i Odbudowy Pełnomocnika Rządu na Okręg Pomorza Zachodniego za maj 1945 roku”, 1945, Archiwum Państwowe w Szczecinie.

³²² „Sprawozdanie kierownika referatu aprowizacyjnego Urzędu Pełnomocnika Rządu na obwód Kołobrzeg-Karlino, Karlino dnia 30 kwietnia 1945 roku”, 1945, SP Kołobrzeg, Archiwum Państwowe w Koszalinie.

Stefana Lipickiego. Autor oszacował wielkość zniszczeń nieruchomości na poziomie 87%, a urządzeń komunalnych i przemysłu na 95%³²³. Jak opisuje we wspomnieniach Władysław Ciesielski: *Ogrom zniszczeń Kołobrzegu był niesamowity, bez porównania obraz był groźniejszy niż w chwilach wejścia do wyzwolonej Warszawy*³²⁴

Znajduje to potwierdzenie w planie, który został opracowany przez architekta Stanisława Różańskiego i Władysława Lwa z Regionalnej Dyrekcji Planowania Przestrzennego w Szczecinie w latach 1946-1947. Wynika z niego, że najlepiej zachowanym fragmentem miasta był kwartał zabudowy jednorodzinnej po lewej stronie Parsęty w rejonie dzisiejszej ul. Wylotowej i Jedności Narodowej. Zachowała się tam charakterystyczna zabudowa osiedlowa z okresu międzywojennego: domów 2-3 kondygnacyjnych ze spadzistymi dachami. Również na przedmieściach Kołobrzegu w rejonie ul. Sienkiewicza, ul. Jedności Narodowej i ul. Żurawiej zachowana została zabudowa zagrodowa oraz pojedyncze kamienice³²⁵. W południowej części miasta pozostała znaczna część domów jednorodzinnych i zabudowa osiedlowa w rejonie Kanału Drzewnego, a także koszary i modernistyczna szkoła z lat 30. XX wieku³²⁶. Również późniejsze badania Hieronima Rybickiego dotyczące miast dawnego województwa koszalińskiego³²⁷ wskazują, że Kołobrzeg poniósł największe straty materialne oraz ludzkie³²⁸. Dotkliwe zniszczenia według Rybickiego objęły nie tylko zabudowę mieszkaniową, ale również budynki użyteczności publicznej. Zniszczono większość domów wycoczynkowych, lokale gastronomiczne, dom handlowy, szpital, teatr czy budynki oświaty³²⁹.

Ze względu na przebieg bitwy o Kołobrzeg poszczególne ulice i kwartały zachowały się w różnym stopniu. Największe zniszczenia dotknęły pas zabudowy na osi ul. Armii Krajowej, Alei i Armii Wojska Polskiego i ul. Portowej, łączący stare miasto z portem. Oprócz domów mieszkalnych w rejonie starego miasta i śródmieścia zniszczono także niezbędną infrastrukturę komunalną - gazownię, przepompownię rzeczną, port, bazę rybacką, zakłady i graniczące z miastem lokacyjnym fabryki³³⁰. Stan miasta w 1945 roku doskonale ilustrują kadry filmu *Bitwa o Kołobrzeg*. Choć przedstawione w nim wydarzenia związane z przebiegiem walk oraz scenografia stanowią artystyczną interpretację, to ukazane w tle zniszczenia wiernie oddają rzeczywistość, i potwierdzają liczne relacje świadków oraz ówczesne sprawozdania. Widok z katedry w kierunku północno-zachodnim ukazuje morze ruin śródmieścia i uzdrowiska.

³²³ Kroczyński, *Powojenny Kołobrzeg 1945 – 1950*. Wspomnienia Stanisława Lipickiego, s. 105

³²⁴ Kroczyński. Wspomnienia Władysława Ciesielskiego, s. 88

³²⁵ Brechelke, „The Resurrection of Kołobrzeg”.

³²⁶ Budynki zostały opisane w podrozdziale 3.4.

³²⁷ Miasta objęte opracowaniem: Białogard, Bytów, Człuchów, Drawsko Pomorskie, Koszalin, Miastko, Sławno, Słupsk, Szczecinek, Świdwin, Wałcz i Złotów

³²⁸ Henryk Rybicki, „Początki życia polskiego w Kołobrzegu”, *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński, 1965.s.151. Ankieta opracowana przez Zarząd Miejski w Kołobrzegu z grudnia 1945 roku ukazuje skalę zniszczeń w kontekście zachowanych budynków. Według niej, spośród 2925 budynków ocalało 860, z czego wszystkie były poważnie uszkodzone oraz wymagały naprawy. W związku z tym tylko 1/3 nadawała się faktycznie do zamieszkania. Inne źródła podają różną skalę zniszczeń. Oscylowały w zależności od autorów od 85% do 95%.

³²⁹ Rybicki.

³³⁰ Rybicki.

Podobne obrazy prezentują kadry ukazujące poszczególne ulice. Brak dachów, okien, same ściany zewnętrzne stanowią elementy potwierdzające liczne relacje świadków, w tym sprawozdanie Stanisława Brożka z informacją, że 95% budynków nie była oszklona³³¹. W obliczu ogromnych zniszczeń substancji materialnej względnie dobrze zachowała się zieleń, która stanowiła ważny punkt odniesienia w procesie późniejszego planowania przestrzennego.

Ilustracja 93, 94, 95, 96

Kadry z filmu *Bitwa o Kołobrzeg* przedstawiające stan miasta po walkach.

Ilustracja 97, 98 (na następnych stronach)

Zdjęcie lotnicze z 1951 roku i z 1957 roku
– fragment przedstawiający stare miasto

³³¹ Kroczyński, *Powojenny Kołobrzeg 1945 – 1950*. Sprawozdanie z dotychczasowej pracy na terenie miasta Kołobrzegu burmistrza Stanisława Brożka za okres 1 IX – 5 X 1945 roku

4.2.1. Zniszczenia starego miasta

Zniszczenia wynikały w znacznej mierze z kierunków ofensywy, która przebiegała przez stare miasto i śródmieście w stronę portu na prawym brzegu Parsęty. Zażarte walki w wąskich ulicach spowodowały tu największe zniszczenia. Na podstawie badań określono, że na Ziemiach Odzyskanych zalegało 40 mln. m² gruzu na 4 tys. hektarach³³².

Skalę zniszczeń miasta dokumentują zdjęcia lotnicze zgromadzone w archiwum Wojskowego Biura Historycznego³³³. Obrazują one również postępującą degradację Kołobrzegu w latach 1945–1951, szczególnie w rejonie Starego Miasta i śródmieścia. Pierwsze zdjęcie, datowane na 1951 rok, ukazuje starówkę w fazie rozbiórki, prowadzonej na podstawie decyzji Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z lat 1949 i 1951. Wśród morza gruzów widoczne są oczyszczone drogi i place, a także drzewa, które przetrwały działania wojenne. Na fotografii można jeszcze dostrzec zarys ścian budynków w obrębie poszczególnych kwartałów. Analiza cieni rzucanych przez budynki sugeruje, że większość konstrukcji zachowała się jedynie do wysokości pierwszej kondygnacji. W niektórych przypadkach rzucane cienie wskazują na zachowanie konstrukcji wyższych pięter.

Kolejna fotografia, wykonana w 1957 roku, przedstawia Kołobrzeg po zakończeniu akcji rozbiórkowej. Najbardziej zauważalnym elementem są rozległe, puste przestrzenie, zamienione na błonia, które wcześniej zajmowała zwarta zabudowa. W południowej części Starego Miasta, w pobliżu Parsęty, nadal widoczne są zagruzowane kwartały, świadczące o skali przeprowadzonych zniszczeń i rozbiórek.

Analiza porównawcza obu zdjęć pokazuje, że część budynków o zachowanych wyższych kondygnacjach została rozebrana. W relacjach świadków pojawiają się wzmianki o przypadkach samoistnego zawalenia się budynków³³⁴. Nieznane są jednak dokumenty analizujące stan techniczny poszczególnych budowli, które potwierdzałyby bądź podważały zasadność rozbiórek. Szczególnie widoczne na fotografiach są szkielety budynków, których nie poddano procesowi odbudowy - takie jak kolegiata i dawna akademia rycerska³³⁵.

³³² Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*.

³³³ Zdjęcia znalezione podczas kwerendy archiwalnej w WBH w 2021 roku

³³⁴ Kroczyński, *Powojenny Kołobrzeg 1945 – 1950*.

³³⁵ Brechelke i Marciniak, „Powojenna odbudowa Kołobrzegu na tle historycznej przestrzeni miejskiej. Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką”.

Ilustracja 99

Zdjęcie lotnicze z 1951 roku – fragment przedstawiający port

4.2.2. Zniszczenia portu

Dzielnice portową, która stanowiła niewralgiczne miejsce i ostatni punkt obrony oraz ewakuacji wojsk niemieckich, również dotknęły ogromne zniszczenia, głównie w pasie nabrzeża³³⁶. Wojska Armii Czerwonej nacierały wzdłuż torów kolejowych, a więc wschodnim brzegiem Parsęty. Zniszczony został port³³⁷, baza rybacka na lewym brzegu Parsęty wraz z całą infrastrukturą przemysłową. Dojazd do portu zamykały wraki statków, a wszelkie urządzenia portowe, przemysłowe i komunikacyjne uległy zniszczeniu³³⁸. Obrazują to kadry wspomnianej już Kroniki Filmowej³³⁹ oraz fotografia lotnicza z 1951 roku.

³³⁶ Arkadiusz Ogródowczyk, „Wojsko polskie w walce o Kołobrzeg. Wyzwolenie miasta”, *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński, 1965.s.149

³³⁷ Relacje świadków jak i zebrana m.in. przez Hieronima Kroczyńskiego dokumentacja potwierdzają skalę destrukcji

³³⁸ Bronisław Sekula i Helena Orlińska, „Charakterystyka rozwoju przestrzennego Kołobrzegu (1945- 1965)”, *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński, 1965.

³³⁹ *Bitwa o Kołobrzeg*, 1945.

Ilustracja 100, 101, 102

Kadry z filmu *Bitwa o Kołobrzeg* przedstawiające stan portu po walkach.

Największe zniszczenia są widoczne w rejonie ul. Portowej i Spacerowej, gdzie przed II wojną mieściły się szpitale uzdrowiskowe. Również północna część dzielnicy portowej uległa znacznej destrukcji, jedynie przy ul. Towarowej zachowała się część drobnych budynków mieszkalnych, które wyburzono w latach 90. XX wieku. W części przemysłowej widoczne są już jednak nowe budynki produkcyjne i magazynowe, bowiem tu w pierwszych latach powojennych najszybciej przeprowadzono odbudowę przemysłu.

4.2.3. Zniszczenia uzdrowiska

Ilustracja 103

Zdjęcie lotnicze z 1951 roku – fragment przedstawiający uzdrowisko

Zdjęcia z Polskiej Kroniki Filmowej ukazują znacznie mniejszy stopień zniszczeń w dzielnicy uzdrowskiej, która stała się miejscem zakwaterowania nowych mieszkańców. Przy porcie, w zachodniej części uzdrowiska od ul. Borzymowskiego do ul. Mickiewicza, wszystkie budynki zostały zrównane z ziemią. Największą degradację zaobserwować można w okolicy pałacu nadbrzeżnego – Strandschloss oraz osi reprezentacyjnej Schillstrasse. Według analiz Bronisława Sekuly i Haliny Orlińskiej w tym obszarze zachował się tylko jeden hotel o 37 pokojach³⁴⁰.

Ilustracja 104,105

Porównanie Strandschloss przed i po walkach

³⁴⁰ Sekula i Orlińska, „Charakterystyka rozwoju przestrzennego Kołobrzegu (1945- 1965)”.

Powyższe porównanie stanu pałacu nadbrzeżnego uzmysławia skalę zniszczeń, jakie dotknęły ten obszar. Centralna część dzielnicy uzdrowskiej, sięgająca ulicy Krakusa i Wandy, zachowała się w relatywnie lepszym stanie. Zdjęcia lotnicze z 1951 roku ukazują, że część kwartałów przetrwała niemal w całości, a jedynie pojedyncze budynki zostały pozbawione dachów. Zachowanie znacznej części zabudowy potwierdził w wywiadzie architekt Piotr Wędrychowicz³⁴¹.

Dodatkowo dokumentacja Pracowni Konserwacji Zabytków (PKZ) dotycząca parków Nadmorskiego i im. Aleksandra Fredry wskazuje, że również te tereny przetrwały działania wojenne w stosunkowo dobrym stanie³⁴². Wschodnia część uzdrowska, z niewielką ilością budynków, przed wojną przeznaczona głównie na tereny rekreacyjne, również ucierpiała w ograniczonym stopniu. Jednak destrukcji uległy elementy infrastruktury uzdrowskiej, takie jak punkty poboru solanki, uniemożliwiając działanie uzdrowiska.

4.3. Okres radziecki

Walki zakończone 18 marca 1945 roku doprowadziły do szeregu zmian nie tylko przestrzennych, ale również politycznych. Ze względu na nadal trwające działania militarne oraz zagrożenie nalotem bombowym zapadła decyzja o zamknięciu pobojuwiska dla cywili i ulokowaniu w Kołobrzegu komendantury wojennej Armii Czerwonej, mającej zadbać o bezpieczeństwo pobojuwiska³⁴³. Wynikało to bezpośrednio z dyrektywy wydanej przez Sztab Generalny Armii w 1944 roku, nakładającej na zdobyte miasta system administracji okupacyjnej³⁴⁴. Głównym zadaniem komendantur było zabezpieczenie frontu. Wiązało się to z zaopatrzeniem wojska i ochroną ruchomego mienia niemieckiego oraz utrzymaniem produkcji niezniszczonych zakładów wraz z naprawą linii kolejowych³⁴⁵. Ponieważ w Kołobrzegu przygotowywano desant na Bornholm³⁴⁶ Wojska radzieckie stacjonowały nie tylko w mieście, ale zajęły również lotnisko w sąsiadującym z Kołobrzegiem Bagiczu. Uniemożliwiło to objęcie miasta przez polską administrację, która została tymczasowo ulokowana w niezniszczonym Karlinie, oddalonym o 30 km.

Kołobrzeg stanowi przykład, jak miasta zajęte przez Armię Czerwoną były traktowane jako zdobyte mienie wroga. Gruzy oraz ocalałe budynki podlegały grabieżom, podpaleniom i dalszej destrukcji przez żołnierzy Armii Czerwonej. Tego rodzaju działania wynikały zarówno z trudnej sytuacji politycznej, jak i decyzji podjętych w styczniu 1945 roku. Wówczas Rada Komisarzy Ludowych ZSRR przyjęła dokument regulujący proces zabezpieczania, konfiskaty i demontażu dóbr oraz wartościowych

³⁴¹ Adrianna Brechelke, *Wywiad z Piotrem Wędrychowiczem* (Poznań, 2024).

³⁴² Datkiewicz i Haas, „Studium historyczno-krajobrazowe do projektów rewaloryzacji parków zabytkowych. Opis założeń parkowych Kołobrzegu”.

³⁴³ Z racji wciąż trwającej wojny planowano desant na Bornholm. Kołobrzeg znajduje się w odległości 100 km od wyspy.

³⁴⁴ Hubert Mordawski, *Ziemia Odzyskana 1945-1956* (Brzozia Łąka: Wydawnictwo Poligraf, 2015).s.36

³⁴⁵ Mordawski.s.37

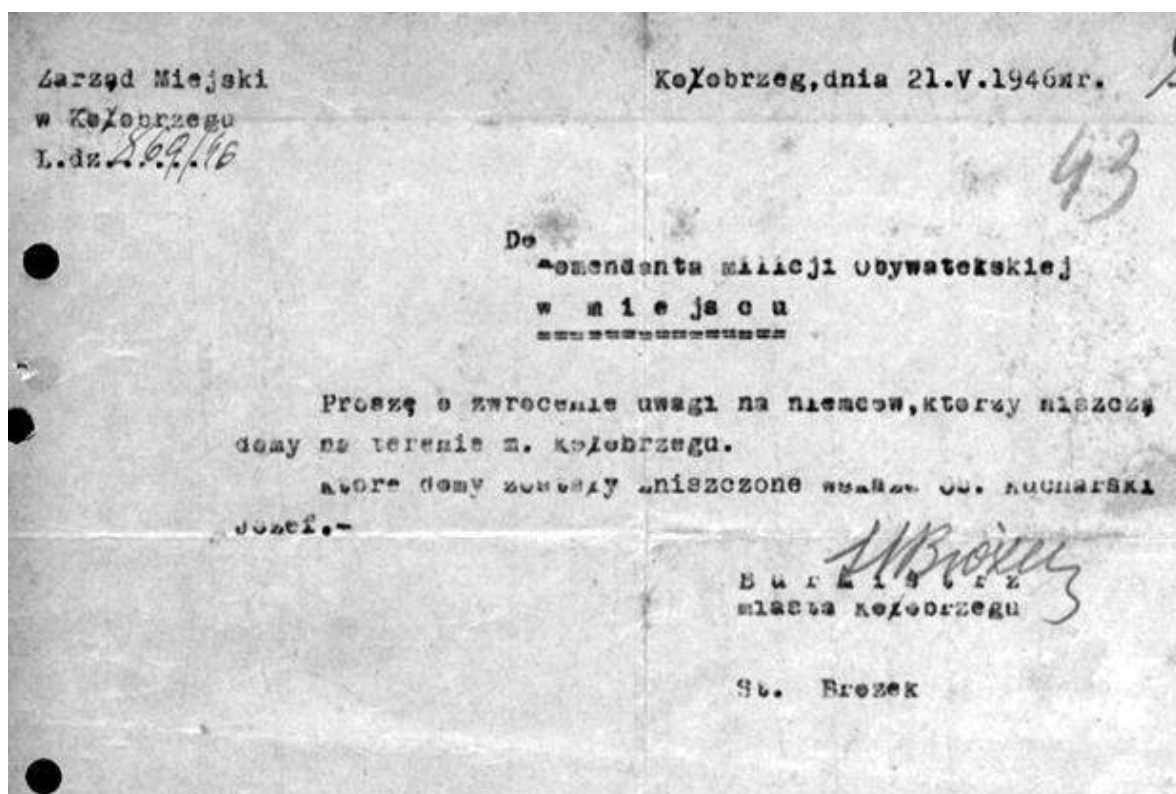
³⁴⁶ Kroczyński, *Powojenny Kołobrzeg 1945 – 1950*.s.5

przedmiotów. Rozkaz gen. Nikołaja Bułganina, będący rozwinięciem tych postanowień, precyzował obszary i zakres pozyskiwania zdobyczy wojennych, obejmując praktycznie każdy element o potencjalnej wartości użytkowej lub majątkowej³⁴⁷.

Nieudokumentowany okres stacjonowania Armii Czerwonej w Kołobrzegu, podobnie jak w innych miastach Ziemi Odzyskanych, przyczynił się do dalszej dewastacji i zniszczenia miasta. W procesie tym znaczącą rolę odegrała również pozostająca w mieście ludność niemiecka³⁴⁸. Część z niej została ewakuowana w okolice Sławoborza, a następnie zmuszona do opuszczenia Kołobrzegu w 1947 roku³⁴⁹.

Ilustracja 106

Korespondencja poruszająca problemy dalszego niszczenia miasta

Relacje licznych świadków opisują łunę pożarów unoszącą się nad ruinami miasta, podczas gdy zniszczone, grożące zawaleniem budynki dodatkowo potęgowały chaos przestrzenny³⁵⁰. Zabarykadowane drogi, zerwane mosty, nieodgruzowane i zaminiowane ulice, a także skradzione szyny kolejowe skutecznie utrudniały komunikację.

Oprócz działającej w mieście Armii Czerwonej, która zbierała łupy wojenne, powszechnym zjawiskiem byli również szabrownicy wywożący z Kołobrzegu cenne przedmioty. Działalność band rabunkowych siła spustoszenie na terenach Ziemi

³⁴⁷ Mordawski, *Ziemia Odzyskana 1945-1956*.s.38

³⁴⁸ „Ankieta Zarządu Miejskiego w Koszalinie z 15.12.1945 roku”, 1945, Archiwum Państwowe w Koszalinie. Pozostało zaledwie 2200 osób

³⁴⁹ Kroczyński, *Powojenny Kołobrzeg 1945 – 1950*. s.5

³⁵⁰ We wspomnieniach Stefana Lipickiego poruszony został temat zniszczeń: „Do Kołobrzegu przybyliśmy 24 kwietnia 1945 roku natrafiając na drodze między Karlinem a Kołobrzegiem na przeszkody w postaci rozspanych gwoździ, które przebijając opony powodowały żółwie tempo jazdy. (...) Na miejsce przybyliśmy o zmroku. Z daleka widać było Kołobrzeg, a właściwie tylko wielką łunę. Po wjechaniu do rogatek miasta od strony Białogardu, zostaliśmy otoczeni palącymi się wzdłuż ulic budynkami. (...) Pełnomocnik Rządu (...) oświadczył nam, że ze względu na to, że miasto nie jest jeszcze rozminowane i ekipie polskiej zagrażałoby różnego rodzaju niebezpieczeństwa, nie zgadza się na nasz pobyt w palącym się Kołobrzegu i skierował nas do Karlina”

Odzyskanych, a ich aktywność dodatkowo pogłębiała degradację i destabilizację już zrujnowanych ośrodków miejskich³⁵¹.

Do chaosu w mieście przyczyniały się również liczne akty grabieży, gwałtów i morderstw. Obraz tej sytuacji odzwierciedlają wspomnienia Mariana Woźniaka, który przybył do Kołobrzegu na początku maja 1945 roku:

(...) do milicji wstępowali zdemobilizowani żołnierze. Głównym naszym zadaniem była likwidacja band organizujących się z pozostałych niedobitków wojsk niemieckich, ukrywających się Niemców w gospodarstwach rolnych oraz Własowców³⁵² ukrywających się w wojsku radzieckim w koszarach przy ul. Szczecińskiej (ob. Jedności Narodowej). Bandy te napadały na polską ludność cywilną osiedlającą się na tych ziemiach, rabowały ich mienie, a nawet dokonywały mordów. W wyniku starć z tymi bandami, w grudniu 1945 roku zostałem ranny.

Opisywane sytuacje znajdują również potwierdzenie w sprawozdaniu Tymczasowego Zarządu Państwowego na Pomorzu Zachodnim:

Miasta, miasteczka i wsie zniszczone w mniejszym lub mniejszym stopniu. (...) Przeciętnie można przyjąć, że zniszczenie w miastach dochodzi do 40%. Jednak jest to cyfra względna, gdyż stałe pożary w dalszym ciągu miasta niszczą. (...) W mieszkaniach prywatnych pozostały meble, w znacznym procencie zniszczone, (...) strzępy ubrań i pościeli, szczątki porzabijanej porcelany i szkła. Wszystkie maszyny znajdujące się w biurach i mieszkaniach (...) są zabierane w większej części przez Władze Sowieckie. (...) Radzieccy Komendanci Wojskowi na terytorium Pomorza Zachodniego stoją na stanowisku, że wszystko, co znajduje się na terytorium zajęтым na zachód od granicy polskiej z roku 1939, stanowi zdobycz wojenną i od nich tylko zależy, co zostanie dla Władz i ludności polskiej (...).³⁵³

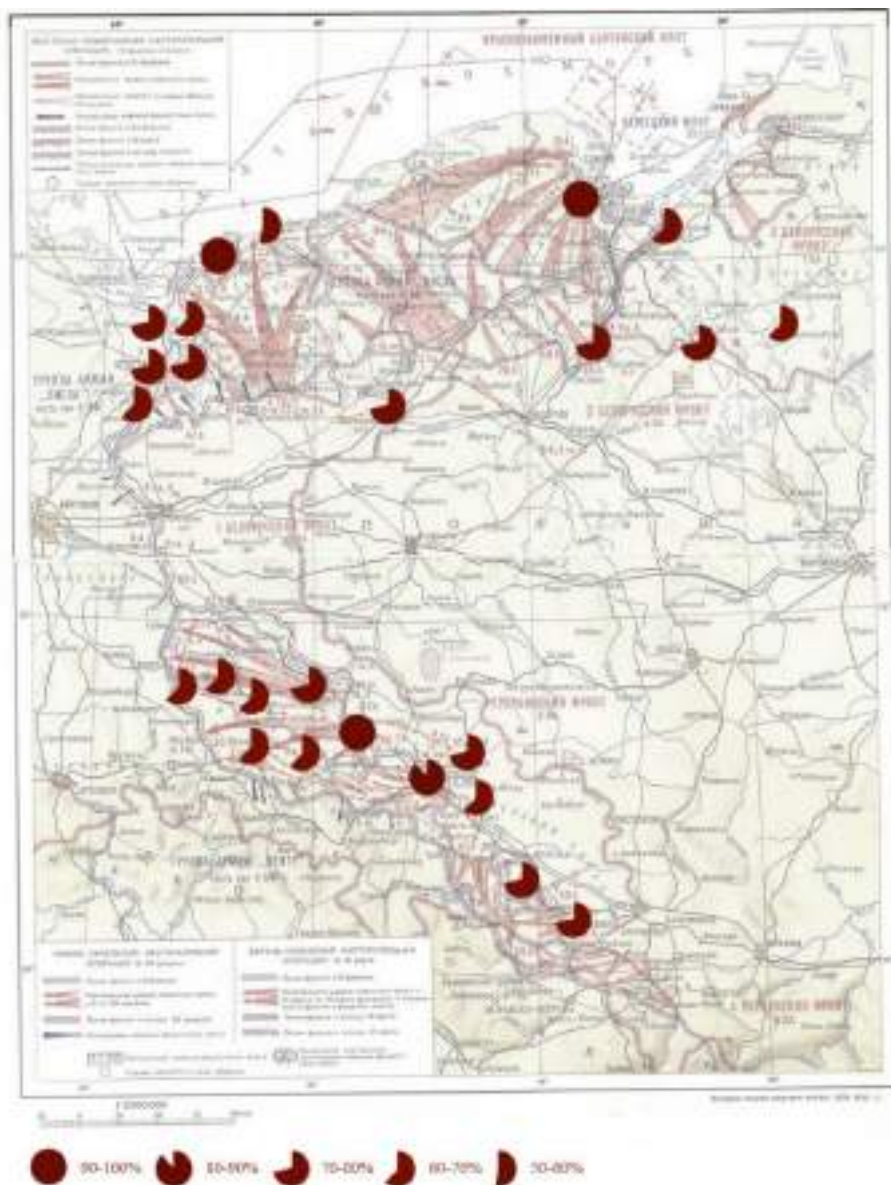
Przytoczone fragmenty wspomnień, relacji i dokumentów państwowych wskazują na ciężką sytuację powojenną Kołobrzegu oraz całych Ziemi Odzyskanych. Oprócz ogólnego chaosu i zniszczeń jakie niesły walki, destabilizację pogłębiała dalsza destrukcja miasta będącego łupem wojennym na – jeszcze – niczyjej ziemi zawieszanej w politycznej próżni. Okupacja radziecka przyczyniła się więc do dalszej dewastacji Kołobrzegu i pogłębiła skutki trwających dwa tygodnie walk. Skutki zamknięcia miasta i jego grabieży przyniosły długofalową destabilizację, brak poczucia bezpieczeństwa oraz spotęgowanie degradacji tkanki miejskiej.

³⁵¹ Jan Siekierzyński, „Niektóre problemy tworzenia administracji ogólnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski”, *Ziemie Zachodnie i Północne w półwieczu 1945-1995*, 1997.

³⁵² Rosyjska Armia Wyzwoleńcza. Żołnierze noszący naszywki ROA, lecz podlegający bezpośrednio rozkazom niemieckim, szczególnie groźni byli w działaniach skierowanych przeciw partyzantom. Odznaczali się okrucieństwem, dopuszczając się mordów, gwałtów i grabieży. – źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Rosyjska_Armia_Wyzwolenie%C5%84cza, dostęp dnia 01.06.2021 roku

³⁵³ „Sprawozdanie Tymczasowego Zarządu Państwowego na Pomorzu Zachodnim”, 1945, UWS, Archiwum Państwowe w Szczecinie.

Podjęcie jakichkolwiek działań związanych z funkcjonowaniem miasta stało się możliwe dopiero po przekazaniu Kołobrzegu polskim władzom w dniu 1 czerwca 1945 roku i mianowania pierwszego burmistrza, Stefana Lipickiego. Sytuacja w Kołobrzegu ilustruje schemat traktowania miast zlokalizowanych na obszarach zachodnich i północnych, włączonych do Polski po II wojnie światowej. Zniszczona infrastruktura oraz utrata zasobów niezbędnych do prac budowlanych i remontowych pozbawiły Kołobrzeg szans na szybkie podjęcie działań naprawczych. Zniszczenia zakładów przemysłowych oraz infrastruktury miejskiej potęgowały stagnację gospodarczą. Przykład Kołobrzegu ilustruje sposób traktowania miast zlokalizowanych na obszarach zachodnich i północnych, włączonych do Polski po II wojnie światowej. Uświadamia też, że proces odbudowy miast na Ziemiach Odzyskanych był niezwykle skomplikowany, a jego przebieg determinowały zarówno bezpośrednie skutki działań wojennych, jak i późniejsze decyzje polityczne oraz administracyjne.

Ilustracja 107

Mapa operacji ofensywnych Armii Czerwonej skorelowana z miastami o największych zniszczeniach na Ziemiach Odzyskanych

Zniszczenia dokonane przez Armię Czerwoną potwierdza przedstawiona poniżej mapa, korelująca wyzwolone ośrodki miejskie z poziomem degradacji ich tkanki urbanistycznej spowodowanej operacjami militarnymi. Spośród wymienionych miast, większość, takich jak Kostrzyn, Wrocław, Kołobrzeg, Piła, Głogów czy Gdańsk, została w latach 1944–1945 mianowana twierdzami. Charakter walk, w połączeniu z pozostałymi z czasów pruskich fortyfikacjami otaczającymi centralne obszary miast, zdeterminował przebieg starć i przyczynił się do znacznych zniszczeń, szczególnie na obszarach staromiejskich. Stare miasta, będące często ostatnimi bastionami obrony, charakteryzowały się gęstą i zwartą zabudową, która była szczególnie podatna na zniszczenia w wyniku intensywnych działań wojennych³⁵⁴.

Ponadto w przypadku zniszczonych miast straty wynikające z działań wojennych są szacowane na zaledwie około 1%. Do pozostałych strat doprowadziły głównie podpalenia dokonane przez Armię Czerwoną na początku 1945 roku³⁵⁵. Zebrane dane pokazują również, że straty majątku narodowego Polski sięgały 38% wartości sprzed II wojny światowej. Odnotowano również ogromne straty w rolnictwie i komunikacji sięgające 80%³⁵⁶. Całość pokazuje nie tylko skalę zniszczeń, ale też wyzwania związanych z odbudową życia gospodarczego. Okres od marca do czerwca 1945 roku stanowi kluczowy moment w historii rozwoju przestrzennego Kołobrzegu, wyznaczając istotną cezurę. W tym czasie doszło do znacznych zakłóceń w strukturze funkcjonalno-przestrzennej miasta. Mimo rozległych zniszczeń, struktura miasta pozostała częściowo czytelna dzięki zachowanemu układowi dawnych dróg oraz parków, a także nielicznych budynków.

³⁵⁴ Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*.

³⁵⁵ Łukasz Musiaka, Tomasz Figlus, i Robert Szmytkie, „Models of morphological transformations of centres of the largest Polish cities after World War II”, *European Planning Studies* 29, nr 3 (4 marzec 2021): 511–35, <https://doi.org/10.1080/09654313.2020.1744529>.

³⁵⁶ Łuczak i Skrzypczak, *Odbudowa i rozwój Polski Ludowej*.s.13

4.2. Model degradacji tkanki Kołobrzegu w okresie największych zniszczeń

Aby zobrazować problemy przestrzenne pojawiające się w powojennym Kołobrzegu, opracowano model terenów o zdegradowanej funkcji (brownfields). Termin ten odnosi się do definicji „Brownfields Revitalization and Environmental Restoration Act of 2001” i oznacza *nieruchomość, której rozbudowa lub ponowne wykorzystanie może być utrudnione ze względu na obecność lub potencjalną obecność niebezpiecznej substancji, zanieczyszczenia lub skażenia*³⁵⁷. W przypadku badań dotyczących Kołobrzegu miał on duże znaczenie w kontekście precyzyjnego określenia terenów, które utraciły swoją pierwotną funkcję. Dostarczył też informacje potrzebne do klasyfikacji i oceny stanu zachowania tkanki miejskiej, które wykorzystane zostały w dalszych badaniach.

Model obejmuje identyfikację, klasyfikację oraz ocenę stanu zachowania struktury urbanistycznej. Umożliwia przeprowadzenie szczegółowej analizy obszarów najbardziej zniszczonych. Pozwala to na dokładne zlokalizowanie i ocenę stopnia degradacji poszczególnych części miasta. Model identyfikuje przerwane lub naruszone elementy struktury urbanistycznej charakterystycznej dla Kołobrzegu oraz ocenia możliwość powstania nowych punktów w wyniku zmian w tkance miejskiej. Celem modelu jest również identyfikacja punktów orientacyjnych, które przetrwały w strukturze urbanistycznej, co uzupełnia badania morfologiczne i zrozumienie ciągłości urbanistycznej miasta. Daje także obiektywną wizualizację i mapowanie zniszczeń i stanowi podstawę do analiz dalszego rozwoju miasta. W konsekwencji umożliwia to określenie stopnia inspiracji cechami morfologicznymi historycznej przestrzeni urbanistycznej obecnymi w tkance miejskiej w procesie odbudowy. W ramach analiz, oprócz budynków, zidentyfikowano także tereny rekreacyjne, zieleńce oraz parki. Proces identyfikacji obejmował również układ komunikacyjny miasta, Dzięki temu możliwa była kompleksowa ocena degradacji oraz wieloaspektowa analiza urbanistyczną.

Podstawę modelu stanowią niepublikowane wcześniej źródła archiwalne, obejmujące dokumentację, plany urbanistyczne, zdjęcia lotnicze z lat 1945, 1951 i 1957 oraz relacje świadków i historię mówioną. Model odnosi się do struktury przestrzennej miasta z wyodrębnionymi wcześniej ośrodkami: śródmieście, port, uzdrowisko. Identyfikacja i klasyfikacja terenów zdegradowanych polega na szczegółowej analizie urbanistycznej oraz nanoszeniu danych uzyskanych ze zdjęć lotniczych i badań terenowych. Umożliwiło to rozpoznanie budynków, które przetrwały walki o Kołobrzeg.

Do identyfikacji terenów zdegradowanych przyjęto więc kwartały zabudowy wytyczone do 1939 roku. Zgodnie z przyjętą definicją, kwartał obejmuje fragmenty miasta ograniczone czterema przecinającymi się ulicami. Za zdegradowane obszary uznano te kwartały, w których stopień zniszczeń uniemożliwia wskazanie ich pierwotnej funkcji oraz jej kontynuację, np. zawałone ruiny budynków, zgliszcza oraz budynki z zachowanymi jedynie zewnętrznymi ścianami, które nie nadają się do adaptacji. Ze względu na olbrzymią skalę zniszczeń, dla lepszej czytelności na mapach zaznaczono

³⁵⁷ Kristen Yount, „What Are Brownfields? Finding a Conceptual Definition”, *Environmental Practice* 1, nr 5 (2003): 25–33.

zachowane budynki zamiast terenów zdegradowanych. Przyjęto, że zachowany budynek to obiekt widoczny z lotu ptaka z zachowanym dachem lub bez dachu, ale z wyraźnie widocznym układem wnętrza na wyższych kondygnacjach. Do analizy i weryfikacji ich stanu wykorzystano zdjęcia lotnicze z lat 1945, 1951 i 1957.

W dzielnicy portowej zidentyfikowano **19 obszarów**, w obrębie starego miasta **63 obszary**, a w uzdrowisku **29 obszarów**. Dodatkową częścią Kołobrzegu jest dzielnica zachodnia, w której zidentyfikowano **3 obszary**. Żaden z nich nie został zachowany w całości. Stopień degradacji poszczególnych obszarów różnił się znacząco, dlatego zastosowano pięciostopniową skalę zniszczeń, opartą na procentowym zachowaniu przedwojennej zabudowy. **Wyróżniono trzy główne kategorie:**

1. obszary całkowicie zniszczone (0% zabudowy),
2. obszary z pojedynczymi zachowanymi budynkami (do 25% zabudowy)
3. obszary z zachowaną grupą budynków (około 50% zabudowy). W niektórych dzielnicach

Zidentyfikowano także dwie dodatkowe kategorie występujące w niewielkim stopniu:

4. obszary częściowo zniszczone (około 75% zabudowy)
5. obszary nieznacznie zniszczone (około 90% zabudowy).

Każdy ze zidentyfikowanych obszarów poddano następnie ocenie i analizie urbanistycznej w kontekście danej dzielnicy i całego miasta.

4.4.1. Stare miasto

W dzielnicy stare miasto wyróżnia się dwa typy tkanki urbanistycznej: XIX-wieczną i średniowieczną. Determinują one stan zachowania budynków występujących w kwartałach. Analizowano więc tkankę miejską w aspekcie obu typów. W lokacyjnym mieście zniszczenia były znacznie większe. Wynika to z tego, że przed wojną gęstość zabudowy kwartału wynosiła około 83%. W 1945 roku większość kwartałów została całkowicie zrujnowana. Spośród 21 kwartałów w rejonie miasta lokacyjnego, 8 zostało całkowicie pozbawionych zabudowy (38%). Kolejne 8 kwartałów miało zachowane pojedyncze budynki, a 5 kwartałów posiadało grupy budynków lub pojedyncze zabytki, takie jak katedra na placu katedralnym i plac ratuszowy z ratuszem. Procent zniszczonej tkanki w mieście lokacyjnym wyniósł więc 95%. Najlepiej zachowanymi obszarami są kwartały w rejonie południowo-wschodnim, graniczące z rzeką Stramiczką, która utrudniała manewry wojenne podczas walk o Kołobrzeg. Pozostałe 42 kwartały zlokalizowane w śródmieściu posiadały nieco mniejsze zniszczenia. Oprócz niego, w dobrym stanie zachowały się parki zlokalizowane na 9 kwartałach. 8 kwartałów zostało zniszczonych, posiadając grupy budynków (50% zabudowy), 11 kwartałów miało zachowane pojedyncze budynki (25%), a 12 kwartałów zostało doszczętnie zniszczonych. Procent zniszczeń tkanki urbanistycznej wyniósł 78%. W rejonie dworca zachował się jeden kwartał, sklasyfikowany jako częściowo zniszczony, z zachowaną grupą budynków wynoszącą około 75%. Ogólny procent zniszczeń dla starego miasta wyniósł 86,5%.

Wykonana analiza urbanistyczna dzielnicy stare miasto wskazuje, że zachowany został główny punkt orientacyjny miejski zlokalizowany przy placu ratuszowym. Centralne punkty dzielnicowe, zlokalizowane przy placu katedralnym i parku 18 Marca, ze względu na stosunkowo nieduże zniszczenia również pozostały czytelne. Lokalnym centrom, wyznaczonym przez parki, ze względu na brak sąsiadującej zabudowy przypisano rolę punktów orientacyjnych, które wcześniej pełniły charakterystyczne budynki. Zbiegi komunikacyjne w rejonie mostów zostały przerwane z powodu zniszczeń, podobnie jak dworzec kolejowy. W tkance urbanistycznej częściowo zachowały się budynki stanowiące punkty orientacyjne. Ich rola wzrosła ze względu na to to, że stały się ważnymi punktami odniesienia w kontekście sanacji tkanki urbanistycznej w 1945 roku. Istniejąca zabudowa, szczególnie ta o dużych wartościach historycznych, została przypisana do punktów orientacyjnych.

Ilustracja 108

Struktura przestrzenna starego miasta i śródmieścia Kołobrzegu po walkach w 1945 roku. Brązowym kolorem zaznaczono zachowane budynki.

4.4.2. Port

W dzielnicy portowej występują dwa typy zabudowy: część przemysłowa i mieszkalna. Różnią się one morfologią, w tym gęstością zabudowy. Ze względu na to, że port stanowił ostatni punkt w walkach o Kołobrzeg jego zniszczenia – a szczególnie rejon przybrzeżny - są bardzo duże. W części przemysłowej zachowało się kilka budynków, a zniszczenia określono na 75%. W części mieszkalnej, obejmującej 11 kwartałów, 3 z nich miały zachowane grupy budynków (do 50%), a w 4 kwartałach zachowały się pojedyncze budynki (25%). Pozostałe 4 kwartały zostały całkowicie zniszczone. Ogólne zniszczenie wyniosło 98% zabudowy dzielnicy.

Analiza urbanistyczna dzielnicy portowej pokazuje, że dawny główny punkt orientacyjny, znajdujący się w rejonie zabudowań przemysłowych, został całkowicie zniszczony. Centralny punkt dzielnicy został przesunięty w okolice latarni morskiej, która stała się nowym kluczowym punktem orientacyjnym i symbolem przestrzeni. Pozostałe punkty orientacyjne tworzą zachowane budynki, takie jak dwa elewatory oraz szkoła. Podobnie jak w Starym Mieście, układ komunikacyjny został przerwany w miejscach, gdzie znajdowały się mosty, co doprowadziło do fragmentacji przestrzeni i ograniczenia jej funkcjonalności.

Ilustracja 109

Struktura przestrzenna portu po walkach w 1945 roku. Brązowym kolorem zaznaczono zachowane budynki.

Lewobrzeżna dzielnica zachodnia

W części lewobrzeżnej zniszczeniu uległy głównie kwartały przemysłowe w okolicy fortyfikacji. Na 34 analizowane kwartały, 12 zachowało się w niemal niezmięnionej formie, z zachowanymi budynkami w około 90%. W 9 kwartałach zachowały się grupy budynków wynoszące około 50% zabudowy. Z kolei 4 kwartały uległy całkowitemu zniszczeniu, a na 7 kwartałach zachowały się pojedyncze budynki. Dwa kwartały stanowią parki, które również nie zostały zniszczone. Tkanka miejska zachowała się więc na poziomie około 53%.

Analizowana część Kołobrzegu, ze względu na brak sieciowej struktury, nie posiada głównych punktów dzielnicowych, ale ma kilka punktów orientacyjnych rozproszonych na całym obszarze, takich jak liceum czy stylistycznie jednorodne osiedla mieszkalne z lat 30 XX wieku. Ciekawym elementem są powstałe po II wojnie światowej nowe punkty, widoczne na mapie, w postaci peryferyjnych ośrodków mieszkaniowych rozproszonych promieniście wokół głównego punktu orientacyjnego. Tworzą one swoisty „obwarzanek” otaczający trójdzielną strukturę przestrzenną. Oprócz tego w analizie odnotowano również punkty stacjonowania Armii Czerwonej, charakteryzujące się kompletnością zabudowy w kwartałach.

Ilustracja 110

Struktura przestrzenna dzielnicy zachodniej po walkach w 1945 roku. Brązowym kolorem zaznaczono zachowane budynki.

4.4.3. Uzdrowisko

Dużą część dzielnicy pokrywają parki i tereny rekreacyjne, które zachowały się niemal w całości. Spośród 29 kwartałów zabudowa występowała w 21. Uzdrowisko, z uwagi na bieg bitwy zostało zniszczone głównie w zachodniej części, w której występowała gęsta tkanka obejmująca przerobione na lazarety hotele i zakłady przyrodolecznicze. Najmniej dotknięta zniszczeniami była zachodnia część dzielnicy o stosunkowo luźnej zabudowie willowej. Dwa kwartały zostały nieznacznie zniszczone, z zachowanymi budynkami w około 90%, jeden kwartał był częściowo zniszczony z zachowaną grupą budynków wynoszącą około 75%. Z kolei 6 kwartałów posiadało grupy budynków, a w 2 kwartałach zachowały się pojedyncze wille. W zachodniej części 10 kwartałów zostało całkowicie zniszczonych i pozbawionych zabudowy. Ogólne zniszczenie wyniosło więc 71%.

Analiza urbanistyczna dzielnicy uzdrowskiej wskazuje, że główny punkt orientacyjny, wyznaczony w miejscu dawnego budynku Strandschloss, został całkowicie zniszczony wraz z całą infrastrukturą uzdrowską w osi Schillstrasse. Ze względu na ogrom zniszczeń i idącą za nimi degradację przestrzeni miejskiej lokalne punkty dzielnicowe zmieniły się w centralne i występowały w rejonie zachowanych budynków, w rejonie ulic Konopnickiej oraz Chopina. Lokalny punkt pozostał również widoczny w miejscu amfiteatru. Ze względu na to, że zniszczony został duży punkt orientacyjny w postaci pałacu nadmorskiego, rolę odnośnika w przestrzeni stanowił głównie park nadmorski. Nowe punkty orientacyjne wyznaczyła zachowana zabudowa willowa.

Ilustracja 111

Struktura przestrzenna uzdrowska po walkach w 1945 roku.
Brazowym kolorem zaznaczono zachowane budynki.

Badania wykazały, że główny punkt orientacyjny w analizowanym obszarze został zachowany. Miało to duże znaczenie dla integralności funkcjonalnej miasta. Z kolei zniszczenie centralnych punktów portu i uzdrowiska doprowadziło do dezintegracji ich struktur, co miało poważne konsekwencje dla organizacji przestrzennej miasta. Zachowane budynki o wysokiej wartości historycznej umożliwiły kontynuację funkcji administracyjnych, pełniąc rolę punktów orientacyjnych i zapewniając ciągłość przestrzenną i historyczną. Zniszczenia miejskiej tkanki spowodowały powstanie nowych peryferyjnych ośrodków mieszkaniowych. Doprowadziło to w konsekwencji do rozproszenia struktury miasta. W rezultacie głównym elementem integrującym miasto pozostała sieć komunikacyjna. Dezintegracja centralnych punktów i rozproszenie tkanki miejskiej stanowiły wyzwanie dla odbudowy miasta.

Ilustracja 112

Struktura przestrzenna Kołobrzegu
po walkach w 1945 roku

-
- The map illustrates the spatial structure of Kołobrzeg after the 1945 war. It features a grid of streets and various symbols indicating key locations and structures. A legend on the left side of the map provides the following information:
- ✗ (Red X) - Degradacja funkcji (Functional degradation)
 - ⊙ (Red circle with black border) - Główny punkt orientacyjny (Main orientation point)
 - (Red circle) - Centralny punkt dzielnicowy (District central point)
 - ⦿ (Black circle with white border) - Lokalno Centrum (Local center)
 - ⊕ (White circle with black border) - Węzeł komunikacyjny (Communication node)
 - ⊖ (White circle with black border) - Węzeł kolejowy (Railway node)
 - ▲▲ (Two red triangles) - Park orientacyjny (Orientation park)
 - (Black square) - Zniszczone budynki (Destroyed buildings)

5

Rozdział 5

Początki odbudowy

- 5.1. Strategia i działania związane z odbudową gospodarczą w latach 40. i 50. XX wieku
- 5.2. Pierwsze działania administracyjne i społeczne w Kołobrzegu
- 5.3. Ruchy migracyjne
- 5.4. Samoorganizowanie się ludności

5.1. Strategia i działania związane z odbudową gospodarczą w latach 40. i 50. XX wieku

Nowe granice Polski omawiano już w 1943 roku na konferencji w Teheranie. O ich kształcie decydowały Stany Zjednoczone, Związek Radziecki i Wielka Brytania. Roosevelt, Churchill i Stalin ustalili wówczas wschodnią granicę Polski zgodnie z linią Curzona z 1920 roku. Tereny na wschód od niej miały znaleźć się na terytorium ZSRR. W ramach kompensacji planowano przekazać Polsce obszar III Rzeszy leżący na wschód od Odry³⁵⁸, co wiązało się z relokacją ludności z tzw. Kresów Wschodnich. Powstały w 1945 roku termin Ziemie Odzyskane łącznie z hasłem powrotu ziem zachodnich i północnych do macierzy, miał przywoływać polską historię tych terenów i uzasadniać ich przyłączenie do Polski. Taką argumentację utrzymano podczas spotkania Wielkiej Trójki w Jałcie, a podczas konferencji w Poczdamie w 1945 roku ustalono finalny przebieg granicy na linii Odry i Nysy Łużyckiej oraz kształt granicy na wschodzie. Uczestniczący w konferencji przedstawiciele polskiego Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, zgodnie z wcześniejszymi uzgodnieniami zażądali terytorialnych rekompensat za utratę 46% dotychczasowych ziem. Najpilniejsza dla obszarów przyłączonych do Polski była ich regulacja administracyjna i akcja osadnicza.

Polska Agencja Prasowa donosi: Zgodnie z uchwałami konferencji Poczdamskiej: Były niemieckie terytoria na wschód od linii biegnącej od morza Bałtyckiego przez Świnoujście i stąd wzdłuż rzeki Odry do zbiegu jej z zachodnią Nissą i wzdłuż zachodniej Nissy do granicy Czechosłowackiej, włączając tę część Prus Wschodnich, która nie została oddana pod administrację Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, zgodnie z porozumieniem osiągniętym na tejże konferencji i włączając obszar byłego wolnego miasta Gdańska, będą pod administracją Państwa Polskiego i ze względu na to nie będą uważane za część radzieckiej strefy okupacyjnej w Niemczech³⁵⁹

Jednak niepewność co do trwałości granicy trwała do Układu Zgorzeleckiego, kiedy to w 1950 roku podpisany został traktat obustronny z Niemiecką Republiką Demokratyczną zatwierdzający granicę Polski³⁶⁰. Dopiero 20 lat później dokument podpisano z Republiką Federalną Niemiec³⁶¹.

³⁵⁸ Longin Pastusiak, „Teheran, Jałta, Poczdam : Wielka Trójka o zachodniej granicy Polski”, *Niepodległość i Pamięć* 24/1, nr 57 (2017): 79–102.

³⁵⁹ Kozłowski, Muszyńska, i Stelmach, *Pomorze Zachodnie w dokumentach - 1945.s.24*

³⁶⁰ „Układ między Rzeczpospolitą Polską a Niemiecką Republiką Demokratyczną o wytyczeniu ustalonej i istniejącej polsko-niemieckiej granicy państwowej, podpisany w Zgorzelcu dnia 6 lipca 1950 roku”, Pub. L. No. Dz.U. 1950 nr 51 poz. 465 (1950).

³⁶¹ RFN, w przeciwieństwie do NRD, długo zwlekała z ustanowieniem relacji dyplomatycznych z Polską. Pierwsze działania podjęto dopiero pod koniec lat 60., a zakończyły się one podpisaniem układu 7 grudnia 1970 roku. W jego ramach RFN uznała zachodnią granicę Polski na Odrze i Nysie Łużyckiej

Ilustracja 113

Józef Cyrankiewicz i
Otto Grotewohl w drodze do
podpisania układu granicznego

Już w 1946 roku Rada Ministrów wraz z Prezydium Krajowej Rady Narodowej wprowadziły dekret o planowym zagospodarowaniu przestrzennym kraju, który ustanawiał zasady centralnego planowania oparte na trzystopniowej strukturze zarządzania: planowanie krajowe, regionalne i miejscowe zgodnymi z wytycznymi polityki gospodarczej państwa³⁶². Plan krajowy ustalał rozmieszczenie ludności i sieć głównych ośrodków miejskich. Plan regionalny był odpowiedzialny za kategoryzację terenów, a miejscowy, wynikający z ustaleń planu regionalnego, służył do projektu osiedli i dalszych podziałów funkcjonalnych. Wyraźna kategoryzacja w obrębie projektowanych osiedli wprowadzała wyraźny podział na zespoły mieszkaniowe wraz z budynkami użyteczności publicznej, place i parki, gospodarstwa rolne i leśne, obszary przemysłowe, komunikację. W dokumencie nie zawarto informacji dotyczącej kształtowania centralnej części miast czy obszarów staromiejskich. Wojciech Bal interpretując zapisy dekretu wskazując, że miasta miały być celowo zdecentralizowane i organizowane w formie zespołów mieszkaniowych³⁶³. Wynikało to ze stopnia zniszczeń miast, szczególnie w obszarze śródmieścia. Znajduje to swoje odzwierciedlenie między innymi w Kołobrzegu, ale również wśród innych miast na Ziemiach Odzyskanych.

Do końca 1946 roku z uwagi na ogólny chaos i trudną sytuację administracja gospodarcza kraju posługiwała się projektami i planami przewidzianymi na kolejne 3 miesiące. Przy niestabilnej i nie do końca uregulowanej sytuacji nie było możliwości rozpisania planów o dłuższym zakresie czasowym. Według raportu politycznego za sierpień 1946 roku pojawiały się głosy o przesunięciu granicy na wschód w rejon Kołobrzegu³⁶⁴. W części obszaru sytuacja wydłużyła się do 1954 roku kiedy wojska radzieckie przekazały używane przez nie obiekty przemysłowe m.in. w Świnoujściu, Szczecinie czy Kołobrzegu³⁶⁵.

³⁶² „Dekret z dnia 2 kwietnia 1946 roku o planowym zagospodarowaniu przestrzennym kraju”, Pub. L. No. Dz.U. 1945 nr 1 poz. 1 (1946).

³⁶³ Bal, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego* / Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szyski. s.77

³⁶⁴ Jerzy Kochanowski i Klaus Ziemer, red., *Polska – Niemcy Wschodnie. Wybór dokumentów*. (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2006).s.17

³⁶⁵ Bal, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego* / Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szyski. s.13

Pierwszym długookresowym planem stał się więc dopiero plan 3-letni uchwalony w 1947 roku³⁶⁶. Środki z planu 3-letniego skupionego na rozwoju gospodarczym lokowano jedynie w dużych miastach o dużym potencjale rozwoju – w miastach Górnego Śląska, Wrocławiu, Szczecinie i Gdańsku³⁶⁷. Priorytetowo traktowano podniesienie poziomu gospodarczego wschodnich i centralnych części kraju. Wpłynęło to na zahamowanie dotacji i nowych inwestycji na terenie Ziemi Odzyskanych.

Decentralizacja i osiedlanie nowych mieszkańców przebiegało w sposób niezaplanowany, a narastający od 1947 roku głód mieszkaniowy oscylował na poziomie 500 000 nowych izb przy możliwościach finansowych kraju na poziomie 2%³⁶⁸. Z ogólnej sumy przeznaczanej na odbudowę miast zaledwie 10% wydano na inwestycje mieszkaniowe. Dopiero w 1948 roku zaplanowano na Ziemiach Odzyskanych wybudowanie 950 izb, które nie zostały ostatecznie zrealizowane³⁶⁹. W tym samym czasie przyjęto przez Kongres Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej tezę o zakończeniu procesu integracji Ziemi Odzyskanych z terenami dawnej Polski³⁷⁰. Nie znalazło to jednak potwierdzenia w ilości inwestycji prowadzonych na tych terenach.

Planowane inwestycje z 34% w roku 1948 spadły do poziomu 17-18% na początku lat 50. XX wieku. W województwie koszalińskim i olsztyńskim wydatki państwowe na rozwój stanowiły mniej niż 1%³⁷¹. Rządowe założenia do planu gospodarczego na 1949 roku zakładały inwestycje w odbudowę infrastruktury i substancji mieszkaniowej na Ziemiach Odzyskanych ograniczone jedynie do stworzenia warunków umożliwiających podstawowe rozwijanie produkcji. Pozostałe fundusze przeznaczono na odbudowę i remonty tylko najmniej zrujnowanych budynków mieszkalnych. Potęgowało to proces niszczenia niezabezpieczonej tkanki³⁷². Dodatkowo w latach 1950-1955 władze ograniczyły też możliwość rozwoju regionów na podstawie własnych zasobów i ich aktywności na rzecz koncepcji makroekonomicznego wzrostu gospodarki i poprzez forsowanie industrializacji³⁷³. Związane to było z uchwaleniem w 1950 roku kolejnego planu gospodarczego.

*Uchwalamy nasz plan 6-letni. Plan, który wzmocni jeszcze bardziej nasz potencjał gospodarczy i obronny. Plan, który wzmocni Polskę jako ważne ogniwo obozu pokoju, postępu i socjalizmu*³⁷⁴

³⁶⁶ „Ustawa z dnia 2 lipca 1947 roku o Planie Odbudowy Gospodarczej”, Pub. L. No. Dz.U. 1947 nr 53 poz. 285 (1947).

³⁶⁷ Adam Makowski, „Ziemie Zachodnie i Północne w polityce gospodarczej Polski w latach 1945-1960”, w *Ziemie Odzyskane / Ziemie Zachodnie i Północne 1945 – 2005. 60 lat w granicach państwa polskiego* red. Andrzej Sakson (Poznań, 2006).s.65

³⁶⁸ Bal, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szymki*. s.71

³⁶⁹ Florian Barciński, *Bogactwa naturalne Ziemi Odzyskanych i ich znaczenie gospodarcze dla Polski* (Poznań: Polski Związek Zachodni, 1947). s.497

³⁷⁰ Makowski, „Ziemie Zachodnie i Północne w polityce gospodarczej Polski w latach 1945-1960”. s.66

³⁷¹ Andrzej Sakson, red., *Ziemie Odzyskane 1945-2005. Ziemie Zachodnie i Północne 60 lat w granicach państwa polskiego*. (Poznań: Instytut Zachodni, 2006). s.68

³⁷² Barciński, *Bogactwa naturalne Ziemi Odzyskanych i ich znaczenie gospodarcze dla Polski*. S.486

³⁷³ Makowski, „Ziemie Zachodnie i Północne w polityce gospodarczej Polski w latach 1945-1960”.

³⁷⁴ „Ustawa z dnia 21 lipca 1950 roku o 6-letnim planie rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu na lata 1950-1955”, Pub. L. No. Dz.U. 1950 nr 37 poz. 344 (1950).

Jego priorytetem była polityka industrializacji kraju na wzór radziecki oraz zwiększenie siły obronnej kraju przez wzrost ogólnego potencjału wytwórczego i rozwój specjalistycznego przemysłu obronnego³⁷⁵. Konsekwencją tej decyzji była znacznie mniejsza możliwość rozwoju Ziem Odzyskanych. O uprzywilejowaniu Śląska kosztem Pomorza Zachodniego świadczy np. decyzja o przeniesieniu wytwórni ryb z Darłowa, Ustki i Kołobrzegu do Katowic. Z uwagi na brak większych możliwości organizacyjnych i finansowych początkowo skupiono się na rozwoju rolnictwa, które miało duży potencjał na terenach dzisiejszego województwa zachodniopomorskiego. Województwo Koszalińskie miało stanowić głównie zaplecze żywnościowe dla Polski³⁷⁶.

Ponadto, skupienie uwagi na rozwoju gospodarczym większych miast w Polsce w oparciu o przemysł prowadziło w konsekwencji do ograniczenia rozwoju mniejszych miejscowości bez potencjału przemysłowego. Zmiany nastąpiły dopiero w latach 50. XX wieku, kiedy od 1953 roku władze państwowe zwiększyły limity budżetowe na remonty kapitalne budynków na terenie Ziem Odzyskanych – 1953 – 187,1 mln, 1954 – 338 mln, 1955 – 446,2 mln, 1956 – 530 mln³⁷⁷. Największe środki były kierowane na Dolny Śląsk. Województwo koszalińskie było wraz z zielonogórskim i olsztyńskim najmniej rozwinięte. Przełożyło się to na najniższy poziom inwestycyjny w kraju³⁷⁸. Dysproporcje rozwoju widoczne są również na propagandowych plakatach.

Ilustracja 114

Plakat propagandowy

³⁷⁵ Ustawa z dnia 21 lipca 1950 roku o 6-letnim planie rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu na lata 1950-1955.

³⁷⁶ Makowski, „Ziemie Zachodnie i Północne w polityce gospodarczej Polski w latach 1945-1960”. s.68

³⁷⁷ Barciński, *Bogactwa naturalne Ziem Odzyskanych i ich znaczenie gospodarcze dla Polski*.s. 505

³⁷⁸ Robert Skobelski, „Specyfika polityki gospodarczej państwa na «Ziemiach Odzyskanych» w latach 1945-1970”, *Ziemie Odzyskane” po drugiej wojnie światowej pod redakcją Czesława Osękowskiego i Grzegorza Straucholda*, b.d.

Zakończenie walk na terenie Polski umożliwiło swobodne przemieszczanie ludności, co sprzyjało napływowi nowych mieszkańców, ale jednocześnie nieuregulowana kwestia granic i odroczenie postulowanego przesiedlenia Niemców na mocy konferencji poczdamskiej skłaniały do powrotu przedwojennych mieszkańców Kołobrzegu i innych miast, którzy uciekli na wieś przed działaniami wojennymi. Ziemie Odzyskane miały być, jak głosiła propaganda, dawnym, piastowskim szlakiem historii wielkiego narodu polskiego³⁷⁹. Dowodem przynależności do Polski były też skupiska ludności polskiego pochodzenia, która przed II wojną światową w zwartych grupach zamieszkiwała tereny Ziem Odzyskanych³⁸⁰. Wraz z ideą piastowskich korzeni stanowili oni dowód pradawnych słowiańskich korzeni i polskości ziem. Władze popularyzując osadnictwo na obszarze przyłączonym do Polski korzystały z propagandy Ziem Odzyskanych. Na przykład liczne plakaty zachęcały do przeprowadzki obietnicami, które w niewielkim stopniu oddawały skomplikowaną i trudną rzeczywistość.

Ilustracja 115

Plakaty propagandowe z 1945 i 1946 roku ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie

Niejasna sytuacja Ziem Odzyskanych potęgowała poczucie braku przynależności i tymczasowości, a co za tym idzie wpływała na opóźnienie działań związanych z odbudową – urbanistyczną i gospodarczą. Sytuacja w Polsce na każdym obszarze – administracyjnym, planistycznym, gospodarczym wymagała szybkiej interwencji³⁸¹. W pierwszej kolejności prace rozpoczęto na obszarze na wschód od Wisły, stanowiąc priorytetowe tereny.

³⁷⁹ Lubocka-Hoffmann, *Odbudowa miast historycznych*.

³⁸⁰ Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*.

³⁸¹ Łuczak i Skrzypczak, *Odbudowa i rozwój Polski Ludowej*. s.13

5.2. Pierwsze działania administracyjne i społeczne w Kołobrzegu

Początki odbudowy Kołobrzegu nierozzerwalnie wiążą się ze skomplikowaną sytuacją polityczną w powojennej Polsce i długo niewyjaśnionym statusem Ziem Odzyskanych. Niniejszy rozdział szczegółowo omawia pierwsze działania administracyjne w Kołobrzegu, poczynając od momentu przekazania miasta polskim władzom w czerwcu 1945 roku. Wydarzenia te przedstawiono w kontekście towarzyszących im problemów społecznych. Analiza oparta została na licznych dokumentach archiwalnych zgromadzonych w archiwach państwowych, m.in. w Szczecinie i Koszalinie. Badania wskazują, że początkowa odbudowa Kołobrzegu nie była bezpośrednio związana z planowanymi działaniami przestrzennymi. Również opisane w rozdziale drugim teorie konserwatorskie oraz omówiona kwestia ochrony zabytków na Ziemiach Odzyskanych tworzą niezbędny kontekst dla decyzji i działań podejmowanych w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej.

Przekazanie polskiej administracji cywilnej władzy nad miastem w czerwcu 1945 roku oraz uzyskanie możliwości zarządzania jego zasobami stworzyły podstawy do rozpoczęcia organizacji funkcjonowania miasta i odbudowy podstaw życia społecznego. Jeszcze w trakcie okresu zamknięcia miasta, w maju 1945 roku, powołano zarząd miejski. Pierwszym burmistrzem został Stefan Lipicki, którego następnie zastąpił Stanisław Brożek³⁸². We wrześniu 1946 roku odbyła się inauguracja Miejskiej Rady Narodowej, a pierwsze posiedzenia rozwiązywały kwestie organizacyjne tworzącej się administracji³⁸³.

Wielomiesięczne zaniedbania w porządkowaniu zniszczeń oraz zabezpieczeniu dostaw żywności, znacząco wydłużyły proces odbudowy gospodarczej oraz utrudniały codzienne funkcjonowanie nowych osadników. Jednym z najpilniejszych wyzwań było przywrócenie podstawowych standardów sanitarnych w mieście. Relacje pierwszych mieszkańców wskazują, że na ulicach i w ruinach budynków wciąż odnajdywano ciała ofiar, co – w połączeniu z panującymi warunkami pogodowymi i ogólnym stanem miasta – zwiększało ryzyko wybuchu epidemii³⁸⁴. Liczne raporty i sprawozdania z pierwszych miesięcy akcji osiedleńczej szczegółowo ukazują sytuację miasta. Zwracają uwagę nie tylko na problemy związane z brakiem mieszkań, żywności i odpowiednich warunków sanitarnych, lecz także na utrudnienia wynikające z obecności Armii Czerwonej w Kołobrzegu. W pierwszym miesiącu po uzyskaniu dostępu do miasta ówczesne władze miejskie³⁸⁵ skupione były więc na poprawie stanu sanitarnego Kołobrzegu. Oprócz

³⁸² Kroczyński i Gasztold, *Kołobrzeg. Zarys dziejów*. s.107

³⁸³ Kroczyński i Gasztold. s.109

³⁸⁴ W książce Hieronima Kroczyńskiego „Powojenny Kołobrzeg 1945-1950” znajdują się wspomnienia pierwszych mieszkańców Kołobrzegu opisujące trudne warunki adaptacji. Relacje pionierów zebrane zostały również w filmie *Kołobrzescy Pionierzy* - https://youtu.be/wZVixrMvRjg?si=fOwUer-Jgp3_UjLAo

³⁸⁵ Pełnomocnik Rządu Władysław Ciesielski wraz z Stefanem Lipickim, Marianem Wegnerem, Sewerynem Ślusarkiem, Marianem Grobysem, Marią Łazarewicz i Rowskim.

oczyszczania miasta i dezynsekcji, w sierpniu 1945 roku uporządkowano również szpital powiatowy³⁸⁶. Dodatkowo z podmiejskiej wsi udało się doprowadzić wodę pitną oraz uruchomić turbinę hydroelektrowni zapewniającą prąd w godzinach wieczornych³⁸⁷. W 1945 roku utworzono również przedsiębiorstwa organizujące infrastrukturę miejską Kołobrzegu: przedsiębiorstwo wodociągowo-kanalizacyjne, zarząd nieruchomości, zakład oczyszczania miasta, a także niewielkie przedsiębiorstwa i 44 warsztaty³⁸⁸.

Na przełomie 1945 i 1946 roku powołany został Miejski Komitet Odbudowy Kołobrzegu, stanowiący organ obywatelski działający przy Zarządzie Miejskim³⁸⁹. Rok później komitet wytyczył główne kierunki odbudowy miasta. Zwrócono wówczas uwagę na konieczność ochrony niezniszczonych wojną budynków i zabytków. Komitet określił również funkcję miasta jako portu, uzdrowiska, bazy handlowo-usługowej. Ze względu na to, że była to organizacja obywatelska wskazywane przez nią wytyczne nie miały mocy decyzyjnej. Dodatkowym problemem był brak uregulowanej sytuacji administracyjnej. Dopiero we wrześniu 1946 roku odbyła się inauguracja Miejskiej Rady Narodowej, a pierwsze posiedzenia rozwiązywały kwestie organizacyjne tworzącej się administracji³⁹⁰.

W tym samym roku Zarząd Miasta Kołobrzegu wystosował memoriał do Urzędu Wojewódzkiego, wówczas Szczecińskiego, z prośbą o udzielenie kredytu na odbudowę miasta. W piśmie szczegółowo argumentowano prośbę, omawiając szereg kwestii związanych z problemami, jakie dotknęły miasto. Wskazano na następujące zagadnienia:

- Zniszczenia, które sięgały 90%, oraz pilną potrzebę natychmiastowej naprawy pozostałych budynków;
- Konieczność renowacji nieruchomości państwowych w celu zatrudnienia repatriantów i przeniesienia starostwa powiatowego oraz innych urzędów państwowych z Karlina, co mogłoby wpłynąć na rozwój gospodarczy i zwiększenie dochodów miasta;
- Brak mieszkań dla nowych mieszkańców, co powoduje opuszczanie Kołobrzegu i negatywnie wpływa na rozwój gospodarczy;
- Konieczność remontu budynków w dzielnicy uzdrowiskowej w celu przywrócenia potencjału wypoczynkowo-kurortowego;
- Konieczność renowacji stacji pomp wodociągowych i sieci w celu zapewnienia dostępu do wody zdatnej do użytku;
- Konieczność oczyszczenia ulic z gruzu, który blokuje ruch kołowy i stwarza zagrożenie dla mieszkańców;
- Informacja o liczbie mieszkańców w 1946 roku: 2306 Polaków i 1091 Niemców, z których większość jest niezamożna i niezdolna do pracy, co uniemożliwia zarządowi

³⁸⁶ Rybicki, „Początki życia polskiego w Kołobrzegu”.

³⁸⁷ Dziemba, *Historia Kołobrzegu po 1945 roku*. s.38

³⁸⁸ Rybicki, „Początki życia polskiego w Kołobrzegu”.

³⁸⁹ Kroczyński i Gasztold, *Kołobrzeg. Zarys dziejów*. s.127

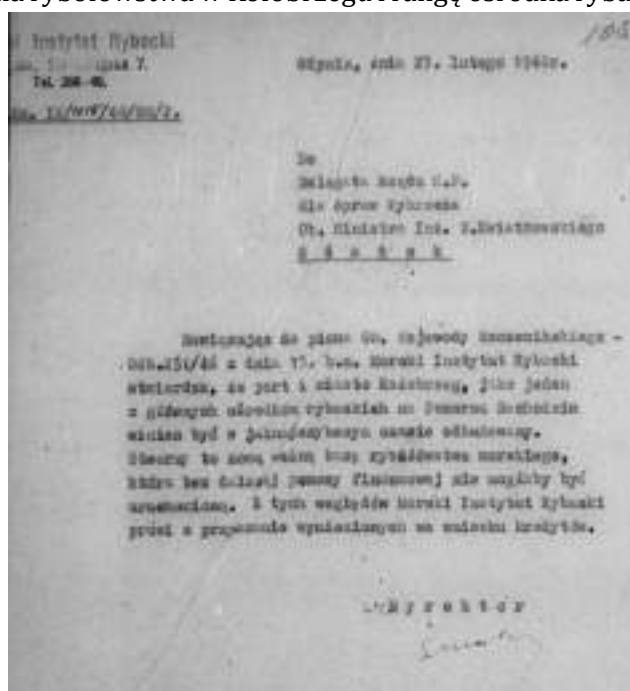
³⁹⁰ Kroczyński i Gasztold. s.109

miejskiemu pokrycie wydatków budżetowych opartych na dochodach z czynszu dzierżawczego³⁹¹.

Dokument obrazuje skalę potrzeb miasta i swojego rodzaju bezradność wynikającą z braku możliwości odbudowy. W odpowiedzi na pismo Naczelnik Wydziału Planowania i Koordynacji w lipcu tego samego roku wskazał, że przedstawione w sprawie materiały nie nadają się do zajęcia ostatecznego stanowiska przez urząd i konieczne jest sprecyzowanie informacji. Pokazuje to z kolei brak zainteresowania i zaangażowania w odbudowę miasta przez władze na wyższym szczeblu³⁹². Problemy te przekładały się każdą z płaszczyzn funkcjonowania miasta. W wyniku poważnych braków kadrowych większe zakłady przemysłowe nie mogły zostać uruchomione. Dodatkowo, aż do 1950 roku, większość z nich wraz z przyległymi majątkami pozostawała zajęta przez Armię Czerwoną.³⁹³ Jedną z pierwszych prób podjętych w celu odbudowy gospodarczej Kołobrzegu poczyniono już w grudniu 1945 roku Delegatura Rządu dla Spraw Wybrzeża przyznała wówczas nadzwyczajną dotację w wysokości dwóch milionów złotych dla pełnomocnika na okręg Pomorza Zachodniego w Koszalinie. Przeznaczone zostały one na przeprowadzenie koniecznych prac związanych w połowem ryb w Kołobrzegu³⁹⁴. Dokumentem potwierdzającym przekonanie o potencjale przemysłowym portu może być również pismo dyrektora Morskiego Instytutu Rybackiego do Eugeniusza Kwiatkowskiego, ówczesnego Delegata Rządu dla Spraw Wybrzeża. Wskazano wówczas konieczność szybkiego wskrzeszenia rybołówstwa w Kołobrzegu i rangę ośrodka rybackiego na wybrzeżu.

Ilustracja 116

Pismo dyrektora Morskiego Instytutu Rybackiego do Eugeniusza Kwiatkowskiego, ówczesnego Delegata Rządu dla Spraw Wybrzeża

³⁹¹ „Memoriał Zarządu Miasta Kołobrzegu z dnia 6 kwietnia 1946 roku”, 6 kwiecień 1946, Zarząd Miejski w Kołobrzegu, Referat Spraw Technicznych i Majątkowych. Korespondencja, protokoły, sprawozdania i wykazy dot. Spraw odbudowy, repolonizacji i zaludnienia – 1946-1949, Archiwum Państwowe w Koszalinie.

³⁹² „Memoriał Zarządu Miasta Kołobrzegu z dnia 6 kwietnia 1946 roku”

³⁹³ Makowski, „Ziemie Zachodnie i Północne w polityce gospodarczej Polski w latach 1945-1960”. s.64

³⁹⁴ „Delegatura Rządu dla Spraw Wybrzeża L.VI-d/693/45. Pismo do Pełnomocnika Rządu R.P. na okręg Pomorze Zachodnie w Koszalinie z dnia 14 grudnia 1945 roku Urząd Wojewódzki Szczeciński”, 14 grudzień 1945, Wydział odbudowy. Odbudowa miasta Kołobrzeg 1945-1946, Archiwum Państwowe w Szczecinie.

Zapisy w dokumentach ujawniają pewną niekonsekwencję, co może świadczyć o stanie niepewności, w jakim znajdowały się miasta Ziem Odzyskanych. W tendencjach kierunkowych komunikacji i transportu Polski w 1946 roku port Kołobrzescki nie był w ogóle brany pod uwagę³⁹⁵.

W licznych źródłach opisujących porty komunikacyjne i rybackie Kołobrzeg traktowany był naprzemiennie jako ośrodek o dużym i małym znaczeniu³⁹⁶. Niemniej jednak port stanowił jedyną możliwość rozwoju gospodarczego w mieście, która realnie przekładała się na przyznawanie kredytów i dotacji. Zmienność decyzji w sprawie zagospodarowania portu doprowadziła do tego, że Kołobrzeg w porównaniu do innych miast nadmorskich odzyskujących funkcje portowe nie rozwijał się dynamicznie³⁹⁷. Spośród czynników wpływających na potencjalną atrakcyjność gospodarczą miast Ziem Odzyskanych, Kołobrzeg został odnotowany jako miejsce z bogatymi złożami torfu i soli kamiennej.

W drugiej połowie 1947 roku Kołobrzeg został siedzibą Starostwa Powiatowego oraz innych urzędów lokalnych³⁹⁸. Po części poprawiło to sytuację gospodarczą w mieście, zwiększając jego decyzyjność władz lokalnych i zajęcie się podstawowymi elementami wpływającymi na funkcjonowanie Kołobrzegu. W sierpniu 1948 roku na konferencji Regionalnej Dyrekcji Planowania Przestrzennego w Szczecinie powrócił temat kołobrzesckiego portu. Ustalono wówczas kolejność miast wymagając opracowania planów zagospodarowania. Port został zakwalifikowany do pierwszej, najpilniejszej grupy. W tym samym roku uruchomiono pierwsze morskie połączenia handlowe, a do portu zawinęły cztery zagraniczne statki odbierające węgiel. Wynikało to z konieczności wsparcia budżetu centralnego.

W tym samym czasie nastąpiła wzmożona akcja rozbiórkowa, będąca efektem wypadku, podczas którego runęła kamienica miażdżąc przy tym przechodzącą ulicą rodzinę. Starosta Powiatowy zorganizował wówczas społeczną akcję odgruzowywania Kołobrzegu³⁹⁹. Według Hieronima Rybickiego w 1947 roku wyburzono 3850 m³ murów i wywieziono 2624 m³ gruzu. W 1948 roku było to odpowiednio: 2352 m³ murów i 1845 m³ gruzu, a 1949 roku 12504 m³ murów i 20093 m³ gruzu⁴⁰⁰. Z czasem rozbiórki wykonywane były nawet na budynkach nadających się do remontu, co wynikało również z uchwał Prezydium Rządu w celu uzyskania cegły na odbudowę Warszawy. Z uwagi na deficyt materiałów budowlanych cegłę pozyskiwano również z budynków o względnie dobrym stanie technicznym⁴⁰¹. Jej szczyt nastąpił w 1955 roku za sprawą uchwały

³⁹⁵ *Polska na piastowskim szlaku* (Poznań: Wydawnictwo polskiego związku zachodniego, 1947).

³⁹⁶ Piwarski i Zachajowska, *Odbudowa Ziem Odzyskanych 1945-1955*.

³⁹⁷ Barciński, *Bogactwa naturalne Ziem Odzyskanych i ich znaczenie gospodarcze dla Polski*. s.502

³⁹⁸ Kroczyński i Gasztold, *Kołobrzeg. Zarys dziejów*.

³⁹⁹ Kroczyński, *Powojenny Kołobrzeg 1945 – 1950*.

⁴⁰⁰ Rybicki, „Początki życia polskiego w Kołobrzegu”. s.129

⁴⁰¹ Dekret z 26 października 1945 roku dotyczący rozbiórki i naprawy budynków zniszczonych lub uszkodzonych w wyniku działań wojennych uprawniał władzę budowlaną lub organy odbudowy do przeprowadzania rozbiórek budynków bez konieczności uzyskania zgody właściciela. Koszty rozbiórki ponosiła osoba prawna, która w zamian nabywała prawo własności do materiałów uzyskanych podczas rozbiórki. Materiały te mogły być wykorzystane na potrzeby odbudowy zgodnie z decyzją odpowiedniego organu.

Uchwała Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z 14 października 1949 roku wprowadzała działania mające na celu ograniczenie zużycia drewna w różnych sektorach gospodarki narodowej,

nr 666 Prezydium Rządu w sprawie usunięcia zniszczeń wojennych⁴⁰². Był to kolejny etap niszczenia miasta - czyszczenie obejmujące wywóz dzieł sztuki i cegieł wynikające z treści wspomnianych ustaw. Do 1949 roku zajęto się porządkowaniem przestrzeni, odgruzowywaniem ulic i wykonywaniem bieżących remontów pozwalających na odbudowę gospodarczą – remont szkół, mostów, względnie zachowanych izb, domu kultury, warsztatów etc. W 1949 roku oddano do użytku wieżę ciśnieni, co umożliwiło zaopatrzenie zachowanych budynków w bieżącą wodę⁴⁰³.

5.3. Ruchy migracyjne

Skutkiem zawartych postanowień konferencji poczdamskiej było również przymusowe wysiedlenie ludności niemieckiej i ukraińskiej poza nowe granice Polski do brytyjskiej i radzieckiej strefy okupacyjnej. Z drugiej strony Polaków znajdujących się na Kresach Wschodnich przesiedlono na zachód⁴⁰⁴. Ponadto, część ludności ukraińskiej i łemkowskiej została przesiedlona pod przymusem w wyniku akcji „Wisła”. Nowi mieszkańcy osiedlali się więc w poczuciu tymczasowości i braku stabilizacji, co również wpłynęło na brak zaangażowania w proces odbudowy⁴⁰⁵. Ogółem ruchy migracyjne na terenie Ziemi Odzyskanych trwały około 5 lat i dotyczyły 16,5 miliona osób. W celu regulacji przepływu ludności w 1944 roku na mocy dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego powołany został Państwowy Urząd Repatriacyjny.

Sytuację miasta w pierwszych miesiącach akcji osiedleńczych obrazują liczne raporty i sprawozdania. Wskazują one nie tylko na problemy mieszkaniowe, żywieniowe czy sanitarne, ale również na wciąż pojawiające się perturbacje wynikające z przebywania w Kołobrzegu Armii Czerwonej:

podkreślając znaczenie akcji rozbiórkowej. Kolejne uchwały z lat 1951 i 1952 przewidywały kontynuację prac związanych z rozbiórkami.

Ostatecznie Uchwała nr 666 Prezydium Rządu z 20 sierpnia 1955 roku nakreśliła planową akcję usuwania pozostałości wojennych w miastach i osiedlach, określając jej priorytetowe znaczenie dla dalszej odbudowy kraju.

⁴⁰² „Dekret z dnia 28 lipca 1948 roku o obrocie i gospodarowaniu materiałami pochodzącymi z rozbiórki budynków”, Pub. L. No. Dz.U. 1948 nr 36 poz. 247 (1948); „Dekret z dnia 26 października 1945 roku o rozbiórce i naprawie budynków zniszczonych i uszkodzonych wskutek wojny.”, Pub. L. No. Dz.U.1947.37.181 (1945); „Uchwała Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 14 października 1949 roku w sprawie stosowania oszczędności drewna w poszczególnych dziedzinach gospodarki narodowej”, Pub. L. No. Monitor Polski 1949 roku nr 99, poz. 1171 (1949); „Uchwała nr 2 Prezydium Rządu z dnia 3 stycznia 1951 roku w sprawie kontynuowania akcji robót rozbiórkowych w roku 1951.”, Pub. L. No. M.P. 1951 nr 4 poz. 48 (1951); „Uchwała nr 12 Prezydium Rządu z dnia 10 stycznia 1952 roku w sprawie kontynuowania akcji robót rozbiórkowych w 1952 roku.”, Pub. L. No. M.P. 1952 nr 4 poz. 51 (1952).

⁴⁰³ Kroczyński, *Jedenaste wieków Kołobrzegu. Zapiski Kronikarskie.* s.387

⁴⁰⁴ Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy.* s.12

⁴⁰⁵ Bał, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bał, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szymiski.* s.24

Sprawozdanie z akcji osiedleńczej Obwodu Kołobrzeg – Karlino za czas od 16 do 31 lipca 1945 roku

Ogólna ilość ludności na dzień sprawozdawczy Kołobrzeg 423 Polaków 1957 Niemców⁴⁰⁶

Sprawozdanie z akcji osiedleńczej Obwodu Kołobrzeg – Karlino za czas od 2 do 14 września 1945 roku

Ogólna ilość ludności na dzień sprawozdawczy Kołobrzeg 750 Polaków 1900 Niemców⁴⁰⁷

Na terenie obwodu a szczególnie na terenie miasta Kołobrzegu są ciężkie warunki współpracy polskiej administracji z wojskiem radzieckim (sic!). Na terenie Kołobrzegu liczba osadników w ostatnich dniach wybitnie się zmniejszyła na skutek ekscesów wojsk radzieckich (szczególnie szeregowych i podoficerów marynarki), którzy w biały dzień napaдают i rabują przechodniów. W ostatnich dniach na Punkcie Etapowym w Kołobrzegu jest rejestrowanych przeciętnie dziennie od ośmiu do dwunastu osadników, którzy po zorientowaniu się w miejscowej sytuacji nie osiedlają się a pośpiesznie wyjeżdżają w inne strony. Punkt Etapowy PUR jest na noc zabarykadowany, a mimo to gdy pijani żołnierze nie mogą się dostać do wewnątrz, strzelają po porostu do okien tłukąc szyby

Osadnictwo miejskie w Kołobrzegu stanęło na martwym Punkcie, gdyż śródmieście ze względu na całkowite zniszczenie nie nadaje się do osiedlania. Pobliscy osadnicy wiejscy, którzy narażeni są na częste pobicia i grabieże ze strony wojsk radzieckich, częściowo rezygnują i opuszczają osady aby przenieść się w bezpieczniejsze miejsce⁴⁰⁸

Sprawozdanie z akcji osiedleńczej Obwodu Kołobrzeg – Karlino za czas od 16 września do 1 października 1945 roku

Ogólna ilość ludności na dzień sprawozdawczy Kołobrzeg 824 Polaków 1890 Niemców

Warunki nieznacznie lepsze

Sprawozdanie 24.12.45

Ilość mieszkańców w 1939 – 43 354

Obecna ilość – Polaków 2053, Niemców 4600

Złożoność sytuacji i olbrzymi problem w wymiarze politycznym, społecznym ukazuje sprawozdanie Okręgowego Oddziału PUR w Koszalinie. We wrześniu 1945 roku stan ludności w obwodzie kołobrzeskim wyniósł 10 135 osób pochodzenia polskiego i 34 907 Niemców. Spośród 5000 gospodarstw rolnych obsadzonych zostało 3778⁴⁰⁹. Dane ukazują, że spośród osadników przybyłych do Kołobrzegu 21,4% stanowili repatrianci (głównie z Kresów), 21,1% osadników pochodziło z Warszawy i okolic, natomiast reszta osób pochodziła głównie z województwa bydgoskiego, lubelskiego

⁴⁰⁶ „Sprawozdanie z akcji osiedleńczej Obwodu Kołobrzeg – Karlino za czas od 16 do 31 lipca 1945 roku”, 1945, WO PUR, Archiwum Państwowe w Szczecinie.

⁴⁰⁷ „Sprawozdanie z akcji osiedleńczej Obwodu Kołobrzeg – Karlino za czas od 2 do 14 września 1945 roku”, 1945, WO PUR, Archiwum Państwowe w Szczecinie.

⁴⁰⁸ „Sprawozdanie z akcji osiedleńczej Obwodu Kołobrzeg – Karlino za czas od 2 do 14 września 1945 roku”

⁴⁰⁹ „Sprawozdanie z akcji osiedleńczej Obwodu Kołobrzeg – Karlino za czas od 2 do 14 września 1945 roku”

i poznańskiego⁴¹⁰. Była to mieszanina ludzi o różnych motywacjach, od osób pragnących polepszyć swoją sytuację ekonomiczną w nowym miejscu osiedlenia, po robotników przymusowych powracających z Niemiec. Znaczną część stanowili migranci z Kresów Wschodnich⁴¹¹, ponadto część ludności została przesiedlona pod przymusem w wyniku akcji „Wisła”. To głównie oni byli przekonani o tymczasowości sytuacji i szybkim powrocie⁴¹². W grudniu 1945 roku miasto podwoiło swoją liczebność⁴¹³, choć stanowiło to tylko około 10 % ludności w porównaniu do stanu z 1939 roku. Według obliczeń Adama Makowskiego, Kołobrzeg wśród miast województwa koszalińskiego posiadał najmniejszy stopień zaludnienia w roku 1946. Dla porównania w Karlinie, Białogardzie, Tucznie, Złotowie, Sławnie bilans wynosił około 70-80%⁴¹⁴. Mała skuteczność akcji osadniczej i długo trwające porządkowanie terenu wynikały z niepewności o trwałość granicy: nie tylko zachodniej, ale też w pasie nadmorskim od Szczecina i z Kołobrzegiem włącznie⁴¹⁵.

Miesiąc:	Rok:	Liczba ludności:	W tym:		
			Polacy	Repatrianci	Niemcy
Maj	1945	2200	-	Brak informacji	2200
Lipiec	1945	2540	120	Brak informacji	2420
Wrzesień	1945	3439	689	Brak informacji	2750
Grudzień	1945	4612	1373	Brak informacji	3239

Tabela 11

Zestawienie ludności przybyłej do Kołobrzegu po walkach oraz napływ osadników w 1946 i 1947 roku

Napływ osadników osiedlonych przez PUR (Państwowy Urząd Repatriacyjny)					
Czerwiec	1946	1954	1693	261	Nieosiedlani przez PUR
Grudzień	1946	3498	3037	461	Nieosiedlani przez PUR
Czerwiec	1947	4395	3885	510	Nieosiedlani przez PUR
Listopad	1947	4917	4427	488	Nieosiedlani przez PUR

Napływ ludności do Kołobrzegu po zakończeniu działań wojennych doprowadził do poważnych problemów z zapewnieniem podstawowych warunków mieszkaniowych. Akcja osadnicza rozpoczęła się od zajmowania względnie nienaruszonych budynków, głównie na obrzeżach miasta. Największą grupę mieszkańców osiedlono w zachodniej części Kołobrzegu, najmniej dotkniętej zniszczeniami wojennymi.

⁴¹⁰ Dziemba, *Historia Kołobrzegu po 1945 roku*. s.52

⁴¹¹ Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*.s.12

⁴¹² Bal, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego* / Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szyski. s.24

⁴¹³ Rybicki, „Początki życia polskiego w Kołobrzegu”. s.156

⁴¹⁴ Adam Makowski, „Ewolucja funkcji miast Pomorza Zachodniego w pierwszym ćwierćwieczu po II wojnie światowej”, „*Ziemia Odzyskana*” po drugiej wojnie światowej pod redakcją Czesława Osękowskiego i Grzegorza Straucholda, b.d. s.117

⁴¹⁵ Bal, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego* / Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szyski. s.13

Spośród budynków nadających się do zamieszkania, największa liczba znajdowała się na dawnym osiedlu rybackim, wybudowanym w okresie międzywojennym, w rejonie dzisiejszej ulicy Jedności Narodowej⁴¹⁶. Składało się ono z około 30 budynków, z których część została zajęta przez wojska radzieckie. Armia Czerwona przejęła również inne obiekty oraz koszary przy ulicach Koszalińskiej, Szczecińskiej i Artyleryjskiej, które mogły pomieścić od 2 do 3 tysięcy osób⁴¹⁷. Do zasiedlenia nadawała się również część budynków w rejonie dzisiejszej ulicy 1 Maja. Zachowało się tam około 15 budynków z lat 30. XX wieku, z których każdy składał się z ośmiu mieszkań. We wschodniej części Kołobrzegu najwięcej nadających się do zamieszkania budynków znajdowało się w dawnej dzielnicy uzdrowskiej, szczególnie w okolicach dzisiejszych ulic Fryderyka Chopina i Tadeusza Kościuszki.

Potwierdza to raport sporządzony przez Wydział Odbudowy Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie:

Władze miasta napotykały liczne problemy z organizacją mieszkań dla repatriantów. Świadczyć o tym może poniższy raport: Po zapoznaniu się z sytuacją na miejscu i wszechstronnym zbadaniu możliwości istniejących w Kołobrzegu w związku z bardzo dużym zniszczeniem miasta i zajęciem mało stosunkowo zniszczonej dzielnicy po lewej stronie Prośnicy przez wojska radzieckie doszła zgodnie do przekonania, że do wyremontowania do celów mieszkalnych nadają się jedynie budynki w tzw. Dzielnicy nadmorskiej, a to z następujących powodów:

- budynki w tej dzielnicy najmniej stosunkowo ucierpiały na skutek działań wojennych
- dzielnica ta jest prawie zupełnie do chwili obecnej niezamieszkała i według opinii miejscowych władz administracyjnych nie zachodzi obawa zajęcia wyremontowanych budynków przez wojsko;
- budynki w tej dzielnicy są obiektami dużymi i część z nich jest budowana jako pensjonaty, a więc ich chłonność jest stosunkowo duża.
- zniszczenia w tej części miasta polegają przeważnie na uszkodzeniach dachu i szyb⁴¹⁸

W latach 1946-1949 Biuro Referatu Odbudowy przedkładało do Urzędu Wojewódzkiego liczne kosztorysy z prośbą o udzielenie kredytów na odbudowę miasta. Składane wnioski m.in. do Morskiego Instytutu Rybackiego spotykały się z aprobatą władz ponadlokalnych i przekierowywane były do władz centralnych⁴¹⁹.

⁴¹⁶ Kolonia opisana w rozdziale 3, w podrozdziale 3.4.

⁴¹⁷ „Protokół z odbytego zebrania Miejskiego Komitetu Odbudowy m. Kołobrzega z dnia 30.01.1946 roku”, 30 styczeń 1946, Zarząd Miejski w Kołobrzegu, Referat Spraw Technicznych i Majątkowych. Korespondencja, protokoły, sprawozdania i wykazy dot. Spraw odbudowy, repolonizacji i zaludnienia – 1946-1949, Archiwum Państwowe w Koszalinie.

⁴¹⁸ „Protokół z komisijnego wyboru i oględzin budynków, celem ustalenia obiektów najbardziej nadających się do remontu dla celów mieszkalnych spisany dnia 3 grudnia 1945 roku w Biurze Referatu Odbudowy w Kołobrzegu”, 3 grudzień 1945, Urząd Wojewódzki Szczeciński. Wydział odbudowy. Odbudowa miasta Kołobrzeg 1945-1946, Archiwum Państwowe w Szczecinie.

⁴¹⁹ „Pismo Morskiego Instytutu Rybackiego do Delegatury Rządu R.P. dla Spraw Wybrzeża. L.p. IR/1909/45/D/IW. Z dnia 14.XII.1945 roku Urząd Wojewódzki Szczeciński”, 14 grudzień 1945, Wydział odbudowy. Odbudowa miasta Kołobrzeg 1945-1946, Archiwum Państwowe w Szczecinie.

W wielu odpowiedziach na wnioski o przyznanie dotacji pojawiała się obawa związana z możliwością zajęcia remontowanych budynków przez żołnierzy Armii Czerwonej, co także hamowało odbudowę. W protokole z komisyjnego ustalania najkonieczniejszych potrzeb budowlanych miasta Kołobrzegu z 12 grudnia 1945 roku, komisja wybrała domy przeznaczone na kolonię rybacką. Aby mieć pewność, że budynki użytkowane będą przez rybaków, komisja udała się do radzieckiego komendanta ochrony pasa nadbrzeżnego w celu uzyskania zezwolenia na remont budynków i zapewnienia, że nie zostaną zajęte przez wojska radzieckie⁴²⁰. Migrująca ludność zasiedlała opuszczone i względnie dobrze zachowane budynki zlokalizowane głównie poza obszarem staromiejskim. Kształtowało to procesy urbanizacyjne w pierwszym dziesięcioleciu po wojnie⁴²¹.

5.4. Samoorganizowanie się ludności⁴²²

Sytuacja gospodarcza w mieście po wojnie była tragiczna. Było to konsekwencją walk, zamknięcia miasta, braku administracji. Gospodarka była zniszczona, a nowe, dopiero tworzące się władze nie posiadały danych na temat jej przedwojennego stanu.

Początkowa słabość administracji i rozproszenie ludności na obrzeżach miasta uniemożliwiało prowadzenie działalności gospodarczo-usługowej i budowę sieci społecznych powiązań. Dodatkowo napływ osadników różnych narodowości, a więc posiadających różne języki, poziom rozwoju, tło kulturowe i doświadczenia utrudniał integrację czy asymilację niezbędną do tworzenia nowego ośrodka⁴²³. Wspólnym elementem łączącym nowych mieszkańców Kołobrzegu była przede wszystkim chęć, a wręcz potrzeba, rozpoczęcia nowego rozdziału w życiu. Propaganda dotycząca *pradawnych ziem piastowskich* odegrała istotną rolę w próbie stworzenia wspólnej tożsamości i powiązania ludności z nowym miejscem zamieszkania. Proces ten wspierało powstawanie kolejnych mikroosiedli oraz stopniowe zwiększanie możliwości administracji publicznej, co zaowocowało rozwojem sieci powiązań i poprawą funkcjonalności miasta w obrębie jego zewnętrznego pierścienia. Ważną rolę integracyjną pełnił ratusz, który ocalał pomimo rozległych zniszczeń. Budynek ten zaadaptowano na potrzeby Zarządu Miejskiego. W centrum miasta zaczęły wówczas koncentrować się inne instytucje, lokowane w zachowanych obiektach. W ten sposób centrum Kołobrzegu ponownie stało się ośrodkiem administracyjnym, częściowo odtwarzając historyczną strukturę funkcjonalną miasta.

⁴²⁰ „Protokół z komisyjnego ustalania najkonieczniejszych potrzeb budowlanych miasta Kołobrzegu oraz wyboru i oględzin budynków najbardziej nadających się do remontu dla celów mieszkalnych, spisany dn. 12.XII.1945 roku w Biurze Referatu Odbudowy w Kołobrzegu”, 12 grudzień 1945, Urząd Wojewódzki Szczeciński. Wydział odbudowy. Odbudowa miasta Kołobrzeg 1945-1946, Archiwum Państwowe w Szczecinie.

⁴²¹ Latour i Sekula, „Problemy rewaloryzacji zabytkowych zespołów miejskich województwa szczecińskiego”. S.47

⁴²² Tematyka pierwszych lat po wojnie została poruszona w: Brechelke, „The Resurrection of Kołobrzeg”.

⁴²³ Lubocka-Hoffmann, *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*. s.12

Również latarnia morska odegrała istotną rolę w budowaniu poczucia wspólnoty w powojennym Kołobrzegu, będąc jednym z symboli odbudowy miasta. W trakcie działań wojennych latarnia została zburzona przez wojska niemieckie, ponieważ służyła jako punkt odniesienia dla napierających na miasto wojsk radzieckich i polskich. Po zakończeniu wojny, w listopadzie 1945 roku, nową latarnię morską wzniesiono na fundamentach dawnego fortu, przy wykorzystaniu pozostałości jego struktury. Budowla została wykonana z czerwonej cegły, a jej dolną część stanowi pozostałość fortyfikacji. Początkowo wokół latarni znajdował się cmentarz żołnierzy radzieckich poległych w walkach o miasto, a sama wieża była ozdobiona symbolami ZSRR⁴²⁴. Z czasem jednak cmentarz przeniesiono w inne miejsce, a radzieckie emblematy zostały usunięte. Mimo to latarnia zachowała swoje symboliczne znaczenie. Była pierwszą odbudowaną budowlą w powojennym Kołobrzegu i stanowiła punkt orientacyjny dla mieszkańców. Jej znaczenie podkreśla również umieszczona na niej tablica z inskrypcją: *Bohaterom poległym w walce z najeźdźcą hitlerowskim o wolność i niepodległość...* W ten sposób latarnia stała się symbolem otwarcia nowej epoki w historii miasta po cezurze II wojny światowej.

Ilustracja 117

Latarnia morska.
Zdjęcie z lat 60. XX
wieku

Wraz ze stopniowym napływem osadników, który we wrześniu osiągnął nagły wzrost (900 osób), luki między obszarami mieszkalnymi zaczęły stopniowo się wypełniać. Niemniej jednak do lat 60. XX wieku osiedla mieszkaniowe przyjęły formę obwarzanka otaczającego stare miasto, co miało związek z uruchamianiem funkcjonowania portu, a także wielkością zniszczeń w centrum.

⁴²⁴ Dziemba, *Historia Kołobrzegu dla średniozaawansowanych*.s.242

Ilustracja 118

Punkty koncentracji nowych mieszkańców w grudniu 1945 roku

Wraz z odbudową przemysłu w Kołobrzegu zaczęły powstawać pierwsze związki zawodowe, które odgrywały istotną rolę w integrowaniu osób wykonujących te same profesje. Stabilizacji życia w mieście sprzyjało także sukcesywne uruchamianie pierwszych prywatnych warsztatów, takich jak stolarskie, rzeźnicze, ślusarskie, malarzkie czy budowlane. Ważną rolę integracyjną odgrywały również czyny społeczne, podczas których mieszkańcy wspólnie angażowali się w udrażnianie dróg i poprawę komunikacji między dzielnicami. Działania te uzupełniały relacje sąsiedzkie i spontanicznie nawiązywane więzi, szczególnie widoczne w ramach wzajemnej pomocy przy porządkowaniu otoczenia oraz adaptacji mieszkań do potrzeb nowych lokatorów.

Opiekuńczy sąsiedzi pozabijali okna w dwóch pokojach i kuchni deskami z jakiejś starej szafy. W trzecim, najmniejszym pokoju od strony podwórza, który wydał się nam najcieplejszym wstawili okno inspektowe, które było stale zawieszane kocem. Postawili też maleńki żelazny piecyk węglowy z rurą wpuszczoną w drzwiczki rozbitego pieca. Przynieśli duże drewniane łóżko, stół, dwa krzesła i szafeczkę, i tak byliśmy

komfortowo „umeblowane”. (...) Powoli z wytrwałością odbudowywałam swój Dom.

*W mieszkaniu w oknach wstawiono dolne szyby,
pozostawiając jeszcze zabite deskami górne.*

*Zerwano tapety, pomalowano ściany. Po pewnym czasie w Urzędzie Likwidacyjnym
kupiłam skromne umeblowanie. Dużą pomocą były sprzedawane rzeczy przez kobiety
niemieckie. Tą drogą córka kupiła zastony, firanki i kilka kolorowych poduszek.*

*Z nastaniem wiosny kupowałyśmy u nich dużo świeżych kwiatów. Mieszkanie zaczęło
przybierać wygląd Domu, którego byłyśmy pozbawione przez sześć lat (...)*⁴²⁵

Większość osób przybywających do Kołobrzegu bezpowrotnie utraciła swój majątek, rodzinę i wielowiekowe dziedzictwo. Wspomnienia Heleny Hoffmann podkreślają potrzebę adaptacji nowego miejsca do rangi własnego Domu – symbolicznego i emocjonalnego azylu. Odnalezienie choćby skromnego miejsca do życia po wielotygodniowej tułaczce pozwalało częściowo odreagować wojenne napięcia, stłumione emocje oraz nagromadzone wątpliwości i obawy. Mimo katastrofalnego stanu, Kołobrzeg stał się przestrzenią stabilizacji po sześciu latach wojny.

Oddolne inicjatywy mieszkańców, budowanie więzi społecznych oraz poczucia wspólnoty odgrywały kluczową rolę w powojennej odbudowie miasta. Przyczyniły się do względnej stabilizacji życia społecznego oraz przywracania funkcjonalności urbanistycznej. Działania te stworzyły fundamenty dla dalszego rozwoju miasta oraz integracji jego społeczności.

Odbudowa gospodarcza w Kołobrzegu

Miasto, początkowo pominięte w planach odbudowy kraju, ze względu na odkryty przemysłowy potencjał znalazło się w planie sześcioletnim z 1950 roku. Obejmował on odbudowę portu, remont budynków na obrzeżach oraz budowę nowych mieszkań głównie dla pracowników portu i rybaków. W 1950 roku plan 6-letni zakładał również powstanie w województwie koszalińskim 8 dużych zakładów. Dzięki temu w Kołobrzegu utworzono rybny kombinat przetwórczy i fabrykę mączki rybnej⁴²⁶. W 1951 roku rozwinęto w Kołobrzegu Przedsiębiorstwo Połowów i Usług Rybackich *Barka*. Dynamiczny rozwój przedsiębiorstwa zaowocował powstaniem licznych budynków wzdłuż ul. Bałtyckiej. Dokonano wówczas modernizacji basenu portowego.

W latach 50. XX wieku nastąpiły zmiany strukturalne w administracji. Samorząd miejski został przemianowany ponownie na Miejską Radę Narodową i Prezydium⁴²⁷. W 1950 roku wprowadzona została uchwała o terenowych organach jednolitej władzy państwowej, likwidująca dwutorowość w zarządzaniu⁴²⁸. Z uwagi na to, że Rady Narodowe i Prezydium stały się jedynymi gospodarzami na danym terenie, podejmowanie decyzji strategicznych przebiegało prościej i szybciej, opierając się o doświadczenie lokalnych władarzy. Zmiany administracyjne i rosnąca liczba mieszkańców doprowadziły w konsekwencji do szybszego rozwijania miasta.

⁴²⁵ Dziemba, *Historia Kołobrzegu po 1945 roku*. s.50

⁴²⁶ Skobelski, *Ziemie Zachodnie i Północne Polski w okresie realizacji planu sześcioletniego 1950-1955*. s.69

⁴²⁷ Kroczyński i Gasztold, *Kołobrzeg. Zarys dziejów*. s.115

⁴²⁸ Rybicki, „Początki życia polskiego w Kołobrzegu”. s.164

Ze względu na niestabilną sytuację polityczną w 1950 roku, w ramach uchwalonego planu sześcioletniego, rozpoczęto proces fortyfikacji wybrzeża. Obszar położony po lewej stronie Parsęty, w pobliżu jej ujścia, został przeznaczony na poligon wojskowy. W dokumentach z 1951 roku, pochodzących z archiwum Wojskowego Biura Historycznego, odnaleziono informacje dotyczące planowanego zajęcia większego obszaru, obejmującego także zachowane domy jednorodzinne⁴²⁹. Ostatecznie teren objęty tymi działaniami rozciągał się na obszar dawnego lasu Maikuhle. Na podstawie szczegółowej analizy ówczesne władze oceniły możliwości cumowania jednostek morskich, zakres widoczności oraz stan i wyposażenie urządzeń portowych. Badaniom poddano również tereny otaczające Kołobrzeg, uwzględniając ich dostępność, naturalne bariery oraz istniejącą infrastrukturę komunikacyjną.

Ilustracja 119

Plan częściowy
miasta Kołobrzeg
– rok 1951

Warunki powojenne oraz sytuacja polityczna z ograniczonymi zasobami i znacznymi zniszczeniami wymusiły selektywną i oszczędną odbudowę Kołobrzegu. W przestrzeni miejskiej skupiano się przede wszystkim na pracach porządkowych i odgruzowywaniu, a rozwój koncentrował się na odbudowie kluczowych fundamentów gospodarczych miasta. W 1947 roku powstały pierwsze placówki kulturalne i oświatowe. Ururomiono kino, organizowano cykliczne zabawy taneczne w centrum miasta. Zaczęto nadawać nowy charakter przestrzeni publicznej poprzez zmianę nazw ulic, odbudowę

⁴²⁹ „Plan częściowy miasta Kołobrzeg”, 1951, Archiwum Wojskowego Biura Historycznego.

latarni, aranżację istniejących pomników (pomnik wojenny na placu 18 Marca) oraz tworzenie miejsc pamięci. Mimo propagandowego wydźwięku przyczyniły się do zwiększenia poczucia przynależności mieszkańców do nowo kształtowanego miasta, czego przykładem była symboliczna odbudowa latarni pełniąca równocześnie funkcję pomnika poległych i cmentarza wojennego. Tematyka związana z miastem była również poruszana w ogólnopolskich i branżowych publikacjach prasowych, co świadczy o propagandowym wykorzystaniu Kołobrzegu przez władze Polski Ludowej. Przykładem takiego działania był periodyk *Za Wolność za Lud*, ukazujący się od 1949 roku, w którym najczęściej podejmowano tematykę miasta. W prasie dominował wątek **walk o Kołobrzeg** oraz **symbolicznych Zaślubin Polski z Morzem**. Były to elementy służące budowaniu tożsamości mieszkańców i podkreślaniu polskości miasta w ramach szerszej narracji propagandowej⁴³⁰.

Pierwsze dziesięciolecie powojenne Kołobrzegu było czasem adaptacji pozostałości miejskiej zabudowy do nowej rzeczywistości politycznej, gospodarczej i społecznej. Działania administracyjne, choć utrudnione, doprowadziły w konsekwencji do szeregu zmian skutkujących stworzeniem podstaw bytowych dla nowo przybyłych mieszkańców. Ruchy migracyjne w Kołobrzegu po zakończeniu II wojny światowej skutkowały osiedlaniem się ludności poza historycznym obszarem miejskim i wytworzeniem sukcesywnie domykającego się ringu osiedleńczego. Miało to swoje konsekwencje przestrzenne w kontekście późniejszego procesu odbudowy. Porządkowanie miasta oraz tworzenie podstaw bytowych na przełomie lat 40. i 50. XX wieku nie były powiązane z konkretnymi planami urbanistycznymi, lecz stanowiły wyraz oddolnych działań mieszkańców i władz lokalnych. Kołobrzeg był traktowany marginalnie przez władze centralne pod względem inwestycyjnym, pełnił jednocześnie istotną rolę propagandową, przyczyniając się do budowania tożsamości i przynależności Ziemi Odzyskanych do Polski.

Dzięki samoorganizacji ludności stopniowo zachodziły zmiany przestrzenne, wynikające z potrzeby przywrócenia funkcjonalności miasta. Proces odbudowy gospodarczej oraz powstawanie pierwszych warsztatów zapoczątkowały regenerację struktury funkcjonalno-przestrzennej, rozwijanej przed wybuchem II wojny światowej. Na podstawie zachowanych budynków oraz tymczasowych adaptacji udało się odtworzyć zarys historycznej struktury miasta, oparty na układzie przedwojennych ulic. Pomimo utraty funkcji mieszkalno-usługowych, obszar starego miasta zachował funkcje administracyjne, podczas gdy funkcje mieszkalne przeniosły się na obrzeża, poza historycznym centrum, tworząc układ przypominający „obwarzanek”. Samoorganizacja mieszkańców oraz adaptacja mniej zniszczonych budynków umożliwiły stworzenie sieci przestrzennej dostosowanej do nowych potrzeb społecznych. Funkcje produkcyjno-przemysłowe i magazynowe sukcesywnie odbudowywano, koncentrując je w rejonie portu, który stał się głównym katalizatorem rozwoju miasta. Obszar dawnego uzdrowiska, ze względu na stosunkowo dobry stan zachowania, został przekształcony w dzielnicę mieszkalną. Funkcje uzdrowiskowe, w obliczu zniszczeń oraz pilnej potrzeby odbudowy gospodarczej, zeszyły na dalszy plan, co doprowadziło do zmiany pierwotnego przeznaczenia tej części miasta.

⁴³⁰ Knapp, *Pod dyktando ideologii. Studia z dziejów architektury i urbanistyki w Polsce Ludowej*.

Budynki w Kołobrzegu

W obliczu zniszczeń konieczność zapewnienia lokum napływającym mieszkańcom stanowiło duże wyzwanie. Starano się zinventaryzować stan faktyczny, głównie istniejące budynki, ale również sporządzono na przykład zestawienie ulic⁴³¹, wraz z ludnością i administratorami poszczególnych adresów:

Ilustracja 120

Spis mieszkańców Kołobrzegu wraz z zestawieniem ulic i numerów domów

333	ul. Sobieskiego 14	Pałac	Biuro techniczne 31
334	- 1 - 15	- 1 -	- 1 -
335	- 1 - 16	- 1 -	- 1 -
336	Szczecińska 15	- 1 -	Janiewicz Aleksey
337	- 1 - 18	- 1 -	
338	- 1 - 27	- 1 -	Backrest Jan
339	- 1 - 38	- 1 -	Polikowski Jan
340	- 1 - 60	- 1 -	
341	- 1 - 62/63	- 1 -	
342	- 1 - 1	Przejście	
343	- 1 - 2	- 1 -	
344	- 1 - 3	- 1 -	
345	- 1 - 4	- 1 -	
346	- 1 - 5	- 1 -	
347	- 1 - 9	- 1 -	
348	- 1 - 10	- 1 -	
349	- 1 - 13	Przejście	
350	- 1 - 15	Przejście Pałac	
351	- 1 - 21	Przejście	
352	- 1 - 24	- 1 -	
353	- 1 - 26	- 1 -	
354	- 1 - 27	- 1 -	
355	- 1 - 29	- 1 -	
356	- 1 - 31	- 1 -	Juliusz Edward
357	- 1 - 34	- 1 -	
358	- 1 - 35	- 1 -	

Według sprawozdania z sierpnia 1946 roku ilość budynków mieszkalnych wyniosła 2995, z czego nadających się do remontu było jedynie 290. Oprócz tego w mieście było 300 domów zajętych przez Polaków, 200 przez Armię Czerwoną, a 160 pomieszczeń przez Niemców⁴³².

⁴³¹ „Inwentarz nieruchomości Zarządu Miejskiego”, 1945, Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Kołobrzegu, Archiwum Państwowe w Koszalinie.

⁴³² „Sprawozdanie z dnia 9.08.1946 roku Zarządu Miejskiego w Kołobrzegu – Zarząd Nieruchomości”, 9 sierpień 1946, Zarząd Miejski w Kołobrzegu, Referat Spraw Technicznych i Majątkowych. Korespondencja, protokoły, sprawozdania i wykazy dot. Spraw odbudowy, repolonizacji i zaludnienia – 1946-1949, Archiwum Państwowe w Koszalinie.

W sprawozdaniu z działalności referatu technicznego przy Zarządzie Miejskim w Kołobrzegu za okres od 1947 do 1949 roku znaleźć można informację dotyczącą wykonania zabezpieczeń i remontów budynków mieszkalnych z przydzielonej dotacji. Do użytkowania przywrócono 81 izb w 23 mieszkaniach⁴³³.

Tabela 12

Liczba wyremontowanych
izb i mieszkań

Nr	Ulica	Numer	Ilość mieszkań wyremontowanych	Ilość izb wyremontowanych
1	Mazowiecka	41	6	18
2	3 Maja	49	6	18
3	1 Maja	24	1	4
4	Mireckiego	6	2	10
5	Zygmuntowska	11	1	4
6	Augustowska	7	2	9
7	Stalina	9	2	6
8	Stalina	14	1	4
9	Zielona	8	1	4
10	Trzebiatowska	32	1	4

Zabezpieczano budynki mieszkalne poprzez pokrycie dachów przy ul. Szosowej 1-3, Artyleryjskiej 26-35, 3 Maja 9-15, 30-34, 35-37, 47, 2, 3, ul. Trzebiatowskiej 22, ul. Garncarskiej 13, ul. Szczecińskiej 42, 45, ul. Garncarskiej 18, ul. Mireckiego 4 oraz ul. Romana 3, 3a. Wykonano również remonty w budynkach przy ul. Romana, Kaszubskiej, Garncarskiej, Mazowieckiej, Stalina, Wojewódzkiej, Wojska Polskiego, Wilczej, Kościuszki, Piaskowej. Oprócz remontu mieszkań rozebrano i zburzono grożące zawaleniem mury spalonych budynków, na przykład przy ul. Budowlanej, Śląskiej, Ratuszowej. Ponadto z kredytów budżetowych uporządkowano parki i zieleńce – Plac 18 Marca i Pl. Przybylskiego, Park Teatralny⁴³⁴. Z zaciągniętych kredytów finansowano nie tylko budownictwo mieszkaniowe, ale część kredytów przeznaczona została na inwestycje związane z odbudową gospodarczą i rozwojem miasta takich jak: budowa hali targowej, rzeźni i targowiska, remont szkoły zawodowej, podstawowej, łaźni, remizy, odbudowy mostu na Parsęcie, remontu domu dziecka oraz oświetlenia ulic⁴³⁵.

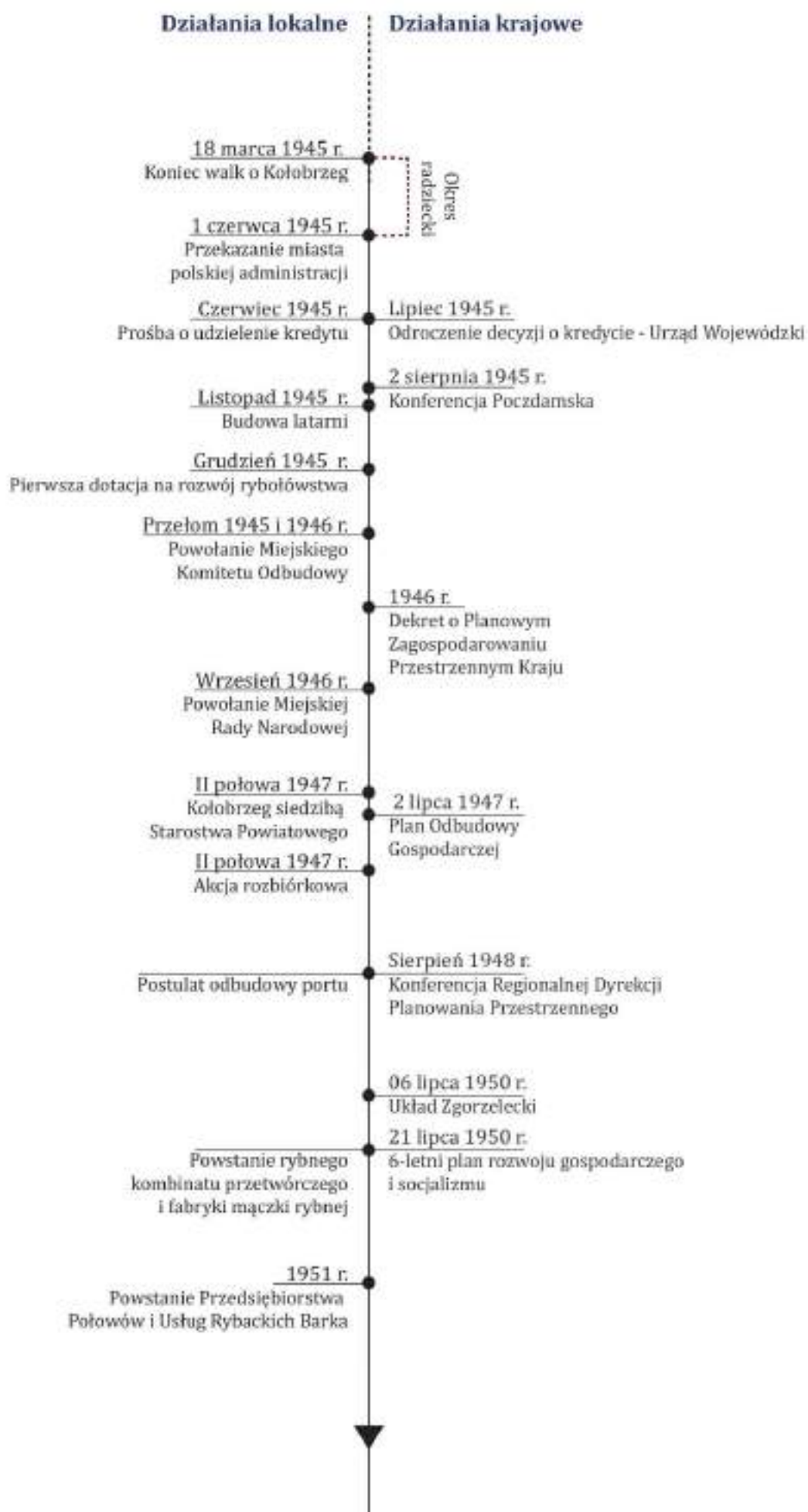
⁴³³ „Sprawozdanie z działalności referatu technicznego przy Zarządzie Miejskim w Kołobrzegu za czas od 19.09.1947 do 31.12.1949 roku”, b.d., Zarząd Miejski w Kołobrzegu, Referat Spraw Technicznych i Majątkowych. Korespondencja, protokoły, sprawozdania i wykazy dot. Spraw odbudowy, repolonizacji i zaludnienia – 1946-1949, Archiwum Państwowe w Koszalinie.

⁴³⁴ „Sprawozdanie z działalności referatu technicznego przy Zarządzie Miejskim w Kołobrzegu za czas od 19.09.1947 do 31.12.1949 roku”

⁴³⁵ „Sprawozdanie z działalności referatu technicznego przy Zarządzie Miejskim w Kołobrzegu za czas od 19.09.1947 do 31.12.1949 roku”

Ilustracja 121

Początki odbudowy – oś czasu

6

Rozdział 6

Plany i charakter odbudowy
w latach 40. i 50. XX wieku

- 6.1. Plany i charakter odbudowy w latach 40. i 50. XX wieku
- 6.2. Plan Pracowni Konserwacji Zabytków (PKZ)

6.1. Plany i charakter odbudowy w latach 40. i 50. XX wieku

Pomimo ciężkiej sytuacji polityczno-gospodarczej, opisanej w poprzednim rozdziale, Kołobrzeg cieszył się dość dużym zainteresowaniem wśród ówczesnych planistów. Na przełomie lat 40. i 50. XX wieku powstały liczne plany urbanistyczne dotyczące rozwoju miasta, a lokalne władze prowadziły intensywne prace mające na celu przygotowanie projektów odbudowy Kołobrzegu.

Działania te wykonywane były zarówno przez lokalną administrację, jak i oddolnie przez zainteresowanych mieszkańców. Już w 1946 roku zarząd miejski wraz z doradcą radą narodową i komisją porozumiewawczą stronnictw politycznych uchwalił memoriał w sprawie przyspieszenia odbudowy Kołobrzegu, adresowany do Ministerstwa Odbudowy. W konsekwencji Rejonowy Urząd Planowania Przestrzennego⁴³⁶ w Szczecinie przystąpił do opracowania odbudowy Kołobrzegu. Ustalono wówczas pierwszy plan, który jednak nie został wprowadzony w życie⁴³⁷. Nie przeszkodziło to jednak w aktywnym działaniu ówczesnych społeczników. W 1946 roku pierwsi aktywiści miejscy wskazywali na konieczność odbudowy opartej na spójnych planach, które uwzględniałyby ochronę linii brzegowej, zachowanie charakteru portu rybackiego oraz zaspokojenie potrzeb związanych z zatrudnieniem nowych urzędników w instytucjach państwowych i lokalnych.⁴³⁸

Równolegle, w tym samym roku, kwestie dotyczące kształtowania przestrzennego miasta zostały podjęte w artykule w prestiżowym czasopiśmie *Dom Osiedle Mieszkanie*. Artykuł Józefa Różańskiego⁴³⁹ dotyczył rozplanowania miasta, gdzie wskazywano na znaczące walory uzdrowiskowe Kołobrzegu oraz na potrzebę wyeksponowania trzech głównych części miasta: portu, starówki oraz dzielnicy uzdrowiskowej⁴⁴⁰. Autor wyróżnia charakterystyczną strukturę przestrzenną Kołobrzegu, składającą się z portu pełniącego funkcje handlowe i rybackie, terenów uzdrowiskowych oraz miasta właściwego. Zaznacza, że te obszary są oddzielone pasami zieleni, a jednocześnie zintegrowane dzięki układowi komunikacyjnemu. W kontekście gospodarczym Różański dostrzega potencjał rozwoju portu w świetle utraty znaczenia linii kolejowej łączącej Królewiec z Berlinem. Proponuje rozbudowę portu wraz z infrastrukturą kolejową na lewym brzegu Parsęty, co umożliwiłoby przeniesienie ruchu kolejowego na zachód i odciążenie centrum miasta. Kluczowym założeniem projektu jest budowa awanportu z falochronem, basenem portowym oraz magazynami o zdolności przeładunkowej wynoszącej 400 000 ton. Różański wskazuje również na możliwości rozbudowy stoczni rybackiej, basenów portowych oraz infrastruktury obejmującej magazyny, chłodnie i przetwórnice rybne. Plan zakłada także rozwój istniejącego osiedla dla pracowników portu w kierunku wschodnim. W odniesieniu do terenów uzdrowiskowych autor postuluje, aby traktować je jako integralny obszar obejmujący pas od jeziora Resko do jeziora

⁴³⁶ Nie wiadomo, co obejmował

⁴³⁷ Kroczyński i Gasztold, *Kołobrzeg. Zarys dziejów*.

⁴³⁸ Kroczyński i Gasztold.

⁴³⁹ W czasopiśmie D.O.M Różański został podpisany imieniem Józef. Wszystko wskazuje jednak na to, że był to Stanisław

⁴⁴⁰ Józef Różański, „Wstępne zasady rozplanowania Kołobrzega”, *Dom osiedle mieszkanie*, nr 6–7 (1946).

Jamno, liczący około 50 km. Proponuje zmianę funkcji tego regionu, przekształcając go w zespół letniskowo-uzdrowiskowy.

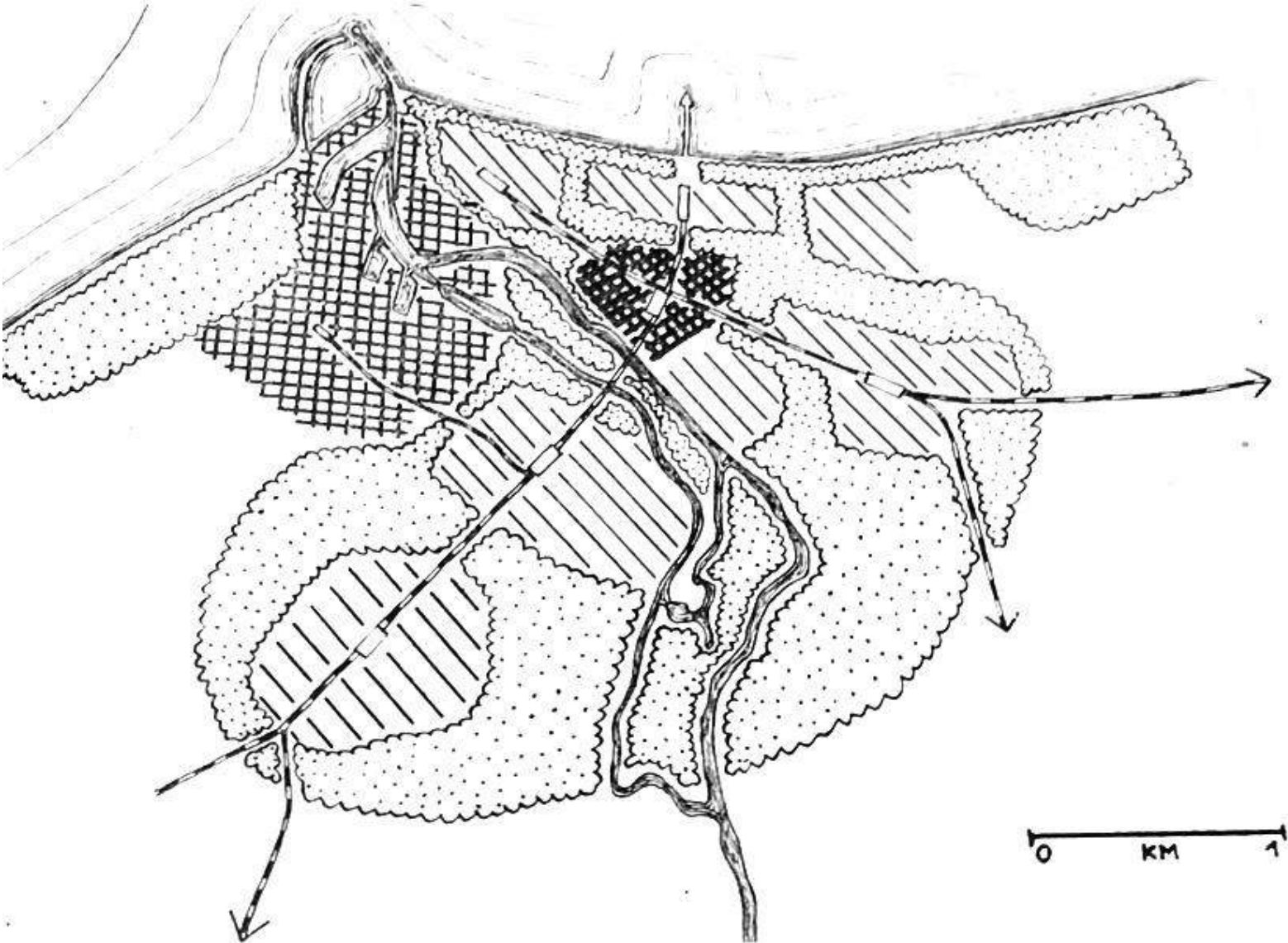
Ilustracja 122

Zasięg proponowanego przez Różańskiego zespołu letniskowo-uzdrowiskowego

Stare miasto, według koncepcji Różańskiego, miało zachować swoje funkcje administracyjne. Autor proponował otoczenie obszaru staromiejskiego pasem zieleni, który przebiegałby w miejscu dawnych fos i wałów obronnych. Jednocześnie centrum miasta miała połączyć nowo zaprojektowana oś kompozycyjna, wzdłuż której planowano lokalizację budynków publicznych. Oś biegnąca przez obszar dzisiejszego Parku 18 Marca, miała łączyć dworzec kolejowy i przesunąć centrum uzdrowiskowe w kierunku wschodnim. Podobnie jak przed II wojną światową, osiedla mieszkaniowe planowano oddzielić pasami zieleni. Rozważania autora koncentrowały się na aspektach urbanistycznych, bez szczegółowego omawiania formalnych rozwiązań nowej architektury.

Różański wskazuje również, że ze względu na uzdrowiskowy charakter miasta konieczna jest maksymalizacja ilości zieleni, w szczególności w rejonie pasa nadbrzeżnego morza oraz w oddzieleniu dzielnic. Autor konsekwentnie zachowuje przedwojenną strukturę funkcjonalną miasta, jednocześnie dokonując przesunięcia centralnej strefy z obszaru starego miasta na teren dzisiejszego Parku 18 Marca. Główna oś uzdrowiska (przedłużona molem) zostaje przesunięta na wschód w stosunku do Schillstrasse. Różański zachowuje także istniejącą strukturę zieleni, która pełni rolę naturalnej bariery oddzielającej poszczególne dzielnice, tym samym podtrzymując integralność urbanistyczną miasta.

Ilustracja 123

Schemat projektowanego układu dzielnic

Rosnące zainteresowanie odbudową Kołobrzegu prezentują również dokumenty archiwalne raportujące zebrania pierwszych władz w mieście. Znalezione w Archiwum Państwowym w Szczecinie protokół zebrania Miejskiego Komitetu Odbudowy w Kołobrzegu z 1946 roku wskazał na pilną potrzebę skupienia się na odbudowie domów przyportowych, ze względu na warunki narzucone przez rządowe kredyty, które były uzależnione od rozbudowy portu rybackiego. Dodatkowo, w dokumencie, pojawiła się informacja o niewystarczających planach rozbudowy, które nie zaspokajały potrzeb mieszkańców. Komitet zalecał również zwiększenie funduszy na odbudowę poprzez sprzedaż ruchomości należących do miasta oraz rozwój przemysłu solankowego⁴⁴¹.

Wyrazem aktywności władz miejskich w zakresie planowania i określenia kierunków odbudowy była również konferencja zorganizowana w 1947 roku. W marcu, z okazji drugiej rocznicy walk o Kołobrzeg, Obywatelski Komitet Uczczenia Święta Wyzwolenia zainicjował sympozjum, tzw. *Jednodniówkę*. W trakcie wystąpień uczestnicy wyrażali obawy dotyczące niedostatecznego zainteresowania władz problematyką

⁴⁴¹ „Protokół z odbytego zebrania Miejskiego Komitetu Odbudowy m. Kołobrzega z dnia 30.01.1946 roku”

odbudowy miasta. Starosta kołobrzescki podkreślił, że proces reaktywacji portu będzie wyjątkowo trudny z uwagi na niedobór mieszkań dla pracowników oraz brak podstawowej infrastruktury miejskiej, zapewniającej elementarne potrzeby bytowe⁴⁴². Poważnym wyzwaniem było również tymczasowe przeniesienie administracji do pobliskiego Karlina, wynikające z poważnych zniszczeń miasta. Z drugiej strony zwrócono uwagę na potencjał Kołobrzegu jako uzdrowiska, co zaowocowało uruchomieniem pierwszych, choć niewielkich, domów wczasowych.

Ilustracja 124

Jednodniówka „Kołobrzeg”

2 kwietnia 1947 roku w Kołobrzegu odbyła się kolejna Konferencja zatytułowana *Odbudowa Kołobrzega* (sic!) zwołana z inicjatywy Związku Gospodarczego Miast Morskich. Poruszono wówczas dwa aspekty odbudowy - gospodarczy, odnoszący się do przemysłu rybnego oraz przestrzenny, w którym prelegentem był wspomniany już Stanisław Różański, kierownik Regionalnej Dyrekcji Planowania oraz Edward Makowiecki⁴⁴³.

Referat Edwarda Makowieckiego zatytułowany „Zagospodarowanie miasta Kołobrzega” opisywał możliwości gospodarcze miasta. Autor wskazał, że proces odbudowy

z uwagi na stan ośrodka będzie długotrwały i wymagający znacznych nakładów finansowych i fizycznych. Wyrażał również obawę o brak rentowności oraz konkurencyjności portu kołobrzesckiego znajdującego się pomiędzy dwoma silnymi portami Gdańska-Gdyni i Szczecina. Proponowany przez Makowieckiego rozwój rybołówstwa znacznie bardziej odpowiadał realiom potrzeb odradzającego się kraju. Autor wskazywał przy tym konieczność wskrzeszenia tradycji miejscowości uzdrowiskowo-wypoczynkowej⁴⁴⁴.

⁴⁴² „Obywatelski komitet uczczenia święta wyzwolenia Kołobrzegu. Jednodniówka «Kołobrzeg»,, 18 marzec 1947, Archiwum Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu.

⁴⁴³ Kroczyński, *Powojenny Kołobrzeg 1945 – 1950*. s.51

⁴⁴⁴ „Konferencja pod hasłem «Odbudowa Kołobrzega»,, 2 kwiecień 1947, Archiwum Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu.

W dyskusji po prezentacjach wysunęły się istotne wnioski odnośnie zagospodarowania miasta. Ówczesny burmistrz wskazał na konieczność sporządzenia krótkofalowych planów na odbudowę Kołobrzegu umożliwiających szybkie działanie. Powszechną była również aprobaty wobec planów reaktywacji uzdrowiska. Wskazano wówczas, że może ona przynieść korzyści finansowe, szczególnie przy udziale turystów z sąsiednich krajów. Długoterminowe strategie planowania, choć przedstawiane jako wizja przyszłości dla Kołobrzegu, były ogólnikowe i pozbawione konkretnych detali, co znacznie utrudniało ich implementację. Jednocześnie, zauważony potencjał uzdrowiska stwarzał możliwość dalszego rozwoju sektora usługowego, który miał być traktowany równorzędnie z rozwojem rybołówstwa. Z uwagi na palące potrzeby miasta związane z reaktywacją gospodarczą czy naprawą infrastruktury miejskiej oraz niewystarczające kwoty kredytów kwestia odbudowy zeszła na dalszy plan.

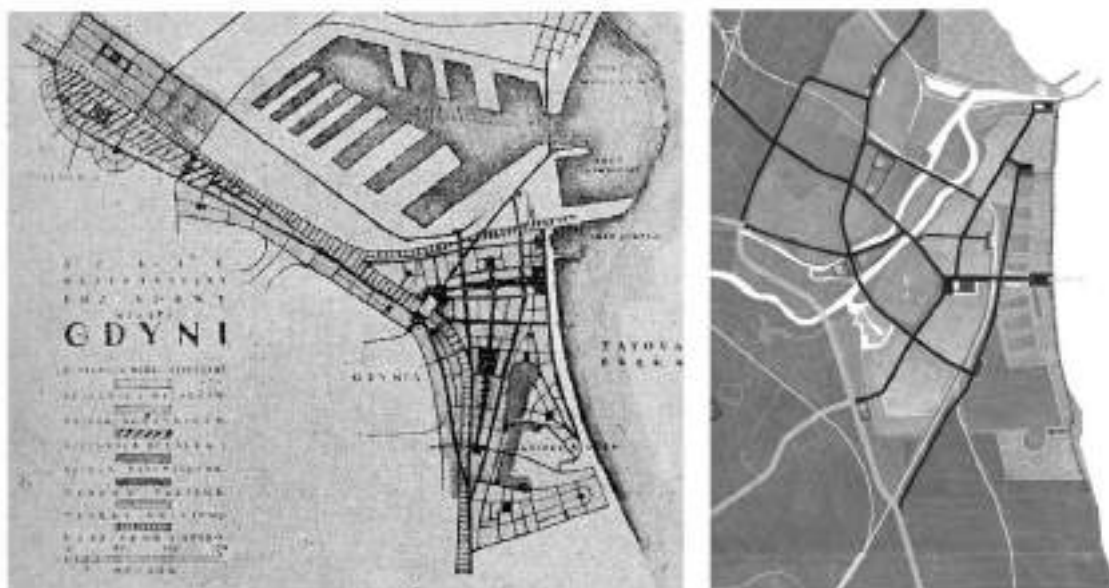
W 1951 roku opracowano kolejny projekt zagospodarowania przestrzennego Kołobrzegu, który wyznaczał główne kierunki rozwoju miasta. Projekt ten częściowo opierał się na schemacie zaproponowanym przez Różańskiego w 1946 roku. Powstał w kontekście realizacji planu sześcioletniego, skoncentrowanego na rozwoju przemysłu ciężkiego, co wpłynęło na nadanie miastu dwóch głównych funkcji: portowej (przemysłowej) i mieszkalnej. Funkcje te wyznaczały zasadniczy podział Kołobrzegu na dwie części. Tereny portowe oraz przemysł rybacki, zlokalizowany na lewym brzegu Parsęty, został rozbudowany w stosunku do stanu sprzed 1939 roku. Dla zwiększenia funkcjonalności obszaru poprowadzono do niego linię kolejową, eliminując kolizyjny przejazd na styku uzdrowiska i śródmieścia. Część mieszkalno-administracyjna została zaprojektowana zgodnie z założeniami urbanistycznymi socrealizmu. Centrum miasta przeniesiono w okolice dzisiejszego Parku 18 Marca, gdzie zaplanowano duży plac pełniący funkcje polityczno-kulturowe jako tzw. ośrodek dzielnicowy. Plac ten wyznaczał pionową oś kompozycyjną, której jeden koniec prowadził do historycznego centrum, a drugi – do szerokiego traktu defiladowego zakończony placem z wysuniętym w głąb morza molem. Podobne rozwiązania wprowadzono w rejonie portu. Przed wybudowaną w 1945 roku latarnią morską zaprojektowano duży plac, który miał służyć defiladom i uroczystościom upamiętniającym walki o Kołobrzeg. Osiowość i dążenie do symetrii stanowiły typowe cechy urbanistyki socrealistycznej. Zabudowa obrzeżna kwartałów w dzielnicy mieszkalnej charakteryzowała się budynkami o trzech lub czterech kondygnacjach, wpisując się w stylistykę socrealizmu. Historyczna przestrzeń starego miasta została oddzielona od nowych obszarów pasem zieleni, który miał zapewnić większą izolację i odciąć najstarszą, kulturowo obcą część od pozostałych elementów miasta.

Projektowany plan zmieniał charakter przedwojennej struktury funkcjonalno-przestrzennej. Zasadniczą różnicę stanowi redukcja funkcji miejskich ograniczająca Kołobrzeg do ośrodka mieszkalno-przemysłowego. Poprzez korektę ulic zmieniony został również układ historycznych kwartałów i komunikacji w obrębie śródmieścia. Stare miasto zostało odsunięte od reszty miasta i pominięte. Ponadto zabudowa dawnego uzdrowiska została znacząco przekształcona. Jej obszar uległ redukcji, a zabudowa, otoczona zielenią, została zaprojektowana z pominięciem istniejących budynków oraz walorów krajobrazowych. Ponadto przeniesione molo wraz z placem wydaje się być funkcjonalnie niezwiązane z uzdrowiskiem, pełniąc raczej rolę przedłużenia alei prowadzącej z nowo powstałego „ośrodka dzielnicowego”.

Można się zastanawiać, czy autorzy mogli odnosić się do planu urbanistycznego z 1925 roku jako „okna na świat” i jedyne miasta portowego w okresie międzywojennym. Na szczególną uwagę zasługuje osiowy układ urbanistyczny, w którym molo wychodzące w morze poprzedzone jest Skwerem Kościuszki. Utworzono w ten sposób przestrzeń reprezentacyjną, wzbogaconą o istotne budynki, które łączyły centrum miasta z morzem. Było to rozwiązanie bezprecedensowe zarówno w skali Polski, jak i Europy pod względem kompozycyjnym⁴⁴⁵.

W przypadku powojennego planu Kołobrzegu można dostrzec analogię w układzie przestrzennym, który również łączył nowe miasto z morzem, choć port został w tym przypadku funkcjonalnie i przestrzennie odseparowany.

Ilustracja 126

Porównanie planów zagospodarowanie Gdyni i Kołobrzegu

Znacznie bardziej szczegółowo prezentuje się plan z zagospodarowania przestrzennego z 1955 roku, który odnosił się znacznie bardziej do realiów gospodarczych Kołobrzegu. Zasadniczą różnicą było przywrócenie trójdzielnej struktury funkcjonalno-przestrzennej, dzielącej miasto na trzy elementy – port, uzdrowisko i stare miasto. Przywrócono również częściowo przedwojenny układ komunikacyjny oparty na modelu. Duże zmiany zaszły w obrębie portu. Obszar ten zdecydowano się całkowicie

⁴⁴⁵ Maria Jolanta Sołtysik, „Pomnik Historii w Gdyni - problemy ochrony głównej osi reprezentacyjnej miasta”, *Ochrona dziedzictwa kulturowego* 7 (2019): 181–92.

odizolować od innych części miasta poprzez pasy zieleni. Dodatkowo, w obszarze dawnych hal magazynowych zaprojektowano dodatkowe baseny. Zdecydowano również o pozostawieniu istniejących już budynków mieszkalnych.

Plan zagospodarowania przestrzennego zakładał, w odróżnieniu do wersji z 1951 roku integrację obszaru staromiejskiego ze śródmieściem. Obszar ten miał pełnić funkcję mieszkalną i administracyjną. Z trzech stron zdecydowano o pozostawieniu zielonych kwartałów otwierających. Południowy pas zieleni otwierał się na Parsętę. Północny, park zamknięty został nieopisanym na planie budynkiem usługowym.

W rejonie starego miasta i śródmieścia zredukowano olbrzymie skwery, a tzw. ośrodek dzielnicowy przeniesiono obok Parku 18 Marca łącząc go z nowym placem. Znalazły się tu budynki Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, dom towarowy, kino i hotel. Ponadto w planie wyraźnie widoczna jest próba połączenia terenów zlokalizowanych na lewym brzegu Parsęty z historycznym śródmieściem i Starym Miastem. Po obu stronach projektowano zabudowę śródmiejską oraz zabudowę miejską, poprzecdzielaną założeniami zieleni i budynkami usługowymi, takimi jak dom kultury i rybaka wzdłuż Kanału Drzewnego, a także teatr na Wyspie Solnej czy kino i pływalnia przy ul. Artyleryjskiej. Z kolei wschodnia część starego miasta została przekształcona w stylu socrealistycznym. Oś widokowa z Placu Ratuszowego prowadziła do zielonego placu otoczonego przez budynki i Park J.H. Dąbrowskiego. Na środku placu zaprojektowano budynek Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

W rejonie dzielnicy uzdrowskiej nastąpiły duże zmiany, szczególnie w kontekście przedwojennej zabudowy. Wspomniana wcześniej oś zlokalizowana była w centrum kurortu tworząc kompozycję dążącą do symetrii. Na skrzyżowaniu nowo wytyczonego traktu z dzisiejszą ul. Rodziewiczówny wytyczony charakterystyczny dla socrealizmu kwadratowy plac, za którym znajdowała się fantazyjna aleja przecinająca park, prowadząca do domu zdrojowego i zakończona moło. W założeniu było to najbardziej reprezentacyjne miejsce skupiające usługi i zabudowę „śródmiejską”⁴⁴⁶. Wzdłuż dzisiejszej ul. Rodziewiczówny zaprojektowano prostokątne kwartały zabudowy uzdrowskiej otoczone przedogródkami. Podobnie jak na planach przedwojennych wschodnia część dzielnicy przeznaczona była na tereny uzdrowskie i ośrodki wczasowe. Widoczna jest wyraźna zmiana w planie urbanistycznym, zmierzająca w kierunku nadania priorytetu zarówno inwestycjom w port, jak i dzielnicę uzdrowską, co stanowi wyraźny kontrast w stosunku do planu z 1951 roku. Zauważalne są również próby harmonijnego i spójnego połączenia poszczególnych dzielnic miasta. Interesującym rozwiązaniem jest podjęcie działań na rzecz integracji lewobrzeżnej części miasta, która dotychczas była traktowana jako odrębny obszar. Jej aktywizację chciano osiągnąć między innymi poprzez lokalizację licznych budynków usługowych, kulturowych i administracyjnych w tej części miasta.

⁴⁴⁶ Zgodnie z legendą planu

6.2. Plan Pracowni Konserwacji Zabytków (PKZ)

W 1954 roku Stanisław Bobiński – architekt i konserwator zabytków w ramach Pracowni Konserwacji Zabytków sporządził obszerne studium historyczno-urbanistyczne do projektowanego planu zagospodarowania przestrzennego⁴⁴⁷. Oprócz rysu historycznego i rozwoju topograficznego miasta w opracowaniu zostały zawarte wskazania konserwatorskie dotyczące zmian w historycznej przestrzeni miejskiej. Bobiński wskazuje, że kierunek rozwoju został narzucony poprzez linię kolejową i sieć ulic. Za podstawę gospodarczego rozwoju miasta zostało uznane rybołówstwo, handel morski, rolnictwo, hodowla i solanki. Autor widzi możliwość rozbudowy przemysłu na potrzeby uzdrowiska oraz przetwórstwa chemicznego, oraz rozbudową portu handlowego. Ponadto istotnym elementem rozwojowym są plany inwestycyjne związane z wodolecznictwem, uzdrowskiem i kąpieliskiem wypoczynkowym. Wnioski konserwatorskie wskazują na konieczność przystosowania dzielnicy uzdrowskiej do czasów masowych i indywidualnych przez pełne wyposażenie hotelowo-sanatoryjne. W planach powinny być zawarte zarówno miejsca dla czasów pracowniczych oraz dziecięcych obozów i kolonii. Ponadto, rozwój miasta powinien obejmować funkcje sportowe, w tym budowę mariny jachtowej⁴⁴⁸.

Rozwój topograficzny miasta według Bobińskiego obejmował dwa kierunki – wschodni i południowo-zachodni na lewym brzegu Parsęty. Proponowana nowa centralna dzielnica miasta pozostałaby w okolicy historycznego starego miasta, w obrębie trójkąta obejmującego dworzec kolejowy – port – ratusz. Z kolei część przemysłowa zlokalizowana byłaby na peryferiach miasta – w południowo-zachodniej i południowo-wschodniej części. Bazując na istniejących zasobach, parki należy uporządkować, jako istotny element kształtowania przestrzeni miejskiej. Do miasta powinny zostać wprowadzone kliny zieleni. Ponadto należy przedłużyć planty wokół starego miasta, prowadząc je po dawnych fosach średniowiecznych odsłaniając resztki murów miejskich.

We wnioskach konserwatorskich Bobiński wskazuje, że plan Kołobrzegu przedstawia typowy dla Pomorza Zachodniego przykład szachownicowego rozwiązania wnętrza, otoczonego dawniej murami obronnymi. Plan miasta powinien być zachowany z odpowiednim uszanowaniem kwartałów poprzez lokalizowanie w nich zieleńców i zastosowanie zabudowy obrzeżnej. Autor stawia wytyczne konserwatorskie w kontekście poszczególnych budynków o wartościach zabytkowych. Gotycka kolegiata oraz baszta prochowa powinny zostać poddane renowacji. Ratusz należy uprościć, usuwając neogotyckie nawarstwienia. Bobiński zwraca uwagę na konieczność odbudowy kamienicy Schliffenów. Istotnym elementem architektury w centrum miasta jest również budynek dzisiejszego Muzeum Oręża Polskiego. Wprawdzie kontestowana jest jego jakość architektoniczna, jednakże może on służyć za punkt wyjścia do utrzymania charakteru zabudowy ulic. Autor wskazuje znikomą ilość zabytków oraz brak historycznej

⁴⁴⁷ Stanisław Bobiński, „Kołobrzeg. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta.”, 1954, Archiwum WKZ w Koszalinie.

⁴⁴⁸ Bobiński.

zabudowy poza obszarem starego miasta⁴⁴⁹. Stwierdza, że gotyckie kościoły i architektura XIX i XX wieku *nie przedstawiają wartości plastycznych*⁴⁵⁰.

Wytyczne do odbudowy starówki wskazują na zmianę jej funkcji na mieszkalną z punktowymi budynkami usługowymi. W projektach architektonicznych należało uwzględnić zachowane obiekty zabytkowe z okresu średniowiecza. Ściany o nieskomplikowanym rysunku miały być urozmaicone podziałami okien oraz linią dachów porytych dachówką. W obszarze ratusza sugerowano zabudowę szczytową o bogatszym wystroju fasad. Bobiński rekomenduje również otwarcie się na rzekę oraz zadbanie o zieleń. W podsumowaniu znajdujemy ogólne wskazania mówiące o tym, że zabudowa powinna zostać wybudowana w neutralnej formie „klasycyzmu prowincjonalnego”, zamiast proponowanych wówczas w innych odbudowywanych miastach kamieniczek barokowych. W wytycznych dostrzegalny jest wpływ ówczesnej ideologii. Odbudowa miast na terenie Ziemi Odzyskanych miała być prowadzona w oparciu o przywrócenie ich polskiego charakteru, mimo mieszanych korzeni kulturowych, w stylistyce podkreślającej narodowe dziedzictwo. Stąd też rekomendacje dotyczące formy architektonicznej opartej na zabudowie szczytowej i elementach klasycyzujących. Budowanie wrażenia ciągłości historycznej wzorowanej na polskiej historii miało na celu również integrację nowych mieszkańców oraz zakorzenienie terenów. Potwierdzeniem tego mogą być postulaty dotyczące renowacji gotyckich zabytków w celu podkreślenia średniowiecznej – polskiej – historii miasta, zgodnej z narracją *odwiecznych słowiańskich ziem*. Ponadto tworzenie nowoczesnej dzielnicy wypoczynkowej oraz rozwój przemysłu stanowiły element podkreślający propagandowy postęp i nowoczesność. Dynamiczny rozwój tkanki miejskiej przekładał się również na wzrost Kołobrzegu dzięki sukcesowi władz.

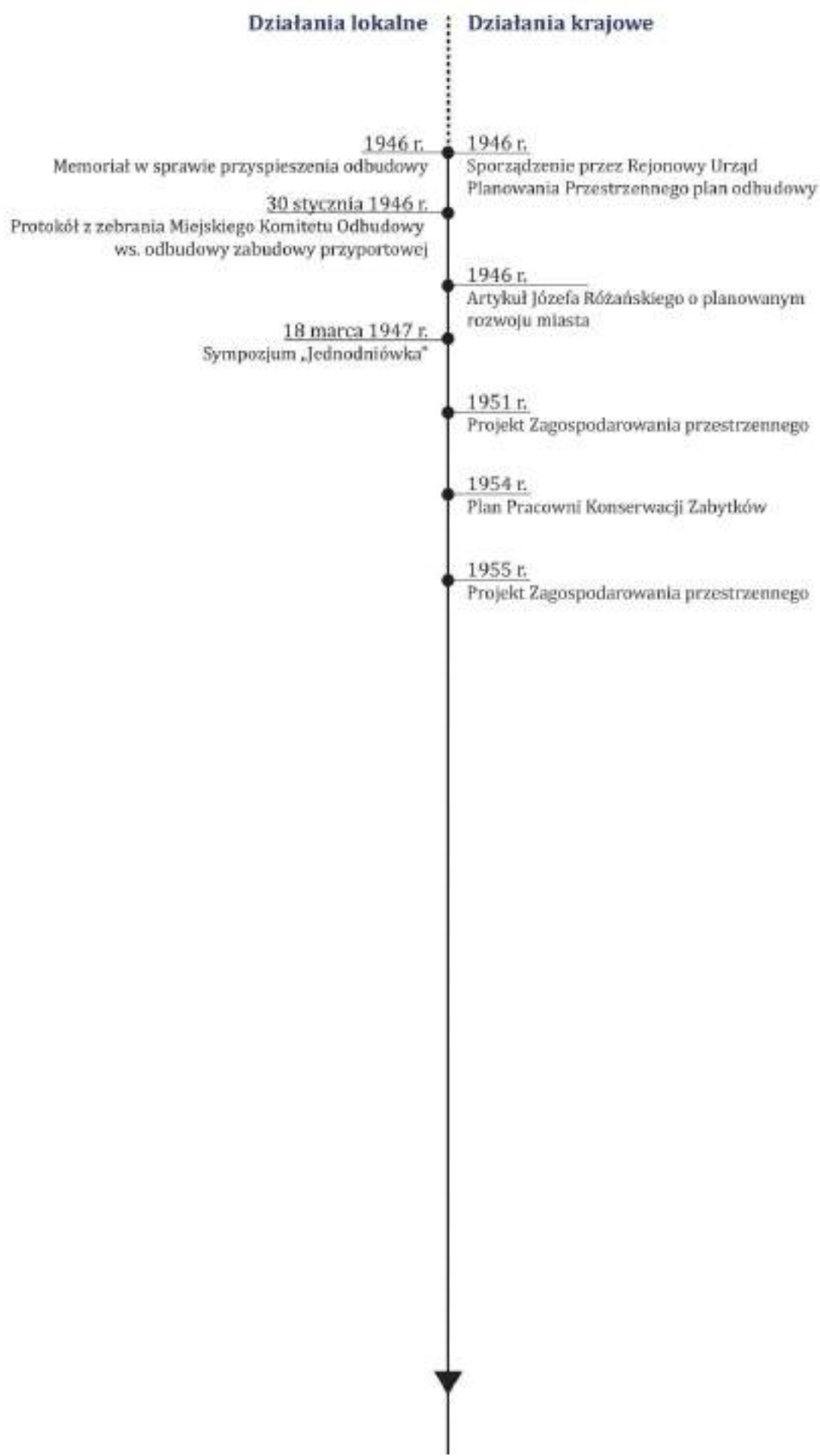
Plany zagospodarowania przestrzennego miasta były ściśle powiązane z aktualną sytuacją gospodarczą i polityczną kraju, odzwierciedlając dominujące w tym czasie teorie i doktryny urbanistyczne oraz konserwatorskie. Opisane w rozdziale projekty posiadają liczne wspólne elementy. Początkowo odnosiły się do historycznej struktury przestrzenno-funkcjonalnej miasta, jednak w późniejszych etapach, szczególnie w planie z 1951 roku, widoczna jest próba oddzielenia się od przedwojennego układu urbanistycznego. Natomiast w opracowanym przez Bobińskiego studium autor sugeruje zachowanie tego układu. Omówione projekty zagospodarowania przestrzennego wykazują liczne nawiązania do założeń urbanistyki socrealistycznej, jednak w planie z 1955 roku dostrzegalne jest uwzględnienie niektórych postulatów konserwatorskich, opracowanych przez Stanisława Bobińskiego, które dotyczyły zachowania struktury urbanistycznej miasta. W 1955 roku nastąpił częściowy powrót do historycznej formy urbanistycznej, ze zmianami głównie w centralnej części uzdrowiska. Ostatecznie jednak żaden z tych planów nie doczekał się pełnej realizacji.

⁴⁴⁹ Brechelke i Marciniak, „Powojenna odbudowa Kołobrzegu na tle historycznej przestrzeni miejskiej. Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką”. S.46

⁴⁵⁰ Bobiński, „Kołobrzeg. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta.”

Ilustracja 128

Plany i charakter odbudowy – oś czasu

Rozdział 7

Etapy powojennej odbudowy

- 7.1. Gospodarczo-polityczny kontekst rozwoju przestrzennego przełomu lat 50. i 60. XX wieku
 - 7.1.1. Odbudowa śródmieścia w latach 1956-1969
 - 7.1.2. Odbudowa starego miasta w latach 1956-1969
 - 7.1.3. Odbudowa portu w latach 1956-1969
 - 7.1.4. Odbudowa uzdrowiska w latach 1956-1969
- 7.2. Odbudowa Kołobrzegu w latach 70. XX wieku
 - 7.2.1. Odbudowa śródmieścia w latach 70. XX wieku
 - 7.2.2. Odbudowa starego miasta w latach 70. XX wieku
 - 7.2.3. Odbudowa portu w latach 70. XX wieku
 - 7.2.4. Odbudowa uzdrowiska w latach 70. XX wieku
- 7.3. Odbudowa istniejących zabytków
- 7.4. Nowa starówka
- 7.5. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Kołobrzegu w okresie powojennej odbudowy
 - 7.5.1. Stare miasto
 - 7.5.2. Port
 - 7.5.3. Uzdrowisko

W pierwszym dziesięcioleciu 1945-1956 skupiono się głównie na remontach budynków mieszkalnych oraz np. sanatorium dziecięcego, a także przywróceniu wcześniejszej infrastruktury miejskiej, w 1950 roku rozpoczęto prace nad rozbudową portu. W latach 1950-1953 pojawiły się też nowe budynki, zapowiadające zmiany w przestrzeni miejskiej. Zrezygnowano wtedy z projektów zabudowy starego miasta, a w nowych planach przeznaczono ten obszar na ogólnomiejski ośrodek usługowy, który miał być realizowany po 1965 roku według projektów opracowanych przez szczeciński oddział Zjednoczenia Północno-Zachodniego Biur Projektowych (przekształcony później w Miastoprojekt). rozpoczęto budowę pierwszych budynków w zachodniej części Kołobrzegu⁴⁵¹. W latach 1951-1954 powstały mieszkalne budynki po obu stronach ul. Kolejowej. Tworzono także pierwsze koncepcje rozwoju Kołobrzegu, ale skala inwestycji była niewielka i dopiero po 1956 roku, po tzw. odwilży gomułkowskiej, nastąpiło ożywienie ruchu budowlanego. Wyzaczyło to początek nowego etapu odbudowy miasta.

7.1. Gospodarczo-polityczny kontekst rozwoju przestrzennego przełomu lat 50. i 60. XX wieku

Przełom lat 50. i 60. XX wieku to zwrot w kierunku modernizmu, będący efektem krytyki socrealizmu podczas Ogólnej Narady Architektów w marcu 1956 roku pod hasłem: Architekci wobec nowych zadań w architekturze. Powojenny modernizm z lat 40. XX wieku stał się wówczas marzeniem o nowoczesności i jej synonimem. Pewne otwarcie się na wpływy zachodnie zbiegło się w czasie z zakończeniem odbudowy miast w formach historyzujących. Rozpoczęto wówczas wznoszenie w obrębie zniszczonych dzielnic historycznych budynków o współczesnych formach, i w różnym stopniu dopasowanych do lokalnej zabudowy⁴⁵². W latach 1956-1960 według Tadeusza Sumienia wprowadzono także współczesne zasady planowania. Projektowane osiedla z budynkami mieszkalnymi w układzie „jednostek sąsiedzkich” posiadały bogaty program usług (szkoły, żłobki i przedszkola, handel)⁴⁵³. Układ urbanistyczny nowych założeń charakteryzował się zmianą skali kompozycji oraz przekształceniem jej w układ rzędowy, grzbietowy lub punktowy.

Poprawa sytuacji gospodarczej kraju pozwoliła na zwiększenie liczby inwestycji również na terenach Ziem Odzyskanych. Konieczność pilnej budowy mieszkań wynikała z eksplozji demograficznej na tych obszarach, pod koniec lat 50. XX wieku ponad dwukrotnie wyższej niż w pozostałych częściach Polski⁴⁵⁴.

⁴⁵¹ Bronisław Sekula, „Odbudowa i rozbudowa miast i osiedli Pomorza Zachodniego w latach 1945-1965”, *Przegląd Zachodniopomorski*, nr 6 (1965): 5–88.

⁴⁵² Stępkowski, „Rewaloryzacja historycznych środków miejskich w Polsce”.

⁴⁵³ Bał, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bał, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szymki*.s.231

⁴⁵⁴ Barciński, *Bogactwa naturalne Ziem Odzyskanych i ich znaczenie gospodarcze dla Polski*.s.499

Rok	Liczba ogółem	Przyrost naturalny
1946	b.d.	b.d.
1950	518400	33
1955	632100	31,3
1960	687900	23,2
1965	755100	14,9
1970	793200	13,4
1975	434700	15
1980	462300	14,7
1985	489800	11,7

Tabela 13

Liczba ludności i wielkość przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców w województwie koszalińskim

W tym czasie, w 1957 roku powołano komisję ds. rozwoju ziem zachodnich i północnych, mającą na celu aktywizację tych terenów. Efektem tych działań było zwiększenie limitów budżetowych na remonty kapitalne budynków (1953 – 187,1 mln, 1954 – 338 mln, 1955 – 446,2 mln, 1956 – 530 mln) oraz powstanie nowych przedsiębiorstw budowlanych⁴⁵⁵. Umożliwiło to zatrudnienie dużej liczby młodych i ambitnych architektów takich jak: Marian Rąbek, Maciej Prauziński, Witold Jarzynka, Wojciech Furmańczyk, Władysław Michałowski, Kazimierz Stachowiak, Przemysław Cerebież-Tarabicki, Mieczysław Janowski, a także działających w skali całego kraju: Witolda Cęckiewicza, Romualda Gutta, Marka Leykama⁴⁵⁶. Ich projekty w znaczący sposób wpłynęły na obraz miast, w tym również Kołobrzegu.

Rosnące zainteresowanie władz centralnych Kołobrzegiem i jego potencjałem nie tylko portowym, ale też turystycznym zaowocowało pierwszymi decyzjami na wyższym szczeblu administracyjnym. Podczas Powiatowej Konferencji Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) w Kołobrzegu, która odbyła się w dniach 8–9 grudnia 1956 roku, przyjęto rezolucję wskazującą na konieczność wsparcia instytucji państwowych i gospodarczych w działaniach na rzecz odbudowy miasta⁴⁵⁷:

(...) zapewnić pomoc instytucjom państwowym i gospodarczym w staraniach w odbudowie Kołobrzegu, szczególnie w dziedzinie Budownictwa mieszkaniowego w rozbudowie i uruchomieniu przemysłu terenowego oraz rzemiosła, a także przyspieszenie całkowitej odbudowy uzdrowisk kołobrzeskich⁴⁵⁸

W latach 1957–1960 Rada Ministrów wraz z Komitetem Ekonomicznym podjęły szereg uchwał, o przyznaniu specjalnych środków inwestycyjnych na rozwój Kołobrzegu, Świnoujścia i Szczecina. Wśród tych uchwał znalazły się m.in.: uchwała KERM nr 450⁴⁵⁹ dotycząca odbudowy miasta Kołobrzegu z dnia 13 listopada 1957 roku, uchwała

⁴⁵⁵ Barciński. s. 503

⁴⁵⁶ Bal, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego* / Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szyski. s. 113

⁴⁵⁷ Kroczyński i Gasztold, *Kołobrzeg. Zarys dziejów*.

⁴⁵⁸ „Materiały z konferencji Powiatowego Komitetu PZPR w Kołobrzegu”, 8 grudzień 1956, Archiwum Państwowe w Koszalinie.

⁴⁵⁹ „Uchwała nr 450/57 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 13 listopada 1957 roku o odbudowie miasta Kołobrzegu”, Pub. L. No. 450/57 (1957).

KERM nr 221/58 z 20 czerwca 1958⁴⁶⁰ roku w sprawie kierunków i środków związanych z odbudową Kołobrzegu (nr 1668/5/9), uchwała KERM nr 62/59 z dnia 4 marca 1959 roku dotycząca odbudowy miasta (nr 1677/5/2) oraz uchwała KERM nr 341/60 z dnia 4 października 1960 roku w sprawie odbudowy dawnego domu zdrojowego w Kołobrzegu (AK PRM Biuro ds. Prezydiów Rad Narodowych, 612/3a).

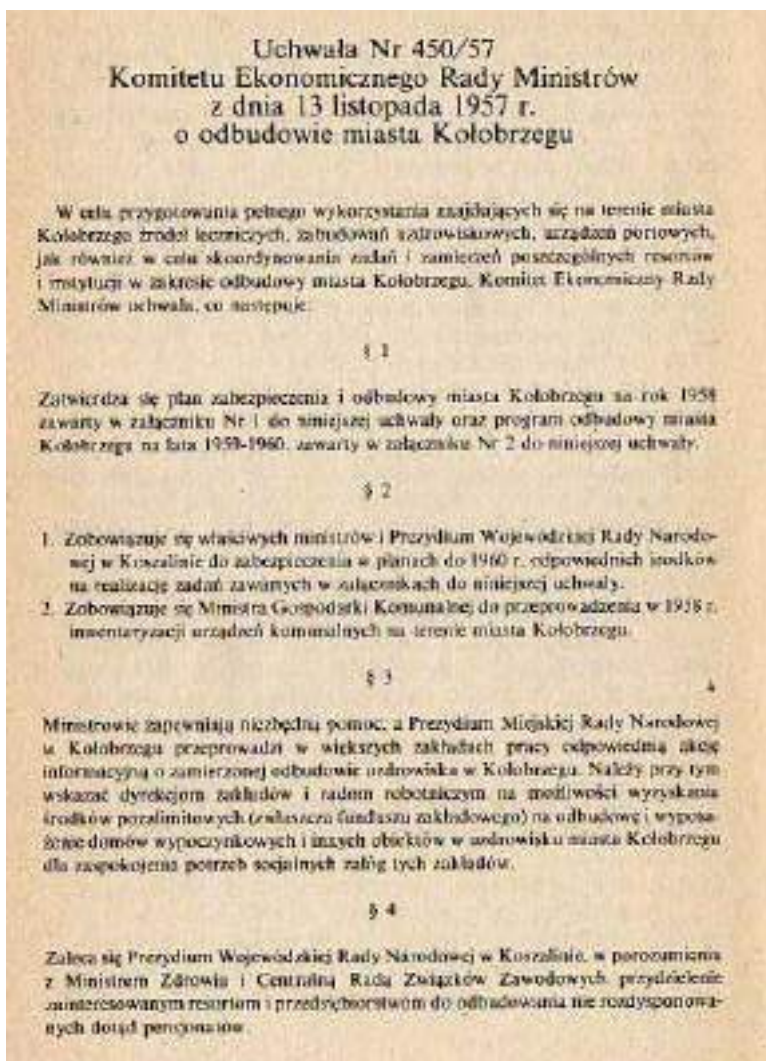
Podjęte środki oraz decyzje polityczne uznano za istotne z perspektywy interesu narodowego, zakładając, że Kołobrzeg stanie się nowoczesnym, ogólnopolskim kurortem. Główną uwagę poświęcono poprawie sytuacji mieszkaniowej, odbudowie infrastruktury komunalnej, rozwojowi gospodarki morskiej oraz sektora usług⁴⁶¹.

Najważniejsza uchwała Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów pochodzi z 1957 roku Nakazywała „zabezpieczenie i odbudowę” Kołobrzegu oraz zobowiązująca ministrów i Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie do zapewnienia odpowiednich środków przeznaczonych na realizację założeń. Uchwała KERM zobowiązała również ministrów do rozpoczęcia akcji informacyjnej w zakładach pracy o odbudowie uzdrowiska i możliwości budowy zakładowych ośrodków wypoczynkowych, co miało realne przełożenie na późniejsze zagospodarowanie dzielnicy⁴⁶². W Warszawie utworzono również Międzyresortową Komisję ds. Kołobrzegu, na której czele stanął minister gospodarki komunalnej, Stanisław Sroka.

Ilustracja 129

Uchwała KERM 450/57

Do podjętej w 1957 roku uchwały dołączono również Plan zabezpieczenia odbudowy miasta Kołobrzegu w 1958 roku oraz program odbudowy miasta na lata 1959-1960⁴⁶³. W pierwszym dokumencie określono środki finansowe przeznaczone na

⁴⁶⁰ „Uchwała Nr 221/58 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 1958 roku w sprawie kierunków i środków związanych z odbudową miasta Kołobrzegu”, Pub. L. No. 221/58 (1958).

⁴⁶¹ Makowski, „Ewolucja funkcji miast Pomorza Zachodniego w pierwszym ćwierćwieczu po II wojnie światowej”.

⁴⁶² Uchwała nr 450/57 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 13 listopada 1957 roku o odbudowie miasta Kołobrzegu.

⁴⁶³ Ewa Stanecka, „Działalność służb konserwatorskich w procesie odbudowy miast historycznych po 1945 r., na przykładzie Szczecina, Stargardu i Kołobrzegu w świetle dokumentów archiwalnych wojewódzkiego konserwatora zabytków w Szczecinie i Koszalinie”, *Odbudowa miast Pomorza Zachodniego po drugiej wojnie światowej. Wybrane problemy*, 2021, 63–92.

odbudowę uzdrowiska i budowę budynków mieszkalnych⁴⁶⁴. Kwota 9,4 mln zł została przeznaczona na wykonanie prac zabezpieczających na terenie kurortu, oraz na inwentaryzacje i uporządkowanie złóż solankowych. Kolejne 9,2 mln zł przekazano na budowę 486 izb mieszkalnych.

Z kolei program odbudowy miasta na lata 1959-1960 wskazywał pięć elementów funkcjonalnych Kołobrzegu poddanych dodatkowemu finansowaniu ze środków poszczególnych jednostek administracyjnych⁴⁶⁵. Nakłady na lata 1959-1960 wyniosły 150 milionów złotych. Największa kwota – 50 mln – została przeznaczona na budownictwo mieszkaniowe i wybudowanie około 1100 izb. 45 mln złotych było skierowane na inwestycje związane z odbudową uzdrowiska. Zadania projektowe obejmowały utworzenie zaplecza zabiegowego – budowę zakładu przyrodoleczniczego oraz uruchomienie pensjonatów na około 1500 łóżek. Kwotę 35 mln zł przeznaczono na odbudowę i naprawę urządzeń komunalnych – oczyszczalni ścieków, sieci wodociągowej czy budowy hotelu. Mniejsze nakłady finansowe w wysokości 14 mln zł zostały przekazane na rozbudowę portu rybackiego i przemysłu rybnego obejmującego budowę sieciarni, slipu czy zakup niezbędnych maszyn i urządzeń. Pozostałą kwotę przeznaczono na budownictwo usługowe: przedszkole, kino i szpital⁴⁶⁶.

Istotnym dokumentem stała się kolejna uchwała z 1958 roku, w której określono kierunki rozwoju funkcjonalnego Kołobrzegu⁴⁶⁷. Ustalono wówczas, że miasto miało pełnić funkcje uzdrowiskowe, wypoczynkowo-turystyczne, bazy rybołówstwa morskiego i usługowo-produkcyjne. Fundusze przekazane na odbudowę uwzględniały obszar uzdrowiska, śródmieścia, portu jak i infrastrukturę miejską. W uchwale wymieniono między innymi budowę hotelu, roboty melioracyjne i regulację Parsęty, odbudowę dawnego domu zdrojowego (Strandschloss) oraz gazowni, rozszerzenie sieci handlowych. Uchwała wskazuje również na możliwość budowy stadionu i hali sportowej. Istotnym zapisem dokumentu był zakaz wywozu poza miasto cegieł i gruzu pochodzącego z rozbiórek. W kolejnej uchwale z 1968 roku, poszczególnym częściom miasta przypisano różne inne, szczegółowe funkcje. Śródmieście miało być przede wszystkim obszarem usługowo-mieszkaniowym, natomiast północna część miasta przeznaczona była na uzdrowisko z naciskiem na funkcje wypoczynkowo-lecznicze. Lewy brzeg rzeki Parsęty przeznaczono na dzielnicę przemysłowo-magazynową. Obiekty służby zdrowia oraz obiekty rekreacyjno-sportowe ulokowano po lewej stronie Kanału Drzewnego w pobliżu modernistycznego liceum z lat 30. XX wieku oraz przedwojennego kompleksu szpitalnego, natomiast osiedla domów jednorodzinnych zlokalizowano na zachodnim obrzeżu miasta⁴⁶⁸.

⁴⁶⁴ „Załącznik nr 1 do uchwały 450/57 KERM z dnia 13 listopada 1957 roku – Program odbudowy miasta Kołobrzegu w latach 1959-1960” (1957).

⁴⁶⁵ „Załącznik nr 2 do uchwały 450/57 KERM z dnia 13 listopada 1957 roku – Program odbudowy miasta Kołobrzegu w latach 1959-1960” (1957).

⁴⁶⁶ Załącznik nr 2 do uchwały 450/57 KERM z dnia 13 listopada 1957 roku – Program odbudowy miasta Kołobrzegu w latach 1959-1960.

⁴⁶⁷ Uchwała Nr 221/58 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 1958 r. w sprawie kierunków i środków związanych z odbudową miasta Kołobrzegu.

⁴⁶⁸ Bobiński, „Kołobrzeg. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta.”

Dokumentem wieńczącym formalno-planistyczne przygotowania do systemowej odbudowy miasta był „Ogólny plan zagospodarowania przestrzennego miasta Kołobrzegu” uchwalony przez Prezydium WRN w Koszalinie w 1960 roku⁴⁶⁹. Zanim został uchwalony, od 1957 roku kierownictwo Wydziału Kultury wraz koszalińskim WKZ i Główną Komisją Konserwatorską pracowali nad pozyskaniem odpowiednich środków na odbudowę miasta oraz nad częścią planu zagospodarowania dotyczącą zabytkowego układu. Posiedzenie, które miało miejsce w maju 1960 roku zaowocowało zapewnieniem, że prace będą uzgadniane z konserwatorem, a studium historyczno-urbanistyczne będzie uwzględnione jako materiał pomocniczy przy pracach konserwatorskich⁴⁷⁰.

Był to punkt zwrotny w procesie nowej, planowej fazy odbudowy i rozwoju Kołobrzegu. Ogólny plan zagospodarowania przestrzennego wyznaczał główne kierunki rozwoju i ekspansji miasta. Plan zakładał dwubiegunowy rozwój: na obszarze dzielnicy uzdrowskiej przewidywano budownictwo medyczne i rekreacyjne, natomiast tereny otaczające historyczne centrum miały być przeznaczone pod wielorodzinną zabudowę mieszkalną. W opracowaniu planu zagospodarowania przestrzennego z 1960 roku kierowano się zasadą wykorzystania terenów uzbrojonych już przed II wojną światową⁴⁷¹. Wyróżnienie za projekt planu ogólnego miasta Kołobrzegu otrzymał zespół architektów w składzie: Włodzimierz Pyka, Zbigniew Cierpisz, Czesław Frąk, Piotr Kuciel, Zdzisław Maciejewski, Bonifacy Małepszy, Leszek Pasternak, Lucjan Wierchowski⁴⁷². Mimo ustaleń, na obszarze starego miasta powstały realizacje niezgodne z założeniami, a koncepcje konserwatorskie traktowane były wybiórczo.

W latach 60. XX wieku zrezygnowano z koncepcji odbudowy staromiejskich zespołów miejskich, które kształtowane były pod wpływem środowisk konserwatorskich. Decyzja ta była rezultatem przemian polityczno-społecznych zapoczątkowanych w 1956 roku. Polska zaczęła wówczas otwierać się na zachodnie nurty, a modernizm zaczął dominować w środowiskach architektonicznych, stanowiąc nową, świeżą jakość i pozwalając na (pozorne) oderwanie zarówno od ideologii jak i trudnego dziedzictwa. Jednocześnie proces ten zbiegł się z przyjęciem Karty Weneckiej przez międzynarodowe środowiska konserwatorskie. Ograniczała ona możliwość rekonstrukcji zabytków wyłącznie do szczególnych przypadków. Dlatego wybór śródmieścia jako obszaru inwestycji również nie był przypadkowy. Z jednej strony cechowało się ono dobrze zachowaną infrastrukturą miejską, w tym siecią ulic, instalacji czy infrastruktury, a z drugiej strony tereny te nie były objęte ochroną konserwatorską, ponieważ XIX-wieczna zabudowa nie była wówczas traktowana jako przestrzeń o wartości zabytkowej.

⁴⁶⁹ Kroczyński i Gasztold, *Kołobrzeg. Zarys dziejów*. s. 131

⁴⁷⁰ Stanecka, „Działalność służb konserwatorskich w procesie odbudowy miast historycznych po 1945 r., na przykładzie Szczecina, Stargardu i Kołobrzegu w świetle dokumentów archiwalnych wojewódzkiego konserwatora zabytków w Szczecinie i Koszalinie”.

⁴⁷¹ Brechelke i Marciniak, „Powojenna odbudowa Kołobrzegu na tle historycznej przestrzeni miejskiej. Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką”.

⁴⁷² „Laureaci nagród KBUA, rok 1960”, *Architektura* 159, nr 1 (1961).

Ilustracja 130

Schemat perspektywiczny rozwoju Kołobrzegu

Ilustracja 131
Osiedle pocztowe w Kołobrzegu

7.1.1. Odbudowa śródmieścia w latach 1956–1969

Dynamiczny wzrost liczby ludności 1956 roku spowodował konieczność intensyfikacji budownictwa mieszkaniowego. W 1960 roku populacja Kołobrzegu wynosiła 16 732 osoby. Pierwsze przedsięwzięcia budowlane w rejonie śródmieścia w Kołobrzegu rozpoczęto na przełomie lat 50. i 60. XX wieku, przy wsparciu finansowym ze strony władz centralnych. W 1957 roku, w ślad za dokumentem KERM, zrealizowano osiedle pocztowe zlokalizowane w trójkącie wyznaczonym przez ulice Cyrankiewicza (obecnie ul. Łopuskiego), Lenina (obecnie ul. Armii Krajowej) oraz Dworcową⁴⁷³.

Lata	Liczba mieszkańców
1946	2816
1950	6756
1960	16732
1970	25936
1975	31829
1980	38174
1984	40848

Tabela 14

Liczba mieszkańców Kołobrzegu

⁴⁷³ Odbudowa modernistyczna Kołobrzegu została poruszona w artykule: Adrianna Brechelke, „Powojenne działania urbanistyczne w Kołobrzegu i ich wpływ na współczesne kształtowanie miasta”, *Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura, Urbanistyka, Architektura Wnętrz* Z. 10

Lokalizacja osiedla w bezpośrednim sąsiedztwie Parku 18 Marca, który według planów urbanistycznych miał pełnić rolę nowego centrum miasta, określał powstawanie wokół niego nowej zabudowy mieszkaniowej. Usytuowanie osiedla sprzyjało także zwiększeniu różnorodności funkcjonalnej obszaru, integrując funkcje mieszkaniowe z usługowymi. Powstały zespół urbanistyczny znacząco wzbogacił strukturę funkcjonalno-przestrzenną miasta, tworząc pierwszy w pełni zamknięty kwartał w tkance śródmiejskiej. Stał się on jednocześnie charakterystycznym elementem przestrzeni Kołobrzegu.

Ilustracja 132, 133

Budynki przy ul. Armii Krajowej i ul. Dworcowej – osiedle pocztowe

(2022), <https://doi.org/10.21008/j.2658-2619.2022.10.4>. W drodze dalszej kwerendy archiwalnej możliwe było pogłębienie tego zagadnienia. W związku z tym poniższe podrozdziały zostały odpowiednio rozszerzone o dodatkowe istotne elementy umożliwiające pełne zrozumienie procesu odbudowy.

Budynki wzdłuż ul. Łopuskiego i ul. Armii Krajowej uzupełniały przedwojenną strukturę urbanistyczną kwartału, zachowując jego pierzejowy układ. W przeciwieństwie do nich, późniejsze bloki usytuowane po zachodniej stronie, wzdłuż ul. Dworcowej, miały charakter wolnostojący i nie nawiązywały do przedwojennej kompozycji urbanistycznej. Charakteryzowały się prostą, syntetyczną formą architektoniczną, a ich przyziemie nie zostało przystosowane do funkcji usługowych. Zabudowa kwartału obejmowała czteropiętrowe budynki mieszkalne, które cofnięto względem linii istniejących przedwojennych kamienic. Wyrównanie pierzei frontowej uzyskano poprzez wysunięte do przodu partery z pawilonami handlowymi, podczas gdy ostatnia kondygnacja, przeznaczona na pralnie i suszarnie, była cofnięta w głąb budynku. Rytmiczny układ okien nadawał bryłom architektonicznym jednolity i spójny charakter, a różnorodność wprowadzały kolorowe neony umieszczone na dachach pawilonów i bloków. Budynki zlokalizowane przy ul. Łopuskiego również miały cztery kondygnacje i wyróżniały się rytmiczną artykulacją balkonów z charakterystycznym cofnięciem. Ich architektura była wzbogacona o nieznacznie wysunięte pawilony handlowe, co tworzyło dynamiczną kompozycję urbanistyczną. W przeciwieństwie do nich, późniejsze bloki usytuowane po zachodniej stronie, wzdłuż ul. Dworcowej, miały charakter wolnostojący i nie nawiązywały do przedwojennej kompozycji urbanistycznej. Charakteryzowały się prostą, syntetyczną formą architektoniczną, a ich przyziemie nie zostało przystosowane do funkcji usługowych.

W kolejnych latach rozpoczęto dynamiczny proces budowy na obszarze okalającym stare miasto, Większość inwestycji ulokowano więc w północnej części Kołobrzegu tworząc „obwarzanek” złożony z nowej zabudowy wokół zrujnowanego i spustoszonego terenu ośrodka lokacyjnego. Obszary graniczne charakteryzowały się dużym zróżnicowaniem formalnym i funkcjonalnym zwiększającym ich aktywizację. W latach 1958-1960 rozpoczęto budowę osiedla Walki Młodych (obecnie Al. Jana Pawła II). Budynki miały charakter plomb uzupełniających pierzeję zachowanych przedwojennych kamienic. Architektami odpowiedzialnymi za projekt byli: Wacław Furmańczyk, Wojciech Jarzynka, Renata Fyda-Karwowska ze szczecińskiego Miastoprojektu⁴⁷⁴. Budynki usytuowane wzdłuż ul. Walki Młodych, charakteryzowały się gabarytami zgodnymi z przyległymi kamienicami oraz pierzejowym układem urbanistycznym. W partarach zlokalizowano funkcje usługowe, które kontynuowały wspomnianą wyżej koncepcję wysuniętych pawilonów, dodatkowo wzbogaconych o tarasy na dachach.

⁴⁷⁴ W książce Bal, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szymki*.s.262 autorzy, powołując się na doktorat Wacława Jarzynki wskazują datę budowy kompleksu na 1955 roku Nie jest to jednak możliwe, ze względu na to, że na zdjęciach lotniczych z 1957 roku kwartały zajmowane przez kompleks są puste.

Ilustracja 134

Osiedle wzdłuż ul. Walki Młodych

Dążono do zróżnicowania pod względem formy i użytych materiałów, co manifestowało się w licznych wysunięciach oraz wgłębieniach w obrębie fasady. Artykulacja okien, balkonów oraz loggii wprowadzała dynamiczny rytm i zróżnicowanie wizualne elewacji. Z kolei budynki zlokalizowane w dalszej części ul. Walki Młodych, oddalone od Parku 18 Marca, cechowały się bardziej zachowawczą i mniej urozmaiconą formą. W odróżnieniu od obiektów bliżej parku, były posiadały jedynie loggie. Nadawało to elewacjom bardziej płaski i jednolity charakter.

Ilustracja 135

Budynki przy ul. Walki Młodych

Ilustracja 136

Punktowiec przy ul.
Unii Lubelskiej

W 1959 roku powstała Kołobrzaska Spółdzielnia Mieszkaniowa, która w rejonie śródmieścia budowała osiedla wyłącznie mieszkaniowe. Uzupełniały one kolejne kwartały w północnej i północno-wschodniej części dzielnicy, zmieniając jednak diametralnie ich charakter. Budynki głównie punktowe lub w układzie rzędownym zmieniły skalę dawnych kwartałów i częściowo zaburzały ich czytelność. Pierwsze prace Spółdzielni Mieszkaniowej obejmowały budowę dwóch sześciopiętrowych budynków mieszkalnych przy ulicy Unii Lubelskiej⁴⁷⁵. Wolnostojące, usytuowane narożami względem ulicy budynki odcinały się od istniejącej w sąsiedztwie historycznej zabudowy pierzejowej i uzupełniały ulicę o tereny zielone.

Ilustracja 137

Narożny budynek zamykający ul. Waryńskiego

⁴⁷⁵ Baranowski, *60 lat Kołobrzskiej Spółdzielni Mieszkaniowej*.

Prosta forma budynków na planie zbliżonym do kwadratu, urozmaicona balkonami i garażami otoczona została pasem zieleni. Każdy z budynków zawierał po 20 mieszkań oraz 4 garaże. W tym samym czasie wzniesiono narożny budynek zamykający pierzeję ul. Ludwika Waryńskiego.

Lata	Mieszkania zamieszkałe	Izby mieszkalne	Przeciętna liczba osób na 1 izbę	Przeciętna liczba izb w mieszkaniu
1950	1838	6106	1,09	
1960	3696	11435	1,4	3,09
1970	6055	17993	1,36	2,97
1980	9864	31946	1,14	3,24
1984	10897	36134	1,09	3,31

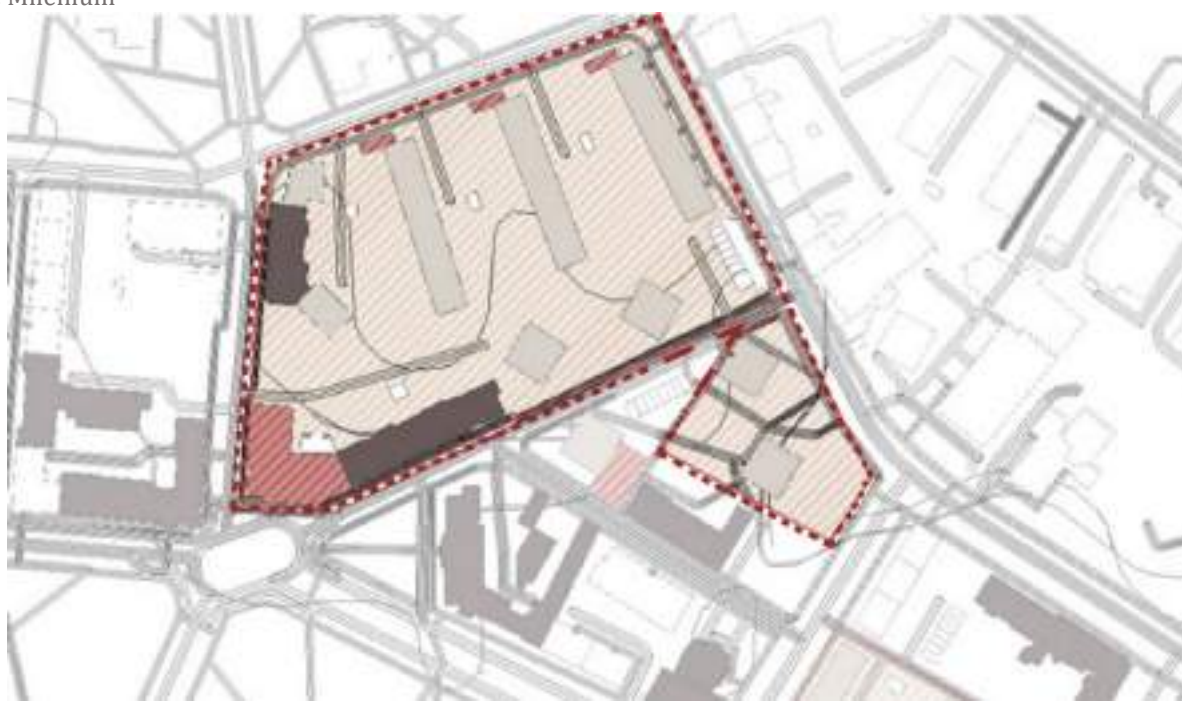
Tabela 15

Liczba mieszkań i izb w Kołobrzegu

W kolejnych latach, ze względu na trwający głód mieszkaniowy i optymalizację ekonomiczną inwestycji rozpoczęto planową realizację osiedli. Wolnostojące bloki powstawały na obszarze dawnych kwartałów i były zamknięte przedwojenną siatką ulic. Jednym z pierwszych takich przykładów może być osiedle Millenium w rejonie ul. Unii Lubelskiej, w północnej części śródmieścia. Układ osiedla obejmował rozproszone wolnostojące budynki, zarówno w formie punktowej, jak i pasmowych bloków z pawilonami usługowymi. Przestrzenie pomiędzy blokami, naruszyły historyczny układ urbanistyczny, ale jednak wprowadziły znaczną ilość zieleni. Budynki na planie prostokąta umiejscowiono wzdłuż krawędzi działek, pozostawiając trzymetrową zieloną strefę buforową, która oddzielała mieszkania na parterze od ulicy. Wnętrze kwartału, powstałe w przestrzeniach międzyblokowych przeznaczono na tereny porośnięte trawą, krzewami i drzewami oraz parkingi. W późniejszym etapie, na skrzyżowaniu ulic Drzymały i Waryńskiego, wzniesiono jedenastokondygnacyjny wieżowiec z pawilonami handlowymi. O ile zabudowa od strony centrum respektowała tradycyjny układ urbanistyczny, to bloki ustawione prostopadłe do ulicy Jagiellońskiej, w sąsiedztwie dworca kolejowego, całkowicie odbiegały od przedwojennej koncepcji przestrzennej.

Ilustracja 138

Osiedle Milenium

Przez kolejne pięć lat spółdzielnia koncentrowała swoje działania inwestycyjne na Osiedlu „Źródłana” w zachodniej części śródmieścia. Osiedle składało się z sześciu wolnostojących bloków mieszkalnych, oddzielonych od ulicy pasami zieleni w postaci przedogródków, tworzących cztery kwartały, przedzielone krzyżowo ulicami Źródłaną i Zwycięzców. Ponadto realizowano zabudowę w rejonie ulicy Dworcowej oraz Placu 18 Marca. Architektura osiedli miała charakter charakteryzowała się prostą formą wolnostojących bloków. W obrębie dziedzińców zaplanowano tereny zielone, boiska oraz place zabaw, które stanowiły przestrzeń rekreacyjną dla mieszkańców. Równocześnie realizowane było osiedle Parsęta, zaprojektowane przez Leonarda Kotowskiego, które obejmowało sześć bloków w układzie liniowym, z węższą częścią skierowaną ku rzece.

Inwestycje mieszkaniowe w latach 60. XX wieku objęły znaczną część śródmieścia Kołobrzegu, koncentrując się przede wszystkim wokół nowo wyznaczonego centrum w rejonie Parku 18 Marca. W tym czasie powstały osiedla takie jak Dworcowe, 18 Marca, Walki Młodych, Waryńskiego, Parsęta, Millennium i Lęborskie. Charakteryzowały się one stosunkowo niewielką skalą zabudowy, która wynikała z historycznie ukształtowanego układu ulic. Pięciokondygnacyjne bloki mieszkalne w tej części miasta zaprojektowano z uwzględnieniem skali i gabarytów istniejących przedwojennych kamienic. Początkowo przestrzegano zasad pierzejowego układu zabudowy, jednak z czasem została wyparta przez budynki wolnostojące.

Ilustracja 139

Budynek przy ul. Unii Lubelskiej - Osiedle Milenium

Ówczesne założenia projektowe wyjaśniają dokumenty, takie jak *Niektóre zagadnienia związane z budownictwem mieszkaniowym* z 22 stycznia 1965 roku⁴⁷⁶. Określał zasady projektowania i realizacji inwestycji mieszkaniowych w Kołobrzegu. Wskazywano w nim na preferowany typ budownictwa blokowego, który charakteryzowano jako koszarowy, z pięcioma kondygnacjami bez wind. Uznawano to za konieczność wynikającą z warunków ekonomicznych oraz obowiązujących przepisów⁴⁷⁷. Podkreślano, że taka forma zabudowy jest właściwa dla dużych i średnich miast, gdzie koszty uzbrojenia terenów są wysokie.

Zalecano realizację usług w formie pawilonów oraz określenie liczby i typów elementów, które mogłyby być wykonane z prefabrykatów. Autorzy dokumentu odwoływali się do koncepcji jednostki marsylskiej Le Corbusiera jako argumentu za obniżeniem wysokości pomieszczeń do 2,25 m, co uznawano za ekonomiczne i uzasadnione. Dominuje wówczas przekonanie, że jedyną możliwą metodą realizacji inwestycji jest metoda uprzemysłowiona. Krytycznie oceniono także zestaw wojewódzkich projektów gotowych, które nie uwzględniały lokalnych uwarunkowań, takich jak układ ulic i orientacja względem stron świata. Stwierdzono jednocześnie, że: *najlepszym rozwiązaniem byłoby opracowanie katalogu elementów typowych i uruchomienie produkcji przemysłowej, co pozwoliłoby na dowolne projektowanie obiektów*⁴⁷⁸. Założenia stały się punktem wyjścia do tworzenia wytycznych dla odbudowy centralnych dzielnic miasta. Dokumenty te potwierdzają również zmiany zachodzące w strukturze przestrzennej Kołobrzegu, w szczególności w odniesieniu do opisanych osiedli.

Chociaż zabudowa realizowana była w granicach wcześniej wyznaczonej siatki ulic, nowa forma urbanistyczna wprowadzała odmienną jakość przestrzenną, rozbijając ciągłość pierzei i zwiększając udział terenów zielonych. Architektura osiedli była zróżnicowana – od bardziej złożonych form typowych dla przełomu lat 50. i 60. XX wieku, po bardziej konwencjonalne, zunifikowane rozwiązania projektowe. Taki charakter wynikał z decyzji podejmowanych przez różne gremia odpowiedzialne za programowanie zabudowy Kołobrzegu. Funkcjonalność większości osiedli ograniczała się do zaspokajania potrzeb mieszkaniowych. W konsekwencji prowadziło to do ich izolacji i słabego powiązania z istniejącą strukturą urbanistyczną miasta.

Analiza rozwoju urbanistycznego śródmieścia Kołobrzegu w latach 50. i 60. XX wieku wskazuje, że kluczowym czynnikiem determinującym ten proces były decyzje władz centralnych. Oparte na ówczesnych planach urbanistycznych, decyzje te zapewniły wsparcie polityczne i ekonomiczne, które umożliwiło dynamiczny rozwój miasta. Trudna sytuacja gospodarcza wymusiła koncentrację na projektach funkcjonalnych i ekonomicznych, co przejawiało się w większej standaryzacji zabudowy i zastosowaniu pierwszych prefabrykatów, choć ich forma często wzbogacona była o interesujące detale czy rozwiązania formalne. Kluczową zmianą było utworzenie nowego centrum wokół Placu 18 Marca, które stało się centralnym punktem śródmieścia, integrując funkcje mieszkaniowe, usługowe i administracyjne. Równocześnie wprowadzono pas nowoczesnej zabudowy otaczający zniszczone stare miasto. Zabieg ten miał również zbliżyć nowe centrum miasta do równie dynamicznie rozwijanej części uzdrowskiej.

⁴⁷⁶ „Niektóre zagadnienia związane z budownictwem mieszkaniowym”, 22 styczeń 1965, Prezydium MRN w Kołobrzegu, Archiwum Państwowe w Koszalinie.

⁴⁷⁷ Brechelke i Marciniak, „Powojenna odbudowa Kołobrzegu na tle historycznej przestrzeni miejskiej. Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką”.

⁴⁷⁸ „Niektóre zagadnienia związane z budownictwem mieszkaniowym”. s. 4

Transformacja układu urbanistycznego polegała na częściowym zastąpieniu tradycyjnej zabudowy pierzejowej budynkami wolnostojącymi, wpływającymi na przezwyciężenie historycznej ciągłości przestrzennej i zmianę skali urbanistycznej – nowoczesne budynki modyfikowały tradycyjny podział kwartałów, zaburzając ich czytelność. Jednocześnie zwiększono ilość terenów zielonych poprzez wprowadzenie pasów zieleni wokół budynków i w przestrzeniach międzyblokowych. Nadawało to przestrzeni publicznej bardziej rekreacyjny charakter. Rozwój śródmieścia w tym okresie był zatem wynikiem wielu elementów: odgórnych decyzji planistycznych, inspiracji modernizmem oraz konieczności ekonomicznego dostosowania, prowadząc do przestrzennej różnorodności, ale również do częściowego zerwania z przedwojenną strukturą urbanistyczną.

Ilustracja 140

Zmiany przestrzenne na terenie śródmieścia w latach 60. XX wieku

Mieszkaniową zabudowę śródmieścia jako nowego centrum Kołobrzegu wzbogacały liczne wolnostojące budynki o funkcjach administracyjnych i usługowych. W latach 1962–1970 zrealizowano także wyjątkowe pod względem formy obiekty użyteczności publicznej, takie jak *Bar Extra* czy budynek *Millenium*. W wyniku działań wynikających z uchwały Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów (KERM) w mieście powstały również liczne obiekty wspierające usługi sanatoryjne i funkcje wypoczynkowe, w tym hotel *Skanpol* oraz sala konferencyjna Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (PPRN). Dynamiczny rozwój infrastruktury handlowej w latach 60. XX wieku zaowocował powstaniem ponad 80 sklepów zarządzanych przez Powszechną Spółdzielnię Spożywców (PSS) oraz Miejski Handel Detaliczny (MHD). Na koniec 1959 roku w Kołobrzegu funkcjonowało już 49 sklepów spożywczych i 36 sklepów przemysłowych.

Ilustracja 141

Sala konferencyjna Prezydium Powiatowej Rady Narodowej

W odpowiedzi na rosnącą liczbę kuracjuszy w mieście zrealizowano również nowe obiekty gastronomiczne, takie jak restauracje *Słoneczko*, *Ratuszowa*, *Pomorzanka* oraz *Fregata*, które znacząco wzbogaciły ofertę usługową miasta⁴⁷⁹.

Otwieranie się kraju na zagranicznych turystów oraz częste wyjazdy służbowe przedstawicieli władz komunistycznych doprowadziły do wznoszenia nowych obiektów, które miały symbolizować luksus i otwartość na świat⁴⁸⁰. Dzięki turystyczno-uzdrowiskowemu charakterowi miasta Kołobrzeg miał szansę na realizację prestiżowych budynków projektowanych przez warszawskich architektów⁴⁸¹. Jednym z pierwszych powojennych modernistycznych budynków w Kołobrzegu, wyróżniających się unikalną formą architektoniczną, jest właśnie hotel Skanpol, Obiekt zlokalizowany jest przy Placu 18 Marca⁴⁸². Było to zgodnie z planami nowe centrum Nazwa hotelu Skanpol nie jest przypadkowa, odzwierciedlając jego orientację na gości zagranicznych, głównie szwedzkich, dla których wprowadzono wysoki standard wykończenia.

Budowa reprezentacyjnego hotelu, zaprojektowanego przez Jerzego Góreckiego i Jana Zarębskiego, rozpoczęła się wiosną 1960 roku. Ze względu na nietypowe rozwiązania konstrukcyjne oraz trudności w pozyskaniu odpowiednich materiałów, proces realizacji trwał aż siedem lat. Początkowo budynek miał mieć dziesięć pięter, jednak ostatecznie ukończono go na wysokości ośmiu kondygnacji, zwieńczając je częściowo zadaszonym tarasem przeznaczonym dla gości. Skanpol wyróżnia się innowacyjną konstrukcją, która nawiązuje do modernistycznych idei Le Corbusiera. Architekci unieśli masywną bryłę obiektu ponad poziom terenu, opierając ją na ukośnych podporach (pilotis), które nadały całości wrażenie lekkości i otworzyły dolne kondygnacje. Pilotis, stanowiąc element konstrukcji, pełni jednocześnie funkcję estetyczną. Dolna część budynku, mieszcząca strefę restauracyjno-recepcyjną z przeszkleniami między podporami, dodatkowo potęguje wrażenie przestronności i lekkości. Hotel oferował 188 pokoi jednoosobowych, 74 pokoje dwuosobowe oraz cztery apartamenty.

Wyraziste podziały horyzontalne i wertykalne w bryle budynku nawiązują do Unité d'Habitation. Płaski dach z tarasem również odwołuje się do modernistycznych koncepcji Le Corbusiera. Pomimo odważnego odejścia od estetyki przedwojennej, hotel wkomponował się w przestrzeń Placu 18 Marca, tworząc wyraźne zamknięcie sąsiadującego parku. Jego dominująca bryła, przewyższająca otaczającą zabudowę, wzbogaciła przestrzeń śródmieścia, nadając jej cechy nowoczesnej, reprezentacyjnej dzielnicy⁴⁸³. To z pewnością niekonwencjonalna realizacja o wysokiej jakości architektonicznej, rzadko spotykanej na Pomorzu Zachodnim w latach 60. XX wieku. W tym okresie podobne założenia architektoniczne realizowano w hotelach w większych miastach, takich jak Kraków, Warszawa czy Poznań, gdzie powstały hotele takie jak

⁴⁷⁹ Bojar-Fijałkowska, *Kołobrzeg w Polsce Ludowej*.

⁴⁸⁰ Marciniak, *Konteksty i modernizacje. Studia z dziejów architektury i urbanistyki w PRL*.

⁴⁸¹ Bal, *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szymański*. s. 133

⁴⁸² Budynek został opisany w artykule: Adrianna Brechelke, „Between historicism and modularism. Postwar modernist architecture in the space of Kołobrzeg”, *Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura, Urbanistyka, Architektura Wnętrz* 16 (12 maj 2024), <https://architecturejournal.put.poznan.pl/Miedzy-historyzmem-a-modulem-Powojenna-architektura-modernistyczna-w-prze-strzeni,175528,0,2.html>.

⁴⁸³ Brechelke.

Cracovia, Victoria i Merkury⁴⁸⁴. Na tym tle kołobrzeski hotel SKANPOL wyróżnia się wyjątkowo zaawansowaną i unikalną konstrukcją.

Ilustracja 142, 143

Budowa hotelu Skanpol

Na początku lat 60. XX wieku, na terenie śródmieścia, powstała inna interesująca realizacja architektoniczna — szkoła podstawowa zaprojektowana przez Zbigniewa Kortasa. Budynek, zlokalizowany przy ul. Kupieckiej, został umiejscowiony krótszym bokiem w kierunku ulicy, a w jego otoczeniu znajduje się boisko. Obiekt został zaprojektowany na planie prostokąta, z dużym unikalnym atrium w centralnej części.

Szkoła składa się z trzech kondygnacji, z których każda charakteryzuje się odrębnością formy architektonicznej. Nieco cofnięty parter jest podzielony na segmenty przez masywne pilotis zintegrowane z konstrukcją wspierającą nadwieszoną nad nim pierwsze piętro. Takie rozwiązanie architektoniczne utworzyło w przyziemiu podcienia, które zapewniają ochronę przed nadmiernym nasłonecznieniem i opadami, jednocześnie nadając rytm elewacji. Pomiędzy pilotis i na pierwszym piętrze umieszczono podłużne, duże okna sal lekcyjnych, harmonizując kompozycję fasady i nadając jej wizualną lekkość.

⁴⁸⁴ Marciniak, *Konteksty i modernizacje. Studia z dziejów architektury i urbanistyki w PRL*.

Ostatnia, najwyższa kondygnacja została cofnięta i pochylona, nadając budynkowi dynamicznego charakteru. Całość tej kompozycji tworzy estetyczną i funkcjonalną formę architektoniczną.

Ilustracja 144

Szkoła
podstawowa

7.1.2. Odbudowa starego miasta w latach 1956–1969

Brak jednolitej koncepcji odbudowy starego miasta uwarunkowany niespójnością decyzji politycznych i konserwatorskich spowodowały, że do połowy lat 50. XX wieku działania na terenie starego miasta ograniczały się głównie do oczyszczania obszaru z gruzów. Uchwały Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów (KERM) z 1957 i 1958 roku nie przewidywały środków finansowych na odbudowę tej części miasta, koncentrując się na rozwoju otaczających ją terenów wokół Parku 18 Marca. Spotęgowało to stagnację w rejonie starego miasta⁴⁸⁵. Ponadto, brakowało odpowiedniej dokumentacji historycznej.

Dzięki dość szczegółowym wytycznym konserwatorskim z 1956 roku, oraz analizie i inwentaryzacji przeprowadzonej przez Pracownię Konserwacji Zabytków, podjęto bardziej kompleksowe działania zmierzające do zagospodarowania obszaru starego miasta. W 1958 kierownik Wydziału Kultury wraz z koszalińskim WKZ wystosował pismo do Centralnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków z rekomendacją

⁴⁸⁵ Problematyka planowania rekonstrukcji została częściowo zanalizowana w artykule Brechelke i Marciniak, „Powojenna odbudowa Kołobrzegu na tle historycznej przestrzeni miejskiej. Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką”. W pracy rozszerzono kontekst historyczno-przestrzenny oraz przedstawiono realizacje na terenie starego miasta.

odnośnie konkursu na projekt odbudowy starego miasta⁴⁸⁶. Władze konserwatorskie w 1958 roku zajęły jednoznaczne stanowisko wobec kwestii ochrony i odbudowy zabytków Kołobrzegu. Przedstawiły Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (PRN) w Kołobrzegu szczegółową analizę problemów związanych z zabezpieczeniem i rekonstrukcją historycznych obiektów miasta, ze szczególnym uwzględnieniem kolegiaty oraz kamienic mieszczańskich. Szczególną uwagę poświęcono również ogólnej strukturze urbanistycznej, którą określono jako cenny przykład zabudowy miasta portowego. W ramach działań mających na celu zachowanie tego dziedzictwa, władze konserwatorskie wystąpiły z postulatem ogłoszenia w 1959 roku konkursu na projekt odbudowy starego miasta⁴⁸⁷.

W końcu lat 50. XX wieku ówczesny kierownik Pracowni Urbanistycznej Michał Wędzigerski proponował zabudowę układu starówki wolnostojącymi blokami o pięciu kondygnacjach. Nie spotkała się ona jednak z aprobatą architekta miejskiego Janusza Kirszaka, który zaproponował zwartą zabudowę szczytową, nawiązującą do historycznej tradycji⁴⁸⁸. Koncepcja odwoływała się bezpośrednio do wytycznych konserwatorskich sporządzonych przez Stanisława Bobińskiego w 1955 roku. Według Henryka Kondzieli konflikt między dwoma koncepcjami, oraz względy ekonomiczne, uniemożliwiły realizację planów do końca lat 60. XX wieku. Działania na obszarze starego miasta objęły jedynie obszar ulicy Dubois, zabezpieczenia zabytków⁴⁸⁹, odbudowy kamienicy przy ulicy Gierczak oraz budowy zakładu produkcyjnego ELWA.

Ilustracja 145

Przemiany przestrzenne na obszarze starego miasta

⁴⁸⁶ Stanecka, „Działalność służb konserwatorskich w procesie odbudowy miast historycznych po 1945 r., na przykładzie Szczecina, Stargardu i Kołobrzegu w świetle dokumentów archiwalnych wojewódzkiego konserwatora zabytków w Szczecinie i Koszalinie”.

⁴⁸⁷ „Niektóre zagadnienia związane z budownictwem mieszkaniowym”.

⁴⁸⁸ Henryk Kondziela, *Analiza efektów odbudowy i rewitalizacji starego miasta w Kołobrzegu* (Poznań, 1995).

⁴⁸⁹ Prace związane z zabezpieczeniem zabytków zostaną opisane w podrozdziale 7.3.

Wyjątkowym przykładem odbudowy w skali miasta jest rekonstrukcja ulicy Dubois, zrealizowana w stylu historyzującym. Prace projektowe zostały wykonane pod kierunkiem miejskiego architekta Stanisława Kirszaka. Bazując na historycznym układzie kamienic oraz przebiegu dawnych murów miejskich, zaprojektowano budynki, które w dużym stopniu nawiązywały do przedwojennej zabudowy. Architektura nawiązywała w pewnym stopniu do przedwojennej zabudowy, charakteryzując się wąskimi, 2-3 kondygnacyjnymi kamienicami ustawionymi zarówno wzdłuż ulicy, z dwuspadowymi, ostrymi dachami. Fasady były zróżnicowane i zawierały liczne lukarny, balkony oraz wykusze. Część budynków została przystosowana do funkcji usługowej na poziomie parteru. W porównaniu do przedwojennej zabudowy, nowe obiekty wykazywały większą różnorodność formalną oraz bogatsze opracowanie detali architektonicznych. Zabudowa bocznej ul. Dubois stanowi wyjątek w skali Polski ponieważ priorytetowo traktowano główne arterie.

Ilustracja 146, 147

Porównanie zabudowy ul. Dubois lat 30. XX wieku z odbudową lat 60. XX wieku

Prace budowlane na terenie starego miasta realizowano głównie w oparciu o zapisy wspomnianego już dokumentu *Niektóre zagadnienia związane z budownictwem mieszkaniowym*⁴⁹⁰. W 1967 roku przystąpiono do rozbiórki ostatnich ruin na starym mieście, w miejscu przedwojennego Domu Handlowego Zeecka zlokalizowanego bezpośrednio przy Placu Ratuszowym. Początkowo zamierzano tu postawić fabrykę zbrojeniową w obliczu obaw związanych z możliwym konfliktem atomowym. Taka decyzja była uwarunkowana strategicznie i politycznie. Biorąc pod uwagę stacjonujące wojsko w Kołobrzegu, czyniło to miasto potencjalnym miejscem ataków⁴⁹¹. Uznawano jednak, że taka lokalizacja może stanowić formę ochrony przed bombardowaniem, bowiem z powodów humanitarnych zabudowa mieszkaniowa nie będzie stanowić celu nalo-tów⁴⁹². Ostatecznie ograniczono się do budowy *Zakładu Podzespołów Radiowych ELWA*⁴⁹³. Budynek zaprojektowany został w stylu modernistycznym, charakteryzował się prostą, kubiczną formą. Miał lekką konstrukcję szkieletową z kurtynową fasadą o silnych podziałach pionowych, nawiązujących do przedwojennego domu handlowego. Pasy poziomych długich okien biegnących przez całą elewację podkreślały prostotę i elegancję bryły. Elementami nadającymi trójwymiarowość były powiązane ze ślusarką okienną aluminiowe ramy. Dach budynku był płaski. Pomimo, że budynek zachował układ pierzejowy, całkowicie odbiegał od estetyki narzuconej przez wytyczne konserwatorskie, symbolizując zupełne zerwanie z przeszłością.

Ilustracja 148

Budynek Zakładu Podzespołów Radiowych ELWA

⁴⁹⁰ „Niektóre zagadnienia związane z budownictwem mieszkaniowym”.

⁴⁹¹ Na plaży wzniesiono wówczas żelbetowe umocnienia i bazy.

⁴⁹² „50 lat temu uruchomiono ELWE”, dostęp 29 listopad 2024, <https://miastokolobrzeg.pl/historia/21310-50-lat-temu-uruchomiono-elwe-video.html>.

⁴⁹³ Kroczyński, *Kronika Kołobrzegu*. s. 446

Kolejnym budynkiem powstałym w latach 1967-1970 na terenie starego miasta była sala konferencyjna Prezydium Powiatowej Rady Narodowej zlokalizowana przy placu Ratuszowym⁴⁹⁴. Autorami projektu byli, wspomniany wcześniej Janusz Kirszak oraz Roman Kałahurski.

Ilustracja 149

Budynek sali konferencyjnej Prezydium Powiatowej Rady Narodowej

Hala, stanowiąca dobudowę do zachowanego, przedwojennego budynku, cechuje się prostą, elegancką formą, nawiązującą do założeń modernizmu. Bryłę charakteryzuje podcięte i cofnięte przyziemie, podkreślające wyższą kondygnację i nadające jej lekkość. Górną część elewacji wieńczy kontrastujący metalowy pas z karbowanej blachy potęgujący horyzontalność bryły.

Te budynki wskazują, że odbudowa starego miasta w Kołobrzegu w latach 60. XX wieku cechowała się brakiem jednolitej koncepcji, co było rezultatem niespójnych decyzji politycznych i konserwatorskich oraz ograniczeń wynikających z niedostatku historycznej dokumentacji. Nie uwzględniono również miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Mimo wytycznych konserwatorskich w samym centrum miasta wzniesiono modernistyczny budynek przemysłowy, podczas gdy jedna z bocznych ulic została odbudowana w stylu historycznym – co stanowi wyjątek w skali Polski ponieważ priorytetowo traktowano główne arterie. Przy głównej ulicy powstał też reprezentacyjny modernistyczny gmach Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, wzmagając chaos architektoniczno-przestrzenny. W efekcie relacje przestrzenne na

⁴⁹⁴ „Rozbudowa urzędu miasta”, dostęp 20 maj 2024, https://obiekty.architektsarp.pl/pokaz/rozbudowa_urzedu_miasta,47.

obszarze starego miasta zostały osłabione a ciągłość historyczna przerwana. Zabudowa w różnych stylach stworzyła wrażenie przypadkowych nawarstwień, z dominacją rozległych połąci niezagospodarowanych terenów i błoń. Wyjątkowym elementem zachowującym ducha przeszłości była odbudowa ulicy Dubois, jednak brak spójnej wizji urbanistycznej ograniczyły możliwości harmonijnej odbudowy miasta. Można też wysnuć wnioski, że na fali fascynacji modernizmem nadal nie doceniano wartości odbudowy historycznych układów miejskich.

7.1.3. Odbudowa portu w latach 1956–1969

Obszar portu – podzielony zasadniczo na 3 różne urbanistyczne części – mieszkalną, przemysłową i uzdrowiskową – rozwijał się głównie na obszarze przemysłowym i uzdrowiskowym, pozostawiając zniszczoną i zaniedbaną część mieszkalną. W zakresie działalności portowej, rybołówstwo i handel odgrywały fundamentalną rolę. Przekładało się to na priorytetowe traktowanie tej sfery w inwestycjach. Zapoczątkowało to wzniesienie w 1952 roku przeładunków w kołobrzeskim porcie i przyczyniło się do intensywnej rozbudowy morskiej bazy połowowej, w tym nowych chłodni i magazynów na odbudowanych nabrzeżach⁴⁹⁵. Przedsiębiorstwa takie jak „Barka” oraz spółdzielnia „Bałtyk” stały się istotnymi elementami lokalnej gospodarki. W 1960 roku, zgodnie z uchwałą Prezydium Rady Ministrów, port został otwarty dla małych statków żeglugi morskiej. Wiązało się z inwestycjami w urządzenia przeładunkowe, porządkowanie placów składowych oraz reaktywację transportu kolejowego.

„W celu zaktywizowania miasta Kołobrzeg i województwa koszalińskiego zobowiązuje Ministerstwo Gospodarki Wodnej do otwarcia portu Kołobrzeg dla małych statków żeglugi morskiej oraz uruchomienia przeładunku węgla w terminie do dnia 31 maja 1960 roku zaś w niektórych innych towarów po zagwarantowaniu przez właściwe resorty ich napływu do portu i zabezpieczenia możliwości składowania i przeładunku stosownie do potrzeb”⁴⁹⁶

Prace te objęły również m.in. pomiary sondażowe i roboty czerpalne, a także liczne projekty architektoniczne i urbanistyczne, realizowane głównie przez przedsiębiorstwo „Barka”. Równocześnie w części uzdrowiskowej portu prowadzono działania inwestycyjne, które istotnie wpłynęły na przestrzenny charakter dzielnicy. W 1960 roku powstało Sanatorium Kormoran, zaprojektowane przez architekta Witolda Jarzynkę i Wacława Furmańczyka, stanowiące ciekawy przykład modernistycznej architektury. Budynek charakteryzuje się prostą, elegancką formą, na planie zbliżonym do litery C. Główny gmach, przeznaczony na pokoje sanatoryjne, wyróżnia się tarasową kompozycją elewacji południowej. Zdynamizowana forma elewacji przypomina żagle. Charakterystycznym elementem architektonicznym są silne, wyraziste podziały pionowe i poziome, które tworzą regularną siatkę przypominającą szachownicę. Druga część obiektu pełni funkcję zaleczonego zabiegowego oraz mieści stołówkę i inne pomieszczenia użytkowe.

⁴⁹⁵ Bojar-Fijałkowska, *Kołobrzeg w Polsce Ludowej*.

⁴⁹⁶ Wiktor Szypenbeil, „Rozwój portu handlowo-rybackiego”, *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński, 1965, 178–81.

Ilustracja 150

Ośrodek Leczniczo-Wypoczynkowy „Kormoran”

W 1965 roku rozpoczęto budowę sanatorium MSWiA przy ulicy Portowej 22, które ostatecznie ukończono w 1980 roku. Obiekt, początkowo czteropiętrowy, również o schodkowej fasadzie z czasem został rozbudowany o kolejne skrzydła i 10-piętrowy punktowiec. Architektura sanatorium, wkomponowana w zieleń parkową, odchodziła od przedwojennego układu urbanistycznego, powodując rozproszenie zabudowy, ale jednocześnie wzbogacając teren o obszary zieleni. Rozwój portu i jego części uzdrowiskowej w latach 60. XX wieku był dynamicznym procesem, w którym priorytety gospodarcze spletały się z potrzebami związanymi z rozwojem funkcji zdrowotnych miasta.

Ilustracja 151

Sanatorium MSWiA

7.1.4. Odbudowa uzdrowiska w latach 1956–1969

Rozwój Kołobrzegu od końca lat 50. XX wieku objął również obszary dzielnicy uzdrowiskowej, poruszone w niniejszym podrozdziale. Już pod koniec lat 40. XX wieku podjęto próbę reaktywacji uzdrowiska. Do 1948 roku w dzielnicy uzdrowiskowej wyremontowano pięć obiektów, co umożliwiło przyjęcie 115 kuracjuszy. Nie posiadały one jednak urządzeń medycznych, korzystano więc z kąpeli morskich i spacerów⁴⁹⁷. Zainteresowanie terenami dawnego kurortu było wynikiem rosnącego rozwoju gospodarczego w latach 60. XX wieku. Na obszarze realizowane były inwestycje finansowane przez władze centralne, głównie w postaci sanatoriów i szpitali.

Ilustracja 152

Sanatorium „Słoneczko”

W 1953 roku powołano Przedsiębiorstwo Państwowe Uzdrowisko Kołobrzeg, znacząco przyspieszając rozwój dzielnicy uzdrowiskowej⁴⁹⁸. Pierwsze placówki mieściły się w najmniej zniszczonych budynkach zlokalizowanych w centralnej części uzdrowiska w rejonie ulic Rafińskiego i Konopnickiej. W 1953 roku oddano do użytku sanatorium dla dzieci „Słoneczko” wraz z urządzeniami leczniczymi i gabinetami fizykoterapii, które później zostało rozbudowane o cztery dodatkowe pawilony. Na mocy uchwał KERM z 1957 i 1958 roku, które opisano w podrozdziale 7.1., na obszarze uzdrowiska powstało wiele nowych obiektów. Kołobrzeg otrzymał wówczas znaczące wsparcie finansowe na rozwój uzdrowiska, w tym 54 miliony złotych na zabezpieczenie istniejących pensjonatów przed zniszczeniem, badania złóż solankowych oraz

⁴⁹⁷ Bojar-Fijałkowska, Aleksandra. *Kołobrzeg w Polsce Ludowej*. Warszawa, 1990.

⁴⁹⁸ Kroczyński, *Kronika Kołobrzegu*. s.400

Istotnym czynnikiem wpływającym na rozwój kołobrzесьkiego uzdrowiska był intensyfikujący się po 1956 roku ruch turystyczny, w tym kolonie dla dzieci i młodzieży. Już w 1960 roku liczba odwiedzających przekroczyła 40 000 osób. Organizacją turystyki i wypoczynku zajmowały się wówczas takie instytucje jak Fundusz Wczasów Pracowniczych, Orbis, PTTK, Gromada oraz zakłady pracy⁵⁰¹. Dzięki uchwałom KERMu, które umożliwiły budowę domów jednorodzinnych z dodatkowymi lokalami możliwe było przyjmowanie coraz większej ilości gości. Dynamiczny rozwój ruchu turystycznego sprzyjał także rozbudowie zaplecza gastronomicznego, handlowego, rzemieślniczego oraz rekreacyjno-sportowego⁵⁰². Wpływ tych procesów na przestrzenny i gospodarczy rozwój miasta był szczególnie widoczny w intensywnej urbanizacji śródmieścia, opisaną w podrozdziale 8.1.1.

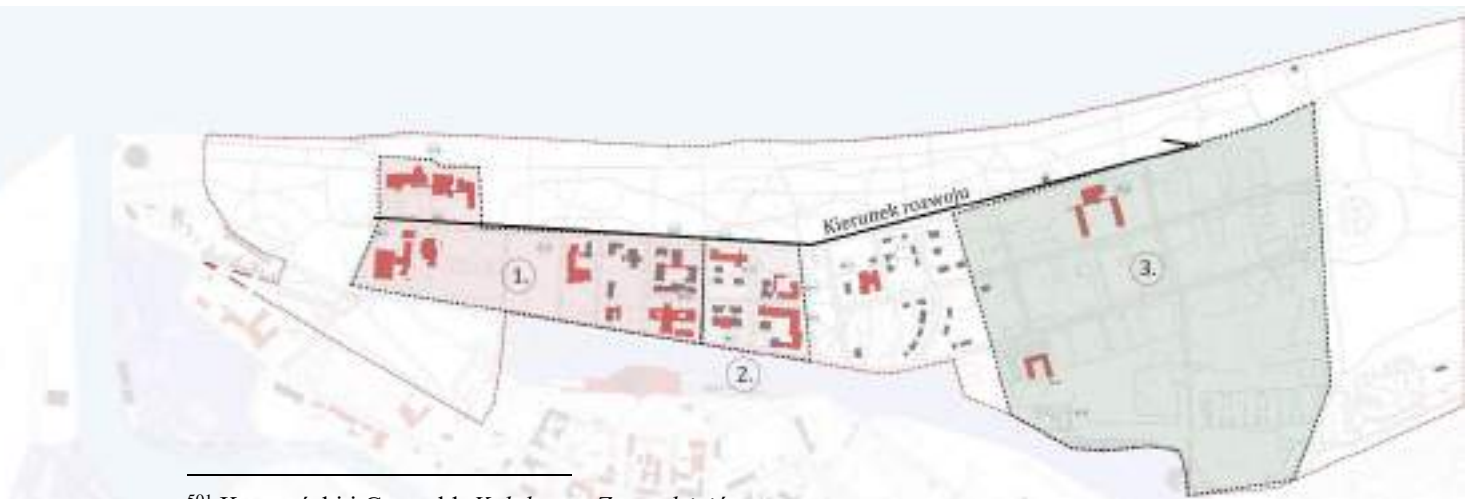
Lata	Liczba łóżek	Liczba kuracjuszy
1960	620	5200
1980	1246	64900
1984	1697	51000

Tabela 16
Liczba kuracjuszy

Na skutek kolejnych uchwał i nowych zobowiązań rozpoczęto dynamiczną rozbudowę uzdrowiska na obszarze całej dzielnicy. Plany zagospodarowania przestrzennego zakładały do 1965 roku odbudowę wszystkich istniejących obiektów uzdrowskich, budowę nowych sanatoriów, zagospodarowanie plaży, parku nadmorskiego oraz terenów wokół zabudowań, a także stworzenie zaplecza gospodarczego i infrastruktury techniczno-sanitarnej⁵⁰³. Ich realizacja w rzeczywistości trwała aż do lat 80. XX wieku. Kluczowym wyzwaniem pozostawało uzbrojenie terenów. Plan zagospodarowania dzielnicy uzdrowskiej oparto na historycznym układzie przestrzennym, dostosowując go do powojennych realiów wynikających ze znacznych zniszczeń. Przyjęto koncepcję pasmowego rozwoju wzdłuż wybrzeża, z wyodrębnieniem stref dedykowanych różnym funkcjom, na lecznictwo otwarte dziecięce i zamknięte dla dorosłych⁵⁰⁴.

Ilustracja 154

Plan zagospodarowania uzdrowiska – pasmowy rozwój dzielnicy 1. Przewaga lecznictwa dla dorosłych, 2. Sanatoria i część dziecięca 3. Tereny turystyki wypoczynkowej

⁵⁰¹ Kroczyński i Gasztold, *Kołobrzeg. Zarys dziejów*.

⁵⁰² Kroczyński i Gasztold.

⁵⁰³ Jan Ziomber, „Uzdrowisko i kąpielisko w Kołobrzegu”, *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński, 1965, 199–210.

⁵⁰⁴ Ziomber.

Ilustracja 155

Sanatorium „Muszelka”

Centralna część uzdrowiska została przeznaczona na sanatoria, głównie dla dzieci, podczas gdy tereny dawnego hipodromu dedykowano turystyce wypoczynkowej. W 1959 roku powstało sanatorium „Muszelka”, specjalizujące się w leczeniu astmy u dzieci⁵⁰⁵. Był to pierwszy budynek w stylu socjodemokratycznym zrealizowany na obszarze dzielnicy uzdrowiskowej, zlokalizowany przy dzisiejszej ulicy Mickiewicza, na skrzyżowaniu z deptakiem Rodziewiczówny. Wolnostojący, prosty w formie budynek otoczono zielenią rekreacyjną, co dodatkowo podkreślało odmienność nowej zabudowy. Sanatorium składa się z dwóch dwupiętrowych pawilonów. Jego forma i lokalizacja przełamały dotychczasową historyczną strukturę urbanistyczną pierzejowej zabudowy charakterystycznej dla tego obszaru. Umieszczenie obiektu w centralnej osi Schillstrasse, reprezentacyjnej ulicy uzdrowiskowej, mogło być symbolicznym manifestem nowej modernistycznej estetyki i świadomym odcięciem od historycznej tkanki urbanistycznej.

⁵⁰⁵ Kroczyński, *Kronika Kołobrzegu*.

Ilustracja 156

Lokalizacja sanatorium „Muszelka” oraz w centralnej części „Mewa I-IV” i „Jantar”

W 1960 roku oddano do użytku kompleks sanatoryjny „Mewa I-IV” przeznaczony dla dorosłych, który po renowacji powiększył zaplecze medyczne kołobrzeskiego uzdrowiska. Obiekty, zlokalizowane w kwartale ulic: Ściegiennego, Rodziewiczówny, Konopnickiej i Rafińskiego, należały do nielicznych budynków, które przetrwały działania wojenne bez większych zniszczeń. Otoczone zielenią i sąsiadujące z nadmorskim parkiem, stanowiły połączenie historycznych eklektycznych willi z nowymi, socjodemokratycznymi pawilonami i łącznikami, tworząc spójny kompleks. Niemniej, ich oddalenie od wcześniej wybudowanego sanatorium „Muszelka” wskazuje na wybiórczość i punktowy charakter odbudowy. W 1962 roku uruchomiono sanatorium „Jantar” mieszczące się w poddanym renowacji przedwojennym budynku zlokalizowanym w tym samym obszarze.

Ilustracja 157, 158

Sanatorium Mewa I

Adaptacja istniejących budynków oraz wprowadzenie modernistycznych uzupełnień stworzyły w dzielnicy uzdrowskiej punkt, który zaczął stopniowo ożywać po zniszczeniach wojennych. Koncentrowały się w środkowej części uzdrowiska, między zieleńcem przy ulicy Norwida a ulicą Mickiewicza. Obszar ten obejmował cztery kwartały, a elementem integrującym poszczególne punkty dzielnicy stał się deptak Rodziewiczówny, biegnący wzdłuż parku nadmorskiego. Charakterystycznymi cechami tego rejonu, widocznymi na pocztówce PTTK z lat 60. XX wieku były znaczna ilość zieleni wzbogacająca krajobraz urbanistyczny oraz infrastruktura uzdrowskowa, obejmująca m.in. liczne ławki i nowe oświetlenie. Obszar ten obejmował cztery kwartały, a elementem integrującym poszczególne punkty dzielnicy stał się deptak Rodziewiczówny, biegnący wzdłuż parku nadmorskiego. Charakterystycznymi cechami tego rejonu, widocznymi na pocztówce PTTK z lat 60. XX wieku były znaczna ilość zieleni wzbogacająca krajobraz urbanistyczny oraz infrastruktura uzdrowskowa, obejmująca m.in. liczne ławki i nowe oświetlenie.

Ilustracja 159

Pocztówka PTTK przedstawiająca widok na deptak Rodziewiczówny.
Na pierwszym planie sanatorium „Mewa IV”

Rozwój dzielnicy uzdrowskiej przyczynił się do powołania w latach 60. XX wieku Rady Naukowo-Lekarskiej, która określiła profil leczniczy uzdrowiska oraz wyznaczyła kierunki jego dalszego rozwoju. W wyniku tych działań utworzono dziecięcy ośrodek naukowo-badawczy zajmujący się schorzeniami astmatycznymi oraz ośrodek badawczy dla pacjentów z cukrzycą. Określenie specjalizacji leczniczej, w połączeniu z uchwałami Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów (KERM), które zachęcały największe polskie zakłady produkcyjne do inwestowania w budowę ośrodków sanatoryjnych i wczasowych, znacząco zwiększyło znaczenie Kołobrzegu jako uzdrowiska o ogólnopolskim zasięgu. Status uzdrowski miasta sprzyjał realizacji prestiżowych projektów architektonicznych, powierzonych renomowanym warszawskim architektom. Jednym z pierwszych przykładów tego trendu był budynek zakładu przyrodoleczniczego, zlokalizowany naprzeciw kompleksów „Mewa” i „Jantar”

Zakład przyrodolecznicy powstawał w latach 1961-1966. Budynek powstał w miejscu dawnego *Kaiser und Kaiserin Friedrich Berliner Sommerheim*⁵⁰⁶. W programie odbudowy Kołobrzegu na pierwszym miejscu znalazło się: *utworzenie zaplecza zabiegowego uzdrowiska poprzez budowę zakładu przyrodoleczniczego, a do momentu jego otwarcia, uruchomienia w istniejącym budynku pensjonatowym zastępczego zespołu zabiegowego*⁵⁰⁷. Kompleks planowany przez Centralną Radę Związków Zawodowych składał się z ośrodka wczasowo-profilaktycznego, część mieszkalną, kino i gastronomię⁵⁰⁸.

Ilustracja 160

Widok na ul. Rafińskiego. Po lewej stronie sanatorium „Jantar” po prawej zakład przyrodolecznicy

Budowę zakładu przyrodoleczniczego ukończono w 1966 roku. Obiekt został zaprojektowany przez architektów Tadeusza Ćwierdzińskiego i Zofię Eldringową, a jego forma składa się z dwóch przecinających się prostopadłościennych bloków, które krzyżują się na 1/3 długości. Dłuższy segment, usytuowany na osi wschód-zachód, ma jedną kondygnację, natomiast krótszy, biegnący na osi północ-południe, jest dwukondygnacyjny. Główne wejście do budynku, zlokalizowane w północnej części, wyróżnia się wysoką na dwie kondygnacje mozaiką autorstwa Ireny Zahorskiej i Olgierda Szerłaga.

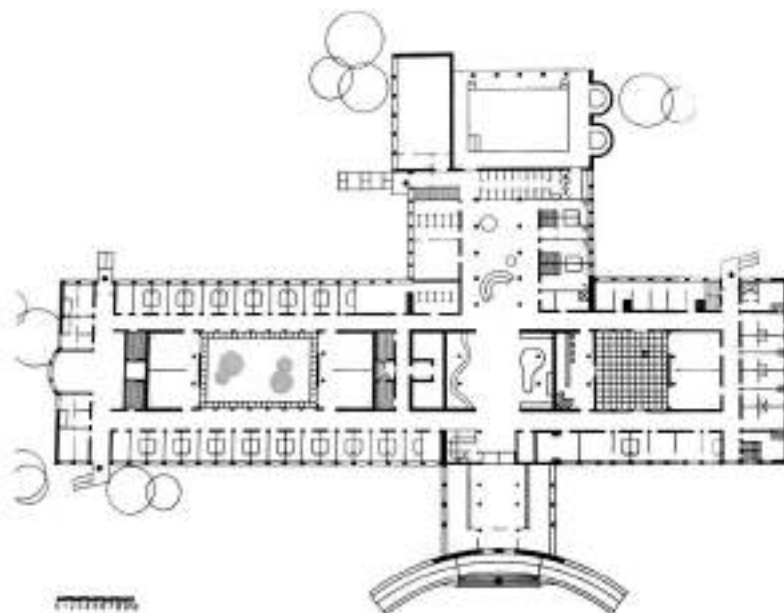
⁵⁰⁶ Budynek został opisany w artykule: Brechelke, „Between historicism and modularism. Postwar modernist architecture in the space of Kołobrzeg”.

⁵⁰⁷ Załącznik nr 2 do uchwały 450/57 KERM z dnia 13 listopada 1957 roku – Program odbudowy miasta Kołobrzegu w latach 1959-1960.

⁵⁰⁸ Sekula i Orlińska, „Charakterystyka rozwoju przestrzennego Kołobrzegu (1945- 1965)”.

Ilustracja 161

Rzut zakładu przyrodoleczniczego

Forma budynku, poza ozdobnym portykiem, charakteryzuje się minimalistycznym wyrazem, a elewacje wschodnia i zachodnia zostały urozmaiczone łukowymi elementami, nawiązującymi do formy głównego wejścia. Horyzontalny charakter bryły dodatkowo wzmacniają rzędy wąskich okien, które ciągną się wzdłuż obu elewacji. Wewnątrz budynku znajdują się dwa dziedzińce, a układ pomieszczeń jest prosty i czytelny. Gabinety rozmieszczono wzdłuż linii okien, podczas gdy centralna część budynku służy jako przestrzeń komunikacyjna i częściowo wspólna.

Budynek zakładu przyrodoleczniczego, zajmujący cały kwartał, wprowadził nową formę do istniejącej przedwojennej zabudowy, odrzucając historyczne wzorce na rzecz nowoczesności. Dominujący mozaikowy portyk stanowił wyrazisty kontrast z zachowaną architekturą, symbolizując radykalne zerwanie z przeszłością. Obiekt ten domknął zabudowę pomiędzy ulicami Konopnickiej i Korzeniowskiego, wyznaczając granice kwartałów przylegających do terenów kolejowych.

Ilustracja 162, 163

Wejście do zakładu przyrodoleczniczego. Mozaika Ireny Zahorskiej i Olgierda Szerłaga

Ilustracja 164

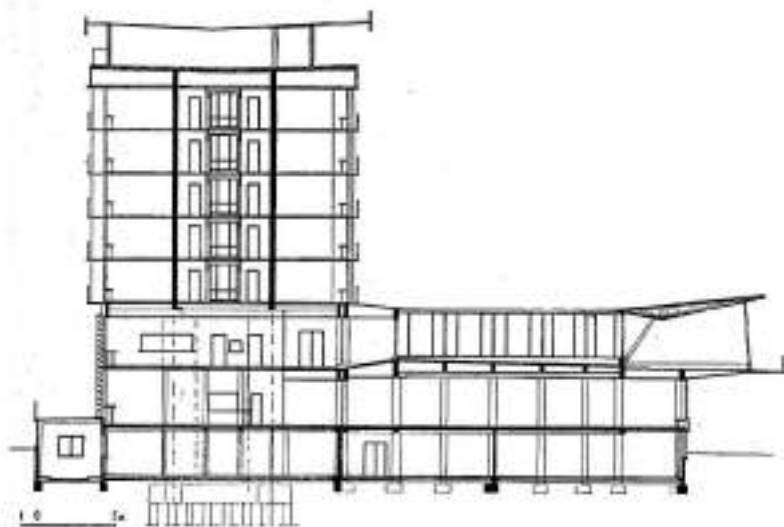
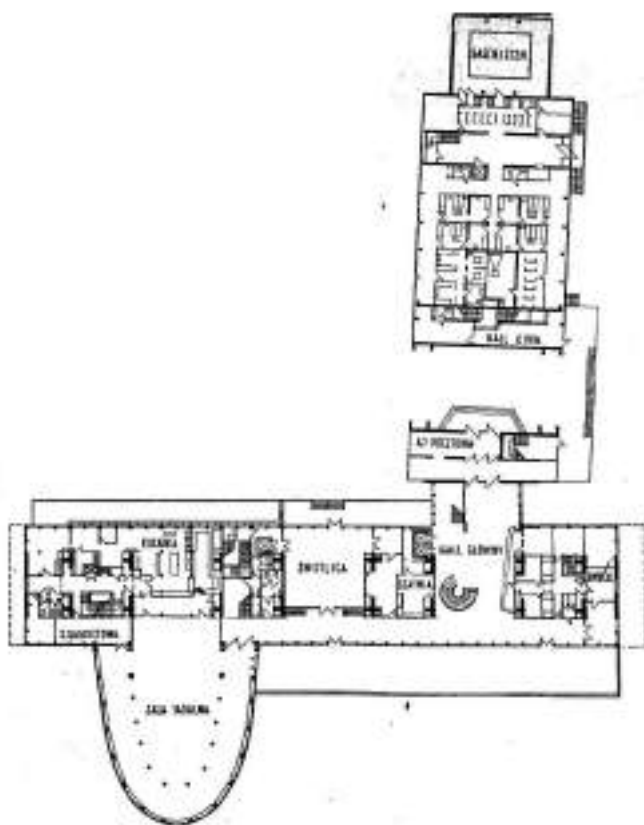
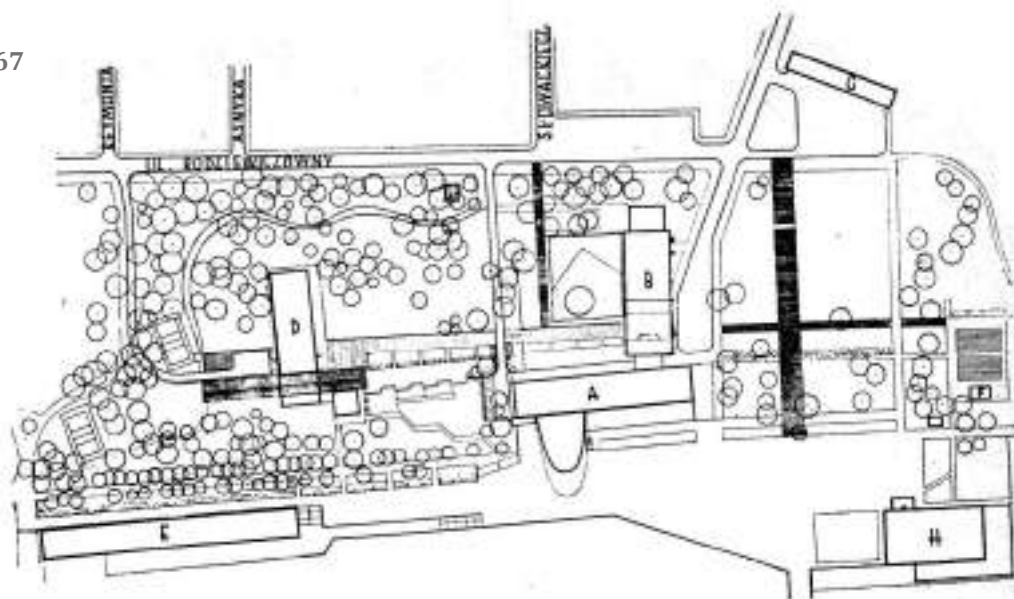
Wnętrze zakładu przyrodoleczniczego

Jednym z najważniejszych i najbardziej reprezentacyjnych budynków w dzielnicy uzdrowskiej było Sanatorium Bałtyk przy ulicy Mickiewicza. Obiekt powstał wzdłuż dawnej Schillstrasse, na miejscu zniszczonego w wyniku działań wojennych Strandschloss. Rozbiórka dawnego budynku została przeprowadzona dopiero w 1963 roku, co zbiegło się z rozpoczęciem budowy nowego ośrodka, stylistycznie diametralnie odmiennego. Dom Zdrojowy Bałtyk został oddany do użytku w 1964 roku jako sanatorium i ośrodek wypoczynkowy dla członków Centralnej Rady Związków Zawodowych. Ze względu na rangę inwestycji był projekt warszawskiej pracowni Bohdana Pniewskiego. Jego autorami byli architekci Halina Gurjanowa i Edmund Goldzamt. Pierwotny plan zakładał budowę nawiązującą do przedwojennego układu pałacu nadbrzeżnego, z dwoma skrzydłami równoległymi do morza, mieszczącymi apartamenty hotelowe, oraz skrzydłem prostopadłym, w którym miały się znajdować kino i przestrzeń kuracyjne⁵⁰⁹. Ostatecznie realizację ograniczono do frontowej części budynku, w formie wydłużonego czworoboku, ustawionego równolegle do linii brzegowej.

⁵⁰⁹ Halina Gurjanowa i Edmund Goldzamt, „Ośrodek wypoczynkowo-profilaktyczny CRZZ w Kołobrzegu”, *Architektura* 204, nr 11 (1964): 455–58.

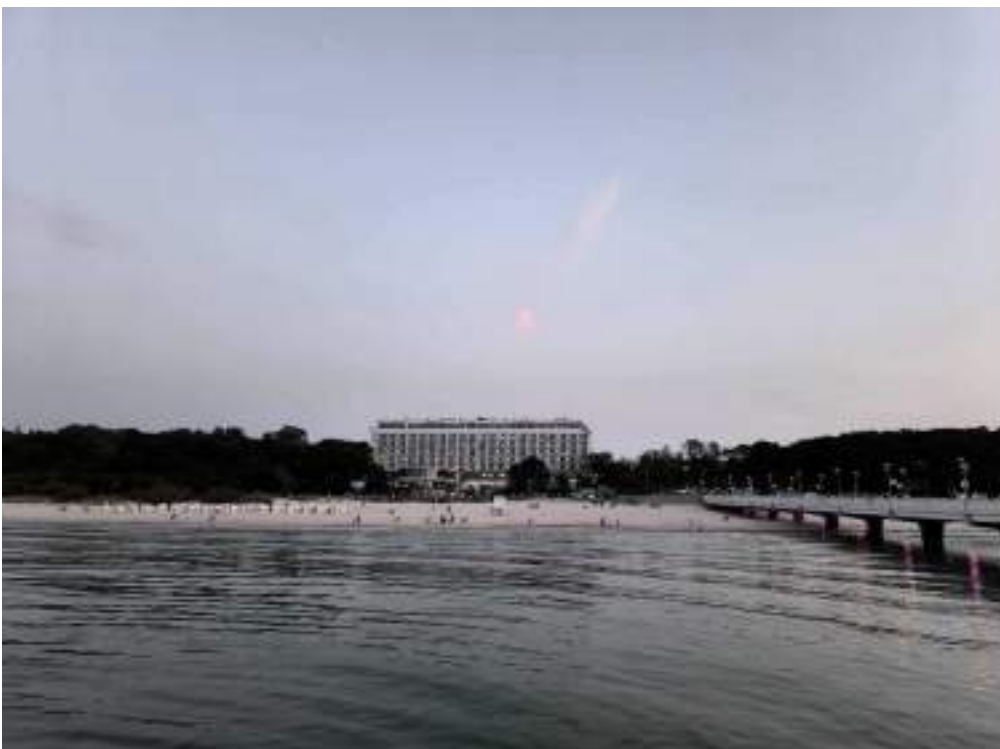
Ilustracja 165, 166, 167

Plan sytuacyjny, rzut i przekrój kompleksu „Bałtyk”

Nowoczesna i lekka forma budynku kontrastuje z przysadzistym, monumentalnym stylem pałacu z przełomu XIX i XX wieku. Charakterystycznym akcentem architektonicznym jest półkolisty pawilon, ułożony prostopadłe do głównej linii zabudowy, który przełamuje rytmiczny układ pionowych i poziomych podziałów, nadając obiektowi unikalny charakter. Dynamikę fasady wzmocniono poprzez zastosowanie ukośnych balkonów oraz przeszkleń.

Przysadzisty trzon budynku mieszczący 169 pokoi i apartamentów został wyniesiony na wysokość trzeciej kondygnacji. Zabieg ten dodał budynkowi lekkości. Całkowicie przeszklone przyziemie przeznaczone było na część restauracyjno-usługową. Połączone z półkolistym pawilonem daje wrażenie swojego rodzaju płynności fasady, delikatnie przechodzącej w stronę morza. Ostatnią kondygnację przeznaczono na zadaszone tarasy. Horyzontalność budynku budują przeszklone balkony umiejscowione w jednej linii zabudowy. Przełamują je pionowe podziały okien balkonowych ułożonych pod kątem około 30 stopni. Utworzony w ten sposób motyw geometryczny w postaci linii łamanej nadaje budynkowi dynamiczną formę⁵¹⁰.

Ilustracja 168, 169

Kompleks „Bałtyk”

W dzielnicy uzdrowskiej, równoległe do inwestycji centralnych, rozpoczęto budowę domów wypoczynkowych, finansowanych przez największe zakłady przemysłowe z całej Polski. Do 1960 roku różne przedsiębiorstwa zakończyły remonty i odbudowę sanatoriów dla swoich pracowników. Wśród pionierów tego procesu znalazły się Poznańskie Zakłady Budownictwa Przemysłowego, Spółdzielnia Społem z Łodzi, Bank Inwestycyjny z Warszawy, Ministerstwo Handlu Wewnętrznego oraz Częstochowskie Zakłady Materiałów Ogniotrwałych, które odrestaurowały trzy budynki sanatoryjne. Nowe obiekty wzniesiono dzięki Bielskim Zakładom Budownictwa Przemysłowego oraz Urzędowi Rady Ministrów, który wybudował trzy budynki. Łączna liczba łóżek w nowych sanatoriach wyniosła około 1000⁵¹¹. W sąsiedztwie powstał również

⁵¹⁰ Budynek został opisany w artykule: Brechelke, „Between historicism and modularism. Postwar modernist architecture in the space of Kołobrzeg”.

⁵¹¹ Ziomber J., *Uzdrowisko i kąpielisko w Kołobrzegu*, *Dzieje Kołobrzegu. Praca zbiorowa pod redakcją Henryka Lesińskiego*, 1965.

Dom Kultury z salą widowiskową. Zgodnie z miejscowym planem zagospodarowania, obiekty wypoczynkowe lokowano głównie we wschodniej części dzielnicy, za zieleńcem przy ul. Norwida, natomiast sanatoria w centralnej i zachodniej części. W 1966 roku uruchomiono nowe źródła solankowe, wzbogacając ofertę uzdrowiska. Intensywny rozwój tej części miasta trwał do początku lat 70. XX wieku, kiedy oddano do użytku molo spacerowe. Doprowadziło to do przywrócenia dawnego reprezentacyjnego charakteru uzdrowiska. W połowie lat 60. ukończono budowę przychodni zdrojowej, a w 1964 roku oddano do użytku budynek zlokalizowany na plaży, znany jako „Morskie Oko”. Obiekt ten pełnił funkcję klubu kuracjusza, oferując kawiarnię, czytelną oraz salę dancinową⁵¹².

W 1967 roku w konkursie na najlepiej przygotowaną miejscowość do sezonu turystycznego równorzędnie z Sopotem Kołobrzeg zajął II miejsce w kat. miejscowości międzynarodowych⁵¹³. Uzyskanie prestiżowego tytułu przyczyniło się do dalszej intensyfikacji działań związanych z zagospodarowaniem uzdrowiska oraz uzupełnieniem brakującej infrastruktury i usług. W tym okresie zmodernizowano również infrastrukturę plażową, obejmującą instalację koszy do opalania, wyznaczenie miejsc kąpielowych z odpowiednimi oznaczeniami, a także organizację punktów ratowniczych. Zadbano o estetykę uzdrowiska, tworząc zieleńce, kwietniki oraz przestrzeń do rekreacji, w tym pole do gry w golfa i inne elementy tzw. kuracji terenowej⁵¹⁴. Koncentracja usług na tym obszarze wynikała z bliskości centrum, a jego ekspansję hamował kanał portowy na zachodzie i znajdujące się za nim niedostępne poligony wojskowe.

W 1963 roku krajobraz urbanistyczny bulwaru został wzbogacony o Pomnik Zaślubin Polski z Morzem, usytuowany pomiędzy sanatorium „Bałtyk” a latarnią morską. Strzelista forma rzeźby, autorstwa Wiktora Tołkina, przedstawia stylizowaną flagę trzymaną przez grupę figuralną. Elementy mozaikowe na ścianach oraz masywne płaskorzeźby żołnierzy symbolizują tysiącletnią tradycję polskiego oręża na Pomorzu. Propagandowa ideologiczna rzeźba wyróżnia się ekspresyjną i dynamiczną formą, która w interesujący sposób wpisuje się w otaczający krajobraz. Jej kompozycja, otwierająca się na Morze Bałtyckie, nadaje przestrzeni artystyczny i zarazem monumentalny charakter, podkreślając symboliczne znaczenie miejsca podkreślając symboliczne znaczenie miejsca.

Ilustracja 170,171

Pomnik Zaślubin
Polski z Morzem

⁵¹² Sekula i Orlińska, „Charakterystyka rozwoju przestrzennego Kołobrzegu (1945- 1965)”.

⁵¹³ Kroczyński, *Kronika Kołobrzegu*. s. 456

⁵¹⁴ Ziomber, „Uzdrowisko i kąpielisko w Kołobrzegu”.

Wraz z uzyskanym prestiżem w mieście rozpoczęto prace nad organizacją festiwalu piosenki żołnierskiej, którego premiera miała miejsce w 1968 roku. Rok wcześniej, w 1967 roku, Festiwal Muzyki i Piosenki Żołnierskiej zorganizowano w Połczyniu-Zdroju, w muszli koncertowej. Przeniesienie wydarzenia do Kołobrzegu miało istotne znaczenie polityczne i symboliczne, podkreślając status kurortu jako miejsca integrującego funkcje kulturowe i zdrowotne, a przede wszystkim żołnierskie zaślubiny Polski z morzem. Grupa architektów pod przewodnictwem Janusza Kirszaka rozpoczęła prace projektowe nad nowym amfiteatrem, który zlokalizowano na terenie dawnego szanca Wilczego – elementu fortyfikacji sprzed 1945 roku. Obiekt otoczony parkiem ulokowano we wschodniej części uzdrowiska. Projekt nawiązywał do przedwojennego amfiteatru, obejmując budynek zaplecza od strony zachodniej oraz półkolistą widownię otaczającą scenę od wschodu⁵¹⁵. Zadaszenie zaplanowano jedynie nad sceną, jednak nigdy go nie zrealizowano. Budowę rozpoczęto w kwietniu 1968 roku, koncentrując się na konstrukcji widowni i wykopach pod przeciwwagę planowanego zadaszenia. W ramach inwestycji zmodernizowano także infrastrukturę wokół amfiteatru – utworzono liczne miejsca parkingowe oraz poszerzono i usprawniono drogę dojazdową, eliminując konieczność objazdu całego uzdrowiska. Organizatorem Festiwalu Piosenki Żołnierskiej w Kołobrzegu był Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego. Piosenki nie miały jednak charakteru propagandowego i rzadko pojawiały się te o ideologicznym przesłaniu. Na scenie pojawiały się gwiazdy – Anna Jantar, Halina Frąckowiak, Maryla Rodowicz, Czerwono Czarni, 2 plus 1 i Tubadurzy. W stanie wojennym festiwal zawieszono.

Ilustracja 172

Plakat I Festiwalu Piosenki Żołnierskiej w Kołobrzegu

⁵¹⁵ „Historia budowy amfiteatru w Kołobrzegu”, dostęp 20 grudzień 2024, <https://miastokolobrzeg.pl/historia/28028-historia-budowy-amfiteatru-w-kolobrzegu.html>.

Rozwój urbanistyczny dzielnicy uzdrowskiej Kołobrzegu w latach 60. XX wieku charakteryzował się dynamicznymi zmianami przestrzennymi, wynikającymi z intensywnych działań i rozwoju funkcji leczniczo-rekreacyjnych. Rosnąca liczba kuracjuszy i intensyfikacja ruchu turystycznego po 1956 roku wpłynęły na rozwój infrastruktury sanatoryjnej i wypoczynkowej. Dzięki wsparciu finansowemu władz centralnych oraz zaangażowaniu rozmaitych instytucji i zakładów pracy, proces objął rozległe kwartały zabudowy, dzięki czemu wypełniono puste przestrzenie wzdłuż historycznych ulic. Wprowadzona w tym czasie stylistyka socjodernistyczna, uwzględniająca nowoczesne rozwiązania formalne, przestrzenne i urbanistyczne, manifestowała nową erę uzdrowiska, redefiniując jego charakter i skalę. Prestiż miasta dodatkowo podkreślała organizacja Festiwalu Piosenki Żołnierskiej, która wpisała Kołobrzeg w mapę ważnych ośrodków kulturalnych i leczniczych.

Ilustracja 173

Rozwój urbanistyczny dzielnicy uzdrowskiej do 1969 roku

7.2. Odbudowa Kołobrzegu w latach 70. XX wieku

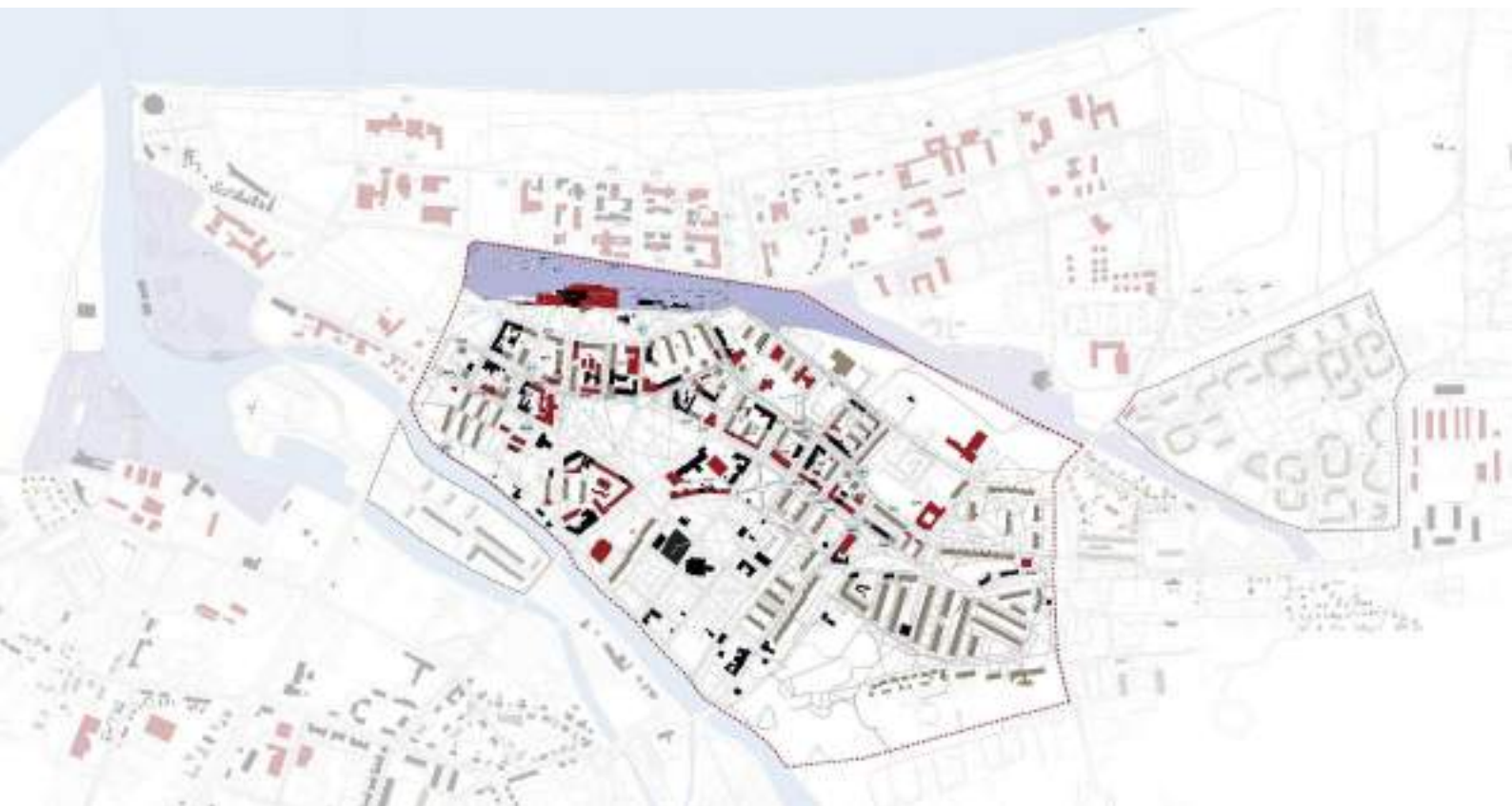
7.2.1. Odbudowa śródmieścia w latach 70. XX wieku

Kontynuacją zagospodarowywania kolejnych kwartałów śródmieścia były osiedla budowane w latach 70. XX wieku, realizowane według nieco odmiennych zasad. Głównym celem była optymalizacja procesów budowlanych i maksymalizacja liczby jednostek mieszkaniowych przy jednoczesnym minimalizowaniu nakładów finansowych i materiałowych. W latach 70. XX wieku wprowadzono nowe technologie budowlane oraz zwiększono intensywność zabudowy wielorodzinnej. W 1973 roku utworzono Kombinat Budowlany, który w połowie lat 70. zatrudniał około 1500 pracowników⁵¹⁶. Budowa fabryki domów w 1974 roku przyspieszyła tempo rozbudowy miasta, szczególnie w zakresie realizacji osiedli w technologii wielkiej płyty. Ich charakterystyczną cechą był brak funkcji usługowych na poziomie parteru, zmiana gabarytów budynków na większe oraz zmniejszenie odległości pomiędzy poszczególnymi blokami.

Poza bezpośrednim centrum miasta, na terenie przedwojennego wschodniego śródmieścia w Kołobrzegu realizowano budowę dużych zespołów mieszkaniowych. W okresie od 1971 do 1975 roku w Kołobrzegu powstało około 2290 nowych mieszkań. Również na obrzeżach starego miasta intensyfikowano działania przestrzenne we wschodniej i północno-wschodniej części śródmieścia.

Ilustracja 174

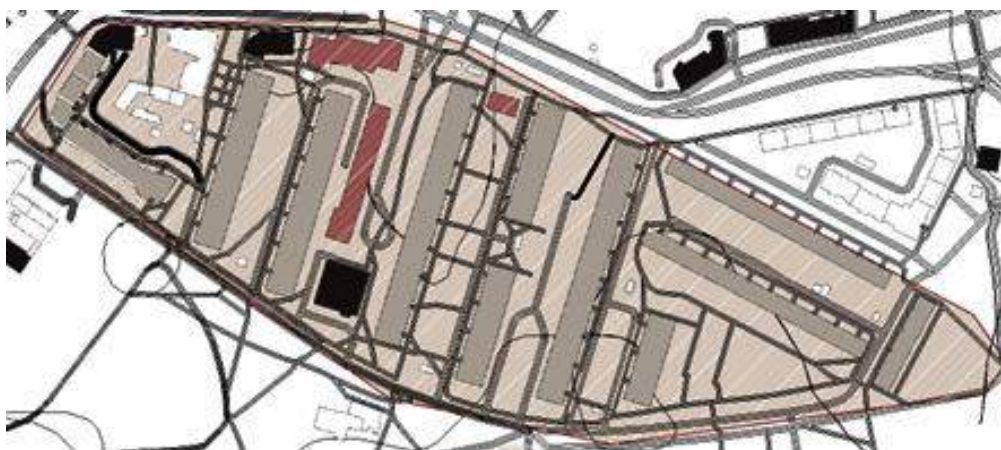
Rozwój urbanistyczny śródmieścia w latach 70. XX wieku

⁵¹⁶ Kroczyński i Gasztold, *Kołobrzeg. Zarys dziejów*. s. 131

Przykładem wprowadzonych zmian jest Osiedle Lęborskie, zlokalizowane pomiędzy ulicami Bogusława X i Koszalińską. Zespół zabudowy zlokalizowany na dawnych przedmieściach składał się z pięciokondygnacyjnych bloków mieszkalnych, ustawionych równolegle na planie/obszarze wydłużonego prostokąta. Główne arterie komunikacyjne otaczają osiedle w układzie pierścieniowym, natomiast wewnętrzne ścieżki zapewniają bezpośredni dostęp do poszczególnych budynków. Pomiedzy blokami zaprojektowano tereny zielone. Przestrzenie między budynkami zagospodarowano na place dla mieszkańców oraz miejsca parkingowe. Regularny układ bloków miał na celu efektywne wykorzystanie przestrzeni przy jednoczesnym zapewnieniu maksymalnej liczby mieszkań.

Urbanistyczna koncepcja osiedla opierała się na prostym schemacie równoległych bloków rozmieszczonych tak, aby maksymalizować dostęp do światła dziennego, zgodnie z orientacją wschód-zachód. Wyraźnie wydzielono strefy funkcjonalne – obszary usługowe z pawilonami handlowymi zostały oddzielone od części mieszkalnej. Architektura budynków była ściśle podporządkowana technologii wielkiej płyty, co przejawiało się w jednolitym rozmieszczeniu okien, prostej artykulacji elewacji oraz braku balkonów. Aby wzbogacić estetykę i nadać elewacjom większą dynamikę, wprowadzono porte-fenêtre.

Ilustracja 175

Osiedle Lęborskie

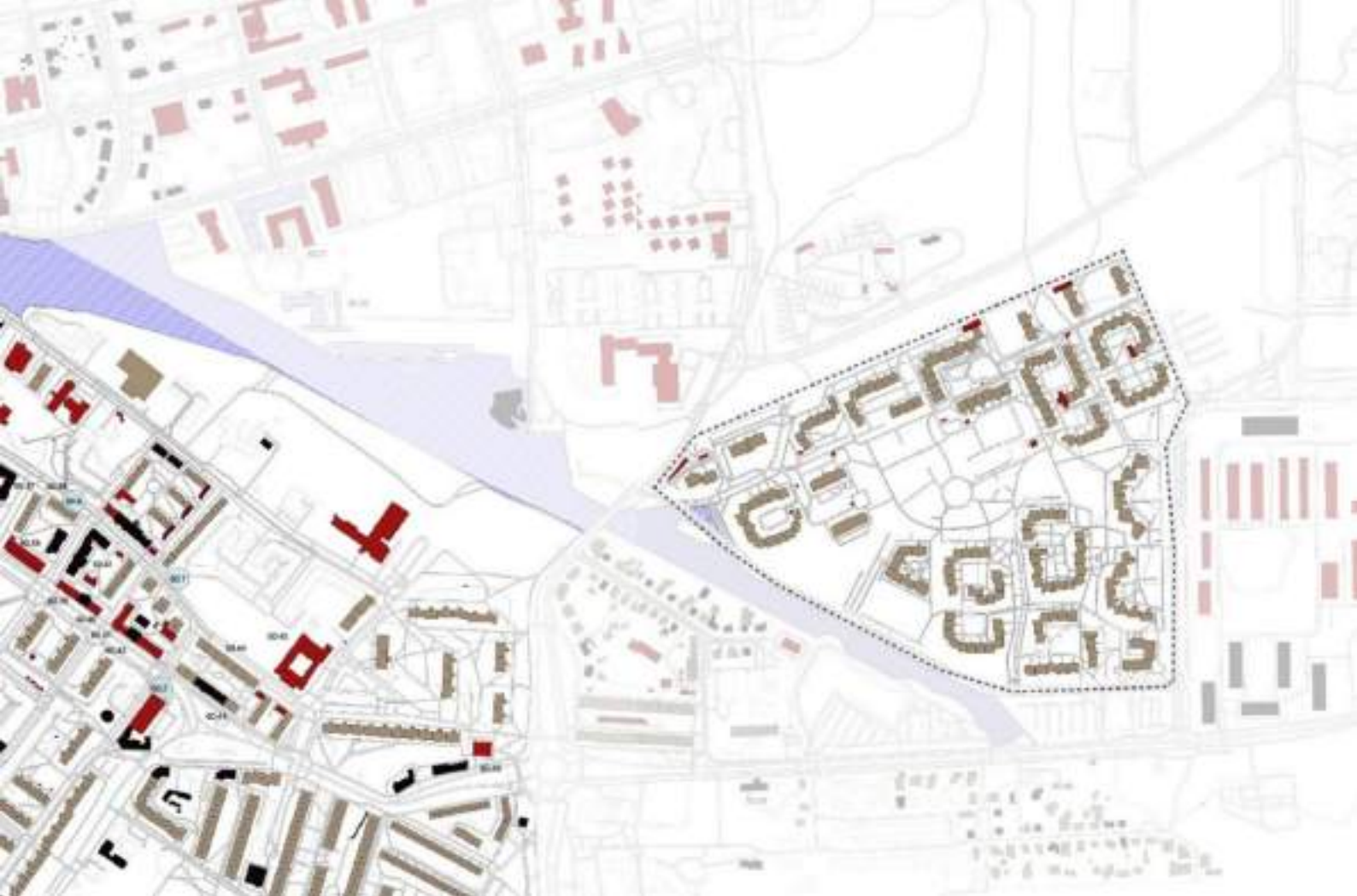
Kolejne osiedle, odgradzające miasto od zachodniej strony, zlokalizowane było w rejonie ulicy Zygmuntowskiej, w sąsiedztwie Kanału Drzewnego na Wyspie Solnej. Składało się z sześciu dwunastokondygnacyjnych bloków, które stanowiły wyraźny kontrast w stosunku do szeregowej zabudowy pochodzącej z lat 30. XX wieku. Budynki były rozproszone równolegle wzdłuż ulicy Zygmuntowskiej, orientowane na osi wschód-zachód w celu optymalizacji dostępu do światła dziennego. Przestrzenie pomiędzy budynkami zostały zagospodarowane jako tereny zielone uzupełnione o place zabaw. Od strony ulicy Zygmuntowskiej zaprojektowano dodatkową linię balkonów, a podobne rozwiązania zastosowano na elewacjach wschodnich, gdzie umieszczono pionowe podziały w formie zabudowanych balkonów.

Ilustracja 176, 177

Osiedle na Wyspie Solnej

Największym z osiedli powstających w Kołobrzegu w latach 70. XX wieku były „Ogrody”. Zlokalizowane zostało poza centrum miasta, w północno-wschodniej części miasta, w pobliżu terenów przemysłowych. Niezabudowane do II wojny światowej, tereny te pozwalały na realizację założenia urbanistycznego nieograniczonego kontekstem architektoniczno-urbanistycznym. Obszar osiedla ma kształt zbliżony do trójkąta, z jednej strony zamknięty parkiem im. Aleksandra Fredry. Całość założenia obejmuje 32 bloki mieszkalne. W zachodniej części osiedla, wyznaczonej przez ulicę Tarnowskiego, znajdują się czteropiętrowe budynki. Natomiast od strony ulicy Wschodniej, osiedle zamykają wyższe, dwunastopiętrowe bloki o nietypowym kształcie zbliżonym do litery „C”. W obrębie kwartału rozmieszczono bloki o układzie w kształcie litery „U”, „C” i „L”, które tworzą półprywatne dziedzińce sąsiedzkie. Centralna część osiedla to otwarta przestrzeń zielona, w której zaprojektowano przestrzeń rekreacyjną. Pomiędzy budynkami mieszkalnymi zlokalizowano obiekty usługowe, takie jak pawilony handlowe, biblioteka oraz przychodnia, uzupełniające funkcjonalność osiedla i zapewniają mieszkańcom dostęp do podstawowych usług w bezpośrednim sąsiedztwie. Architektura budynków jest zróżnicowana. Osiągnięto to poprzez zastosowanie licznych wysunięć, wgłębień i zabudowanych balkonów, nadających całości efekt wibrującej, niejednorodnej struktury.

Ilustracja 178

Osiedle „Ogrody”

Poza omówionymi osiedlami sukcesywnie zagospodarowywano w obszarze śródmieścia kolejne kwartały i uzupełniano puste przestrzenie. W 1973 roku oddano do użytku 11-piętrowy blok usytuowany na narożniku Alei Jana Pawła II i ulicy Waryńskiego⁵¹⁷. W związku z dynamicznym rozwojem miasta jako kurortu, w centralnych rejonach powstały liczne obiekty usługowe, mające na celu zaspokojenie rosnących potrzeb turystycznych. Po wybudowaniu hotelu Skanpol, rozbudowywano bazę hotelową, wzniesiono hotel Solny, urządzano pola namiotowe, campingi i schroniska. Inwestycje objęły obszar wokół starego miasta, które pozostało niezagospodarowaną przestrzenią z pojedynczymi budynkami. Kwestia zagospodarowania starego miasta została omówiona w następnym podrozdziale.

⁵¹⁷ Kroczyński, *Kronika Kołobrzegu*.

7.2.2. Odbudowa starego miasta w latach 70. XX wieku

Mimo realizacji tych pojedynczych budynków w centrum, kluczowym momentem dla późniejszego kształtu ośrodka staromiejskiego stało się rozpisanie w 1969 roku przez koszaliński oddział Stowarzyszenia Architektów Polskich konkursu architektonicznego nr 446 na opracowanie koncepcji zagospodarowania przestrzennego terenu śródmieścia Kołobrzegu⁵¹⁸. Jak wspominał jedno z uczestników późniejszego konkursu:

Strasznie to [miasto] było zniszczone. W ogóle jakaś przestrzeń surrealistyczna, bo były ulice, brukowane krawężniki, chodniki, a dalej wszystko (...) puste. Zupełnie nie wiadomo, dlaczego te ulice się krzyżowały⁵¹⁹

Wraz z określeniem rodzaju zabudowy wydanym przez MRN w Kołobrzegu stare miasto poprzez konkurs miało wkroczyć w erę nowoczesności. Analiza warunków konkursu i zawartych w niej wytycznych, a także analiza przesłanych prac konkursowych pozwala na odnalezienie genezy formy i charakteru modernistycznej zabudowy śródmieścia z lat 70. XX wieku.

Ilustracja 179

Ul. Gierczak z lat 60. XX wieku. W tle ul. Budowlana

Konkurs, zorganizowany na zlecenie Miejskiej Rady Narodowej w Koszalinie, stanowił punkt wyjścia dla realizacji późniejszych inwestycji na terenie Kołobrzegu. Za jego przeprowadzenie odpowiadał koszaliński oddział Stowarzyszenia Architektów Polskich (SARP), działający za zgodą Ministerstwa Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych. Zakres programu konkursowego był wyjątkowo szeroki i obejmował zarówno projektowanie budynków mieszkalnych w zabudowie wielorodzinnej,

⁵¹⁸ Konkurs został opisany w artykule: Brechelke i Marciniak, „Powojenna odbudowa Kołobrzegu na tle historycznej przestrzeni miejskiej. Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką”.

⁵¹⁹ Adrianna Brechelke, *Wywiad z Andrzejem Kurzawskim* (Poznań, 2024).

jak i opracowanie koncepcji ośrodka administracyjnego dla miasta i powiatu oraz centrum handlowo-usługowego. Konkurs był jednocześnie pierwszym dokumentem, który w sposób szczegółowy określał wytyczne dotyczące zagospodarowania poszczególnych części starego miasta, w tym także zachowanych na tym obszarze zabytkowych budynków⁵²⁰. Wskazano, że celem konkursu jest uzyskanie wielostronnego spojrzenia oraz szerokiego wachlarza rozwiązań projektowych dotyczących skomplikowanej problematyki kształtowania śródmiejskich zespołów mieszkalno-usługowych na historycznym układzie urbanistycznym. Konkurs miał wyłonić najlepsze pod względem architektoniczno-ekonomicznym rozwiązania projektowe funkcjonalnego centrum

w skali całego miasta, uwzględniając rangę Kołobrzegu w kontekście województwa i kraju. Podkreśla to rosnące znaczenie miasta oraz jego rozwój jako ośrodka turystyczno-uzdrowiskowego⁵²¹.

W programie przedstawiono informacje dotyczące położenia terenu objętego konkursem w kontekście całego Kołobrzegu, dokładnie opisując jego granice oraz sąsiadujące osiedla wraz z ich charakterystyką. Na obrzeżach układu staromiejskiego przewidziano obwodnicę połączoną z przelotowymi i wylotowymi arteriami miasta. Istotne zmiany miały nastąpić również w układzie komunikacji kołowej, tak aby umożliwić jej bezkolizyjny przebieg.

Zaznaczono także konieczność stworzenia nowego, właściwego śródmieścia z centralną częścią w obrębie starego miasta, głównie jako ośrodka ruchu turystycznego, dla którego najważniejszymi punktami były zabytki starego miasta: Kolegiata, Ratusz Miejski, Baszta Prochowa, Pałac Biskupi, Sala Rycerska i kamienica Schliffenów⁵²². Oprócz tego na terenie starego miasta przewidziano następujące funkcje: ośrodek administracyjny dla miasta i powiatu, obejmujący administrację publiczną i gospodarczą, a także instytucje finansowe oraz związane z obsługą turystów. Przewidziano również centrum handlowo-usługowe, zespół mieszkaniowy wraz z kompleksem usług w zakresie zdrowia i szkolnictwa.

Usługi ogólnomiejskie obejmowały ponad 50 tys. m² powierzchni ogólnej, w tym realizację Młodzieżowego Domu Kultury, Komitetu Powiatowego PZPR, Sądu Rejonowego, a także kilku budynków biurowych. Na potrzeby nowego typu handlu

Ilustracja 180

Okładka konkursu SARP

z obsługą turystów. Przewidziano również centrum handlowo-usługowe, zespół mieszkaniowy wraz z kompleksem usług w zakresie zdrowia i szkolnictwa.

Usługi ogólnomiejskie obejmowały ponad 50 tys. m² powierzchni ogólnej, w tym realizację Młodzieżowego Domu Kultury, Komitetu Powiatowego PZPR, Sądu Rejonowego, a także kilku budynków biurowych. Na potrzeby nowego typu handlu

⁵²⁰ Obejmował ponad 30 stron szczegółowego opisu wymagań i kryteriów oceny. Pierwsza część dokumentu konkursowego zawierała informacje na temat celów konkursu oraz kryteriów oceny zgłaszanych prac.

⁵²¹ Brechelke i Marciniak, „Powojenna odbudowa Kołobrzegu na tle historycznej przestrzeni miejskiej. Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką”.

⁵²² „Program i warunki konkursu otwartego powszechnego SARP nr 446 na opracowanie koncepcji zagospodarowania przestrzennego terenu Śródmieścia m. Kołobrzegu”, 1969, Archiwum Państwowe w Krakowie. s.13-15

przewidywano wyburzenie istniejących sklepów, a na ich miejscu budowę Dom Handlowego PSS, Rolniczego Domu Towarowego oraz pozostałych placówek sieci handlowej o powierzchni 7,6 tys. m². Uzupełnieniem tych funkcji był program w zakresie rzemiosła, innych usług oraz miejsc „żywienia zbiorowego”, a w tym restauracja z dansingiem, bary, piwiarnie i cukiernie, a także planowano wybudowanie nowych mieszkań dla ok. 5000 tys. osób, przy zakładanej średniej wielkości mieszkania o powierzchni ok. 48 m².

Kluczową wytyczną, mającą wpływ na późniejszą, przestrzenną formułę zabudowy śródmieścia okazały się metody realizacji budownictwa mieszkaniowego⁵²³. Jak ustalono:

Wykonawca - Kołobrzeskie Przedsiębiorstwo Budowlano Montażowe przewiduje w najbliższych latach realizację budownictwa mieszkaniowego na terenie Kołobrzegu metodą uprzemysłowioną, prefabrykowaną-wielkoelementową, przewidzianego do realizacji przez Rejonową Dyрекcję Inwestycji Miejskich w latach 1975-1980⁵²⁴.

Inwentaryzacja istniejącej zabudowy mieszkaniowej

Lp.	Nazwa ulicy	Nr domu	Stan techn.	Ilość kondygn.	Powierzchnia w m ²			Kubatura w m ³	Ilość mieszkań	Koszt do wykończenia	Koszt do wydzierżawienia	Uwagi
					całkowita	z użytk. miesz.	z użytk. gosp.					
1.	Narutowicza	10	dobry	III	94	280	226	1.941	23	-	1.041	sklep wieloletni
2.	Narutowicza	11	dobry	III	150	450	360	2.542	34	-	2.142	sklep - kolekcjonerski
3.	Narutowicza	14	dobry	III	132	396	327	1.997	40	1.997	-	sklep - 20-20-20
4.	Narutowicza	15	dobry	II	72	144	119	706	-	706	-	-
5.	Narutowicza	16/17	dobry	II	72	144	119	707	27	-647	-	-
6.	Narutowicza	18	dobry	II	175	350	280	1.470	13	1.470	-	restauracja ilbińska
7.	Stawna	2	dobry	III	25	75	60	210	3	210	-	-
8.	Stawna	20	średni	II	30	60	51	240	3	-	300	-
9.	Stawna	21	średni	III	61	183	154	566	19	-	566	-
Razem					933	2.140	1.718	14.427	162	3.430	3.207	
1.	Główna	42	średni	IV	156	704	627	2.928	32	-	2.928	
2.	Główna	33	dobry	IV	204	856	717	3.614	45	3.614	-	
3.	Główna	41	średni	III	126	378	360	1.881	29	-	1.881	sklep wieloletni
4.	Włodzimierza	12	średni	III	90	270	216	1.081	15	-	1.081	
5.	Włodzimierza	13	średni	III	144	432	360	1.767	17	-	1.767	sklep wieloletni
Razem					611	2.710	2.168	10.957	127	3.614	2.768	
1.	Wiersta	18	średni	II	90	180	144	600	5	-	600	
2.	Wiersta	18A	średni	I	120	120	96	720	-	-	720	
3.	Wiersta	15	średni	III	120	360	403	2.100	21	-	2.100	
4.	Wiersta	20	średni	II	112	224	175	856	11	-	856	sklep 20-20-20
5.	Wiersta	21	średni	III	66	198	207	1.070	13	-	1.070	sklep 20-20-20
6.	Wiersta	22	średni	III	126	378	360	2.340	12	-	2.340	sklep 20-20-20
7.	Wiersta	23	średni	III	126	342	437	2.129	24	-	2.129	sklep 20-20-20
8.	Wiersta	9	średni	III	240	720	650	3.000	43	-	3.000	sklep wieloletni
9.	Wiersta	16	średni	III	423	1.269	1.085	4.919	48	-	4.919	
10.	Wiersta	9	średni	II	140	280	224	1.958	9	1.958	-	sklep 20-20-20
11.	Wiersta	10	średni	III	130	390	312	1.602	13	1.602	-	restauracja 20-20-20
12.	Wiersta	10	średni	IV	150	750	624	3.097	21	-	3.097	
13.	Wiersta	5	średni	III	174	522	497	2.320	31	-	2.320	sklep wieloletni
14.	W. Fijałkowskiej	4	dobry	IV	170	700	560	2.130	33	-	2.130	
15.	Wiersta	14	dobry	III	176	528	432	1.984	26	-	1.984	
Razem					2.939	7.977	6.689	30.768	384	3.340	27.680	
1.	Dobele	22	dobry	IV	144	408	360	1.740	20	1.740	-	
2.	Dobele	23	dobry	II	112	336	175	853	27	-	853	
3.	Dobele	27	dobry	III	144	432	346	1.834	24	1.834	-	
4.	Dobele	32	dobry	III	143	429	345	1.740	24	1.740	-	
Razem					503	1.605	1.206	5.329	147	3.329	-	
Razem					4.476	13.726	10.987	57.731	629	17.639	40.870	

Ilustracja 181

Inwentaryzacja zachowanych budynków

⁵²³ „Program i warunki konkursu otwartego powszechnego SARP nr 446 na opracowanie koncepcji zagospodarowania przestrzennego terenu Śródmieścia m. Kołobrzegu”. s. 11-15

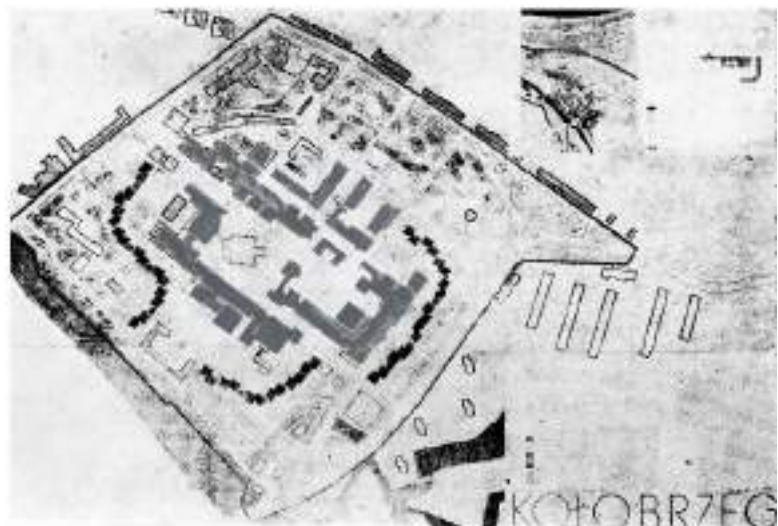
⁵²⁴ „Program i warunki konkursu otwartego powszechnego SARP nr 446 na opracowanie koncepcji zagospodarowania przestrzennego terenu Śródmieścia m. Kołobrzegu”. s.12

Szczególnie interesująca wydaje się dołączona do konkursu szczegółowa inwentaryzacja starego miasta punktuja każdy budynek w jego obrębie. Rzuca to światło na stan tkanki miejskiej w latach 70. XX wieku i zarazem potwierdza wykonane w poprzednich rozdziałach analizy.

Na konkurs nadesłano 28 prac. Nagrodzono trzy prace, które w bardzo różny sposób realizowały wytyczne programowe. Zwycięskie projekty konkursowe nie respektowały średniowiecznego układu kwartałów i mimo wpisu do rejestru zabytków terenu, na którym przewidywano zabudowę „na układzie zabytkowym”. Wytyczne konserwatorskie zostały pominięte, ale niektóre wyróżnione prace próbowały w formach nowoczesnej architektury nawiązać do historycznego zarysu starego miasta. Można przypuszczać, że nieświadomie odwoływano się w ten sposób do ideologii Ziemi Piastowskich, podkreślając słowiańskie korzenie tych terenów. Oprócz prób zasygnalizowania przebiegu murów miejskich przez układ budynków, projekty konkursowe nie odnosiły się do dawnego układu kwartałów ani przedwojennych wzorców architektonicznych, tworząc całkowicie nową przestrzeń miejską. Wytyczne konserwatorskie zostały pominięte. Wysokość bloków mieszkalnych, otaczających starówkę i wyznaczających linię tzw. dawnych murów miejskich, była zbliżona do wysokości istniejącej kolegiaty, a w obu przypadkach zabudowa otwierała się w stronę Parsęty. W pracach widać wyraźnie odwołania, czy wręcz fascynacje Kartą Ateńską i nowym podejściem do zagadnienia przekształceń układów śródmiejskich. Kluczem wydaje się wspomniany zapis dotyczący obowiązku realizacji nowej zabudowy z wykorzystaniem technologii prefabrykowanej wielkopłytywowej oraz braku respektowania pozostałości zabudowy historycznej.

Ilustracja 182

Porównanie prac konkursowych – I miejsce (po lewej) oraz II miejsce

W opinii sądu konkursowego, zwycięska praca, pomimo dużej skali i linijkowej zabudowy została doceniona ze względu na „zachowanie właściwych proporcji wewnątrz i przejść oraz stworzenie punktu kulminacyjnego w postaci placu ratuszowego”⁵²⁵. Pomimo wprowadzenia „pudełkowej” zabudowy prefabrykowanych bloków uznano, że „projekt w sposób twórczy wiąże obiekty nowo projektowane z zabytkowymi, utrzymując skalę i nastrój historycznego centrum”⁵²⁶. Praca wyróżniona II nagrodą cechowała się realizacją programu mieszkaniowego w średniowysokich „liniowcach” zabudowy obrzeżnej, pozostawiając zabudowę centrum w znacznie drobniejszej skali. Jak mówili autorzy pracy o genezie koncepcji:

Był ślad murów średniowiecznych. Zależało nam, żeby po prostu wyznaczyć granice starego miasta. Na odtworzenie tych murów nie było, tak nam się wydawało, żadnej szansy. Wtedy się budowało. To były czasy Gierka. (...) Pojawiły się systemy wielkopłytowe. A myśmy się wtedy (...) zainteresowali tzw. systemem W70. Miał to być tak zwany system otwarty, czyli dosyć duży katalog różnych elementów, które pozwalały różnicować i plan, elewacje itd. I to nam się wydawało, że jakieś takie, powiedzmy, nieregularne, ale po śladzie tych murów⁵²⁷

Ilustracja 183

Wiesław Świtakowski, Andrzej Katzer, Stanisław Palme i Natan Grabie - nad makietą projektu konkursowego śródmieścia Kołobrzegu (1970); fot.: z archiwum Andrzeja Katzera

W 1971 roku po ogłoszeniu wyników konkursu na zagospodarowanie starego miasta w Kołobrzegu Rada Ministrów uchwaliła w sprawie rozwoju miasta Kołobrzegu i powiatu kołobrzegskiego określiła kierunki dalszych działań przestrzennych. Wiodącym celem miał być intensywny rozwój funkcji uzdrowiskowych, wczasowych

⁵²⁵ Roman Kałahurski, „Rozstrzygnięcie konkursu SARP nr 446”, *Architektura* 284, nr 7 (1971): 264–66.

⁵²⁶ Kałahurski.

⁵²⁷ Brechelke, *Wywiad z Andrzejem Kurzawskim*.

i turystycznych oraz funkcji związanych z gospodarką morską⁵²⁸. Oprócz tego, dokument koncentrował się na możliwościach współpracy z kontrahentami z państw skandynawskich w celu budowy nowych obiektów sanatoryjno-wczasowych w Kołobrzegu. Wskazana została również konieczność pogłębienia współpracy pomiędzy prezydium Powiatowej i Miejskiej Rady Narodowej w Kołobrzegu w zakresie rozwoju turystyki i działalności uzdrowiskowej. Rada Ministrów podkreśliła także konieczność monitorowania przez Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej rozwoju kołobrzесьkiego uzdrowiska. Dodatkowo, Minister Żegluga zobowiązał się do przedstawienia możliwości przeładunkowych portu, rozwoju rybołówstwa i przetwórstwa rybnego, a także uruchomienia żegluga promowej z państwami skandynawskimi. Ważnym elementem uchwały było powołanie Kołobrzесьkiego Przedsiębiorstwa Turystycznego, które miało przejąć działalność przedsiębiorstw hotelowych podległych prezydium Powiatowej i Miejskiej Rady Narodowej w Kołobrzegu. Zadaniem przedsiębiorstwa, oprócz zarządzania tymi obiektami, było świadczenie usług turystyczno-wypoczynkowych, optymalizacja wykorzystania bazy noclegowej oraz promowanie uzdrowiska.

W celu przyspieszenia realizacji zadań utworzono specjalny fundusz na finansowanie remontów obiektów i urządzeń turystyczno-wypoczynkowych, rekreacyjnych, uzdrowiskowych, socjalnych, kulturalnych i oświatowo-wychowawczych. Uchwała i nowe fundusze nie uwzględniały jednak rozbudowy śródmieścia czy starego miasta. Aby zrealizować plany w 1973 roku powołano Kombinat Budowlany. Pierwszą z realizacji lat 70. XX wieku na terenie starego miasta był pawilon handlowy *Bryza* zlokalizowany przy ul. Armii Krajowej i Katedralnej (w miejscu obecnej galerii handlowej)⁵²⁹.

Ilustracja 184

Pawilon handlowy „Bryza”

⁵²⁸ „Uchwała nr 267/71 Rady Ministrów z dnia 26 listopada 1971 roku w sprawie dalszego rozwoju m. Kołobrzegu i powiatu kołobrzесьkiego”, Pub. L. No. 267/71 (1971).

⁵²⁹ Dziemba, *Historia Kołobrzegu po 1945 roku*. s. 67

W 1974 roku w Kołobrzegu uruchomiono również tzw. *fabrykę domów*, produkującą elementy prefabrykowane WK-70 na potrzeby budownictwa mieszkalnego i usługowego⁵³⁰. Przyczyniło się to do przyspieszenia realizacji planowanych inwestycji. Potwierdzeniem „wielkopłytywowej” narracji, z uwzględnieniem nowych standardów estetycznych, stały się rozpowszechnione w 1976 roku wytyczne do projektowania i realizacji budownictwa mieszkaniowego w latach 1976-1980 na terenie województwa szczecińskiego, w których zawarto jednoznaczne dyspozycje dotyczące sposobu budowy⁵³¹. W nich właśnie, w oparciu o Zarządzenie Wojewody Szczecińskiego nr 15/76 ustalono standardy estetyczne dotyczące budynków, jak i całych zespołów mieszkaniowych.

Realizacja modernistycznej zabudowy mieszkaniowej ośrodka staromiejskiego opartej na powyższych wytycznych oraz na pracy konkursowej rozpoczęła się w drugiej połowie lat 70. XX wieku i przebiegała etapami. Pierwsze bloki w północnej części starówki przy ul. Giełdowej 5-7 zostały zasiedlone w 1976 roku. Rok później wyburzono na obszarze rynku ostatnią historyczną kamienicę⁵³². Rozpoczęto również prace porządkowe w rejonie ul. Budowlanej i Kamiennej, przygotowując się do budowy dwunastokondygnacyjnych bloków. W 1977 roku oddano do użytku jedną z „desek”, stanowiących tzw. ścianę zachodnią przy ul. Wąskiej. Rok później ukończono realizację budynków przy ul. Budowlanej tzw. ścianę wschodnią⁵³³. Następnie prace zostały wstrzymane.

Ilustracja 185, 186

Bloki w rejonie ul. Giełdowej i Budowlanej

⁵³⁰ Kroczyński i Gasztold, *Kołobrzeg. Zarys dziejów*. s. 139

⁵³¹ „Ogólne wytyczne do projektowania i realizacji budownictwa mieszkaniowego i towarzyszącego w latach 1976-1980 na terenie województwa szczecińskiego”, 1976, Archiwum NID w Szczecinie.

⁵³² Dziemba, *Historia Kołobrzegu dla średniozaawansowanych*. s. 67

⁵³³ Baranowski, *60 lat Kołobrzesckiej Spółdzielni Mieszkaniowej*.

Andrzej Lepczyński, kierownik prac architektonicznych, proces realizacyjny opisał w opublikowanym wiele lat później wywiadzie:

Opracowanie projektów technicznych do realizacji już w szczegółach tej zwycięskiej koncepcji zlecono Miastoprojektowi Koszalin. Realizowała to zadanie nasza pracownia Miastoprojektu w Kołobrzegu. Ja byłem w tym czasie jej kierownikiem i kierowałem tymi pracami. Żeby te wszystkie bloki mogły powstać zbudowano fabrykę elementów WK-70.

I w tym systemie zaczęto budować – jak wtedy mówiono – starówkę. Z wielkiej płyty. Płyta dawała szansę na szybkie budowanie tak potrzebnych w tamtym czasie mieszkań. Wtedy nikt tego nie krytykował. Zaczęto od tych olbrzymich płaskich ścian jedenastopiętrowych wieżowców przy ulicy Wąskiej i Budowlanej, dzisiaj najbardziej uciążliwych, potem wieżowców na Giełdowej od ulicy Walki Młodych po bloki pięciopiętrowe na ulicy Gierczak, wszyscy się cieszyli, bo ludzie mieli mieszkania i... nagle skończyły się pieniądze. Zabrakło na budynki usługowe⁵³⁴

Ilustracja 187,188

Praktyki uczniów na budowie osiedla mieszkaniowego „Lęborskie”

Finalnie, założenie urbanistyczne zostało zrealizowane tylko częściowo, obejmując około 25% obszaru starego miasta. Obrzeżna zabudowa została wykonana w pełni w postaci jedenastopiętrowych bloków, w tym trzech wolnostojących przy Alejach Jana Pawła II. Dodatkowo, wzdłuż ulicy Budowlanej, prostopadle do bloków obrzeżnych, zrealizowano mniejsze, czteropiętrowe. Taki układ urbanistyczny wprowadził znacznie więcej terenów zielonych do centrum miasta w porównaniu z tradycyjną zabudową pierzejową. Nowo wzniesione budynki były jednak nieadekwatne historycznie, znacząco zaburzając dawny układ urbanistyczny kwartałów. Ich zabudowa charakteryzuje się powtarzalną, ekonomiczną formą pozbawioną różnicujących elementów dekoracyjnych i detali. Jedyne urozmaicenie są zabudowane balkony skierowane na zachód lub południe w przypadku niższych budynków. Brak usług na tym terenie doprowadził do monofunkcyjności i pogłębił monotonię zabudowy. Nowo wzniesione budynki i ich układ były nieadekwatne historycznie, znacząco zaburzając dawny układ urbanistyczny kwartałów.

⁵³⁴ „Andrzej Lepczyński - Kołobrzaska starówka pełna życia”, dostęp 1 marzec 2024, <https://latarniamorska.eu/pl/rozmowa-latarni/2076-koobrzaska-starowka-pena-ycia>.

7.2.3. Odbudowa portu w latach 70. XX wieku

W latach 70. XX wieku kontynuowano rozwój portu, a spółdzielnie Bałtyk i Barka rozszerzały swoje inwestycje. W archiwach zachowały się liczne dokumenty poświadczające sukcesywną rozbudowę i modernizację elementów nabrzeża portowego, basenów portowych oraz falochronów, a także realizację nowych inwestycji mających na celu zwiększenie liczby urządzeń portowych. Z kolei w części mieszkalnej, w rejonie ulic Spacerowej, Portowej i Towarowej nastąpił wzrost aktywności budowlanej. Na początku lat 70. powstały dwa niewielkie ośrodki wypoczynkowe przy ulicy Portowej – „Rybniczanka” i „Monika” – wolnostojące obiekty, zlokalizowane w sąsiedztwie zabudowy jednorodzinnej, które swoją prostą formą nie dominowały w przestrzeni. W 1972 roku ukończono budowę sanatorium Posejdon przy ulicy Spacerowej, składającego się z dwóch części: budynku przeznaczonego na zabiegi i pokoi dla kuracjuszy oraz pawilonu z restauracją i salą bankietową. Część hotelowa, o prostej formie, była dołączona ścianą szczytową do przedwojennego budynku, kontynuując pierzeję ulicy Spacerowej. Pawilon natomiast, umiejscowiony w większym cofnięciu, otwierał się na zieleń oraz sąsiednie sanatorium MSWiA.

Ilustracja 189

Sanatorium „Posejdon”

W 1975 roku, naprzeciwko opisanych budynków, powstał Dom Pracy Twórczej Politechniki Poznańskiej. Charakteryzująca się prostą, corbusierowską bryłą, zlokalizowana była na styku ulic Towarowej i Obrońców Westerplatte, otwierając się na zielony skwer. Masywna forma budynku nabierała lekkości przez podcięty parter, co nadawało jej wrażenie atektoniczności.

Ilustracja 190

Dom Pracy Twórczej
Politechniki Poznań-
skiej

W 1976 roku powstał również ośrodek wypoczynkowy Zakładu Przemysłu Włnianego przy ul. Spacerowej. Budynki na styku portu i uzdrowiska, w sąsiedztwie parków, charakteryzowały się różnorodnymi formami. Nowoczesne bryły zostały w przemyślny sposób umieszczone w przestrzeni, nie zakłócając historycznej linii zabudowy. Ich architektura nie przytłaczała przestrzeni, a skala obiektów nie dominowała nad otoczeniem. Dodatkowe otoczenie zieleni miało pozytywny wpływ na odbiór tych budynków, wzbogającą przestrzeń uzdrowską i służąc kuracjom.

Ilustracja 191

Rozwój urbanistyczny dzielnicy portowej

7.2.4. Rozbudowa uzdrowiska w latach 70. XX wieku

Przełom w rozbudowie kurortu nastąpił za sprawą ustawy Rady ministrów z 1971 roku zakładającej bardziej intensywny rozwój funkcji uzdrowiskowych, wczasowych i związanych z gospodarką morską⁵³⁵. W latach 1971-1975 wzrosła więc liczba ośrodków sanatoryjnych i wczasowo-sanatoryjnych m.in. Huty Stalowa Wola, WSK w Kaliszu, Bielawskich Zakładów Przemysłu Bawełnianego, Centralnej Bazy Związków Zawodowych. W latach 70. XX wieku częściowo przywrócono przedwojenne założenie urbanistyczne, tworząc na nowo reprezentacyjną oś łączącą prestiżowe sanatorium „Bałtyk” z bulwarem Szymańskiego oraz pomnikiem Zaślubin Polski z Morzem. W 1971 roku założenie to wzbogacono o molo spacerowe, które stało się istotnym elementem kompozycji przestrzennej. Konstrukcję mola zrealizowano przy udziale gdańskiego przedsiębiorstwa Hydrobudowa. Według pierwotnego projektu obiekt miał być zwieńczony obrotową kawiarnią, jednak ten element nie został zrealizowany⁵³⁶.

Wraz z rosnącą liczbą kuracjuszy i obiektów sanatoryjno-wypoczynkowych w 1972 roku Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej wprowadziło w Kołobrzegu strefy ochronne, mające na celu utrzymanie czystości powietrza i prestiżu uzdrowiska. Pierwsza strefa obejmowała obszar od ujścia Parsęty na wschód, pomiędzy brzegiem morza a torami kolejowymi. Na tym terenie zakazano lokalizacji kotłowni oraz ingerencji w istniejący układ zieleni. Planowano także usunięcie dworca kolejowego oraz likwidację wszystkich kominów. W pozostałej części miasta wprowadzono zakaz lokowania zakładów przemysłowych zanieczyszczających powietrze i wodę. Części planów nie zrealizowano, jednak kwestie zachowania zieleni zostały wzięte pod uwagę.

W 1975 roku powstał projekt ośrodka „Predom-Mesko”, autorstwa Bożeny i Waldemara Hinców, który w nietypowy sposób rozwiązywał kwestie integracji z istniejącą zabudową otoczenia. Budynek zlokalizowany był we wschodniej części dzielnicy, tuż za granicą zabudowy sanatoryjnej wyznaczonej przez zieleniec wzdłuż ulicy Norwida. Z uwagi na sąsiadującą zabudowę domów jednorodzinnych obiekt składał się z dwóch segmentów. Pierwsza z nich, niska i pawilonowa, nawiązywała swoimi gabarytami do przedwojennej zabudowy, kontynuując linię pierzei. Dzięki temu budynek wpisał się w historyczną tkankę urbanistyczną. Druga część, ukryta w głębi działki, przyjęła formę 10-piętrowego punktowca. Elewację otaczały balkony, nadające budowlu optyczną lekkość. Silnie zaakcentowane poziome linie odwoływały się do modernistycznych założeń architektonicznych, podkreślając nowoczesny charakter konstrukcji.

⁵³⁵ Bal, *Architektura polska lat 1961-1975 na obszarze Pomorza Zachodniego* / Wojciech Bal [et al.], s.143

⁵³⁶ Kroczyński, *Kronika Kołobrzegu*. s. 464

Ilustracja 192,193

Ośrodek „Predom Mesko”

W 1975 roku rozpoczęto również budowę dwóch okrągłych obiektów ośrodka wczasowo-kolonijnego proj. Sławomira Nowickiego i Romana Maciejko⁵³⁷. W 1976 powstały kolejno: sanatorium Kujawskiej Fabryki Farb i Lakierów we Włocławku. Do tego ośrodki wczasowe – kopalni węgla Turów i Konin przy ul. Sikorskiego, węgla kamiennego przy ul. Wylotowej, Zakładu Włókien Sztucznych przy ul. Sikorskiego, Fundusz Wczasów Pracowniczych przy ul. Kościuszki. Domy wczasowe były lokalizowane we wschodniej części uzdrowiska, w obszarze rozciągającym się od zieleńca wyznaczonego przez ulicę Norwida po park im. Aleksandra Fredry. Budynki te charakteryzowały się prostą, oszczędną w formie architekturą, pozbawioną zdobień. Były to wolnostojące obiekty zajmujące znaczną część działek, a ich skala wyraźnie przewyższała budynki wznoszone w latach 60. XX wieku. Ze względu na fakt, że przed wojną tereny te były w znacznej mierze wykorzystywane jako hipodrom i obszar obiektów sportowych, brak tu odniesień do historycznej architektury, ale ich skala znacząco odbiegała od kameralnych gabarytów uzdrowiska, wyznaczając nowe trendy rozwojowe dzielnicy.

⁵³⁷ Bal, *Architektura polska lat 1961-1975 na obszarze Pomorza Zachodniego* / Wojciech Bal [et al.], s.134

Ilustracja 194

Część wypoczynkowa w dzielnicy uzdrowskiej

Budynkiem, który wyłamuje się z przyjętej konwencji urbanistycznej i planów zagospodarowania przestrzennego jest sanatorium „Kombatant” zlokalizowany przy deptaku Rodziewiczówny. W 1978 roku ukończono jego budowę. Masywna bryła budynku powstała na terenie przedwojennych tężni, w bezpośrednim sąsiedztwie kortów tenisowych. Jest to jedyny budynek powstały w północnej pierzei deptaku. Dwunastopiętrowy gmach dominuje w przestrzeni, przewyższając otaczającą go linię koron drzew. Budynek narusza obowiązującą dotychczas zasadę zabudowy poza granicą parku. Mimo masywności, bryła budynku została wizualnie odcięta na poziomie parteru, nadając wrażenie lekkości. Prosta forma architektoniczna została urozmaicona poprzez delikatne przesunięcia segmentów elewacji, tworząc w ten sposób efekt fali. Na ostatniej kondygnacji zaprojektowano kawiarnię z panoramicznym widokiem na miasto.

Ilustracja 195,196

Sanatorium „Kombatant” (obecnie „Perła Bałtyku”). Widok z góry na deptak Rodziewiczówny

Dzielnica uzdrowiskowa była stopniowo rozbudowywana aż do terenów zabytkowego Parku im. Aleksandra Fredry, znajdującego się we wschodniej części Kołobrzegu. Na wschód od parku rozciągały się tereny inwestycyjne, przeznaczone potencjalnie dla ówczesnych przedstawicieli elit. Otoczone z każdej strony zielenią – parkiem i lasem – zapewniały dobre warunki do odpoczynku w odosobnieniu i ciszy. W 1971 roku rozstrzygnięto więc konkurs na budowę nowej dzielnicy uzdrowiskowej. Jury pod przewodnictwem prof. Stanisława Juchnowicza przyznało I nagrodę zespołowi w składzie: Marian Fikus, Jan Godlewski, Jerzy Gurawski⁵³⁸

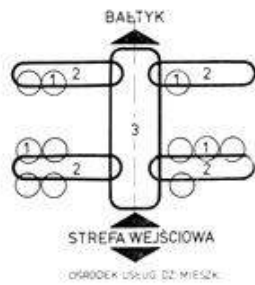
W kronice Hieronima Kroczyńskiego znajduje się opis autorski zwycięskiego projektu:

Koncepcja oparta jest o dwa systemy strukturalne zabudowy sanatoryjno-wypoczynkowej, które spina klamra w postaci centralnej strefy rekreacyjno-usługowej, integrującej przestrzennie i funkcjonalnie wszystkie elementy dzielnicy. Są to dwa pasy równoleżnikowe, tworzące cztery zespoły wyodrębniające się przestrzennie i organizacyjnie. Pierwszy ciąg budynków leżących bliżej morza – to zabudowa o 7 kondygnacjach, drugi ciąg – zabudowa atrialna o 3 kondygnacjach. Esplanada, pasaż łączący oba ciągi wychodzi w morze mołem, na jego południowym krańcu znajduje się 21-kondygnacyjny hotel na 600 miejsc. Układ w zespołach umożliwia realizację budowy dzielnicy w etapach. Będzie ich 5. W każdym zespole znajdują się obiekty sanatoryjne na około 1500 łóżek. Na obrzeżach pierwszego ciągu mieścić się będą zakłady przyrodolecznicze i zakłady rehabilitacji, do których kuracjusze będą zdążać krytym pasażem. Esplanada biegnąca prostopadle od brzegu morza stanowi centrum rekreacyjno-usługowe. Na molu wybudowana zostanie kawiarnia oraz jachtklub. Dalej usytuowano wielofunkcyjny obiekt rekreacji i rozrywki. W jego skład wchodzi zespół domu zdrojowego, kino panoramiczne na 400 miejsc, biblioteka, kawiarnia, pijalnia wód mineralnych, klub nocny itp. Tu także znajdzie się amfiteatr, ogród zimowy, forum parkowe, przychodnia zdrojowa, apteka, poczta oraz usługi, handel, gastronomia. W pasażu zlokalizowano również baseny kryte i otwarte, sztuczną plażę itp. Układ przestrzenny dzielnicy sanatoryjno-wczasowej charakteryzuje się ogromną siecią dróg wewnętrznych. Wszystkie parkingi zlokalizowane są poza dzielnicą. Tereny leżące w obrębie dzielnicy przeznacza się na urządzenia terapii ruchowej – baseny, korty, boiska sportowe⁵³⁹.

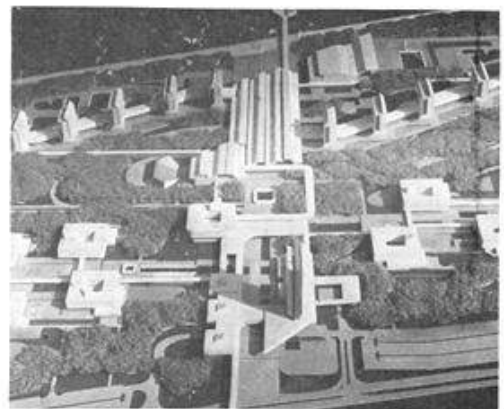
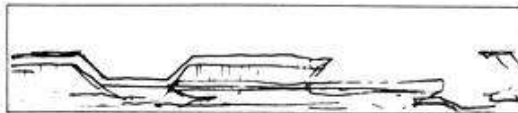
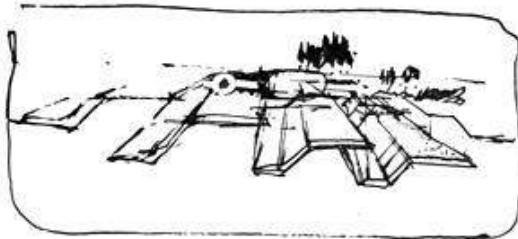
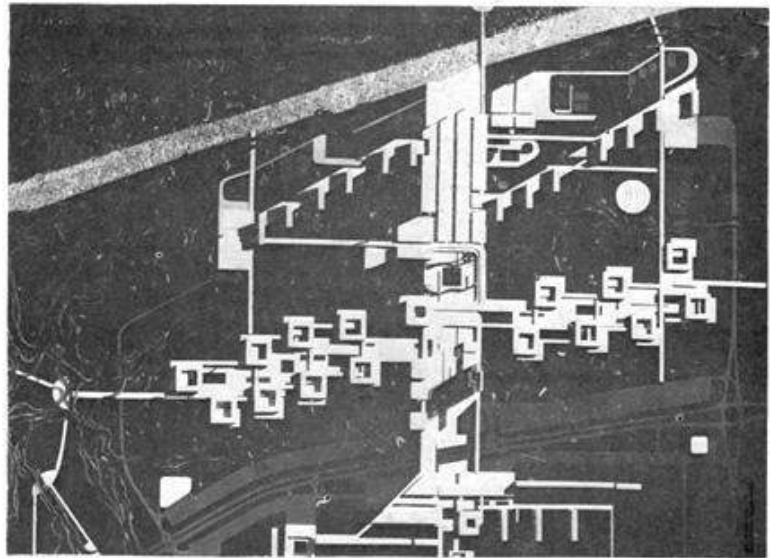
Na jego podstawie w 1977 roku stworzono również plan zagospodarowania przestrzennego tego obszaru.

⁵³⁸ „Nowa dzielnica uzdrowiskowa”, *Architektura* 349, nr 12 (1976): 35.

⁵³⁹ Kroczyński, *Kronika Kołobrzegu*. s. 471

Dzielnica uzdrowiskowo-wczasowa w Kałobrzegu. Ideogram modelowy. 1 – budynek wejściowy (hol, recepcja, podziemia, klub) do budynku hotelowego (obiekt na 200 łóżek). 2 – przebieg integrujący (dziś: ścieżka – pasaż otwarty lub kryty) grupujący a zespół obiektów dla 1500 kuraczy. 3 – centralny zwornik funkcjonalno-przestrzenny dzielnicy.
Widok ogólny – przestrzenna realizacja założeń modelowych.
Widok strefy centralnej.
Studia formy dla elementów strefy centralnej.

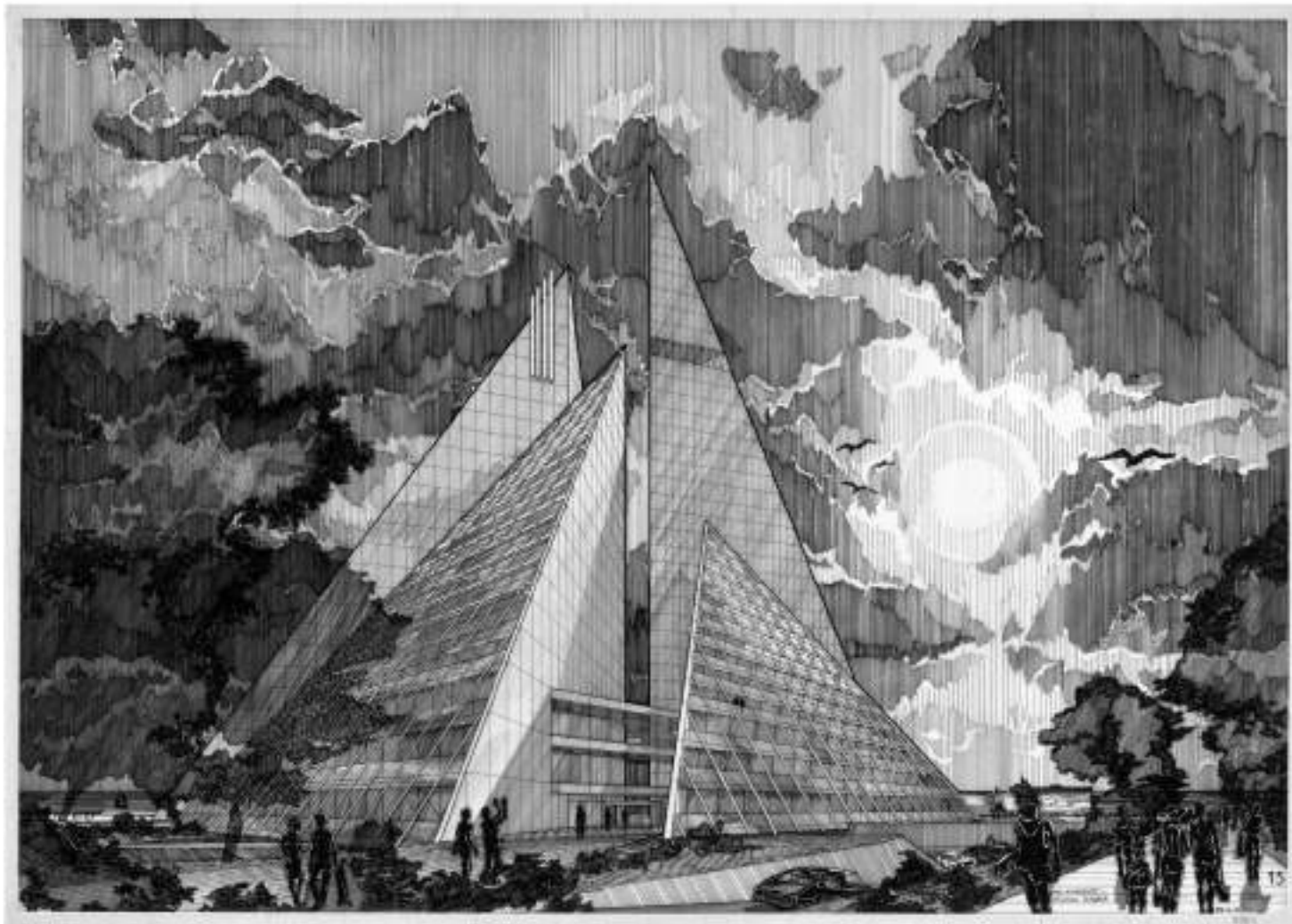

Ilustracja 197

Projekt nowej dzielnicy uzdrowiskowej

Wśród niezrealizowanych projektów jednym z najbardziej oryginalnych i nietypowych był Ośrodek Hotelowo-Rekreacyjny KC PZPR „Kamienny Szaniec,” zaprojektowany przez Stefana i Marię Muller. Obiekt wyróżniał się dynamiczną formą, inspirowaną kształtem żagli. Zgodnie z założeniami projektowymi, budynek miał pełnić rolę dominanty przestrzennej – jego wysokość (104 m) oraz 23 kondygnacje sprawiały, że byłby widoczny wzdłuż całej promenady i falochronów. Kompleks miał być zlokalizowany we wschodniej części uzdrowiska, w miejscu dawnego Kamiennego Szańca i posiadać własne molo.

Otoczony zielenią, obiekt miał stanowić miejsce wypoczynku dla partyjnych dygnitarzy, oferując bogaty program funkcjonalny. Planowany zakres usług obejmował funkcje hotelowe, apartamenty prezydenckie, klub nocny, kawiarnie i restauracje, zaplecze medyczne i przyrodolecznicze z salą gimnastyczną, a także mieszkania oraz usługi komunikacyjne i morskie. Zapewne z powodu rozmachu, nowatorskiej koncepcji i braku funduszy, projekt nie doczekał się realizacji.

Ilustracja 198

Projekt ośrodka hotelowo-rekreacyjnego KC PZPR „Kamienny Szaniec” w Kołobrzegu

Dynamiczny rozwój uzdrowiska Kołobrzeg w latach 60. i 70. XX wieku znajduje odzwierciedlenie w licznych inwestycjach zrealizowanych w tym okresie, których liczba sięga około 60 ośrodków. Większość inwestycji była zlokalizowana w okolicy ul. Rodziewiczówny, stanowiącej główną oś komunikacyjną od przedwojennego centrum uzdrowiska w stronę amfiteatru. O znaczeniu Kołobrzegu i jego dynamicznym rozwoju świadczą liczne wzmianki prasowe w ogólnopolskich gazetach:

Kołobrzeg to znane dziś nadbałtyckie uzdrowisko, licznie odwiedzane przez kuracjuszy i turystów, a także port, do którego zawijają statki z cudzoziemskimi banderami. Wizytówkę miasta stanowią zarówno nowoczesne osiedla, pensjonaty, sanatoria, nowe zakłady przemysłowe oraz, co warto podkreślić, ciekawe perspektywy dalszego rozwoju. Coraz trudniej odnaleźć tu ślady ciężkich walk, jakie stoczyli żołnierze I Armii WP o wyzwolenie miasta w marcu 1945 roku⁵⁴⁰

Na rozwój Kołobrzegu idą rokrocznie setki milionów złotych z budżetu centralnego, rad narodowych, a także z funduszy zakładów pracy, które nie oparły się magnesowi tego energicznego, miłego miasta i doceniając jego walory budują tu zakładowe ośrodki wczasowe, obiekty sanatoryjne. Miasto rośnie, pięknieje, cieszy⁵⁴¹

W popularyzacji miasta pomogła również organizacja prestiżowego festiwalu piosenki żołnierskiej, w którym uczestniczyły czołowe postaci sceny muzycznej tamtych lat.

Ilustracja 199

Deptak Rodziewiczówny

⁵⁴⁰ Karolina Bitner, „Kołobrzeg – portret miasta na łamach «za wolność za lud»», *Pod dyktando ideologii. Studia z dziejów architektury i urbanistyki w Polsce Ludowej, pod redakcją Pawła Knapa*, b.d., 346–59. s. 355

⁵⁴¹ Bitner s. 359

Kołobrzeg stał się przestrzenią realizacji wyjątkowych pod względem formy projektów architektonicznych, co potwierdzają opisane powyżej przykłady. Większość nowo powstałych budynków charakteryzowała się interesującymi detalami architektonicznymi oraz nietypowymi rozwiązaniami materiałowymi. Choć ich forma odbiegała od przedwojennej architektury, w wielu przypadkach z powodzeniem wpisały się w istniejącą tkankę miejską. Istotnym elementem kształtowania przestrzeni była zieleń, która miała za zadanie nie tylko integrować nową zabudowę z historycznym układem ulic, lecz także tworzyć atmosferę sprzyjającą zdrowiskowemu charakterowi miasta. Poniżej przedstawiono listę ośrodków sanatoryjnych i wczasowych wraz z ich lokalizacją i typologią budowy. Zostały one zaznaczone również na poniższej mapie. Zestawienie potwierdza opisane w podrozdziale 8.2.4. i 8.1.4. przemiany i zależności przestrzenne jakie zachodziły w dzielnicy. Budynki o większych gabarytach odpowiadały rosnącemu zapotrzebowaniu na usługi zdrowiskowo-turystyczne a ich lokalizacja na peryferiach uzdrowiska wyznaczała nową skalę przestrzeni.

Rok	Nazwa	Ulica	Typ	Nr
1954	Sanatorium „Słoneczko”	Ściegiennego 2	Rozbudowa istniejącego budynku	1
1959	Sanatorium „Muszelka”	Słowackiego 6	Budowa	2
1960	Sanatorium „Mewa”	Rafińskiego 9	Rozbudowa istniejącego budynku	3
1960	Sanatorium zakładowe Społem	Korzeniowskiego	Budowa	4
1962	Ośrodek wczasowo-sanatoryjny Ministerstwa Handlu Wewnętrznego „Meduza”	Srebrna	Rozbudowa istniejącego budynku	5
1962	Zakład Przyrodolecznicy	Rafińskiego	Budowa	6
1962	Dom wczasowy Bielskich Zakładów Budownictwa Przemysłowego „Kormoran”	Spacerowa	Budowa	7
1962	„Jantar”	Rafińskiego	Rozbudowa istniejącego budynku	8
1964	Pensjonat Zjednoczenia Przemysłu Węgla Brunatnego „Turów”	Portowa	Budowa	9
1964	„Bałtyk”	Mickiewicza	Budowa	10
1964	Ośrodek sanatoryjno-wczasowy „Poznanianka”	Rafińskiego	Budowa	11
1965	Ośrodek Wczasowy Prezydium Rady Ministrów „Gryf”	Waszyngtona	Budowa	12
1965	Sanatorium PKP „Kolejarz”	Rafińskiego	Budowa	13
1965	Sanatorium i Szpital MSWiA	Portowa	Budowa	14
1965	Dom wczasowy „Armii Ludowej”	Mickiewicza	Budowa	15
1965	„Mewa II, III, IV”	Rodziewiczówny	Przebudowa	16
1969	Dom wczasowy „Górnik”	Kościuszki	Budowa	17
1969	„Chemik”	Rodziewiczówny	Budowa	18
1969	„Ikar”	Rodziewiczówny	Budowa	19
1972	Sanatorium „Mesko”	Chopina	Budowa	20
1972	„Posejdon”	Spacerowa	Budowa	21
1975	„Dom Pracy Twórczej”	Towarowa	Budowa	22
1975	„Predom-Mesko”	Kościuszki	Budowa	23
1976	„Koral”	Kościuszki	Budowa	24
1978	„Kombatant”	Sikorskiego	Budowa	25
Lata 60 i 70	Hotel „Chalkozyn”	Zdrojowa	Budowa	26
Lata 60 i 70	Dom wczasowy „Monika”	Portowa	Budowa	27
Lata 60 i 70	„Zakład Przyrodolecznicy nr 2”	Mickiewicza	Budowa	28
Lata 60 i 70	Hotel „Kielczanka”	Rodziewiczówny	Budowa	29
Lata 60 i 70	„Rawar”	Borzymowskiego	Rozbudowa istniejącego budynku	30
Lata 60 i 70	„Heban”	Borzymowskiego	Rozbudowa istniejącego budynku	31
Lata 60 i 70	„Zorza”	Rafińskiego	Rozbudowa istniejącego budynku	32
Lata 60 i 70	„Lech”	Rodziewiczówny	Budowa	33

Lata 60 i 70	„Ośrodek Uniwersytetu Poznańskiego”	Grotgiera	Rozbudowa istniejącego budynku	34
Lata 60 i 70	„Lysica”	Kościuszki	Przebudowa istniejącego budynku	35
Lata 60 i 70	„Koral”	Kościuszki	Budowa	36
Lata 60 i 70	„San”	Kościuszki	Budowa	37
Lata 60 i 70	„Hutnik”	Kościuszki	Budowa	38
Lata 60 i 70	„Dołmel”	Kościuszki	Budowa	39
Lata 60 i 70	„Agromet-Refama”	Kościuszki	Budowa	40
Lata 60 i 70	„Wistom”	Rodziewiczówny	Budowa	41
Lata 60 i 70	„Mera-Pafal”	Rodziewiczówny	Budowa	42
Lata 60 i 70	„Mega”	Rodziewiczówny	Budowa	43
Lata 60 i 70	„Wega”	Fredry	Budowa	44
Lata 60 i 70	„Solny”	Fredry	Budowa	45
Lata 60 i 70	„Żywieckiej Fabryki”	4 Dywizji WP	Budowa	46
Lata 60 i 70	„MON WRZKB”	4 Dywizji WP	Przebudowa istniejącego budynku	47
Lata 60 i 70	„Myszkowskich Zakładów Mechanicznych”	Sułkowskiego	Budowa	48
Lata 60 i 70	„ZNTK Ostrów Wielkopolski”	Sułkowskiego	Budowa	49
Lata 60 i 70	„Proton Gliwice”	Sułkowskiego	Budowa	50
Lata 60 i 70	„Domu Książki Wrocław”	Sułkowskiego	Budowa	51
Lata 60 i 70	„MZBM Łódź Bałuty”	Sułkowskiego	Budowa	52
Lata 60 i 70	„Millex Kutno”	Sułkowskiego	Budowa	53
Lata 60 i 70	„Gliwickiego Przedsiębiorstwa Instalacji Elektrycznych Gliwiczanka”	Wschodnia	Budowa	54

Tabela 17

Ośrodki sanatoryjne i wczasowe

Ilustracja 200 (na następnej stronie)

Mapa z ośrodkami sanatoryjnymi i wczasowymi

7.3. Odbudowa istniejących zabytków

Odbudowa Kołobrzegu w latach 70. XX wieku to głównie nowe inwestycje – co wynikało z ówczesnych rozporządzeń i uchwał – prowadzone poza obszarem starówki. Niemniej jednak, głównie na obszarze starego miasta, prowadzone były prace konserwatorskie dotyczące najważniejszych – zdaniem ówczesnych badaczy – obiektów, świadczących o polskości czy piastowskich korzeniach Kołobrzegu.

Pierwsze prace związane z kołobrzeskimi zabytkami rozpoczęto w latach 50. XX wieku. Wiązało się to z opisanymi w rozdziale 4 teoriami i działaniami konserwatorskimi oraz powołaniem Pracowni Konserwacji Zabytków na terenie dzisiejszego województwa Zachodniopomorskiego. Ich badania i inwentaryzacje były podstawą dalszych działań konserwatorskich. W konsekwencji, w 1953 roku decyzją Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie do rejestru zabytków został wpisany historyczny układ urbanistyczny starego miasta w Kołobrzegu⁵⁴². Obszar obejmował najstarszą część miasta zamkniętą ulicami Dubois, Budowlaną, Wąską i Rzeczną.

Ilustracja 201

Historyczny układ urbanistyczny wpisany do rejestru zabytków.

W ramach wpisu do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zlecono również badania archeologiczne najstarszego obszaru. Zebrane karty ewidencji stanowisk archeologicznych wskazują jednak na to, że realizacja decyzji WKZ

⁵⁴² Decyzja Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie z dnia 21 lipca 1953 roku

trwała dziesięciolecia⁵⁴³. Część stanowisk zewidencjonowano w latach 60. XX wieku jednak znaczna część kart pochodzi z lat 70. i 80 wieku. Opóźnienia te mogły wynikać z priorytetów nałożonych przez państwo, koncentrujących się na budownictwie mieszkaniowym i przemyśle. Obawiano się, że przeprowadzone badania archeologiczne mogą potencjalnie zakłócić realizację na terenie starego miasta. Władze miały świadomość, że pod powierzchnią ziemi znajdują się relikty świadczące o wczesnych fazach rozwoju miasta z XIII wieku. Badania archeologiczne były zlecone jedynie na obszarze starego miasta. Sugeruje to, że pozostałe rejony miasta nie były traktowane jako zabytkowe.

ODZ		KARTA EWIDENCJI STANOWISKA ARCHEOLOGICZNEGO										R	A	T	W	P	L	
												X	X	X	X			
1 LOCALIZACJA		2 POŁOŻENIE																
M. KOŁOBRZEG / Strac Miasto GM. Kołobrzeg WOJ. Koszalin NR OBSZARU. 15-15 w skali 1:48 w skali 1:19 współrzędne 185 nr listy: MK/A/ 2702		Polonica w skrajnie północnych częściach STRONA KADŁUBSKA ODPARTYWOVA w terenie: góra, równina, dolina, łąka, wapienie DOŁY DOLNY X w terenie: góra, dolina, łąka, wapienie, torf, wapienie, łąka, wapienie KADŁUBSKA DOLNY strona: dolny, górny, północny, południowy					Polonica z uwagi na rodzaj ekspozycji TEREN NIEEKSPONOWANY Teren: stoki, wapienie i gips składowiska i składowiska wapieni wapienie w skrajnie północnych częściach TEREN OŚRODKI polska strona dolny kadłubski, strona, łąka, wapienie kadłubski, wapienie, kadłubski					Polonica z uwagi na rodzaj i kierunek ekspozycji ekspozycja h. data > 11 m ekspozycja data 6-11 m ekspozycja orientacja 6-11 m ekspozycja data 2-4 m ekspozycja h. data 2 m stanek ekspozycji w % 0-1% 1-1% 1-1% 1-1% >10% kierunek ekspozycji N S E W X						
3 PODSTĘPNOSC TERENU		4 KLASYFIKACJA CHRONOLOGICZNO-KULTUROWA ZNALEZISK										5 GŁĘBIA						
wzniesienie / m. / odł. / odł. ła / odł. / podł. podł. / odł. / ła teren: wzniesienie / podł. / odł. teren: przewidywane miasto X charakter: Stare miasto od strony północnej, ulice: Wąska, Lenina, Rzeczna, Łopuskiego		NR 1 lokalizacja: Miasto Stare architektura miejska data: XIII-XV w i NOW materiał: ceramika, naczynia 22 ułamki naczynia 9 fragment obuwia pozostałe: resztki drewnianej zabudowy miejskiej, fragmenty fragmenty ulicy, murki ceglane, szkło, pionki piwnic, bram wjazdowych i inne.										głębokość: 0-10 cm 10-20 cm 20-30 cm 30-40 cm 40-50 cm 50-60 cm 60-70 cm 70-80 cm 80-90 cm 90-100 cm 100-110 cm 110-120 cm 120-130 cm 130-140 cm 140-150 cm 150-160 cm 160-170 cm 170-180 cm 180-190 cm 190-200 cm 200-210 cm 210-220 cm 220-230 cm 230-240 cm 240-250 cm 250-260 cm 260-270 cm 270-280 cm 280-290 cm 290-300 cm 300-310 cm 310-320 cm 320-330 cm 330-340 cm 340-350 cm 350-360 cm 360-370 cm 370-380 cm 380-390 cm 390-400 cm 400-410 cm 410-420 cm 420-430 cm 430-440 cm 440-450 cm 450-460 cm 460-470 cm 470-480 cm 480-490 cm 490-500 cm 500-510 cm 510-520 cm 520-530 cm 530-540 cm 540-550 cm 550-560 cm 560-570 cm 570-580 cm 580-590 cm 590-600 cm 600-610 cm 610-620 cm 620-630 cm 630-640 cm 640-650 cm 650-660 cm 660-670 cm 670-680 cm 680-690 cm 690-700 cm 700-710 cm 710-720 cm 720-730 cm 730-740 cm 740-750 cm 750-760 cm 760-770 cm 770-780 cm 780-790 cm 790-800 cm 800-810 cm 810-820 cm 820-830 cm 830-840 cm 840-850 cm 850-860 cm 860-870 cm 870-880 cm 880-890 cm 890-900 cm 900-910 cm 910-920 cm 920-930 cm 930-940 cm 940-950 cm 950-960 cm 960-970 cm 970-980 cm 980-990 cm 990-1000 cm 1000-1010 cm 1010-1020 cm 1020-1030 cm 1030-1040 cm 1040-1050 cm 1050-1060 cm 1060-1070 cm 1070-1080 cm 1080-1090 cm 1090-1100 cm 1100-1110 cm 1110-1120 cm 1120-1130 cm 1130-1140 cm 1140-1150 cm 1150-1160 cm 1160-1170 cm 1170-1180 cm 1180-1190 cm 1190-1200 cm 1200-1210 cm 1210-1220 cm 1220-1230 cm 1230-1240 cm 1240-1250 cm 1250-1260 cm 1260-1270 cm 1270-1280 cm 1280-1290 cm 1290-1300 cm 1300-1310 cm 1310-1320 cm 1320-1330 cm 1330-1340 cm 1340-1350 cm 1350-1360 cm 1360-1370 cm 1370-1380 cm 1380-1390 cm 1390-1400 cm 1400-1410 cm 1410-1420 cm 1420-1430 cm 1430-1440 cm 1440-1450 cm 1450-1460 cm 1460-1470 cm 1470-1480 cm 1480-1490 cm 1490-1500 cm 1500-1510 cm 1510-1520 cm 1520-1530 cm 1530-1540 cm 1540-1550 cm 1550-1560 cm 1560-1570 cm 1570-1580 cm 1580-1590 cm 1590-1600 cm 1600-1610 cm 1610-1620 cm 1620-1630 cm 1630-1640 cm 1640-1650 cm 1650-1660 cm 1660-1670 cm 1670-1680 cm 1680-1690 cm 1690-1700 cm 1700-1710 cm 1710-1720 cm 1720-1730 cm 1730-1740 cm 1740-1750 cm 1750-1760 cm 1760-1770 cm 1770-1780 cm 1780-1790 cm 1790-1800 cm 1800-1810 cm 1810-1820 cm 1820-1830 cm 1830-1840 cm 1840-1850 cm 1850-1860 cm 1860-1870 cm 1870-1880 cm 1880-1890 cm 1890-1900 cm 1900-1910 cm 1910-1920 cm 1920-1930 cm 1930-1940 cm 1940-1950 cm 1950-1960 cm 1960-1970 cm 1970-1980 cm 1980-1990 cm 1990-2000 cm 2000-2010 cm 2010-2020 cm 2020-2030 cm 2030-2040 cm 2040-2050 cm 2050-2060 cm 2060-2070 cm 2070-2080 cm 2080-2090 cm 2090-2100 cm 2100-2110 cm 2110-2120 cm 2120-2130 cm 2130-2140 cm 2140-2150 cm 2150-2160 cm 2160-2170 cm 2170-2180 cm 2180-2190 cm 2190-2200 cm 2200-2210 cm 2210-2220 cm 2220-2230 cm 2230-2240 cm 2240-2250 cm 2250-2260 cm 2260-2270 cm 2270-2280 cm 2280-2290 cm 2290-2300 cm 2300-2310 cm 2310-2320 cm 2320-2330 cm 2330-2340 cm 2340-2350 cm 2350-2360 cm 2360-2370 cm 2370-2380 cm 2380-2390 cm 2390-2400 cm 2400-2410 cm 2410-2420 cm 2420-2430 cm 2430-2440 cm 2440-2450 cm 2450-2460 cm 2460-2470 cm 2470-2480 cm 2480-2490 cm 2490-2500 cm 2500-2510 cm 2510-2520 cm 2520-2530 cm 2530-2540 cm 2540-2550 cm 2550-2560 cm 2560-2570 cm 2570-2580 cm 2580-2590 cm 2590-2600 cm 2600-2610 cm 2610-2620 cm 2620-2630 cm 2630-2640 cm 2640-2650 cm 2650-2660 cm 2660-2670 cm 2670-2680 cm 2680-2690 cm 2690-2700 cm 2700-2710 cm 2710-2720 cm 2720-2730 cm 2730-2740 cm 2740-2750 cm 2750-2760 cm 2760-2770 cm 2770-2780 cm 2780-2790 cm 2790-2800 cm 2800-2810 cm 2810-2820 cm 2820-2830 cm 2830-2840 cm 2840-2850 cm 2850-2860 cm 2860-2870 cm 2870-2880 cm 2880-2890 cm 2890-2900 cm 2900-2910 cm 2910-2920 cm 2920-2930 cm 2930-2940 cm 2940-2950 cm 2950-2960 cm 2960-2970 cm 2970-2980 cm 2980-2990 cm 2990-3000 cm 3000-3010 cm 3010-3020 cm 3020-3030 cm 3030-3040 cm 3040-3050 cm 3050-3060 cm 3060-3070 cm 3070-3080 cm 3080-3090 cm 3090-3100 cm 3100-3110 cm 3110-3120 cm 3120-3130 cm 3130-3140 cm 3140-3150 cm 3150-3160 cm 3160-3170 cm 3170-3180 cm 3180-3190 cm 3190-3200 cm 3200-3210 cm 3210-3220 cm 3220-3230 cm 3230-3240 cm 3240-3250 cm 3250-3260 cm 3260-3270 cm 3270-3280 cm 3280-3290 cm 3290-3300 cm 3300-3310 cm 3310-3320 cm 3320-3330 cm 3330-3340 cm 3340-3350 cm 3350-3360 cm 3360-3370 cm 3370-3380 cm 3380-3390 cm 3390-3400 cm 3400-3410 cm 3410-3420 cm 3420-3430 cm 3430-3440 cm 3440-3450 cm 3450-3460 cm 3460-3470 cm 3470-3480 cm 3480-3490 cm 3490-3500 cm 3500-3510 cm 3510-3520 cm 3520-3530 cm 3530-3540 cm 3540-3550 cm 3550-3560 cm 3560-3570 cm 3570-3580 cm 3580-3590 cm 3590-3600 cm 3600-3610 cm 3610-3620 cm 3620-3630 cm 3630-3640 cm 3640-3650 cm 3650-3660 cm 3660-3670 cm 3670-3680 cm 3680-3690 cm 3690-3700 cm 3700-3710 cm 3710-3720 cm 3720-3730 cm 3730-3740 cm 3740-3750 cm 3750-3760 cm 3760-3770 cm 3770-3780 cm 3780-3790 cm 3790-3800 cm 3800-3810 cm 3810-3820 cm 3820-3830 cm 3830-3840 cm 3840-3850 cm 3850-3860 cm 3860-3870 cm 3870-3880 cm 3880-3890 cm 3890-3900 cm 3900-3910 cm 3910-3920 cm 3920-3930 cm 3930-3940 cm 3940-3950 cm 3950-3960 cm 3960-3970 cm 3970-3980 cm 3980-3990 cm 3990-4000 cm 4000-4010 cm 4010-4020 cm 4020-4030 cm 4030-4040 cm 4040-4050 cm 4050-4060 cm 4060-4070 cm 4070-4080 cm 4080-4090 cm 4090-4100 cm 4100-4110 cm 4110-4120 cm 4120-4130 cm 4130-4140 cm 4140-4150 cm 4150-4160 cm 4160-4170 cm 4170-4180 cm 4180-4190 cm 4190-4200 cm 4200-4210 cm 4210-4220 cm 4220-4230 cm 4230-4240 cm 4240-4250 cm 4250-4260 cm 4260-4270 cm 4270-4280 cm 4280-4290 cm 4290-4300 cm 4300-4310 cm 4310-4320 cm 4320-4330 cm 4330-4340 cm 4340-4350 cm 4350-4360 cm 4360-4370 cm 4370-4380 cm 4380-4390 cm 4390-4400 cm 4400-4410 cm 4410-4420 cm 4420-4430 cm 4430-4440 cm 4440-4450 cm 4450-4460 cm 4460-4470 cm 4470-4480 cm 4480-4490 cm 4490-4500 cm 4500-4510 cm 4510-4520 cm 4520-4530 cm 4530-4540 cm 4540-4550 cm 4550-4560 cm 4560-4570 cm 4570-4580 cm 4580-4590 cm 4590-4600 cm 4600-4610 cm 4610-4620 cm 4620-4630 cm 4630-4640 cm 4640-4650 cm 4650-4660 cm 4660-4670 cm 4670-4680 cm 4680-4690 cm 4690-4700 cm 4700-4710 cm 4710-4720 cm 4720-4730 cm 4730-4740 cm 4740-4750 cm 4750-4760 cm 4760-4770 cm 4770-4780 cm 4780-4790 cm 4790-4800 cm 4800-4810 cm 4810-4820 cm 4820-4830 cm 4830-4840 cm 4840-4850 cm 4850-4860 cm 4860-4870 cm 4870-4880 cm 4880-4890 cm 4890-4900 cm 4900-4910 cm 4910-4920 cm 4920-4930 cm 4930-4940 cm 4940-4950 cm 4950-4960 cm 4960-4970 cm 4970-4980 cm 4980-4990 cm 4990-5000 cm 5000-5010 cm 5010-5020 cm 5020-5030 cm 5030-5040 cm 5040-5050 cm 5050-5060 cm 5060-5070 cm 5070-5080 cm 5080-5090 cm 5090-5100 cm 5100-5110 cm 5110-5120 cm 5120-5130 cm 5130-5140 cm 5140-5150 cm 5150-5160 cm 5160-5170 cm 5170-5180 cm 5180-5190 cm 5190-5200 cm 5200-5210 cm 5210-5220 cm 5220-5230 cm 5230-5240 cm 5240-5250 cm 5250-5260 cm 5260-5270 cm 5270-5280 cm 5280-5290 cm 5290-5300 cm 5300-5310 cm 5310-5320 cm 5320-5330 cm 5330-5340 cm 5340-5350 cm 5350-5360 cm 5360-5370 cm 5370-5380 cm 5380-5390 cm 5390-5400 cm 5400-5410 cm 5410-5420 cm 5420-5430 cm 5430-5440 cm 5440-5450 cm 5450-5460 cm 5460-5470 cm 5470-5480 cm 5480-5490 cm 5490-5500 cm 5500-5510 cm 5510-5520 cm 5520-5530 cm 5530-5540 cm 5540-5550 cm 5550-5560 cm 5560-5570 cm 5570-5580 cm 5580-5590 cm 5590-5600 cm 5600-5610 cm 5610-5620 cm 5620-5630 cm 5630-5640 cm 5640-5650 cm 5650-5660 cm 5660-5670 cm 5670-5680 cm 5680-5690 cm 5690-5700 cm 5700-5710 cm 5710-5720 cm 5720-5730 cm 5730-5740 cm 5740-5750 cm 5750-5760 cm 5760-5770 cm 5770-5780 cm 5780-5790 cm 5790-5800 cm 5800-5810 cm 5810-5820 cm 5820-5830 cm 5830-5840 cm 5840-5850 cm 5850-5860 cm 5860-5870 cm 5870-5880 cm 5880-5890 cm 5890-5900 cm 5900-5910 cm 5910-5920 cm 5920-5930 cm 5930-5940 cm 5940-5950 cm 5950-5960 cm 5960-5970 cm 5970-5980 cm 5980-5990 cm 5990-6000 cm 6000-6010 cm 6010-6020 cm 6020-6030 cm 6030-6040 cm 6040-6050 cm 6050-6060 cm 6060-6070 cm 6070-6080 cm 6080-6090 cm 6090-6100 cm 6100-6110 cm 6110-6120 cm 6120-6130 cm 6130-6140 cm 6140-6150 cm 6150-6160 cm 6160-6170 cm 6170-6180 cm 6180-6190 cm 6190-6200 cm 6200-6210 cm 6210-6220 cm 6220-6230 cm 6230-6240 cm 6240-6250 cm 6250-6260 cm 6260-6270 cm 6270-6280 cm 6280-6290 cm 6290-6300 cm 6300-6310 cm 6310-6320 cm 6320-6330 cm 6330-6340 cm 6340-6350 cm 6350-6360 cm 6360-6370 cm 6370-6380 cm 6380-6390 cm 6390-6400 cm 6400-6410 cm 6410-6420 cm 6420-6430 cm 6430-6440 cm 6440-6450 cm 6450-6460 cm 6460-6470 cm 6470-6480 cm 6480-6490 cm 6490-6500 cm 6500-6510 cm 6510-6520 cm 6520-6530 cm 6530-6540 cm 6540-6550 cm 6550-6560 cm 6560-6570 cm 6570-6580 cm 6580-6590 cm 6590-6600 cm 6600-6610 cm 6610-6620 cm 6620-6630 cm 6630-6640 cm 6640-6650 cm 6650-6660 cm 6660-6670 cm 6670-6680 cm 6680-6690 cm 6690-6700 cm 6700-6710 cm 6710-6720 cm 6720-6730 cm 6730-6740 cm 6740-6750 cm 6750-6760 cm 6760-6770 cm 6770-6780 cm 6780-6790 cm 6790-6800 cm 6800-6810 cm 6810-6820 cm 6820-6830 cm 6830-6840 cm 6840-6850 cm 6850-6860 cm 6860-6870 cm 6870-6880 cm 6880-6890 cm 6890-6900 cm 6900-6910 cm 6910-6920 cm 6920-6930 cm 6930-6940 cm 6940-6950 cm 6950-6960 cm 6960-6970 cm 6970-6980 cm 6980-6990 cm 6990-7000 cm 7000-7010 cm 7010-7020 cm 7020-7030 cm 7030-7040 cm 7040-7050 cm 7050-7060 cm 7060-7070 cm 7070-7080 cm 7080-7090 cm 7090-7100 cm 7100-7110 cm 7110-7120 cm 7120-7130 cm 7130-7140 cm 7140-7150 cm 7150-7160 cm 7160-7170 cm 7170-7180 cm 7180-7190 cm 7190-7200 cm 7200-7210 cm 7210-7220 cm 7220-7230 cm 7230-7240 cm 7240-7250 cm 7250-7260 cm 7260-7270 cm 7270-7280 cm 7280-7290 cm 7290-7300 cm 7300-7310 cm 7310-7320 cm 7320-7330 cm 7330-7340 cm 7340-7350 cm 7350-7360 cm 7360-7370 cm 7370-7380 cm 7380-7390 cm 7390-7400 cm 7400-7410 cm 7410-7420 cm 7420-7430 cm 7430-7440 cm 7440-7450 cm 7450-7460 cm 7460-7470 cm 						

(dec. z dnia 10.06.1956 roku), kościół św. Mikołaja (nieistniejący), kościół św. Jerzego (nieistniejący), kościół p.w. Matki Boskiej (nieistniejący), kościół i klasztor przy ul. Katedralnej (dec. z dnia 27.01.1998 roku), baszta prochowa i więzienna (dec. z dnia 10.06.1956 roku), furta miejska, akademia rycerska (dec. z dnia 09.04.1964 roku) wartownia, fortyfikacje, ratusz (dec. z dnia 09.04.1954 roku), sąd, więzienie, zbrojownia, lazaret, magazyny wojskowe, pałac Braunschweigów (dec. z dnia 10.04.1964 roku), kamienica Schieffenów (dec. z dnia 09.11.1954 roku), dom kata (dec. z dnia 19.06.1953 roku) oraz pojedyncze kamienice przy pl. Przybylskiego, ul. Gierczak, ul. Zwycięzców, ul. Rzecznej⁵⁴⁴.

Najcenniejsze zabytki Kołobrzegu musiały długo czekać na odbudowę, a niektóre z nich ostatecznie się jej nie doczekały. Proces konserwacji, mimo sporządzonych wytycznych był realizowany wybiórczo i obejmował jedynie ograniczoną liczbę budynków. Do lat 60. XX wieku poza wyburzeniem ruin i uporządkowaniem zniszczonych kwartałów odremontowano jedynie ratusz, pałac Braunschweigów, gotycką kamienicę i spichlerz (dom kata)⁵⁴⁵. Zabezpieczono też ruiny kolegiaty oraz odremontowano niewypalone budynki z końca XIX wieku. Spośród wymienionych zabytków najlepiej zachowanymi obiektami były ratusz oraz kamienica Braunschweigów, dzięki czemu zostały przystosowane do funkcji administracyjnych po walkach o Kołobrzeg. W przypadku średniowiecznych budynków - kamienicy Schieffenów oraz Domu Kata, zachowały się głównie zewnętrzne mury. Prace renowacyjne rozpoczęto od odbudowy korony murów i dachów, w celu zabezpieczenia konstrukcji przed dalszą degradacją.

Ilustracja 203, 204

Dokumentacja fotograficzna prac konserwatorskich kamienicy Schieffenów

⁵⁴⁴ Ewa Smulikowska, „Katalog zabytkowej zabudowy miasta Kołobrzegu. Województwo koszalińskie. Pracownia Konserwacji Zabytków” (Kołobrzeg, 1985).

⁵⁴⁵ Henryk Kondziela, „Założenia programowe i odbudowa Starego Miasta w Poznaniu i Kołobrzegu” (Materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Odbudowa miast historycznych”, .red. M. Lubocka-Hoffmann, Elbląg, 1998).

Prace konserwatorskie przy kolegiacie rozpoczęto dopiero w 1958 roku. Kościół, będący jednym z głównych punktów oporu podczas walk na Starym Mieście, uległ znacznym zniszczeniom. Według dokumentacji konserwatorskiej, zniszczony został dach oraz sklepienia, a częściowo także ściany zewnętrzne, co potwierdzają także zdjęcia lotnicze z lat 50. XX wieku. Wnętrza kościoła były całkowicie wypalone, a ściany wieży nosiły ślady uszkodzeń wskazujących na osłabienie konstrukcji. Jedynie w części prezbiterialnej zachował się dach, umożliwiając jej adaptację do celów religijnych. Sprawozdanie Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków podaje, że w 1962 roku nakłady finansowe objęły prace konserwacyjne i dokumentacyjne trzech zespołów zabytków, wśród których znalazła się kolegiata. Środki uzyskano zarówno z budżetu centralnego jak i terenowego⁵⁴⁶.

Ilustracja 205

Ruiny kolegiaty

Prace rozpoczęto od zabezpieczenia kolegiaty przed dalszą degradacją. Pierwotne plany pozostawienia tzw. trwałych ruin okazały się niewykonalne ze względu na postępujące zniszczenia i znaczne przechylenie elementów konstrukcyjnych. Dokumentacja PKZ stanowiła podstawę do opracowania projektu zabezpieczenia budynku, w szczególności wieży. Projekt przewidywał zastosowanie żelbetowego wieńca u korony murów, zabezpieczonych poprzecznymi ściągam

stalowymi, oraz dachu o konstrukcji stalowej o wysokości około 2,5 m., opartego na murach zewnętrznych z uwagi na odchylenie filarów arkad międzynawowych. Prace rozpoczęto więc od przekrycia nawy głównej i bocznych z wykorzystaniem współczesnych materiałów – papy, stropów żelbetowych⁵⁴⁷. W 1967 roku wykonano z kolei prace mularskie przy nawach. Uzupełniono wówczas ubytki w murach zewnętrznych i wewnętrznych oraz filary⁵⁴⁸. Do końca 1969 roku w budynku założono instalacje

⁵⁴⁶ Marian Paździor, „Ochrona Zabytków”, *Ochrona Zabytków* 62, nr 16/3 (1963): 57–60.

⁵⁴⁷ Danuta Ptaszyńska, „Prace konserwatorskie na terenie województwa koszalińskiego w latach 1958-1967”, *Ochrona Zabytków* 21, nr 2 (1968): 55–73.

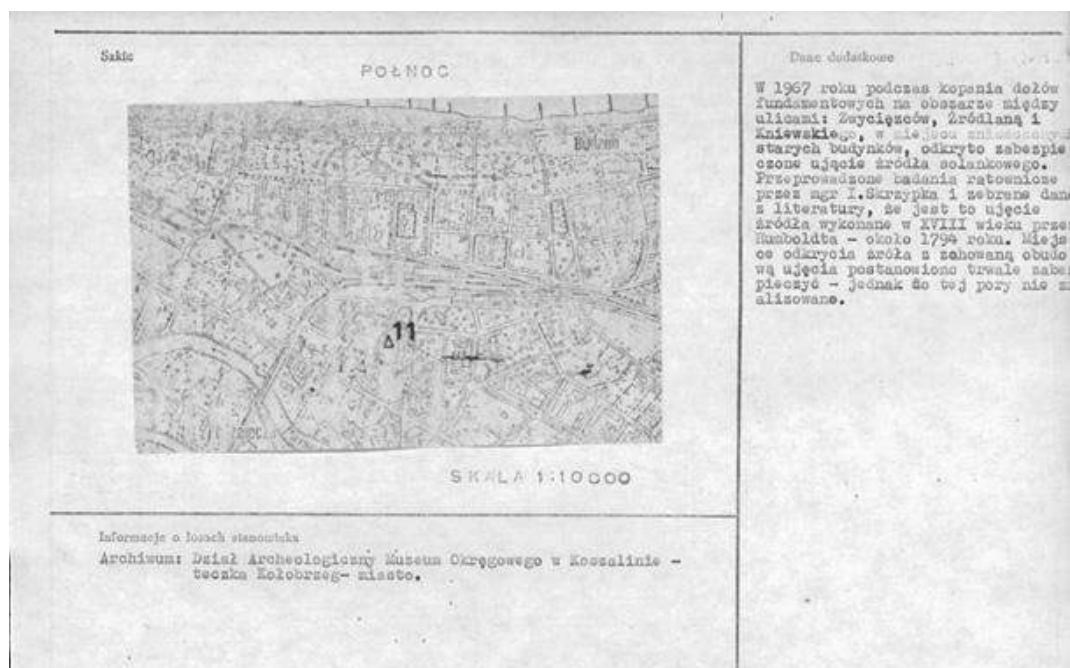
⁵⁴⁸ Róża Kąsinowska, „Kolegiata Część Nawowa, Dokumentacja konserwatorska z prac budowlano-konserwatorskich na okres 1968-1972.” (PKZ, 1973), Archiwum Państwowe w Szczecinie.

elektryczną. W 1970 roku po naradzie stwierdzono, że wobec braku programu użytkowego pełna odbudowa budynku nie będzie prowadzona, a prace ograniczono do działań zabezpieczających. Wykonano wówczas prace remontowe obejmujące obmurowanie filarów czy dodanie balustrady w emporze północnej. W kwietniu 1971 prace kontynuowano. Wykonano wówczas renowację murów i odbudowano fragment szczytu wschodniego. Otwory okienne uzupełniono o metalowe ramy z oszkleniem. Zrekonstruowano również sklepienia w nawie północnej. Ostatnim etapem było zabezpieczenie relikwów lektorium, ułożenie posadzki, rekonstrukcja dawnej zakrystii, wstawienie stolarki oraz tablic pamiątkowych⁵⁴⁹. Prace trwały do czerwca 1972 roku w którym budynek kolegiaty przekazano do użytkowania do Muzeum Oręża Polskiego na ekspozycję. W tym samym roku powstała również Diecezja Koszalińsko-Kołobrzeska. Z uwagi na charakter budynku władze kościelne rozpoczęły starania o odzyskanie kolegiaty. W 1973 roku prowadzone przez ówczesnego biskupa dyskusje w Urzędzie do Spraw Wyznań zaowocowały przekazaniem kołobrzeskiej kolegiaty Kościołowi Katolickiemu co potwierdza Uchwała Rady Ministrów nr 303 z 31 grudnia 1973 roku⁵⁵⁰. Część budynku pozostała jednak w użytkowaniu Muzeum Oręża Polskiego, a ekspozycję przeniesiono do wieży świątyni, gdzie prezentowana była do 1976 roku, a następnie przeniesiona do Pałacu Braunschweigów.

W kamienicy Schieffenów. W wyniku działań wojennych zachowały się jedynie ściany zewnętrzne, bez szczytu zachodniego i oficyny. Prace, które wykonano do 1959 roku obejmowały zabezpieczenie budynku – wykonanie więźby i przekrycia oraz wymurowania szczytu wraz z częściowym uzupełnieniem stolarki okiennej i drzwiowym⁵⁵¹. Pracownia Konserwacji Zabytków wykonała również dokumentację historyczno-architektoniczną zawierającą wytyczne dla pałacu Braunschweigów. W latach 1965-1971 dokonano odbudowy szkoły rycerskiej i przekształcono ją w halę sportową.

Ilustracja 206

Karta Ewidencji Zabytku – ujęcie solanki przy ul. Źródlanej

⁵⁴⁹ Kąsinowska.

⁵⁵⁰ Dziemba, *Historia Kołobrzegu po 1945 roku*. s. 110

⁵⁵¹ Kąsinowska, „Dom Schieffenów – kamienica mieszczańska”.

Do połowy lat 70. XX wieku na obszarze starego miasta odbudowano więc niewielką część zabytków kolegiatę, ukończono średniowieczną kamienicę Schieffenów, basztę prochową, ratusz, pałac Braunschweigów, magazyn przy ul. Ratuszowej oraz ruiny baszty więziennej. W latach 80. XX wieku przeprowadzono kolejne badania konserwatorskie, sprawdzające stan ratusza. W 1986 roku PKZ zinwentaryzowała również fortyfikacje na Parsęcie – Batardeau. W dokumencie wskazano konieczność pilnego zabezpieczenia grożącego zawaleniem się zabytku⁵⁵². Obiekt ten ostatecznie został rozebrany rok później.

Prace konserwatorskie objęły również inwentaryzację dawnych fortyfikacji poza obszarem starego miasta. Część stanowisk archeologicznych założonych również podczas budowy nowych osiedli w rejonie śródmieścia. Odnaleziono wówczas m.in. ujęcie solanki przy ul. Źródlanej pochodzące z końca XVIII wieku⁵⁵³.

Oddzielną kwestię stanowiły badania dotyczące przedwojennych parków miejskich prowadzone przez Pracownię Konserwacji Zabytków. W zasobach Narodowego Instytutu Dziedzictwa zachowała się obszerna dokumentacja poświęcona tym obszarom. Dokonano tam szczegółowej inwentaryzacji i analizy nasadzeń oraz kompozycji przestrzennych parkowych założeń. Badania uzupełniały wnioski konserwatorskie dotyczące dalszego planowania oraz konserwacji parków. Wszystkie wskazywały na konieczność zachowania cennych okazów starodrzewów oraz regulację samosiewów. W postulatach znalazło się również odtworzenie historycznych elementów kompozycyjnych, takich jak rosarium. Podkreślano również potrzebę utrzymania reprezentacyjności tych terenów, nawiązując do dawnej funkcji kurortu. Zarówno dokumenty planistyczne, jak i konserwatorskie potwierdzały, że parki stanowiły istotny element w kształtowaniu przestrzeni miejskiej.

Prace konserwatorskie były skoncentrowane niemal wyłącznie na obszarze starego miasta, podczas gdy poza tym rejonem ograniczały się jedynie do doraźnych remontów adaptacyjnych budynków. Działania konserwatorskie, w połączeniu z koniecznością przeprowadzenia szeroko zakrojonych badań przed rozpoczęciem prac, przyczyniły się do stagnacji oraz opóźnienia nowych inwestycji w obrębie starego miasta. Poza tym terenem, z wyjątkiem parków, badania archeologiczne i konserwatorskie obejmowały jedynie pojedyncze obiekty. Brak szerszego zainteresowania konserwatorów innymi dzielnicami miasta stworzył możliwość swobodnej ich przebudowy i przekształcenia w nowe osiedla mieszkaniowe, bez ograniczeń wynikających ze spełnienia konieczności ochrony zabytków. Świadczy to też o tym, że nadal respektowano rok 1850 jako graniczny przy uznawaniu obiektów za zabytkowe.

⁵⁵² Wojciech Kwarciański, „Inwentaryzacja architektoniczno-konserwatorska. XVIII-wieczne fortyfikacje na Parsęcie”, 1987, Archiwum Państwowe w Szczecinie.

⁵⁵³ Robert Dziemba, „Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego - ul. Źródłana”, 2019, NID, https://zabytek.pl/pl/obiekty/ujecie-zrodla-solanki-870777/dokumenty/PL.1.9.ZI-POZ.NID_N_32_EN.479211/4.

7.4. Nowa starówka

Kwestia odbudowy starego miasta w Kołobrzegu powróciła na przełomie lat 70. i 80. XX wieku. W 1979 roku nastąpiła kontestacja pierwotnych założeń urbanistycznych i krytyka modernizmu. Na fali coraz szerszej debaty dotyczącej rewaloryzacji historycznych przestrzeni miejskich, a także pierwszych prób realizacji w Polsce całych kwartałów zabudowy w stylu historyzującym, pojawiła się koncepcja zastosowania podobnego podejścia w Kołobrzegu. Tę propozycję przedstawił architekt i konserwator Michał Witwicki, członek rządowej Międzyresortowej Komisji ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich, zajmujący się oceną wartości zabytkowej historycznych zespołów miejskich.

Następnie Andrzej Lepczyński, autor wcześniejszej modernistycznej koncepcji, zaproponował nowy projekt odbudowy starego miasta, który zyskał akceptację władz miejskich na początku lat 80. XX wieku⁵⁵⁴. Architekt postulował wprowadzenie bardziej kameralnych przestrzeni z zabudową mieszkalną, wzbogaconą usługowym parterem. Projekt zakładał realizację zespołu trzy- i czterokondygnacyjnych budynków mieszkalnych o charakterze spółdzielczym, zlokalizowanych wzdłuż dawnych pierzei ulic. Nowa zabudowa miała cechować się stromymi dachami oraz szczytowymi elewacjami, z usługami na parterze⁵⁵⁵. Zaczęto wówczas zwracać uwagę na jakość i charakter zabudowy, krytycznie odnosząc się do zunifikowanych, przeskalowanych bloków mieszkaniowych. Zmiany w poglądach architektów oraz w warunkach politycznych lat 70. i 80. wpłynęły na większe zainteresowanie kulturowymi i estetycznymi wartościami krajobrazu staromiejskiego. Ówczesne przepisy ochrony konserwatorskiej dodatkowo wspierały takie rozwiązania⁵⁵⁶.

W 1980 roku kołobrzescy architekci, pod kierunkiem kierownika pracowni Andrzeja Lepczyńskiego, we współpracy z Krystyną i Grzegorzem Majewskimi, Idą Ogińską oraz Grzegorzem Błaszczkiem, opracowali koncepcję zabudowy starego miasta. Projekt w znacznej części opierał się na zachowanej średniowiecznej siatce ulic, a gabaryty i wysokość budynków miały nawiązywać do historycznej skali miasta, jednakże forma architektury stanowiła swobodną interpretację tradycyjnych kamienic. W 1984 roku, przy wsparciu wspomnianego wyżej Michała Witwickiego, powstał szczegółowy projekt przywrócenia dawnego układu urbanistycznego starego miasta, który został zaakceptowany przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków⁵⁵⁷. Koło terenowe Stowarzyszenia Architektów Polskich (SARP) podjęło działania na rzecz wprowadzenia nowej koncepcji zabudowy starego miasta, w wyniku których zorganizowano spotkanie z władzami miasta.

Pierwszy etap realizacji zabudowy historyzującej odbył się jednak bez uprzedniego przeprowadzenia badań archeologicznych oraz bez nadzoru konserwatorskiego,

⁵⁵⁴ Brechelke i Marciniak, „Powojenna odbudowa Kołobrzegu na tle historycznej przestrzeni miejskiej. Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką”.

⁵⁵⁵ Grzegorz Piątek, „Wersja retro. Cztery starówki w poszukiwaniu sensu”, *Architektura*, nr 1 (2011), <https://architektura.muratorplus.pl/krytyka/wersja-retro-cztery-starowki-w-poszukiwaniu-sensu-aa-W2Pn-D5Zv-vs1D.html>.

⁵⁵⁶ „Andrzej Lepczyński - Kołobrzaska starówka pełna życia”.

⁵⁵⁷ Fiuk, *Architektura miasta odbudowanego*. s. 158

co doprowadziło do poważnych uchybień proceduralnych⁵⁵⁸. Brak odpowiednich konsultacji z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków spowodował, że prace budowlane rozpoczęto bez formalnej zgody. Wymusiło to późniejsze wstrzymanie i wykonanie niezbędnych badań archeologicznych. Decyzja ta wydłużyła proces budowy jednak umożliwiła zachowanie relikwów historycznej zabudowy w części piwnic⁵⁵⁹. Pierwsze nadzory archeologiczne, prowadzone do 1984 roku, ograniczały się do dokumentowania skali zniszczeń spowodowanych pracami budowlanymi. Było to niewystarczające dla pełnego rozpoznania relikwów gotyckich i średniowiecznej zabudowy mieszczańskiej. W 1986 roku konserwator zabytków w Koszalinie zlecił prowadzenie dalszych badań archeologicznych Państwowemu Przedsiębiorstwu Pracowni Konserwacji Zabytków (PKZ) w Warszawie. Prace te miały charakter ratowniczy, poprzedzając planowaną zabudowę. W latach 1986–1989 zbadano m.in. parcele przy ulicach Gierczak i Narutowicza. Problemem pozostawały ograniczone środki finansowe, co wymuszało negocjacje z inwestorami w celu partycypacji w kosztach badań⁵⁶⁰. W wyniku porozumienia z lokalnymi spółdzielniami mieszkaniowymi przeprowadzono wykopaliska na mniejszych obszarach, m.in. w kwartale przyrynkowym. W 1990 roku kontynuowano prace na działkach przy ulicy Gierczak. W 1992 roku powołano zespół badawczy w Instytucie Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, który koordynował dalsze prace w Kołobrzegu. Od 1991 roku wszystkie tereny przeznaczone pod zabudowę w obrębie Starówki poddawano systematycznym badaniom archeologicznym. Prace objęły m.in. ulice Ratuszową, Mariacką oraz dolne partie ulicy Gierczak⁵⁶¹.

Ilustracja 207

Budowa nowej starówki

Prace budowlane ruszyły ponownie w 1985 roku. Rozpoczęto je od kwartału Narutowicza-Mariacka-Katedralna-Brzozowa, a następnie Narutowicza-Armii Krajowej-Gierczak-Mariacka⁵⁶².

⁵⁵⁸ Stanecka, „Działalność służb konserwatorskich w procesie odbudowy miast historycznych po 1945 roku, na przykładzie Szczecina, Stargardu i Kołobrzegu w świetle dokumentów archiwalnych wojewódzkiego konserwatora zabytków w Szczecinie i Koszalinie”.

⁵⁵⁹ Stanecka.

⁵⁶⁰ Rębkowski, „O uwarunkowaniach i znaczeniu badań archeologicznych prowadzonych przy odbudowie kołobrzesckiej Starówki”.

⁵⁶¹ Rębkowski.

⁵⁶² Dziemba, *Historia Kołobrzegu po 1945 roku*.

Ilustracja 208, 209, 210, 211

Pierwsze dwa kwartały nowej starówki. Kwartał Narutowicza-Mariacka-Katedralna-Brzozowa i Narutowicza-Armii Krajowej-Gierczak-Mariacka

Pierwsze budynki wzniesiono przy użyciu technologii wielkiej płyty WK-70, jednakże po transformacji ustrojowej i pojawieniu się prywatnych inwestorów, zaczęto stosować bardziej zróżnicowane materiały budowlane⁵⁶³. Projekt zakładał odtworzenie historycznego układu ulic w sposób nawiązujący do przeszłości, jednak bez ścisłego odwzorowania oryginalnych wymiarów parceli, głębokości traktów, układu piwnic czy fundamentów. Forma architektoniczna była luźną interpretacją historycznych kamienic. Zabudowa kwartałów miała nawiązywać do tradycyjnego układu pierzei ulic, wprowadzając elementy architektoniczne inspirowane archetypem miasta historycznego, takie jak strome dachy, wąskie segmenty budynków imitujące średniowieczne działki oraz detale szachulcowe. Nowoczesne rozwiązania formalne były celowo uproszczone, a dachy o stromym kącie nachylenia, podcienia, zróżnicowane szczyty oraz artykulacja elewacji nadawały budynkom charakter współczesny, ale harmonizujący z historycznym kontekstem. Zachowanie rytmu elewacji, wynikającego z dawnych podziałów działek, stanowiło kluczowy element projektowy, który zapewniał wizualną ciągłość i spójność z dawnym układem urbanistycznym.

⁵⁶³ Cymer, *Długie lata 90. Architektura w Polsce czasów transformacji*.

Jest to szczególnie widoczne w przypadku pierwszych dwóch kwartałów zabudowy. Pierwszy z nich, charakteryzujący się większą jednorodnością i zachowawczym podejściem, odwołuje się do przedwojennej architektury. Zachodnia fasada tego kwartału posiada zabudowę szczytową o regularnym rytmie, natomiast ściana północna wyróżnia się dachami kalenicowymi, o ostrym spadzie, ozdobionymi lukarnami, ustawionymi równolegle do ulicy Mariackiej. Zabudowa przyziemia wzbogacona została arkadami. W drugim kwartale zastosowano zdecydowanie wyższą i bardziej zróżnicowaną formalnie zabudowę. Budynki zostały podzielone na wąskie segmenty, które imitują historyczny podział parcelacyjny. Zastosowano także zróżnicowanie linii pierzei oraz kształtu dachów, nadając im nieregularny charakter. Elewacje uzupełniono elementami architektonicznymi takimi jak wykusze, balkony oraz loggie, nadające budynkom większą plastyczność. Na poziomie przyziemia wprowadzono lokalnie podcienia. Różnorodność materiałów elewacyjnych, takich jak wielobarwne i wielostrukuralne tynki, cegła czy imitacja konstrukcji szachulcowej, wzmacnia złożoność i estetyczną wartość zabudowy.

Wzdłuż ulic miała dominować szczytowa i kalenicowa zabudowa oraz artykulacja fasad naśladująca rytm wąskich średniowiecznych budynków. Środek kwartałów został otwarty i uzupełniony zielenią oraz miejscami parkingowymi. Założeniem architektów było stworzenie nowej architektury, która miała oddawać nastrój dawnego, średniowiecznego miasta⁵⁶⁴. Relikty historycznej zabudowy nie zostały wykorzystane w nowym projekcie. Całość jednak realizowano przy konsultacji przedstawicieli Międzyresortowej Komisji do spraw Rewaloryzacji Miast i Zespołów Miejskich. Główny architekt, Andrzej Lepczyński argumentował wprowadzenie zróżnicowania zabudowy chęcią uzyskania wrażenia wielowiekowości w powstawaniu budynków:

Postanowiliśmy dać tym domom autorski sztafaż historyczny, który tylko trochę przypominałby dawną zabudowę, ale przede wszystkim dawałby nastrój dawności, a przy tym nawet przypadkowości⁵⁶⁵

Architekt miejski Grzegorz Majewski w wywiadzie wspomina również o założeniach projektowych, które stawiały na odwrócenie uwagi od wielopiętrowej zabudowy wokół starówki. Jednym z celów zabudowy było więc skrócenie perspektywy i częściowe zasłonięcie ściany bloków. Z kolei prezydent miasta I kadencji – Henryk Bieńkowski wspomina, że przewodnią myślą była *ucieczka od szarego komunistycznego stylu i szybki rozwój Kołobrzegu nawiązujący do stylu zachodniego*⁵⁶⁶. W 1989 roku projekt Nowej Starówki w Kołobrzegu został uhonorowany nagrodą II stopnia w konkursie organizowanym przez Ministerstwo Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa. Zespół projektowy otrzymał to wyróżnienie za opracowanie i realizację dzielnicy mieszkaniowo-usługowej „Kwartał B – stare miasto” w Kołobrzegu. Laureatami nagrody zostali architekci Andrzej Lepczyński, Krystyna i Grzegorz Majewscy oraz Miłajda Ogińska, a także inżynierowie Roman Góra, Władysław Makówka i Jan Orczykowski. Kierownikiem budowy był Tadeusz Karcz⁵⁶⁷.

⁵⁶⁴ Kondziela, „Założenia programowe i odbudowa Starego Miasta w Poznaniu i Kołobrzegu”.

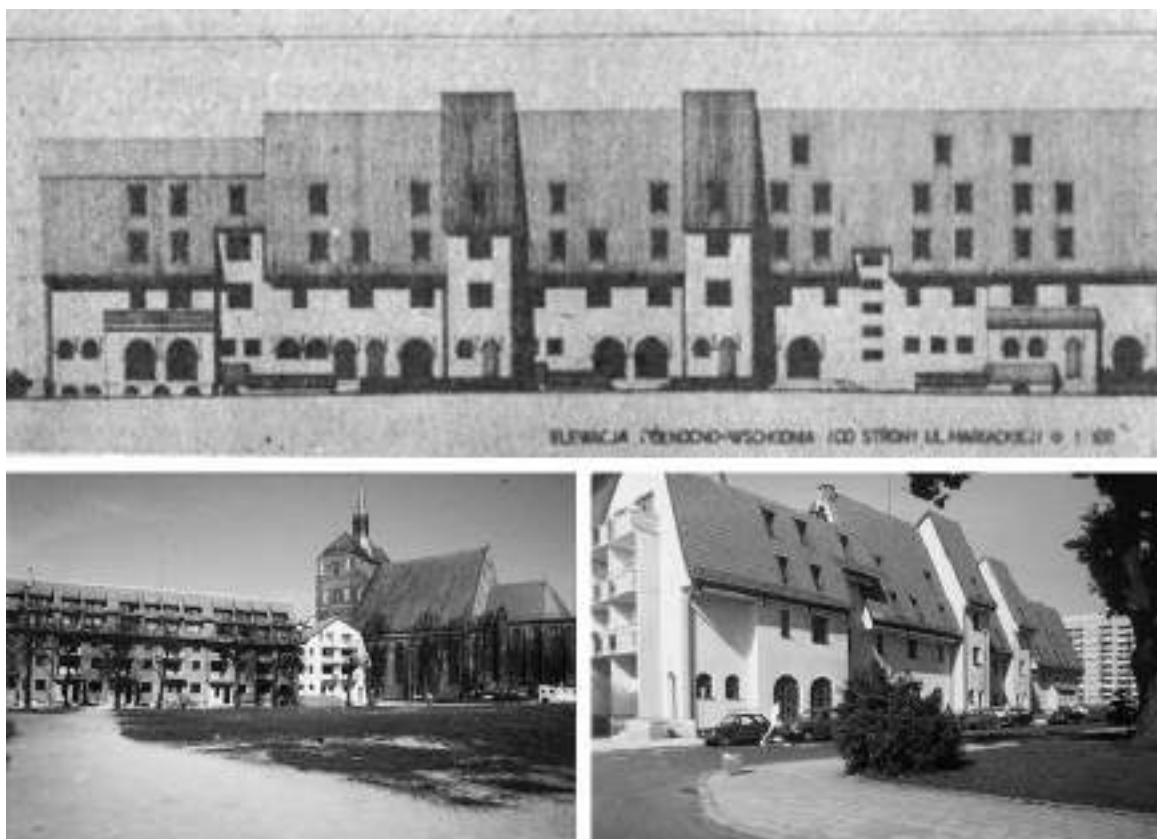
⁵⁶⁵ Kondziela, *Analiza efektów odbudowy i rewaloryzacji starego miasta w Kołobrzegu*.

⁵⁶⁶ „Nowa starówka”, *Nowa starówka* (Polskie Radio Koszalin, 31 maj 2022),

<https://prk24.pl/60490775/nowa-starowka-jaroslaw-banas>.

⁵⁶⁷ „Nagroda ministra dla twórców kołobrzesckiej Starówki”, *Głos Pomorza*, 1989, 12 wydanie.

Głos Pomorza przytacza wypowiedź premiera Tadeusza Mazowieckiego odnoszącą się do nowej starówki. Premier podziękował laureatom za ich innowacyjne podejście, apelując jednocześnie o dalsze propagowanie takich inicjatyw, ponieważ – jak zaznaczył: *nie można tylko czekać i patrzeć na to, co zrobi rząd*". Wskazał przy tym, że *„realizacja projektu Nowej Starówki w Kołobrzegu jest przykładem swoistej „transplantacji”, ilustrując, jak można wkomponować nowe elementy w historyczną tkankę miasta, nadając mu nowe serce*⁵⁶⁸

Ilustracja 212, 213, 214

Projekt zabudowy pierzei ul. Mariackiej oraz realizacja

Kolejne kwartały zabudowy realizowano z większą swobodą w zakresie formy architektonicznej. Proces transformacji ustrojowej w Polsce po 1989 roku miał istotny wpływ na sposób prowadzenia dalszych inwestycji. Zabudowę na terenie starego miasta zaczęły realizować prywatne przedsiębiorstwa budowlane – pierwsi deweloperzy, dążący do maksymalizacji zysków. W 1990 roku podjęto decyzję o przejściu na system budowy oparty na prywatnych i półprywatnych podmiotach. Grunty przekazywano w drodze przetargów, a zabudowa była realizowana etapowo, kwartał po kwartale.

⁵⁶⁸ „Nagroda ministra dla twórców kołobrzesckiej Starówki”.

Ilustracja 215, 216

Zabudowa przy ul. Gierczak

Ze względu na długotrwałość procesu odbudowy oraz ilość inwestorów, powstające budynki przybrały zróżnicowaną formę. Przekładało się to na mnogość stylistyczną i materiałową całego założenia. Inwestorzy dopuszczali się nadużyć w zakresie interpretacji idei odbudowy w nurcie historyzującym. Niektóre kwartały cechują się większą wysokością i gęstością zabudowy, a budynki przekraczają historyczny obrys działek, co doprowadziło do zwężenia ulic. Nowo powstałe budynki są wyraźnie wyższe, często sięgające sześciu kondygnacji.

Architektura ta przybiera formę historycznych kamienic mieszczańskich, z wykorzystaniem zróżnicowanej zabudowy szczytowej i kalenicowej oraz bogatej artykulacji okien, wykuszy i balkonów. Materiały elewacyjne, takie jak tynk, cegła oraz imitacja szachulca, nawiązują do historycznych pierwowzorów. W niezamierzony sposób może to stwarzać wrażenie narastania i stopniowego rozwoju starówki.

W miarę oddalania się od centralnego obszaru Placu Rynkowego, zabudowa staje się bardziej syntetyczna i powtarzalna, a liczba detali architektonicznych maleje. Pojawia się także problem monofunkcyjności, zabudowa ogranicza się głównie do funkcji mieszkaniowej, co w rejonach styku z architekturą lat 70. XX wieku tworzy dysonans przestrzenny powodowany niespójnością stylistyczną. Budowa nowej starówki w Kołobrzegu miała za zadanie odtworzyć historyczny charakter wnętrza urbanistycznych, przy jednoczesnym rozmywaniu granic między przestrzeniami publicznymi i prywatnymi, m.in. poprzez projektowanie otwartych dziedzińców. Celem było również odtworzenie nastroju dawnego średniowiecznego miasta, ale bez prób wiernej rekonstrukcji. Nowa starówka została zdominowana przez zabudowę mieszkaniową z lokalami usługowymi i handlowymi na parterze, z adaptacjami dla celów turystycznych i kulturalnych. Architektura przybrała formę historyzujących budynków, które swobodnie nawiązują do średniowiecznych wzorców. Architektura w stylu postmodernistycznym, charakteryzowała się zróżnicowaniem formy, wielowarstwowością i użytymi materiałami. Kolorystyka oraz dekoracyjność zabudowy potęgowały jej ornamentalny charakter. Założenie urbanistyczne miało przywrócić historyczny układ urbanistyczny przez co przybrało mocno kontrastującą z istniejącymi blokami formę. W efekcie w procesie odbudowy zabrakło połączenia między modernizmem, a postmodernizmem tworząc przestrzeń mocno kontrastową, pozbawioną spójności.

Przyjęta koncepcja urbanistyczna zakładała rekonstrukcję historycznego układu przestrzennego. Doprowadziło to do powstania form silnie kontrastujących z istniejącą zabudową blokową lat 70. W rezultacie, w procesie odbudowy zabrakło integracji modernizmu z postmodernizmem, tworząc przestrzeń pełną sprzeczności i pozbawioną spójności stylistycznej.

Ilustracja 217, 218

Kontrastujące formy zabudowy soc- i postmodernistycznej

7.5. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej Kołobrzegu w okresie powojennej rekonstrukcji

Okres powojennego rozwoju starego miasta można podzielić na cztery etapy: 1945–1956, 1957–1970, 1971–1985 oraz czasy współczesne od 1986, ze szczególnym uwzględnieniem lat 1986–1989, poprzedzających transformację ustrojową. Analiza morfologiczna bazuje na analogicznym modelu jak w okresie przedwojennym, z podziałem na stare miasto, port oraz dzielnicę uzdrowską. Ze względu na dynamikę działań przestrzennych omówiono odrębnie każdy z czterech etapów każdego obszaru.

7.5.1. Stare miasto

1945–1957

Mimo znaczących zniszczeń wojennych, podstawę struktury przestrzennej starego miasta stanowił nadal ortogonalny układ starego miasta wynikający z lokacji w 1255 roku. Dzięki temu obszar starego miasta stanowi wyraźnie wyodrębnioną strukturę urbanistyczną, która mimo rozległych zniszczeń wojennych zachowała swoją czytelność. Przebieg linii komunikacyjnych, rozchodzących się od lokalnych punktów w kierunku centrum, zachowuje względną równomierność, co świadczy o wysokim stopniu centralizacji struktury urbanistycznej starego miasta.

Morfologiczna analiza tkanki urbanistycznej wskazuje, że w pierwszych powojennych latach zachowane zostały trzy charakterystyczne formy zagospodarowania kwartałów: plac katedralny i plac ratuszowy oraz zabudowa mieszkalna. Funkcja mieszkalna, z uwagi na skalę zniszczeń, została jednak znacząco zminimalizowana, praktycznie eliminując jej znaczenie w tym okresie. Oba place, ratuszowy i katedralny, utrzymały się w przestrzeni miasta – przy czym ratusz zachował swoją funkcję administracyjną, a zniszczona katedra przestała pełnić swoją rolę, pozostając jednak dominantą w krajobrazie zrujnowanego Kołobrzegu. Gęstość zabudowy w kwartale ratuszowym i katedralnym, z uwagi na wolnostojące budynki wynosiła odpowiednio około 12% i 41%. Większość gęsto zabudowanych kwartałów mieszkalnych po zniszczeniach wojennych przekształciła się w obszary gruzowisk. W pierwszych latach po wojnie udział terenów zielonych w tej części miasta był marginalny. Uprzątnięte z czasem kwartały i odgruzowane tereny przekształcono stopniowo w błonia o charakterze łąkowym.

Stare miasto w okresie 1945–1956 cechowało się niską intensywnością zabudowy (jedynie około 10%), która wzmacniała poczucie pustki w miejskiej przestrzeni. Wprawdzie zachowały się takie elementy, jak sieć komunikacyjna, oraz obszary zieleni, jednak rozległość wojennych zniszczeń utrudniała ich pełne funkcjonowanie w miejskim krajobrazie. Dzięki temu pierwotne, promieniste rozmieszczenie punktów urbanistycznych, charakterystyczne dla przedwojennej organizacji przestrzennej, pozostało zasadniczo nienaruszone. Analiza wskazuje na zachowanie głównego punktu centralnego w rejonie placu ratuszowego, który pełnił kluczową rolę dla organizacji życia społecznego i administracyjnego miasta w pierwszych latach powojennych, którą stracił plac katedralny pełniąc jedynie rolę istotnego punktu orientacyjnego. Z kolei na obszarach zachowanych grup kamienic zaczęły formować się nowe lokalne zależności. Historyczny rozwój układu dróg, zapoczątkowany w okresie średniowiecza i rozwinięty w XIX wieku, doprowadził do ukształtowania trwałych punktów komunikacyjnych. Ich strategiczne znaczenie i trwałość sprawiły, że mimo zniszczeń nie zakłócono ich funkcjonowania. Analogicznie, dworzec kolejowy zachował swoją pierwotną rolę w strukturze transportowej.

1958–1970

W latach 1957–1970 na obszarze starego miasta nie odnotowano istotnych zmian w tkance urbanistycznej. Zachowano trzy charakterystyczne formy zagospodarowania kwartałów: mieszkaniową, plac katedralny oraz plac ratuszowy. Funkcja mieszkaniowa została przywrócona w rejonie ulicy Dubois, poprzez odbudowę niskich kamienic nawiązujących do skali przedwojennej zabudowy, utrzymanych w stylu historyzującym. W pozostałych kwartałach działania ograniczyły się głównie do uprzątnięcia gruzów. Przestrzenie pustych kwartałów były nadal zajęte przez błonia, wzbogacone jednak o nowe elementy małej architektury, takie jak ławki, kosze na śmieci czy uporządkowaną zieleni.

Oba place, ratuszowy i katedralny, nadal pełniły ważne funkcje w strukturze miasta; ratusz zachował funkcję administracyjną, natomiast katedra została przekształcona w przestrzeń ekspozycyjną dla Muzeum Oręża Polskiego. Rejon Placu Ratuszowego, choć zachował rolę administracyjną i stał się centralnym ośrodkiem dzielnicy, stracił funkcję głównego punktu dzielnicy z uwagi na brak otoczenia urbanistycznego. Kolegiata, adaptowana na siedzibę muzeum, w dalszym ciągu pełniła funkcję punktu orientacyjnego w krajobrazie dzielnicy. Budowa nowych osiedli na obszarze śródmieścia wiązała się ze zwiększeniem gęstości zabudowy z 10% do około 40%.

W okresie 1957–1970 stare miasto charakteryzowała niska intensywność zabudowy, co podobnie jak w pierwszym okresie potęgowało wrażenie pustki. Efekt ten wzmacniały intensywne inwestycje w rejonie śródmieścia, które zagęszczały jego zabudowę, pozostawiając stare miasto jako przestrzeń słabiej rozwiniętą. Promienisty układ urbanistyczny wokół głównego i centralnego węzła pozostał czytelny, choć zmieniły się ich relacje przestrzenne. Główny punkt dzielnicy przesunięto w rejon Parku 18 Marca, gdzie intensyfikacja zabudowy wpłynęła na przekształcenie tego obszaru. W tym czasie powstały nowoczesne bloki, które dopełniały pierzejowy układ kamienic, a ich partery zajęły lokale usługowe, w tym sklepy, kawiarnie i bary, co znacząco wprowadziło ruch i życie miejskie w tej części dzielnicy. Nowa powojenna zabudowa, nie doprowadziła do wykształcenia lokalnych punktów, a głównym elementem spajającym przestrzeń starego miasta stał się wspomniany Park 18 Marca. Sieć komunikacyjna w tej części pozostała zasadniczo niezmienną.

1971–1985

W latach 70. na obszarze starego miasta miały miejsce istotne przekształcenia przestrzenne, które w konsekwencji doprowadziły do szeroko zakrojonych zmian w historycznej strukturze urbanistycznej tego rejonu. Mimo iż zachowano trzy wspomniane wcześniej formy zagospodarowania obszaru, kwartały mieszkaniowe uległy znaczącym modyfikacjom. Na obrzeżach starego miasta wprowadzono wolnostojącą zabudowę w formie jedenastopiętrowych bloków mieszkalnych, co spowodowało wzrost gęstości zabudowy do 21%. Jednak forma i skala nowych obiektów, także zastosowane materiały budowlane doprowadziły do znacznej utraty oryginalnego charakteru tej części miasta. Jednolite i mało zróżnicowane pod względem architektonicznym formy bloków negatywnie wpłynęły na odbiór wizualny starego miasta. Nowo powstała zabudowa blokowa, odbiegająca od przedwojennej układu pierzejowej zabudowy, pełniła funkcję swoistej bariery oddzielającej stare miasto od intensywnie zabudowanego

śródmieścia. W przestrzeni placu katedralnego i placu ratuszowego nie odnotowano istotnych zmian, a kolegiata odzyskała swoją pierwotną funkcję sakralną i tym samym istotny element orientacyjny w krajobrazie starego miasta.

Działania urbanistyczne wprowadzone na obszarze starego miasta wpłynęły na obniżenie jego czytelności jako przestrzeni historycznej, mimo że główne punkty urbanistyczne oraz centralne zachowały swoje dotychczasowe położenie. Centralny punkt dzielnicowy w rejonie ratusza wciąż utrzymał swoje znaczenie, głównie ze względu na funkcje administracyjne. Wprowadzenie przeskalowanej zabudowy blokowej o dominującej funkcji mieszkalnej, przy jednoczesnym ograniczeniu usług na terenie ścisłego starego miasta, spowodowało, że główny punkt miejski nadal znajdował się w rejonie Parku 18 Marca, gdzie nastąpiła intensyfikacja tkanki urbanistycznej oraz rozwój funkcji usługowych. Powstanie nowych osiedli mieszkaniowych sprzyjało tworzeniu lokalnych zależności, które kształtowały się w sąsiedztwie placów i skwerów, otoczonych nową zabudową. Wzrost liczby budynków wpłynął także na zwiększenie natężenia ruchu, co z kolei doprowadziło do powstania nowych powiązań komunikacyjnych, zapewniających połączenia między ważnymi ulicami i poszczególnymi obszarami miasta. Model przedstawiony poniżej obrazuje proces reaktywacji historycznego układu przestrzennego, w którym poszczególne elementy struktury urbanistycznej są rozmieszczone promieniście, nawiązując do dawnej organizacji przestrzeni miejskiej.

1986–współcześnie

Kolejny etap rozwoju przestrzeni starego miasta obejmuje okres od połowy lat 80. XX wieku do czasów współczesnych, ze szczególnym uwzględnieniem lat 1986–1989, kiedy miała miejsce transformacja systemowa. W tym czasie zaobserwowano powrót do przedwojennego układu przestrzennego, który przywracał historyczny kształt starego miasta. Zachowano oraz częściowo odbudowano trzy kluczowe formy zagospodarowania kwartałów: funkcję mieszkalną, plac katedralny oraz plac ratuszowy. W obszarach mieszkalnych, oprócz pierwotnych funkcji, wprowadzono także dodatkowe usługi, gastronomię oraz obiekty kulturalne wzbogacając ofertę użytkową przestrzeni i przywracając funkcje miastotwórcze. Plac ratuszowy i katedralny utrzymały swoje centralne znaczenie w układzie miasta. Ratusz, pełniąc nadal funkcję administracyjną, został wzbogacony o restaurację oraz muzeum. Latem plac ten zyskuje dodatkowe dzięki obecności ogródków gastronomicznych, ożywiając przestrzeń. Plac katedralny, z kolegiatą pełniącą funkcję sakralną i muzealną, otoczony został terenami zielonymi z elementami małej architektury, takimi jak ławki i pomniki. Dotychczasowa gęstość zabudowy wokół placów, wynosząca odpowiednio około 12% i 41%, została utrzymana. Nowa zabudowa, realizowana w stylu postmodernistycznym z nawiązaniem do przedwojennego charakteru miasta, osiągnęła gęstość zabudowy na poziomie około 48%. Stopniowa zabudowa błoni przyczyniła się do redukcji powierzchni zieleni na obszarze starego miasta. Niemniej jednak obecność zieleni w wewnętrznych dziedzińcach oraz w przestrzeniach wokół bloków mieszkalnych umożliwiła częściowe zachowanie terenów wegetacyjnych w tej części miasta. Stare miasto od 1986 roku charakteryzuje się stosunkowo intensywną zabudową w układzie pierzejowym, która przywraca mu staromiejski charakter. Zachowane elementy struktury przestrzennej, takie jak układ komunikacyjny, przestrzenie publiczne, obszary zieleni, wspólnie kształtują

harmonijną tkankę miejską, odpowiadającą współczesnym wymogom użytkowym i estetycznym.

W latach 1986–1989 działania urbanistyczne koncentrowały się przede wszystkim na centralnej części starego miasta, gdzie wprowadzono zabudowę pierzejową, która umożliwiła odtworzenie struktury przestrzennej charakterystycznej dla historycznych założeń staromiejskich. Nowa zabudowa o mieszanej funkcji, zarówno mieszkalne, jak i użytkowe, przyczyniła się do ożywienia dotychczas pustej przestrzeni, co skutkowało przeniesieniem głównego punktu dzielnicy ponownie w rejon placu ratuszowego. Plac ratuszowy, na nowo zyskując znaczenie w tkance miejskiej, ponownie stał się kluczowym miejscem nie tylko dla administracji, ale również dla życia społecznego i kulturalnego starego miasta. Równocześnie zachowano lokalne punkty oraz sieć komunikacyjną utrzymując strukturę przestrzenną opartą na równomiernym rozmieszczeniu arterii prowadzących do centrum. Park 18 Marca stał się silnym punktem orientacyjnym, odgrywającym kluczową rolę w organizacji życia publicznego i społecznego. Promienisty układ, rozchodzący się od lokalnych węzłów komunikacyjnych w kierunku centralnych punktów, świadczy o wysokim stopniu centralizacji w strukturze urbanistycznej. Tym samym przywrócono przestrzenne wartości starego miasta, nawiązujące do jego przedwojennego charakteru. Od 1990 roku do czasów współczesnych struktura urbanistyczna dzielnicy była sukcesywnie uzupełniana zabudową, która wypełniała luki powstałe wskutek walk w 1945 roku. Wraz z zagospodarowywaniem tych przestrzeni wykształciły się nowe lokalne punkty, tworzone przez skupiska budynków i pełniące istotne funkcje miejskie. Główny punkt dzielnicy został utrzymany w rejonie placu ratuszowego. Centralny węzeł miasta stanowi natomiast kluczowy element spajający, łącząc stare miasto z węzłem kolejowym oraz innymi dzielnicami, co zapewnia spójność komunikacyjną i integrację struktury miejskiej.

Tabela 18 (na następnych stronach)

Badania morfologiczne struktury przestrzennej starego miasta od 1945 roku do czasów współczesnych

Stare miasto ze śródmieściem

Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spójające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geomatria dachu, materiały tła.)	Iskaszoność architektoniczna dachów	Kompozycja urbanistyczna
Stare miasto 1943-1957	kwartały mieszkaniowe	maksymalnie 10%	90%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, zielone tereny	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	Iskaszoność w miślicu kwartałów
					1	całkowitowa bryła w formie neogotyckiej	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednolitość stylizowana charakterystyczna dla starożytności	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starożytności
					12	kościół z masywną wieżą	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednolitość stylizowana charakterystyczna dla starożytności	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starożytności
1958-1969	kwartały mieszkaniowe	maksymalnie 10%	90%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, zielone tereny	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	Iskaszoność w miślicu kwartałów	
					1	całkowitowa bryła w formie neogotyckiej	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednolitość stylizowana charakterystyczna dla starożytności	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starożytności
					12	kościół z masywną wieżą	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednolitość stylizowana charakterystyczna dla starożytności	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starożytności

Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spójające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geomatria dachu, materiały tła.)	Iskaszoność architektoniczna dachów	Kompozycja urbanistyczna
1958-1969	kwartały mieszkaniowe	maksymalnie 10%	90%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, zielone tereny	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	Iskaszoność w miślicu kwartałów
					1	całkowitowa bryła w formie neogotyckiej	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednolitość stylizowana charakterystyczna dla starożytności	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starożytności
					12	kościół z masywną wieżą	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednolitość stylizowana charakterystyczna dla starożytności	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starożytności

Stare miasto ze śródmieściem

Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	tożsamość architektoniczna dzielnicy	Kompozycja urbanistyczna
1970-1985										
	kwartaly mieszkaniowe	0,21	0,4	zintegrowana sieć komunikacyjna, zielone tereny	1,2 kondygnacji	blok	wielka płyta	małe zróżnicowanie	odrębność przedwojennego układu	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starego miasta
	plac ratuszowy	12%	0%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, spójność architektry, dostępność usług	3 kondygnacje	trójkrzydłowa bryła w formie neogotyckiej	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednorodność stylistyczna charakterystyczna dla starego miasta	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starego miasta
	plac katedralny	41%	około 9%	zintegrowana sieć komunikacyjna, mieszana zabudowa, zielone tereny, spójność architektoniczna, dostępność usług	1,2 kondygnacji	kościół z masywną wieżą	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednorodność stylistyczna charakterystyczna dla starego miasta	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starego miasta
Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	tożsamość architektoniczna dzielnicy	Kompozycja urbanistyczna
1985-współczesnie										
	kwartaly mieszkaniowe	0,48	0,15	zintegrowana sieć komunikacyjna, mieszana zabudowa, zielone tereny, spójność architektoniczna, dostępność usług	3-4 kondygnacje	postmodernistyczne kamienie	cegła, tynek, imitacja szachulca	duże zróżnicowanie	odwołania do historycznej zabudowy	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starego miasta
	plac ratuszowy	12%	0%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, spójność architektry, dostępność usług	3 kondygnacje	trójkrzydłowa bryła w formie neogotyckiej	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednorodność stylistyczna charakterystyczna dla starego miasta	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starego miasta
	plac katedralny	41%	około 9%	zintegrowana sieć komunikacyjna, mieszana zabudowa, zielone tereny, spójność architektoniczna, dostępność usług	1,2 kondygnacji	kościół z masywną wieżą	cegła	pojedynczy budynek w kwartale	jednorodność stylistyczna charakterystyczna dla starego miasta	kwartał w charakterystycznym ortogonalnym układzie starego miasta

7.5.2. Port

1945-1956

Struktura urbanistyczna portu została zdeterminowana przez jego funkcję, zasadniczo dzieląc się na obszar przemysłowy oraz mieszkalno-usługowy. Układ ten, mimo znacznych zniszczeń wojennych, zachował swój historyczny podział. W wyniku zniszczeń gęstość zabudowy w części mieszkalnej uległa znacznemu zmniejszeniu, osiągając poziom 34%. Brak pełnej dokumentacji archiwalnej uniemożliwia dokładne oszacowanie udziału zieleni, jednak ze względu na rozległe zniszczenia wydaje się, że jej obecność była znikoma. Zachowane budynki przebudowywano przy użyciu cegły, a proces odbudowy przyczynił się do uproszczenia ich form architektonicznych. Obszar portowy po prawej stronie rzeki Parsęty uległ w dużej mierze zniszczeniu, podczas gdy na lewym brzegu częściowo ocalała zabudowa, co umożliwiło odbudowę gospodarczą portu. Pozostała zabudowa charakteryzowała się rozproszeniem, dostosowanym do funkcji, jakie pełniły poszczególne części portu.

Pomimo zniszczeń, przedwojenna struktura urbanistyczna zachowała swoją czytelność. Główny punkt orientacyjny pozostał na swoim miejscu. Lokalny punkt orientacyjny, jakim dawniej były saliny, uległ jednak zatarciu w wyniku zniszczeń wojennych. Po lewej stronie rzeki, zabudowa zachowała się niemal w stanie nienaruszonym, co umożliwiło identyfikację lokalnego punktu w tym obszarze. Główny węzeł komunikacyjny dzielnicy utrzymał swoją lokalizację i nadal był wyznaczony przez skrzyżowanie dróg, które łączyły port ze śródmieściem. Pomimo ogromu zniszczeń, punkty orientacyjne, takie jak saliny i odbudowana latarnia morska, zachowały swoją rolę, stanowiąc charakterystyczne elementy krajobrazu.

1957-1970

W latach 1957-1970 tkanka urbanistyczna w części przemysłowej z uwagi na rozwój rybołówstwa, przetwórstwa i handlu zagęszczała się i powróciła do przedwojennego poziomu. Nastąpiła wówczas modernizacja i rozbudowa istniejącej zabudowy. Nie odnotowano znaczących działań przestrzennych w części mieszkalnej portu. W części uzdrowskiej rozpoczęto budowę nowych obiektów.

1971-1985

W latach 1971-1985 struktura urbanistyczna portu nie uległa istotnym przekształceniom, które mogłyby wpłynąć na zmianę układu przestrzennego. Dzielnica ta pozostała silnie zorientowana na działalność przemysłową. Jedynie w południowo-wschodnim obszarze, na terenach dawnych ośrodków sanatoryjnych, zainicjowano proces przywracania funkcji uzdrowskiej, co stanowiło jedyną istotną zmianę w tym okresie. Podobnie jak w poprzednim okresie, lata 1971-1985 nie przyniosły żadnych zmian w układzie elementów kompozycji urbanistycznej. Zarówno główne, jak i lokalne punkty zachowały swoje dotychczasowe położenie.

1986–współcześnie

W latach 90. XX wieku dzielnica portowa wkroczyła w fazę intensywnego rozwoju urbanistycznego, który obejmował zarówno obszary przemysłowe, jak i mieszkaniowe. W ramach odbudowy zniszczonych kwartałów wzniesiono budynki mieszkalne o 4–6 kondygnacjach, utrzymane w stylu postmodernistycznym, zwykle rozmieszczone pierzejowo lub z otwarciem na wewnętrzne dziedzińce. W ostatniej dekadzie powstały również apartamentowce, zastępując niektóre przedwojenne budynki, w których wprowadzono dodatkowe funkcje usługowe na poziomie parteru. Część przemysłowa portu została przesunięta w stronę Wyspy Solnej, co doprowadziło do jej częściowej redukcji na rzecz przystani obsługującej ruch pasażerski. W jej pobliżu umieszczono tymczasowe obiekty handlowe, pełniące funkcję stoisk z pamiątkami. Zmiany te odzwierciedlają przekształcenia funkcjonalne dzielnicy, która coraz bardziej koncentruje się na rozwoju sektora turystycznego. W przeciwieństwie do działań w rejonie starego miasta, w rejonie portu prace budowlane rozpoczęto dopiero w latach 90. XX wieku.

Od 1990 roku do czasów współczesnych struktura urbanistyczna dzielnicy była sukcesywnie uzupełniana zabudową, która wypełniała luki powstałe wskutek walk w 1945 roku. Wraz z zagospodarowywaniem tych przestrzeni wykształciły się nowe lokalne punkty, stanowiące skupiska budynków i pełniące istotne funkcje miejskie. Główny punkt dzielnicy został przeniesiony w rejony portu pasażerskiego i latarni morskiej. Z kolei w obszarze placu koncertów porannych wykształcił się silny punkt centralny. Wraz z utworzeniem mariny jachtowej w rejonie dawnych salin utworzony został kolejny lokalny punkt.

Tabela 19 (na następnych stronach)

Badania morfologiczne struktury przestrzennej portu od 1945 roku do czasów współczesnych

Port

Port										
1945-1957										
Okres / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Głębokość zabudowy	Udział żelazni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geomentryka, dachy, materiały, materiały itd.)	bezsamocześnieść architektoniczna dzielnic	Konspicuous urbanistyczna
1958-1969	część przemysłowa	5%	brak darych	zintegrowana sieć komunikacyjna	brak darych	brak darych	cegła	male zróżnicowanie	jednolitość stylizacyjna charakterystyczna dla dzielnic portowej	rozproszona zabudowa
	kwartały mieszkalniowe	34%	brak darych	zintegrowana sieć komunikacyjna, mieszana zabudowa, zielone tereny, spójność architektoniczna, dostępność usług	2-3 kondygnacje	hamulce	cegła, tynk	Zróżnicowanie formy (geomentryka, dachy, materiały itd.)	różnorodność form architektonicznych	zabudowa gęstościowa
	część przemysłowa	10%	brak darych	zintegrowana sieć komunikacyjna	brak darych	ładny i mędrzytwno-produbny	żelbet	male zróżnicowanie	jednolitość stylizacyjna charakterystyczna dla dzielnic portowej	rozproszona zabudowa

Port

Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	Łączność architektoniczna dzielnicy	Konpozycja urbanistyczna
1970-1985										
	kwartaly mieszkaniowe	34%	brak danych	zintegrowana sieć komunikacyjna, mieszczona zabudowa, złożone tereny, spójność architektoniczna, dostępność usług	2-3 kondygnacje	kamienie	cegła, tynk	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	różnorodność form architektonicznych	zabudowa pierzejowa
	część przemysłowa	10%	brak danych	zintegrowana sieć komunikacyjna	brak danych	budynki magazynowo-produkcyjne	żelbet	małe zróżnicowanie	jednolitość stylizacyjna charakterystyczna dla dzielnicy portowej	rozszerzona zabudowa

Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	Łączność architektoniczna dzielnicy	Konpozycja urbanistyczna
1985-współczesność										
	kwartaly mieszkaniowe	72%	<5%	zintegrowana sieć komunikacyjna, mieszczona zabudowa, dostępność usług	4-6 kondygnacji	apartamentowiec	tynk, szkło	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	różnorodność form architektonicznych	zabudowa pierzejowa
	część przemysłowa	10%	<5%	zintegrowana sieć komunikacyjna	1-2 kondygnacje	budynki magazynowo-produkcyjne	żelbet	małe zróżnicowanie	jednolitość stylizacyjna charakterystyczna dla dzielnicy portowej	rozszerzona zabudowa

7.5.3. Uzdrowisko

1945-1956

Dzielnica uzdrowskowa doznała najmniejszych zniszczeń spośród trzech głównych dzielnic Kołobrzegu podczas II wojny światowej, niemniej jednak konieczne było przywrócenie pełnej funkcjonalności tego obszaru. Struktura dzielnicy obejmowała kwartały mieszkalne, usługowe oraz tereny zajmowane przez parki. Układ urbanistyczny zachował swoje podstawowe elementy, takie jak sieć uliczną, część zabudowy, zwłaszcza w wschodniej części dzielnicy, oraz utrzymane parki i skwery. Północna część dzielnicy zajmowana była przez Park Nadmorski, a wschodnią granicę wyznaczał park im. Aleksandra Fredry.

Obszar parkowy dzielnicy zachował się niemal w całości, a działania wojenne nie wpłynęły znacząco na drzewostan. Około 95% terenu było przeznaczone na zieleń, podczas gdy reszta służyła jako ścieżki spacerowe i miejsca dla elementów małej architektury, które zostały zniszczone w czasie działań wojennych. Parki odgrywały dużą rolę integrującą, wyznaczając dwie główne osie i nieprzekraczalną linię zabudowy. Ponadto wpływały na atrakcyjność przestrzeni. W centralnej części uzdrowska, w okolicy ul. Norwida zlokalizowane były kwartały mieszkaniowe, składające się z wolnostojących budynków z ogrodami i przedogródkami. Obszary te charakteryzowały się niewielką gęstością zabudowy oraz dużą powierzchnią terenów zielonych, zajmującą ponad 50%. Budynki miały przeważnie do dwóch kondygnacji, były wzniesione z cegły, pokryte tynkiem, a dachy o klasycznym dwuspadowym kształcie pokryte były ceramicznymi dachówkami. Styl architektoniczny tej zabudowy był jednorodny, harmonijnie wkomponowany w charakter dzielnicy.

Na zachód od ul. Norwida bliżej dawnej Schillstrasse zlokalizowana była zabudowa o przeznaczeniu usługowym – głównie na cele uzdrowskowe. W jej skład wchodziły zachowane, przedwojenne wille wolnostojące, zaadaptowane do funkcji leczniczych. Gęstość zabudowy w tych kwartałach wynosiła około 40%, a otoczenie budynków wzbogacono zielenią zajmującą około 30% powierzchni. Wille były ceglanyymi budynkami, o wysokiej różnorodności formalnej, co pozytywnie wpływało na atrakcyjność estetyczną ulic i spójność stylistyczną całej dzielnicy. Przedwojenna dzielnica uzdrowskowa miała swój główny punkt zlokalizowany w zachodniej części, wyznaczony przez reprezentacyjną oś Schillstrasse, stanowiącą główny element struktury przestrzennej. Zniszczenia powstałe podczas działań wojennych doprowadziły jednak w konsekwencji do przeniesienia głównego węzła na wschód w rejon ul. Norwida, w pobliżu zachowanych budynków. Ze względu na ograniczoną liczbę zachowanych budynków, dzielnica nie wykształciła lokalnych punktów strukturalnych. Ponadto, była komunikacyjnie odizolowana od pozostałych części miasta z powodu wyłączoności z użytku obszaru dworca i infrastruktury kolejowej, co ograniczało jej integrację z miejskim systemem komunikacyjnym.

1957–1970

W latach 1957–1970, na mocy uchwały Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów nastąpił intensywny rozwój uzdrowiska, co zapoczątkowało wypełnianie pustych kwartałów nową zabudową o modernistycznym charakterze. Nowo powstające kwartały usługowe osiągnęły gęstość zabudowy na poziomie około 36%, przy czym powierzchnia terenów zielonych zmniejszyła się do około 20%. Budynki, mające do siedmiu kondygnacji posiadały uproszczoną formę architektoniczną, w której dominowały proste bryły z zastosowaniem materiałów takich jak szkło, beton i tynk. Obiekty te nie były stylistycznie powiązane z istniejącą zabudową, ani też nie odtwarzały przedwojennego układu przestrzennego, co przejawiało się w swobodnym rozmieszczeniu budynków na działkach. W efekcie parki stały się kluczowym elementem spajającym przestrzeń dzielnicy. Kwartały mieszkalne nie uległy zmianom strukturalnym, a parki utrzymały układ i charakter sprzed 1957 roku.

W latach 1957–1970 rozwój dzielnicy uzdrowskiej przebiegał w sposób bardzo intensywny i dynamiczny. W połowie lat 60. na miejscu dawnego Strandschloss powstał nowy hotel Bałtyk, będący wyrazem nowoczesnych tendencji architektonicznych. Spowodowało to przeniesienie głównego punktu dzielnicy do jego pierwotnej przedwojennej lokalizacji na ul. Mickiewicza (dawniej Schillstrasse), na której wcześniej skupiały się kluczowe funkcje tej części miasta. W miejscu dotychczasowego głównego punktu wyznaczonego po II wojnie światowej powstał lokalny punkt orientacyjny, wokół którego rozpoczęła się dalsza rozbudowa struktury urbanistycznej.

W miarę rozszerzania i wydłużania dzielnicy uzdrowskiej wzdłuż linii brzeżowej, możliwe stało się jej pełniejsze powiązanie komunikacyjne z miastem. Powstały trzy strategiczne punkty komunikacyjne, zlokalizowane wzdłuż ul. Zdrojowej, która łączyła dzielnicę uzdrowską z pozostałymi częściami miasta. Dzielnica wykształciła również dwa krańcowe punkty orientacyjne: hotel Bałtyk wraz z moło na zachodzie oraz amfiteatr na wschodnim krańcu, co wyraźnie zaznaczyło zasięg i charakter zabudowy.

1971–1985

W latach 1971–1985 kontynuowano intensywny rozwój dzielnicy w kierunku wschodnim, stopniowo zagospodarowując większość kwartałów aż do obszaru amfiteatru. Nowe tereny zabudowywano zgodnie z gęstością ustaloną przez istniejącą zabudowę w sąsiedztwie. Inwestycjom towarzyszyły również projekty zieleni, które miały na celu integrację przestrzeni urbanistycznej dzielnicy. W latach 70. XX wieku uzdrowisko podlegało intensywnej ekspansji w kierunku wschodnim, obejmując zabudową znaczną część wolnych kwartałów zajmowanych przed wojną przez hipodrom. W tym samym czasie, w zachodniej części dzielnicy, doszło do zagęszczenia istniejącej zabudowy. Charakter i znaczenie dotychczasowych punktów orientacyjnych pozostały niezmiennione. Jednakże w wyniku dynamicznego rozwoju wschodniego obszaru wykształcił się tam nowy, lokalny punkt.

1986–współcześnie

Po transformacji systemowej, wraz z rozwojem rynku prywatnego, wschodnia część dzielnicy zaczęła intensywnie rozwijać się pod kątem infrastruktury hotelowej oraz zabudowy apartamentowej, oferującej zarówno usługi uzdrowiskowe, jak i krótko-terminowy najem mieszkań. Nowe budynki cechują zwiększonymi względem wcześniejszej zabudowy gabarytami – ich gęstość zabudowy osiąga około 50%, przy czym obszary zielone stanowią maksymalnie 10% przestrzeni. Mają średnio 9 kondygnacji i prezentują nowoczesną formę architektoniczną, z wykorzystaniem materiałów takich jak szkło, tynk czy okładziny elewacyjne. Zmiana gabarytów jest wyraźnie zauważalna w kontekście wcześniejszej zabudowy – budynki są wyraźnie większe, wyższe i zajmują większą część działek. Apartamentowce wprowadziły również usługi na poziomie parteru, co z kolei pozytywnie wpływa na zróżnicowanie funkcjonalne przestrzeni. W przeciwieństwie do działań na obszarze starego miasta, do czasów transformacji systemowej w 1989 roku na terenie dzielnicy uzdrowiskowej nie wprowadzono nowej zabudowy. Dopiero po 1990 roku struktura urbanistyczna dzielnicy zaczęła być systematycznie uzupełniana przez zabudowę apartamentową, co spowodowało jej dalsze zagęszczenie. Proces ten nie wpłynął jednak znacząco na proporcje ani przebieg wcześniej ukształtowanych połączeń, które pozostały w pierwotnym układzie. W jednym z kwartałów, w którym ulokowano targowisko, powstał nowy lokalny punkt dzielnicy. Rozbudowa wschodniej części dzielnicy doprowadziła również do wykształcenia nowego węzła komunikacyjnego, który znacznie usprawnił połączenie uzdrowiska z wschodnimi obszarami miasta oraz główną trasą dojazdową.

Podsumowanie

Zmiany morfologiczne po II wojnie światowej były wynikiem zniszczeń oraz działań odbudowy, podzielonych zasadniczo na cztery etapy. W latach 1945–1956 większość kwartałów stanowiły gruzowiska zamieniane na zieleńce. Mimo tego zachowano układ komunikacyjny i główne punkty urbanistyczne, jak place ratuszowy i katedralny. W okresie 1957–1970 odbudowa w stylu historyzującym przywróciła zabudowę niskich kamienic, co pozwoliło wzbogacić przestrzeń publiczną. W tym samym czasie kształtująca się tkanka śródmieścia przeniosła punkty koncentracji w rejon nowych osiedli. W latach 1971–1985 na obrzeżach starego miasta pojawiły się wysokie bloki mieszkalne, które zatarły historyczny charakter obszaru, a głównym punktem stał się Park 18 Marca. W okresie 1986–1989 przywrócono zabudowę pierzejową w stylu postmodernistycznym, ożywiając centralną część miasta, a od 1990 roku sukcesywnie uzupełniano luki w zabudowie, łącząc historyczny układ urbanistyczny z nowoczesnymi funkcjami. Transformacje były napędzane zniszczeniami wojennymi, zmianami funkcjonalnymi, zmianami polityczno-gospodarczymi oraz inwestycjami infrastrukturalnymi, które razem pozwoliły zachować czytelność i spójność przestrzeni. Zebrane dane opisane i dane tabelaryczne zostaną zaprezentowane na czterech ilustracjach, odpowiadających poszczególnym okresom rozwoju.

Tabela 20 (na następnych stronach)

Badania morfologiczne struktury przestrzennej dzielnicy uzdrowskiej od 1945 roku do czasów współczesnych

Dzielnica uzdrowskowa

Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	Łączność architektoniczna dzielnic	Kompozycja urbanistyczna
Uzdrowsko 1945-1957										
	parki	nie dotyczy	95%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestronne publiczne, dostępność usług, zielone tereny	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nasadzenia wzdłuż wydm
	kwartały mieszkalne	15%	50%	zintegrowana sieć komunikacyjna, dostępność usług, zielone tereny	2 kondygnacje	dum jednorodzinny	cegła, tynk	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	jednorodność stylizacja charakterystyczna dla dzielnic (wznowiskowej)	budynki wznoszące
	kwartały usługowe	40%	30%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestronne publiczne, dostępność usług, zielone tereny	3 kondygnacje	willa	tynk	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	jednnorodność stylizacja charakterystyczna dla dzielnic (wznowiskowej)	budynki wznoszące
Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	Łączność architektoniczna dzielnic	Kompozycja urbanistyczna
1958-1969										
	parki	nie dotyczy	95%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestronne publiczne, dostępność usług, zielone tereny	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nasadzenia wzdłuż wydm
	kwartały mieszkalne	15%	50%	zintegrowana sieć komunikacyjna, dostępność usług, zielone tereny	2 kondygnacje	dum jednorodzinny	cegła, tynk	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	jednorodność stylizacja charakterystyczna dla dzielnic (wznowiskowej)	budynki wznoszące
	kwartały usługowe	36%	20%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestronne publiczne, dostępność usług, zielone tereny	7 kondygnacji	blok	tynk, szkle	małe zróżnicowanie	blok jednorodzinny	budynki wznoszące

Dzielnica uzdrowiskowa

Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	tożsamość architektoniczna dzielnicy	Kompozycja urbanistyczna
1970-1985										
	parki	nie dotyczy	95%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, dostępność usług, zielone terasy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nasadzenia wzdłuż wydm
	kwartaly mieszkaniowe	15%	50%	zintegrowana sieć komunikacyjna, dostępność usług, zielone terasy	2 kondygnacje	dom jednorodzinny	cegła, tynk	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	jednorodność stylizacyjna charakterystyczna dla dzielnicy uzdrowiskowej	budynki wznoszące
	kwartaly usługowe	36%	20%	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, dostępność usług, zielone terasy	7 kondygnacji	blok	tynk, szło	małe zróżnicowanie	brak jednorodności	budynki wznoszące
Dzielnica / rozwój na przestrzeni wieków	Typologia	Gęstość zabudowy	Udział zieleni	Elementy spajające przestrzeń	Skala zabudowy	Forma architektoniczna	Materiały elewacyjne	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	tożsamość architektoniczna dzielnicy	Kompozycja urbanistyczna
1985-współcześnie										
	parki	nie dotyczy	0,95	zintegrowana sieć komunikacyjna, przestrzenie publiczne, dostępność usług, zielone terasy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nie dotyczy	nasadzenia wzdłuż wydm
	kwartaly mieszkaniowe	0,15	0,5	zintegrowana sieć komunikacyjna, dostępność usług, zielone terasy	2 kondygnacje	dom jednorodzinny	cegła, tynk	Zróżnicowanie formy (geometria dachu, materiały itd.)	jednorodność stylizacyjna charakterystyczna dla dzielnicy uzdrowiskowej	budynki wznoszące
	kwartaly usługowe	0,5	0,1	zintegrowana sieć komunikacyjna, dostępność usług,	9 kondygnacji	apartamentowiec	tynk, szło	małe zróżnicowanie	brak jednorodności	budynki wznoszące

Ilustracja 219

Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu 1945-1957

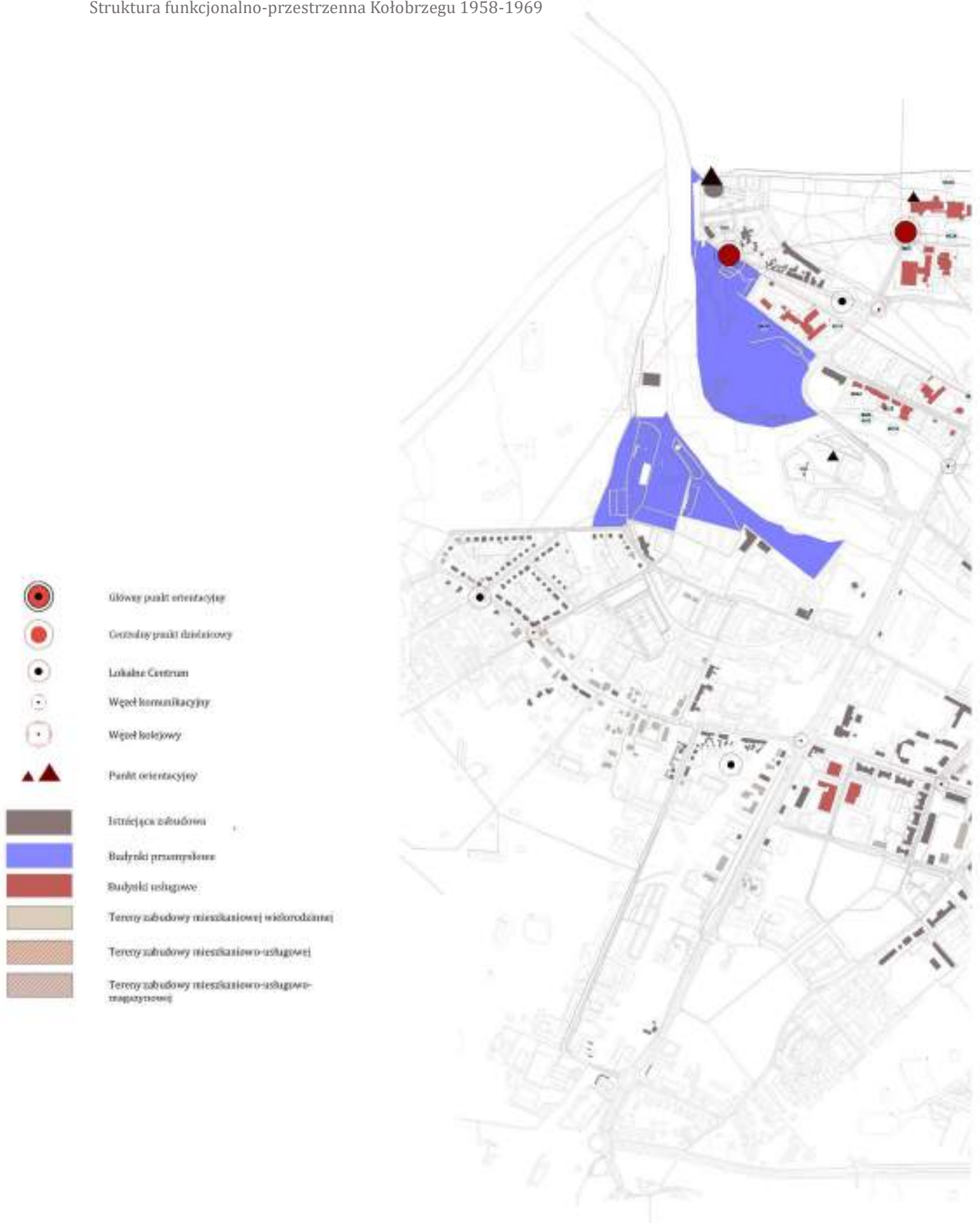
- Główny punkt orientacyjny
- Centralny punkt dzielnicowy
- Lokalno-Centrum
- Wzrost komarkacyjny
- Wzrost kolejowy
- Punkt orientacyjny
- Istniejąca zabudowa
- Budynek przemysłowe

Ilustracja 220

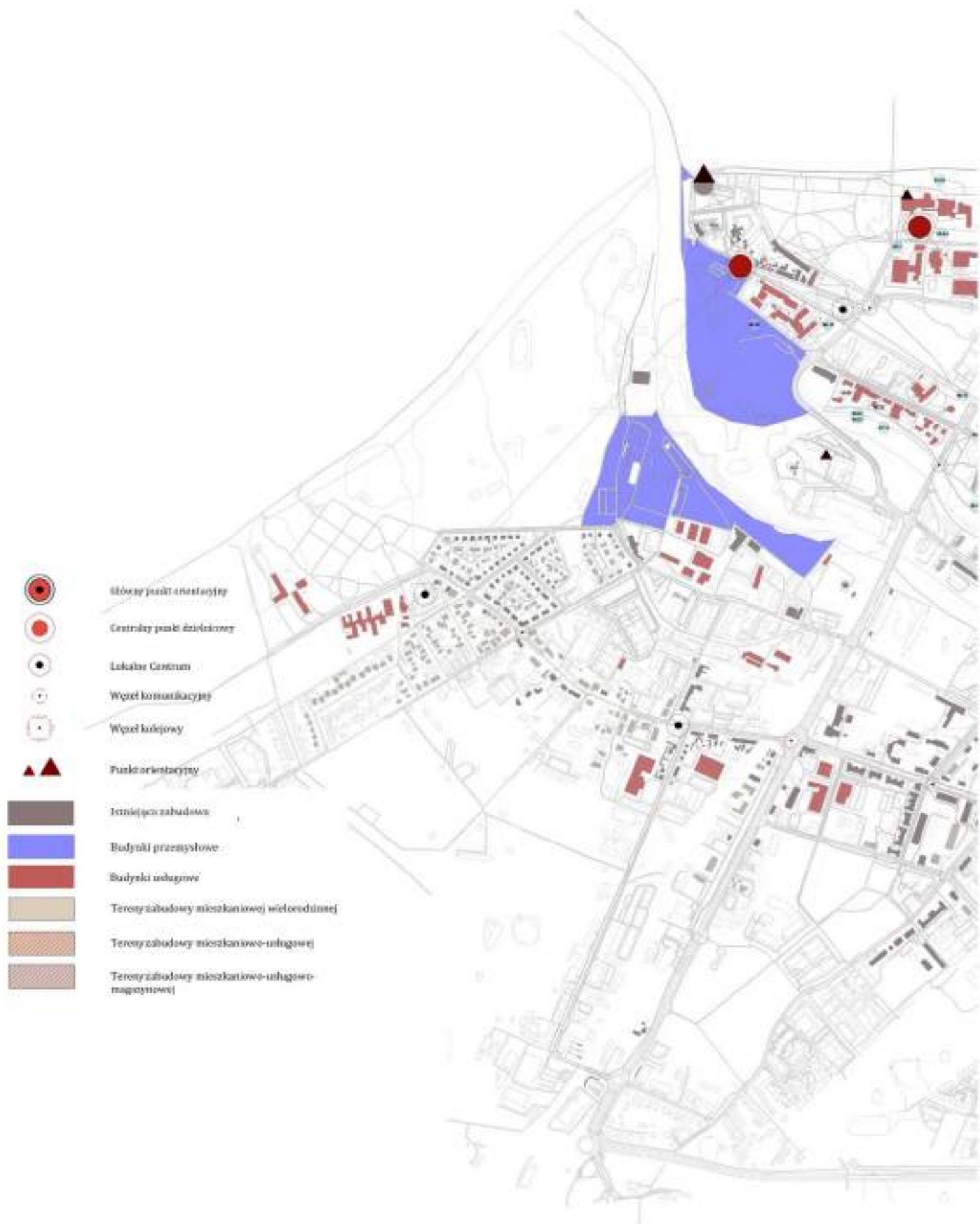
Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu 1958-1969

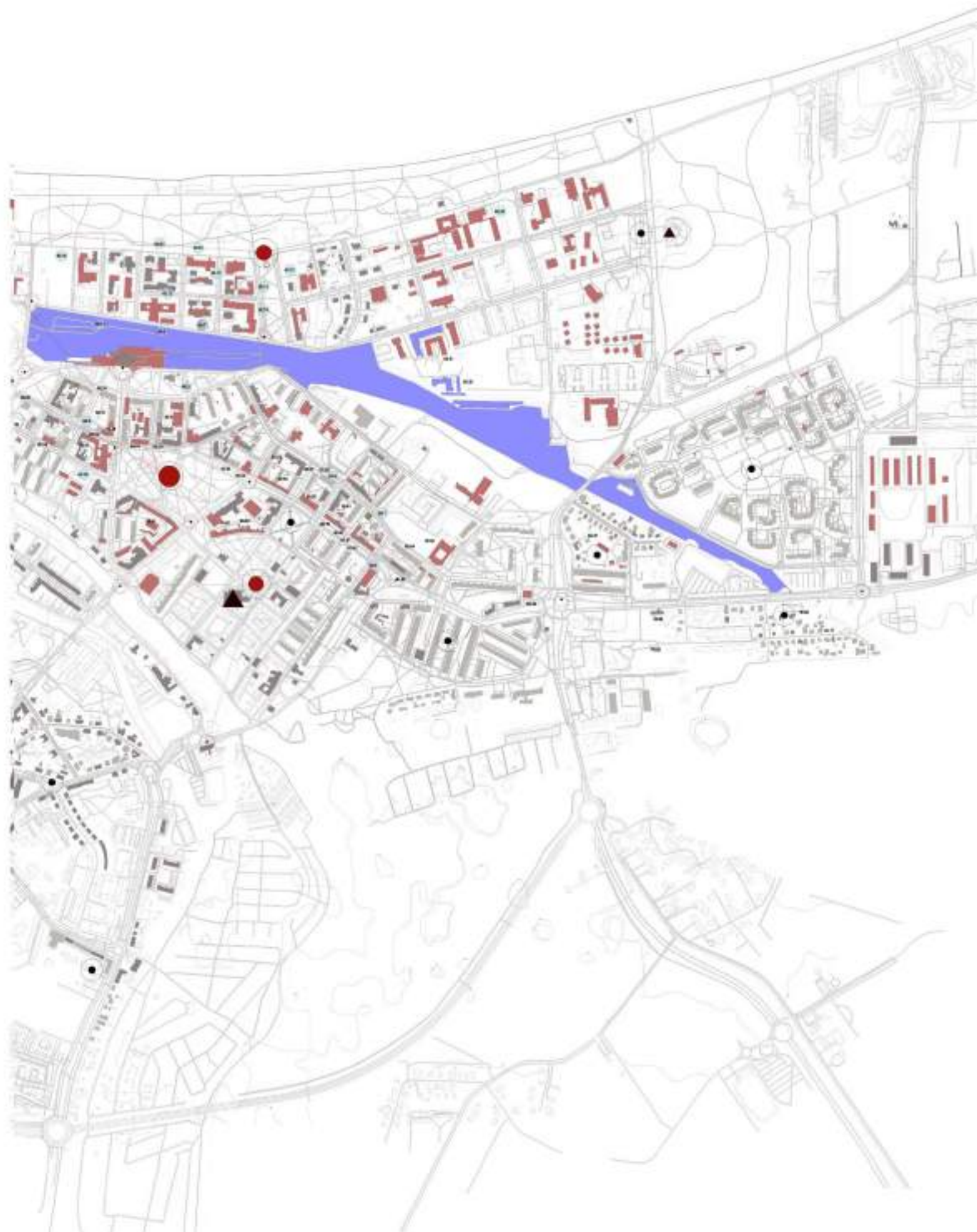

Ilustracja 221

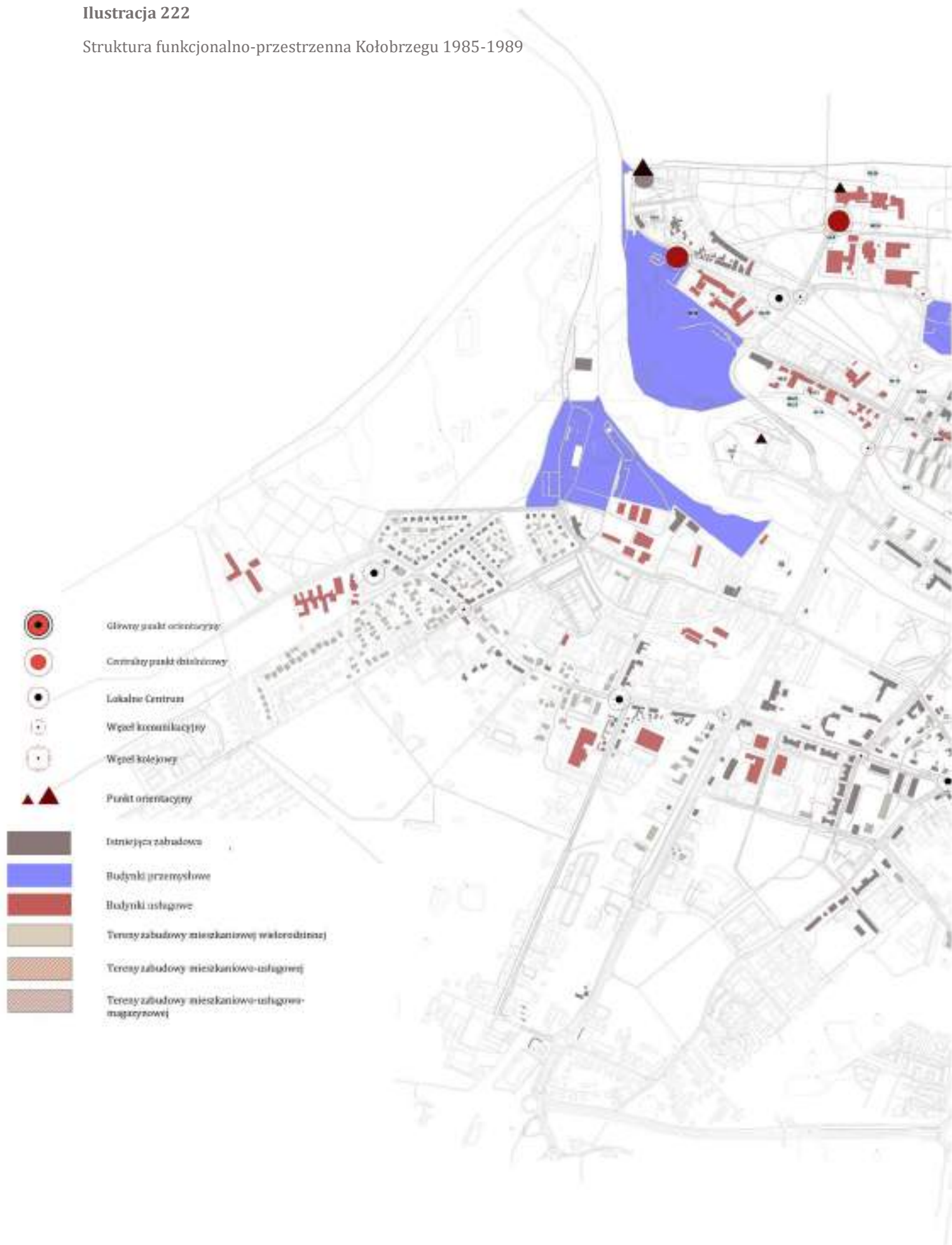
Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu 1970-1984

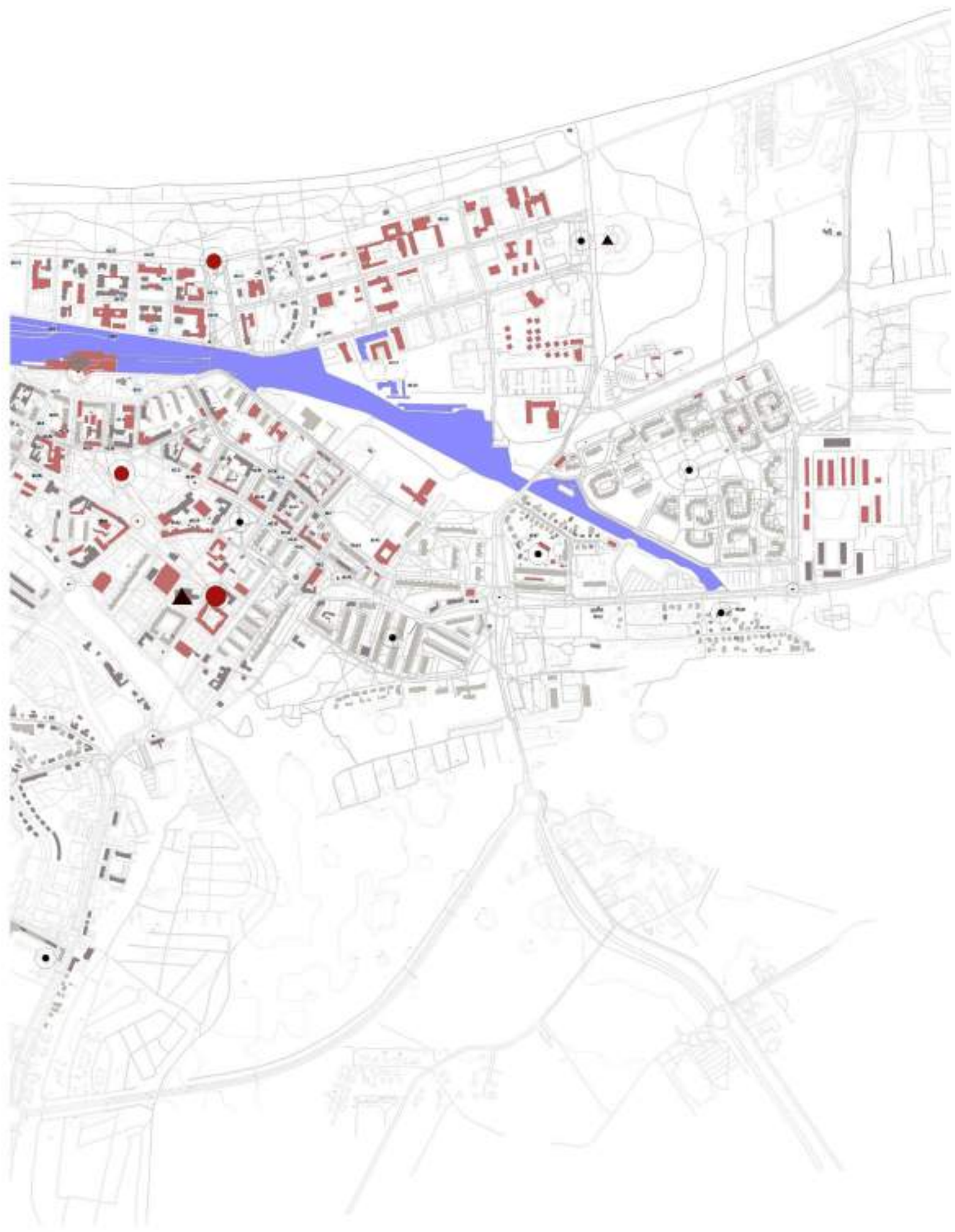

Ilustracja 222

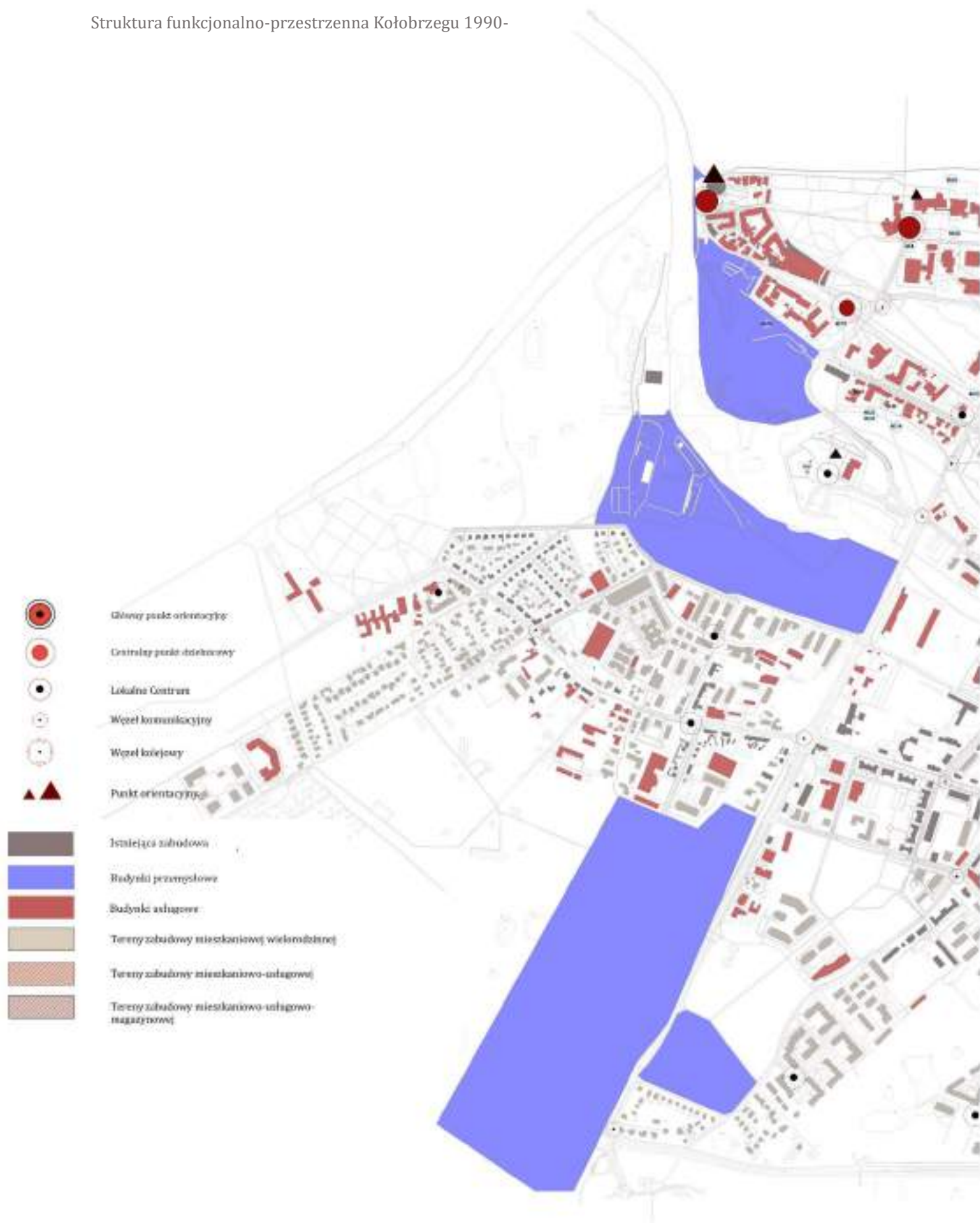
Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu 1985-1989

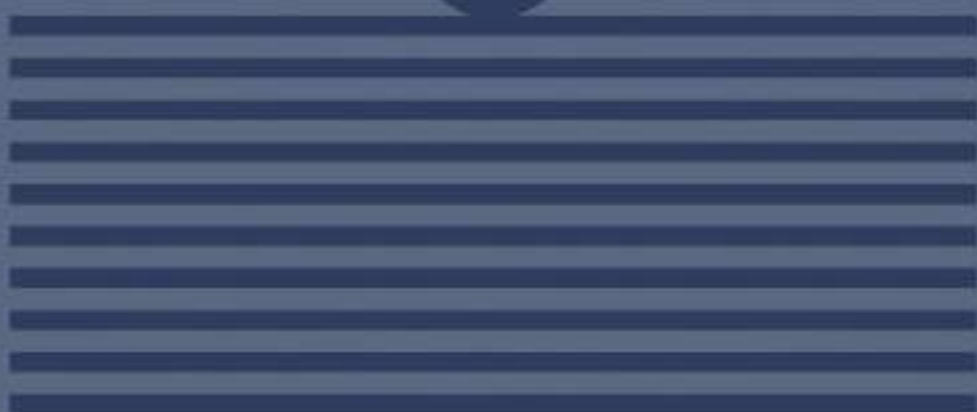

Ilustracja 223

Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu 1990-

8

Rozdział 8

Rzeczowa analiza pomiarowa

- 8.1. Rzeczowa analiza pomiarowa
- 8.2. Badania kwartałów
 - 8.2.1. Stare miasto
 - 8.2.2. Port
 - 8.2.3. Uzdrowisko
- 8.3. Wyniki analizy

8.1. Rzeczowa analiza pomiarowa

Przeprowadzone badania, obejmujące rozwój tkanki urbanistycznej Kołobrzegu od lokacji miasta po współczesne przemiany przestrzenne, przedstawione w rozdziałach 3–8, stanowią kompleksowy obraz dynamiki przestrzennej miasta. W celu weryfikacji poprawności wcześniejszych analiz i wyprowadzonych na ich podstawie wniosków opracowano autorską metodę analizy pomiarowej, opartą na precyzyjnie dobranych wskaźnikach uznanych za konstytutywne dla struktury przestrzennej i funkcjonowania miasta. W celu zobiektywizowania wyników oraz usystematyzowania uzyskanych danych zastosowano metodę ilościowego i jakościowego pomiaru, która umożliwia precyzyjną ocenę procesu odbudowy. Wskaźniki opracowane w ramach tej metody pozwalają nie tylko na ocenę jakości odbudowy i rekonstrukcji, ale również na identyfikację różnic i podobieństw pomiędzy poszczególnymi obszarami miasta oraz na wskazanie zależności między procesami przestrzennymi a czynnikami towarzyszącymi odbudowie. Tego typu analiza nie tylko weryfikuje dotychczasowe dane, ale także umożliwia ich obiektywne porównanie, co stwarza potencjał do rozszerzenia podobnych badań na inne miasta.

Podstawą analizy poszczególnych etapów odbudowy była uprzednio przeprowadzona analiza historyczna i morfologiczna, obejmująca przede wszystkim:

1. **Identyfikację procesu kształtowania miasta**, uwzględniająca wyodrębnienie kluczowych momentów wpływających na zmiany w jego strukturze przestrzennej. Analiza ta obejmowała m.in. historyczne procesy formowania przestrzeni Kołobrzegu, począwszy od jego lokacji miasta, rozwoju i późniejszą likwidację fortyfikacji, aż po utworzenie uzdrowiska i przekształceń przestrzennych okresu międzywojennego. Ponadto uwzględniono analizę przebiegu walk o miasto, ich konsekwencje.
2. **Ujawnienie struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta**, które wykazało wyraźny podział Kołobrzegu na trzy dzielnice: stare miasto, port i uzdrowisko. Każdy z tych obszarów charakteryzuje się specyficzną i unikalną strukturą przestrzenną;
3. **Wyznaczenie danych porównawczych**, takich jak gęstość zabudowy, liczba kondygnacji, powierzchnia terenów zielonych. Dane te zostały opracowane na podstawie statystyk, pomiarów własnych, analiz map, zdjęć satelitarnych oraz danych historycznych;
4. **Analiza strat wojennych oraz stopnia zniszczenia tkanki miejskiej**, uwzględniająca charakter działań zbrojnych. Wykorzystano w tym celu zdjęcia lotnicze oraz zrekonstruowano przebieg walk, co pozwoliło na szczegółowe określenie zakresu zniszczeń;
5. **Określenie etapów odbudowy**, wraz z analizą zmian morfologicznych, umożliwiające ocenę stopnia zachowania historycznej struktury urbanistycznej. Wskazano poszczególne etapy odbudowy, charakteryzujące się odmiennymi działaniami przestrzennymi, które odzwierciedlają odrębność procesów przestrzennych. Uwzględniono tu teorie konserwatorskie i polityczne wytyczne;

Podobnie jak w opisowych badaniach historyczno-morfologicznych, wyznaczono cztery okresy problemowe: do roku 1939, lata 1945–1957, okres modernistycznej odbudowy 1958–1984, oraz fazę postmodernistyczną i współczesną po 1985 roku. Dla każdego z tych okresów opracowano szczegółowe wskaźniki, które umożliwiły analizę przemian struktury i funkcjonalności miasta, zapewniając porównanie poszczególnych etapów odbudowy na podstawie danych pomiarowych.

Kryteria pozwalają na wyznaczenie następujących wskaźników:

1. **Czytelność historycznej struktury** (procentowy wskaźnik określający stopień zachowania pierwotnych cech obszaru). Jest to wskaźnik służący do oceny czytelności struktury przestrzennej wybranego obszaru w skali urbanistycznej i architektonicznej. W ocenie procentowej uwzględniono przede wszystkim obecność charakterystycznych cech strukturalnych w odniesieniu do stanu przedwojennego, np. rozmieszczenie zabudowy w kwartale, zwartość oraz układ pierzejowy zabudowy, skala urbanistyczna, formy architektoniczne, zagospodarowanie działek, rozwiązanie materiałowe, obecność dodatkowych elementów architektonicznych oraz detalu architektonicznego. Do badań wykorzystano informacje z analiz porównawczych map historycznych i analiz morfologicznych;
2. **Zróżnicowanie funkcjonalne** struktury miejskiej, mierzone w skali 1–3 (gdzie 1 oznacza brak zróżnicowania, a 3 – strukturę wielofunkcyjną). Wskaźnik służący ocenie różnorodności funkcjonalnej danego obszaru w odniesieniu do stanu przedwojennego. Wykonane z uwzględnieniem analizy funkcjonalności wybranych terenów na podstawie map historycznych i aktualnych;
3. **Elementy integrujące przestrzeń** w skali 1-3. Wskaźnik oceniający występowanie elementów spajających przestrzeń, takich jak zintegrowana sieć komunikacyjna, spójność architektoniczna, dostępność usług czy przestrzenie publiczne;
4. **Powierzchnia terenów zielonych** oraz ich udział procentowy w danym obszarze na podstawie map historycznych, aktualnych i zdjęć satelitarnych;
5. **Gęstość zabudowy** wyrażoną w procentach na podstawie map historycznych, aktualnych i zdjęć satelitarnych;
6. **Dominująca forma architektoniczna** danego okresu, sklasyfikowana według stylów dominujących przed i po II wojnie światowej;
7. **Średnia liczba kondygnacji** oraz **stopień zachowania historycznej tkanki** wykonane na podstawie analizy zdjęć lotniczych, historycznych danych, skanu 3D miasta i badań in situ.

Każdy z wyżej wymienionych wskaźników został usystematyzowany w formie tabeli, z uwzględnieniem periodyzacji badanych obszarów, umożliwiając analizę porównawczą. Każdy wskaźnik został umieszczony w odpowiednio przyporządkowanej kolumnie, zależnej od okresu historycznego. Wskaźniki obejmowały zarówno wartości

liczbowe, takie jak powierzchnia analizowanych obszarów, powierzchnia terenów zielonych oraz liczba kondygnacji, jak i wartości procentowe, m.in. udział terenów zielonych, czytelność struktury czy gęstość zabudowy. Pozostałe wskaźniki przypisano wartościom liczbowym od 1 do 3, zgodnie z przyjętymi przedziałami. Wiersze tabeli reprezentowały natomiast 76 obszarów wyodrębnionych we wcześniejszych rozdziałach. Takie zestawienie umożliwiło kompleksową ocenę każdego z analizowanych obszarów.

Dodatkowe badania oraz wskaźniki służące ocenie współczesnej przestrzeni miejskiej obejmują dane dotyczące obecnego stanu przestrzennego miasta, takie jak:

1. **Aktywność fasad**, na podstawie badań terenowych obejmująca ilość witryn sklepowych, otwartych przestrzeni usługowych i fasad integrujących przechodniów – wyrażona w skali od 1-3;
2. **Stopień ochrony konserwatorskiej i korelacja złoża konserwatorskich z ich realizacją**, w oparciu o analizę dokumentów planistycznych i danych dotyczących ochrony konserwatorskiej;
3. **Lokalne zasoby kulturowe i gospodarcze**, na podstawie point of interest i badań in situ, co pozwoliło na ocenę nasycenia danych obszarów miejscami o znaczeniu kulturowym i gospodarczym;
4. **Wskaźnik transformacji funkcji** – na podstawie wskaźnika funkcji przedwojennego i powojennego pozwalający określić kontynuację, redukcję lub zubożenie i uzupełnienie funkcji danego obszaru;
5. **Dostępność komunikacyjna** – na podstawie danych dotyczących komunikacji miejskiej, ścieżek rowerowych, chodników i ulic oraz badań in situ oceniono na ile dane obszary są zintegrowane komunikacyjnie (komunikacja piesza, samochodowa, rowerowa, transportu zbiorowego).

Kolejnym etapem analizy są przeprowadzone badania z wykorzystaniem technik statystycznych i badań komparatywnych, aby znaleźć powiązania pomiędzy wskaźnikami. Badania i wyniki przedstawiono w następnym podrozdziale.

Badania wykonano na wyselekcjonowanych obszarach.

Analizy morfologiczne i historyczne wykazały, że historyczna przestrzeń poszczególnych dzielnic składa się z wielu, podobnych do siebie kwartałów, posiadających wspólne cechy w wymiarze morfologicznym. Waloryzacja każdego z nich zdaje się bezzasadna i nie przyniosłaby miarodajnych wyników. Zdecydowano o **wyborze obszarów na podstawie analizy natężenia ruchu**. Zawężenie analiz urbanistycznych w obrębie poszczególnych dzielnic pozwoli na bardziej precyzyjne wyniki. Wybrane na podstawie analizy natężenia ruchu obszary wskazują na bardziej aktywne rejony Kołobrzegu, które na co dzień są wykorzystywane w większym zakresie. Pozwala to zobiektywizować pomiary, a także skoncentrować się na użytkowanych częściach Kołobrzegu, co prowadzi do bardziej precyzyjnych wniosków. W związku z tym opracowano autorski pomiar natężenia ruchu pieszego. Miał on służyć do wyznaczenia najbardziej współcześnie aktywnych, żywotnych terenów miejskich, a tym samym do ustalenia, która formy odbudowy powojennej stworzyła najbardziej przestrzenie sprzyjające życiu miejskiemu oraz jego kontynuacji w oparciu o strukturę historyczną.

Do jego określenia użyto kilka rodzajów danych:

D1 – Mapowanie Punktów Użyteczności Publicznej - Point of Interest (bazując na otwartych danych Systemu Informacji Przestrzennej miasta Kołobrzeg);

D2 – Analiza szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych (bazująca na turystycznych serwisach mapowych oraz historycznych mapach);

D3 – Analiza zdjęć satelitarnych (bazując na otwartych danych Systemu Informacji Przestrzennej miasta Kołobrzeg);

D4 – Badania in situ.

D1 – Point of interest stanowią punkty w przestrzeni wyrażające specyficzne miejsca skupiające użyteczność publiczną różnego rodzaju m.in.:

– Atrakcje turystyczne i historyczne: miejsca przyciągające turystów, np. zabytki, muzea, parki, pomniki;

– Usługi publiczne: Szpitale, szkoły, urzędy, stacje benzynowe, posterunki policji, przystanki komunikacji miejskiej, itp.;

– Obiekty usługowe: Sklepy, restauracje, kawiarnie, hotele, poczta, banki, itp.;

– Sport i Rekreacja: Stadiony, korty tenisowe, parki, place zabaw, siłownie, baseny, itp.;

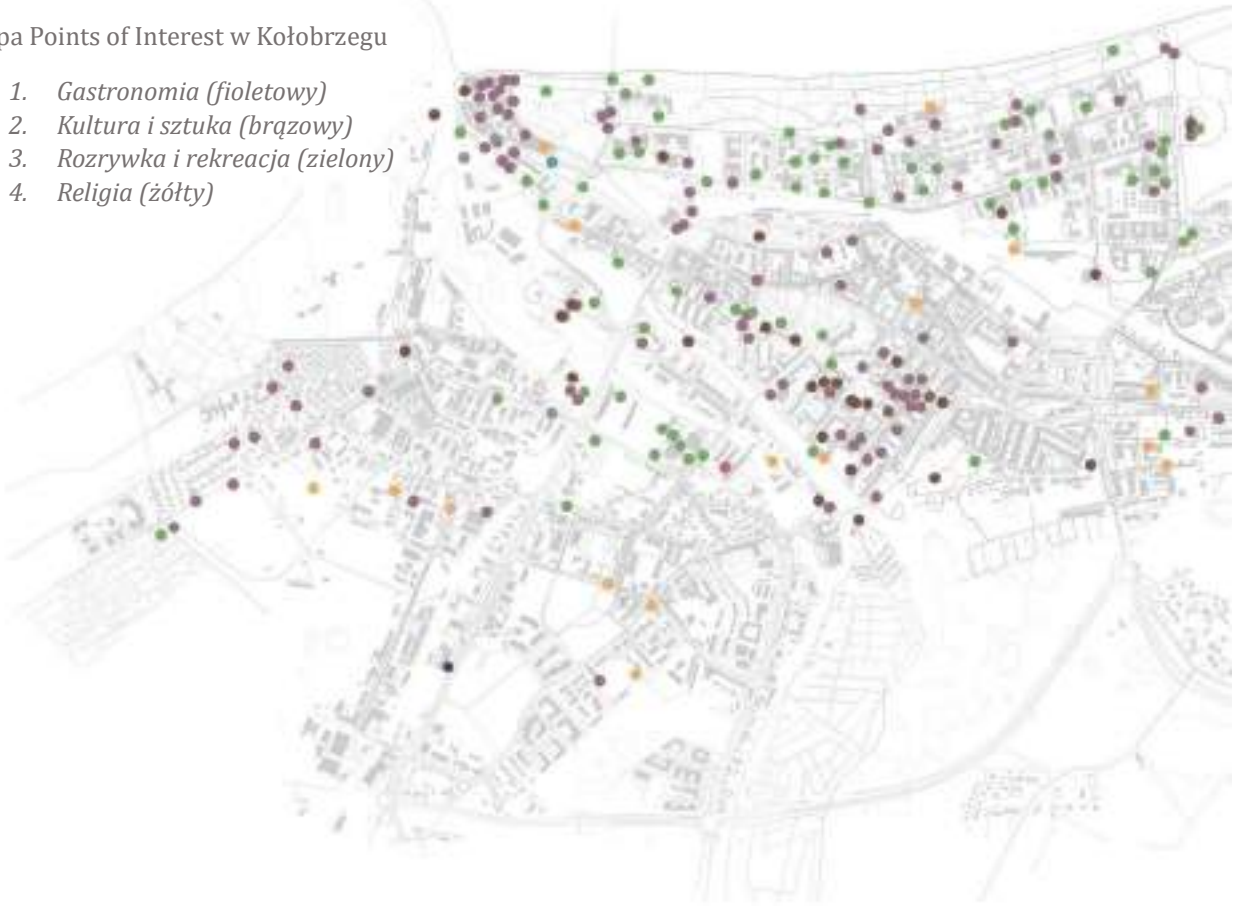
– Kultura i Rozrywka: kina, galerie sztuki, centra konferencyjne, itp.;

– Komunikacja: dworce kolejowe, port, przystanie, parkingi, itp.

Ilustracja 224

Mapa Points of Interest w Kołobrzegu

1. *Gastronomia (fioletowy)*
2. *Kultura i sztuka (brązowy)*
3. *Rozrywka i rekreacja (zielony)*
4. *Religia (żółty)*

Punkty zainteresowania pozwoliły na badanie wzorców użytkowania przestrzeni miejskiej w Kołobrzegu. W przestrzeni miejskiej Kołobrzegu znajduje się 358 punktów charakteryzujących się wysokim zainteresowaniem zarówno wśród mieszkańców jak i turystów/kuracjuszy. 46% stanowią usługi gastronomiczne. Drugą najliczniejszą grupą sięgającą 25% jest sport i rekreacja obejmującą zarówno baseny, spa i wellness jak i parki. Grupą o najmniejszej ilości punktów stanowią urzędy i służby.

Ilustracja 225

Mapa Points of Interest w Kołobrzegu. Stare miasto

1. *Gastronomia (fioletowy)*
2. *Kultura i sztuka (brązowy)*
3. *Rozrywka i rekreacja (zielony)*
4. *Religia (żółty)*

Mapowanie punktów zainteresowań wskazuje na dwa główne obszary skupiające dużą część atrakcji. Jest to rejon starówki i portu w okolicach latarni morskiej. Z kolei większa część punktów z grupy sport i rekreacja znajduje się w obszarze uzdrowiska. Mapowanie pokazało również, że w obrębie trzech wspomnianych dzielnic o największym udziale POI – uzdrowiska, starówki i portu są one skupione na wybranych ulicach.

Pokazuje to, które obszary posiadają funkcje miastotwórcze i są najczęściej odwiedzane. Ciekawym dla dalszej analizy, wykraczającym poza ramy niniejszej pracy zdaje się być zależność pomiędzy rodzajem odbudowy a ilością POI. Na obszarze starówki z wybudowanymi blokami punkty zainteresowań w ogóle nie występują.

D2 – Kolejną warstwę mapowania stanowią szlaki turystyczne i ścieżki rowerowe. Wskazują one miejsca warte uwagi zarówno pod względem przyrodniczym jak i historycznym. W Kołobrzegu występuje 6 tras pieszych, 3 rowerowe i 1 kajakowa⁵⁶⁹. Szlaki turystyczne prowadzą od Budzistowa do dzielnicy portowej, obejmują też spacery wzdłuż nadmorskiego parku. Ciekawą trasę stanowi szlak dawnych fortyfikacji Kołobrzegu, punktujący wiele obiektów zabytkowych w mieście. Z kolei ścieżki rowerowe okalają cały Kołobrzeg i prowadzą zarówno przez parki jak i tranzytowe ulice. Lokalizacja obu tras częściowo pokrywa się z punktami zainteresowań, szczególnie w rejonie Placu Rynkowego, dzielnicy portowej oraz wzdłuż deptaku graniczącego z nadmorskim parkiem.

Ilustracja 226

Mapa szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych

D3 – Przy określaniu miejsc o największym ruchu wzięto również pod uwagę ortofotomapy. Pozwoliły one na identyfikację obszarów przyciągających duże grupy ludzi. Do analiz wykorzystano ortofotomapy z następujących okresów: 08.2023, 07.2022, 03.2022, 04.2021, 07.2020, 03.2020, 04.2019, 06.2018, 09.2017, 06.2017, 07.2014, 07.2013, 10.2012, 10.2010, 04.2008, 04.2005, 06.1996, 07.1995. Dzięki różnym okresom fotografii ukazującym Kołobrzeg w sezonie turystycznym i poza nim, możliwe było

⁵⁶⁹ „Mapa rowerowa Kołobrzegu”, dostęp 3 styczeń 2022, <https://kolobrzeg.eu/rowerowe>.

zobiektywizowanie wyników i wskazanie miejsc skupiających największą ilość osób. Dane te pokryły z wyznaczonymi punktami zainteresowań (POI).

D4 – Kolejnym istotnym elementem analiz były badania in situ. Podczas wizji lokalnych przeprowadzonych w 2021 i 2022 roku dokonano identyfikacji najliczniej uczęszczanych miejsc w Kołobrzegu. Poprzez obserwację ruchu pieszych w kluczowych miejscach obejmujących m.in Plac Rynkowy, Plac 18 Marca, ul. Mickiewicza, ul. Towarową i Portową dostrzeżono znacznie większe natężenie ruchu w stosunku do mniejszych ulic, szczególnie oddalonych od szlaków turystycznych.

Zebrane w całość wyniki mapowania pozwoliły na określenie ulic o największym natężeniu ruchu pieszego. Stanowiło to podstawę do wyznaczenia obszaru dalszych analiz morfologicznych mających na celu dalsze i bardziej szczegółowe badania. Do analizy zastosowano podział Kołobrzegu na cztery obszary strukturalne – śródmieście ze starym miastem, port, uzdrowisko oraz fragment dzielnicy zachodniej, po lewej stronie Parsęty, przy historycznym lasku Maikuhle.

– W śródmieściu największe natężenie ruchu zaobserwowano na ulicach: Armii Krajowej, Dubois, Giełdowej, Gierczak, Rzecznej, Wąskiej, Bogusława X, Kamiennej, Słowińców, Al. Jana Pawła II, Placu 18 marca, Zwycięzców, Dworcowej, Jagiellońskiej i Unii Lubelskiej.

– W dzielnicy portowej analiza obejmowała ulice: Solną, Bałtycką, Szyprów, Zdrojową, Portową, Mickiewicza, Spacerową, Towarową i Morską.

– Największe natężenie ruchu na obszarze dzielnicy uzdrowskiej występuje w rejonie ulic: Mickiewicza, Reymonta, Deptaku Rodziewiczówny, Alei Nadmorskiej, Fredry, Sikorskiego i Norwida. Analiza zachodniej dzielnicy Kołobrzegu objęła ulice Arciszewskiego i Wiosenną. Na podstawie wyznaczonych ulic ustalono przylegające do nich obszary do dalszej analizy – razem 76.

Ilustracja 227

Mapa największego natężenia ruchu

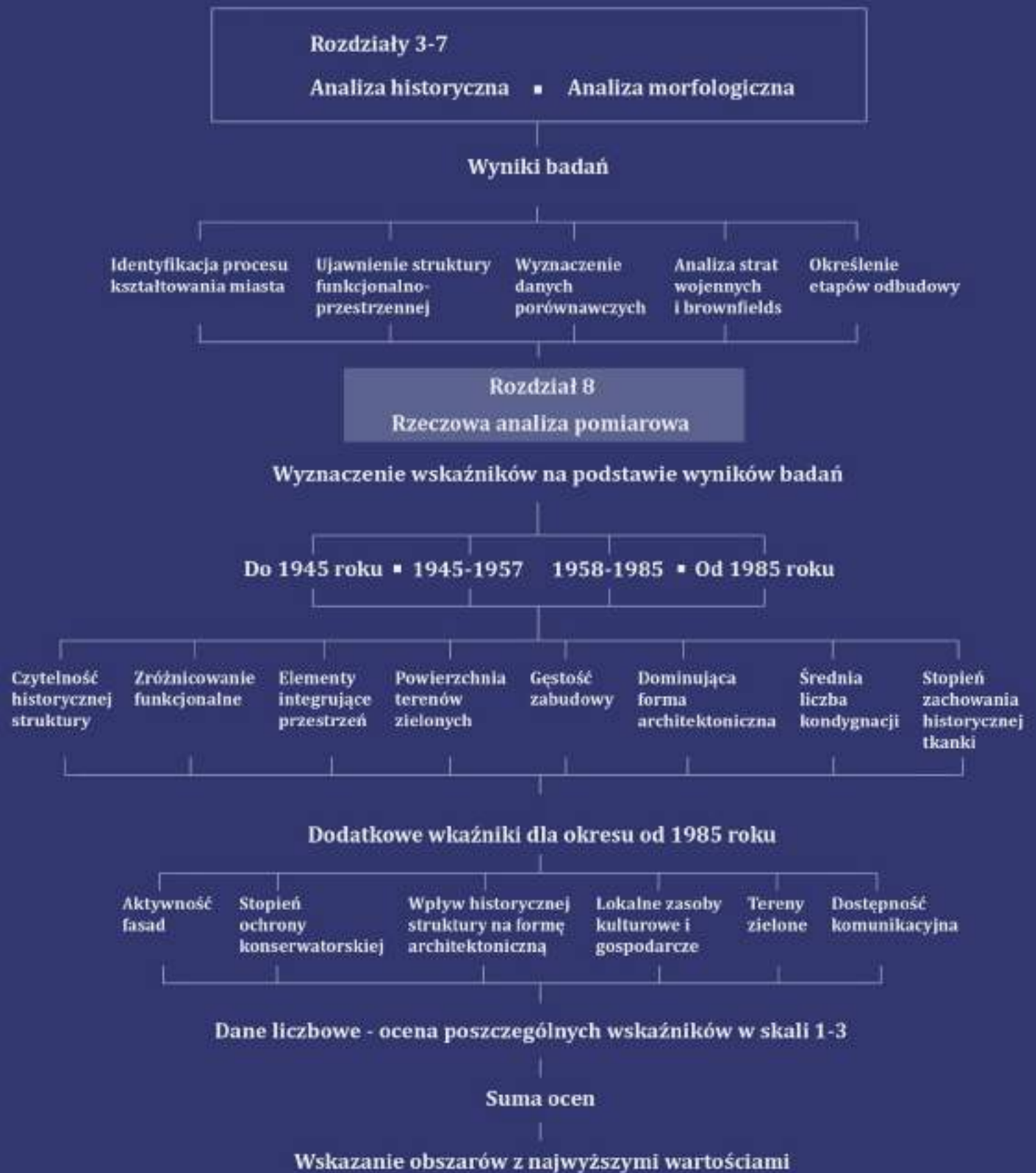

Ilustracja 228

Obszary wybrane do analizy

Przykład

W celu przedstawienia analizy warto przywołać trzy wybrane obszary starego miasta, których procesy odbudowy znacząco się od siebie różniły. Ich zestawienie pozwoli na lepsze zrozumienie tabeli stanowiącej elementy krytycznej analizy kolejnych etapów odbudowy.

Obszar 1 – Plac Ratuszowy, z renowacją i częściową rekonstrukcją w 1945 roku;

Obszar 8 – obszar zamknięty ulicami Armii Krajowej, Wąską, Rzeczną i Łopuskiego, z odbudową w latach 70. XX wieku w stylu modernistycznym;

Obszar 12 – obszar wyznaczony przez ulice Armii Krajowej, Gierczak, Mariacką i Narutowicza. z odbudową w połowie lat 80. XX wieku w stylu postmodernistycznym.

Ilustracja 230 ,231, 232

Wyznaczenie obszarów dla ilustracji analizy

1. Wyznaczenie wskaźników w okresie czasowym do 1945 roku

Pierwszym elementem składowym analizy jest zebranie w formie tabelarycznej informacji potrzebnych do wyznaczenia poszczególnych wskaźników. Przeanalizowane obszary na obszarze starego miasta o powierzchniach 0,40 ha, 2,40 ha oraz 0,66 ha miały przed II wojną światową w pełni czytelną strukturę dzielnicy, z zachowaną tkanką miejską na poziomie 100%. Różniły się jednak pod względem funkcjonalności, udziału terenów zielonych, gęstości zabudowy oraz dominujących form architektonicznych, co zilustrowano w poniższej tabeli:

Powierzchnia kwartałów	Czytelność historycznej struktury urbanistycznej przed wojną	Zróżnicowanie funkcjonalne struktury przed wojną	Występowanie elementów spajających przestrzeń przed wojną	Zielen przed wojną	Zielen przed wojną	Gęstość zabudowy przed wojną	Dominująca forma architektoniczna przed wojną	Średnia liczba kondygnacji przed wojną	Stan zachowania historycznej tkanki przed wojną
40,03	100%	2	3	0	0%	38%	Architektura MIX w.	2	100%
240,73	100%	3	3	38,654	25%	40%	Architektura nowożytna	4	100%
65,83	100%	2	3	3,2915	5%	80%	Architektura nowożytna	3	100%

Tabela 21

Analiza obszarów ilustrujących metodę w okresie czasowym do 1945 roku

Każdy z obszarów wykazywał wysoki poziom urbanizacji i przestrzennego zróżnicowania. Tabela ta stanowi więc podstawę i zarazem punkt wyjścia do przeprowadzenia dalszych analiz porównawczych.

2. Wyznaczenie wskaźników w okresie czasowym 1945-1947

Kolejnym elementem analizy jest zestawienie informacji pozwalające na weryfikację badań dotyczących okresu powojennego (1945–1957). Dzięki temu oszacowano wskaźniki odwołujące się do zachowanych elementów struktury urbanistycznej, jak przedstawiono poniżej.

Tabela 22

Analiza obszarów ilustrujących metodę w okresie czasowym 1945-1957

Powierzchnia kwartałów	Czytelność historycznej struktury urbanistycznej 1945-1957	Zróżnicowanie funkcjonalne struktury 1945-1957	Występowanie elementów spajających przestrzeń 1945-1957	Gęstość zabudowy 1945-1957	Powierzchnia zachowanych budynków
40,03	100%	3	2	38%	7,9
240,73	20%	1	2	1%	0,3
65,83	10%	1	2	0%	0%

Zestawienie obu tabel umożliwi weryfikację zniszczeń wojennych dla każdego z obszaru, ocenę zmian funkcjonalnych i morfologicznych jakie zaszły w pierwszym dziesięcioleciu po II wojnie światowej. W przypadku analizy trzech przykładowych obszarów można zauważyć, że choć czytelność historycznej struktury uległa znacznemu pogorszeniu, ale zachowane pierwotne układy komunikacyjne nadal pełniły rolę elementów spajających przestrzeń.

3. Wyznaczenie wskaźników w okresie czasowym 1958-1985

Kolejny etap analizy obejmuje lata 1958–1985. Tabela pokazuje wpływ działań urbanistycznych tego okresu na strukturę miasta zgodnie ze wcześniej opisanymi wskaźnikami:

Powierzchnia kwartałów	Czytelność historycznej struktury urbanistycznej 1958-1985	Zróżnicowanie funkcjonalne struktury 1958-1985	Występowanie elementów spajających przestrzeń 1958-1985	Gęstość zabudowy 1958-1985	Dominująca forma architektoniczna 1958-1985	Średnia liczba kondygnacji 1958-1985	Powierzchnia budynków 1958-1985
40,03	100%	3	2	38%	Architektura XIX w.	2	7,9
240,73	10%	1	1	17%	Architektura socjodemokratyczna	12	41,6
65,83	10%	1	1	0%	-	-	-

Tabela 23

Analiza obszarów ilustrujących metodę w okresie czasowym 1958-1985

Lata 1958–1985 ukazują wybiórczość w odbudowie miasta – tylko w 1 z 3 prezentowanych obszarów zaszły zmiany przestrzenne. Porównując proces odbudowy ze stanem przedwojennym dostrzec można duże zmiany w strukturze. Poprzez urbanistyczną i architektoniczną formę zmieniającą układ domów czy liczbę kondygnacji utraciono czytelność historycznej struktury.

4. Wyznaczenie wskaźników w okresie czasowym 1986 -

W ostatnim analizowanym okresie, począwszy od 1986 roku, widoczne są dążenia do przywrócenia ich historycznego charakteru. Jest to wyrażone w zwiększonym poziomie integracji oraz bardziej zbliżonych do oryginalnych wskaźników.

Powierzchnia kwartałów	Czytelność historycznej struktury urbanistycznej 1958-1985	Zróżnicowanie funkcjonalne struktury 1958-1985	Występowanie elementów spajających przestrzeń 1958-1985	Gęstość zabudowy 1958-1985	Dominująca forma architektoniczna 1958-1985	Średnia liczba kondygnacji 1958-1985	Powierzchnia budynków 1958-1985
40,03	100%	3	3	38%	Architektura XIX w.	2	7,9
240,73	10%	2	2	31%	Architektura socjodemokratyczna	5	33,6
65,83	80%	3	2	43%	Architektura postmodernistyczna	5	28,6

Tabela 24

Analiza obszarów ilustrujących metodę w okresie czasowym 1986-

Dane te potwierdzają, że ostatnia faza odbudowy dążyła do przywrócenia historycznego charakteru tych obszarów. W celu pogłębienia analizy dla stanu aktualnego przeprowadzono również ocenę dodatkowych wskaźników, takich jak aktywność fasad, korelacja założeń konserwatorskich z ich realizacją, lokalne zasoby kulturowe i gospodarcze, wskaźnik transformacji funkcji oraz dostępność komunikacyjna. Obszary zostały poddane ocenie w skali 1 do 3.

Ocena procesu odbudowy daje wynik po zsumowaniu przyjętych wartości. Suma punktów wynosiła odpowiednio:

13 dla Obszaru 1,

10 dla Obszaru 8

12 dla Obszaru 12.

Najwyższe wartości uzyskał obszar z dominacją tkanki historycznej. Równie wysoko został oceniony obszar nr 12, w którym dominowała zabudowa w stylu postmodernistycznym z odwołaniami do historycznej zabudowy. Udowadnia to, że wprowadzenie różnorodnej zabudowy o mieszanej funkcji odwołującej się do stanu przedwojennego pozwala utrzymać historyczną strukturę miejską.

Powierzchnia kwartałów	Dominująca forma architektoniczna po odbudowie	Średnia liczba kondygnacji po odbudowie	Aktywność fasad	Stopień ochrony konserwatorskiej	Korelacja założeń konserwatorskich z realizacją	Wpływ historycznej struktury na formę architektoniczną	Lokalne zasoby kulturowe i gospodarcze	Wskaźnik transformacji funkcji	Tereny zielone	Tereny zielone	Dostępność komunikacyjna
40,03	Architektura przedwojenna	2	3	3	3	3	3	3	0	0%	1
240,73	Architektura socjodemokratyczna	8,5	3	1	1	2	1	2	103,4	43%	3
65,83	Architektura postmodernistyczna	5	2	3	2	3	3	3	5	8%	2

Tabela 25

Analiza obszarów ilustrujących metodę w okresie czasowym 1986-

Powyższy przykład ilustruje sposób analizy pozostałych 73 obszarów w oparciu o tę samą metodologię.

Ilustracja 233

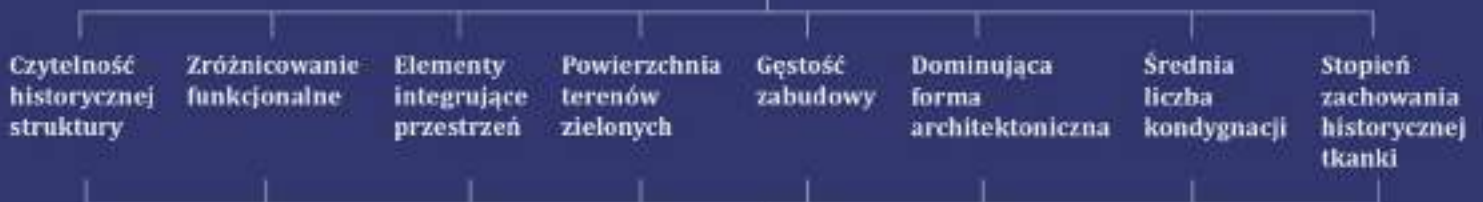
Schemat analizy

Wybór obszarów do analizy

Wyznaczenie wskaźników w czterech okresach czasowych

Do 1945 roku ■ 1945-1957 ■ 1958-1985 ■ Od 1985 roku

Dodatkowe wskaźniki dla okresu od 1985 roku

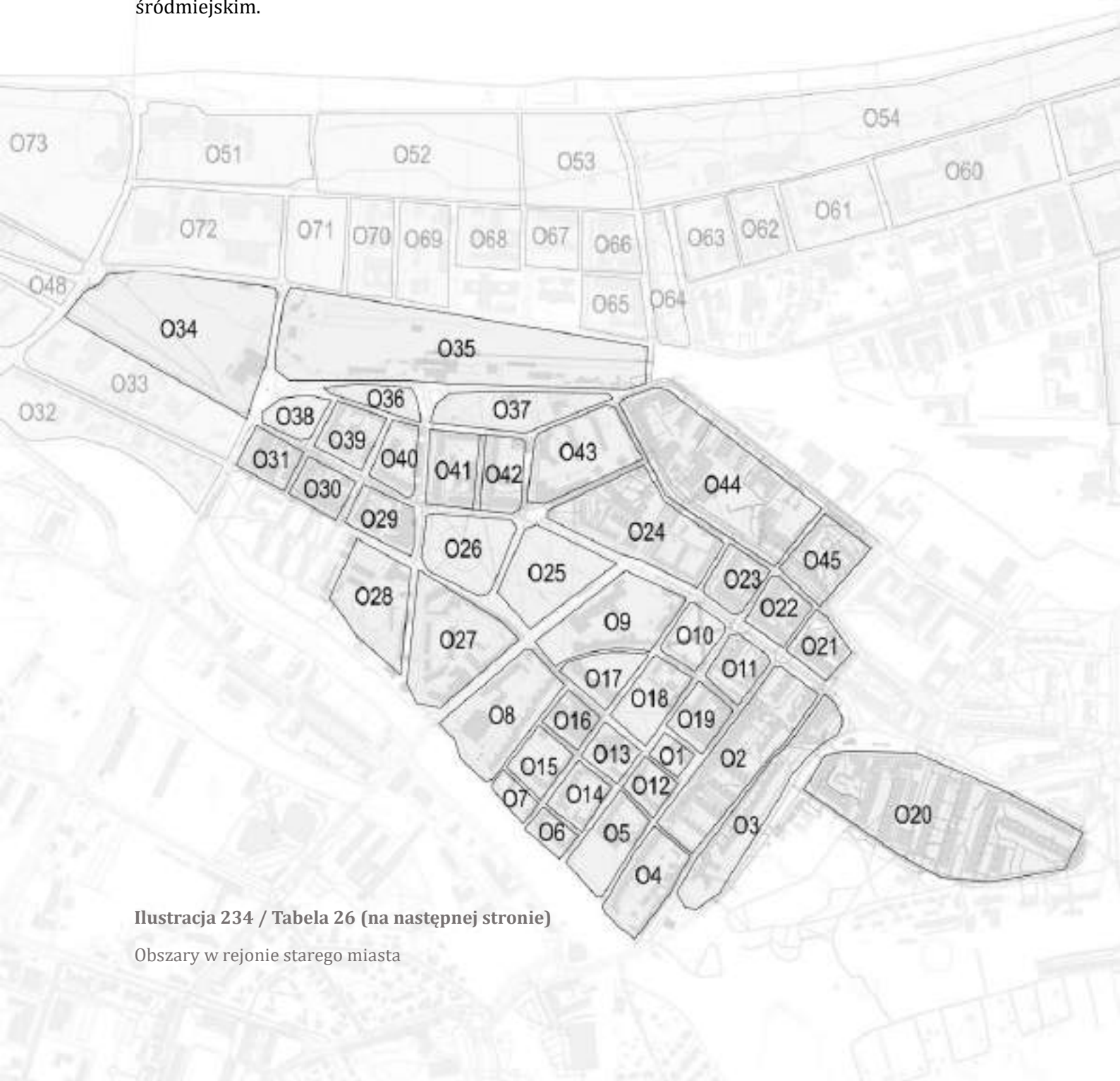
Dane liczbowe - ocena poszczególnych wskaźników w skali 1-3

Suma ocen

Wskazanie obszarów z najwyższymi wartościami

8.2. Badania kwartałów

Metoda zaprezentowana w poprzednim podrozdziale została zilustrowana na trzech odmiennych obszarach. Analiza obejmuje jednak także inne dzielnice i obszary wyodrębnione zgodnie z wcześniej przedstawionymi kryteriami. W związku z tym, poniżej przedstawione zostaną badania poszczególnych terenów w kontekście całej dzielnicy. Ze względu na to, że historyczna struktura miejska Kołobrzegu obejmuje trzy główne dzielnice, poszczególne obszary zostały wyznaczone w ich obrębie i analizowane odrębnie. W ramach analizy 76 badanych obszarów przydzielono do trzech dzielnic zgodnie ze podziałem: stare miasto, port oraz uzdrowisko. Podział ten kształtuje się następująco: W obszarze **starego miasta** sklasyfikowano 43 jednostek: 19 zlokalizowanych w obrębie historycznego miasta lokacyjnego oraz 24 w obszarze śródmiejskim.

Ilustracja 234 / Tabela 26 (na następnej stronie)

Obszary w rejonie starego miasta

Obszar	Pierzeja północna	Pierzeja wschodnia	Pierzeja południowa	Pierzeja zachodnia	Powierzchnia obszarów
1	Plac Ratuszowy				40,03
2	ul. Giełdowa	ul. Mariacka	ul. Budowlana	al. Jana Pawła II	201,87
3	al. Jana Pawła II	ul. Kamienna	ul. Rzeczna	ul. Budowlana	247,93
4	ul. Mariacka	ul. Budowlana	ul. Rzeczna	ul. Gierczak	147,87
5	ul. Mariacka	ul. Gierczak	ul. Rzeczna	ul. Narutowicza	135,29
6	ul. Brzozowa	ul. Narutowicza	ul. Rzeczna	ul. Katedralna	37,13
7	ul. Brzozowa	ul. Katedralna	ul. Rzeczna	ul. Wąska	31,88
8	ul. Armii Krajowej	ul. Wąska	ul. Rzeczna	ul. Łopuskiego	240,73
9	al. Jana Pawła II	ul. Katedralna	ul. Dubois	ul. Armii Krajowej	232,04
10	al. Jana Pawła II	ul. Ratuszowa	ul. Dubois	ul. Katedralna	84,93
11	al. Jana Pawła II	ul. Gierczak	ul. Dubois	ul. Ratuszowa	85,52
12	ul. Armii Krajowej	ul. Gierczak	ul. Mariacka	ul. Narutowicza	65,83
13	ul. Armii Krajowej	ul. Narutowicza	ul. Mariacka	ul. Katedralna	61,08
14	ul. Mariacka	ul. Narutowicza	ul. Brzozowa	ul. Katedralna	79,93
15	ul. Mariacka	ul. Katedralna	ul. Brzozowa	ul. Wąska	76,81
16	ul. Armii Krajowej	ul. Katedralna	ul. Mariacka	ul. Wąska	57,65
17	ul. Dubois	ul. Katedralna	ul. Armii Krajowej		90,11
18	ul. Dubois	ul. Ratuszowa	ul. Armii Krajowej	ul. Katedralna	118,92
19	ul. Dubois	ul. Gierczak	Plac Ratuszowy	ul. Ratuszowa	77,91
20	ul. Koszalińska	ul. Jerzego	ul. Bogusława X	ul. Kamienna	692,38
21	ul. Unii Lubelskiej	ul. Budowlana	al. Jana Pawła II	ul. Giełdowa	70,28
22	ul. Unii Lubelskiej	ul. Giełdowa	al. Jana Pawła II	ul. Graniczna	83,76
23	ul. Unii Lubelskiej	ul. Graniczna	al. Jana Pawła II	ul. Katedralna	82,59
24	ul. Unii Lubelskiej	ul. Łopuskiego	al. Jana Pawła II	ul. Drzymały	123,43
25	al. Jana Pawła II	ul. Łopuskiego	ul. Armii Krajowej	ul. Sybiraków	192,41
26	Plac 18 Marca				174,93
27	ul. Armii Krajowej	ul. Łopuskiego	ul. Dworcowa		259,27
28	al. I Armii WP	ul. Dworcowa	ul. Frankowskiego		219,19
29	ul. Zwycięzców	ul. Dworcowa	al. I Armii WP	ul. Źródłana	94,28
30	ul. Zwycięzców	ul. Źródłana	al. I Armii WP	ul. Pomorska	73,48
31	ul. Zwycięzców	ul. Pomorska	al. I Armii WP	ul. Solna	63,95
32	ul. Portowa	ul. Solna	Bulwar Zacisze	most portowy	310,61
34	Park Teatralny				601,5
35	ul. Źródłana	ul. Jagiellońska			691,4
36	al. Kolejowa	ul. Dworcowa	ul. Jagiellońska		68,16
37	al. Kolejowa	ul. Waryńskiego	ul. Jagiellońska	ul. Dworcowa	82,97
38	Skwer Heinricha Martensa				74,06
39	ul. Jagiellońska	ul. Źródłana	ul. Zwycięzców	ul. Pomorska	103,26
40	ul. Jagiellońska	ul. Dworcowa	ul. Zwycięzców	ul. Źródłana	83,42
41	ul. Jagiellońska	ul. Piastowska	Plac 18 Marca	ul. Dworcowa	106,36
42	ul. Jagiellońska	ul. Waryńskiego	Plac 18 Marca	ul. Piastowska	95,84
43	ul. Jagiellońska	ul. Unii Lubelskiej	ul. Drzymały	ul. Waryńskiego	213,24
44	ul. Okopowa	ul. Jordana	ul. Unii Lubelskiej		385,94
45	ul. Okopowa	ul. Unii Lubelskiej	ul. Jordana		254,46

Dzielnica portowa obejmuje siedem obszarów w rejonach ulic: Morskiej, Towarowej, Spacerowej i Portowej. Dodatkowo przeanalizowano trzy obszary w rejonie dawnego lasku Maikuhle, który, choć formalnie stanowił część portu, znajdował się po przeciwnej stronie rzeki Parsęty.

Obszar	Pierzeja północna	Pierzeja wschodnia	Pierzeja południowa	Pierzeja zachodnia	Powierzchnia obszarów
32	ul. Portowa	ul. Solna	Bulwar Ząbcsze	most portowy	310,61
33	ul. Spacerowa	ul. Solna	ul. Portowa	ul. Mickiewicza	350,35
46	Skwer Stanisława Mieszkowskiego				162,13
47	ul. Morska	ul. Obrońców Westerplatte	ul. Mickiewicza	ul. Towarowa	295,68
48	ul. Towarowa	ul. Mickiewicza	ul. Spacerowa		71,51
49	ul. Spacerowa	ul. Mickiewicza	ul. Portowa		263,38
50	Tereny portu				907,8
74	Park Antoniego Szarmacha				976,73
75	ul. Bukowa	ul. Sobieskiego	ul. Jedności Narodowej	ul. Wiosenna	265,83
76	ul. Arciszewskiego	ul. Jedności Narodowej	ul. Klonowa		425,25

Ilustracja 235 / Tabela 27

Obszary w rejonie portu

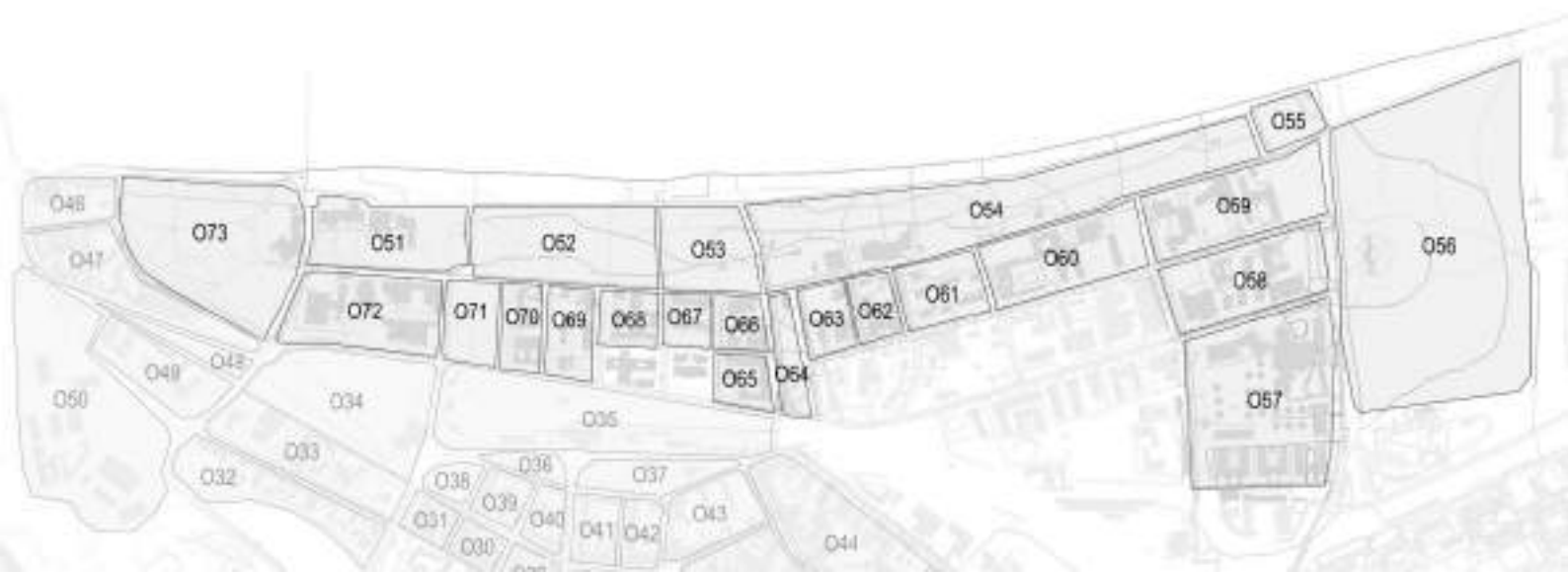

Dzielnica uzdrowskowa podzielona została z kolei na 23 obszary:

Obszar	Pierzeja północna	Pierzeja wschodnia	Pierzeja południowa	Pierzeja zachodnia	Powierzchnia obszarów
51	al. Nadmorska	deptak Rodziewiczówny	ul. Mickiewicza		594,52
52-55	Park im. Stefana Żeromskiego				2654,03
56	Park im. Aleksandra Fredry				2764,3
57	ul. Kasprowicza	ul. Fredry	ul. Kołłątaja		917,17
58	ul. Kościuszki	ul. Fredry	ul. Kasprowicza	ul. Kołłątaja	409,98
59	deptak Rodziewiczówny	ul. Fredry	ul. Kościuszki	ul. Kołłątaja	456,04
60	deptak Rodziewiczówny	ul. Kołłątaja	ul. Kościuszki	ul. Krakusa i Wandy	438,44
61	deptak Rodziewiczówny	ul. Krakusa i Wandy			208,83
62	deptak Rodziewiczówny	ul. Chopina	ul. Kościuszki	ul. Kopernika	105,86
63	deptak Rodziewiczówny	ul. Kopernika	ul. Kościuszki	ul. Grotzgera	132,1
64	Skwer				121,86
65	ul. Rañńskiego	ul. Norwida	ul. Zdrojowa	ul. Korzeniowskiego	96,82
66	deptak Rodziewiczówny	ul. Norwida	ul. Rañńskiego	ul. Korzeniowskiego	112,02
67	deptak Rodziewiczówny	ul. Korzeniowskiego	ul. Rañńskiego	ul. Ściegiennego	88,14
68	deptak Rodziewiczówny	ul. Ściegiennego	ul. Rañńskiego	ul. Konopnickiej	120,34
69	ul. Rodziewiczówny	ul. Konopnickiej	ul. Zdrojowa	ul. Borzymowskiego	159,27
70	deptak Rodziewiczówny	ul. Borzymowskiego	ul. Zdrojowa	ul. Waszyngtona	127,56
71	deptak Rodziewiczówny	ul. Waszyngtona	ul. Zdrojowa	ul. Reymonta	177,89
72	deptak Rodziewiczówny	ul. Reymonta	ul. Zdrojowa	ul. Mickiewicza	426,48
73	Park przy ul. Mickiewicza	ul. Obrońców Westerplatte			653,95

Ilustracja 236 / Tabela 28

Obszary w rejonie uzdrowska

Dla każdej z dzielnic przeprowadzono analizy uwzględniające zbiorcze informacje zaczerpnięte z wcześniejszych rozdziałów, przedstawione w sposób spójny z zaprezentowanym przykładem oraz schematem badawczym. Analizy oparto na podziale czasowym obejmującym cztery główne okresy: przed 1939 rokiem, lata 1945–1957, okres modernistycznej odbudowy (1958–1984) oraz fazę postmodernistyczną i współczesną (od 1985 roku). Dla zachowania przejrzystości danych tabela została podzielona na wskazane okresy. W omówieniach tabeli zebrano jedynie wnioski z wcześniejszych analiz.

Analizowane obszary

Ilustracja 237

Kolejność badań

8.2.1. Stare miasto

Stare miasto do 1939 roku

Tabela prezentuje cechy urbanistyczne i architektoniczne obszarów starego miasta zgodnie ze stanem 1939 roku, przed wybuchem II wojny światowej. Każdy wiersz zawiera charakterystykę konkretnego obszaru, wskazując między innymi na zachowanie historycznej struktury, stopień zróżnicowania funkcjonalnego oraz dominującą formę architektoniczną. Historyczny układ ulic był przejrzysty i spójny. Większość budynków tworzyła zwartą i pierzejową zabudowę ulic, a budynki były głównie trzy- lub czteropiętrowe. Kwartale z kolei zabudowywane były bardzo gęsto. W centrum miasta dominowała zabudowa o funkcji mieszkalnej i usługowej, z licznymi sklepami, kawiarenkami i zakładami rzemieślniczymi na parterze. Przeważająca większość obszarów wykazuje pełne występowanie elementów spajających przestrzeń (wartość 3). Wskazuje to na dobrą integrację przestrzeni publicznych i dostępność infrastruktury, sprzyjającą harmonijnemu układowi miasta. Przed wojną większość terenów zabudowanych miała bardzo niski udział powierzchni zielonych (najczęściej 5–10%): zieleń występowała w ograniczonym zakresie, z wyjątkiem obszarów przeznaczonych na parki.

Tabela 29

Analiza obszarów w okresie przedwojennym

STARE MIASTO DO 1939									
Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia terenów zielonych	Udział zieleni w obszarze	Gęstość zabudowy	Dominująca forma architektoniczna	Średnia liczba kondygnacji	Stan zachowania historycznej tkanki
1	100%	2	3	0	0%	30%	Architektura XIX wieku	2	100%
2	100%	2	3	10,0935	5%	80%	Architektura nowożytna	2	100%
3	100%	2	3	12,3965	5%	80%	Architektura nowożytna	3	100%
4	100%	3	3	38,653	26%	80%	Architektura XIX wieku	3	100%
5	100%	2	3	6,7645	5%	80%	Architektura nowożytna	3	100%
6	100%	3	3	1,8565	5%	80%	Architektura nowożytna	3	100%
7	100%	2	3	1,594	5%	80%	Architektura nowożytna	3	100%
8	100%	3	3	12,0365	5%	40%	Architektura nowożytna	4	100%
9	100%	3	3	11,602	5%	56%	Architektura XIX wieku	4	100%
10	100%	1	3	4,2465	5%	0	Park	0	100%
11	100%	2	3	4,276	5%	60%	Architektura XIX wieku	4	100%
12	100%	2	3	3,2915	5%	80%	Architektura nowożytna	3	100%
13	100%	1	3	3,054	5%	42%	Architektura gotycka	12	100%
14	100%	2	3	3,9965	5%	80%	Architektura nowożytna	2	100%
15	100%	2	3	3,8405	5%	80%	Architektura nowożytna	3	100%
16	100%	2	3	2,8825	5%	80%	Architektura nowożytna	2	100%
17	100%	2	3	4,5055	5%	70%	Architektura nowożytna	2	100%
18	100%	3	3	11,892	10%	70%	Architektura nowożytna	3	100%
19	100%	3	3	7,791	10%	80%	Architektura nowożytna	3	100%
20	100%	2	2	69,238	10%	60%	Architektura XIX wieku	4	100%
21	100%	2	3	7,028	10%	73%	Architektura XIX wieku	5	100%
22	100%	2	3	8,376	10%	73%	Architektura XIX wieku	5	100%
23	100%	2	3	8,259	10%	73%	Architektura XIX wieku	5	100%
24	100%	3	3	12,343	10%	73%	Architektura XIX wieku	5	100%
25	100%	1	3	192,41	100%	0	Park	0	100%
26	100%	1	3	174,93	100%	0	Park	0	100%
27	100%	3	3	25,927	10%	51%	Architektura XIX wieku	5	100%
28	100%	3	3	21,919	10%	30%	Architektura XIX wieku	4	100%
29	100%	1	3	9,428	10%	75%	Architektura XIX wieku	3	100%
30	100%	3	3	7,348	10%	75%	Architektura XIX wieku	3	100%
31	100%	2	3	6,395	10%	75%	Architektura XIX wieku	3	100%
33	100%	2	2	35,835	10%	54%	Architektura XIX wieku	2	100%
34	100%	1	3	601,5	100%	0	Park	0	100%
35	100%	1	1	0	0%	0	Tereny kolejowe	0	100%
36	100%	1	3	68,16	100%	0	Park	0	100%
37	100%	1	3	82,97	100%	0	Park	0	100%
38	100%	1	3	74,06	100%	0	Park	0	100%
39	100%	2	3	10,326	10%	75%	Architektura XIX wieku	3	100%
40	100%	2	3	8,342	10%	75%	Architektura XIX wieku	4	100%
41	100%	2	3	10,636	10%	78%	Architektura XIX wieku	4	100%
42	100%	2	3	9,584	10%	70%	Architektura XIX wieku	4	100%
43	100%	2	3	21,324	10%	35%	Architektura XIX wieku	5	100%
44	100%	1	2	38,594	10%	31%	Architektura XIX wieku	5	100%
45	100%	1	2	25,446	10%	38%	Architektura XIX wieku	5	100%

STARE MIASTO 1945-1957

Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia zachowanych budynków	Gęstość zabudowy
1	100%	3	2	7,9	20%
2	10%	1	2	2,1	1%
3	50%	1	2	11,9	5%
4	80%	2	2	19,4	13%
5	10%	1	2	2,1	2%
6	80%	2	3	8	22%
7	10%	1	2	0	0%
8	20%	1	2	0,3	0%
9	80%	2	3	40,4	17%
10	100%	1	3	0	0%
11	30%	1	2	0	0%
12	10%	1	2	0	0%
13	90%	2	3	22,4	37%
14	10%	1	2	1	1%
15	10%	1	2	0	0%
16	20%	1	2	7,2	12%
17	20%	1	2	4,3	5%
18	40%	1	2	4	3%
19	40%	1	2	9,8	13%
20	20%	1	2	11,4	2%
21	10%	1	2	4	6%
22	20%	1	2	11,1	13%
23	20%	1	2	0	0%
24	80%	2	3	10,82	9%
25	100%	1	3	0	0%
26	100%	1	3	0	0%
27	60%	2	3	35,8	14%
28	60%	2	3	18,7	9%
29	30%	1	2	10,6	11%
30	10%	1	2	8,7	12%
31	70%	1	3	2,4	4%
34	100%	1	3	0	0%
35	100%	2	3	0	0%
36	100%	1	3	0	0%
37	100%	1	3	0	0%
38	100%	1	3	0	0%
39	70%	2	3	23	22%
40	10%	1	2	0	0%
41	10%	1	2	5,8	5%
42	40%	2	2	16,8	18%
43	10%	1	2	12,9	6%
44	30%	1	2	0	0%
45	30%	1	2	9,7	4%

Okres 1945-1957

Stan zabudowy starego miasta w okresie 1945-1957 prezentuje poniższa tabela. Analiza pokazuje, że po wojnie jedynie 25% obszarów utrzymało czytelność układu urbanistycznego na poziomie powyżej 80% a 30% utraciło ją prawie całkowicie. W związku z ogromem zniszczeń znaczna większość analizowanych obszarów utraciła swoją zabudowę i w konsekwencji swoją funkcjonalność. Potwierdza to wnioski przedstawione w podrozdziale 4.2

Okres 1958-1985

I etap odbudowy ilustrują poniższe zestawienia:

Okres ten charakteryzował się dynamicznymi zmianami zachodzącymi w przestrzeni starego miasta i śródmieścia. Analiza pokazuje, że czytelność struktury znacząco spadła a wprowadzona zabudowa zmniejszyła różnorodność funkcjonalną poszczególnych obszarów. Niska czytelność powiązana jest z obszarami, w których dominuje socjodemokratyczna architektura i tam, gdzie pojawia się wysokie zagęszczenie tkanki wynikające z intensywnych prac budowlanych. Zauważalne jest również zwiększenie ilości kondygnacji co prezentują np. obszar 3, 8, 11, 29.

Tabela 30

Analiza obszarów w latach 1945-1957

Tabela 31

Analiza obszarów w latach 1958-1985

STARE MIASTO 1958-1985							
Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia modernistycznych budynków	Średnia liczba kondygnacji modernistycznych budynków	Gęstość zabudowy	Dominująca forma architektoniczna po I etapie odbudowy
1	100%	3	2	0	0	20%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
2	20%	1	2	39,8	5	21%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
3	0%	1	1	22,9	12	14%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
4	80%	2	3	6	5	17%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
5	20%	3	2	12,2	1	11%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
6	20%	2	2	0	0	22%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
7	10%	1	1	0	0	0%	0
8	10%	1	1	41,6	12	17%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
9	100%	3	3	49,2	2	39%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
10	100%	1	3	0	0	0%	0
11	10%	1	1	14,6	12	17%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
12	100%	1	1	0	0	0%	0
13	100%	2	3	0	0	37%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
14	0	1	1	0	0	1%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
15	0	1	1	0	0	0%	0
16	20%	2	1	37,3	1	77%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
17	20%	1	1	0	0	5%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
18	40%	1	2	5,7	2	8%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
19	40%	1	2	2,0	3	16%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
20	0%	2	1	167,2	5	26%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
21	60%	3	3	19,9	5	34%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
22	60%	3	3	12,55	5	28%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
23	60%	3	3	20,4	5	25%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
24	30%	3	2	48,3	5	48%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
25	100	1	3	0	0	0%	0
26	100	1	3	0	0	0%	0
27	50%	3	2	53,7	6	35%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
28	30%	3	3	15,3	5	16%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
29	60%	2	2	27,7	10	41%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
30	30%	2	2	14,9	5	32%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
31	20%	3	1	5,4	5	12%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
34	100	1	3	0	0	0%	0
35	100	1	3	0	0	0%	0
36	100	1	3	0	0	0%	0
37	100	1	3	0	0	0%	0
38	100	1	3	0	0	0%	0
39	50%	2	2	15	5	37%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
40	50%	2	2	19,5	5	23%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
41	50%	2	2	37	5	40%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
42	50%	2	2	29,3	5	48%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
43	20%	2	2	47,6	5	28%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
44	10%	1	1	54,7	5	14%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
45	0	1	1	36	5	18%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA

Okres od 1986 roku

II etap odbudowy przedstawiono w poniższej tabeli:

Tabela 32

Analiza obszarów w okresie od 1986 roku

STARE MIASTO 1986 -

Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia budynków postmodernistycznych	Średnia liczba kondygnacji budynków postmodernistycznych	Gęstość zabudowy po odbudowie	Dominująca forma architektoniczna po odbudowie
1	100%	3	3	0	0	20%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
2	50%	3	2	41,7	6	41%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
3	0%	2	2	21,2	2	23%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
4	80%	3	3	53,5	5	53%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
5	60%	3	3	19,9	5	25%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
6	90%	3	3	11,7	5	53%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
7	20%	2	2	9,1	4	29%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
8	10%	2	2	32	5	31%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
9	90%	3	3	0	0	39%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
10	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI
11	10%	2	2	0	0	17%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
12	80%	3	2	28,6	5	43%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
13	100%	2	3	2,5	3	41%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
14	80%	2	3	31,02	5	40%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
15	60%	2	3	27	6	35%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
16	20%	3	3	0	0	77%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
17	60%	3	3	15,8	5	22%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
18	60%	3	3	24,4	4	29%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
19	60%	3	3	24,9	5	48%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
20	0%	2	2	16,6	4	28%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
21	60%	3	3	0	0	34%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
22	60%	3	3	0	0	28%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
23	60%	3	3	0	0	25%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
24	40%	3	2	14,4	5	60%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
25	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI
26	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI
27	70%	3	2	2,6	5	36%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
28	30%	3	3	5,3	1	18%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
29	80%	2	3	3,6	6	44%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
30	60%	2	3	8,3	6	43%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
31	60%	3	3	22,4	6	47%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
34	100%	1	3	21,6	3	4%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
35	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI
36	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI
37	100%	1	3	5,1	2	6%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
38	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI
39	70%	2	3	0	0	37%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
40	70%	2	3	11	5	37%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
41	70%	2	3	0	0	40%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
42	70%	2	3	0	0	48%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
43	20%	2	2	0	0	28%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
44	20%	2	2	32,5	6	23%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
45	0%	2	2	11,2	7	22%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA

Ostatni okres przedstawia zmiany jakie zaszły w tkance urbanistycznej od drugiej połowy lat 80 XX wieku. Analizowane obszary posiadają zróżnicowaną stylistycznie zabudowę. Najmniejszą grupę stanowią obszary o dominującej architekturze przedwojennej - zaledwie 1%. W 44% obszarach dominuje architektura socmodernistyczna, a w 33% architektura postmodernistyczna. Pozostała część 22% posiada mieszaną zabudowę bez wyraźnej dominacji lub tereny parkowe. Tabela pokazuje, że obszary o niższej czytelności historycznej struktury są zazwyczaj powiązane z zabudową w stylu socmodernistycznym.

Obszary z dominującą architekturą socmodernistyczną charakteryzują się niższym zróżnicowaniem funkcjonalnym, szczególnie widocznym w obszarach z dominującą zabudową lat 70. XX wieku (np. obszary 24, 29, 31). Obszary te są bardziej jednorodne i mniej złożone pod względem funkcji, co kontrastuje z terenami, na których dominuje postmodernizm. Architektura postmodernistyczna, obecna w obszarach 4, 5, 6 oraz innych częściach historycznego miasta lokacyjnego, cechuje się wysokim zróżnicowaniem funkcjonalnym i większą różnorodnością estetyczną. Postmodernizm dąży do tworzenia przestrzeni spójnych wizualnie, o bogatszej strukturze i zróżnicowaniu funkcji, często z próbą odtworzenia historycznej wartości miejsca. Na tych obszarach występują liczne elementy spajające przestrzeń, takich jak zintegrowana sieć komunikacyjna, spójność architektoniczna, dostępność usług czy przestrzenie publiczne. Poniższa tabela prezentuje dodatkowe analizy wykonane dla starego miasta uzupełniające badania.

Tabela 33

Wskaźniki uzupełniające

Obszar	Aktywność fasad	Średnia liczba kondygnacji	Stożek ochrony konserwatorskiej	Korelacja zasobów konserwatorskich z realizacją	Wpływ historycznej struktury na formę odbudowy	Lokalne zasoby kulturowe i gospodarcze	Wskaźnik transformacji funkcji	Powierzchnia terenów zielonych	Udział terenów zielonych w obszarze	Dostępność komunikacyjna
1	3	2	3	3	3	3	3	0	0%	1
2	2	5,5	3	2	2	2	3	115,8	57%	2
3	1	7	3	1	1	1	2	111,41	45%	3
4	2	5	3	2	2	2	2	60,8	41%	3
5	2	3	3	2	3	3	3	54,6	40%	3
6	2	3	3	2	3	3	2	5,7	15%	3
7	Park	3	3	1	1	1	2	14,4	45%	3
8	1	8,5	3	1	1	2	1	103,4	43%	3
9	2	4	3	2	3	3	2	22,97	10%	3
10	Park	0	3	2	3	1	2	76	89%	3
11	1	4	3	1	1	1	2	29,5	34%	3
12	2	5	1	2	3	3	3	5	8%	2
13	2	12	3	3	3	3	3	21	34%	2
14	2	2	3	2	3	2	2	15,9	20%	2
15	1	3	3	2	3	1	2	19,6	26%	2
16	2	2	3	1	1	2	3	0	0%	2
17	3	2	3	2	3	2	3	53,2	59%	2
18	2	3	3	2	2	3	2	46	39%	2
19	2	4	3	1	3	3	2	5	6%	2
20	1	4,5	2	0	1	1	2	276,6	40%	3
21	2	5	2	0	2	2	3	23,9	34%	3
22	2	5	2	0	2	2	3	15,2	18%	3
23	2	5	2	0	2	3	3	20,1	24%	3
24	1	5	2	0	2	3	2	71,3	58%	3
25	Park	0	1	0	3	1	2	192,41	100%	3
26	Park	0	1	0	3	1	2	174,93	100%	3
27	2	5,5	2	0	2	3	2	64,9	25%	3
28	1	3	2	0	3	3	2	97,2	44%	3
29	2	8	2	0	2	2	3	13,9	15%	3
30	2	5,5	2	0	2	2	1	8,3	11%	3
31	1	5,5	2	0	2	2	3	13,4	21%	3
34	Park	0	3	0	3	1	2	601,5	100%	3
35	Park	0	1	0	3	1	2	691,4	100%	2
36	Park	0	1	0	3	1	2	68,16	100%	2
37	Park	0	1	0	3	2	2	82,97	100%	2
38	Park	0	1	0	3	1	2	74,06	100%	3
39	2	3	2	0	2	2	2	21,5	21%	3
40	2	5	1	0	2	2	2	20,1	24%	3
41	2	4	2	0	2	2	2	14,3	13%	3
42	2	4	2	0	2	2	2	10,7	11%	3
43	1	5	2	0	2	2	2	131,8	62%	2
44	1	5,5	2	0	1	2	3	100	49%	2
45	1	6	2	0	1	2	3	53,5	21%	2

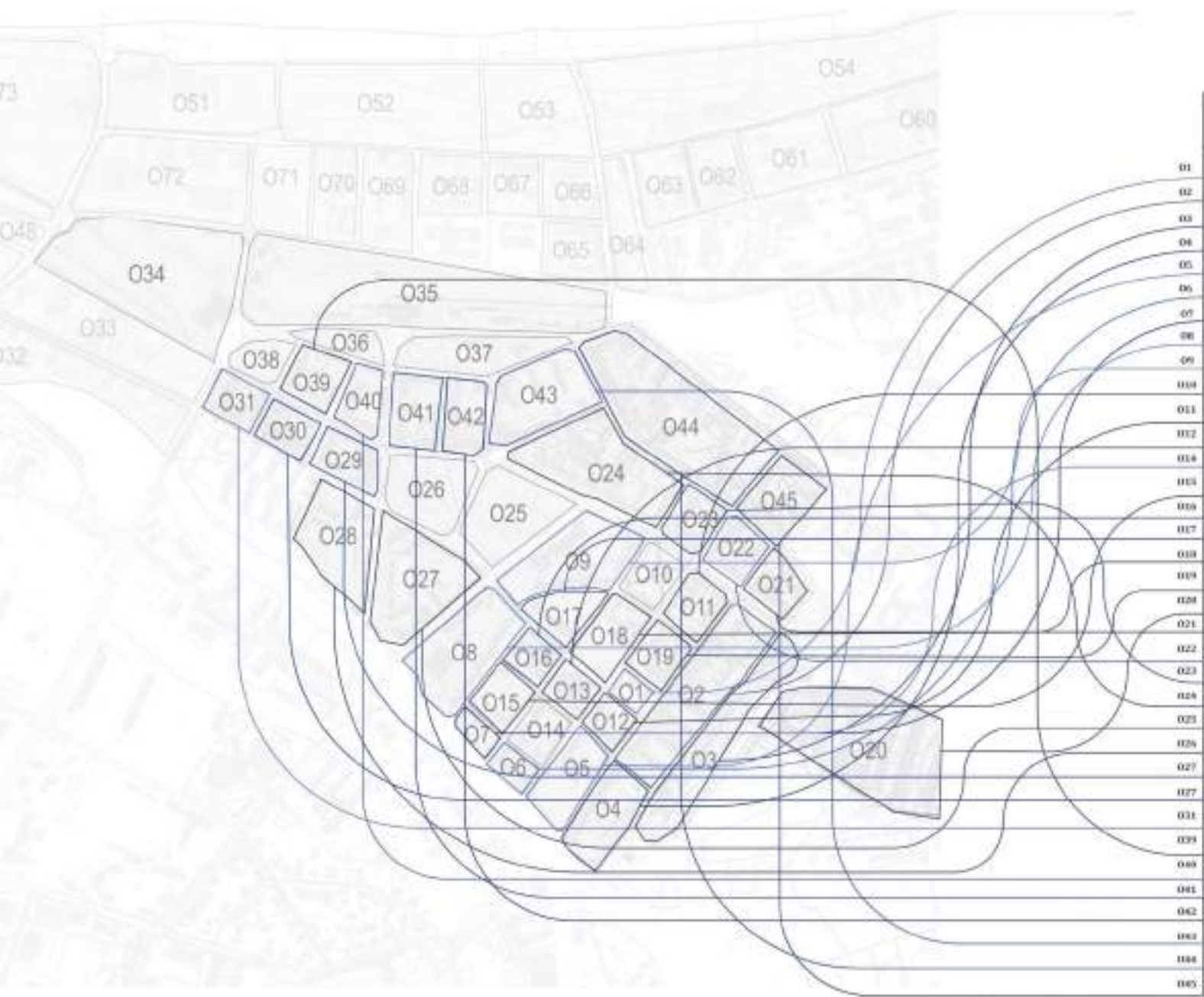
Obszary o najwyższej aktywności fasad powiązane są z wysokim wskaźnikiem transformacji funkcji, co sugeruje znaczną zmianę w ich użytkowaniu (np. obszary 1, 17). Większość obszarów starego miasta posiada średnio 2 do 5 kondygnacji, co pokazuje mimo wszystko odwołanie do historycznej zabudowy. Zgodność realizacji z założeniami konserwatorskimi występuje głównie w rejonie Placu Ratuszowego i w okalających go kwartałach. Z kolei niski stopień ochrony konserwatorskiej (0–1) występuje w obszarach o dominującej nowoczesnej lub socmodernistycznej zabudowie, które mają mniejszy związek z historyczną tkanką miejską (np. obszary 20–23) Obszary o wysokich wartościach zasobów kulturowych i gospodarczych są często miejscami o większej aktywności fasad i lepszej korelacji założeń konserwatorskich. Obszary o wysokim wskaźniku transformacji funkcji (powyżej 50%) często mają dużą ilość terenów zielonych, co wskazuje na rozwój funkcji rekreacyjnych oraz podniesienie wartości ekologicznej przestrzeni miejskiej.

W szczególności, obszary numer: **1, 4, 5, 6, 9, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 39, 40, 41, 42** wyróżniają się jako najbardziej spójne i zgodne z założeniami konserwatorskimi. Są to obszary, które charakteryzuje wysoka czytelność historycznej struktury urbanistycznej, stosunkowo wysokie wskaźniki jakości architektonicznej oraz obecność elementów sprzyjających integracji przestrzennej. W tych obszarach dominują zarówno elementy architektury przedwojennej, jak i adaptowane struktury socmodernistyczne i postmodernistyczne, które w znacznej mierze zachowały pierwotny charakter miejsca. W analizie zauważono również obszary, w których wyniki były niższe, co może sugerować potrzebę dalszej interwencji przestrzennej. Obejmuje to przestrzenie o niższym poziomie integracji z pierwotnym układem urbanistycznym lub mniejszej ilości zieleni i ograniczonej dostępności komunikacyjnej.

Ilustracja 237

Rzeczowa analiza pomiarowa – stare miasto

Opracowanie własne

	W1 Czytelność historycznej struktury				W2 Zróżnicowanie funkcjonalne				W3 Występowanie elementów spójnych przestrzeni				W4 Gęstość zabudowy				W5 Dominująca forma architektoniczna				W6 Składowanie funkcjonalne			
	1871/1919	1915/1957	1952/1985	1871/1986	DO 1919	1919/1957	1952/1985	OD 1986	DO 1919	1919/1957	1952/1985	OD 1986	1871/1919	1915/1957	1952/1985	1871/1986	1871/1919	1915/1957	1952/1985	1871/1986	1871/1919	1915/1957	1952/1985	1871/1986
01	100%	100%	100%	100%									30%	20%	20%	20%					2	2	2	2
02	100%	10%	20%	10%									80%	1%	14%	41%					2	-	0	0
03	100%	20%	0%	0%									80%	0%	14%	23%					2	-	12	12
04	100%	80%	80%	80%									80%	10%	17%	13%					2	1	3	6
05	100%	10%	20%	60%									80%	0%	11%	23%					2	-	1	5
06	100%	80%	20%	90%									80%	22%	22%	13%					2	1	3	6
07	100%	10%	10%	10%									80%	0%	0%	20%					2	-	-	4
08	100%	20%	10%	10%									80%	0%	17%	13%					4	-	12	12
09	100%	80%	100%	90%									50%	17%	39%	20%					4	2	4	4
10	100%	20%	10%	10%									60%	0%	17%	17%					4	-	12	12
11	100%	10%	100%	80%									80%	0%	0%	43%					2	-	-	5
12	100%	90%	0%	100%									42%	27%	27%	43%					12	12	12	12
14	100%	10%	0%	80%									80%	1%	1%	40%					2	-	-	2
15	100%	10%	20%	60%									80%	0%	0%	15%					2	-	-	3
16	100%	20%	20%	20%									80%	12%	77%	77%					2	2	1	2
17	100%	20%	20%	10%									70%	5%	5%	22%					2	-	-	2
18	100%	40%	40%	60%									70%	3%	0%	20%					2	-	2	2
19	100%	40%	40%	60%									80%	13%	16%	40%					2	2	2	4
20	100%	20%	0%	60%									40%	0%	20%	20%					4	-	3	7
21	100%	10%	60%	0%									70%	0%	04%	14%					2	-	5	5
22	100%	20%	60%	60%									20%	10%	20%	20%					5	2	3	5
23	100%	20%	60%	60%									70%	0%	20%	25%					5	-	5	5
24	100%	80%	20%	60%									20%	9%	40%	40%					2	2	2	2
25	100%	60%	50%	40%									51%	14%	25%	16%					5	-	6	5
26	100%	60%	30%	70%									30%	9%	10%	10%					4	2	5	7
27	100%	20%	60%	10%									75%	11%	41%	44%					2	2	10	10
27	100%	10%	30%	80%									75%	12%	32%	43%					2	2	4	6
31	100%	70%	20%	60%									75%	0%	13%	47%					2	-	5	5
33	100%	70%	50%	60%									75%	22%	37%	37%					2	2	3	3
34	100%	10%	0%	70%									75%	0%	23%	27%					4	-	3	5
34	100%	10%	0%	70%									70%	0%	40%	40%					4	-	3	4
34	100%	40%	50%	70%									70%	10%	40%	40%					4	4	5	4
34	100%	10%	20%	20%									20%	0%	20%	20%					5	-	4	5
34	100%	20%	10%	20%									21%	0%	14%	23%					2	-	5	5
34	100%	20%	0%	0%									30%	0%	100%	22%					5	-	3	6

nie zrealizowane
 częściowo zrealizowane
 prawie zrealizowane
 przewaga obiektów produkcyjnych
 przewaga obiektów socjalno-usługowych
 przewaga obiektów mieszkaniowych

Ilustracja 239

Koleiność badań

8.2.2. Port

Kolejną dzielnicą poddaną analizie jest port.

Port do 1939 roku

Tabela 34

Analiza obszarów w okresie przedwojennym

PORT DO 1939

Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia terenów zielonych	Udział zieleni w obszarze	Gęstość zabudowy	Dominująca forma architektoniczna	Średnia liczba kondygnacji	Stan zachowania historycznej tkanki
32	100%	1	2	31,061	10%	43%	Architektura XIX wieku	2	100%
33	100%	2	2	35,835	10%	54%	Architektura XIX wieku	2	100%
46	100%	1	3	162,13	100%	0	Park	0	100%
47	100%	3	3	29,568	10%	66%	Architektura nowożytna	3	100%
48	100%	1	3	71,51	100%	0	Park	0	100%
49	100%	2	3	52,676	20%	60%	Architektura XIX wieku	3	100%
50	100%	1	3	90,78	10%	10%	Architektura nowożytna	2	100%
74	100%	1	3	976,73	100%	0	Park	0	100%
75	100%	1	2	196,75	75%	26%	Architektura pocz. XX wieku	2	100%
76	100%	2	2	318,93	75%	10%	Architektura pocz. XX wieku	2	100%

Tabela prezentuje cechy urbanistyczne i architektoniczne obszarów portu do 1939 roku. Przedwojenna struktura była charakterystyczna i czytelna, co związane było z wielowiekowym kształtowaniem jego funkcji. Największe zróżnicowanie posiadały obszary, do których wprowadzono nową funkcję związaną z działalnością uzdrowiska. Pozostałe tereny przeznaczone były na przemysł i parki. Każdy z obszarów posiadał elementy spajające przestrzeń, takie jak zintegrowana sieć komunikacyjna, mieszana zabudowa oraz jej spójność, zielone tereny czy dostępność usług. Gęstość zabudowy zdeterminowała była jej funkcją. Dzielnicą zachodnią zlokalizowaną po lewej stronie Parsęty mającą powiązanie z innymi dzielnicami, głównie z portem, rozwinęła się w I połowie XX wieku pełniąc funkcje mieszkalną i rekreacyjną. Mimo posiadania elementów spajających przestrzeń takich jak zintegrowana sieć komunikacyjna, mieszana zabudowa oraz jej spójność czy zielone tereny, dzielnica posiadała dość niskie zróżnicowanie funkcjonalne struktury.

Okres 1945-1957

Analiza pokazuje, że obszary charakteryzujące się przed wojną dużą gęstością zostały najbardziej zniszczone. Utraciły wówczas czytelność historycznej struktury urbanistycznej. Zniszczona tkanka doprowadziła do znacznego rozluźnienia zabudowy wpływając z kolei na ich funkcjonalność.

PORT 1945-1957					
Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia zachowanych budynków	Gęstość zabudowy
32	10%	1	2	12,8	4%
33	10%	1	2	0	0%
46	100%	1	3	16,3	10%
47	50%	2	2	56,3	19%
48	100%	1	3	0	0%
49	20%	1	2	1,1	0%
50	80%	1	3	19,6	2%
74	100%	1	3	0	0%
75	100%	2	3	23,81	9%
76	100%	1	3	2,7	1%

Tabela 35,36

Analiza obszarów w latach 1945-1957 i 1958-1985

Okres 1958-1985

PORT 1958-1985							
Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia modernistycznych budynków	Średnia liczba kondygnacji modernistycznych budynków	Gęstość zabudowy	Dominiująca forma architektoniczna po I etapie odbudowy
32	10%	1	1	28,23	2	13%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
33	10%	1	1	18,9	4	5%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
46	100	1	3	0	0	10%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
47	60	2	2	2,3	4	20%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
48	100	1	3	0	0	0%	0
49	0	2	1	59,2	4	23%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
50	100%	1	2	93,6	2	12%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
74	100	1	3	0	0	0%	0
75	100%	2	3	25,1	2	18%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA
76	0	2	1	60,7	2	15%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA

Proces odbudowy w okresie 1958-1985 postępował znacznie słabiej niż w rejonie starego miasta, a działania skupione były na reaktywacji portu. W latach 60 XX wieku wprowadzono do kolejnych kwartałów zabudowę służącą celom uzdrowiskowym, co zmniejszyło czytelność i funkcjonalność niektórych obszarów.

Okres od 1986 roku

PORT 1986 -

Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia budynków postmodernistycznych	Średnia liczba kondygnacji budynków postmodernistycznych	Gęstość zabudowy po odbudowie	Dominująca forma architektoniczna po odbudowie
32	10%	2	2	5,5	3	15%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
33	10%	2	2	59,6	10	22%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
46	30%	2	3	23,5	2	25%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
47	80%	3	2	146	7	69%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
48	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI
49	10%	3	2	12,3	6	28%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
50	100%	1	2	16,5	2	14%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
74	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI
75	100%	2	3	0	2	42%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
76	0%	2	1	24,8	4	21%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA

Tabela 37

Analiza obszarów w okresie od 1986

Ostatni okres przedstawia zmiany jakie zaszły w tkance urbanistycznej od drugiej połowy lat 80. XX wieku. Analizowane obszary posiadają zróżnicowaną stylistycznie zabudowę. W żadnej z grup nie dominowała zabudowa przedwojenna. W części południowej portu dominuje architektura socymodernistyczna pełniąca funkcje hotelowo-uzdrowiskowe. W północnej części, w miejscu dawnych kwartałów mieszkaniowych wprowadzono zabudowę postmodernistyczną o zróżnicowanej funkcji. Wyraźnie ujawnia się wyższa skala zabudowy sięgającej 6-7 kondygnacji.

Tabela 38

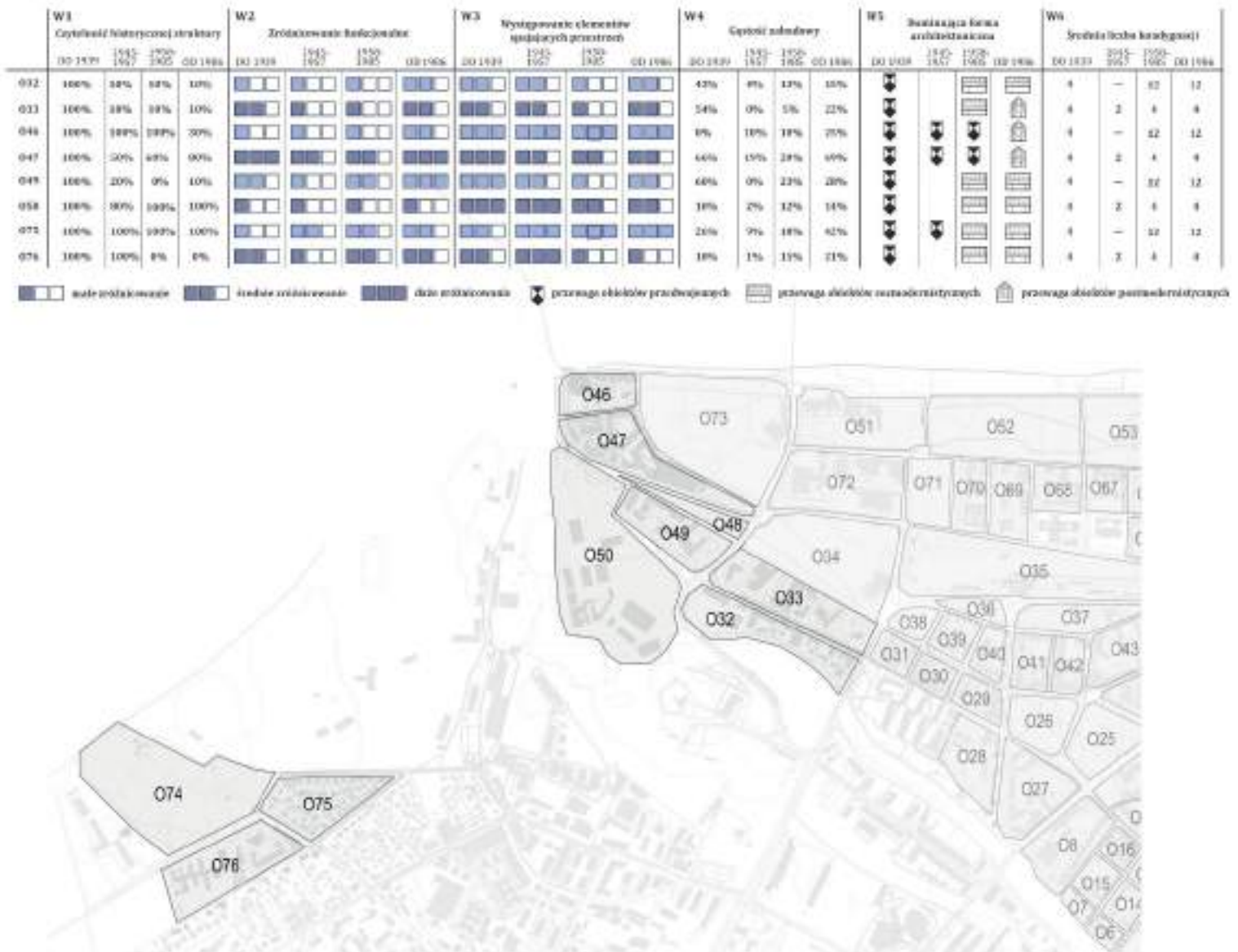
Wskaźniki uzupełniające

Obszar	Aktywność fasad	Średnia liczba kondygnacji	Stopień ochrony konserwatorskiej	Korelacja założeń konserwatorskich z realizacją	Wpływ historycznej struktury na formę odbudowy	Lokalne zasoby kulturowe i gospodarcze	Wskaźnik transformacji funkcji	Powierzchnia terenów zielonych	Udział terenów zielonych w obszarze	Dostępność komunikacyjna
32	1	2,5	2	0	1	2	3	32	10%	3
33	1	7	2	0	1	3	2	37	10%	3
46	2	0	2	0	1	3	3	51,5	32%	2
47	1	5,5	2	0	3	3	2	16,5	6%	2
48	Park	0	3	0	3	1	2	71,51	100%	2
49	1	5	2	0	1	3	3	49,8	19%	3
50	1	2	2	0	3	1	2	13,7	2%	3
74	Park	0	3	0	3	1	2	976,73	100%	3
75	1	2	2	0	2	2	3	187	70%	3
76	1	3	1	0	1	1	2	135,6	32%	3

Dodatkowe analizy wskazują, że obszary w dzielnicy portowej charakteryzują się stosunkowo niską aktywnością fasad. Większość tych terenów objęta jest niskim stopniem ochrony konserwatorskiej, która odnosi się jedynie do pojedynczych zachowanych budynków. Mimo to, część kwartałów w dużym stopniu zachowuje historyczną strukturę. Obszary te posiadają jednocześnie istotne zasoby kulturowe i gospodarcze, co wpływa na zróżnicowanie funkcjonalne w tym rejonie. Dodatkowo, zwiększył się udział terenów zielonych w porównaniu do stanu przedwojennego. Przestrzenie są dobrze skomunikowane, zapewniając dostępność komunikacji pieszej, kołowej i rowerowej. W dzielnicy wyróżnia się obszar 47 z powodu osiągnięcia najwyższych wartości. Mimo zwiększenia gęstości i gabarytów zabudowy teren ten charakteryzuje się wysoką różnorodnością funkcjonalną i występowaniem lokalnych zasobów kulturowych i gospodarczych. Odwołuje się również do historycznej zabudowy czyniąc obszar bardziej spójnym.

Ilustracja 240

Rzeczowa analiza pomiarowa – port

Analizowane obszary

51.
52.
53.
54.
55.
...

Do 1945 roku ■ 1945-1957 ■ 1958-1985 ■ Od 1985 roku

Dane w tabeli
- wskaźniki

Dane w tabeli
- wskaźniki

Dane w tabeli
- wskaźniki

Dane w tabeli
- wskaźniki

Ilustracja 241

Kolejność badań

8.2.3. Uzdrowisko

Uzdrowisko do 1939 roku

Obszar uzdrowiska, podobnie jak stare miasto wyróżniał się pełną czytelnością historycznej struktury. Obszary zlokalizowane w tej dzielnicy mimo różnej funkcjonalności i morfologii tworzyły spójną i konsekwentną przestrzeń. Tkanka uzdrowiska charakteryzowała się wysokim udziałem zieleni na większości obszarów. Stanowiło to integralny element założenia o funkcji zdrowotnej, rekreacyjnej i wypoczynkowej. Związane było to również ze stosunkowo niską gęstością zabudowy i jej mniejszymi gabarytami.

Tabela 39

Analiza obszarów w okresie przedwojennym

UZDROWISKO DO 1939

Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia terenów zielonych	Udział zieleni w obszarze	Gęstość zabudowy	Dominująca forma architektoniczna	Średnia liczba kondygnacji	Stan zachowania historycznej tkanki
51	100%	1	3	416,164	70%	16%	Architektura pocz. XX wieku	5	100%
52-55	100%	1	3	2654,09	100%	0	Park	0	100%
56	100%	2	3	2764,3	100%	0	Park	0	100%
57	100%	1	1	917,17	100%	0	Brak	0	100%
58	100%	1	1	409,98	100%	0	Brak	0	100%
59	100%	1	1	456,04	100%	0	Brak	0	100%
60	100%	1	1	438,44	100%	0	Brak	0	100%
61	100%	1	1	208,83	100%	0	Brak	0	100%
62	100%	1	3	42,344	40%	16%	Architektura pocz. XX wieku	2	100%
63	100%	1	3	52,84	40%	20%	Architektura pocz. XX wieku	2	100%
64	100%	1	3	121,86	100%	0	Park	0	100%
65	100%	1	3	38,728	40%	30%	Architektura pocz. XX wieku	2	100%
66	100%	1	3	44,808	40%	30%	Architektura pocz. XX wieku	2	100%
67	100%	1	3	13,221	15%	40%	Architektura XIX wieku	3	100%
68	100%	1	3	18,051	15%	40%	Architektura XIX wieku	3	100%
69	100%	2	3	23,8905	15%	50%	Architektura XIX wieku	4	100%
70	100%	2	3	19,134	15%	50%	Architektura XIX wieku	4	100%
71	100%	3	3	26,6835	15%	50%	Architektura XIX wieku	4	100%
72	100%	3	3	63,972	15%	50%	Architektura XIX wieku	4	100%
73	100%	1	3	653,95	100%	0	Park	0	100%

Okres 1945-1957

W wyniku zniszczeń wojennych i późniejszych rozbiórek, na terenie uzdrowiska, we wschodniej części dzielnicy zachowały się liczne budynki. Tkanka urbanistyczna była rozproszona. Wpłynęło to na funkcjonalność i spójność przestrzenną, które zostały dotkliwie zniekształcone. Mimo tego, elementy spajające przestrzeń utrzymały się w strukturze urbanistycznej, niezakłócone przez nowe budynki i inne ingerencje przestrzenne.

UZDROWISKO 1945-1957					
Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia zachowanych budynków	Gęstość zabudowy
51	70%	1	3	0	0%
52-55	100%	1	3	0	0%
56	100%	1	3	0	0%
57	100%	1	1	0	0%
58	100%	1	1	0	0%
59	100%	1	1	0	0%
60	100%	1	1	0	0%
61	100%	1	1	10,9	5%
62	100%	1	1	11,8	11%
63	100%	1	3	4,8	4%
64	100%	1	3	0	0%
65	90%	1	3	8,5	9%
66	90%	1	3	6,8	6%
67	90%	1	3	7,6	9%
68	90%	2	3	34,8	29%
69	10%	1	2	22,8	14%
70	10%	1	2	4,4	3%
71	10%	1	2	0	0%
72	10%	1	2	0	0%
73	100%	1	3	0	0%

Tabela 40
Analiza obszarów w latach 1945-1957

Okres 1958-1985

Pierwszy etap odbudowy dzielnicy uzdrowskiej był związany z jej dynamicznym rozwojem. Wprowadzono wówczas socmodernistyczne formy architektoniczne, które w ograniczony sposób nawiązywały do historycznej struktury przestrzennej. Zmieniło to charakter zabudowy dzielnicy i wprowadziło tkankę o większej gęstości, kubaturze i liczbie kondygnacji. Mimo zwiększenia intensywności zabudowy utrzymano dużą ilość terenów zielonych, co pozwoliło częściowo powiązać nowe budownictwo z dawnym charakterem dzielnicy. Zmniejszyła się jednak liczba elementów spajających przestrzeń, wpływając na izolację poszczególnych obszarów i brak relacji pomiędzy sąsiednimi kwartałami.

UZDROWISKO 1958-1985

Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia modernistycznych budynków	Średnia liczba kondygnacji modernistycznych budynków	Gęstość zabudowy	Dominująca forma architektoniczna po 1 etapie odbudowy
51	40%	2	2	59,1	8	10%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
52-55	100	1	3	31,4	12	1%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
56	100	2	3	0	0	0%	0
57	0%	2	1	0	0	0%	0
58	0%	2	1	34,2	4	8%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
59	0%	2	1	72,6	4	16%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
60	0%	2	1	92,9	4	21%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
61	100%	2	1	5,7	4	8%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
62	100%	1	3	0	0	11%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
63	100%	1	3	1,7	5	17%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
64	100	1	3	0	0	0%	0
65	50%	1	3	36,1	4	46%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
66	50%	1	3	29,4	8	32%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
67	80%	1	3	19,5	9	31%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
68	80%	1	2	5,9	3	34%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
69	40%	2	2	20	3	27%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
70	40%	2	3	23,5	8	22%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
71	40%	1	1	0	0	0%	0
72	10%	3	1	108,4	5	25%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
73	100	1	3	0	0	0%	0

Tabela 41

Analiza obszarów w latach 1958-1985

Tabela 42

Analiza obszarów w okresie od 1986

Okres od 1986 roku

UZDROWISKO 1986 -

Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia budynków postmodernistycznych	Średnia liczba kondygnacji budynków postmodernistycznych	Gęstość zabudowy po odbudowie	Dominująca forma architektoniczna po odbudowie
51	40%	2	3	0	0	10%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
52-55	100%	1	3	0	0	1%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
56	100%	2	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI
57	0%	2	1	172,5	8	19%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
58	0%	2	1	48,4	8	20%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
59	0%	2	1	7,9	3	18%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
60	0%	2	1	0	0	21%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
61	70%	2	1	6,5	3	11%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
62	80%	2	3	20,3	5	30%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
63	50%	2	3	7,8	8	22%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
64	100%	2	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI
65	50%	2	3	0	0	46%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
66	50%	2	3	0	0	32%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
67	80%	2	3	0	0	31%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
68	80%	2	2	0	0	34%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
69	50%	2	2	0	0	27%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA
70	50%	2	3	24,4	8	41%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA
71	50%	1	1	0	0	0%	BRAK DOMINACJI
72	10%	3	2	33,5	5	33%	ARCHITEKTURA SOCYMODERNISTYCZNA
73	100%	1	3	25,5	3	4%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA

Analiza danych z okresu od 1986 roku pokazuje duże zmiany w strukturze przestrzennej dzielnicy. Na 23 obszary w 21% dominuje zabudowa postmodernistyczna, 39% architektura socmodernistyczna, 13% architektura przedwojenna a pozostałe tereny to parki. W 73% obszarów czytelność historycznej struktury wynosiła co najmniej 50%, co oznacza że większość dzielnicy zachowała, mimo wszystko, elementy strukturalne pozwalające utrzymać spójność. W większości przypadków zróżnicowanie funkcjonalne jest dość niskie, co daje dość jednolitą charakterystykę przestrzeni. W zachodniej części dzielnicy w wyniku przekształceń funkcjonalnych, formalnych i gabarytowych utracono elementy spajające przestrzeń. Pozostałe obszary zachowały je na wysokim poziomie.

Obszar	Aktywność fasad	Średnia liczba kondygnacji	Stopień ochrony konserwatorskiej	Korelacja założeń konserwatorskich z realizacją	Wpływ historycznej struktury na formę odbudowy	Lokalne zasoby kulturowe i gospodarcze	Wskaźnik transformacji funkcji	Powierzchnia terenów zielonych	Udział terenów zielonych w obszarze	Dostępność komunikacyjna
51	1	5	1	0	2	2	3	243,7	41%	2
52-55	Park	0	3	0	3	1	2	2654,03	100%	2
56	Park	0	3	0	3	2	2	2764,3	100%	3
57	1	0	1	0	1	3	3	320	35%	3
58	1	6	1	0	1	3	3	51	12%	3
59	1	3,5	1	0	1	3	3	177	39%	2
60	2	0	1	0	1	3	3	169,6	39%	2
61	2	3,5	2	0	1	3	3	116	56%	2
62	1	2	1	0	1	3	3	46,6	44%	2
63	1	6,5	1	0	1	2	3	53,2	40%	2
64	Park	0	3	0	3	0	3	121,86	100%	3
65	1	2	3	0	2	2	3	56,7	59%	2
66	1	2	3	0	2	2	3	31,8	28%	2
67	2	3	3	0	2	2	3	28,5	32%	2
68	1	3	3	0	2	2	3	22,9	19%	2
69	1	4	3	0	2	3	2	64,8	41%	3
70	1	8	3	0	2	2	2	24	19%	3
71	1	4	1	0	1	1	1	0	0%	3
72	1	5	1	0	1	3	2	140	33%	3
73	Park	0	3	0	3	3	2	653,95	100%	3

Tabela 43

Wskaźniki uzupełniające

W porównaniu ze stanem przedwojennym liczba kondygnacji znacznie się zwiększyła. Wpływ historycznej struktury na formę architektoniczną jest niewielki. Obszary przekształcano w sposób, który nie odwoływał do historycznych form architektonicznych ani struktury. Ponadto stopień ochrony konserwatorskiej był niewielki, występował tylko punktowo i obejmował przedwojenną zachowaną architekturę. Dodatkowe analizy wskazują na niską aktywność fasad, co wynika z charakteru uzdrowiskowej, spokojnej dzielnicy. Przekształcone obszary wykazują dużą obecność zasobów kulturowych i gospodarczych. Część kwartałów wykazuje również zmiany

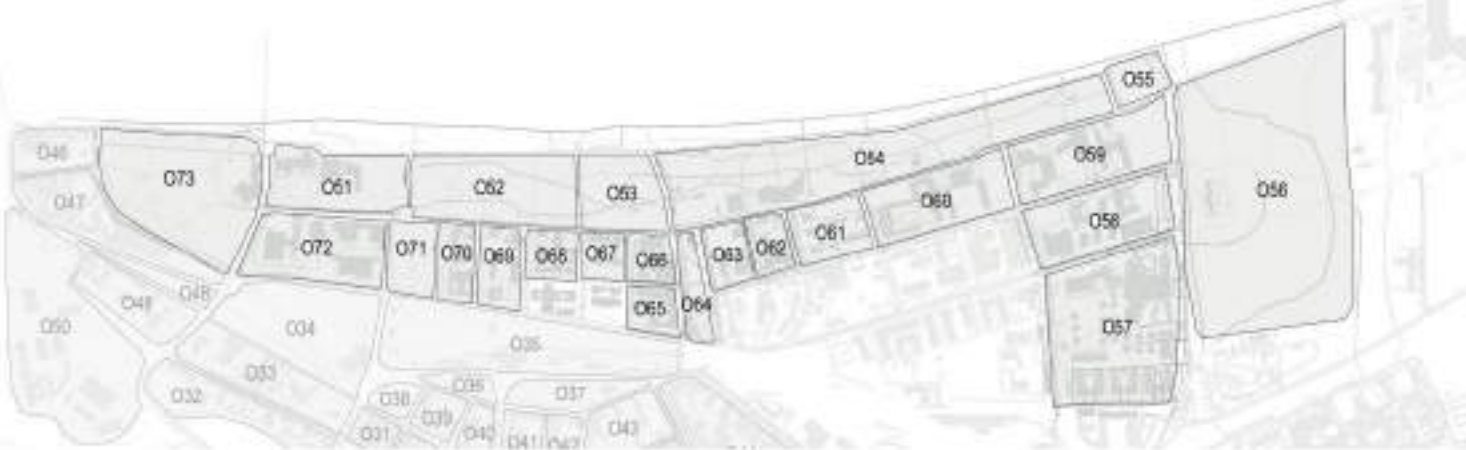
w transformacji funkcji co wskazuje na wprowadzenie nowych elementów. Pod względem wysokiej jakości przestrzeni, funkcjonalności i dostępności wyróżniają się obszary 56, 73, 65.

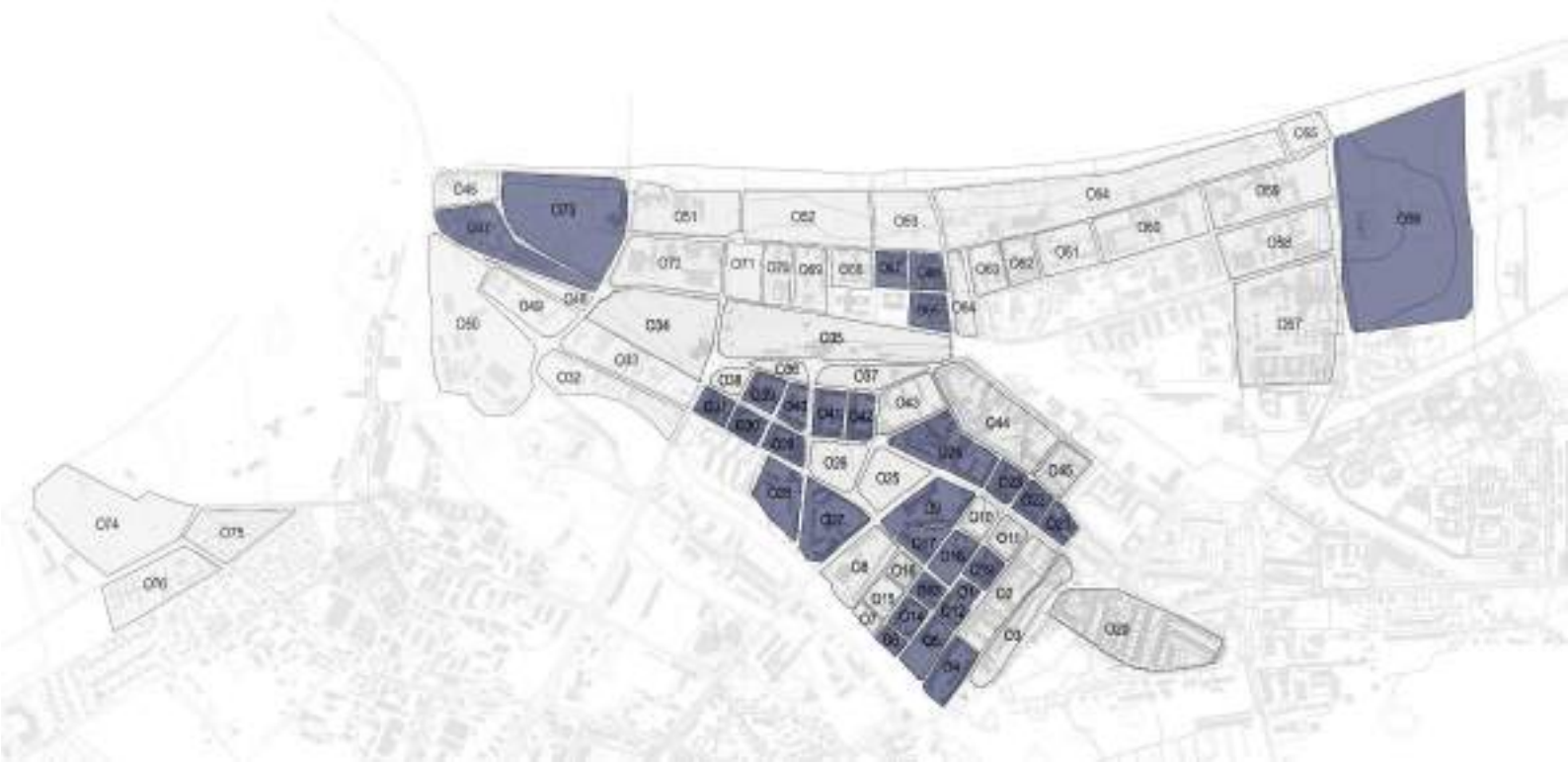
Ilustracja 242

Rzeczowa analiza pomiarowa – uzdrowisko

	W1 Ciepłota i komfort klimatyczny				W2 Dobrostan i jakość powietrza				W3 Występowanie elementów funkcjonalnych przestrzeni				W4 Ciepłota zabawy				W5 Dostępność form architektury				W6 Siła i jakość kolorystyki						
	01-10-20	10-01-2007	20-02-1983	03-03-2004	01-03-2007	10-01-2007	20-02-1983	03-03-2004	01-10-20	10-01-2007	20-02-1983	03-03-2004	01-10-20	10-01-2007	20-02-1983	03-03-2004	01-10-20	10-01-2007	20-02-1983	03-03-2004	01-10-20	10-01-2007	20-02-1983	03-03-2004			
003	100%	70%	40%	60%												100%	9%	18%	10%					0	-	0	0
007	100%	100%	100%	100%												0%	0%	1%	1%					-	-	12	4
008	100%	100%	0%	0%												0%	0%	0%	30%					-	-	0	4
009	100%	100%	0%	0%												0%	0%	14%	18%					-	-	4	4
060	100%	100%	3%	0%												0%	0%	23%	21%					-	-	4	4
066	100%	100%	100%	70%												0%	5%	0%	11%					-	-	4	2
062	100%	100%	100%	0%												100%	11%	10%	30%					2	2	2	7
063	100%	100%	100%	50%												20%	0%	17%	22%					2	-	0	0
065	100%	0%	30%	30%												30%	0%	44%	40%					2	2	4	2
066	100%	0%	30%	30%												30%	0%	32%	32%					2	-	0	3
067	100%	0%	0%	0%												40%	0%	13%	12%					3	-	0	0
068	100%	0%	0%	0%												0%	20%	34%	34%					3	3	3	4
069	100%	10%	0%	50%												50%	14%	27%	27%					4	4	4	4
070	100%	10%	0%	50%												50%	3%	22%	43%					4	-	0	0
071	100%	10%	0%	50%												50%	0%	0%	0%					4	-	-	-
072	100%	10%	10%	10%												50%	0%	10%	30%					1	-	0	0

niski udział wiale
 średni udział wiale
 duży udział wiale
 przebiegi obiektów produkcyjnych
 przebiegi obiektów socjalno-rekreacyjnych
 przebiegi obiektów parwolekturystycznych

Ilustracja 243

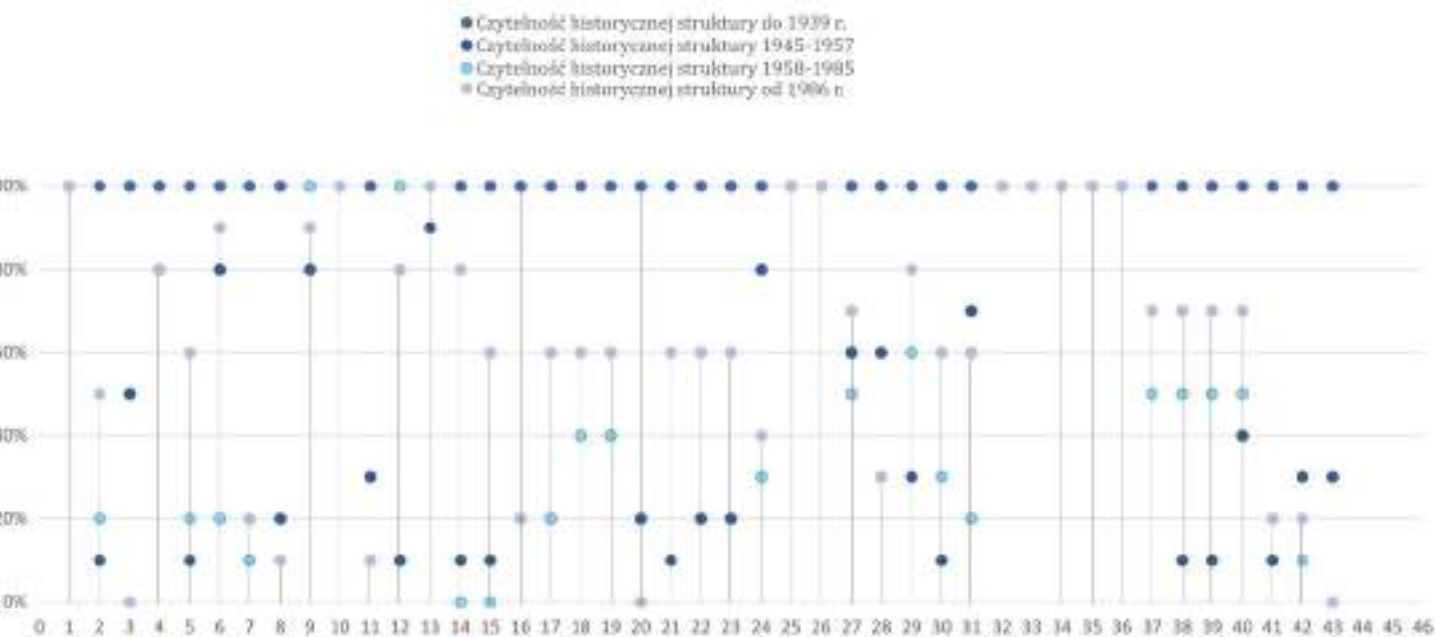
Najwyżej oceniane obszary

8.3. Wyniki analizy

Przyjęte wskaźniki pozwoliły na obiektywną ocenę zmian przestrzennych, odnosząc się do stanu miasta przed 1939 roku i wykorzystując informacje o etapach powojennej odbudowy. Analiza potwierdziła istnienie trójdzielnej struktury funkcjonalnej miasta, w której każda z głównych dzielnic – stare miasto, port i obszar uzdrowski – charakteryzowała się odmiennym podejściem i rozwiązaniem w kształtowaniu poszczególnych obszarów, co skutkuje zróżnicowanymi wartościami wskaźników w zakresie gęstości zabudowy, liczby kondygnacji oraz zróżnicowania funkcjonalnego.

Analiza porównawcza procesu odbudowy Kołobrzegu potwierdziła etapowy i wrywkowy charakter podejmowanych działań oraz ich zróżnicowany wpływ na strukturę poszczególnych dzielnic. Istotnym elementem badań było określenie stopnia zachowania historycznego układu urbanistycznego w poszczególnych fazach odbudowy. Wyniki potwierdzają że zniszczenia wojenne szczególnie dotknęły obszar starego miasta i śródmieścia, gdzie jedynie 25% powierzchni wykazywało zachowanie historycznej struktury na poziomie przekraczającym 80%. W pierwszym powojennym etapie odbudowy priorytetowo traktowano przywrócenie podstawowych funkcji infrastrukturalnych i komunikacyjnych, przy jednoczesnym braku działań zmierzających do zachowania lub rekonstrukcji historycznego charakteru zabudowy. Kolejna faza odbudowy, realizowana w latach 1958–1984, charakteryzowała się wprowadzeniem dominujących form architektury socmodernistycznej, w tym wysokich bloków mieszkalnych, co skutkowało dalszym ograniczeniem czytelności historycznej struktury oraz spadkiem różnorodności funkcjonalnej tych obszarów.

Na podstawie przeprowadzonej analizy opracowano zestawienie poziomu zachowania historycznego układu urbanistycznego dla obszaru starego miasta. Wyniki wyraźnie wskazują na znaczną utratę czytelności struktury w wyniku działań powojennych, przy czym pierwszy etap odbudowy nie przyczynił się do jej skutecznego przywrócenia. Dopiero interwencje urbanistyczne realizowane od 1986 roku wpłynęły na poprawę tego stanu, pozwalając na osiągnięcie poziomu zachowania czy odtworzenia historycznej struktury w większości obszarów powyżej 60%.

Ilustracja 244

Czytelność historycznej struktury na obszarach starego miasta

Analiza waloryzacyjna ujawniła znaczne zróżnicowanie wartości punktowych w obrębie poszczególnych dzielnic. W rejonie starego miasta najwyższe wyniki osiągnęły m.in. obszary nr **1, 4, 5, 6, 9** oraz **12**, natomiast w dzielnicy uzdrowskiej i porcie wyróżniały się nr **56, 73** oraz **65**. Wysokie wskaźniki miały również obszary **66** i **67**. Jednocześnie zidentyfikowano sektory o niskich wartościach waloryzacji, takie jak obszary nr **3, 7** i **11** w starym mieście oraz nr **59** i **71** w dzielnicy uzdrowskiej.

Takie wyniki wskazują na znaczną wewnętrzną heterogeniczność każdej z dzielnic oraz wysoką kontrastowość pomiędzy poszczególnymi obszarami. Analiza przestrzenna przedstawiona na poniższej mapie wykazała, że w większości przypadków obszary o najwyższych wartościach punktowych sąsiadują ze sobą, tworząc wyraźne skupiska. Natomiast sektory o niskich wynikach często graniczą bezpośrednio z obszarami o najwyższej jakości, dodatkowo podkreślając ich kontrastowy charakter.

Ilustracja 245

Najwyżej i najniżej ocenione obszary poszczególnych dzielnic Kołobrzegu

Analiza wykazała, że na obszarze Starego Miasta odnotowano najwięcej zarówno wysokich, jak i niskich wskaźników waloryzacyjnych. Taki rezultat odzwierciedla zróżnicowane tendencje w procesie odbudowy, a także wynika z drobnego podziału na kwartały, charakterystycznego dla średniowiecznej struktury urbanistycznej. Różnorodność tkanki miejskiej w tej części miasta sprzyja powstawaniu skrajnych rozwiązań estetycznych oraz świadczy o odmiennych podejściach do kształtowania przestrzeni i ich jakości. Wyniki analizy wskazują również, że odbudowa w stylu postmodernistycznym najbardziej zbliżyła się do przedwojennych założeń urbanistycznych. Dzięki temu przestrzeń cechowała się większą harmonią z historyczną tkanką miejską, co wynikało z odwołania do tradycji urbanistyczno-architektonicznej i przyczyniło się do odtworzenia pierwotnego klimatu Starego Miasta. Badania ujawniły, że większa aktywność fasad, ochrona konserwatorska, wprowadzenie lokalnych zasobów kulturowych i gospodarczych oraz znaczny udział terenów zielonych miały kluczowy wpływ na integrację funkcji miejskich. Obszary o wysokich wartościach punktowych wskazują, że najbardziej korzystny wpływ na przestrzeń miejską wywarła odbudowa w stylu postmodernistycznym. Styl ten świadomie nawiązywał do historycznej tożsamości miasta, jednocześnie wzbogacając jego funkcjonalność.

Pomimo kontrowersji dotyczących autentyczności konserwatorskiej i estetyki, postmodernistyczna zabudowa przyczyniła się do poprawy czytelności przestrzeni miejskiej oraz wzmocnienia jej historycznego charakteru. Zróżnicowanie funkcji obiektów realizowanych w tym okresie wspierało integrację przestrzenną – lepsza dostępność usług publicznych, obiektów handlowych i terenów rekreacyjnych zwiększała atrakcyjność przestrzeni zarówno dla mieszkańców, jak i turystów. Działania konserwatorskie odegrały istotną rolę, wpływając na estetyczne i funkcjonalne dostosowanie

nowych obiektów. W rezultacie przyczyniło się to do stworzenia bardziej spójnej i harmonijnej struktury miejskiej.

Czynniki decydujące o ocenie najlepszych i najgorszych obszarów urbanistycznych

Przeprowadzona analiza waloryzacyjna wskazała na istotne różnice w ocenie jakości przestrzennej wybranych obszarów Kołobrzegu. Na podstawie sumowania punktów wytypowano zarówno obszary o najwyższych, jak i najniższych wartościach. Porównanie i analiza tych wyników pozwoliła na zidentyfikowanie czynników wpływających na ich ocenę oraz wskazanie zależności między nimi. W grupie najlepiej ocenionych znalazły się m.in. obszary na Starym Mieście (nr 1, 4, 5, 6, 9, 12) oraz w dzielnicy uzdrowskiej i porcie (nr 47, 56, 73, 65, 66, 67). Łącznie przeanalizowano 17 obszarów, w tym dwa, na których zlokalizowane są parki.

Analizę rozpoczęto od obszarów o najwyższych wartościach punktowych, wyłonionych na podstawie ich oceny waloryzacyjnej. Punktem odniesienia był stan przestrzenny miasta przed zniszczeń wojennych. Większość z wytypowanych obszarów cechowała się średnim lub wysokim poziomem zróżnicowania przestrzennego, co było szczególnie widoczne w rejonie starego miasta (obszary nr 1, 4, 5, 6, 9, 12). W przypadku dzielnicy uzdrowskiej wyróżniono budynki o charakterze kuracyjnym, typowym dla tej części miasta. Każdy z analizowanych obszarów charakteryzował się obecnością licznych elementów spajających przestrzeń. Udział terenów zielonych różnił się w zależności od dzielnicy – w starym mieście wynosił około 5%, podczas gdy w dzielnicy uzdrowskiej osiągał poziom około 40%. Wiązała się z tym gęstość zabudowy, która w starym mieście była znacznie większa i wynosiła około 80%. Dominującą formę urbanistyczną stanowiły budynki trójkondygnacyjne.

W okresie 1946–1957, przed rozpoczęciem procesu odbudowy, zaszły istotne zmiany w dynamice relacji między analizowanymi wskaźnikami przestrzennymi. Kluczowym elementem tej fazy jest fakt, że spośród dwunastu badanych obszarów, dziewięć zachowało wysoką czytelność struktury urbanistycznej, co stanowiło istotny czynnik pozytywnej oceny. Zasadnicza różnica między stanem powojennym a przedwojennym wynikała z zmniejszenia zróżnicowania przestrzennego, będącego wynikiem rozpoczynającej się dopiero odbudowy gospodarczej. Dodatkowo, w wyniku wojennych zniszczeń, zmniejszyła się liczba elementów spajających przestrzeń oraz nastąpił spadek gęstości zabudowy. W etapie odbudowy obejmującym lata 1958–1985 nastąpił wzrost zróżnicowania funkcjonalnego w obrębie poszczególnych obszarów. Jednym z kluczowych czynników negatywnie wpływających na historyczny charakter przestrzeni było wprowadzenie socmodernistycznej architektury, która uzupełniała luki w zabudowie. W czterech przypadkach przyczyniło się to do znaczącego obniżenia czytelności historycznej struktury urbanistycznej. Wraz z postępującą odbudową zwiększyła się także gęstość zabudowy. Zwiększono również wysokość budynków, w niektórych przypadkach osiągały nawet 11 kondygnacji. To zjawisko wpłynęło na podniesienie średniej wysokości zabudowy w analizowanych obszarach.

Ostatnia faza odbudowy, obejmująca lata od 1986 roku, doprowadziła do stopniowego wyrównania czytelności historycznej struktury urbanistycznej, osiągając w większości przypadków poziom 80-90%. Przebudowa starówki oraz wprowadzenie

nowych funkcji do budynków uzdrowiskowych przyczyniły się do zwiększenia zróżnicowania funkcjonalnego przestrzeni. W efekcie przywrócono przedwojenny stan elementów spajających przestrzeń. W odniesieniu do przedwojennej zabudowy zmniejszyła się gęstość zabudowy w analizowanych obszarach. Dominującym stylem architektonicznym w tych obszarach jest architektura postmodernistyczna i socmodernistyczna z lat 60. XX wieku.

Wyniki badań wskazują, że obecny stan wybranych obszarów charakteryzuje się wysoką aktywnością fasad. Istotnym aspektem omawianych obszarów jest ich lokalizacja w strefie objętej ochroną konserwatorską. Badania wykazały również, że sąsiadująca z budynkami historyczna zabudowa miała duży wpływ na formę odbudowy, szczególnie w zakresie spójności stylistycznej i urbanistycznej. Wprowadzenie zróżnicowanych funkcji sprawiło, że obszary te stały się aktywne zarówno pod względem kulturowym, jak i gospodarczym. Ponadto większość z nich wyróżnia się wysokim wskaźnikiem dostępności komunikacyjnej.

Obszary o najniższej wartości punktów zostały poddane analizie w sposób analogiczny do wcześniejszego przypadku. W początkowej fazie, obejmującej okres do 1939 roku, wskaźniki tych terenów nie odbiegały znacząco od wyników uzyskanych w innych częściach miasta. Kluczowym czynnikiem determinującym ich późniejszą niską ocenę były znaczne zniszczenia wynikające z działań wojennych. W konsekwencji doprowadziły one do istotnego obniżenia czytelności historycznej struktury w latach 1945-1957. Monofunkcyjność zniszczonych obszarów wynikająca z braku zabudowy równoznaczna była z zaniechaniem działań przestrzennych. W okresie 1958-1985 do niektórych obszarów wprowadzono przeskalowaną zabudowę - budynki o 11 kondygnacjach. Wpłynęło to na dalszy spadek czytelności historycznej struktury, aż do niemal całkowitego zatarcia jej charakteru. W latach 1986 wprowadzono nowe budynki, które w niewielkim stopniu zwiększyły zróżnicowanie funkcjonalne tych obszarów. Pomimo wysokiego poziomu ochrony konserwatorskiej, zachowana zabudowa utraciła swoje historyczne cechy, a zachowane budynki nie miały istotnego wpływu na proces odbudowy. Pozytywnym aspektem tych obszarów był z kolei znaczny udział terenów zielonych oraz wysoka dostępność komunikacyjna.

Wyniki przeprowadzonej analizy zostały przedstawione w formie tabeli w aneksie, a poniżej zamieszczono wykres obrazujący punktację poszczególnych wskaźników w wybranych okresach czasowych. Pozostałe 56 obszarów charakteryzuje się uśrednionymi wartościami, które odzwierciedlają ogólne tendencje zachodzące w tkance miejskiej Kołobrzegu na przestrzeni trzech etapów odbudowy.

Analiza korelacji

Zebrane dane zostały wykorzystane do przeprowadzenia analizy korelacji, mającej na celu zbadanie zależności pomiędzy wybranymi wskaźnikami. Celem tej analizy było określenie, czy i w jakim stopniu występuje związek pomiędzy badanymi zmiennymi i zastosowanymi w badaniach różnymi metodami analizy, a także potwierdzenie wyników badań. Do analizy korelacji zastosowano oprogramowanie Statistica, które umożliwia automatyzację obliczeń oraz weryfikację wyników. Korelacja jest miarą siły relacji pomiędzy zmiennymi ilościowymi, przy czym jej wartość mieści się w zakresie od -1,0 do 1,0. Wartości bliskie +1,0 wskazują na silny dodatni związek, oznaczający,

że wzrost jednej zmiennej wiąże się ze wzrostem drugiej zmiennej. Z kolei wartości bliskie -1,0 oznaczają silny ujemny związek, przy czym wzrost jednej zmiennej wiąże się ze spadkiem drugiej zmiennej. Wartości zbliżone do 0,0 sugerują brak istotnego związku między zmiennymi, co oznacza, że zmienne są bardziej lub mniej niezależne od siebie. Zebrane dane obejmują zmienne, występujące w formie wskaźników wykorzystywanych do badania waloryzacji. Przedstawione zostały w trójstopniowej skali oraz wartościach procentowych. Wśród analizowanych zmiennych znajdują się:

- Zróźnicowanie funkcjonalne struktury do 1939 roku;
- Występowanie elementów spajających przestrzeń do 1939 roku;
- Zieleń przed wojną do 1939 roku;
- Gęstość zabudowy przed wojną do 1939 roku;
- Średnia liczba kondygnacji przed wojną do 1939 roku;
- Czytelność historycznej struktury urbanistycznej w latach 1945-1957;
- Zróźnicowanie funkcjonalne struktury w latach 1945-1957;
- Występowanie elementów spajających przestrzeń w latach 1945-1957;
- Gęstość zabudowy w latach 1945-1957;
- Czytelność historycznej struktury urbanistycznej w latach 1958-1985;
- Zróźnicowanie funkcjonalne struktury w latach 1958-1985;
- Występowanie elementów spajających przestrzeń w latach 1958-1985;
- Średnia liczba kondygnacji w latach 1958-1985;
- Gęstość zabudowy w latach 1958-1985;
- Czytelność historycznej struktury urbanistycznej po 1986 roku;
- Zróźnicowanie funkcjonalne struktury po 1986 roku;
- Występowanie elementów spajających przestrzeń po 1986 roku;
- Średnia liczba kondygnacji po 1986 roku;
- Gęstość zabudowy po 1986 roku;
- Aktywność fasad po 1986 roku;
- Średnia liczba kondygnacji po 1986 roku;
- Stopień ochrony konserwatorskiej po 1986 roku;
- Korelacja założeń konserwatorskich z realizacją po 1986 roku;
- Wpływ historycznej struktury na formę architektoniczną po 1986 roku;
- Lokalne zasoby kulturowe i gospodarcze po 1986 roku;
- Wskaźnik transformacji funkcji po 1986 roku;

- W pierwszym etapie odbudowy (1958-1985) modernistyczna odbudowa wykazuje negatywną korelację zarówno z historyczną strukturą urbanistyczną po wojnie (-0,64), jak i z różnorodnością funkcjonalną (-0,63). Wskazuje to na wprowadzenie bardziej zunifikowanej i uproszczonej struktury, która zmieniła wcześniejszy układ przestrzenny. Ponadto, gęstość zabudowy po odbudowie silnie koreluje z aktywnością fasad (0,65) oraz różnorodnością funkcjonalną (0,72), co sugeruje, że modernistyczna odbudowa przyczyniła się do zwiększenia intensywności zabudowy i zróżnicowania funkcjonalnego;

- W przypadku postmodernistycznej odbudowy i zróżnicowania funkcjonalnego (1985-1989), średnia liczba kondygnacji wykazuje dodatnią korelację z gęstością zabudowy (0,54), co wskazuje na większą zwartość zabudowy w tym stylu. Zróżnicowanie funkcjonalne po odbudowie wykazuje również wysoką dodatnią korelację z aktywnością fasad (0,72) oraz z lokalnymi zasobami kulturowymi i gospodarczymi (0,64), co świadczy o korzystnym wpływie tego stylu na spójność miejskiej przestrzeni;

- W odniesieniu do integracji funkcji i obecności elementów zieleni, zróżnicowanie funkcjonalne struktury przedwojennej i powojennej wykazuje dodatnią korelację z gęstością zabudowy (odpowiednio 0,70 i 0,72), co wskazuje na silne powiązanie między intensyfikacją zabudowy a funkcjonalnym zróżnicowaniem przestrzeni. Obecność lokalnych zasobów kulturowych i gospodarczych koreluje dodatnio z aktywnością fasad (0,57), co sugeruje ich wpływ na integrację społeczną i aktywność przestrzeni. Z kolei dostępność komunikacyjna nie wykazuje istotnych korelacji z pozostałymi wskaźnikami, co sugeruje jej neutralny wpływ na inne analizowane aspekty struktury miejskiej.

Wyniki analizy korelacji zostały przedstawione schematycznie w poniższej ilustracji. W kolumnach i wierszach zamieszczono analizowane wskaźniki, od 1 do 28, obejmujące poszczególne etapy rozwoju Kołobrzegu. W miejscach krzyżowania się wskaźników zaznaczono zależności między nimi. Duży plus oznacza silną korelację dodatnią, mały plus – słabszą korelację dodatnią. Z kolei duży minus wskazuje na silną korelację ujemną, a mały minus – słabszą korelację ujemną. Jeżeli dane wskaźniki nie miały ze sobą korelacji, pole w miejscu ich krzyżowania pozostawało puste. W przypadku dwóch identycznych wskaźników w tym samym miejscu umieszczono kropkę.

Największą liczbę elementów wskaźników z dużą korelacją dodatnią posiada wskaźnik gęstości zabudowy przed odbudową oraz gęstości zabudowy po odbudowie. Gęstość zabudowy przed odbudową wykazuje dodatnią korelację z różnorodnością funkcjonalną struktury przestrzennej przed wojną, średnią liczbą kondygnacji przed wojną, gęstością zabudowy po odbudowie, modernistyczną strukturą, czytelnością historyczną oraz strukturą urbanistyczną po odbudowie, a także z aktywnością fasad. Z kolei gęstość zabudowy po odbudowie wykazuje dodatnią korelację z różnorodnością funkcjonalną struktury przed wojną, gęstością zabudowy przed wojną, średnią liczbą kondygnacji przed wojną, gęstością zabudowy przed odbudową, modelem stycznym, różnorodnością funkcjonalną struktury po odbudowie, aktywnością fasad oraz średnią liczbą kondygnacji po odbudowie. Korelację wykazuje również wskaźnik dostępności komunikacyjnej oraz stopnia ochrony konserwatorskiej, ale jedynie w niewielkim stopniu z niektórymi innymi wskaźnikami.

W trakcie przeprowadzonych badań zaobserwowano istotne zależności między cechami przestrzennymi i funkcjonalnymi badanych obszarów, które zostały zweryfikowane za pomocą szczegółowej analizy korelacji obejmującej 76 wydzielonych kwartałów:

- W ogólnym zestawieniu 76 kwartałów, czytelność przedwojennej struktury urbanistycznej wykazuje dodatnią korelację (0,55) z czytelnością zachowaną po wojnie, co potwierdza trwałość i elastyczność przedwojennego układu przestrzennego;
- Przedwojenna gęstość zabudowy jest pozytywnie skorelowana z różnorodnością funkcjonalną struktury (0,69), co wskazuje na jej złożoność i wyraźne podziały użytkowe obszarów miejskich przed wojną;
- Zielone obszary przedwojenne wykazują pozytywną korelację z czytelnością historycznej struktury urbanistycznej (0,55), co sugeruje, że zieleń była integralną częścią przedwojennego planowania przestrzennego, zwiększając czytelność układu. Korelacja ta utrzymuje się również w strukturze powojennej (0,97).

Wyniki badań wskazują na uniwersalny potencjał opracowanej metody analizy pomiarowej w ocenie przestrzeni miejskich, umożliwiając porównanie różnych struktur i podkreślając znaczenie zasobów historycznych i kulturowych w kształtowaniu przestrzeni miejskiej. Analiza pokazała także, które wskaźniki wykazują najsilniejszą korelację, co pozwala zidentyfikować elementy, które najbardziej wpływają na zmiany przestrzenne w procesie odbudowy. W szczególności, dużą rolę odgrywa gęstość zabudowy. Na czytelność historycznego układu przestrzennego silnie wpływają obecność elementów spajających przestrzeń oraz oddziaływanie historycznej zabudowy na działania przestrzenne.

Ilustracja 247 (na następnych stronach)

Wizualizacja danych analizy korelacji

DO 1939 ROKU

1945-1957

1958-1985

OD 1986 ROKU

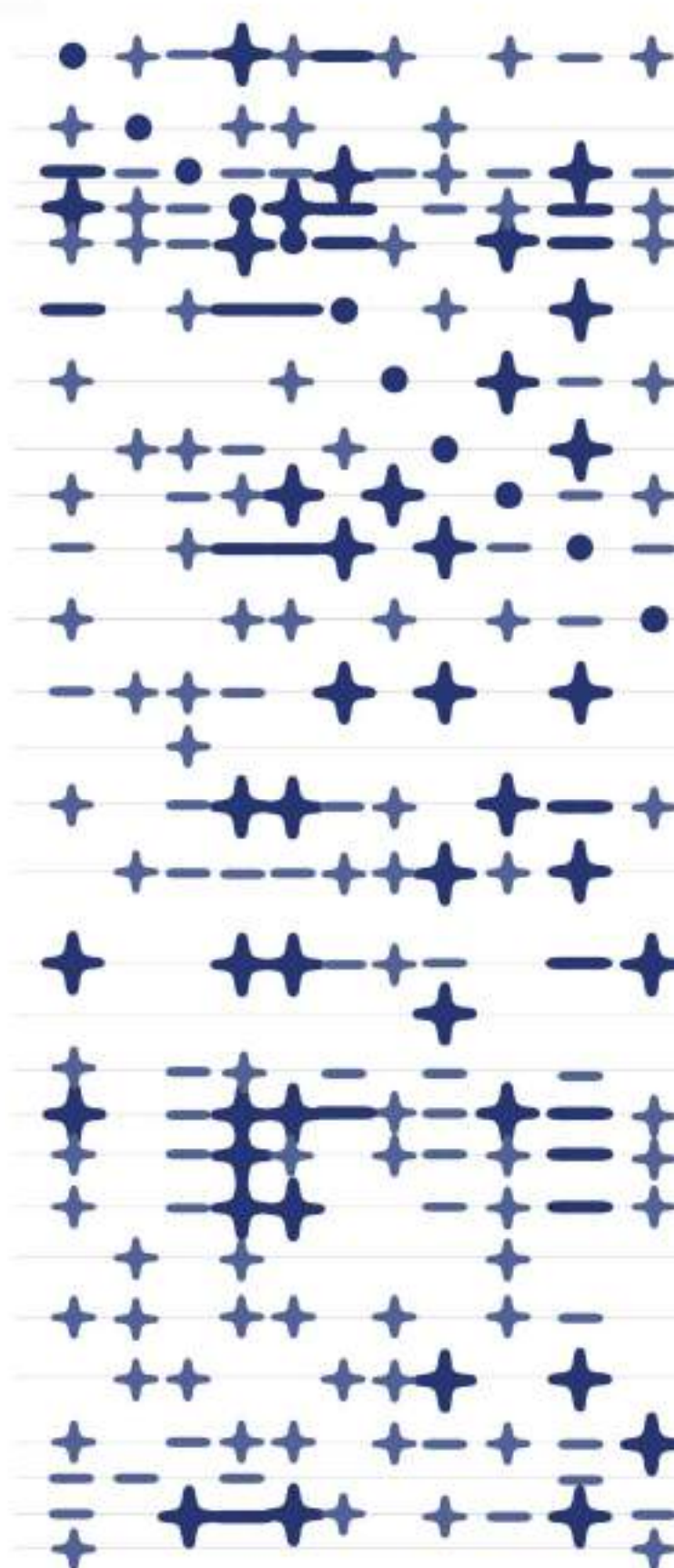
1. Zróżnicowanie funkcjonalne struktury przed wojną
2. Występowanie elementów spajających przestrzeń przed wojną
3. Zieleń przed wojną
4. Gęstość zabudowy przed wojną
5. Średnia liczba kondygnacji przed wojną
6. Czytelność historycznej struktury urbanistycznej przed odbudową
7. Zróżnicowanie funkcjonalne struktury przed odbudową
8. Występowanie elementów spajających przestrzeń przed odbudową
9. Gęstość zabudowy przed odbudową
10. Czytelność historycznej struktury urbanistycznej po odbudowie lat 60 i 70
11. Zróżnicowanie funkcjonalne struktury po odbudowie modernistycznej
12. Występowanie elementów spajających przestrzeń po odbudowie modernistycznej
13. Średnia liczba kondygnacji
14. Gęstość zabudowy po odbudowie modernistycznej
15. Czytelność historycznej struktury urbanistycznej po odbudowie
16. Zróżnicowanie funkcjonalne struktury po odbudowie
17. Występowanie elementów spajających przestrzeń po odbudowie
18. Średnia liczba kondygnacji
19. Gęstość zabudowy po odbudowie
20. Aktywność fasad
21. Średnia liczba kondygnacji po odbudowie
22. Stopień ochrony konserwatorskiej
23. Korelacja założeń konserwatorskich z realizacją
24. Wpływ historycznej struktury na formę architektoniczną
25. Lokalne zasoby kulturowe i gospodarcze
26. Wskaźnik transformacji funkcji
27. Pow. Tereny zielone
28. Dostępność komunikacyjna

- Duża korelacja dodatnia
- Mała korelacja dodatnia
- Duża korelacja ujemna
- Mała korelacja ujemna

DO 1939 ROKU

1945-1957

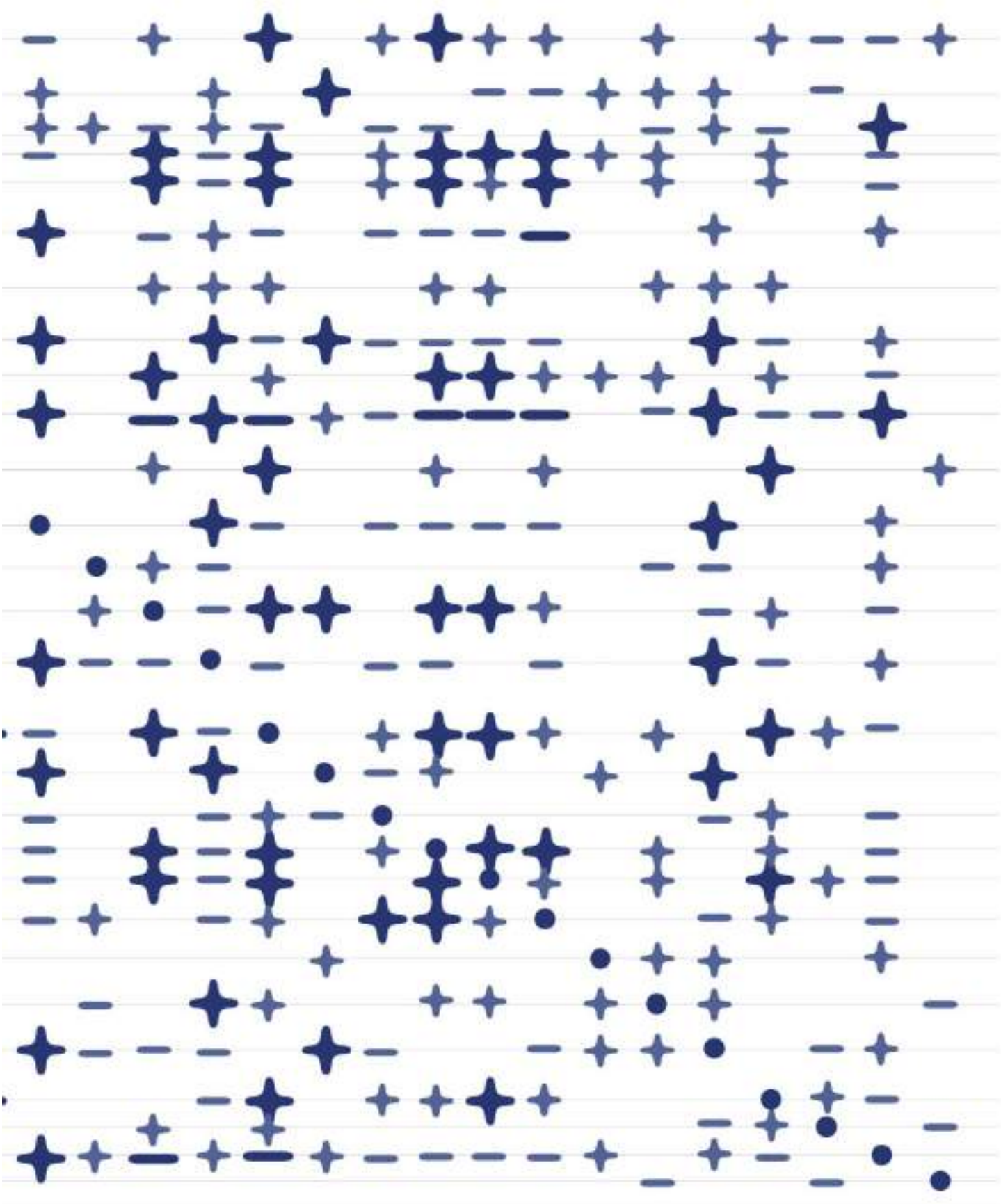
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11.

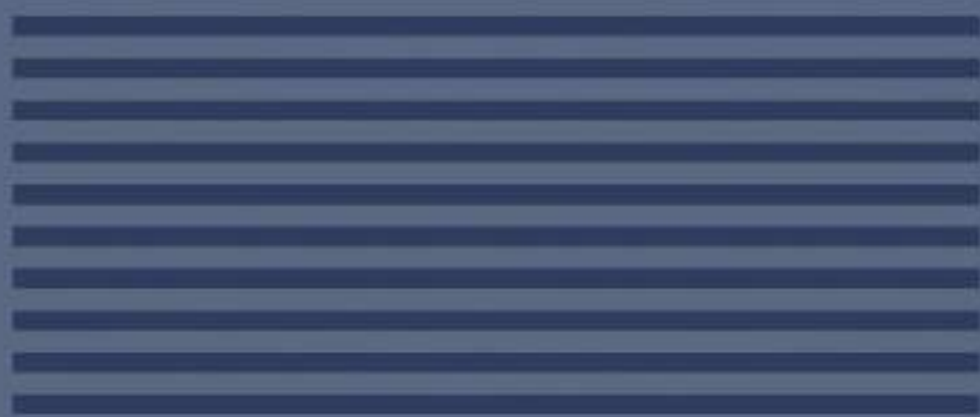

1958-1985

OD 1986 ROKU

12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28.

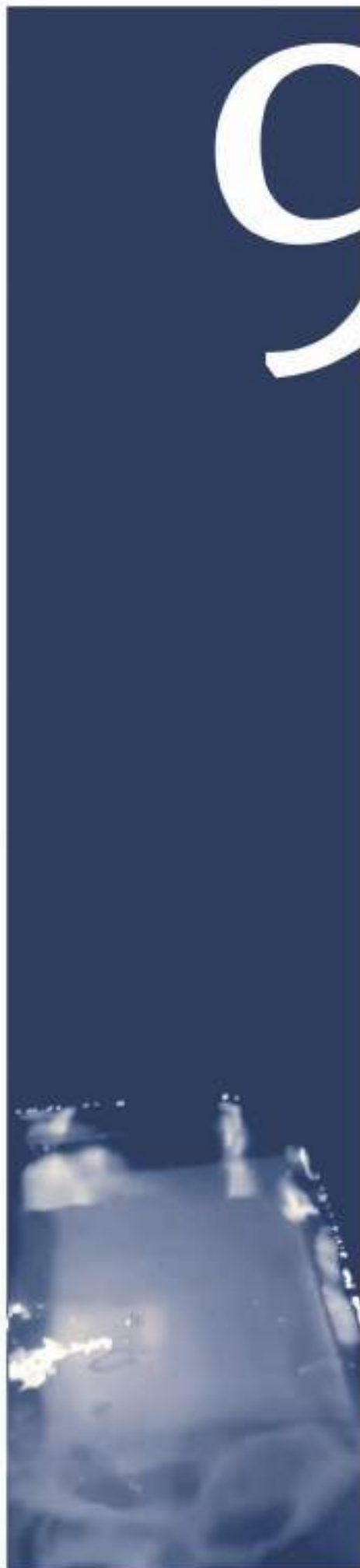

9

Rozdział 9

Wnioski

Praca doktorska dotyczy wpływu historycznej tkanki miejskiej Kołobrzegu na powojenną odbudowę miasta. Głównym celem badań było rozpoznanie morfologii miasta, jego głównych elementów przestrzenno-strukturalnych i powiązań między nimi oraz waloryzacja kolejnych etapów odbudowy po II wojnie światowej w kontekście historycznej struktury miejskiej. Dlatego też można w dysertacji wyróżnić dwie główne części

1. Analiza historycznego rozwoju i konstytutywnych cech miejskiego układu od średniowiecza do 1939 roku. Wybuch II wojny światowej, zakończonej ogromnymi zniszczeniami miasta, został potraktowany jako cezura wyznaczająca nowy etap rozwoju miasta i jego przekształceń przestrzennych
2. Analiza kolejnych etapów odbudowy, od końca wojny do czasów współczesnych pod kątem ich odniesień do wcześniejszego stanu. Kontekstem działań są przemiany historyczne, głównie na terenie Ziemi Odzyskanych oraz przywoływane teorie konserwatorskie.

Podstawą pracy doktorskiej była teza, że w procesie odbudowy Kołobrzegu po II wojnie światowej można wyróżnić trzy etapy, w odmienny sposób traktujące historyczny charakter miasta, poddane różnorodnym wpływom politycznym i konserwatorskim. Uznano, że stanowi on złożony i ciągle niedokończony proces, który powinien być analizowany zarówno w kontekście lokalnym, jak i obejmującym tereny o podobnym kontekście historycznym, uwzględniając wpływ historycznej struktury miejskiej oraz współczesne potrzeby rewitalizacyjne w duchu zrównoważonego rozwoju. W toku pracy i osiągniętych wyników analiz udało się ją potwierdzić.

Cele szczegółowe i pytania badawcze

Na podstawie wykonanych analiz i badań możliwe było opracowanie poszczególnych celów szczegółowych i ustalenie relacji funkcjonalno-przestrzennych przedwojennego miasta. Pierwszym etapem badań była szczegółowa analiza przedwojennej tkanki miejskiej i procesów urbanistycznych, które ją kształtowały. Analiza ta, sięgająca początków istnienia miasta, pozwoliła ujawnić strukturę funkcjonalno-przestrzenną, która stanowiła podstawę dalszego rozwoju urbanistycznego i gospodarczego. Była ona oparta na relacji starego miasta i portu, wzbogaconej następnie o uzdrowisko, razem zapewniając symbiozę między poszczególnymi częściami Kołobrzegu i jego harmonię. Trzy różne morfologicznie dzielnice, rozwijające się częściowo niezależnie, tworzyły specyficzny układ urbanistyczny. Jako integralny element przestrzeni miasta potraktowano układy zieleni tworzące powiązania między poszczególnymi ośrodkami.

Badania pokazały, że relacje pomiędzy poszczególnymi punktami orientacyjnymi dzielnic charakteryzowały się dużą trwałością, chociaż, na przestrzeni wieków struktura wzbogacała się o kolejne elementy. Potwierdza to stabilność, a jednocześnie elastyczność struktury, która mimo dodatkowych elementów zachowywała równowagę. W ten sposób tkanka rozrastała się i uzupełniała aż do wybuchu II wojny światowej

Cezurą dla rozwoju miasta były walki o Kołobrzeg w marcu 1945 roku, które przyniosły największe zniszczenia miasta. Kolejnym elementem badań i zarazem celem szczegółowym była więc analiza tych zniszczeń na obszarze Kołobrzegu, z podziałem na jego trzy główne dzielnice. Badania wykazały, że mimo zniszczeń zostały zachowane w nich główne punkty orientacyjne, które w późniejszym czasie miały wpływ na kształtowanie nowej tkanki. Analizy wykazały, że skala zniszczeń była wysoka i wynosiła

od 70% do 98% w zależności od dzielnicy. Ta nierównomierność wynikała z przebiegu walk i struktury przestrzennej poszczególnych obszarów. Ogromnisze zniszczeń doprowadził do fragmentacji przestrzeni i utworzenia peryferyjnych, rozproszonych ośrodków mieszkaniowych o ograniczonej integracji. Analiza wykazała, że najtrwalszym elementem, który przetrwał działania wojenne, był układ komunikacyjny.

Sporządzony model terenów zdegradowanych pozwolił na jakościowe i ilościowe analizy dotyczące fizjonomii i morfologii Kołobrzegu przed odbudową, co umożliwiło doprecyzowanie obszarów najbardziej zniszczonych oraz tych, w których tkanka miejska przetrwała. W analizie powojennych działań odbudowy punktem odniesienia były obowiązujące teorie konserwatorskie, osadzone w kontekście polityczno-gospodarczym. Dzięki temu możliwe było zidentyfikowanie powojennych strategii i działań w Kołobrzegu. Badane tu procesy występowały także w innych miastach na Ziemiach Odzyskanych. W kontekście Kołobrzegu analiza pozwoliła odpowiedzieć na pytanie, czy sytuacja polityczna i propaganda Ziemi Odzyskanych miały wpływ na decyzje planistyczne oraz realizację idei „powrotu do ojczyzny”. Propaganda polityczna odegrała istotną rolę w kształtowaniu koncepcji planów zagospodarowania przestrzennego, jednak jej wpływ nie przełożył się bezpośrednio na realizację procesu odbudowy, co było również konsekwencją uwarunkowań ekonomicznych. Elementami o ideologicznym znaczeniu są wybrane realizacje punktowo rozlokowane w mieście, takie jak pomnik Zaślubin Polski z Morzem czy odbudowa latarni morskiej. Dopiero późniejsza zmiana obrazu propagandowego Kołobrzegu, z symbolu walk i zaślubin z morzem na nowoczesne uzdrowisko, przyczyniła się do przyspieszenia odbudowy oraz budowy nowych obiektów wypoczynkowych. O skuteczności tych działań świadczy wzrost popularności uzdrowiska.

Charakterystyka powojennych strategii, obejmująca działania gospodarcze, administracyjne i społeczne oraz analizę planów z lat 40. i 50. XX wieku wykazała, że mimo opracowanych projektów, działania przestrzenne były mocno ograniczone, a odbudowa skupiona na reaktywacji gospodarczej miasta. Przeanalizowano wytyczne konserwatorskie i proces obejmowania ochroną poszczególnych zabytków. Wpływ ówczesnych teorii konserwatorskich na kształtowanie przestrzeni miejskiej należy analizować z dwóch perspektyw. Z jednej strony, opracowane przez Pracownię Konserwacji Zabytków plany zagospodarowania, zgodne z obowiązującymi koncepcjami konserwatorskimi, nigdy nie zostały zrealizowane. Rzeczywiste działania przestrzenne w obrębie starego miasta odbiegały od pierwotnych założeń i wytycznych PKZ, co wskazuje na rozbieżność między teorią a praktyką urbanistyczną. Poza obszarem starego miasta, ochrona konserwatorska praktycznie nie istniała. Badania wykazują, że teorie konserwatorskie miały niewielki wpływ na odbudowę miasta, jednak z drugiej strony przełożyły się na ochronę historycznego układu ulic i najważniejszych, najstarszych zabytków. Dopiero w latach 80. XX wieku, kiedy rozpoczęto dyskusję na temat rewaloryzacji zabytkowych przestrzeni, teorie te zaczęły odgrywać istotną rolę w procesie tworzenia planów nowej starówki. Dzięki temu odbudowa zachowała czytelność historycznej struktury miasta lokacyjnego. Ponadto, budowa nowej starówki pozytywnie wpłynęła na funkcjonowanie oraz atrakcyjność miasta, poprawiając komunikację pomiędzy poszczególnymi dzielnicami. Miały na to też wpływ nowe tendencje odbudowy w stylu postmodernistycznym, które były akceptowane przez służby konserwatorskie. Dogłębna analiza historyczna, morfologiczna oraz wykorzystanie narzędzi

porównawczych pozwoliły na obiektywne odniesienie się do przedwojennej tkanki urbanistycznej w procesie odbudowy miasta.

Etapy odbudowy i kontekst innych miast

W drugim rozdziale pracy zestawienie Kołobrzegu z innymi miastami pozwoliło potwierdzić również tam różne etapy odbudowy, w zależności od okresów politycznych. Analiza wykazała, że lata 60. XX wieku, oraz lata 70. XX wieku stanowiły czas intensywnego rozwoju i ekspansji, natomiast lata 80. i 90. XX wieku były okresem, w którym pojawiła się koncepcja rewaloryzacji przestrzeni, a także zaczęły powstawać nowe starówki.

W związku z odkryciem etapowości w procesie odbudowy Kołobrzegu, autorka zdecydowała się na szczegółową analizę każdego z tych okresów, stosując metodologię opartą na analizie historycznej i morfologicznej. Tego rodzaju podejście umożliwiło identyfikację budynków w poszczególnych obszarach, określenie okresu ich powstania oraz osadzenie ich w kontekście historycznym, z uwzględnieniem relacji do wcześniej istniejącej zabudowy. Dzięki temu możliwe było odpowiedzenie na pytanie, w jakim stopniu struktura przestrzenna oraz pozostałości architektoniczne, ukształtowane do wybuchu II wojny światowej, miały wpływ na praktykę odbudowy i modernizacji miasta w latach powojennych, a także na styl jego przebudowy pod koniec XX wieku. Analiza wykazała, że pierwszy etap odbudowy, przypadający na lata 60. XX wieku, charakteryzował się architekturą nawiązującą pod względem gabarytów i urbanistyki do przedwojennej tkanki miasta, zwłaszcza w obrębie śródmieścia. Zachowana linia pierzei, przy wykorzystaniu nowoczesnych rozwiązań formalnych, pozwalała na stosunkowo harmonijne uzupełnienie zniszczeń wojennych w tym obszarze. Pomimo faktu, że śródmieście nie było traktowane jako przestrzeń zabytkowa, realizacje te w istotny sposób odnosiły się do wcześniejszej zabudowy. Z kolei w obszarze starego miasta nie przeprowadzono większych prac, a pilotażowa odbudowa jednej z peryferyjnych ulic, nawiązującą stylistycznie do przedwojennej zabudowy nie stała się wzorem dla dalszej odbudowy. Przez następne dziesięciolecie obszar starego miasta pozostawał niezabudowany. Z kolei na terenie uzdrowiska nowa zabudowa zupełnie odbiegała formalnie i stylistycznie od istniejących obiektów, tworząc odmienny charakter tej dzielnicy nie naruszając jej sieci urbanistycznej.

Wynikały także z przyjęcia ówczesnych tendencji architektonicznych i urbanistycznych. W związku z tym może pojawić się pytanie czy były one próbą uznania lub stworzenia dziedzictwa na Ziemiach Odzyskanych? Plany odbudowy Kołobrzegu, zaprezentowane w rozdziale 6, wykazują silny związek z tendencjami politycznymi, szczególnie projekty z lat 50. XX wieku, które nawiązywały do socrealizmu. Po odwilży gomułkowskiej dominowały tendencje modernistyczne, które znalazły odzwierciedlenie w odbudowie miasta. Kreacja nowoczesnego uzdrowiska, promowana także przez ówczesne media, doprowadziła do realizacji projektów znanych polskich architektów, które miały charakter międzynarodowy (obiekty takie jak Bałtyk, Skanpol). Były one próbą stworzenia nowej tożsamości miasta, opartej na nowoczesności oraz odcięciu od skomplikowanej przeszłości. Było to również związane z potrzebą integracji nowych mieszkańców, pochodzących z różnych rejonów. Środkami do osiągnięcia tej jedności była kreacja nowoczesnego miasta, które jednocześnie pamiętało o walkach i zaślubinach z morzem, czego dowodem była np. organizacja Festiwalu Piosenki Żołnierskiej.

Lata 70. XX wieku były okresem, w którym odstąpiono od założeń konserwatorskich. Powstały wówczas przeskalowane, jedenastopiętrowe bloki na obszarze staromiejskim, które odrzucały historyczny układ urbanistyczny, formę oraz proporcje. Również w śródmieściu i uzdrowisku zdecydowano o optymalizacji ekonomicznej, rezygnując z dotychczasowych założeń odbudowy na rzecz typizacji. Powrót do historycznych gabarytów miał miejsce dopiero w połowie lat 80. XX wieku, kiedy to odbudowa starego miasta zaczęła nawiązywać do wcześniejszego typu zabudowy. Pokazuje to, że decyzje o odbudowie były uzależnione od szeroko pojętych uwarunkowań politycznych, ekonomicznych i społecznych.

Rzeczowa analiza pomiarowa

Przeprowadzone badania uzupełniono o szczegółową analizę pomiarową oraz potwierdzono je wynikami analizy korelacji. Autorska metoda analizy pomiarowej, oparta na wybranych wskaźnikach ilościowych i jakościowych, umożliwiła obiektywną ocenę procesu odbudowy Kołobrzegu, z uwzględnieniem dynamiki przestrzennej miasta. Badania te, omówione w rozdziałach 3–7, dostarczyły kompleksowego obrazu przemian tkanki urbanistycznej, pozwalając na obiektywną ocenę zmian w 76 wyodrębnionych obszarach, przy jednoczesnym odniesieniu się do stanu miasta sprzed 1939 roku oraz etapów powojennej odbudowy.

Wykazano, że poszczególne etapy budowy, rozwoju i odbudowy Kołobrzegu nie są zamkniętymi procesami. Są skomplikowanym i często antagonistycznym procesem, w którym poszczególne etapy wzajemnie na siebie oddziałują. Badania uwzględniły zróżnicowany charakter przemian przestrzennych w poszczególnych dzielnicach – starym mieście, porcie oraz uzdrowisku. Analiza przestrzenna pozwoliła uwzględnić specyfikę każdego z tych obszarów, dzięki czemu możliwe było precyzyjne odwzorowanie ich dynamiki i heterogeniczności. Analiza wykazała znaczne zróżnicowanie w poszczególnych dzielnicach. Najwyższe wyniki osiągnęły obszary na starym mieście. Wyróżniały się wysokim poziomem czytelności historycznej struktury urbanistycznej, różnorodnością funkcjonalną oraz obecnością elementów spajających przestrzeń. Dodatkowo wysokie wyniki wiązały się z aktywnością fasad, realizacją założeń konserwatorskich oraz obecnością lokalnych zasobów kulturalnych i gospodarczych. W każdej z dzielnic zidentyfikowano również obszary o niskich wartościach punktowych, wskazujące na niespójny charakter przestrzeni.

Analiza korelacji potwierdziła istotny wpływ typu odbudowy na strukturę miasta. Modernistyczna odbudowa (1958–1985) miała negatywny wpływ na historyczną strukturę urbanistyczną (-0,64) i różnorodność funkcjonalną (-0,63), wprowadzając zunifikowaną i uproszczoną zabudowę. Jednocześnie zwiększyła jej intensywność, co potwierdzają dodatnie korelacje z gęstością zabudowy (0,65). Z kolei postmodernistyczna odbudowa (1985–1989) pozytywnie wpłynęła na spójność miejskiej przestrzeni. Wykazywała dodatnie korelacje pomiędzy średnią liczbą kondygnacji, a gęstością zabudowy (0,54), a także pomiędzy różnorodnością funkcjonalną a aktywnością fasad (0,72). Przeprowadzona analiza korelacyjna wskazała także na zależności między wskaźnikami dotyczącymi okresu przedwojennego i powojennego.

Zróżnicowanie funkcjonalne okazało się kluczowym czynnikiem, pozytywnie powiązaniem z intensyfikacją zabudowy (0,70–0,72) oraz aktywnością fasad (0,72). Dodatkowo lokalne zasoby kulturowe i gospodarcze sprzyjały aktywności fasad (0,57). Natomiast dostępność komunikacyjna nie wykazywała istotnych korelacji. Sugeruje to jej neutralne znaczenie w analizowanych aspektach struktury miejskiej. Zastosowane

metody analizy pomiarowej, w tym analiza korelacyjna, mogą stanowić podstawę do opracowania uniwersalnego schematu badań dla innych miast na Ziemiach Odzyskanych.

Badania umożliwiły weryfikację hipotez badawczych:

H1 – Potwierdzono założenie, że przebudowa miasta jest procesem ciągłym, w którym poszczególne etapy wzajemnie na siebie oddziałują. Zależności te dotyczą zarówno kolejnych, faz odbudowy, jak i ich wpływu na ostateczny układ urbanistyczny. Etapowość procesu wskazuje na dynamiczny i niejednorodny charakter zmian, zachodzących w przestrzeni miejskiej.

H2 – Potwierdzono założenie, że pierwotna struktura urbanistyczna miasta w znacznej mierze przetrwała i została wykorzystana jako podstawa do odbudowy. Przeprowadzona analiza modelu terenów o zdegradowanych funkcjach wykazała, że mimo znacznych zniszczeń wojennych wiele elementów pierwotnej struktury przestrzennej zostało zachowanych. Proces powojennego kształtowania tkanki miejskiej, mimo etapowości, uwzględniał znaczące odwołania do historycznej zabudowy, szczególnie w rejonie śródmieścia i starego miasta.

H3 – Hipoteza normatywna, o charakterze wartościującym, została zweryfikowana za pomocą narzędzia waloryzacji. Wyniki analizy waloryzacyjnej wykazały, że obszary charakteryzujące się lepszym zachowaniem historycznej struktury oraz bardziej bezpośrednim nawiązaniem do niej osiągają wyższą wartość w kontekście zróżnicowania tkanki urbanistycznej, obecności elementów spajających przestrzeń, różnorodności funkcjonalnej, aktywności fasad oraz potencjału kulturowego i gospodarczego.

H4 – Hipoteza ogólna, odnosząca się do teoretycznych podstaw problematyki odbudowy, została również potwierdzona. Przeprowadzone badania wykazały, że w całej Europie konieczność odbudowy zniszczonych miast wymagała przemyślenia dotychczasowych założeń konserwatorskich. Proces odbudowy, kontynuowany do dziś, przekształcił się w proces rewitalizacji z uwzględnieniem wartości historycznych i dziedzictwa, które pełnią kluczową rolę w budowaniu tożsamości miejsca.

H5 – Hipoteza porównawcza zakładająca istnienie wspólnych cech w procesach odbudowy miast o podobnym kontekście historycznym i urbanistycznym została zweryfikowana pozytywnie. Badania wykazały istnienie istotnych podobieństw w procesach odbudowy miast zlokalizowanych na Ziemiach Odzyskanych. Opracowane narzędzie analityczne – rzeczowa analiza odbudowy – może być z powodzeniem zastosowane do badania i oceny procesów odbudowy w innych miastach o zbliżonym charakterze i historii.

Współczesne problemy Kołobrzegu

W kontekście współczesnych działań rewitalizacyjnych, związanych także z budową nowej starówki, uwzględniono historię oraz funkcjonalną strukturę danego obszaru. Zastosowanie zabudowy o mieszanej funkcji, o stosunkowo małych gabarytach i z elementami historyzującymi, pozytywnie wpłynęło na odbiór przestrzeni. Współczesny rozwój Kołobrzegu opiera się głównie na funkcjach usługowych i produkcyjnych, z wyraźnym naciskiem na turystykę, której rozwój przekształcił miasto w jedno z najważniejszych miejsc wypoczynkowych i uzdrowiskowych w Polsce. Dla kontroli tych procesów i zapewnienia harmonijnego rozwoju przyjęto w 2021 roku strategię

Smart City, której celem jest reagowanie na negatywne zmiany przestrzenne w mieście⁵⁷⁰. Strategia obejmuje zarządzanie przestrzenią, zrównoważony transport, zieloną energię, partycypację społeczną oraz zieloną gospodarkę. Wyzwania rozwojowe Kołobrzegu koncentrują się na aspektach przyrodniczo-ekonomiczno-przestrzennych. Strategia podkreśla konieczność lepszego wykorzystania zasobów lokalizacyjnych i przyrodniczych oraz budowy sieci powiązań gospodarczych, co ma na celu zwiększenie konkurencyjności miasta. Strategia Smart City wskazuje na możliwość wykorzystania historycznej struktury w procesie zrównoważonego rozwoju. Cele strategii Smart City, mające na celu poprawę funkcjonowania przestrzennego, są oparte na historycznej strukturze funkcjonalno-przestrzennej. Na przykład, utworzenie *Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Miasta Kołobrzeg* ma na celu dywersyfikację funkcji ekonomicznych i uzdrowskich miasta, aby odejść od monokultury funkcjonalnej, nawiązując do historycznej zdolności Kołobrzegu do harmonijnego łączenia różnych funkcji. Powołanie *Ogrodnika Miejskiego* ma swoje odniesienie do XIX-wiecznej praktyki tworzenia parków miejskich. Z kolei integracja lokalnej społeczności poprzez tworzenie nowych terenów rekreacyjnych i parków na dawnych terenach fortyfikacyjnych nawiązuje do XIX-wiecznej tradycji przekształcania takich przestrzeni w publiczne obszary dostępne dla mieszkańców i kuracjuszy. Ponadto, wykorzystanie portu do dywersyfikacji gospodarczej i rozwój infrastruktury transportowej opierają się na historycznej elastyczności Kołobrzegu w dostosowywaniu swoich przestrzeni do zmieniających się potrzeb gospodarczych i komunikacyjnych. Cele te są zgodne z historyczną zdolnością miasta do adaptacji i funkcjonalnego podziału przestrzeni, co sprzyja zrównoważonemu rozwojowi Kołobrzegu w duchu nowoczesnych zasad Smart City.

Na tej podstawie potwierdzono tezę badawczą, że proces odbudowy Kołobrzegu po II wojnie światowej, obejmujący trzy etapy i poddany różnorodnym wpływom politycznym oraz konserwatorskim, stanowi złożony, ciągle niedokończony proces. Potwierdzono również, że wartość historycznej struktury miejskiej wynika z jej trwałości, a zarazem elastyczności. Wskazuje to, że procesy odbudowy i rewitalizacji powinny być analizowane zarówno w kontekście lokalnym, jak i w szerszym ujęciu. W związku z tym można sądzić, że zaproponowany typ badań może być zastosowany również w innych miastach, szczególnie na Ziemiach Odzyskanych, łącząc rozpoznanie struktury miejskiej, różne typy odbudowy i współczesne tendencje rozwojowe.

Możliwości zastosowania wyników badań

Przeprowadzona autorska analiza pomiarowa, łącząca dane historyczne, morfologiczne i tabelaryczne, oparta na opracowanych wskaźnikach, umożliwia wdrożenie tej metody w dowolnym mieście na obszarze Ziemi Odzyskanych. Analiza ta pozwala na szczegółową ocenę wyodrębnionych obszarów pod kątem zmienności funkcjonalnej, obecności elementów spajających przestrzeni oraz aspektów morfologicznych, takich jak gęstość zabudowy czy liczba kondygnacji. Ponadto umożliwia ona ocenę czytelności układów urbanistycznych oraz dominujących form architektonicznych w danym obszarze. Pozwala też na określenie całościowej struktury miejskiej z jej obszarami funkcjonalnymi i powiązaniem między nimi. Dzięki temu możliwe staje się także oszacowanie

⁵⁷⁰ Współczesne działania przestrzenne prowadzą do intensywnej zabudowy, z powstającymi blokami mieszkalnymi przeznaczonymi na wynajem krótkoterminowy, podczas gdy najbardziej dochodowa dzielnica miasta przekształcała się w kurort. Starówka, mimo zachowania funkcji administracyjnych, stała się atrakcją turystyczną. Rynek pracy w Kołobrzegu zdominowany jest przez sektor turystyczny i uzdrowski.

wpływu historycznego układu przestrzennego na powojenne działania urbanistyczne. Metoda daje również możliwość oceny obszarów pod kątem: aktywności fasad, stopnia ochrony konserwatorskiej, korelacji założeń konserwatorskich z realizacją, wpływu historycznej struktury na formę odbudowy, wskaźnika transformacji funkcji, udziału terenów zielonych czy dostępności komunikacyjnej.

Opracowana metoda badawcza została przetestowana na przykładzie 76 obszarów Kołobrzegu, obejmujących trzy zróżnicowane pod względem morfologicznym i funkcjonalnym dzielnice. Dzięki szerokiemu zakresowi wyniki można uznać za wiarygodne i obiektywne. Metoda ta wyróżnia się uniwersalnością i pozwala na zastosowanie w innych miastach o spójnej strukturze urbanistycznej. Każde z analizowanych miast (opisanych w celu wskazania szerszego kontekstu oraz analogii) charakteryzowało się wyraźnie wyodrębnioną częścią staromiejską, różniącą się stylistycznie od pozostałych obszarów. Dotychczas problematyka powojennego rozwoju miast była podejmowana głównie w kontekście architektonicznym, natomiast zastosowanie jednolitego modelu badań pozwala na stworzenie schematycznej metody analizy całych przestrzeni. Może stać się to podstawą współczesnych działań rewitalizacyjnych.

Ograniczenia badań

Mimo starań mających na celu optymalizację narzędzia badawczego, w trakcie pracy napotkano ograniczenia i wyzwania. Przede wszystkim problemem była ograniczona dostępność materiałów archiwalnych, takich jak mapy, plany oraz fotografie, które umożliwiają precyzyjne określenie zmian przestrzennych w poszczególnych okresach. Wiele miast nie wdrożyło zaawansowanych strategii miejskich typu Smart City, co skutkuje brakiem odpowiedniej ilości danych potrzebnych do przeprowadzenia kompleksowej analizy. Proces pozyskiwania i przetwarzania dostępnych informacji jest wyjątkowo czasochłonny, a obecnie brak narzędzi umożliwiających jego automatyzację. Choć nowoczesne systemy oparte na uczeniu maszynowym mogą częściowo wspomagać takie badania, przygotowanie danych wejściowych wciąż wymaga dużych nakładów czasu i pracy.

Kierunki dalszych badań

Problematyka powojennej odbudowy miast na ziemiach odzyskanych pozostaje w dużej mierze niezgłębionym tematem, kryjącym nadal ogromny potencjał badawczy. W niniejszej dysertacji skupiono się na Kołobrzegu, jednak w toku badań pojawiły się liczne pytania, które mogą mieć zastosowanie przy badaniu innych miast, o różnej skali zniszczeń i uwarunkowaniach przestrzennych. Zastosowanie proponowanej metody w kolejnych miastach mogłoby zweryfikować jej uniwersalność oraz obiektywność. Biorąc pod uwagę liczbę miast na ziemiach Odzyskanych, wymagających rewitalizacji, konieczne jest dalsze doskonalenie zaproponowanej metody, w szczególności poprzez wprowadzenie innowacji, takich jak wykorzystanie algorytmów uczenia maszynowego czy zaawansowanych analiz pozwalających porównać dane historyczne oraz jakościowe i ilościowe. Kolejnym etapem prac będzie więc opracowanie algorytmów usprawniających proces analizy oraz rozszerzenie badań na inne miasta. W kontekście współczesnych zmian przestrzennych i coraz większych wyzwań, przed jakimi stoją miasta, podjęty temat jest szczególnie istotny i perspektywiczny.

Bibliografia:

„50 lat temu uruchomiono ELWE”. Dostęp 29 listopad 2024. <https://miastokolobrzeg.pl/historia/21310-50-lat-temu-uruchomiono-elwe-wideo.html>.

„Andrzej Lepczyński - Kołobrzaska starówka pełna życia”. Dostęp 1 marzec 2024. <https://latarnia-morska.eu/pl/rozmowa-latarni/2076-koobrzaska-starowka-pena-ycia>.

Angermann, Kristin. „The making of the “city as a whole”. Postmodern discourse on urbanity in the GDR”. *Wolkenkuckucksheim* 21 (2021): 41.

„Ankieta Zarządu Miejskiego w Koszalinie z 15.12.1945 r.”, 1945. Archiwum Państwowe w Koszalinie.

Arlet, Joanna. „Half-timbered resort architecture from the turn of the nineteenth and twentieth centuries in fore Pomerania and Western Pomerania: in search of a style”. *Przestrzeń i Forma*, nr 51 (2022): 241–62.

Bal, Wojciech. „Architektura kurortów nadmorskich i ich wpływ na odzyskanie tożsamości kulturowej regionu / Wojciech Bal.” W *Architektura kurortów nadmorskich i ich wpływ na odzyskanie tożsamości kulturowej regionu*, 2005.

———. „Architektura modernistyczna Szczecina lat 60. i 70. w idei i realizacji = Modernist architecture in Szczecin in the 1960's and 70's in the concept and execution / Wojciech Bal.” W *Architektura modernistyczna Szczecina lat 60. i 70. w idei i realizacji = Modernist architecture in Szczecin in the 1960's and 70's in the concept and execution*, 2017.

———. *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bal, Robert Dawidowski, Ryszard Długopolski, Adam M. Szymski*. Szczecin: Walkowska Wydawnictwo - Jeź, 2004.

———. *Architektura polska lat 1961-1975 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bal [et al.]*. Szczecin: Walkowska Wydawnictwo / JEŻ, 2007.

———. „Cultural identity of seaside health resorts. An inspiring space and demanding heritage”. *Przestrzeń i forma* 1, nr 17 (2012): 133–52.

Baranowski, Artur. *60 lat Kołobrzaskiej Spółdzielni Mieszkaniowej*. Kołobrzeg: Wydawnictwo Kamera, 2019.

Barciński, Florian. *Bogactwa naturalne Ziemi Odzyskanych i ich znaczenie gospodarcze dla Polski*. Poznań: Polski Związek Zachodni, 1947.

Barucki, Tadeusz. „Co dalej?” *Architektura*, nr 5–6 (1979): 379–80.

Basista, Andrzej. „Betonowe dziedzictwo”. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001.

Biesiekierski, Kazimierz. *Fortyfikacja polowa*. Warszawa: Główna Księgarnia Wojskowa, 1922.

Bitner, Karolina. „Kołobrzeg – portret miasta na łamach «za wolność za lud»..” *Pod dyktando ideologii. Studia z dziejów architektury i urbanistyki w Polsce Ludowej, pod redakcją Pawła Knapa*, b.d., 346–59.

Bitwa o Kołobrzeg, 1945.

Bobiński, Stanisław. „Kołobrzeg. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta.”, 1954. Archiwum WKZ w Koszalinie.

Bojar-Fijałkowska, Aleksandra. *Kołobrzeg w Polsce Ludowej*. Warszawa, 1990.

- Brechelke, Adrianna. „Between historicism and modularism. Postwar modernist architecture in the space of Kołobrzeg”. *Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura, Urbanistyka, Architektura Wnętrz* 16 (12 maj 2024). <https://architecturejournal.put.poznan.pl/Miedzy-historyzmem-a-modulem-Powojenna-architektura-modernistyczna-w-przestrzeni,175528,0,2.html>.
- . „Powojenne działania urbanistyczne w Kołobrzegu i ich wpływ na współczesne kształtowanie miasta”. *Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura, Urbanistyka, Architektura Wnętrz* Z. 10 (2022). <https://doi.org/10.21008/j.2658-2619.2022.10.4>.
- . „The Resurrection of Kołobrzeg: Adaptation of the City to the Postwar Reality (1945–1957)”, 2023. <https://sin.put.poznan.pl/publications/details/i55072>.
- . *Wywiad z Andrzejem Kurzawskim*. Poznań, 2024.
- . *Wywiad z Piotrem Wędrychowiczem*. Poznań, 2024.
- Brechelke, Adrianna, i Hanna Grzeszczuk-Brendel. „Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu: historia, teraźniejszość, przyszłość”. *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury O/PAN Kraków LII* (2024).
- Brechelke, Adrianna, i Piotr Marciniak. „Powojenna odbudowa Kołobrzegu na tle historycznej przestrzeni miejskiej. Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką”. *Wiadomości Konserwatorskie*, nr 80 (2024): 42–59.
- Burk, Kurt. *Handbuch zur Geschichte der festungen, des historischen deutschen Ostens*, Biblio Verlag. Osnabruck, 1995.
- Castells, Manuel. *The Rise of the Network Society*. Malden: Wiley-Blackwell Publishers, 2010.
- Ciarkowski, Błażej. *Odcienie szarości. Architektki i polityka w PRL*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2017.
- „Conzen, M.R.G. 1960: Alnwick, Northumberland: a study in town-plan analysis. Institute of British Geographers Publication 27. London: George Philip - J.W.R. Whitehand, Ivor Samuels, Michael P. Conzen, 2009”. Dostęp 2 lipiec 2024. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0309132509334948?journalCode=phgb>.
- Cramer, Hermann. *Zur Geschichte der Saline zu Kolberg und ein Gutachten A. von Humbolt gegen Ende des 18 Jahrhunderts*. Halle, 1892.
- Cupers, Kenny. „Mapping and Making Community in the Postwar European City - Kenny Cupers, 2016”, 2016. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0096144216675044>.
- Cymer, Anna. *Architektura w Polsce 1945-1989*. Warszawa: Centrum Architektury, 2019.
- . *Długie lata 90. Architektura w Polsce czasów transformacji*. Warszawa: Centrum Architektury, 2024.
- Czapelski, Marek. *Moduły i wieżowce. Polscy architekci wobec przemian w budownictwie mieszkaniowym 1956-1970*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2018.
- Czuba, Mariusz. „Odbudowa zespołów staromiejskich w Polsce po II wojnie światowej w aspekcie przemian doktrynalnych i społecznych”. *Renowacje i zabytki*, nr 2 (2019).
- Danilović Hristić, Nataša, i Nebojša Stefanović. „The Rebuilding of Memory Through Architecture – Case Studies of Leipzig and Dresden”. *Journal of Urban Culture Research* 20 (2020): 97–111.

Datkiewicz, Anna, i Małgorzata Haas. „Studium historyczno-krajobrazowe do projektów rewaloryzacji parków zabytkowych. Opis założeń parkowych Kołobrzegu”, 1984. Archiwum NID w Szczecinie.

Dekret z dnia 2 kwietnia 1946 r. o planowym zagospodarowaniu przestrzennym kraju, Pub. L. No. Dz.U. 1945 nr 1 poz. 1 (1946).

Dekret z dnia 13 listopada 1945 r. o zarządzie Ziemi Odzyskanych (b.d.).

Dekret z dnia 26 października 1945 r. o rozbiórce i naprawie budynków zniszczonych i uszkodzonych wskutek wojny., Pub. L. No. Dz.U.1947.37.181 (1945).

Dekret z dnia 28 lipca 1948 r. o obrocie i gospodarowaniu materiałami pochodzącymi z rozbiórki budynków, Pub. L. No. Dz.U. 1948 nr 36 poz. 247 (1948).

„Delegatura Rządu dla spraw Wybrzeża L.VI-d/693/45. Pismo do Pełnomocnika Rządu R.P. na okręg Pomorze Zachodnie w Koszalinie z dnia 14 grudnia 1945 r. Urząd Wojewódzki Szczeciński”, 14 grudzień 1945. Wydział odbudowy. Odbudowa miasta Kołobrzeg 1945-1946. Archiwum Państwowe w Szczecinie.

Demshuk, Adrew. *Three Cities after Hitler: Redemptive Reconstruction across Cold War Borders*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2021.

Denecke, Dietrich. „Comparative Approaches in the Historico—topographical Analysis of Towns and Cities”. *Lords and Towns in Medieval Europe*, 2017, 33–61.

Deptuła, Magdalena. „Przeobrażenia terenów pofortecznych na przykładzie Torunia w świetle koncepcji M.R.G. Conzena”. *Acta Universitas Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, nr 16 (2014): 57–70.

Diefendorf, Jeffry. *In the Wake of War: The Reconstruction of German Cities after World War II*. Oxford: Oxford University Press, 1993.

Dziemba, Robert. *Historia Kołobrzegu dla średniozaawansowanych*. Kołobrzeg: Wydawnictwo Kamera, 2018.

———. *Historia Kołobrzegu po 1945 roku*. Kołobrzeg: Wydawnictwo Kamera, 2019.

———. „Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego - ul. Źródłana”, 2019. NID. https://zabytek.pl/pl/obiekty/ujecie-zrodla-solanki-870777/dokumenty/PL.1.9.ZI-POZ.NID_N_32_EN.479211/4.

Dziemba, Robert, i Robert Łowkiewicz. *9 Bateria Artylerii Stałej w Kołobrzegu*. Kołobrzeg: Wydawnictwo Kamera, 2020.

Dziemba, Robert, i Piotr Zieliński. *Wielka historia małego kościoła w Kołobrzegu. Miejsce spoczynku Macieja von Krockowa*. Kołobrzeg: Wydawnictwo Kamera, 2020.

Eitner, Hans, Jürgen. *Kolberg: ein preußischer Mythos 1807/1945*. Berlin: Edition Q, 1999.

„Festung Kolberg - powstrzymać ofensywę na Rzeszę”, <https://histmag.org/Festung-Kolberg-powstrzymac-ofensywe-na-Rzesze-11200>.

Filip, Artur Jerzy. „Miasto jako struktura sieci współzależnych”. *Studia Ekonomiczne* 217 (2015). <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-82b2e3de-45aa-483c-887a-c28b4c2d1a2f>.

Fiuł, P. „Transformacja dzielnic staromiejskich w Polsce i Niemczech po 1989/1990 roku”. *Budownictwo i Architektura* Vol. 16, nr nr 1 (2017). https://doi.org/10.24358/Bud-Arch_17_161_09.

Fiuk, Piotr. *Architektura miasta odbudowanego*. Szczecin: Wydawnictwo Uczelniane Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, 2017.

„Fliegerhorst Kamp”. Dostęp 25 wrzesień 2021. <https://www.forgottenairfields.com/air-field-kamp-fliegerhorst-629.html>.

Friedrich, Jacek. *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945–1960*. Gdańsk: Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, 2015.

Gabiś, Agata. *Całe morze budowania. Wroclawska architektura 1956-1970*. Wrocław: Muzeum Architektury we Wrocławiu, 2018.

Gaziński, Radosław. „Zarys dziejów portu kołobrzesckiego w XVI-XVIII wieku”. *Studia Maritima* 30, nr null (2017): 23–39.

Gibczyński, Maciej. „Karta Ewidencji Zabytku Nieruchomego. Stare miasto - układ przestrzenny”, 2010. Archiwum NID. https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-277274/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_32_EN.479560/4.

Gierlasiński, Janusz. „Odbudowa zespołu staromiejskiego w Szczecinie po II wojnie światowej – ocena zastosowanych rozwiązań”. *Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo* 11, nr 2 (2011): 565–600.

Głos Pomorza. „Nagroda ministra dla twórców kołobrzesckiej Starówki”. 1989, 12 wydanie.

„Gminny Program Opieki nad Zabytkami”, 2 marzec 2023. <http://www.zabytki.kolobrzeg.eu/>.

Gobel, Heinrich. *Die städtebauliche Entwicklung von Kolberg: mittelalterliche Industriestadt, Festung, See-, Sol- und Moorbad*, 1927.

Goszyła, Marek, i Peter Pasztor. *Konserwacja i ochrona zabytków architektury*. Rzeszów: Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, 2013.

Gómez Llopis, Rocío. „The Reconstruction of Historic German City Centers in the Twenty-First Century: The Cases of Frankfurt and Dresden”. *Journal of Traditional Building, Architecture and Urbanism* 4 (2023): 313–31.

Grzeszczuk-Brendel, Hanna, Gabriela Klause, Grażyna Kodym-Kozaczko, i Piotr Marciniak. *Prolegomena do ochrony obiektów architektonicznych i zespołów urbanistycznych Poznania XX wieku*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, 2009.

Gurjanowa, Halina, i Edmund Goldzamt. „Ośrodek wypoczynkowo-profilaktyczny CRZZ w Kołobrzegu”. *Architektura* 204, nr 11 (1964): 455–58.

Heider, Roman, Andrzej Kierzek, Wojciech Laber, i Jacek Kotuła. „Nieco o rozwoju Kołobrzegu jako uzdrowiska - od przeszłości do terażniejszości”. *Otolaryngologia - Przegląd kliniczny* 18, nr 3–4 (2019). <https://ppm.umw.edu.pl/info.seam?ps=20&id=UMWf51a658a6d1641d2a19e4819e2a70ad8&lang=pl&pn=1&cid=190734>.

Hennebo, Dieter, i Alfred Hoffmann. *Geschichte der deutschen Gartenkunst*. Hamburg: Broschek Verlag, 1962.

Hesl, Witold, i Jan Pazdur, red. *Historia kultury materialnej Polski w zarysie. T. 1-6*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo, 1978.

„Historia budowy amfiteatru w Kołobrzegu”. Dostęp 20 grudzień 2024. <https://miastokolobrzeg.pl/historia/28028-historia-budowy-amfiteatru-w-kolobrzegu.html>.

- Hodor, Katarzyna. „Zieleń i ogrody w krajobrazach miast”. *Czasopismo Techniczne Politechniki Krakowskiej* 109, nr 19 (2012): 7–15.
- Horoszko, Sylwester. „Karta Ewidencji Zabytku Nieruchomego - Spichrz”, 1983. Archiwum NID. https://zabytek.pl/pl/obiekty/kolobrzeg-magazyn-tzw-katownia/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_32_EN.479214/4.
- . „Karta Ewidencji Zabytku Nieruchomego - Dom, ob. muzeum”, 1983. Archiwum NID. https://zabytek.pl/pl/obiekty/kolobrzeg-dom-285857/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_32_EN.479094/4.
- „Inwentarz nieruchomości Zarządu Miejskiego”, 1945. Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Kołobrzegu. Archiwum Państwowe w Koszalinie.
- Jacobs, Jane. *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House, 1993.
- Jancke, Peter. *Ostseebad Kolberg. Ruckschau auf eineinhalb Jahrhunderte Badgeschichte*. Hamburg, 2002.
- . *Von der preussischen Festung zum Ostseebad – zur stadtebaulichen Entwicklung von Kolberg im 19. Jahrhundert*, b.d.
- Jędruch, Dorota, Marta Karpińska, i Dorota Leśniak-Rychlak, red. *Teksty modernizmu. Antologia polskiej teorii i krytyki architektury 1918-1981*. Warszawa: Instytut Architektury, 2018.
- Jurgen, Paul. „Reconstruction of the City Centre of Dresden: Planning and Building during the 1950s”. W *Rebuilding Europe's Bombed Cities*, 170–89. London: Palgrave Macmillan, 1990.
- Kadłuczka, Andrzej. *Ochrona dziedzictwa architektury i urbanistyki doktryny, teoria, praktyka*. Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 2019.
- Kalinowski, Konstanty. „Odbudowa zabytkowych miast w Polsce. Teoretyczne podstawy i realizacja na przykładzie Gdańska”. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowo zachodnich i północnych ziem Polski, pod red. Jerzego Kowalczyka*, 1995.
- Kalinowski, Wojciech. *Miasta historyczne, praca zbiorowa pod redakcją Wojciecha Kalinowskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Arkady, 1986.
- Kałamurski, Roman. „Rozstrzygnięcie konkursu SARP nr 446”. *Architektura* 284, nr 7 (1971): 264–66.
- Kasinowska, Renata. „Dom Schieffenów – kamienica mieszczańska”, b.d. Akta Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Koszalinie.
- Kąsinowska, Róża. „Kolegiata Część Nawowa, Dokumentacja konserwatorska z prac budowlano-konserwatorskich na okres 1968-1972.” PKZ, 1973. Archiwum Państwowe w Szczecinie.
- Kledzik, Emilia, Małgorzata Praczyk, i Maciej Michalski, red. „*Ziemie Odzyskane*” w *poszukiwaniu nowych narracji*. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza, 2018.
- Klimczyk, Marian, red. *Zniszczenia wojenne w zabudowie miast i wsi według stanu w dniu 1 V 1945 r.* Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 1967.
- Knapp, Paweł, red. *Pod dyktando ideologii. Studia z dziejów architektury i urbanistyki w Polsce Ludowej*. Szczecin: IPN, 2013.
- Kochanowski, Jerzy, i Klaus Ziemer, red. *Polska – Niemcy Wschodnie. Wybór dokumentów*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2006.

Kolberg, 1945.

„Kołobrzeg znowu «twierdzą»„. Dostęp 25 wrzesień 2021. <https://twierdzakolobrzeg.pl/twierdza/rok-1945/206-kolobrzeg-znowu-twierdza> (dostęp 25 IX 2021).

Kondziela, Henryk. *Analiza efektów odbudowy i rewaloryzacji starego miasta w Kołobrzegu*. Poznań, 1995.

———. „Studium historyczne – funkcje i rozwój przestrzenny miasta Kołobrzegu”, 1955. Archiwum WKZ w Koszalinie.

———. „Założenia programowe i odbudowa Starego Miasta w Poznaniu i Kołobrzegu”. Elbląg, 1998.

„Konferencja pod hasłem «Odbudowa Kołobrzega»„, 2 kwiecień 1947. Archiwum Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu.

Kostrzewska, Magdalena. *Miasto europejskie na przestrzeni dziejów*. Gdańsk: Akapit DPT, 2013.

„Kościół św. Mikołaja w Stralsundzie”. Dostęp 6 luty 2021. https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_%C5%9Bw._Miko%C5%82aja_w_Stralsundzi.

Kozłowski, Kazimierz, Krystyna Muszyńska, i Mieczysław Stelmach. *Pomorze Zachodnie w dokumentach - 1945*. Szczecin: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1985.

Krasocki, Michał. „Dziesięć lat pracy konserwatorskiej w liczbach”. *Ochrona Zabytków* 29, nr 8-2 (1955): 73-73.

Kroczyński, Hieronim. *Dawny Kołobrzeg. Z dziejów kołobrzeskiego uzdrowiska do I wojny światowej*. Kołobrzeg: Le Petit Cafe, 1999.

———. „Funkcje i rozwój przestrzeni miasta Kołobrzegu”, 1965. Archiwum WKZ w Koszalinie.

———. *Jedenaście wieków Kołobrzegu. Zapiski Kronikarskie*. Kołobrzeg: Wydawnictwo Kamera, 2020.

———. *Kołobrzeg. Damals und heute*. Kołobrzeg: Le Petit Cafe, 2006.

———. *Kronika Kołobrzegu*. Kołobrzeg: Wydawnictwo Le Petit Cafe, 2000.

———. *Powojenny Kołobrzeg 1945 - 1950*. Kołobrzeg: Wydawnictwo Le Petit Cafe, 2004.

———. *Relikty nowożytnej twierdzy kołobrzeskiej we współczesnej architekturze miasta*. Kołobrzeg: Kołobrzeskie Tow. Społeczno-Kulturalne, 1993.

Kroczyński, Hieronim, i Tadeusz Gasztold. *Kołobrzeg. Zarys dziejów*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1979.

Kucharski, Wojciech, Adam Makowski, Andrzej Sakson, Brygida Solga, Grzegorz Strauchold, i Ryszard Tomkiewicz, red. *Region czy regiony? Ziemie Zachodnie i Północne 1945-1989*. Wrocław: Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”, 2022.

Kupiec, Michał, i Magda Olejniczak. „Struktura militarnego krajobrazu pozycji umocnionej z drugiej wojny światowej na przykładzie wybranych odcinków Pozycji Pomorskiej”. *Studia Geohistorica*, nr 8 (2020): 26-44.

Kurkiewicz, Władysław, Wojciech Olszewski, i Andrzej Tatomir. *Odbudowa Państwa Polskiego w latach 1944-1946*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1947.

- Kuszyk, Karolina. *Poniemieckie*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2019.
- Kwarciński, Wojciech. „Inwentaryzacja architektoniczno-konserwatorska. XVIII-wieczne fortyfikacje na Parsęcie”, 1987. Archiwum Państwowe w Szczecinie.
- Labuda, Adam. *Niemieckie dziedzictwo historyczno-artystyczne w Polsce. Sądy, stereotypy i opinie po II Wojnie Światowej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1997.
- Latour, Stanisław. „Polska Myśl Konserwatorska po II Wojnie Światowej”. *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej pt. Konserwacja zabytków i rewaloryzacja miast po II wojnie światowej*, 1987, 28–31.
- . *Rewaloryzacja zabytkowych miast na Pomorzu Zachodnim*. Warszawa, 1981.
- Latour, Stanisław, i Bronisław Sekula. „Problemy rewaloryzacji zabytkowych zespołów miejskich województwa szczecińskiego”. *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej pt. Konserwacja zabytków i rewaloryzacja miast po II wojnie światowej*, 1987, 47–52.
- „Laureaci nagród KBUA, rok 1960”. *Architektura* 159, nr 1 (1961).
- Leciejewicz, Lech. „Kołobrzeg w okresie wczesnofeudalnym”. *Wydawnictwo Poznańskie, Dzieje Kołobrzegu*, pod red. H. Lesińskiego, 1965.
- Lesiński, Henryk. *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1965.
- . „Pod przewagą Feudalnego Państwa Zachodniopomorskiego”. *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński, 1965.
- Lorentz, Stanisław. „Założenia i główne etapy rozwoju muzealnictwa i konserwatorstwa w pierwszych latach po wojnie”. *Materiały do zagadnień muzealnictwa i konserwatorstwa polskiego w latach 1944—1963 XXIII* (1968).
- „Lotnisko Bagicz”. Dostęp 10 wrzesień 2021. <https://twierdzakolobrzeg.pl/twierdza/bagicz-rogowo-ustronie/286-lotnisko-bagicz-bodenhagen>.
- Lubocka-Hoffmann, Maria. „Doktryna konserwatorska a odbudowa miast”. *Studia Elbląskie* 9 (2008). <https://bazhum.muzhp.pl/autor/Lubocka-Hoffmann/Maria/>.
- . *Miasta historyczne zachodniej i północnej Polski. Zniszczenia i programy odbudowy*. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Excalibur, 2004.
- , red. *Odbudowa miast historycznych*. Elbląg: ICOMOS, 1998.
- . „Powojenna odbudowa miast w Polsce a retrowersja Starego Miasta w Elblągu”. *Ochrona zabytków*, nr 1 (2019): 35–71.
- Lucerski, Jakub. „Program rewaloryzacji architektoniczno-przestrzennej Starego Miasta w Lwówku Śląskim”. *Architektura* 150, nr 42 (1998): 47–48.
- Łazarewicz, Cezary, i Andrzej Klim. *Morze i ziemia: antologia reportaży z Pomorza*. Wydawnictwo Poznańskie, 2019.
- Łuczak, Aleksander, i Andrzej Skrzypczak. *Odbudowa i rozwój Polski Ludowej*. Warszawa: Wydawnictwo Iksy, 1986.
- Majewski, Piotr. *Ideologia i konserwacja. Architektura zabytkowa w Polsce w czasach socrealizmu*. Warszawa: Wydawnictwo Trio, 2009.
- Makowski, Adam. „Ewolucja funkcji miast Pomorza Zachodniego w pierwszym ćwierćwieczu po II wojnie światowej”. *„Ziemie Odzyskane” po drugiej wojnie światowej pod redakcją Czesława Osękowskiego i Grzegorza Straucholda*, b.d.

———. „Ziemie Zachodnie i Północne w polityce gospodarczej Polski w latach 1945-1960”. W *Ziemie Odzyskane / Ziemie Zachodnie i Północne 1945 – 2005. 60 lat w granicach państwa polskiego* red. Andrzej Sakson. Poznań, 2006.

Małachowicz, Edmund. *Stare miasto we Wrocławiu : zniszczenie, odbudowa, program*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976.

Małecki, Arkadiusz. „Średniowieczne zabytki w zamierzeniach władz wojewódzkich na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1949”. *Przegląd Zachodniopomorski*, nr 4 (2012): 17–48.

„Mapa rowerowa Kołobrzegu”. Dostęp 3 styczeń 2022. <https://kolobrzeg.eu/rowerowe>.

Marciniak, Piotr. *Doświadczenia modernizmu : architektura i urbanistyka Poznania w czasach PRL*. Poznań: Wydawnictwo Miejskie Poznania, 2010.

———. *Konteksty i modernizacje. Studia z dziejów architektury i urbanistyki w PRL*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, 2018.

Marciniak, Robert. „Miasto biskupie”. W *Dzieje Kołobrzegu, praca zbiorowa pod kierunkiem Henryka Lesińskiego*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1965.

„Materiały z konferencji Powiatowego Komitetu PZPR w Kołobrzegu”, 8 grudnia 1956. Archiwum Państwowe w Koszalinie.

„Memoriał Zarządu Miasta Kołobrzegu z dnia 6 kwietnia 1946 r.”, 6 kwietnia 1946. Zarząd Miejski w Kołobrzegu, Referat Spraw Technicznych i Majątkowych. Korespondencja, protokoły, sprawozdania i wykazy dot. Spraw odbudowy, repolonizacji i zaludnienia – 1946–1949. Archiwum Państwowe w Koszalinie.

Merta-Staszczak, Adriana. *Nieruchomości zabytkowe na Dolnym Śląsku w latach 1945-1989*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, 2018.

Migdalski, Paweł, red. *Odbudowa miast Pomorza Zachodniego po drugiej wojnie światowej. Wybrane problemy*. Poznań-Stargard, 2021.

Mordawski, Hubert. *Ziemie Odzyskane 1945-1956*. Brzozia Łąka: Wydawnictwo Poligraf, 2015.

Musiaka, Łukasz. „Przemiany przestrzenne wybranych miast mazurskich w latach 1945-1989 w świetle badań jakościowych mieszkańców”. *Dissertations of cultural landscape commission* 42, nr 2 (2019): 125–46.

Musiaka, Łukasz, Tomasz Figlus, i Robert Szmytkie. „Models of morphological transformations of centres of the largest Polish cities after World War II”. *European Planning Studies* 29, nr 3 (4 marzec 2021): 511–35. <https://doi.org/10.1080/09654313.2020.1744529>.

„Niektóre zagadnienia związane z budownictwem mieszkaniowym”, 22 stycznia 1965. Prezydium MRN w Kołobrzegu. Archiwum Państwowe w Koszalinie.

„Niemieckie dziedzictwo historyczno-artystyczne w Polsce. Sądy, stereotypy i opinie po II wojnie światowej”, b.d.

„Nowa dzielnica uzdrowiskowa”. *Architektura* 349, nr 12 (1976): 35.

„Nowa starówka”. *Nowa starówka*. Polskie Radio Koszalin, 31 maj 2022. <https://prk24.pl/60490775/nowa-starowka-jaroslaw-banas>.

„Obywatelski komitet uczczenia święta wyzwolenia Kołobrzegu. Jednodniówka «Kołobrzeg»”, 18 marzec 1947. Archiwum Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu.

„Ogólne wytyczne do projektowania i realizacji budownictwa mieszkaniowego i towarzyszącego w latach 1976-1980 na terenie województwa szczecińskiego”, 1976. Archiwum NID w Szczecinie.

Ogrodowczyk, Arkadiusz. „Wojsko polskie w walce o Kołobrzeg. Wyzwolenie miasta”. *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński, 1965.

Omilanowska, Małgorzata. „Architektura uzdrowskowa Połągi w latach 1870-1914”. *Porta Aurea* 8, nr 7 (2009): 346–65.

———. „Defortyfikacja Gdańska na tle przekształceń miast niemieckich w XIX wieku”. *Biuletyn Historii Sztuki* 72, nr 3 (2010): 293–334.

Osekowski, Czesław, i Grzegorz Strauchold, red. „*Ziemia Odzyskana*” po *Drugiej Wojnie Światowej*, b.d.

Pastusiak, Longin. „Teheran, Jałta, Poczdam : Wielka Trójka o zachodniej granicy Polski”. *Niepodległość i Pamięć* 24/1, nr 57 (2017): 79–102.

Paszkowski, Zbigniew. *Miasto idealne w perspektywie europejskiej i jego związki z urbanistyką współczesną*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2012. <https://www.publio.pl/miasto-idealne-w-perspektywie-europejskiej-i-jego-zwiazki-z-urbanistyka-wspolczesna-zbigniew-paszkowski,p79411.html>.

Patan, Jerzy. *Dzieje dawnego kurortu. Kołobrzeg 1872-1945*. Kołobrzeg: Agencja Wydawnicza Patan Press, 2010.

———. *Historia Kołobrzegu w fotografii: Kolberg : do 1945 roku*. Kołobrzeg: Agencja Wydawnicza Patan Press, 1999.

———. *Moje lata sześćdziesiąte*. Kołobrzeg: Agencja Wydawnicza Patan Press, 2011.

———. *Pomorze Zachodnie na dawnych pocztówkach od Szczecina do Koszalina do 1945 roku*. Kołobrzeg: Agencja Wydawnicza Patan Press, 2000.

Pawłowski, Krzysztof. „Odbudowa miast a rodowód polskiej myśli konserwatorskiej i urbanistycznej”. *Odbudowa miast historycznych*, pod. Red. Marii Lubockiej-Hoffmann, 1998.

Pawłowski, Krzysztof, i Teresa Zarębska. *Przeszość a jutro miasta. Szkice urbanistyczne*. Instytut Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977.

Paździor, Marian. „Ochrona Zabytków”. *Ochrona Zabytków* 62, nr 16/3 (1963): 57–60.

Piątek, Grzegorz. „Wersja retro. Cztery starówki w poszukiwaniu sensu”. *Architektura*, nr 1 (2011). <https://architektura.muratorplus.pl/krytyka/wersja-retro-cztery-starowki-w-poszukiwaniu-sensu-aa-W2Pn-D5Zv-vs1D.html>.

Pillmayer, Markus, Nicolai Scherle, Christof Pforr, Cornelia Locher, i Marcus Herntrei. „Transformation processes in Germany’s health resorts and spas – a three case analysis”. *Annals of Leisure Research* 24, nr 3 (27 maj 2021): 310–27. <https://doi.org/10.1080/11745398.2020.1765399>.

„Pismo Morskiego Instytutu Rybackiego do Delegatury Rządu R.P dla Spraw Wybrzeża. L.p. IR/1909/45/D/IW. Z dnia 14.XII.1945 r. Urząd Wojewódzki Szczeciński”, 14 grudnia 1945. Wydział odbudowy. Odbudowa miasta Kołobrzeg 1945-1946. Archiwum Państwowe w Szczecinie.

Piwarowski, Kazimierz, i Stanisława Zachajowska, red. *Odbudowa Ziemi Odzyskanych 1945-1955*. Poznań: Instytut Zachodni, 1957.

„Plan częściowy miasta Kołobrzeg”, 1951. Archiwum Wojskowego Biura Historycznego.

Podlewski, Wacław. „Zagadnienia odbudowy miast zabytkowych Pomorza Zachodniego”. *Ochrona Zabytków* 1, nr 3–4 (1948): 110–14.

Polska na piastowskim szlaku. Poznań: Wydawnictwo polskiego związku zachodniego, 1947.

„Program i warunki konkursu otwartego powszechnego SARP nr 446 na opracowanie koncepcji zagospodarowania przestrzennego terenu Śródmieścia m. Kołobrzegu”, 1969. Archiwum Państwowe w Krakowie.

„Protokół z komisijnego ustalania najkonieczniejszych potrzeb budowlanych miasta Kołobrzegu oraz wyboru i oględzin budynków najbardziej nadających się do remontu dla celów mieszkalnych, spisany dn. 12.XII.1945 r. w Biurze Referatu Odbudowy w Kołobrzegu”, 12 grudnia 1945. Urząd Wojewódzki Szczeciński. Wydział odbudowy. Odbudowa miasta Kołobrzeg 1945-1946. Archiwum Państwowe w Szczecinie.

„Protokół z komisijnego wyboru i oględzin budynków, celem ustalenia obiektów najbardziej nadających się do remontu dla celów mieszkalnych spisany dnia 3 grudnia 1945 r. w Biurze Referatu Odbudowy w Kołobrzegu”, 3 grudnia 1945. Urząd Wojewódzki Szczeciński. Wydział odbudowy. Odbudowa miasta Kołobrzeg 1945-1946. Archiwum Państwowe w Szczecinie.

„Protokół z odbytego zebrania Miejskiego Komitetu Odbudowy m. Kołobrzega z dnia 30.01.1946 r.”, 30 styczeń 1946. Zarząd Miejski w Kołobrzegu, Referat Spraw Technicznych i Majątkowych. Korespondencja, protokoły, sprawozdania i wykazy dot. Spraw odbudowy, repolonizacji i zaludnienia – 1946-1949. Archiwum Państwowe w Koszalinie.

Pruszyński, Jan Piotr. „Polityka - konserwacja - prawo”. *Ochrona Zabytków* 35, nr 3–4 (1982): 176–81.

Przyłęcki, Mirosław. *Odbudowa i rewaloryzacja Oleśnicy w latach 1955 – 1980 na tle problemów konserwatorskich zabytkowych miast Dolnego Śląska*. Warszawa: Wydawnictwo PKZ, 1985.

———. „Przemiany funkcjonalno-przestrzenne ośrodków zabytkowych w strukturze miast Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego w latach 1961-1970”. *Ochrona Zabytków* 100, nr 26–1 (1973): 39–46.

———. „Uwagi na temat programów ochrony konserwatorskiej zabytkowych zespołów miejskich”. *Ochrona Zabytków* 100, nr 26/1 (1973): 29–39.

Ptaszyńska, Danuta. „Prace konserwatorskie na terenie województwa koszalińskiego w latach 1958-1967”. *Ochrona Zabytków* 21, nr 2 (1968): 55–73.

Purchla, Jacek. *Naród-Dziedzictwo-Pamięć. Na podstawie wykładu wygłoszonego w siedzibie Trybunału Konstytucyjnego 14 maja 2013 r.*, b.d.

„Ratusz w Stralsundzie”. Dostęp 6 lutego 2021. https://pl.wikipedia.org/wiki/Ratusz_w_Stralsundzie.

Rębkowski, Marian. „O uwarunkowaniach i znaczeniu badań archeologicznych prowadzonych przy odbudowie kołobrzesckiej Starówki”. W *Odbudowa miast Pomorza Zachodniego po II wojnie światowej* red. Paweł Migdałski, 253–70. Poznań-Stargard: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2021.

Rokita, Zbigniew. *Odrzania*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2023.

„Rozbudowa urzędu miasta”. Dostęp 20 maj 2024. https://obiekty.architektsarp.pl/pokaz/rozbudowa_urzedu_miasta,47.

Różański, Józef. „Wstępne zasady rozplanowania Kołobrzega”. *Dom osiedle mieszkanie*, nr 6–7 (1946).

- Rybicki, Henryk. „Początki życia polskiego w Kołobrzegu”. *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński, 1965.
- Rymaszewski, Bohdan. „Niektóre wymagania konserwatorskie w stosunku do miast i dzielnic historycznych i ich uwarunkowania w Polsce po 1945 r.” *Odbudowa miast historycznych*, pod. Red. Marii Lubockiej-Hoffmann, 1998.
- . „O zespołach staromiejskich na ziemiach zachodnich i północnych Polski po 1945 r.” *Ochrona Dziedzictwa Kulturowo zachodnich i północnych ziem Polski*, pod red. Jerzego Kowalczyka, 1995.
- . *Polska ochrona zabytków*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, 2005.
- Sakson, Andrzej, red. *Ziemie Odzyskane 1945-2005. Ziemie Zachodnie i Północne 60 lat w granicach państwa polskiego*. Poznań: Instytut Zachodni, 2006.
- Sekula, Bronisław. „Odbudowa i rozbudowa miast i osiedli Pomorza Zachodniego w latach 1945-1965”. *Przegląd Zachodniopomorski*, nr 6 (1965): 5–88.
- Sekula, Bronisław, i Helena Orlińska. „Charakterystyka rozwoju przestrzennego Kołobrzegu (1945- 1965)”. *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński, 1965.
- Siekierzyński, Jan. „Niektóre problemy tworzenia administracji ogólnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski”. *Ziemie Zachodnie i Północne w półwieczu 1945-1995*, 1997.
- Skalimowski, Andrzej. *Architektura i urbanistyka w dokumentach KC PZPR*. Warszawa: Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki, 2022.
- Skobelski, Robert. „Specyfika polityki gospodarczej państwa na «Ziemiach Odzyskanych» w latach 1945-1970”. *Ziemie Odzyskane” po drugiej wojnie światowej pod redakcją Czesława Osękowskiego i Grzegorza Straucholda*, b.d.
- . *Ziemie Zachodnie i Północne Polski w okresie realizacji planu sześcioletniego 1950-1955*. Zielona Góra: Wydawnictwo humanistyczno-społeczne Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2002.
- Skoczek, Tadeusz, red. *Ziemie Odzyskane w plakacie*. Warszawa: 2003, b.d.
- Smulikowska, Ewa. „Katalog zabytkowej zabudowy miasta Kołobrzegu. Województwo koszalińskie. Pracownie Konserwacji Zabytków”. Kołobrzeg, 1985.
- Sochaj, Sławomir. *Niedopolska*. Warszawa: Wydawnictwo Filtry, 2024.
- Sołtysik, Maria Jolanta. „Pomnik Historii w Gdyni - problemy ochrony głównej osi reprezentacyjnej miasta”. *Ochrona dziedzictwa kulturowego* 7 (2019): 181–92.
- „Sprawozdanie Biura Planowania Regionalnego oraz Wydziału Komunikacyjno-Budowlanego i Od-budowy Pełnomocnika Rządu na Okręg Pomorza Zachodniego za maj 1945 r.”, 1945. UWS. Archiwum Państwowe w Szczecinie.
- „Sprawozdanie kierownika referatu aprowizacyjnego Urzędu Pełnomocnika Rządu na obwód Koło-brzeg-Karlino, Karlino dnia 30 kwietnia 1945 r.”, 1945. SP Kołobrzeg. Archiwum Państwowe w Koszalinie.
- „Sprawozdanie Tymczasowego Zarządu Państwowego na Pomorzu Zachodnim”, 1945. UWS. Archiwum Państwowe w Szczecinie.
- „Sprawozdanie z akcji osiedleńczej Obwodu Kołobrzeg – Karlino za czas od 2 do 14 września 1945 r.”, 1945. WO PUR. Archiwum Państwowe w Szczecinie.
- „Sprawozdanie z akcji osiedleńczej Obwodu Kołobrzeg – Karlino za czas od 16 do 31 lipca 1945 r.”, 1945. WO PUR. Archiwum Państwowe w Szczecinie.

„Sprawozdanie z dnia 9.08.1946 r. Zarządu Miejskiego w Kołobrzegu – Zarząd Nieruchomości”, 9 sierpień 1945. Zarząd Miejski w Kołobrzegu, Referat Spraw Technicznych i Majątkowych. Korespondencja, protokoły, sprawozdania i wykazy dot. Spraw odbudowy, repolonizacji i zaludnienia – 1946-1949. Archiwum Państwowe w Koszalinie.

„Sprawozdanie z działalności referatu technicznego przy Zarządzie Miejskim w Kołobrzegu za czas od 19.09.1947 do 31.12.1949 r.”, b.d. Zarząd Miejski w Kołobrzegu, Referat Spraw Technicznych i Majątkowych. Korespondencja, protokoły, sprawozdania i wykazy dot. Spraw odbudowy, repolonizacji i zaludnienia – 1946-1949. Archiwum Państwowe w Koszalinie.

Springer, Filip. *Mein Gott, jak pięknie*. Warszawa: Wydawnictwo Karakter, 2023.

Stanecka, Ewa. „Działalność służb konserwatorskich w procesie odbudowy miast historycznych po 1945 r., na przykładzie Szczecina, Stargardu i Kołobrzegu w świetle dokumentów archiwalnych wojewódzkiego konserwatora zabytków w Szczecinie i Koszalinie”. *Odbudowa miast Pomorza Zachodniego po drugiej wojnie światowej. Wybrane problemy*, 2021, 63–92.

Stankiewicz, Jan. „Uwagi o odbudowie zespołu zabytkowego Gdańska”. *Ochrona Zabytków* 12, nr 3–4 (1959): 153–72.

Stępiński, Zygmunt. „Rewaloryzacja Miast Historycznych”. *Architektura*, nr 7–8 (1978): 369–70.

Stępkowski, Janusz. „Rewaloryzacja historycznych środków miejskich w Polsce”. *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej pt. Konserwacja zabytków i rewaloryzacja miast po II wojnie światowej*, 1987.

Stoewer, Rudolf. „Geschichte der Stadt Kolberg : unter Benutzung von Riemanns Geschichte von Kolberg”, 1897. <https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/727/edition/2211>.

„Strategia Rozwoju Miasta Kołobrzeg”. Dostęp 3 lutego 2023. <https://bip.um.kolobrzeg.pl/a,61348,dokumentacja-ostateczna-po-uchwaleniu.html>.

„Strategia Smart City Kołobrzeg”. Dostęp 3 lutego 2023. <https://bip.um.kolobrzeg.pl/m,30654,strategia-smart-city-miasta-kolobrzeg.html>.

„Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Kołobrzegu”, 3 lutego 2023. <http://umkolobrzeg.esp.parseta.pl/index.php?id=107689>.

Szady, Beata. *Wieczny początek. Warmia i mazury*. Warszawa: Wydawnictwo Czarne, 2020.

Szczegliński, Bartosz. *Kołobrzesckie uzdrowisko w prasie poznańskiej XIX w.* Kołobrzeg: Oficyna Wydawnicza ZCSiWP, 2022.

———. *Kołobrzesckie uzdrowisko w przededniu Wielkiej Wojny*. Kołobrzeg: Oficyna Wydawnicza ZCSiWP, 2024.

Szczepańska, Barbara. „Restoration of the Market Square in Opole as the creation of a new vision of the city’s history”. *Architectus* 67, nr 3 (2021): 35–44.

Sztabińska, Paulina. „Życie w obrazie. O koncepcji malarskiej Wassilego Kandinsky’ego”. W *Acta Artis. Studia ofiarowane profesor Wandzie Nowakowskiej*, 2016.

Szybenbeil, Wiktor. „Rozwój portu handlowo-rybackiego”. *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński, 1965, 178–81.

Świech, Jerzy. „Rewaloryzacja zespołów urbanistycznych”. *Ochrona zabytków* 29/4, nr 115 (1976): 273–78.

Traba, Robert. *„Wschodniopruskość”. Tożsamość regionalna i narodowa w kulturze politycznej Niemiec*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2006.

Traba, Robert, i Hans Henning Hahn, red. *Wyobrażenia przeszłości. Polsko-niemieckie miejsca pamięci*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, 2017.

„Twierdza Kołobrzeg”. Dostęp 25 wrzesień 2021. https://pl.wikipedia.org/wiki/Twierdza_Ko%C5%82obrzeg#Likwidacja_twierdzy.

Uchwała Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 14 października 1949 r. w sprawie stosowania oszczędności drewna w poszczególnych dziedzinach gospodarki narodowej, Pub. L. No. Monitor Polski 1949 r. nr 99, poz. 1171 (1949).

Uchwała nr 2 Prezydium Rządu z dnia 3 stycznia 1951 r. w sprawie kontynuowania akcji robót rozbiórkowych w r. 1951., Pub. L. No. M.P. 1951 nr 4 poz. 48 (1951).

Uchwała nr 12 Prezydium Rządu z dnia 10 stycznia 1952 r. w sprawie kontynuowania akcji robót rozbiórkowych w 1952 roku., Pub. L. No. M.P. 1952 nr 4 poz. 51 (1952).

Uchwała Nr 221/58 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 1958 r. w sprawie kierunków i środków związanych z odbudową miasta Kołobrzegu, Pub. L. No. 221/58 (1958).

Uchwała nr 267/71 Rady Ministrów z dnia 26 listopada 1971 roku w sprawie dalszego rozwoju m. Kołobrzegu i powiatu kołobrzесьkiego, Pub. L. No. 267/71 (1971).

Uchwała nr 450/57 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 13 listopada 1957 r. o odbudowie miasta Kołobrzegu, Pub. L. No. 450/57 (1957).

Układ między Rzeczpospolitą Polską a Niemiecką Republiką Demokratyczną o wytyczeniu ustalonej i istniejącej polsko-niemieckiej granicy państwowej, podpisany w Zgorzelcu dnia 6 lipca 1950 r., Pub. L. No. Dz.U. 1950 nr 51 poz. 465 (1950).

Ustawa z dnia 2 lipca 1947 r. o Planie Odbudowy Gospodarczej, Pub. L. No. Dz.U. 1947 nr 53 poz. 285 (1947).

Ustawa z dnia 21 lipca 1950 r. o 6-letnim planie rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu na lata 1950-1955, Pub. L. No. Dz.U. 1950 nr 37 poz. 344 (1950).

Voelker, Johannes. *Geschichte der Stadt Kolberg*. Ostseeverlag: Leichlingen, 1964.

———. *Ostatnie dni Kołobrzegu: walki o niemieckie miasto w Marcu 1945 roku*. Warszawa: Wydawnictwo Napoleon V, 2014.

Wahl, Fabian. „Does medieval trade still matter? Historical trade centers, agglomeration and contemporary economic development”. *Regional Science and Urban Economics* 60 (1 wrzesień 2016): 50–60. <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2016.06.011>.

Wędzina, Dariusz. „Kierunek «awangarda» – koncepcje odbudowy miast historycznych po II wojnie światowej na Dolnym Śląsku. Casus Legnicy i Lwówka Śląskiego”. *Pamiętnik sztuk pięknych*, nr 11 (2016): 157–66.

Witwicki, Michał. „Zasady kształtowania nowej zabudowy na obszarach zabytkowych zespołów staromiejskich”. *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej pt. Konserwacja zabytków i rewaloryzacja miast po II wojnie światowej*, 1987.

Włodarczyk, Edward. „Tendencje rozwojowe miast prowincji Zachodniopomorskiej w latach 1850–1918”. *Zapiski historyczne* LXIII (1998).

„Wojna trzydziestoletnia”. Dostęp 24 marzec 2024. https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojna_trzydziestoletnia.

Wolff-Powęska, Anna. *Polacy - Niemcy sąsiedzi pod specjalnym nadzorem*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2018.

Wolff-Powęska, Anna, Robert Traba, i Katarzyna Woniak. „*Fikcyjna rzeczywistość*”. *Codziennosc, światy przeżywane i pamięć niemieckiej okupacji w Polsce*. Berlin-Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie, 2016.

Wrastanie. Ziemie Zachodnie i Północne. Początek - Katalog wystawy. Wrocław: Ośrodek Pamięć i Przyszłość, 2023.

Yount, Kristen. „What Are Brownfields? Finding a Conceptual Definition”. *Environmental Practice* 1, nr 5 (2003): 25–33.

Zachwatowicz, Jan. „O polskiej szkole odbudowy i konserwacji zabytków”. *Ochrona Zabytków* 34, nr 1–2 (1981): 132–33.

———. *Ochrona zabytków w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Polonia, 1965.

———. „Program i zasady konserwacji zabytków”. *Biuletyn Historii Sztuki i Kultury* 1, nr 2 (1946): 48–52.

Załącznik nr 1 do uchwały 450/57 KERM z dnia 13 listopada 1957 roku – Program odbudowy miasta Kołobrzegu w latach 1959-1960 (1957).

Załącznik nr 2 do uchwały 450/57 KERM z dnia 13 listopada 1957 roku – Program odbudowy miasta Kołobrzegu w latach 1959-1960 (1957).

Zaremba, Piotr. *Problemy przyszłości miast dużych*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1967.

———. *Urbanizacja Polski i środowisko człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza, 1974.

Zaremba, Piotr, i Halina Orlińska. *Urbanistyczny rozwój Szczecina*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1965.

Zimnicka, Małgorzata, i Damian Spieczynski. *Waloryzacja przyrodnicza Gminy Miasto Kołobrzeg*, 2015.

Zin, Wiktor. *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce, Odbudowa i konserwacja, praca zbiorowa pod redakcją Wiktora Zina*. Warszawa: Wydawnictwo Arkady, 1986.

Ziomber, Jan. „Uzdrowisko i kąpielisko w Kołobrzegu”. *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński, 1965, 199–210.

„Żydowski szpital uzdrowiskowy”. Dostęp 12 sierpień 2024. <https://miastokolobrzeg.pl/historia/28892-historia-zydowskiego-szpitala-uzdrowiskowego.html>.

Spis ilustracji:

Ilustracja 1 / s. 25

Teki Saskiego, zamki ziemi opolskiej, s. 3, Archiwum NID,

Źródło: <https://nid.pl/2024/06/22/kazimierz-saski-93-lata-w-sluzbie-polskim-miastom/>, dostęp dnia 30.05.2023 r.

Ilustracja 2 / s. 29

Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu

Opracowanie własne

Ilustracja 3 / s. 30-31

Zniszczenia miast na Ziemiach Odzyskanych

Opracowanie własne

Ilustracja 4 / s. 32

Schemat celu badań

Opracowanie własne

Ilustracja 5 / s. 37

Metodologia badań

Opracowanie własne

Ilustracja 6 / s. 39

Schemat badań

Opracowanie własne

Ilustracja 7 / s. 44

Ratusz we Frankfurcie

Źródło: Dontworry, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3339785.org/w/index.php?curid=5483604>, dostęp dnia 30.05.3033 r.

Ilustracja 8 / s. 44

Zniszczenia Drezna

Źródło: Bundesarchiv, Bild 146-1994-041-07 / Nieznany / CC-BY-SA 3.0, CC BY-SA 3.0 de, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=5483604>, dostęp dnia 30.05.3033 r.

Ilustracja 9 / s. 46

Stare miasto - Greifswald

Źródło: <https://maps.app.goo.gl/dSGgkJgZZfm8Zqzn8>. dostęp dnia 30.05.3033 r.

Ilustracja 10 / s. 50

Projekt konkursowy centrum Warszawy wykonany przez Edmunda Goldzamta

Źródło: Goldzamt Edmund, *Architektura zespołów śródmiejskich i problemy dziedzictwa*

Ilustracja 11 / s. 56

Miasta zakwalifikowane do programu rekonstrukcji i zabezpieczenia

Opracowanie własne

Ilustracja 12 / s. 66

Zabudowa Głównego Miasta w Gdańsku przed 1945 r. oraz plan zabudowy z 1953 r.

Źródło: Maria Lubocka-Hoffmann, „Powojenna odbudowa miast w Polsce a retrowersja Starego Miasta w Elblągu”, *Ochrona zabytków*, nr 1 (2019)

Ilustracja 13 / s. 67

Zabudowa południowej pierzei rynku w Opolu

Autor: Barbara Szczepańska

Ilustracja 14 / s. 70

Mapa Pomorza Zachodniego z oznaczeniem miast zabytkowych

Źródło: Zagadnienia odbudowy miast zabytkowych Pomorza Zachodniego

Ilustracja 15, 16, 17 / s. 74

Uzupełnienia socmodernistyczne na obszarze Starego Rynku w Jaworze, Kamiennej Górze i Dzierżoniowie. We wszystkich przypadkach zniszczenia wojenne wyniosły do 10% w skali całego miasta

Źródło: <https://maps.app.goo.gl/ZDkzFErUWqCdmguV6>, dostęp dnia 20.05.2022 r.

Ilustracja 18, 19 / s. 75

Uzupełnienia socmodernistyczne na obszarze Starego Rynku w Jaworze i Lwówku Śląskim

Źródło: <https://maps.app.goo.gl/ZDkzFErUWqCdmguV6>, dostęp dnia 20.05.2022 r.

Ilustracja 20 / s. 76

Tendencje w odbudowie ośrodków miejskich

Opracowanie własne

Ilustracja 21 / s. 78

Zmiana struktury przestrzennej Stargardu

Opracowanie własne na podstawie map archiwalnych

Ilustracja 22 / s. 78

Zmiana struktury przestrzennej Goleniowa

Opracowanie własne na podstawie map archiwalnych

Ilustracja 23 / s. 79

Zmiana struktury przestrzennej Malborka

Opracowanie własne na podstawie map archiwalnych

Ilustracja 24 / s. 79

Panorama starego miasta w Malborku

Autor: Julia Jura

Ilustracja 25, 26 / s. 80

Zmiana struktury przestrzennej Kostrzyna. Plan starego miasta z początków XX w. i aktualny stan

Opracowanie własne na podstawie map archiwalnych, autor: Paulina Drzymała

Ilustracja 27 / s. 82

Projekt rewitalizacji Lwówka Śląskiego – odtworzony fragment pierzei na tle istniejącej zabudowy

Źródło: Jakub Lucerski, „Program rewaloryzacji architektoniczno-przestrzennej Starego Miasta w Lwówku Śląskim”, Architektura 150, nr 42 (1998)

Ilustracja 28 / s. 83

Projekt zagospodarowania starówki w Elblągu

Źródło: „Elbląg – stare miasto”, Architektura, nr 3 (1980)

Ilustracja 29 / s. 85

Projekt zagospodarowania starówki w Elblągu

Źródło: „Elbląg – stare miasto”, Architektura, nr 3 (1980)

Ilustracja 30, 31 / s. 86

Projekt zagospodarowania starówki w Głogowie

Źródło: Kordas Józef, „Głogów – szczegółowy plan zagospodarowania Starego Miasta”, Architektura, nr 3 (1988)

Ilustracja 32 / s. 92

Aglomeracja grodowa w Kołobrzegu

Opracowanie własne

Ilustracja 33 / s. 93

Ośrodek rybacko-handlowy w centralnej części późniejszego miasta lokacyjnego

Opracowanie własne

Ilustracja 34 / s. 94

Zmiana relacji przestrzennych wynikająca z lokacji miasta w miejscu osady rybackiej

Opracowanie własne

Ilustracja 35, 36 / s. 95

Struktura przestrzenna Stralsundu i Greifswaldu

Opracowanie własne na podstawie openstreetmap

Ilustracja 37, 38, 39, 40 / s. 96

Porównanie pierwotnego ratusza w Kołobrzegu z ratuszem w Stralsundzie oraz Kolegiaty NMP w Kołobrzegu i Kościoła św. Mikołaja w Stralsundzie

Źródło: Karta ewidencji zabytku – ratusz w Kołobrzegu, <https://maps.app.goo.gl/aft-goouAohBDi7qw9>, <https://kolobrzeg.ob-liview.com/?d=0&l=1&r=17&z=17&x=1733568.6694721354&y=7202602.933818207&poz=3604696.11,1004612.44,5148275.43,-0.9912,-0.0759,-0.1085,-0.1185,0.1435,0.9825,-0.0590,0.9867,-0.1512&k=N&akLay=empty&sv=false&panoId=undefined>, wikipedia, dostęp dnia 30.05.2023 r.

Ilustracja 41 / s. 97

Rzut kolegiaty NMP w Kołobrzegu

Źródło: Karta ewidencji zabytku – ratusz w Kołobrzegu

Ilustracja 42 / s. 98

Schemat urbanistyczny średniowiecznych parceli w Kołobrzegu

Źródło: Die städtebauliche Entwicklung von Kolberg: mittelalterliche Industriestadt, Festung, See-, Sol- und Moorbad

Ilustracja 43, 44 / s. 98

Powojenne fotografie kamienicy Schieffenów i Katowni

Źródło: Renata Kasinowska, „Dom Schieffenów – kamienica mieszczańska”, Akta Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Koszalinie

Ilustracja 45 / s. 100

Miasto lokacyjne po ekspansji

Opracowanie własne na podstawie Marciniak Ryszard, Miasto biskupie [w:] Dzieje Kołobrzegu

Ilustracja 46, 47 / s. 100

Baszta Prochowa przy ul. Dubois i Baszta Więzienna przy ul. Wąskiej

Źródło: autor Marta Bykowska, <https://maps.app.goo.gl/FaQxrD5U8giVCbWPA>, dostęp dnia 30.05.2023 r.

Ilustracja 48 / s. 102

Struktura przestrzenna miasta przed budową fortyfikacji

Opracowanie własne na podstawie dokumentacji WKZ

Ilustracja 49 / s. 108-109

Struktura funkcjonalno-przestrzenna średniowiecznego Kołobrzegu

Opracowanie własne

Ilustracja 50 / s. 110

Panorama miasta z Wielkiej Mapy Księstwa Pomorskiego

Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lubinus_Colbergk.png#/media/Plik:Lubinus_Colbergk.png, dostęp dnia 06.01.2024 r.

Ilustracja 51 / s. 112

Plany miasta ze zbiorów Krigskivet w Sztokholmie. II połowa XVII w. i 1652 r.

Źródło: *Karta Ewidencji Zabytku Nieruchomego – Stare miasto w Kołobrzegu*

Ilustracja 52 / s. 113

Punkty rozwoju miasta w XVIII w.

Opracowanie własne

Ilustracja 53 / s. 118-119

Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu w okresie rozwoju fortyfikacji

Opracowanie własne

Ilustracja 54, 55 / s. 120-121

Port w Kołobrzegu

Źródło: *Instytut Herdera w Marburgu*

Ilustracja 56 / s. 123

Lokalizacja dworca kolejowego i przecięcie miasta

Opracowanie własne na podstawie <http://igrek.amzp.pl/result.php?cmd=pt&locsys=1&uni=-723916&box=0.0001&hideempty=on>, dostęp dnia 01.01.2024 r.

Ilustracja 57, 58, 59 / s. 124

Przykłady zabudowy w rejonie Schillstrasse

Źródło: <https://foto7polska.eu/898976,foto.html>, https://fotopolska.eu/300691,obiekt.html?map_z=17&f=1325667-foto, https://fotopolska.eu/Kolobrzeg/b92354,Hotel_Monopol.html?f=378707-foto, dostęp dnia 01.01.2024 r.

Ilustracja 60, 61 / s. 125

Przykłady zabudowy willowej w rejonie Parkstrasse

Źródło: https://fotopolska.eu/111123,str.html?map_z=17, dostęp dnia 01.01.2024

Ilustracja 62 / s. 126

Zdjęcie lotnicze Kołobrzegu przedstawiające port i fragment dzielnicy uzdrowskiej

Źródło: *Instytut Herdera w Marburgu*

Ilustracja 63 / s. 127

Budynek dziecięcego ośrodka wypoczynkowego

Źródło: https://fotopolska.eu/279251,obiekt.html?map_z=18&f=2121959-foto, dostęp dnia 01.01.2024 r.

Ilustracja 64 / s. 127

Park teatralny wraz z teatrem

Źródło: http://maps.mapywig.org/m/Ci-ty_plans/Central_Europe/Plan_von_KOLBERG_mit_naechster_Umgebung_5.8K_ca_1900_nnz86b6_BN_Sygn_ZZ8_23_102.jpg, dostęp dnia 01.01.2024 r.

Ilustracja 65 / s. 128

Żydowski szpital uzdrowski

Źródło: https://fotopolska.eu/300444,obiekt.html?map_z=18&f=1164754-foto, dostęp dnia 01.01.2024 r.

Ilustracja 66 / s. 129

Szpital uzdrowski Siloah

Źródło: https://fotopolska.eu/43392,obiekt.html?map_z=18&f=1511348-foto, dostęp dnia 01.01.2024 r.

Ilustracja 67 / s. 130

Panorama z hotelem Kauffmanna

Źródło: Archiwum Instytutu Herdera w Marburgu

Ilustracja 68 / s. 132

Reprezentacyjna oś Schillstrasse

Opracowanie własne na podstawie http://maps.mapywig.org/m/City_plans/Central_Europe/Ostseebad_KOLBERG_4K_1929.jpg, dostęp dnia 01.01.2024 r.

Ilustracja 69 / s. 133

Oferta rejsów z Kołobrzegu

Źródło: *Der neue Prospekt des See-, Sol- und Moorbades Kolberg (1911)*

Ilustracja 70 / s. 134-135

Przemiany przestrzenne w dzielnicy uzdrowskiej

Opracowanie własne na podstawie: http://maps.mapywig.org/m/City_plans/Central_Europe/Plan_von_Kolberg_mit_naechster_Umgebung_4K_1929.jpg, dostęp dnia 01.01.2024 r.

Ilustracja 71 / s. 137

Victoriastrasse. Widok na skrzyżowanie z Wilhelmstrasse. W tle wieża kościoła św. Marcina

Źródło: Instytut Herdera w Marburgu

Ilustracja 72 / s. 138

Ulice wytyczone po decyzji o rozbiórce fortyfikacji. Plan z 1890 roku

Opracowanie własne na podstawie: [http://maps.mapywig.org/m/German_maps/series/025K_TK25/1859_\(521\)_Kolberg_1890.jpg](http://maps.mapywig.org/m/German_maps/series/025K_TK25/1859_(521)_Kolberg_1890.jpg), dostęp dnia 01.01.2024 r.

Ilustracja 73 / s. 138

Nowo wytyczone ulice w północnym i północno-wschodnim śródmieścia. Plan z 1906 r.

Opracowanie własne na podstawie: http://maps.mapywig.org/m/City_plans/Central_Europe/KO%C5%81OBRZEG_Plan_von_Kolberg_mit_n%C3%A4chster_Umgebung_8K_1906_BC UWrc8200035672-0001.jpg, dostęp dnia 01.01.2024 r.

Ilustracja 74 / s. 139

Pocztówka obrazująca zakopywanie rowów fortecznych

Źródło: <https://fotopolska.eu/1737722,foto.html?s=1.43&cx=505&cy=316>, dostęp dnia 16.03.2024 r.

Ilustracja 75 / s. 140

Powiązania urbanistyczne starego miasta, portu i uzdrowiska. Plan z 1906 r.

Opracowanie własne na podstawie: http://maps.mapywig.org/m/City_plans/Central_Europe/KO%C5%81OBRZEG_Plan_von_Kolberg_mit_n%C3%A4chster_Umgebung_8K_1906_BC UWrc8200035672-0001.jpg, dostęp dnia 01.01.2024 r.

Ilustracja 76 / s. 141

Plan przebudowy rejonu dworca kolejowego z 1906 r.

Źródło: http://maps.mapywig.org/m/City_plans/Central_Europe/Plan_von_KOLBERG_mit_naechster_Umgebung_4K_A_1906_200dpi.jpg, dostęp dnia 01.01.2024 r.

Ilustracja 77 / s. 143

Zakątek Królewski w Maikuhle

Źródło: Instytut Herdera w Marburgu

Ilustracja 78 / s. 144

Widok na Strand Park. Na pierwszym planie Damen Walchen oraz promenada wydymowa

Źródło: Instytut Herdera w Marburgu

Ilustracja 79 / s. 145

Ogród różany

Źródło: Instytut Herdera w Marburgu

Ilustracja 80 / s. 152-153

Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu w XIX i I połowie XX wieku

Opracowanie własne

Ilustracja 81, 82, 83 / s. 156

Rozbudowa zachodniej dzielnicy

Opracowanie własne

Ilustracja 84 / s. 157

Projekty domów kolonii mieszkalnej przy Stettinerstrasse (obecnie ul. Jedności Narodowej) oraz Camminerstrasse (obecnie ul. Wolności)

Źródło: *Die städtebauliche Entwicklung von Kolberg: mitte-lalterliche Industriestadt, Fe-stung, See-, Sol- und Moorbad*

Ilustracja 85, 86 / s. 157

Kolonia mieszkalna przy Stettinerstrasse (obecnie ul. Jedności Narodowej) oraz Camminerstrasse (obecnie ul. Wolności)

Opracowanie własne na podstawie http://maps.mapywig.org/m/City_plans/Central_Europe/Ostseebad_KOLBERG_4K_1929.jpg, dostęp dnia 23.04.2023 r.

Ilustracja 87 / s. 158

Projekty domów kolonii mieszkalnej przy Stettinerstrasse (obecnie ul. Jedności Narodowej) oraz Camminerstrasse (obecnie ul. Wolności)

Źródło: *Die städtebauliche Entwicklung von Kolberg: mit-telalterliche Industriestadt, Festung, See-, Sol- und Moorbad*

Ilustracja 88 / s. 159

Neues Gymnasium

Źródło: *Die städtebauliche Entwicklung von Kolberg: mit-telalterliche Industriestadt, Festung, See-, Sol- und Moorbad*

Ilustracja 89 / s. 160

Amfiteatr

Źródło: *Die städtebauliche Entwicklung von Kolberg: mit-telalterliche Industriestadt, Festung, See-, Sol- und Moorbad*

Ilustracja 90 / s. 161

Schemat ukształtowania parków w Kołobrzegu

Opracowanie własne na podstawie http://maps.mapywig.org/m/City_plans/Central_Europe/Ostseebad_KOLBERG_4K_1929.jpg, dostęp dnia 23.04.2023 r.

Ilustracja 91 / s. 163

Mapa przedstawiająca rozwój militarny na terenie Kołobrzegu i po-wiązanych z nim miejscowości

Opracowanie własne na podstawie [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_\(KOLOBRZEG\)_1937.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_(KOLOBRZEG)_1937.jpg), dostęp dnia 23.04.2023 r.

Ilustracja 92 / s. 168

Mapa przedstawiająca pierścieniowy system obrony.

Opracowanie własne na podstawie Kroczyński H., *Twierdza Kołobrzeg, Warszawa 2000*

Ilustracja 93, 94, 95, 96 / s. 174

Kadry z filmu Bitwa o Kołobrzeg przedstawiające stan portu po walkach

Źródło: *Bitwa o Kołobrzeg, Polska Kronika Filmowa nr 9-10/1945*

Ilustracja 97, 98 / s. 175, 176

Zdjęcie lotnicze z 1951 r. i z 1957 r. – fragment przedstawiający stare miasto

Źródło: Archiwum Wojskowego Biura Historycznego

Ilustracja 99 / s. 178

Zdjęcie lotnicze z 1951 r. – fragment przedstawiający port

Źródło: Archiwum Wojskowego Biura Historycznego

Ilustracja 100, 101, 102 / s. 179

Kadry z filmu Bitwa o Kołobrzeg przedstawiające stan portu po walkach

Źródło: Bitwa o Kołobrzeg, Polska Kronika Filmowa nr 9-10/1945

Ilustracja 103 / s. 180

Zdjęcie lotnicze z 1951 r. fragment przedstawiający uzdrowisko

Źródło: Archiwum Wojskowego Biura Historycznego

Ilustracja 104, 105 / s. 180

Porównanie Strandschloss przed i po walkach

Źródło: Bitwa o Kołobrzeg, Polska Kronika Filmowa nr 9-10/1945, https://fotopolska.eu/Hotel_Strandschloss_Kolobrzeg?map_z=17&f=486550-foto, dostęp dnia 08.11.2024 r.

Ilustracja 106 / s. 182

Korespondencja poruszająca problemy dalszego niszczenia miasta

Źródło: Archiwum Państwowe w Koszalinie

Ilustracja 107 / s. 184

Mapa operacji ofensywnych Armii Czerwonej skorelowana z miastami o największych zniszczeniach na tzw. Ziemiach Odzyskanych

Opracowanie własne na podstawie Ministry of Defence of USSR - Ministry of Defence of USSR, Domena publiczna, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=9885076>, dostęp dnia 08.01.2024 r.

Ilustracja 108 / s. 188

Struktura przestrzenna starego miasta i śródmieścia Kołobrzegu po walkach w 1945 roku. Brązowym kolorem zaznaczono zachowane budynki.

Opracowanie własne

Ilustracja 109 / s. 189

Struktura przestrzenna portu po walkach w 1945 roku. Brązowym kolorem zaznaczono zachowane budynki.

Opracowanie własne

Ilustracja 110 / s. 190

Struktura przestrzenna dzielnicy zachodniej po walkach w 1945 roku. Brązowym kolorem zaznaczono zachowane budynki.

Opracowanie własne

Ilustracja 111 / s. 191

Struktura przestrzenna uzdrowiska po walkach w 1945 roku. Brązowym kolorem zaznaczono zachowane budynki.

Opracowanie własne

Ilustracja 112 / s. 194-195

Struktura przestrzenna Kołobrzegu po walkach w 1945 roku

Opracowanie własne

Ilustracja 113 / s. 199

Józef Cyrankiewicz i Otto Grotewohl w drodze do podpisania układu granicznego

Źródło: *Bundesarchiv, Bild 183-R87570 / CC-BY-SA 3.0, CC BY-SA 3.0 de, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=5368657>*

Ilustracja 114 / s. 201

Plakat propagandowy

Źródło: *David Rumsey Map Collection, David Rumsey Map Center, Stanford Libraries*

Ilustracja 115 / s. 202

Plakaty propagandowe z 1945 i 1946 r. ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie

Źródło: *Ziemie Odzyskane w plakacie, pod. Red. Tadeusza Skoczka, Warszawa 2023*

Ilustracja 116 / s. 205

Pismo dyrektora Morskiego Instytutu Rybackiego do Eugeniusza Kwiatkowskiego, ówczesnego Delegata Rządu dla Spraw Wybrzeża

Źródło: *Archiwum Państwowe w Szczecinie*

Ilustracja 117 / s. 212

Latarnia morska. Zdjęcie z lat 60. XX wieku

Źródło: *Narodowe Archiwum Cyfrowe 3/40/0/15/49*

Ilustracja 118 / s. 213

Punkty koncentracji nowych mieszkańców w grudniu 1945 roku

Opracowanie własne

Ilustracja 119 / s. 215

Plan częściowy miasta Kołobrzeg rok 1951

Źródło: *Wojskowe Biuro Historyczne sygn. CAW 1709/88/32*

Ilustracja 120 / s. 217

Spis mieszkańców Kołobrzegu wraz z zestawieniem ulic i numerów domów

Źródło: *Archiwum Państwowe w Koszalinie*

Ilustracja 121 / s. 219

Początki odbudowy – oś czasu

Opracowanie własne

Ilustracja 122 / s. 223

Zasięg proponowanego przez Różańskiego zespołu letniskowo-uzdrowiskowego

Opracowanie własne

Ilustracja 123 / s. 224

Schemat projektowanego układu dzielnic

Źródło *Józef Różański, „Wstępne zasady rozplanowania Kołobrzegu”, Dom osiedle mieszkanie*

Ilustracja 124 / s. 225

Jednodniówka „Kołobrzeg”

Źródło: *Archiwum Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu*

Ilustracja 125 / s. 227

Plan zagospodarowania miasta Kołobrzegu z 1951 roku

Źródło: https://mapy.gis.kolobrzeg.pl/imapclient/?gpmmap=gp3_PP, dostęp dnia 10.01.2025 r.

Ilustracja 126 / s. 228

Porównanie planów za-gospodarowanie Gdyni i Kołobrzegu

Źródło: <https://urbnews.pl/gdynia-urodziny-ikony-polskiego-modernizmu/gdynia-plan-urbanistyczny-1/>, https://mapy.gis.kolobrzeg.pl/imapclient/?gpmmap=gp3_PP, dostęp dnia 10.01.2025 r.

Ilustracja 127 / s. 230

Plan zagospodarowania miasta Kołobrzegu z 1955 r.

Źródło: https://mapy.gis.kolobrzeg.pl/imapclient/?gpmap=gp3_PP, dostęp dnia 10.01.2025 r.

Ilustracja 128 / s. 233

Plany i charakter odbudowy – oś czasu

Opracowanie własne

Ilustracja 129 / s. 238

Uchwała KERM 450/57

Źródło: *Kołobrzeg w Polsce Ludowej*

Ilustracja 130 / s. 241

Schemat perspektywiczny rozwoju Kołobrzegu

Źródło: *Sekula i Orlińska, „Charakterystyka rozwoju przestrzennego Kołobrzegu (1945- 1965)*

Ilustracja 131/ s. 242

Osiedle pocztowe w Kołobrzegu

Opracowanie własne

Ilustracja 132, 133 / s. 243

Budynki przy ul. Armii Krajowej i ul. Dworcowej – osiedle pocztowe

Autor: Adrianna Brechelke

Ilustracja 134 / s. 245

Osiedle wzdłuż ul. Walki Młodych

Opracowanie własne

Ilustracja 135 / s. 245

Budynki przy ul. Walki Młodych

Źródło: https://fotopolska.eu/114821,str.html?map_z=18&f=368669-foto, dostęp dnia 11.01.2024

Ilustracja 136 / s. 246

Punktowce przy ul. Unii Lubelskiej

Źródło: https://fotopolska.eu/Unii_Lubelskiej_14_Kolobrzeg?map_z=17, dostęp dnia 11.01.2024 r.

Ilustracja 137/ s. 246

Naróżny budynek zamykający ul. Waryńskiego

Autor: Adrianna Brechelke

Ilustracja 138 / s. 247

Osiedle Milenium

Opracowanie własne

Ilustracja 139 / s. 248

Budynek przy ul. Unii Lubelskiej - Osiedle Milenium

Autor: Adrianna Brechelke

Ilustracja 140 / s. 252-253

Zmiany przestrzenne na terenie śródmieścia w latach 60. XX wieku

Opracowanie autorskie

Ilustracja 141 / s. 254

Sala konferencyjna Prezydium Powiatowej Rady Narodowej

Autor: Adrianna Brechelke

Ilustracja 142, 143 / s. 256

Budowa hotelu Skanpol

Źródło: *Narodowe Archiwum Cyfrowe sygn. 3/53/0/7/406,/1, 3/53/0/7/406,/13*

Ilustracja 144 / s. 257

Szkoła podstawowa

Źródło: Bronisław Sekula i Helena Orlińska, „Charakterystyka rozwoju przestrzennego Kołobrzegu (1945- 1965)”, *Dzieje Kołobrzegu*, red. H. Lesiński, 1965

Ilustracja 145 / s. 258

Przemiany przestrzenne na obszarze starego miasta

Opracowanie własne

Ilustracja 146, 147 / s. 259

Porównanie zabudowy ul. Dubois lat 30. XX wieku z odbudową lat 60. XX wieku

Źródło: Archiwum Instytutu Herdera w Marburgu, https://fotopolska.eu/111620,str.html?map_z=17&f=572056-foto, dostęp dnia 20.05.2024 r.

Ilustracja 148 / s. 260

Budynek Zakładu Podzespołów Radiowych ELWA

Źródło: <https://miastokolobrzeg.pl/historia/21310-50-lat-temu-uruchomiono-elwe-wideo.html>, dostęp dnia 20.05.2024 r.

Ilustracja 149 / s. 261

Budynek sali konferencyjnej Prezydium Powiatowej Rady Narodowej

Źródło: https://obiekty.architektsarp.pl/pokaz/rozbudowa_urzedu_miasta,47, dostęp dnia 20.05.2024 r.

Ilustracja 150 / s. 263

Ośrodek Leczniczko-Wypoczynkowy "Kormoran"

Źródło: *Narodowe Archiwum Cyfrowe*, sygn. 3/53/0/7/406

Ilustracja 151 / s. 264

Sanatorium MSWiA

Autor: Adrianna Brechelke

Ilustracja 152 / s. 265

Sanatorium „Słoneczko”

Autor: Adrianna Brechelke

Ilustracja 153 / s. 266

Analiza i organizacja zaplecza turystycznego w Polsce. Kołobrzeg jako reprezentacyjny nadmorski ośrodek wczasowo turystyczny.

Źródło: Biszewski Kazimierz, *Problemy przestrzenne organizacji aparatu usług dla regeneracyjnego odpoczynku i turystyki w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem rejonu przymorskiego*, *Architektura 1965* nr 5

Ilustracja 154 / s. 267

Plan zagospodarowania uzdrowiska – pasmowy rozwój dzielnicy

Opracowanie własne

Ilustracja 155 / s. 268

Sanatorium „Muszelka”

Autor: Karol Wojtczak

Ilustracja 156 / s. 269

Lokalizacja sanatorium „Muszelka” oraz w centralnej części „Mewa I-IV” i „Jantar”

Opracowanie własne

Ilustracja 157, 158 / s. 269

Sanatorium Mewa I

Autor: Adrianna Brechelke

Ilustracja 159 / s. 270

Pocztówka PTTK przedstawiająca widok na deptak Rodziewiczówny. Na pierwszym planie sanatorium „Mewa IV”

Źródło: https://fotopolska.eu/112539,str.html?map_z=17&f=458024-foto, dostęp dnia 12.08.2024

Ilustracja 160 / s. 271

Widok na ul. Rafińskiego. Po lewej stronie sanatorium „Jantar” po prawej zakład przyrodoleczniczy

Autor: *Adrianna Brechelke*

Ilustracja 161 / s. 272

Rzut zakładu przyrodoleczniczego

Źródło: *Bal, Architektura polska lat 1961-1975 na obszarze Pomorza Zachodniego / Wojciech Bal [et al.]*.

Ilustracja 162, 163 / s. 272

Wejście do zakładu przyrodoleczniczego. Mozaika Ireny Zahorskiej i Olgierda Szerłaga

Autor: *Adrianna Brechelke*

Ilustracja 164 / s. 273

Wnętrze zakładu przyrodoleczniczego

Autor: *Adrianna Brechelke*

Ilustracja 165, 166, 167 / s. 274

Plan sytuacyjny, rzut i przekrój kompleksu „Bałtyk”

Źródło: *Halina Gurjanowa i Edmund Goldzamt, „Ośrodek wypoczynkowo-profilaktyczny CRZZ w Kołobrzegu”, Architektura 204, nr 11 (1964): 455–58.*

Ilustracja 168, 169 / s. 275

Kompleks „Bałtyk”

Autor: *Adrianna Brechelke*

Ilustracja 170, 171 / s. 276

Pomnik Zaślubin Polski z Morzem

Źródło: *Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/53/0/7/406*

Ilustracja 172 / s. 277

Plakat I Festiwalu Piosenki Żołnierskiej w Kołobrzegu

Źródło: <https://fsfsdfsdfsdfsdfsdf.wordpress.com/2012/11/16/festiwal-piosenki-zolnierskiej-w-ko-lobrzegu-i-polczynie-zdroju-rok-1968/>, dostęp dnia 12.01.2025 r.

Ilustracja 173 / s. 278

Rozwój urbanistyczny dzielnicy uzdrowskiej do 1969 r.

Opracowanie własne

Ilustracja 174 / s. 279

Rozwój urbanistyczny śródmieścia w latach 70. XX wieku

Opracowanie własne

Ilustracja 175 / s. 280

Osiedle Lęborskie

Opracowanie własne

Ilustracja 176, 177 / s. 281

Osiedle na Wyspie Solnej

Autor: *Adrianna Brechelke*

Ilustracja 178 / s. 282

Osiedle „Ogrody”

Opracowanie własne

Ilustracja 179 / s. 283

Ul. Gierczak z lat 60. XX wieku. W tle ul. Budowlana

Źródło: *Patan, Moje lata sześćdziesiąte.*

Ilustracja 180 / s. 284

Okładka konkursu SARP

Źródło: *Archiwum Państwowe w Krakowie, sygn. 29/2420/396*

Ilustracja 181 / s. 285

Inwentaryzacja za-chowanych budynków

Źródło: *„Program i warunki konkursu otwarte-go powszechnego SARP nr 446 na opracowanie koncepcji zagospodarowania przestrzennego terenu Śródmieścia m. Kołobrzegu”.*

Ilustracja 182 / s. 286

Porównanie prac konkursowych – I miejsce (po lewej) oraz II miejsce

Źródło: *Roman Kałahurski, „Rozstrzygnięcie konkursu SARP nr 446”, Architektura 284, nr 7 (1971)*

Ilustracja 183 / s. 287

Wiesław Świtakowski, Andrzej Katzer, Stanisław Palme i Natan Grabie - nad makietą projektu konkursowego śródmieścia Kołobrzegu (1970); fot.: z archiwum Andrzeja Katzera

Źródło: https://www.archimemory.pl/pokaz/natan_grabie,1273205, dostęp dnia 10.01.2025 r.

Ilustracja 184 / s. 288

Pawilon handlowy „Bryza”

Źródło: https://fotopolska.eu/113438,obiekt.html?map_z=16&f=1304303-foto, dostęp dnia 10.01.2025 r.

Ilustracja 185, 186 / s. 289

Bloki w rejonie ul. Giełdowej i Budowlanej

Autor: *Adrianna Brechelke*

Ilustracja 187, 188 / s. 290

Praktyki uczniów na budowie osiedla mieszkaniowego "Lęborskie"

Źródło: *Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/40/0/10/78*

Ilustracja 189 / s. 291

Sanatorium „Posejdon”

Źródło: <https://kresy.org.pl/10735089,foto.html?idEntity=7361788>, dostęp dnia 10.01.2025 r.

Ilustracja 190 / s. 292

Dom Pracy Twórczej Politechniki Poznańskiej

Źródło: <https://maps.app.goo.gl/fGiqHLUTYquYntbe7>, dostęp dnia 10.01.2025 r.

Ilustracja 191 / s. 292

Rozwój urbanistyczny dzielnicy portowej

Opracowanie własne

Ilustracja 192, 193 / s. 294

Ośrodek „Predom Mesko”

Autor: *Adrianna Brechelke*

Ilustracja 194 / s. 295

Część wypoczynkowa w dzielnicy uzdrowskiej

Opracowanie własne

Ilustracja 195, 196 / s. 295

Sanatorium „Kombatant” (obecnie „Perła Bałtyku”). Widok z góry na deptak Rodziewiczówny

Autor: *Adrianna Brechelke*

Ilustracja 197 / s. 297

Projekt nowej dzielnicy uzdrowskowej

Źródło: „Nowa dzielnica uzdrowskowa”, *Architektura* 349, nr 12 (1976): 35.

Ilustracja 198 / s. 298

Ośrodek hotelowo-rekreacyjny KC PZPR „Kamienny Szaniec” w Kołobrzegu

Źródło: *Archiwum Muzeum Architektury we Wrocławiu*

Ilustracja 199 / s. 299

Deptak Rodziewiczówny

Źródło: *Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/40/0/10/78*

Ilustracja 200 / s. 302

Mapa z ośrodkami sanatoryjnymi i wczasowymi

Opracowanie własne

Ilustracja 201 / s. 303

Historyczny układ urbanistyczny wpisany do rejestru zabytków.

Źródło: *Gibczyński, „Karta Ewidencji Zabytku Nieruchomego. Stare miasto - układ przestrzenny”.*

Ilustracja 202 / s. 304

Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego

Źródło: *NID, Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego*

Ilustracja 203, 204 / s. 305

Dokumentacja fotograficzna prac konserwatorskich kamienicy Schieffenów

Źródło: *Ewa Smulikowska, „Katalog zabytkowej zabudowy miasta Kołobrzegu. Województwo koszalińskie. Pracownie Konserwacji Zabytków” (Kołobrzeg, 1985)*

Ilustracja 205 / s. 306

Ruiny kolegiaty

Źródło: *Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/53/0/7/407*

Ilustracja 206 / s. 307

Karta Ewidencji Zabytku – ujęcie solanki przy ul. Źródlanej

Źródło: *NID, Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego*

Ilustracja 207 / s. 310

Budowa nowej starówki

Źródło: *Miasta - Miasto nad Parsętą (TVP), dostęp 5 czerwiec 2024, <https://cyfrowa.tvp.pl/video/miasta,miasto-nad-parseta,58392536>.*

Ilustracja 208, 209, 210, 211 / s. 311

Pierwsze dwa kwartały nowej starówki. Kwatera Narutowicza-Mariacka-Katedralna-Brzozowa i Narutowicza-Armii Krajowej-Gierczak-Mariacka

Opracowanie własne na podstawie: <https://kolobrzeg.obliview.com/?d=0&l=-1&r=17&z=17&x=1733568.6694721354&y=7202602.933818207&poz=3604696.11,1004612.44,5148275.43,-0.9912,-0.0759,-0.1085,-0.1185,0.1435,0.9825,-0.0590,0.9867,-0.1512&k=N&akLay=empty&sv=false&panoId=undefined>, dostęp dnia 23.04.2024 r.

Ilustracja 212, 213, 214 / s. 313

Projekt zabudowy pierzei ul. Mariackiej oraz realizacja

Źródło: „Nagroda ministra dla twórców kołobrzeszkiej Starówki”, *Głos Pomorza*, 1989, 12 wydanie.; <https://www.facebook.com/profile/100063132583999/search/?q=w%C4%85ska>, dostęp dnia 23.04.2024 r.

Ilustracja 215, 216 / s. 314

Zabudowa przy ul. Gierczak

Autor: Adrianna Brechelke

Ilustracja 217, 218 / s. 315

Kontrastujące formy zabudowy soc- i postmodernistycznej

Autor: Adrianna Brechelke

Ilustracja 219 / s. 332-333

Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu 1945-1957

Opracowanie własne

Ilustracja 220 / s. 334-335

Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu 1958-1969

Opracowanie własne

Ilustracja 221 / s. 336-337

Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu 1970-1984

Opracowanie własne

Ilustracja 222 / s. 338-339

Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu 1985-1989

Opracowanie własne

Ilustracja 223 / s. 340-341

Struktura funkcjonalno-przestrzenna Kołobrzegu 1990-

Opracowanie własne

Ilustracja 224 / s. 347

Mapa Points of Interest w Kołobrzegu

Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych

Ilustracja 225 / s. 348

Mapa Points of Interest w Kołobrzegu. Stare miasto

Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych

Ilustracja 226 / s. 349

Mapa szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych

Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych

Ilustracja 227 / s. 351

Mapa największego natężenia ruchu

Opracowanie własne

Ilustracja 228 / s. 352-353

Obszary wybrane do analizy

Opracowanie własne

Ilustracja 229 / s. 354

Schemat badań

Opracowanie własne

Ilustracja 230, 231, 232 / s. 355

Wyznaczenie obszarów dla ilustracji analizy

Opracowanie własne na podstawie <https://kolobrzeg.obliview.com/?d=0&l=-1&r=17&z=17&x=1733568.6694721354&y=7202602.933818207&poz=3604696.11,1004612.44,5148275.43,-0.9912,-0.0759,-0.1085,-0.1185,0.1435,0.9825,-0.0590,0.9867,-0.1512&k=N&akLay=empty&sv=false&panoId=undefined>, dostęp dnia 30.09.2024 roku, Archiwum

Institutu Herdera w Marburgu

Ilustracja 233 / s. 359

Schemat analizy

Opracowanie własne

Ilustracja 234 / s. 360

Obszary w rejonie starego miasta

Opracowanie własne

Ilustracja 235 / s. 362

Obszary w rejonie portu

Opracowanie własne

Ilustracja 236 / s. 363

Obszary w rejonie uzdrowiska

Opracowanie własne

Ilustracja 237 / s. 364

Kolejność badań

Opracowanie własne

Ilustracja 238 / s. 372-373

Rzeczowa analiza pomiarowa – stare miasto

Opracowanie własne

Ilustracja 239 / s. 374

Kolejność badań

Opracowanie własne

Ilustracja 240 / s. 377

Rzeczowa analiza pomiarowa – port

Opracowanie własne

Ilustracja 241 / s. 378

Kolejność badań

Opracowanie własne

Ilustracja 242 / s. 382

Rzeczowa analiza pomiarowa – uzdrowisko

Opracowanie własne

Ilustracja 243 / s. 383

Najwyżej oceniane obszary

Opracowanie własne

Ilustracja 244 / s. 384

Czytelność historycznej struktury na obszarach starego miasta

Opracowanie własne

Ilustracja 245 / s. 385

Najwyżej i najniżej ocenione obszary poszczególnych dzielnic Kołobrzegu

Opracowanie własne

Ilustracja 246 / s. 389

Fragment analizy korelacji w programie Statistica

Opracowanie własne

Ilustracja 247 / s. 392-393

Wizualizacja danych analizy korelacji

Opracowanie własne

Spis tabel:

Tabela 1 / s. 60-61

Zniszczenia miast na terenie Ziemi Odzyskanych
Opracowanie własne na podstawie raportu GUS

Tabela 2 / s. 64

Kategoryzacja obiektów zabytkowych
Opracowanie własne na podstawie Ochrona Zabytków w Polsce

Tabela 3 / s. 69

Typologia miast według Wacława Podlewskiego
Opracowanie własne

Tabela 4 / s. 104

Badania morfologiczne struktury przestrzennej starego miasta w okresie średniowiecza
Opracowanie własne

Tabela 5 / s. 106

Badania morfologiczne struktury przestrzennej portu w okresie średniowiecza
Opracowanie własne

Tabela 6 / s. 116-117

Badania morfologiczne struktury przestrzennej starego miasta, portu i dzielnicy uzdrowskiej w okresie rozwoju fortyfikacji
Opracowanie własne

Tabela 7 / s. 128

Liczba kuracjuszy w poszczególnych latach
Źródło: Die städtebauliche Entwicklung von Kolberg: mittelalterliche

Tabela 8 / s. 148

Badania morfologiczne struktury przestrzennej starego miasta i portu w XIX i I połowie XX wieku
Opracowanie własne

Tabela 9 / s. 150

Badania morfologiczne struktury przestrzennej dzielnicy uzdrowskiej w XIX i I połowie XX wieku
Opracowanie własne

Tabela 10 / s. 155

Zmiany w strukturze funkcjonalno-przestrzennej
Opracowanie własne

Tabela 11 / s. 209

Zestawienie ludności przybyłej do Kołobrzegu po walkach oraz napływ osadników w 1946 i 1947 roku
Źródło: Rybicki, „Początki życia polskiego w Kołobrzegu”

Tabela 12 / s. 218

Liczba wyremontowanych izb i mieszkań
Źródło: Archiwum Państwowe w Koszalinie

Tabela 13 / s. 237

Liczba ludności i wielkość przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców w województwie koszalińskim
Źródło: Wojciech Kucharski i in., red., Region czy regiony? Ziemie Zachodnie i Północne 1945-1989 (Wrocław: Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”, 2022) s. 171

Tabela 14 / s. 242

Liczba mieszkańców Kołobrzegu

Źródło: Bojar-Fijałkowska, Kołobrzeg w Polsce Ludowej

Tabela 15 / s. 247

Liczba mieszkań i izb w Kołobrzegu

Źródło: Bojar-Fijałkowska, Kołobrzeg w Polsce Ludowej

Tabela 16 / s. 26

Liczba kuracjuszy

Źródło: Bojar-Fijałkowska, Kołobrzeg w Polsce Ludowej

Tabela 17 / s. 300-301

Ośrodki sanatoryjne i wczasowe

Opracowanie własne

Tabela 18 / s. 320-321

Badania morfologiczne struktury przestrzennej starego miasta od 1945 roku do czasów współczesnych

Opracowanie własne

Tabela 19 / s. 324-325

Badania morfologiczne struktury przestrzennej portu od 1945 roku do czasów współczesnych

Opracowanie własne

Tabela 20 / s. 330-331

Badania morfologiczne struktury przestrzennej dzielnicy uzdrowiskowej od 1945 roku do czasów współczesnych

Opracowanie własne

Tabela 21 / s. 356

Analiza obszarów ilustrujących metodę w okresie czasowym do 1945 roku

Opracowanie własne

Tabela 22 / s. 356

Analiza obszarów ilustrujących metodę w okresie czasowym 1945-1957

Opracowanie własne

Tabela 23 / s. 357

Analiza obszarów ilustrujących metodę w okresie czasowym 1958-1985

Opracowanie własne

Tabela 24 / s. 357

Analiza obszarów ilustrujących metodę w okresie czasowym 1986-

Opracowanie własne

Tabela 25 / s. 358

Analiza obszarów ilustrujących metodę w okresie czasowym 1986-

Opracowanie własne

Tabela 26 / s. 361

Obszary w rejonie starego miasta

Opracowanie własne

Tabela 27 / s. 362

Obszary w rejonie portu

Opracowanie własne

Tabela 28 / s. 363

Obszary w rejonie uzdrowiska

Opracowanie własne

Tabela 29 / s. 365

Analiza obszarów w okresie przedwojenny

Opracowanie własne

Tabela 30 / s. 366

Analiza obszarów w latach 1945-1957

Opracowanie własne

Tabela 31 / s. 367

Analiza obszarów w latach 1958-1985

Opracowanie własne

Tabela 32 / s. 368

Analiza obszarów w okresie od 1986 roku

Opracowanie własne

Tabela 33 / s. 370

Wskaźniki uzupełniające

Opracowanie własne

Tabela 34 / s. 374

Analiza obszarów w okresie przedwojennym

Opracowanie własne

Tabela 35 / s. 375

Analiza obszarów w latach 1945-1957

Opracowanie własne

Tabela 36 / s. 375

Analiza obszarów w latach 1958-1985

Opracowanie własne

Tabela 37 / s. 376

Analiza obszarów w okresie od 1986

Opracowanie własne

Tabela 38 / s. 376

Wskaźniki uzupełniające

Opracowanie własne

Tabela 39 / s. 378

Analiza obszarów w okresie przedwojennym

Opracowanie własne

Tabela 40 / s. 379

Analiza obszarów w latach 1945-1957

Opracowanie własne

Tabela 41 / s. 380

Analiza obszarów w latach 1958-1985

Opracowanie własne

Tabela 42 / s. 380

Analiza obszarów w okresie od 1986

Opracowanie własne

Tabela 43 / s. 381

Wskaźniki uzupełniające

Opracowanie własne

Aneks:

Załącznik 1 – Tabela z rzeczową analizą pomiarową – obszar starego miasta

Załącznik 2 – Tabela z rzeczową analizą pomiarową – obszar portu

Załącznik 3 – Tabela z rzeczową analizą pomiarową – obszar uzdrowiska

Załącznik 4 – Zestawienie wskaźników w formie graficznej

Załącznik 5 – Wskaźniki dodatkowe

Załącznik 6 – Analiza korelacji

Załącznik 1

STARE MIASTO DO 1939

STARE MIASTO 1945-1957

Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia terenów zielonych	Udział zieleni w obszarze	Gęstość zabudowy	Dominująca forma architektoniczna	Średnia liczba kondygnacji	Stan zachowania historycznej tkanki	Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia zachowanych budynków	Gęstość zabudowy	Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne
1	100%	2	3	0	0%	38%	Architektura XIX wieku	2	100%	1	100%	3	2	7,9	20%	1	100%	3
2	100%	2	3	10,0935	5%	80%	Architektura nowożytna	2	100%	2	10%	1	2	2,1	1%	2	20%	1
3	100%	2	3	12,3965	5%	80%	Architektura nowożytna	3	100%	3	50%	1	2	11,9	5%	3	6%	1
4	100%	3	3	38,653	26%	80%	Architektura XIX wieku	3	100%	4	80%	2	2	19,4	13%	4	80%	2
5	100%	2	3	6,7645	5%	80%	Architektura nowożytna	3	100%	5	10%	1	2	2,1	2%	5	20%	3
6	100%	3	3	1,8565	5%	80%	Architektura nowożytna	3	100%	6	80%	2	3	8	22%	6	20%	2
7	100%	2	3	1,594	5%	80%	Architektura nowożytna	3	100%	7	10%	1	2	0	0%	7	10%	1
8	100%	3	3	12,0365	5%	40%	Architektura nowożytna	4	100%	8	20%	1	2	0,3	0%	8	10%	1
9	100%	3	3	11,682	5%	56%	Architektura XIX wieku	4	100%	9	80%	2	3	40,4	17%	9	100%	3
10	100%	1	3	4,2465	5%	0	Park	0	100%	10	100%	1	3	0	0%	10	100%	1
11	100%	2	3	4,276	5%	40%	Architektura XIX wieku	4	100%	11	30%	1	2	0	0%	11	30%	1
12	100%	2	3	3,2915	5%	80%	Architektura nowożytna	3	100%	12	10%	1	2	0	0%	12	100%	1
13	100%	1	3	3,054	5%	42%	Architektura gotycka	12	100%	13	90%	2	3	22,4	37%	13	100%	2
14	100%	2	3	3,9965	5%	80%	Architektura nowożytna	2	100%	14	10%	1	2	1	1%	14	0	1
15	100%	2	3	3,8405	5%	80%	Architektura nowożytna	3	100%	15	10%	1	2	0	0%	15	0	1
16	100%	2	3	2,8825	5%	80%	Architektura nowożytna	2	100%	16	20%	1	2	7,2	12%	16	20%	2
17	100%	2	3	4,5055	5%	70%	Architektura nowożytna	2	100%	17	20%	1	2	4,3	5%	17	20%	1
18	100%	3	3	11,892	10%	70%	Architektura nowożytna	3	100%	18	40%	1	2	4	3%	18	40%	1
19	100%	3	3	7,791	10%	80%	Architektura nowożytna	3	100%	19	40%	1	2	9,0	13%	19	40%	1
20	100%	2	2	69,238	10%	60%	Architektura XIX wieku	4	100%	20	20%	1	2	11,4	2%	20	0%	2
21	100%	2	3	7,028	10%	73%	Architektura XIX wieku	5	100%	21	10%	1	2	4	6%	21	60%	3
22	100%	2	3	8,376	10%	73%	Architektura XIX wieku	5	100%	22	20%	1	2	11,1	13%	22	60%	3
23	100%	2	3	8,259	10%	73%	Architektura XIX wieku	5	100%	23	20%	1	2	0	0%	23	60%	3
24	100%	3	3	12,343	10%	73%	Architektura XIX wieku	5	100%	24	80%	2	3	10,82	9%	24	30%	3
25	100%	1	3	192,41	100%	0	Park	0	100%	25	100%	1	3	0	0%	25	100	1
26	100%	1	3	174,93	100%	0	Park	0	100%	26	100%	1	3	0	0%	26	100	1
27	100%	3	3	25,927	10%	51%	Architektura XIX wieku	5	100%	27	60%	2	3	35,8	14%	27	50%	3
28	100%	3	3	21,919	10%	30%	Architektura XIX wieku	4	100%	28	60%	2	3	10,7	9%	28	30%	3
29	100%	1	3	9,428	10%	75%	Architektura XIX wieku	3	100%	29	30%	1	2	10,6	11%	29	60%	2
30	100%	3	3	7,340	10%	75%	Architektura XIX wieku	3	100%	30	10%	1	2	0,7	12%	30	30%	2
31	100%	2	3	6,395	10%	75%	Architektura XIX wieku	3	100%	31	70%	1	3	2,4	4%	31	20%	3
34	100%	1	3	681,5	100%	0	Park	0	100%	34	100%	1	3	0	0%	34	100	1
35	100%	1	1	0	0%	0	Tereny kolejowe	0	100%	35	100%	2	3	0	0%	35	100	1
36	100%	1	3	68,16	100%	0	Park	0	100%	36	100%	1	3	0	0%	36	100	1
37	100%	1	3	82,97	100%	0	Park	0	100%	37	100%	1	3	0	0%	37	100	1
38	100%	1	3	74,06	100%	0	Park	0	100%	38	100%	1	3	0	0%	38	100	1
39	100%	2	3	10,326	10%	75%	Architektura XIX wieku	3	100%	39	70%	2	3	23	22%	39	50%	2
40	100%	2	3	8,342	10%	75%	Architektura XIX wieku	4	100%	40	10%	1	2	0	0%	40	50%	2
41	100%	2	3	10,636	10%	78%	Architektura XIX wieku	4	100%	41	10%	1	2	5,8	5%	41	50%	2
42	100%	2	3	9,584	10%	70%	Architektura XIX wieku	4	100%	42	40%	2	2	16,8	18%	42	50%	2
43	100%	2	3	21,324	10%	35%	Architektura XIX wieku	5	100%	43	10%	1	2	12,9	6%	43	20%	2
44	100%	1	2	38,594	10%	31%	Architektura XIX wieku	5	100%	44	30%	1	2	0	0%	44	10%	1
45	100%	1	2	25,446	10%	38%	Architektura XIX wieku	5	100%	45	30%	1	2	0,7	4%	45	0	1

STARE MIASTO 1950-1985

STARE MIASTO 1986 -

Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia modernistycznych budynków	Średnia liczba kondygnacji modernistycznych budynków	Gęstość zabudowy	Dominująca forma architektoniczna po I etapie odbudowy	Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia budynków postmodernistycznych	Średnia liczba kondygnacji budynków postmodernistycznych	Gęstość zabudowy po odbudowie	Dominująca forma architektoniczna po odbudowie	Obszar
2	0	0	20%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	1	100%	3	3	0	0	20%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	1
2	39,0	5	21%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	2	50%	3	2	41,7	6	41%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	2
1	22,9	12	14%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	3	0%	2	3	21,2	2	23%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	3
3	6	5	17%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	4	88%	3	3	53,5	5	53%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	4
2	12,2	1	11%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	5	68%	3	3	19,9	5	25%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	5
2	0	0	22%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	6	98%	3	3	11,7	5	53%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	6
1	0	0	0%	0	7	28%	2	2	9,1	4	29%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	7
1	41,6	12	17%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	8	10%	2	2	32	5	31%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	8
3	49,2	2	39%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	9	98%	3	3	0	0	39%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	9
3	0	0	0%	0	10	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI	10
1	14,4	12	17%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	11	18%	2	2	0	0	17%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	11
1	0	0	0%	0	12	88%	3	2	28,6	5	43%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	12
3	0	0	37%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	13	100%	2	3	2,5	2	41%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	13
1	0	0	1%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	14	80%	2	3	31,82	5	40%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	14
1	0	0	0%	0	15	60%	2	3	27	6	35%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	15
1	37,3	1	77%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	16	20%	3	3	0	0	77%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	16
1	0	0	5%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	17	60%	3	3	15,8	5	22%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	17
2	5,7	2	8%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	18	60%	3	3	24,4	4	29%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	18
2	2,8	3	16%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	19	60%	3	3	24,9	5	48%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	19
1	167,2	5	26%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	20	0%	2	2	16,6	4	28%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	20
3	19,9	5	34%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	21	60%	3	3	0	0	34%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	21
3	12,55	5	28%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	22	60%	3	3	0	0	28%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	22
3	20,4	5	25%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	23	60%	3	3	0	0	25%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	23
2	48,3	3	48%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	24	40%	3	2	14,4	5	60%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	24
3	0	0	0%	0	25	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI	25
3	0	0	0%	0	26	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI	26
2	53,7	6	35%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	27	70%	3	2	2,6	5	36%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	27
3	15,3	5	16%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	28	30%	3	3	5,3	1	18%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	28
2	27,7	10	41%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	29	80%	2	3	3,6	6	44%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	29
2	14,9	5	32%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	30	60%	2	3	8,3	6	43%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	30
1	5,4	5	12%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	31	60%	3	3	22,4	6	47%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	31
3	0	0	0%	0	34	100%	1	3	21,6	3	4%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	34
3	0	0	0%	0	35	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI	35
3	0	0	0%	0	36	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI	36
3	0	0	0%	0	37	100%	1	3	5,1	2	6%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	37
3	0	0	0%	0	38	100%	1	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI	38
2	15	5	37%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	39	70%	2	3	0	0	37%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	39
2	19,5	5	23%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	40	70%	2	3	11	5	37%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	40
2	37	5	40%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	41	70%	2	3	0	0	40%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	41
2	29,3	5	48%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	42	70%	2	3	0	0	48%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	42
2	47,6	5	28%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	43	20%	2	2	0	0	28%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	43
1	54,7	5	14%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	44	20%	2	2	32,5	6	23%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	44
1	36	5	18%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	45	0%	2	2	11,2	7	22%	ARCHITEKTURA SOC MODERNISTYCZNA	45

Aktywność fasad	Średnia liczba kondygnacji	Stopień ochrony konserwatorskiej	Korelacja zasobów konserwatorskich z realizacją	Wpływ historycznej struktury na formę odbudowy	Lokalne zasoby kulturowe i gospodarcze	Wskaźnik transformacji funkcji	Powierzchnia terenów zielonych	Udział terenów zielonych w obszarze	Dostępność komunikacyjna
3	2	3	3	3	3	3	0	0%	1
2	5,5	3	2	2	2	3	115,8	57%	2
1	7	3	1	1	1	2	111,41	45%	3
2	5	3	2	2	2	2	60,8	41%	3
2	3	3	2	3	3	3	54,6	40%	3
2	3	3	2	3	3	2	5,7	15%	3
Park	3	3	1	1	1	2	14,4	45%	3
1	8,5	3	1	1	2	1	103,4	43%	3
2	4	3	2	3	3	2	22,97	10%	3
Park	0	3	2	3	1	2	76	89%	3
1	4	3	1	1	1	2	29,5	34%	3
2	5	1	2	3	3	3	5	8%	2
2	12	3	3	3	3	3	21	34%	2
2	2	3	2	3	2	2	15,9	20%	2
1	3	3	2	3	1	2	19,6	26%	2
2	2	3	1	1	2	3	0	0%	2
3	2	3	2	3	2	3	53,2	59%	2
2	3	3	2	2	3	2	46	39%	2
2	4	3	1	3	3	2	5	6%	2
1	4,5	2	0	1	1	2	276,6	40%	3
2	5	2	0	2	2	3	23,9	34%	3
2	5	2	0	2	2	3	15,2	16%	3
2	5	2	0	2	3	3	20,1	24%	3
1	5	2	0	2	3	2	71,3	58%	3
Park	0	1	0	3	1	2	192,41	100%	3
Park	0	1	0	3	1	2	174,93	100%	3
2	5,5	2	0	2	3	2	64,9	25%	3
1	3	2	0	3	3	2	97,2	44%	3
2	8	2	0	2	2	3	13,9	15%	3
2	5,5	2	0	2	2	1	8,3	11%	3
1	5,5	2	0	2	2	3	13,4	21%	3
Park	0	3	0	3	1	2	601,5	100%	3
Park	0	1	0	3	1	2	691,4	100%	2
Park	0	1	0	3	1	2	68,16	100%	2
Park	0	1	0	3	2	2	82,97	100%	2
Park	0	1	0	3	1	2	74,06	100%	3
2	3	2	0	2	2	2	21,5	21%	3
2	5	1	0	2	2	2	20,1	24%	3
2	4	2	0	2	2	2	14,3	13%	3
2	4	2	0	2	2	2	10,7	11%	3
1	5	2	0	2	2	2	131,8	62%	2
1	5,5	2	0	1	2	3	188	49%	2
1	6	2	0	1	2	3	53,5	21%	2

Załącznik 2

PORT DO 1939										PORT 1945-1957								
Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spójnych przestrzeń	Powierzchnia terenów zielonych	Udział zieleni w obszarze	Gęstość zabudowy	Dotychczasowa forma architektoniczna	Średnia liczba kondygnacji	Stosunek zachowania historycznej tkanki	Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spójnych przestrzeń	Powierzchnia zachowanych budynków	Gęstość zabudowy	Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne
32	100%	1	2	31,963	0%	43%	Architektura XIX wieku	2	100%	32	10%	1	2	12,8	4%	32	10%	1
33	100%	2	2	35,855	0%	54%	Architektura XIX wieku	2	100%	33	10%	1	2	0	0%	33	10%	1
46	100%	1	3	162,13	100%	0	Park	0	100%	46	100%	1	3	16,3	10%	46	100	1
47	100%	3	3	29,568	10%	66%	Architektura nowożytna	3	100%	47	58%	2	2	56,3	19%	47	60	2
48	100%	1	0	71,51	100%	0	Park	0	100%	48	100%	1	0	0	0%	48	100	1
49	100%	2	0	52,676	20%	88%	Architektura XIX wieku	3	100%	49	20%	1	2	1,1	0%	49	0	2
50	100%	1	3	90,70	10%	16%	Architektura nowożytna	2	100%	50	80%	1	3	19,6	2%	50	100%	1
74	100%	1	3	976,72	100%	0	Park	0	100%	74	100%	1	3	0	0%	74	100	1
75	100%	1	2	198,75	75%	26%	Architektura post. XX wieku	2	100%	75	100%	2	0	21,81	9%	75	100%	2
76	100%	2	2	518,93	75%	10%	Architektura post. XX wieku	2	100%	76	100%	1	3	2,7	1%	76	0	2

PORT 1958-1965										PORT 1966-									
Występowanie elementów spójnych przestrzeń	Powierzchnia modernistycznych budynków	Średnia liczba kondygnacji modernistycznych budynków	Gęstość zabudowy	Dotychczasowa forma architektoniczna po I etapie odbudowy		Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spójnych przestrzeń	Powierzchnia budynków postmodernistycznych	Średnia liczba kondygnacji budynków postmodernistycznych	Gęstość zabudowy po odbudowie	Dotychczasowa forma architektoniczna po odbudowie		Obszar					
1	28,23	2	13%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA		32	10%	2	2	5,3	3	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA		32					
1	18,9	4	5%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA		33	10%	2	2	59,6	10	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA		33					
3	0	0	16%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA		46	30%	2	3	23,5	2	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA		46					
2	2,3	4	20%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA		47	80%	3	2	146	7	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA		47					
3	0	0	0%	0		48	100%	1	3	0	0	BRAK DOMINACJI		48					
1	59,2	4	23%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA		49	10%	3	2	12,3	6	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA		49					
2	95,6	2	12%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA		50	100%	1	2	16,5	2	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA		50					
3	0	0	0%	0		74	100%	1	0	0	0	BRAK DOMINACJI		74					
3	25,1	2	18%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA		75	100%	2	3	0	2	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA		75					
1	60,7	2	15%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA		76	0%	2	1	24,8	4	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA		76					

Aktywność funkcji	Średnia liczba kondygnacji	Stopień ochrony konserwatorskiej	Korelacja zabudowy konserwatorskich z realizacją	Wpływ historycznej struktury na formę odbudowy	Lokalne zasoby kulturowe i gospodarcze	Wskaźnik transformacji funkcji	Powierzchnia terenów zielonych	Udział terenów zielonych w obszarze	Dostępność komunikacyjna
1	2,5	2	0	1	2	3	32	10%	3
1	7	2	0	1	3	2	37	10%	3
2	0	2	0	1	3	3	51,5	32%	2
1	5,5	2	0	3	3	2	16,5	6%	2
Park	0	3	0	3	1	2	71,51	100%	2
1	5	2	0	1	3	3	49,8	19%	3
1	2	2	0	3	1	2	13,7	2%	3
Park	0	3	0	3	1	2	976,73	100%	3
1	2	2	0	2	2	3	187	70%	3
1	3	1	0	1	1	2	135,6	32%	3

Załącznik 3

1820RÓWNIKO DO 1839

1820RÓWNIKO 1945-1957

Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia terenów zielonych	Udział zieleni w obszarze	Gęstość zabudowy	Dotychczasowa forma architektoniczna	Średnia liczba kondygnacji	Stan zachowania historycznej struktury	Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia terenów zielonych	Gęstość zabudowy	Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne
51	100%	1	3	456,164	70%	18%	Architektura pocz. XX wieku	5	100%	51	78%	1	3	0	0%	51	60%	2
52-55	100%	1	3	2054,03	100%	0	Park	0	100%	52-55	100%	1	3	0	0%	52-55	100	1
56	100%	2	3	2764,3	100%	0	Park	0	100%	56	100%	1	3	0	0%	56	100	2
57	100%	1	1	917,17	100%	0	Brak	0	100%	57	100%	1	1	0	0%	57	0%	2
58	100%	1	1	400,90	100%	0	Brak	0	100%	58	100%	1	1	0	0%	58	0%	2
59	100%	1	1	456,04	100%	0	Brak	0	100%	59	100%	1	1	0	0%	59	0%	2
60	100%	1	1	430,44	100%	0	Brak	0	100%	60	100%	1	1	0	0%	60	0%	2
61	100%	1	1	200,03	100%	0	Brak	0	100%	61	100%	1	1	10,9	5%	61	100%	2
62	100%	1	3	42,344	40%	19%	Architektura pocz. XX wieku	2	100%	62	100%	1	1	11,0	11%	62	100%	1
63	100%	1	3	52,04	40%	23%	Architektura pocz. XX wieku	2	100%	63	100%	1	3	4,0	4%	63	100%	1
64	100%	1	3	121,06	100%	0	Park	0	100%	64	100%	1	3	0	0%	64	100	1
65	100%	1	3	38,720	40%	30%	architektura pocz. XX wieku	2	100%	65	99%	1	3	8,5	9%	65	50%	1
66	100%	1	3	44,000	40%	30%	architektura pocz. XX wieku	2	100%	66	99%	1	3	6,0	0%	66	50%	1
67	100%	1	3	13,221	15%	49%	Architektura XIX wieku	3	100%	67	99%	1	3	7,6	9%	67	80%	1
68	100%	1	3	18,051	15%	49%	Architektura XIX wieku	3	100%	68	99%	2	3	36,0	29%	68	00%	1
69	100%	2	3	23,005	15%	50%	Architektura XIX wieku	4	100%	69	10%	1	2	22,0	14%	69	40%	2
70	100%	2	3	19,134	15%	50%	Architektura XIX wieku	4	100%	70	10%	1	2	4,4	3%	70	40%	2
71	100%	3	3	26,4035	15%	50%	Architektura XIX wieku	4	100%	71	10%	1	2	0	0%	71	40%	1
72	100%	1	3	63,972	15%	50%	Architektura XIX wieku	4	100%	72	10%	1	2	0	0%	72	10%	3
73	100%	1	3	653,95	100%	0	Park	0	100%	73	100%	1	3	0	0%	73	100	1

Załącznik 3

UZDROWISKO 1958-1985				UZDROWISKO 1986-									
Występowanie elementów spójnych przestrzeni	Powierzchnia modernistycznych budynków	Średnia liczba kondygnacji modernistycznych budynków	Gęstość zabudowy	Dominująca forma architektoniczna po I etapie odbudowy	Obszar	Czytelność historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spójnych przestrzeni	Powierzchnia budynków postmodernistycznych	Średnia liczba kondygnacji budynków postmodernistycznych	Gęstość zabudowy po odbudowie	Dominująca forma architektoniczna po odbudowie	Obszar
2	59,1	0	10%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	51	40%	2	3	0	0	10%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	51
3	11,4	12	1%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	52-55	100%	1	1	0	0	1%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	52-55
3	0	0	0%	0	56	100%	2	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI	56
1	0	0	0%	0	57	0%	2	1	172,5	0	10%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	57
1	34,2	4	0%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	58	0%	2	1	40,4	0	20%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	58
1	72,4	4	14%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	59	0%	2	1	7,9	3	18%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	59
1	92,9	4	21%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	60	0%	2	1	0	0	21%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	60
1	5,7	4	0%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	61	70%	2	1	6,5	3	11%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	61
1	0	0	11%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	62	80%	3	3	20,3	5	38%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	62
1	17	5	17%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	63	50%	2	3	7,8	0	22%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	63
3	0	0	0%	0	64	100%	2	3	0	0	0%	BRAK DOMINACJI	64
3	36,1	4	46%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	65	50%	2	3	0	0	40%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	65
3	29,4	0	32%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	66	50%	2	3	0	0	32%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	66
3	19,5	9	31%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	67	80%	2	3	0	0	31%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	67
2	1,9	3	34%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	68	80%	2	2	0	0	34%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	68
2	20	3	27%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	69	50%	2	2	0	0	27%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	69
1	23,7	0	22%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	70	50%	2	3	24,4	0	41%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	70
1	0	0	0%	0	71	50%	1	1	0	0	0%	BRAK DOMINACJI	71
1	108,4	5	25%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	72	10%	3	2	53,5	5	33%	ARCHITEKTURA SOCYALNO-MODERNISTYCZNA	72
3	0	0	0%	0	73	100%	1	3	25,5	3	4%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	73

Załącznik 3

| Aktywność
fasad | Średnia
liczba
kondygnacji | Stożek
ochrony
konserwator
skiej | Korelacja
założeń
konserwator
skich z
realizacją | Wpływ
historycznej
struktury na
formę
odnowy | Lokalne
zasoby
kulturowe i
gospodarcze | Wskaźnik
transformacji
funkcji | Powierzchnia
terenów
zielonych | Udział
terenów
zielonych w
obszarze | Dostępność
komunikacyjna |
|--------------------|----------------------------------|---|--|--|---|--------------------------------------|--------------------------------------|--|-----------------------------|
| 1 | 5 | 1 | 0 | 2 | 2 | 3 | 245,7 | 41% | 2 |
| Park | 0 | 3 | 0 | 3 | 1 | 2 | 2654,03 | 100% | 2 |
| Park | 0 | 3 | 0 | 3 | 2 | 2 | 2764,3 | 100% | 3 |
| 1 | 0 | 1 | 0 | 1 | 3 | 3 | 320 | 35% | 3 |
| 1 | 6 | 1 | 0 | 1 | 3 | 3 | 51 | 12% | 3 |
| 1 | 3,5 | 1 | 0 | 1 | 3 | 3 | 177 | 39% | 2 |
| 2 | 0 | 1 | 0 | 1 | 3 | 3 | 169,6 | 39% | 2 |
| 2 | 3,5 | 2 | 0 | 1 | 3 | 3 | 116 | 56% | 2 |
| 1 | 2 | 1 | 0 | 1 | 3 | 3 | 46,6 | 44% | 2 |
| 1 | 6,5 | 1 | 0 | 1 | 2 | 3 | 53,2 | 40% | 2 |
| Park | 0 | 3 | 0 | 3 | 0 | 3 | 121,86 | 100% | 3 |
| 1 | 2 | 3 | 0 | 2 | 2 | 3 | 56,7 | 59% | 2 |
| 1 | 2 | 3 | 0 | 2 | 2 | 3 | 31,8 | 28% | 2 |
| 2 | 3 | 3 | 0 | 2 | 2 | 3 | 28,5 | 32% | 2 |
| 1 | 3 | 3 | 0 | 2 | 2 | 3 | 22,9 | 19% | 2 |
| 1 | 4 | 3 | 0 | 2 | 3 | 2 | 64,8 | 41% | 3 |
| 1 | 8 | 3 | 0 | 2 | 2 | 2 | 24 | 19% | 3 |
| 1 | 4 | 1 | 0 | 1 | 1 | 1 | 0 | 0% | 1 |
| 1 | 5 | 1 | 0 | 1 | 3 | 2 | 140 | 33% | 3 |
| Park | 0 | 3 | 0 | 3 | 3 | 2 | 653,95 | 100% | 3 |

Załącznik 3 - Zestawienie najwyższych i najniższych wyników

STARE MIASTO DO 1939										STARE MIASTO 1945-1957								
Obszar	Cyfeleńsi historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia terenów zielonych	Udział zieleni w obszarze	Gęstość zabudowy	Dominująca forma architektoniczna	Średnia liczba kondygnacji	Stan zachowania historycznej struktury	Obszar	Cyfeleńsi historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia zachowanych budynków	Gęstość zabudowy	Obszar	Cyfeleńsi historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne
1	100%	2	3	0	0%	38%	Architektura XIX wieku	2	100%	1	100%	3	2	7,0	30%	1	100%	3
4	100%	3	3	38,653	26%	80%	Architektura XIX wieku	3	100%	4	80%	2	2	19,4	13%	4	80%	2
5	100%	2	3	6,7645	5%	80%	Architektura neorenesansowa	3	100%	5	10%	1	2	2,1	2%	5	20%	3
6	100%	3	3	1,8565	5%	80%	Architektura neorenesansowa	3	100%	6	80%	2	3	8	22%	6	20%	2
9	100%	3	3	11,462	5%	56%	Architektura XIX wieku	4	100%	9	80%	2	3	40,4	17%	9	100%	3
12	100%	2	3	3,2915	5%	80%	Architektura neorenesansowa	3	100%	12	10%	1	2	8	8%	12	100%	1
47	100%	3	3	29,348	10%	66%	Architektura neorenesansowa	3	100%	47	58%	2	2	56,3	19%	47	60%	2
56	100%	2	3	2764,3	100%	0	Park	0	100%	56	100%	1	3	0	0%	56	100%	2
65	100%	1	3	38,728	40%	30%	Architektura pocz. XX wieku	2	100%	65	90%	1	3	8,5	9%	65	50%	1
66	100%	1	3	44,888	40%	30%	Architektura pocz. XX wieku	2	100%	66	90%	1	3	6,8	6%	66	50%	1
67	100%	1	3	13,221	15%	40%	Architektura XIX wieku	3	100%	67	90%	1	3	7,6	9%	67	80%	1
73	100%	1	3	653,95	100%	0	Park	0	100%	73	100%	1	3	0	0%	73	100%	1
3	100%	2	3	12,3065	5%	80%	Architektura neorenesansowa	3	100%	3	30%	1	2	11,8	5%	3	0%	1
7	100%	2	3	1,504	3%	80%	Architektura neorenesansowa	3	100%	7	10%	1	2	8	8%	7	10%	1
11	100%	2	3	4,278	3%	60%	Architektura XIX wieku	3	100%	11	30%	1	2	8	8%	11	10%	1
59	100%	1	1	456,84	100%	0	Brak	0	100%	59	100%	1	1	0	0%	59	0%	2
71	100%	3	3	26,4035	15%	30%	Architektura XIX wieku	3	100%	71	10%	1	2	8	8%	71	40%	1

STARE MIASTO 1958-1985							STARE MIASTO 1986-						
Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia modernistycznych budynków	Średnia liczba kondygnacji modernistycznych budynków	Gęstość zabudowy	Dominująca forma architektoniczna po I etapie odbudowy	Obszar	Cyfeleńsi historycznej struktury	Zróżnicowanie funkcjonalne	Występowanie elementów spajających przestrzeń	Powierzchnia budynków postmodernistycznych	Średnia liczba kondygnacji budynków postmodernistycznych	Gęstość zabudowy po odbudowie	Dominująca forma architektoniczna po odbudowie	Obszar
2	0	0	20%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	1	100%	3	3	0	0	20%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	1
3	0	5	17%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	4	80%	3	3	53,5	5	52%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	4
2	12,2	1	15%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	5	60%	3	3	19,9	5	25%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	5
2	0	0	22%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	6	90%	3	3	11,7	5	82%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	6
3	49,2	2	29%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	9	90%	3	3	0	0	29%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	9
1	0	0	8%	0	12	80%	3	2	28,6	5	43%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	12
2	2,3	4	20%	ARCHITEKTURA PRZEDWOJENNA	47	80%	3	2	186	7	69%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	47
3	0	0	8%	0	56	100%	2	3	0	0	8%	BRAK DOMINACJI	56
3	36,1	4	46%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	65	50%	2	3	0	0	46%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	65
3	29,4	8	32%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	66	50%	2	3	0	0	32%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	66
3	19,5	9	31%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	67	80%	2	3	0	0	31%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	67
3	0	0	8%	0	73	100%	1	3	25,5	3	4%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	73
3	22,9	12	14%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	3	8%	2	2	21,2	2	23%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	3
3	0	0	8%	0	7	20%	2	2	9,1	4	29%	ARCHITEKTURA POSTMODERNISTYCZNA	7
1	14,6	12	17%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	11	10%	2	2	0	0	17%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	11
1	72,8	4	16%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	59	8%	2	1	7,9	3	18%	ARCHITEKTURA SOCMODERNISTYCZNA	59
1	0	0	8%	0	71	20%	1	1	0	0	8%	BRAK DOMINACJI	71

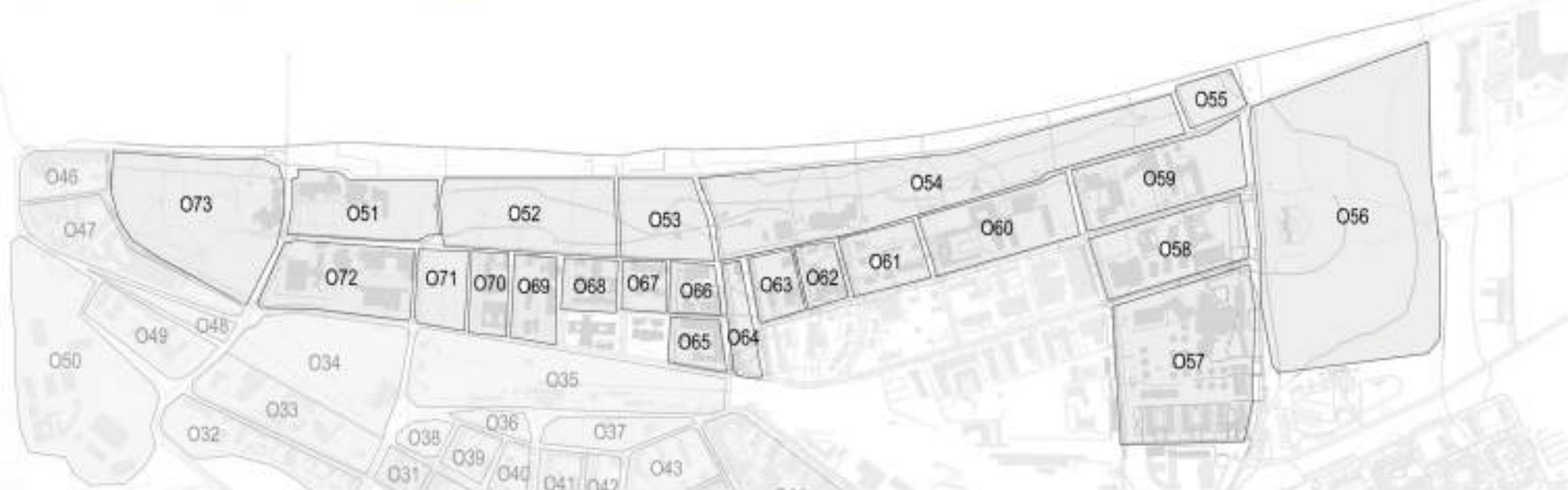
| | W1
Czytelność historycznej struktury | | | | W2
Zróżnicowanie funkcjonalne | | | | W3
Występowanie elementów spajających przestrzeń | | | | W4
Gęstość zabudowy | | | | W5
Dominująca forma architektoniczna | | | | W6
Średnia liczba kondygnacji | | | |
|-----|---|-----------|-----------|---------|----------------------------------|-----------|-----------|---------|---|-----------|-----------|---------|------------------------|-----------|-----------|---------|---|-----------|-----------|---------|----------------------------------|-----------|-----------|---------|
| | DO 1939 | 1945-1957 | 1958-1985 | OD 1986 | DO 1939 | 1945-1957 | 1958-1985 | OD 1986 | DO 1939 | 1945-1957 | 1958-1985 | OD 1986 | DO 1939 | 1945-1957 | 1958-1985 | OD 1986 | DO 1939 | 1945-1957 | 1958-1985 | OD 1986 | DO 1939 | 1945-1957 | 1958-1985 | OD 1986 |
| | 032 | 100% | 10% | 10% | 10% | | | | | | | | | 43% | 4% | 13% | 15% | | | | | 4 | - | 12 |
| 033 | 100% | 10% | 10% | 10% | | | | | | | | | 54% | 0% | 5% | 22% | | | | | 4 | 2 | 8 | 4 |
| 046 | 100% | 100% | 100% | 30% | | | | | | | | | 0% | 10% | 10% | 25% | | | | | 4 | - | 12 | 12 |
| 047 | 100% | 50% | 60% | 80% | | | | | | | | | 66% | 19% | 20% | 69% | | | | | 4 | 2 | 8 | 4 |
| 049 | 100% | 20% | 9% | 10% | | | | | | | | | 60% | 0% | 23% | 20% | | | | | 4 | - | 12 | 12 |
| 050 | 100% | 80% | 100% | 100% | | | | | | | | | 10% | 2% | 12% | 14% | | | | | 4 | 2 | 8 | 4 |
| 075 | 100% | 100% | 100% | 100% | | | | | | | | | 26% | 9% | 18% | 42% | | | | | 4 | - | 12 | 12 |
| 076 | 100% | 100% | 0% | 0% | | | | | | | | | 10% | 1% | 15% | 21% | | | | | 4 | 2 | 8 | 4 |

male zróżnicowanie
 średnie zróżnicowanie
 duże zróżnicowanie
 przewaga obiektów przedwojennych
 przewaga obiektów socjodernistycznych
 przewaga obiektów postmodernistycznych

| | W1
Czytelność historycznej struktury | | | | W2
Zróżnicowanie funkcjonalne | | | | W3
Występowanie elementów spójających przestrzeń | | | | W4
Gęstość zabudowy | | | | W5
Dominująca forma architektoniczna | | | | W6
Średnia liczba kondygnacji | | | |
|-----|---|-----------|-----------|---------|----------------------------------|-----------|-----------|---------|---|-----------|-----------|---------|------------------------|-----------|-----------|---------|---|-----------|-----------|---------|----------------------------------|-----------|-----------|---------|
| | DO 1939 | 1945-1957 | 1958-1985 | OD 1986 | DO 1939 | 1945-1957 | 1958-1985 | OD 1986 | DO 1939 | 1945-1957 | 1958-1985 | OD 1986 | DO 1939 | 1945-1957 | 1958-1985 | OD 1986 | DO 1939 | 1945-1957 | 1958-1985 | OD 1986 | DO 1939 | 1945-1957 | 1958-1985 | OD 1986 |
| | 051 | 100% | 70% | 40% | 40% | | | | | | | | | 16% | 0% | 10% | 10% | | | | | 5 | - | 8 |
| 057 | 100% | 100% | 100% | 100% | | | | | | | | | 0% | 0% | 1% | 1% | | | | | - | - | 12 | 6 |
| 058 | 100% | 100% | 0% | 0% | | | | | | | | | 0% | 0% | 8% | 20% | | | | | - | - | 4 | 4 |
| 059 | 100% | 100% | 0% | 0% | | | | | | | | | 0% | 0% | 14% | 18% | | | | | - | - | 4 | 4 |
| 060 | 100% | 100% | 0% | 0% | | | | | | | | | 0% | 0% | 21% | 21% | | | | | - | - | 4 | 4 |
| 061 | 100% | 100% | 100% | 70% | | | | | | | | | 0% | 5% | 8% | 13% | | | | | - | - | 4 | 2 |
| 062 | 100% | 100% | 100% | 80% | | | | | | | | | 16% | 13% | 11% | 30% | | | | | 2 | 2 | 2 | 7 |
| 063 | 100% | 100% | 100% | 50% | | | | | | | | | 20% | 4% | 17% | 22% | | | | | 2 | - | 5 | 2 |
| 065 | 100% | 90% | 50% | 50% | | | | | | | | | 30% | 9% | 46% | 46% | | | | | 2 | 2 | 4 | 2 |
| 066 | 100% | 90% | 50% | 50% | | | | | | | | | 30% | 6% | 32% | 32% | | | | | 2 | - | 0 | 3 |
| 067 | 100% | 90% | 80% | 80% | | | | | | | | | 40% | 9% | 31% | 31% | | | | | 3 | - | 0 | 3 |
| 068 | 100% | 90% | 80% | 80% | | | | | | | | | 40% | 29% | 34% | 34% | | | | | 3 | 3 | 3 | 4 |
| 069 | 100% | 10% | 40% | 50% | | | | | | | | | 50% | 14% | 27% | 27% | | | | | 4 | 4 | 3 | 4 |
| 070 | 100% | 10% | 40% | 50% | | | | | | | | | 50% | 3% | 22% | 41% | | | | | 4 | - | 0 | 8 |
| 071 | 100% | 10% | 40% | 50% | | | | | | | | | 50% | 0% | 0% | 0% | | | | | 4 | - | - | - |
| 072 | 100% | 10% | 10% | 10% | | | | | | | | | 50% | 0% | 25% | 33% | | | | | 1 | - | 5 | 5 |

małe zróżnicowanie
 średnie zróżnicowanie
 duże zróżnicowanie
 przewaga obiektów przedwojennych
 przewaga obiektów socjodemokratycznych
 przewaga obiektów postmodernistycznych

Wskaźniki dodatkowe

wraz z dominującą formą architektoniczną

Obszary o największej liczbie punktów

Obszary o najmniejszej liczbie punktów

	Aktywność fasad	Stopień ochrony konserwatorskiej	Korelacja założeń konserwatorskich z realizacją	Wpływ historycznej struktury na formę odłudowy	Lokalne zasoby kulturowe i gospodarcze	Wskaźnik transformacji funkcji	Dostępność komunikacyjna	Powierzchnia terenów zielonych	Udział terenów zielonych w obszarze	Dominująca forma architektoniczna			
										DO 1939	1945-1957	1950-1985	OD 1986
01								0	0%				
04								60,8	41%				
05								54,6	40%				
06								5,7	15%				
09								22,97	10%				
012								5	8%				
047								16,5	6%				
056								2764,3	100%				
065								56,7	59%				
066								31,8	28%				
067								28,5	32%				
071								653,95	100%				
03								111,41	45%				
07								14,4	45%				
011								29,5	34%				
059								117	39%				
071								0	0%				

małe zróżnicowanie średnie zróżnicowanie duże zróżnicowanie

przewaga obiektów przedwojennych przewaga obiektów socjmodernistycznych przewaga obiektów postmodernistycznych

DO 1939 ROKU

1945-1957

1958-1985

OD 1986 ROKU

1. Zróżnicowanie funkcjonalne struktury przed wojną
2. Występowanie elementów spajających przestrzeni przed wojną
3. Zielen przed wojną
4. Gęstość zabudowy przed wojną
5. Średnia liczba kondygnacji przed wojną
6. Czytelność historycznej struktury urbanistycznej przed odbudową
7. Zróżnicowanie funkcjonalne struktury przed odbudową
8. Występowanie elementów spajających przestrzeni przed odbudową
9. Gęstość zabudowy przed odbudową
10. Czytelność historycznej struktury urbanistycznej po odbudowie lat 60 i 70
11. Zróżnicowanie funkcjonalne struktury po odbudowie modernistycznej
12. Występowanie elementów spajających przestrzeni po odbudowie modernistycznej
13. Średnia liczba kondygnacji
14. Gęstość zabudowy po odbudowie modernistycznej
15. Czytelność historycznej struktury urbanistycznej po odbudowie
16. Zróżnicowanie funkcjonalne struktury po odbudowie
17. Występowanie elementów spajających przestrzeni po odbudowie
18. Średnia liczba kondygnacji
19. Gęstość zabudowy po odbudowie
20. Aktywność fasad
21. Średnia liczba kondygnacji po odbudowie
22. Stopień ochrony konserwatorskiej
23. Korelacja założeń konserwatorskich z realizacją
24. Wpływ historycznej struktury na formę architektoniczną
25. Lokalne zasoby kulturowe i gospodarcze
26. Wskaźnik transformacji funkcji
27. Pow. Tereny zielone
28. Dostępność komunikacyjna

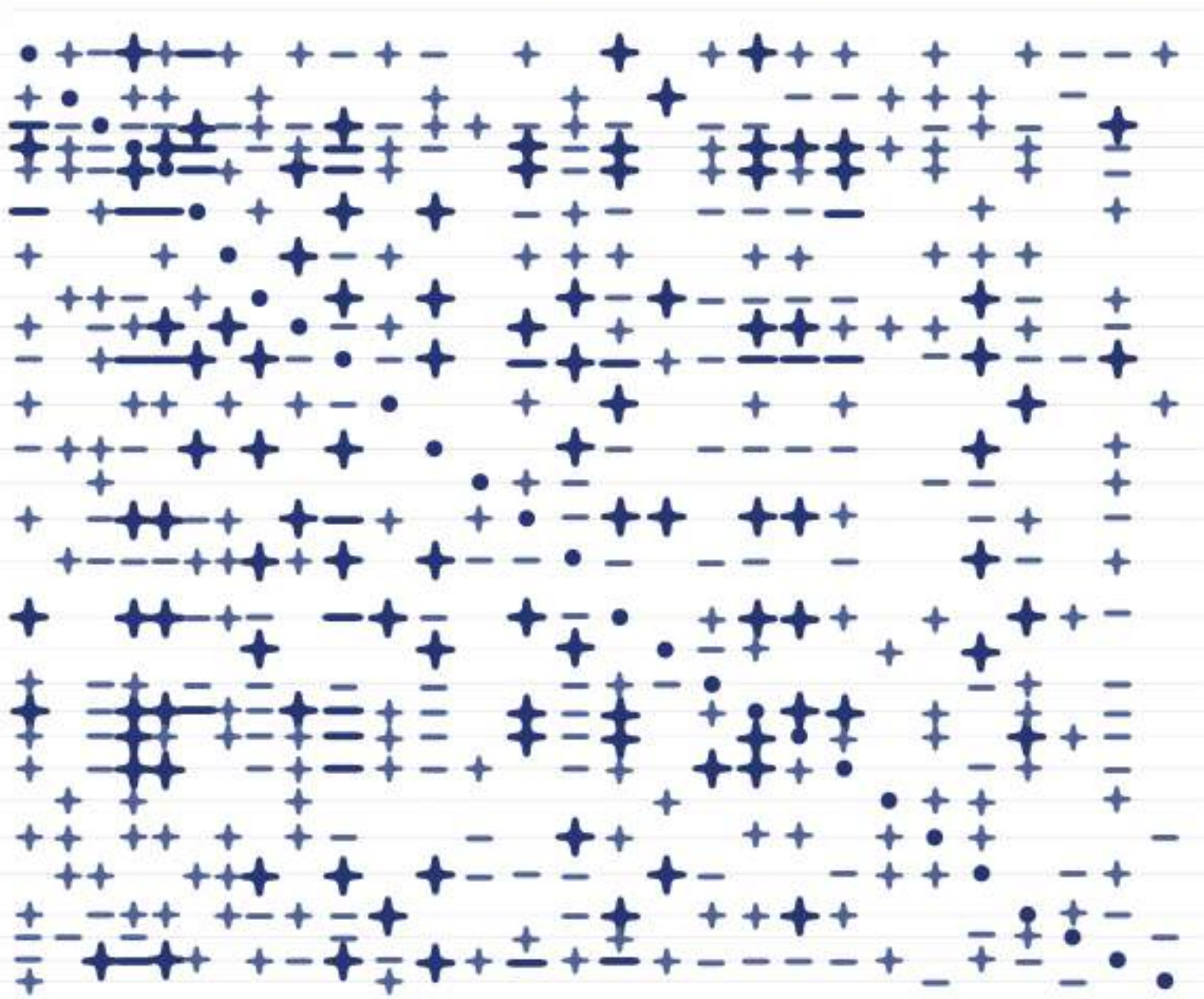
DO 1939 ROKU

1945-1957

1958-1985

OD 1986 ROKU

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28.

- ✦ Duża korelacja dodatnia
- ✦ Mała korelacja dodatnia
- Duża korelacja ujemna
- Mała korelacja ujemna